

อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี

โดย

พระมหานิพนธ์ ประสานดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-11-6490-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE IMPACT OF THE KĀTANTRA ON PĀLI GRAMMATICAL TEXTS

By

Phramaha Nipon Prasandee

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Oriental Languages

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2005

ISBN 974-11-6490-4

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “อิทธิพลของคัมภีร์
กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี” เสนอโดย พระมหานិพนธ์ ประสานดี เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิสาข์ จิตวัตร)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ รักษาการแทน

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่เดือน..... พ.ศ.

ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

1. อาจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

...../...../.....

.....กรรมการกรรมการ

(พระสุธีธรรมานวัตร)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

...../...../.....

...../...../.....

.....กรรมการกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ราชมารชเว ทาศ)

(อาจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

...../...../.....

...../...../.....

K44105205 : สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

คำสำคัญ : กาดันตระ / กัจจายณะ / ไวยากรณ์ / สันสกฤต / บาลี

พระมหานิพนธ์ ประสานดี : อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี (THE IMPACT OF THE KĀTANTRA ON PĀLI GRAMMATICAL TEXTS) อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์: อ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ และ ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 358 หน้า. ISBN 974-11-6490-4

คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตมีพัฒนาการอย่างยาวนาน นักบูรพคดีแบ่งไวยากรณ์สันสกฤตเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ ไวยากรณ์กลุ่มปาณินิ และไวยากรณ์สมัยหลังปาณินิ คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังปาณินิที่มีรูปแบบต่างไปจากปาณินิคือคัมภีร์กาดันตระของศรวรมัน ที่แต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 (คริสต์ศตวรรษที่ 2) ซึ่งศรวรมันได้จัดระบบไวยากรณ์สันสกฤตใหม่ให้สามารถศึกษาได้ง่ายขึ้น โดยการจัดสูตรที่มีเนื้อหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันไว้ด้วยกัน เนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระมีจำนวน 1,401 สูตร แบ่งเป็น 4 บทหรืออธยายะ แยกเป็น 7 ประการณัม และแยกเป็นปาทะต่างๆ ทั้งหมด 25 ปาทะ คัมภีร์กาดันตระมีผู้อธิบายความเพิ่มเติมในภายหลัง คือ ทูรคสิงหะได้แต่งวฤตติ อธิบายเนื้อหาของสูตร และแสดงอุทาหรณ์เพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 14 (คริสต์ศตวรรษที่ 9) คัมภีร์กาดันตระที่แพร่หลายในอินเดียมีทั้งฉบับทางใต้และฉบับทางเหนือโดยฉบับทางใต้เป็นที่รู้จักมากกว่า นอกจากนี้ยังพบกาดันตระในประเทศอื่นๆ ทั้งฉบับที่แปลเป็นภาษาทิเบต อินโดนีเซีย และพม่า

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีนั้นมีผู้แบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มกัจจายณะ กลุ่มโมคคัลลานะ และกลุ่มสัททนีติ ในไวยากรณ์ทั้งสามกลุ่มนี้ กลุ่มกัจจายณะเป็นกลุ่มที่เก่าแก่และแพร่หลายมากที่สุด ไวยากรณ์กัจจายณะนี้ตามประเพณีเชื่อว่าแต่งในประเทศอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 แต่นักวิชาการสมัยใหม่มีความเห็นว่า คัมภีร์กัจจายณะแต่งหลังสมัยพุทธโมสาจารย์ (พุทธศตวรรษที่ 10) เนื้อหาคัมภีร์กัจจายณะมีสูตร 673 สูตร แบ่งเป็น 4 บทและแยกเป็นกัปปะต่างๆ ทั้งหมด 23 กัณฑ์ คัมภีร์กัจจายณะแพร่หลายมากเช่นกัน มีการแต่งคำอธิบายคัมภีร์กัจจายณะทั้งในประเทศอินเดีย ลังกา พม่า และไทย

จากการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อไวยากรณ์บาลี เมื่อได้เปรียบเทียบคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะแล้วพบว่า ผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะได้อาศัยสูตรในคัมภีร์กาดันตระมาแต่งเป็นไวยากรณ์บาลี ซึ่งสูตรของคัมภีร์ทั้งสองแตกต่างกันเพียงคำศัพท์ที่ใช้แต่ความหมายเหมือนกัน สูตรในคัมภีร์กัจจายณะมีจำนวนลดน้อยลงเป็นเหตุให้ไวยากรณ์บาลีมีความง่ายขึ้นตามยุคสมัย ไวยากรณ์บาลีสายอื่นๆ คือ โมคคัลลานะและสัททนีตินั้นพบว่า ไม่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระโดยตรง คัมภีร์สัททนีติได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากคัมภีร์กาดันตระผ่านกัจจายณะส่วนคัมภีร์โมคคัลลานะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์งานทระ

ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2548

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ 1. 2.

K44105205 : MAJOR : SANSKRIT

KEY WORD : KĀTANTRA / KACCĀYANA / GRAMMAR / SANSKRIT / PĀLI

PHRAMAHA NIPON PRASANDEE : THE IMPACT OF THE KĀTANTRA ON PĀLI GRAMMATICAL TEXTS. THESIS ADVISORS : SOMBAT MANGMEESUKHSIRI, Ph.D., ASST.PROF. CHIRAPAT PRAPHANDVIDYA, Ph.D. 358 pp. ISBN 974-11-6490-4

Sanskrit grammatical texts had long been developed so far. Some orientalist divided Sanskrit grammatical texts into two systems, namely the Pāṇinian system and Non-Pāṇinian system or the later school. The important work of the later school is the Kātantra, a grammatical text composed by Śarvavarman with a method distinct from Panini in about 1st century. Śarvavarman made new arrangement of the topics for an easy learning and for practical purpose. The Kātantra comprises 1,401 Sūtras and 4 chapters or Adhyāyas consisting of 7 Prakaranas and 25 Pādas. Durgasiṃha composed a vṛtti (commentary) on the Kātantra in about 9th century A.D. The versions of the Katantra that are popular in India are those belonging to south and north India. The southern version is more popular than the northern one. The Katantra is also well-known in other countries as it has been translated into Tibetan, Indonesian and Burmese.

According to tradition Pāli grammatical texts are normally divided into 3 schools, namely 1) Kaccāyana 2) Moggallāna and 3) Saddanīti of which Kaccāyana is the oldest and the most popular. Traditionally, it is believed that the Kaccāyana, a Pāli grammatical text was written in India in the 1st or 2nd century A.D. Modern scholars, however, are of the opinion that it was written after Buddhaghosa, the Pāli commentator. It has 4 chapters, 8 kappas, and 23 kandas. It is one of the most popular grammatical texts as can be seen from its being commented upon in India, Sri Lanka, Burma and Thailand etc.

From the study it is found that the Kātantra has tremendous impact on the Kaccāyana. The author of the Kaccāyana literally converted many sutras of the Kātantra into Pāli in his work. In some sutras the difference between the two texts is only the wordings but the essential meaning is more or less the same. The number of the sutras in the Kaccāyana is, of course, reduced to a great extent as the Pāli language has undergone simplification through the ages. As far as the other grammatical texts, i.e., the Moggallāna and the Saddanīti are concerned, the Kātantra seems to have little influence on them. The Saddanīti seem to have received the influence of the Kātantra through the Kaccāyana whereas the Moggallāna seems to have been influenced by the Cāndra.

Department of Oriental Languages Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2005

Student's signature

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน ดังนี้

อาจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ ช่วยตรวจต้นฉบับ ตลอดจนตรวจทานแก้ไขวิทยานิพนธ์อย่างละเอียด และให้เวลาผู้วิจัยได้เรียบเรียงผลงานวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะแนวทางในการเสนอหัวข้อวิจัย ช่วยแปลและแก้ไขสูตรภาคต้นตระให้ตรงตามวัตถุดิบของทศกสิณหะ และได้ช่วยตรวจต้นฉบับงานวิจัยตลอดจนตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์อย่างละเอียด

พระสุธีธรรมาวุธ (ดร.พระมหาเทียบ มาลัย) กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ท่านได้เมตตาช่วยแนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้ยืมเอกสารเรื่องภาคต้นตระและที่เกี่ยวข้องทุกเรื่อง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำเนิน เลื่อมใส ผู้อำนวยการศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยและช่วยติดตามความก้าวหน้าของงานวิจัยตลอดมา

ศาสตราจารย์ ดร.ราชามหะ ทาศ (Prof. Dr. Radhamadhab Dash) ศาสตราจารย์อัครันตกะชาวอินเดียผู้เชี่ยวชาญไวยากรณ์สันสกฤต ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับประวัติภาคต้นตระและการแปลคัมภีร์ภาคต้นตระเป็นอย่างดี

พระราชรัตนรังษี วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ ประเทศอินเดีย พระราชสิทธิมนิ วิ. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ได้ให้ความเมตตาและให้กำลังใจพร้อมมอบทุนแก่ผู้วิจัย

พระคันธสารถีวงศ์ (พระมหาสมลักษณ์ คันธสุาโร) วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ได้เมตตาแปลคัมภีร์ภาคต้นตระฉบับนิสสัยของพม่า และช่วยตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ภาคต้นตระกับคัมภีร์กัจจายนะ

ขอขอบพระมหาศิริศักดิ์ เวียงอุโฆษณ์ ช่วยพิมพ์และตรวจทานเนื้อหาบางส่วนในงานวิจัยฉบับนี้ พระมหาสุพัฒน์ คำปาแก้ว, พระมหามานัส วงษ์เจริญ, พระวรปริตติ รัตนวรบัลลังก์, คุณชานาญ เกิดช่อ, คุณสยาม ภัทรานุประวัตติ ช่วยตรวจทานเนื้อหาและให้กำลังใจผู้วิจัยมาโดยตลอด และผู้วิจัยได้รับกำลังใจและโอกาสอย่างดียิ่งจากเพื่อนสหธรรมิกผู้ร่วมงานในมหาธาตุวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ทุกท่านจึงได้ทำงานวิจัยจนสำเร็จลุล่วง

ขอกราบขอบพระคุณพระครูธรรมธร ดร.แอ้ว สุขุมปาโล ที่ให้การสนับสนุนอุปกรณ์แก่ผู้วิจัยให้สามารถทำงานวิจัยอย่างสะดวก และขออนุโมทนาขอบคุณ คุณโยมชัชชาติ ดันหยงมาศ คุณวิภาดา เกศวารุณย์ ได้ให้การอุปถัมภ์เรื่องการศึกษากับผู้วิจัยเป็นอย่างดีมาโดยตลอด

คุณความดีและประโยชน์ใดๆ จักพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ
ของบิดามารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
คำชี้แจงในการใช้อักษรย่อและหมายเลข	ฎ

บทที่

1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
	สมมติฐานการศึกษา	4
	ขอบเขตของการศึกษา	4
	ข้อตกลงเบื้องต้น	4
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
	วิธีการดำเนินการวิจัย	6
2	ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต	7
	ความเป็นมาของไวยากรณ์สันสกฤตกลุ่มต่างๆ	8
	กลุ่มไวยากรณ์ของปาณินิ และบุคคลอื่นที่ดำเนินตามแบบของปาณินิ	9
	กลุ่มนักไวยากรณ์สมัยหลัง	12
	ประวัติคัมภีร์กาดันตระ	12
	ที่มาและความหมายของชื่อคัมภีร์	13
	ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	17
	วัตถุประสงค์ในการแต่ง	18
	โครงสร้างของเนื้อหา	19
	วิธีการนำเสนอเนื้อหา	22
	ความแพร่หลายของคัมภีร์กาดันตระ	39

บทที่	หน้า
3 ประวัติและพัฒนากัมภีร์ไวยากรณ์บาลี	44
ความเป็นมาของไวยากรณ์บาลีกลุ่มต่างๆ	46
กัมภีร์ไวยากรณ์ยุคก่อนกัจจายนไวยากรณ์	47
กัมภีร์ไวยากรณ์ยุคกัจจายนไวยากรณ์และกัมภีร์ไวยากรณ์สมัยหลัง	49
ประวัติกัมภีร์กัจจายนะ	50
ที่มาและความหมายของชื่อกัมภีร์	50
ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	51
วัตถุประสงค์ในการแต่ง	52
โครงสร้างของเนื้อหา	53
วิธีการนำเสนอเนื้อหา	57
ความแพร่หลายของกัมภีร์กัจจายนะ	69
กัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในอินเดียและลังกา	70
กัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในพม่า	70
กัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในไทย	75
4 การเปรียบเทียบอิทธิพลของกัมภีร์กาดันตระที่มีต่อกัมภีร์กัจจายนะ	77
ที่มาและความหมายของชื่อกัมภีร์	77
ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	78
วัตถุประสงค์ในการแต่ง	78
โครงสร้างของเนื้อหา	79
เนื้อหา	80
สูตรของทั้งสองกัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน	81
สูตรของทั้งสองกัมภีร์มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน	85
สูตรของทั้งสองกัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน	97
สูตรของทั้งสองกัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน	100
ลักษณะที่แตกต่างระหว่างกาดันตระและกัจจายนะ	109
การเพิ่มเติมเนื้อหาในกัจจายนะ	109
การตัดทอนเนื้อหา	111

บทที่	หน้า
ความแพร่หลายของเรื่อง	115
อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์บาลี	116
อิทธิพลด้านโครงสร้าง	116
อิทธิพลด้านรูปแบบ	117
อิทธิพลด้านเนื้อหา	118
อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีอื่นๆ	119
5 สรุปและข้อเสนอแนะ	120
บรรณานุกรม	122
ภาคผนวก	127
ภาคผนวก ก ต้นฉบับกลาปนิตสยะ ภาษาสันสกฤต-พม่า ของพระอัครธัมมาภิวังศ์	128
ภาคผนวก ข กาดันตรสูตร	129
ภาคผนวก ค กัจจายนสูตร	285
ประวัติผู้วิจัย	358

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงประเภทของสูตรในคัมภีร์กาดันตระ.....	38
2	แสดงประเภทของสูตรในคัมภีร์กัจจายณะ.....	67
3	เปรียบเทียบสูตรนามมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะ.....	83
4	เปรียบเทียบสูตรอาขยาตมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน.....	83
5	เปรียบเทียบสูตรกิตมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน.....	84
6	เปรียบเทียบสูตรสนธิที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะ.....	89
7	เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน.....	89
8	เปรียบเทียบสูตรอาขยาตที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน.....	93
9	เปรียบเทียบสูตรกิตที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน.....	95
10	เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะ.....	99
11	เปรียบเทียบสูตรอาขยาตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน.....	100
12	เปรียบเทียบสูตรสนธิที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะ.....	104
13	เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน.....	104
14	เปรียบเทียบสูตรอาขยาตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน.....	107
15	เปรียบเทียบสูตรกิตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน.....	108

คำชี้แจงในการใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากสูตรของคัมภีร์ไวยาकरणภาษาสันสกฤต และภาษาบาลี มีรายละเอียดดังนี้

ภาษาสันสกฤต

อักษรย่อ

ย่อมาจาก

กา.

กาดันตระสูตร ในคัมภีร์กาดันตระ ใช้ฉบับของ จูเลียส อิกเกลิงค์ (Julius Eggeling) The Kātantra with the Commentary of Durgasimha ฉบับพิมพ์ที่ Calcutta ปี ค.ศ. 1874-1878

ปา.

ปาณินิสูตฺร ในคัมภีร์อัยฎาธยาฮี ของปาณินิ

ภาษาบาลี

กัจ.

กัจจายนสูตร ในคัมภีร์กัจจายณะใช้ฉบับ กัจจายนพฺยาकरण จัดพิมพ์โดยกองทุนสัทททวิเสส อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2540

มหา.

มหาสูตร (มหาเวตติสูตร) เรียกชื่อสูตรในคัมภีร์กัจจายณะ

การใช้หมายเลข

1. การใช้หมายเลขในคัมภีร์กาดันตระ ระบุถึง บทหรืออัยยาะ . (เครื่องหมาย) เลขที่ลำดับสูตรกาดันตระ เช่น กา. 1.2 หมายถึง สูตรที่อยู่ในคัมภีร์กาดันตระ บทหรืออัยยาะที่ 1 สูตรที่ 2

2. การใช้หมายเลขในคัมภีร์อัยฎาธยาฮี หรือปาณินิ ระบุถึง อัยยาะ . ปาทะ . เลขที่ลำดับสูตรในอัยฎาธยาฮี เช่น ปา. 6.1.77 หมายถึง คัมภีร์ปาณินิ อัยยาะที่ 6 ปาทะที่ 1 สูตรที่ 77

3. การใช้หมายเลขในคัมภีร์กัจจายณะ ระบุถึง เลขที่ลำดับกัจจายนสูตร เช่น กัจ. 2 หมายถึง สูตรที่อยู่ในคัมภีร์กัจจายณะ สูตรที่ 2

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีประเภทไวยากรณ์ของภาษาบาลี และสันสกฤต ถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยกว่าวรรณคดีประเภทอื่นๆ เพราะไวยากรณ์เป็นศาสตร์อย่างแรกที่มีความสำคัญที่สุดก่อนที่จะเข้าไปสู่ศาสตร์อื่นๆ ปटัญชลี (ปตณฺชลี) กล่าวว่า ความรู้ทางไวยากรณ์เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในทางศาสตร์ โดยก่อนที่จะศึกษาศาสตร์ต่างๆ ได้นั้นจำเป็นต้องศึกษาไวยากรณ์นานถึง 12 ปี¹

นักไวยากรณ์คนสำคัญของอินเดียคือปาณินิ (พุทธศตวรรษที่ 1) ได้กำหนดกฎเกณฑ์ในภาษาพระเวททำให้เกิดข้อบังคับที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตำราไวยากรณ์ของปาณินิชื่ออัฐภษาयी (อษฺฐภษาयी) อัฐภษาयीนี้มีจำนวนสูตรประมาณ 4,000 สูตร (รวมปรัตยาหารสูตร 14 สูตร) แบ่งเป็น 8 บทหรือเรียกว่าอัฐายะ (อษฺฐาย)² หลังจากปาณินิแล้วยังพบว่าม้นักไวยากรณ์สันสกฤตอีกจำนวนมากที่ได้เพิ่มเติมหรือแต่งตำราอธิบายระบบไวยากรณ์ของปาณินิ เป็นต้นว่า ปตัญชลี (ปตณฺชลี) ได้แต่งคัมภีร์มหาภษาเย (มหาภษาเย) อธิบายสูตรจำนวน 1,713 สูตรของปาณินิ ภรตฤหริ (ภรตฤหริ) แต่งคัมภีร์วากยปทียะ (วากยปทีย) ไกยญะ (ไกยญ) ชยาทิตยะ (ชยาทิตย) และวามนะ (วามน) แต่งคัมภีร์กาศิกาวฤตติ (กาศิกาวฤตติ) และรามจันทร (รามจันทร) แต่งคัมภีร์ประกริยาเกมูติ (ปรกริยาเกมูติ) ตำราไวยากรณ์เหล่านี้ล้วนแต่งขึ้นเพื่อขยายความในคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิให้ง่ายขึ้น³

แม้ว่าจะมีผู้แต่งตำราอธิบายไวยากรณ์ปาณินิจำนวนมากแต่ในสมัยหลังก็ยังพบว่า มีผู้นิยมแต่งคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตขึ้นอีก โดยไม่ดำเนินตามระบบคัมภีร์ของปาณินิ อาจเป็นเพราะต้องการอธิบายความไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตให้ชัดเจน โดยไม่ใช้เกณฑ์ของปาณินิซึ่งมีสูตรเป็นจำนวนมากและซับซ้อน อีกทั้งกฎต่างๆ มีเนื้อหาไม่ต่อเนื่องกัน นักวรรณคดีเรียกกลุ่มไวยากรณ์เหล่านี้ว่าเป็นงานสมัยหลัง⁴ กลุ่มไวยากรณ์สมัยหลังนี้มีงานชิ้นสำคัญคือ ตำราไวยากรณ์ของศรวรมัน

¹ อ้างใน M. Winternitz, **History of Indian Literature vol. 3** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1985), 458.

² A.A. Macdonell , **A History of Sanskrit Literature** (Delhi: Munshiram, 1972), 435.

³ Ibid, 436.

⁴ A.B. Keith, **A History of Sanskrit Literature** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1996), 431.

(ศรวรรมน) ชื่อว่า กาดันตระ (กาดนุตร) ซึ่งงานชิ้นนี้เชื่อว่าเป็นงานที่เก่าแก่และมีอิทธิพลอย่างมากต่อคัมภีร์ไวยากรณ์สมัยต่อมา⁵

คัมภีร์กาดันตระนั้นเชื่อว่าผู้แต่งคือ ศรวรรมน ซึ่งมีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 (คริสต์ศตวรรษที่ 2) ได้รจนาคัมภีร์กาดันตระขึ้นใหม่โดยไม่อาศัยสูตรจากอักษราภยาธิของปาณินิ เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษานักเรียนสันสกฤต ตำราที่แต่งขึ้นใหม่นี้บางครั้งก็เรียกว่า กลาปะ (กลาป)⁶

นักปราชญ์ทางภาษาสันสกฤต เช่น เอ็ม. วินเตอ์นิตซ์ (M. Winternitz) และ เอ.บี. คีธ (A.B. Keith) ต่างมีความเห็นว่า คัมภีร์กาดันตระไม่เพียงแต่จะมีอิทธิพลต่อคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลอย่างมากในแคว้นกัสมิระและเบงกอล รวมทั้งมีอิทธิพลอย่างมากต่อคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลีโดยเฉพาะกัจจายนะ (กัจจายน) และปทรูปลิตี (ปทรูปลิตุ)⁷ บี.ซี. ลอว์ (B.C. Law) ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีบาลีก็มีความเห็นเช่นเดียวกับนักปราชญ์ภาษาสันสกฤตท่านอื่นๆ โดยยอมรับว่าคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่แต่งในลังกาได้รับอิทธิพลไปจากคัมภีร์กาดันตระ⁸

ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในประเทศพม่า การศึกษาภาษาและวรรณคดีบาลีเป็นไปอย่างกว้างขวาง เอ็ม.เอช. บอด (M.H. Bode) พบว่า มีพระภิกษุชาวพม่าชื่อสัทธัมมญาณะ (สัทธมมญาณ) ได้แปลคัมภีร์กาดันตระเป็นภาษาบาลี ส่วนนักวิชาการชาวพม่าเองก็ยอมรับว่า กาดันตระมีอิทธิพลกับคัมภีร์บาลี เช่น อูกซิงได้กล่าวว่า อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนะได้อาศัยคัมภีร์ปาณินิและกาดันตระเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาพระบาลีโดยเฉพาะพระไตรปิฎก⁹ ตัวอย่างเช่น คัมภีร์กัจจายนะ สูตรที่ 9 ว่า “ปรสมณูปโยเค” ซึ่งมีวุตติ (คำอธิบายสูตร) ว่า ยา จ ปน ปเรสุ สกุกตคนฺเณสุ สมณฺวา โฆสาติ วา อโฆสาติ วา ตา ปโยเค สติ เอตุถาปิ ยฺยฺชนเต.¹⁰ (ชื่อเรียกเหล่านี้ คือ โฆสะ หรือ อโฆสะ เป็นต้น ที่เรียกตามคัมภีร์อื่นที่เป็นภาษาสันสกฤต ถ้ามีความ

⁵ A.A. Macdonell, *A History of Sanskrit Literature*, 436.

⁶ M. Winternitz, *History of Indian Literature vol. 3* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1985), 477

⁷ ดู A.B. Keith, *A History of Sanskrit Literature*, 431-432 ; M. Winternitz, *History of Indian Literature vol. 3*, 477-479.

⁸ B.C. Law, *A History of Pali Literature* (Varanasi : Indica Books, 1933), 620.

⁹ M.H. Bode, *The Pali Literature of Burma* (Rangoon : Burma Research Society, 1965), 26.

¹⁰ อูกซิง, *ปาฬิ-เมียนมาอภิธาน* (ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รัฐบาลสหภาพพม่า, 1954), ฌ.

¹¹ กัจจายนมหาเถร, *กัจจายนพฺยากรณ์* (กรุงเทพฯ : กองทุนสัททาวิเสส อภิธรรมโชติคะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), 3.

เหมาะสมก็สามารถใช้ในคัมภีร์กัจจายนะได้) นอกจากกัจจายนะสูตรแล้วพระอัครมมาภิวงศ์ (อัครมมาภิวงศ์) แห่งวัดอภัยาราม เมืองมณฑล ประเทศพม่า ผู้ชำระคัมภีร์พาลาวตาร (พาลาวตาร) และคัมภีร์อื่นๆ ยังพบว่าคัมภีร์กาดันตระ ยังมีอิทธิพลกับไวยากรณ์บาลีประเภทสูตรอื่นๆ อีกจำนวนมาก¹²

คัมภีร์กาดันตระหรือกลาปะนี้มีเพียง 4 บท หรือ 4 อัชยยะ (อชฺยยะ) แต่เชื่อว่าคัมภีร์นี้ถูกแต่งเติมให้สมบูรณ์โดยอรรถกถาจารย์ชื่อ ทุคสิงหะ (ตุคสิงห์) ซึ่งมีชีวิตอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 นอกจากนี้ยังพบว่า มีผู้แปลคัมภีร์กาดันตระเป็นภาษาทิเบตอีกด้วย¹³ เนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระแบ่งเป็น 4 บทใหญ่ๆ¹⁴ ดังนี้

บทที่ 1	เรียกว่า สนธิ (สนธิ)	แบ่งเป็น 5 ปาทะ	มีสูตร 79 สูตร
บทที่ 2	เรียกว่า นาม (นาม)	แบ่งเป็น 6 ปาทะ	มีสูตร 337 สูตร
บทที่ 3	เรียกว่า อาชยัต (อาชฺยัต)	แบ่งเป็น 8 ปาทะ	มีสูตร 439 สูตร
บทที่ 4	เรียกว่า กฤต (กฤต)	แบ่งเป็น 6 ปาทะ	มีสูตร 546 สูตร

จำนวนสูตรในคัมภีร์กาดันตระจึงมีเพียง 1401 สูตรเท่านั้น

ดังนั้น แม้ว่าจะเป็นที่ทราบกันว่าคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ เช่น กัจจายนะ และปทูปลิตีซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ขยายออกมาจากกัจจายนะ จะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระแต่ในปัจจุบัน ผู้ศึกษาไวยากรณ์บาลีต่างมีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์กาดันตระน้อยมาก ในขณะที่เดียวกันผู้ศึกษาไวยากรณ์สันสกฤตก็มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์กาดันตระจำกัดเช่นกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาลักษณะรูปแบบ และเนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระที่มีอิทธิพลต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี โดยเฉพาะคัมภีร์กัจจายนะที่ได้รับอิทธิพลโดยตรง ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจคัมภีร์ไวยากรณ์ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตให้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบ และเนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์กัจจายนะ

¹² อัครมมาภิวงศ์ (ชำระ), ปทสาธน-สมุทฺทนิจฺจนา-พาลาวตาร (มณฑล : โรงพิมพ์ธนาวดี, 1966), ก.

¹³ B.C. Law, *A History of Pali Literature*, 620.

¹⁴ Julius Eggeling, *The Kātantra with the Commentary of Durgasimha* (Calcutta : Stephen Austin and Son, 1874-1878).

2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี ได้แก่ คัมภีร์กัจจายณะ และคัมภีร์ไวยากรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น โมคคัลลานะ (โมคฺคฺลลน) สัททนีติ (สทฺทนีติ) เป็นต้น

สมมติฐานการศึกษา

1. คัมภีร์กาดันตระคงได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตประเภทสูตร ได้แก่ อัญญาธยายของปาณินิ และไวยากรณ์อื่นๆ เช่น ลีทธานตเกมุที (ลีทฺษณตฺเกมุที) รวมทั้งลักษณะของคัมภีร์เหล่านี้ แต่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการนำเสนอขึ้นใหม่เพื่อความสะดวกในการท่องจำ
2. การนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระ ผู้แต่งน่าจะจัดเนื้อหาที่กระจายกันของกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีมาแต่โบราณให้เป็นหมวดหมู่เพื่อง่ายต่อการใช
3. คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน่าจะอาศัยวิธีการแต่งสูตร การแบ่งเนื้อหาและอุทาหรณ์ตลอดจนตัวอย่างมาจากคัมภีร์กาดันตระ

ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัย โดยจะศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์กัจจายณะ ด้วยการยกตัวอย่างจากบางสูตรของคัมภีร์ทั้งสองมาแสดง เพื่อให้เห็นอิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อไวยากรณ์บาลี โดยเน้นเฉพาะคัมภีร์กัจจายณะซึ่งเชื่อว่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระโดยตรง

กาดันตระ หมายถึง คัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต ที่มีสูตรซึ่งแต่งโดย ศรวรรมัน มีวฤตติ และอุทาหรณ์ซึ่งแต่งขยายโดย ทุรคสิงหะ

กัจจายณะ หมายถึง คัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี ที่มีสูตร วฤตติ และอุทาหรณ์ ซึ่งแต่งโดยพระกัจจายณะตามความเชื่อว่าคัมภีร์นี้ใช้ชื่อผู้แต่งเป็นชื่อของคัมภีร์

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ชื่อของคัมภีร์กาดันตระนั้นมีชื่อต่างๆ กัน เช่น กาดันตระ เกมาระ หรือ กลาปะ แต่เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนผู้วิจัยจะเรียกว่า คัมภีร์กาดันตระตลอด
2. การใช้ข้อความภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีจะใช้อักษรไทยทั้งหมดในการปริวรรต โดยจะคงรูปเดิมไว้ แต่บางคำนั้นจะเขียนตามความนิยมของคนไทย เช่น กฤต ที่ ภาษาบาลีใช้ กิต กิตก กิพพิธาน ในงานวิจัยฉบับนี้จะใช้ กฤต กับภาษาสันสกฤตและกิตกับภาษาบาลี หรือ ปัจจย และวิภักติที่ใช้เรียกในภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตจะใช้ตามรูปเดิม คือ ปรตยยะ และวิภักติ เป็นต้น

3. ชื่อเฉพาะของชื่อคัมภีร์ที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤตจะแสดงรูปคำเดิมไว้ในวงเล็บส่วนชื่อนักปราชญ์ชาวตะวันตกจะใช้ภาษาอังกฤษไว้ในวงเล็บในการกล่าวถึงครั้งแรกเช่นกัน

4. ในการอ้างอิงสูตรในคัมภีร์กาดันตระผู้วิจัยจะอ้างชื่อคัมภีร์ เลขบทและเลขที่สูตร เช่น กา. 1.2 หมายถึง สูตรที่อยู่ในคัมภีร์กาดันตระ สันธิประกรณ์ม สูตรที่ 2 และในคัมภีร์กัจจายณะจะอ้างชื่อคัมภีร์และเลขที่สูตร เช่น กัจ. 404 หมายถึง สูตรที่อยู่ในคัมภีร์กัจจายณะ สูตรที่ 404 เพราะในคัมภีร์กัจจายณะจะเรียงลำดับจากสูตรที่ 1 จนจบคัมภีร์โดยไม่แบ่งเป็นกัปปะซึ่งรายละเอียดสูตรทั้งหมดนั้นจะอยู่ในภาคผนวก ข และ ค

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาจะช่วยให้เข้าใจลักษณะความเป็นมาตลอดจนความสำคัญของคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์กัจจายณะได้ดียิ่งขึ้น
2. ผลการศึกษาจะทำให้เห็นลักษณะและภาพรวมของคัมภีร์กาดันตระที่ใช้การปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอและเนื้อหาจากคัมภีร์สันสกฤตดั้งเดิม ตลอดจนอิทธิพลที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลีที่มีลักษณะเป็นสูตร

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ค.ศ.1883 เอ็ม. วินเตอร์นิทซ์ (M. Winternitz) ศึกษาและเขียนหนังสือเรื่อง **History of Indian Literature** ได้กล่าวถึงวรรณคดีสันสกฤตประเภทไวยากรณ์ไว้โดยสังเขป งานชิ้นนี้ได้กล่าวถึงคัมภีร์กาดันตระว่ามีอิทธิพลต่อคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังรวมทั้งคัมภีร์บาลีในประเทศศรีลังกา

ค.ศ.1874-1878 จูเลียส อิกเกลิงค์ (Julius Eggeling) ได้ตรวจชำระคัมภีร์กาดันตระของศรวรมัน ชื่อหนังสือ **The Kātantra with the Commentary of Durgasimha** พิมพ์ที่กัลกัตตา (Calcutta) อินเดีย

ค.ศ.1909 เอ็ม.เอช. โบท (M.H. Bode) ได้ศึกษาประวัติการศึกษาวรรณคดีภาษาบาลีในประเทศพม่าและเขียนหนังสือเรื่อง **The Pali Literature of Burma** ได้ข้อสรุปว่า คัมภีร์กาดันตระมีอิทธิพลอย่างมากในพม่า และยังพบว่าพระภิกษุชาวพม่าแปลคัมภีร์กาดันตระเป็นภาษาบาลีด้วย

ค.ศ.1920 เอ.บี. คีธ (A.B. Keith) ได้ศึกษาวรรณคดีสันสกฤตโดยเฉพาะและเขียนหนังสือเรื่อง **A History of Sanskrit Literature** พิมพ์ที่เดลี (Delhi) อินเดีย และได้รวบรวมผลงานเกี่ยวกับคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตพบว่า ในคัมภีร์กาดันตระเป็นงานสมัยหลังที่สืบต่อจากสมัยโบราณและคัมภีร์นี้มีอิทธิพลต่อไวยากรณ์บาลี ได้แก่ กัจจายณะ และปทฐปติ

ค.ศ.1933 บี.ซี. ลอว์ (B.C. Law) ได้รวบรวมวรรณคดีบาลีในอินเดียและศรีลังกาและเขียนหนังสือเรื่อง **A History of Pali Literature** พิมพ์ที่พาราณสี (Varanasi) อินเดีย ได้กล่าวว่า คัมภีร์ภาษาบาลีได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคัมภีร์ภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์กาดันตระ

ค.ศ.1966 พระอัครธัมมาภิวังสะ (อัครธมฺมาภิวส) ได้ตรวจชำระคัมภีร์บาลีฉบับต่างๆ และแต่งคัมภีร์บาลีเรื่อง ปทสาธน-ปทสาธนฎีกา-สมุพฺพชฺจินตา-สมุพฺพชฺจินตาฎีกา-พาลาวตาร-พาลาวตารฎีกา-พาลาวตารนิสฺส ได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า คัมภีร์กาดันตระนอกจากจะมีอิทธิพลต่อกัจจายนสูตรแล้วยังมีอิทธิพลกับไวยากรณ์บาลีน้อย (คัมภีร์ไวยากรณ์ที่ไม่ได้ใช้สูตร) ที่แต่งในประเทศพม่าอีกด้วย

ค.ศ.1997 พระมหาเทียบ มาลัย ได้ตรวจชำระไวยากรณ์กัจจายนะในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาคุชฌีบัณฑิตที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยปูเน่ (Pune) ประเทศอินเดีย เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ไวยากรณ์กัจจายนะ (Kaccāyana-Vyākaraṇa : A Critical study) พบว่าคัมภีร์กัจจายนะมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์กาดันตระแต่ก็มีได้กล่าวถึงรายละเอียดของคัมภีร์กาดันตระ

จากงานวิจัยข้างต้นแสดงว่านักปราชญ์ส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่าคัมภีร์กัจจายนะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระ แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการศึกษาความสัมพันธ์ของคัมภีร์ทั้งสองอย่างละเอียด การศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสองอย่างละเอียดจะสามารถยืนยันว่าคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีได้อาศัยหลักการจากคัมภีร์สันสกฤต

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยใช้คัมภีร์กาดันตระฉบับของจูเลียส อิกเกลลิงค์ (Julius Eggeling) ได้ตรวจชำระคัมภีร์กาดันตระของศรวรมันที่มีวฤตติอธิบายสูตรของ ทูรคสิงหะด้วย ชื่อ **The Kātantra with the Commentary of Durgasimha** ฉบับพิมพ์ที่กัลกัตตา (Calcutta) โดยสำนักพิมพ์ Stephen Austin and Son ในปี ค.ศ.1874-1878 เป็นหลัก ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์จรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ได้แปลและแก้ไขเนื้อหาเพิ่มเติม¹⁵ โดยผู้วิจัยจะศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์กัจจายนะชื่อ **กัจจายนพฺยากรณ์** ฉบับที่อักษรธรรมโชติกวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ตรวจชำระ ในปี พ.ศ.2540 แล้วเรียบเรียงเป็นผลงานวิจัย

¹⁵ การแปลสูตรในคัมภีร์กาดันตระนี้ แปลตามวฤตติของทูรคสิงหะ ใน **The Kātantra with the commentary of Durgasimha** โดยอาศัยคำแปลในหนังสือของ พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก เป็นผู้แปล ใน **กถาบทุฎฐาकरणม** (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2547).

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต

วัฒนธรรมอินเดียมีความเจริญมาช้านาน และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผลงานประพันธ์ของอินเดียจึงมีศาสตร์ทุกแขนง นักบรรพคดีที่ศึกษาผลงานของอินเดียจึงแบ่งงานนิพนธ์เป็นประเภทเพื่อง่ายต่อการพิจารณา เอ. เค. เวเดอร์ (A.K. Wader) แบ่งงานนิพนธ์ของอินเดียเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ

1. คัมภีร์ทางศาสนาหรืออาคม คือ คัมภีร์พระเวท
2. คัมภีร์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือขนบธรรมเนียม คือ คัมภีร์อิติहाสะและปฺราณะ
3. คัมภีร์ที่เป็นความรู้ต่างๆ หรือ ศาสตร์¹

เอ็ม. วินเตอร์นิตซ์ (M. Winternitz) แบ่งงานประเภทศาสตร์หรือวรรณคดีประเภทที่ให้ความรู้เป็นงานหลายประเภท เช่น ตำราที่เกี่ยวกับไวยากรณ์ พจนานุกรม ตำราปรัชญา ตำราการปกครอง ตำราสถาปัตยกรรม ตำราที่เกี่ยวกับการครองเรือน เป็นต้น² จากการศึกษาของวินเตอร์นิตซ์ และนักบรรพคดีศึกษาคนอื่นๆ แสดงว่านักปราชญ์ชาวตะวันตกเห็นว่าตำราไวยากรณ์เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ และชาวอินเดียโบราณให้ความสำคัญกับตำราไวยากรณ์ในฐานะศาสตร์สำคัญที่ต้องศึกษาก่อนการศึกษาวិชาการอื่นๆ

ชาวอินเดียโบราณถือว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาของเทพเจ้าที่เหล่าฤาษีได้รับการถ่ายทอดจากเทพเจ้าและฤาษีเหล่านี้ก็ถ่ายทอดต่อไปให้กับมนุษย์ การศึกษาภาษาสันสกฤตในช่วงแรกคงยังไม่มีคู่มือหรือตำราไวยากรณ์ที่ชัดเจน การเรียนภาษาสันสกฤตในอดีตคงจะเป็นการเรียนรู้โดยมุขปาฐะจากครูที่สอนพระเวทหรือศาสตร์ต่างๆ อย่างไรก็ตามในคัมภีร์ปาณินิได้อ้างถึงนักไวยากรณ์ยุคก่อนปาณินิไว้ 10 ท่าน คือ

1. อาปีสลิ	ปว. 6.1.92 ³
2. กาศยปะ (กาศยป)	ปว. 8.4.67, 1.2.25

¹ A.K. Warder, **Indian Kavya Literature Vol 1** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), 1 : 1-2.

² M. Winternitz, **History of Indian Literature**, 3 : xviii.

³ รายชื่อนักไวยากรณ์ยุคก่อนปาณินินั้น ปรากฏอยู่ในสูตรปาณินิ เช่น ชื่อ อาปีสลิ ปรากฏอยู่ในอรรถาธิบายที่ 6 ปาฐะที่ 1 สูตรที่ 92 คือ “วา สุปฺยาปีสละ” ดู **Aṣṭādhyāyī of Pāṇini**, Roman transliteration and English translation by Sumitra M. Katre (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), 679.

3. การคยะ (การคฺย)	ปา. 7.3.19, 8.3.20, 8.4.67
4. คาลวะ (คาลว)	ปา. 6.3.61, 7.1.74, 7.3.19, 8.4.67
5. จากรรมณะ(จากรรมณ)	ปา. 6.1.130
6. ภารทวชะ (ภารทวช)	ปา. 7.2.63
7. ศากฏายณะ (ศากฏายน)	ปา. 3.4.111, 8.3.18, 8.4.50
8. ศากัลลยะ (ศากลฺย)	ปา. 1.1.16, 6.1.127, 8.3.19, 8.4.51
9. เสนกะ (เสนก)	ปา. 5.4.112
10. สโฏฏายณะ (สโฏฏายน)	ปา. 6.1.123

นอกจากนั้น ในคัมภีร์ปาณินียังกล่าวถึงคัมภีร์ไวยากรณ์ที่แต่งขึ้นก่อนไม่น้อยกว่า 64 คัมภีร์ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญปรัชญามีบางท่านยืนยันว่ามีคัมภีร์ไวยากรณ์ที่แต่งก่อนคัมภีร์ปาณินิถึง 85 คัมภีร์⁴ แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่พบเอกสารเกี่ยวกับคัมภีร์ไวยากรณ์ดังกล่าว นักปราชญ์ส่วนใหญ่จึงให้ความสำคัญกับคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรก

1. ความเป็นมาของไวยากรณ์สันสกฤตกลุ่มต่างๆ

ไวยากรณ์สันสกฤตมีผู้แต่งและมีกลุ่มของคัมภีร์เป็นจำนวนมาก แต่คีธ (Keith) ได้แบ่งนักไวยากรณ์สันสกฤตเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มไวยากรณ์ของปาณินิ และบุคคลอื่นที่ดำเนินตามแบบของปาณินิ
2. กลุ่มนักไวยากรณ์สมัยหลัง

เกณฑ์ของคีธนั้นครอบคลุมและชัดเจนเพราะสามารถแบ่งไวยากรณ์สันสกฤตที่มีอยู่มากมายได้ทั้งหมดและยังสอดคล้องกับนักวิชาการคนอื่นๆ ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้เกณฑ์ของคีธเป็นหลักในการพิจารณา

1.1 กลุ่มไวยากรณ์ของปาณินิ และบุคคลอื่นที่ดำเนินตามแบบของปาณินิ⁶

⁴ พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, *กาทนุตรวยาकरणम्* (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2547), [10-11].

⁵ วิสุทท์ บุญกุลได้แบ่งตำราไวยากรณ์สันสกฤตไว้ 3 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มตำราไวยากรณ์ก่อนสมัยปาณินิ 2. กลุ่มตำราไวยากรณ์ระบบของปาณินิ และ 3. ตำราไวยากรณ์ที่เรียงลำดับเนื้อหาใหม่ คูวิสุทท์ บุญกุล “ความเป็นมาของตำราไวยากรณ์สันสกฤตในอินเดีย,” *อักษรวิสุทท์* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 4-15.

นักบูรพคดีจัดตำราไวยากรณ์ปาณินิไว้เป็นกลุ่มแรกเนื่องจากงานนิพนธ์ของปาณินิเป็นงานเรื่องแรกที่ปรากฏเป็นหลักฐาน หลังจากนั้นนักปราชญ์สมัยต่อๆ มา นำงานของปาณินิมาอธิบายใหม่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้งานทั้งหมดในกลุ่มนี้จึงมีลักษณะเดียวกันคือ เพื่อขยายและอธิบายความในงานของปาณินิ ผลงานสำคัญของกลุ่มนี้คือ ตำราอัยฎาธยาศิของปาณินิ⁷ ในคัมภีร์อัยฎาธยาศิมีการอ้างถึงนักปราชญ์ทางภาษา เช่น ศากฏายณะ (ศากฏายน) อาปิศาสิ และ เสานกะ (เสานก) ซึ่งน่าจะมีอายุก่อนปาณินิ⁸ นักบูรพคดีบางคนเชื่อว่า ปาณินิน่าจะมีอายุหลังยาสกะ (ยาสก) ผู้แต่งคัมภีร์นิรุทตะ (นิรุทต) และนักไวยากรณ์ชื่อเสานกะ เพราะมีการอ้างถึงบุคคลเหล่านี้ และปาณินิน่าจะมีอายุราว 350 ปีก่อนคริสตกาล ราวประมาณปี พ.ศ. 193⁹

คัมภีร์ที่ผู้แต่งได้แต่งอธิบายสูตรของปาณินินั้น เกิดขึ้นเนื่องจากคัมภีร์อัยฎาธยาศิมีเพียงสูตรย่อๆ เช่น สูตรการสนธิ

อิโก ขณจิ. (อิกะ ขณ อจิ) (ปา. 6.1.77)¹⁰

สูตรนี้ใช้สัญลักษณ์ 3 ตัว คือ อิก ขณ อจ เป็นสัญลักษณ์

ดังนั้นเพื่อให้มีเนื้อหาที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น ชยาทิตยะและวามนะจึงแต่งคัมภีร์กาสิกา¹¹

อธิบายความสูตรในอัยฎาธยาศิให้ชัดเจนขึ้นว่า

“อจิ ปรต อิก ขณเทโส ภวติ, ทธวตฺร, มธวตฺร, กรตฺรธม, หรตฺรธม, ลาภตฺติ.”

อิกะ ปลุตปฺรวสฺย สวรุณที่รมพารณารถิ ขณเทโส วกฺตฺวเย. โภ³ อ อินฺทฺรม, โภ³ ยินฺทฺรม, อจิตฺติ จายมธิการะ สมฺปฺรสารณาจ’ (ปา. 6.1.108) อติ ขาวต.”¹²

⁶ Scharfe Grammatical Literature in F. Gonda, **A History of Indian Literature Vol V** (Otto: Harrassowitz, 1977), 89.

⁷ ตำราอัยฎาธยาศิ หมายถึง ตำราที่มี 8 อธิบายะ มีเนื้อหาเป็นสูตรต่างๆ ถึง 4000 สูตร

⁸ A.B. Keith, **A History of Sanskrit Literature**, 423.

⁹ M. Winternitz, **History of Indian Literature vol. 3**, 461.

¹⁰ Late Srisa Chandra Vasu, **The Astadhyāyī of Pāṇini Vol. 2** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1977), 1047.

¹¹ หลวงจันฉิมจินนทิกว่า พราหมณ์อายุ 15 ปี เริ่มศึกษาคัมภีร์นี้และหลังจากศึกษานาน 5 ปีก็สามารถเข้าใจคัมภีร์นี้ได้ ดู M. Winternitz, **History of Indian Literature vol. 3**, 471.

¹² ดู Paṇḍit Vāmana and Jayāditya, **Kasika A a commentary on Panini's Grammatical Aphorisms**, Edited by Paṇḍit Bāla Śāstrī (Benares, Medical Hall Press, 1898), 506-507.

อิฏ = อิ อุ ฤ ฦ (สระทั้งหมด ยกเว้น อ และ อา)

ยณ = ย ว ร ฤ

อจ = สระทั้งหมด

แปลว่า สระ อิ อุ ฤ ฦ เมื่อมีสระอื่นตามหลัง ให้เปลี่ยนเป็นตัว ย ว ร ฤ ฦ ตามลำดับ¹³ ได้แก่ เปลี่ยน อิ อิ เป็น ย, อุ อุ เป็น ว, ฤ ฤา เป็น ร และเปลี่ยน ฦ ฦา เป็น ฦ

มีตัวอย่างรูปสำเร็จที่ได้จากสูตรนี้ดังต่อไปนี้

อิ เป็น ย อุ เป็น ว เช่น ทธิ+อตุร/มฐ+อตุร = ทธยตุร/มฐวตุร นมสั+ม/เนยไซ (อยู่)ที่นี้

อี เป็น ย อุ เป็น ว เช่น นท/วฐ+อา¹⁴ = นทยา/วฐวา โดยแม่น้ำ/โดยหญิงสาว

ฤ เป็น ร เช่น มาตุฤ+อา = มาตุรา โดยมารดา

ฦ เป็น ฦ เช่น ฦ+อา-กฤติะ = ลาฤติะ การแปลงสระ ฦ เป็นพยัญชนะ ฦ

แต่คัมภีร์การศึกษาของชยาทิตะและวามนะมีบางส่วนยังไม่ชัดเจน วรฺรฺจ (ซึ่งมีอีกชื่อหนึ่งว่า “กาดยานะ” โดยนามของตระกูล) จึงแต่งวฤตติ (วารติกะ) เพื่ออธิบายสูตรของปาณินิ เพิ่มเติมอีก ต่อมาปติยชฺธิ นักปราชญ์คนสำคัญก็ได้แต่งคัมภีร์มหาภายะอธิบายคัมภีร์วฤตติของกาดยานะ¹⁵ รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติกลุ่มคัมภีร์ที่อธิบายสูตรไวยากรณ์ปาณินิได้แก่¹⁶

1. คัมภีร์การศึกษา คัมภีร์ปาณินินั้นรจนาด้วยสูตรเพียงอย่างเดียวจึงยากแก่การศึกษาค้นคว้า เพราะปราศจาก คำอธิบาย (วฤตติ) และอุทาหรณ์ ดังนั้นท่านชยาทิตะและท่านวามนะ จึงร่วมกันรจนาคัมภีร์การศึกษาขึ้น โดยประกอบด้วยวฤตติและอุทาหรณ์อย่างบริบูรณ์ ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 คำว่า “การศึกษา” หมายความว่า คัมภีร์ที่แสดงเนื้อความให้กระจ่าง นักวิชาการสันนิษฐานว่าท่านทั้งสองไม่ใช่ นักบวชในศาสนาพราหมณ์ แต่เป็นนักบวชศาสนาเชน ที่อยู่ในแคว้นอัสสัมทางทิศตะวันออกของประเทศอินเดีย เพราะในคำเริ่มคัมภีร์มิได้แสดงการนอบน้อมพระผู้เป็นเจ้าไว้ เหมือนคำเริ่มคัมภีร์ที่คณนัถิศาสนาพราหมณ์มักกล่าวนอบน้อมพระผู้เป็นเจ้า

2. วารติกะ เนื่องจากคัมภีร์ปาณินิยังขาดความบริบูรณ์และยังมีข้อผิดพลาดในบางแห่ง ดังนั้นเพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดและเพิ่มเติมข้อความให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น วรฺรฺจ จึงได้แต่งวารติกะขึ้น โดย

¹³ อธิบายตามวิธีของ วิสุทฺธ นุษยกุล, อักษรวิสุทฺธ, 11.

¹⁴ ในต้นฉบับใช้รูปวิภक्ति อา ตฤติยา เอกพจน์ว่า **तः** ดูจาก Sumitra M. Katre, The Astādhyāyī of Pāṇini (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), 675.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ คูประวัติคัมภีร์ปาณินิ และเรื่องของคัมภีร์ไวยากรณ์ที่ประพันธ์ก่อนคัมภีร์ปาณินิเพิ่มเติมจาก พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, “กาดนุตรฎากรรม (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2547), [9-12].

เพิ่มสูตร และอุทาหรณ์เข้ามา บางแห่งมีวฤตติของสูตรเหล่านั้นที่เข้าใจยาก วารติกะนี้นักปราชญ์กล่าวกันว่าแต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 3

ฉะนั้นคัมภีร์ปาณินิซึ่งจัดพิมพ์ในปัจจุบันจึงประกอบด้วยคัมภีร์ 3 คัมภีร์เหล่านี้คือ คัมภีร์ปาณินิที่เป็นเพียงสูตร คัมภีร์กาติกาที่เป็นวฤตติและอุทาหรณ์ของสูตร และวารติกะที่เป็นเนื้อหาอธิบายเพิ่มเติม

3. คัมภีร์มหาภษยะ ราวพุทธศตวรรษที่ 4 ปถัญชลี ได้แต่งคัมภีร์มหาภษยะเพื่ออธิบายปาณินิสสูตรและวารติกะโดยเน้นการอธิบายกฎไวยากรณ์ต่างๆ เป็นหลัก นามเดิมคือภษยะที่แปลว่า “คัมภีร์แสดงอรรถาธิบาย” จึงได้รับการเรียกขานว่า “มหาภษยะ” คือ คัมภีร์แสดงอรรถาธิบายอันยิ่งใหญ่ บางแห่งยังเรียกว่า “ปาถัญชลยภษยะ” (คัมภีร์ภษยะของปถัญชลี) นักวิชาการมีความเห็นเกี่ยวกับสมัยของฤๅษีปถัญชลีแตกต่างกัน บางท่านสันนิษฐานว่า เกิดในราวพุทธศตวรรษที่ 2¹⁷ บางท่านกล่าวว่าเกิดในราว พ.ศ. 400¹⁸

คัมภีร์อัยฎาชายีของปาณินิ คัมภีร์วารติกะของวรจจิ และคัมภีร์มหาภษยะของปถัญชลี ทั้งสามคัมภีร์นี้ปราชญ์สมัยก่อนเรียกกันว่า “ตรีมุนิไวยากรณ์” (ตรีมุนิวยากรณ์ = คัมภีร์ไวยากรณ์ของมุนิทั้งสาม) ในวรรณกรรมสันสกฤตต่างๆ มักแสดงการนอบน้อมต่อฤๅษีทั้งสามท่านเหล่านี้ เพราะถือว่าเป็นประมุขประทีปแห่งความรู้ในไวยากรณ์

ได้มีผู้แต่งคัมภีร์อธิบายคัมภีร์มหาภษยะไว้หลายท่านคือ ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ภรตฤหริ (ภรตฤหริ) ได้แต่งคัมภีร์วากยปทียะ (วากยปทีป = คัมภีร์อธิบายถ้อยคำให้กระจ่าง) อันเป็นคัมภีร์ขยายคัมภีร์มหาภษยะด้วยโคลกล้วนๆ คัมภีร์นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปรัชญาแห่งไวยากรณ์ งามจันตระ (งามจันทร) ได้แต่งคัมภีร์ ประกริยาเกมูที (ปรกริยาเกมูที = แสงจันทร์ส่องนัยไวยากรณ์) ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยใช้สูตรปาณินิเป็นหลัก เรียงลำดับสูตรใหม่เพื่อความสะดวกต่อการศึกษา และท่านภฏุโฏชิ ทิกษิตะ (ภฏุโฏชิ ทิกษิต) ได้รจนาคัมภีร์ลิตษานตเกมูที (ลิตษานตเกมูที = แสงจันทร์ส่องทรรสนะไวยากรณ์) ขึ้น โดยเรียงลำดับสูตรปาณินิใหม่เหมือนปรกริยาเกมูที (ปรกริยาเกมูที) ในราวพุทธศตวรรษที่ 22¹⁹

¹⁷ M. Winternitz, **History of Indian Literature** vol. 3, 428 ; A.A. Macdonell, **A History of Sanskrit Literature**, 367.

¹⁸ วิสุทฺธ บุษยกุล, **อักษรวิสุทฺธ**, 13.

¹⁹ ดูพระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, **กถาบทุรฎากรณ์**, [13-14].

1.2 กลุ่มนักไวยากรณ์สมัยหลัง²⁰

ต่อมานักไวยากรณ์อินเดียจำนวนหนึ่งได้แต่งตำราไวยากรณ์ขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยหลักของปาณินิและยกสูตรของปาณินิขึ้นมาอ้าง แต่เรียบเรียงสูตรเหล่านั้นใหม่เป็นขั้นตอนที่อธิบายกฎเกณฑ์และวิธีใช้ตามลำดับวากิจา (Parts of Speech) ซึ่งผู้เรียนจะสามารถใช้ตำราได้ตั้งแต่เมื่อเริ่มต้นเรียน ในจำนวนนั้นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมมากมีอยู่ 4 คัมภีร์ คือ

1. คัมภีร์ จันทร (จันทร) รจนาโดย ฤาษีจันทร โคมิน
2. คัมภีร์ กาดันตระ (กาดันตระ) รจนาโดย ฤาษีศรวรมัน
3. คัมภีร์ มุคหโพธะ (มุคหโพธะ) รจนาโดย ฤาษีโวปเทพ
4. คัมภีร์ สารัสวตะ (สารัสวตะ) รจนาโดย ฤาษีอนุภูติ²¹

ซึ่งคัมภีร์ทั้ง 4 นี้รจนาขึ้นมาโดยดำเนินการตามแบบ (เลียนแบบ) คัมภีร์ปาณินิ และเป็นไปได้ที่ว่าตำราเล่มแรกที่น่าทึ่งในการจัดเนื้อหาให้สะดวกแก่การศึกษาภาษาสันสกฤตแบบนี้คือคัมภีร์กาดันตระ ของศรวรมัน (มีผู้เข้าใจว่า ศรวรมัน คงจะมีชีวิตอยู่ประมาณ พ.ศ. 600 ถึง 700 คือหลังปटัญชลีไม่กี่ร้อยปี) คำว่า กาดันตระ แปลว่า ตำราเล่มเล็กๆ ซึ่งก็คงเล็กกว่าเล่มอื่นๆ หลายเล่ม ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วพระเจ้าสาตวาหนะ (สาตวาหนะ) คงจะเรียนจบเล่มภายในเวลาหกเดือนไม่ได้ แต่เมื่อพิจารณาคุณค่าคัมภีร์กาดันตระ ตัวจริงจะเห็นว่าไม่ใช่ตำราที่ง่ายนักที่เราเข้าใจได้ง่าย ก็เพราะมีวาทะของ ทูรคสิงหะ (ทูรคสิงหะ ประมาณ พ.ศ.1300) เป็นคำอธิบาย ตำรานี้ใช้สูตรและศัพท์เฉพาะของปาณินิเป็นส่วนใหญ่ แต่ตัดส่วนที่เกี่ยวกับพระเวทออกมาก ตำรานี้ยังนิยมใช้ในเบงกอลตะวันตกและกัศมีระทางเหนือ และยังเลยไปถึงทิเบตและเอเชียกลางด้วย หลักฐานทาง ทิเบตกล่าวว่า คัมภีร์กาดันตระคล้ายกับ ไอนทรไวยากรณ์ (ไอนทรวิยากรณ์) ของอินทร โคมิน (อินทร โคมิน)²² แต่ปัจจุบันนี้ยังไม่พบต้นฉบับไอนทรไวยากรณ์เลย

2. ประวัติคัมภีร์กาดันตระ

สูตรของคัมภีร์นี้เป็นผลงานของท่าน ศรวรมันในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าสาตวาหนะ ส่วนวาทะและอุทาหรณ์เป็นผลงานของทูรคสิงหะ ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 คัมภีร์กาดันตระนี้เป็นไวยากรณ์ที่เรียนง่ายและเหมาะสมสำหรับคนทั่วไปที่ไม่จำเป็นต้องเป็นนักปราชญ์ อาจารย์ราชามาหะ ทาศ ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ว่า “นักไวยากรณ์ภาษา

²⁰ วิสุทท์ บุญกุล, อักษรวิสูตร, 15-16.

²¹ กุญชรนิมิต, กุญชรนิมิต, (64).

²² ดูคำอธิบายของ T.W. Tawney tr., **Kathasaritsagara** (Delhi: Munshiram Manoharlal, 1968)

สันสกฤตกล่าวว่าคัมภีร์กาดันตระนั้นคนทุกชนชั้นสามารถเรียนได้ เช่น พวกที่เรียนพระเวทอย่างเดียว พวกที่เรียนแต่ศาสตร์อื่นๆ ไม่ได้เรียนไวยากรณ์มาก่อน พวกพ่อค้าเงินตรา พวกนักธุรกิจ นักเจรจาความที่ไม่มีเวลา หรือแม้กระทั่งพวกเกียจคร้าน และกรรมกร ก็สามารถเรียนให้เข้าใจได้”²³ พระมหาสุรชัย วราสโก ผู้แปล กาดนุตรูยากรณมุ ได้เขียนประวัติคัมภีร์กาดันตระไว้ในคำนำว่า คำว่า กาดนุตร ประกอบรูปศัพท์มาจาก กุ + ดนุตร แปลว่า “สูตรย่อ (แปลง กุ เป็น กา) หมายถึง ย่อความจากคัมภีร์ปาณินิโดยอาศัยโครงสร้างทางหลักภาษาของคัมภีร์ปาณินิเป็นหลัก แต่นำมาดัดแปลงใหม่และเลือกสรรเฉพาะสาระสำคัญ พร้อมทั้งตัดทอนข้อความที่ไม่สำคัญ มีสูตรทั้งหมด 1,401 สูตร เรียกว่า กลาปะ บ้าง เกมาระ บ้าง”²⁴

2.1 ที่มาและความหมายของชื่อคัมภีร์

ชื่อคัมภีร์กาดันตระนี้มีผู้อธิบายไว้บ้างเช่น โมเนียร์ วิลเลียมส์ (Sir Monier Monier Williams) ได้อธิบายว่า คำว่า กาดันตระ หมายความว่า

“กาดันตระ เป็นชื่อไวยากรณ์ มีชื่อเรียกว่า กลาป หรือ กลาปค หรือ เกมารไวยากรณ์ (เกมารูยากรณ) แต่งโดย ศรีศรวรมัน (ศรีศรวรมัน) โดยยึดตามสูตรที่ ภควัดกุมาร (ภควต-กุมาร) แต่ง และภควัดกุมารสั่งให้แต่ง”²⁵

วิสุทธ์ บุญยกุล อธิบายคำว่ากาดันตระไว้ว่า

“คำว่า กาดันตระ แปลว่า ตำราเล่มเล็กๆ ซึ่งคงเล็กกว่าเล่มอื่นๆ หลายเล่มถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว พระเจ้าสาตวาทนะคงจะเรียนจบเล่มภายในเวลาหกเดือนไม่ได้”²⁶

พระมหาสุรชัย วราสโก อธิบายความต่างไปจากผู้อื่นโดยอธิบายว่า

“คำว่า กลาป แปลว่า แผ่ไปสู่กลุ่มไวยากรณ์ ส่วน เกมาร แปลว่า เกิดจากพระนางสุรัสวดี (เชื่อว่า เกมาระ นี้เป็นชื่อเรียกของ

²³ สัมภาษณ์ ราชามาธะ ทาส, ศาสตราจารย์อัครันตูกะชาวอินเดียผู้เชี่ยวชาญไวยากรณ์สันสกฤต ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 20 ธันวาคม 2548.

²⁴ พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, กาดนุตรูยากรณมุ, [15].

²⁵ M.M. Williams, **Sanskrit English Dictionary** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1997), 270.

²⁶ ดู วิสุทธ์ บุญยกุล, **อักษรวิสุทธ์**, 16.

คณาจารย์ฝ่ายที่นับถือศาสนาเซน เพราะถือว่าคัมภีร์นี้ได้รับการ
ประสาทพรมาจากพระนางสรัสวดีเทพีแห่งดนตรีและศิลปวิทยา)²⁷

ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับคำว่า กลาป ต่างไปจากพระมหาสุรชัย เนื่องจากเมื่อพิจารณารูป
ศัพท์ว่า กลาป ซึ่งแปลว่า หางขนนกยูง และคำว่า เกามาร ซึ่งแปลว่า พระสกันทกุมาร ศัพท์คำนี้ควร
จะหมายถึง คัมภีร์ที่ได้ประทานมาจากพระสกันทกุมารที่มีนกกยูงเป็นพาหนะมากกว่าจะเป็นคำราที่
ได้รับจากพระสุรัสวดี²⁸

อีกประการหนึ่ง สันนิษฐานว่า ผู้แต่งใช้ชื่อว่าเกามารไวยากรณ์หรือกลาปไวยากรณ์นั้น
อาจต้องการเลียนแบบไวยากรณ์ของปาณินิ ซึ่งใช้ชื่อสูตรตอนต้นเรื่องว่า เมหะสุตฺร เพราะเชื่อว่า
ปาณินิ ได้ฟังเมหะสุตฺรมาจากพระศิวะ จึงใช้ชื่อนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงพระศิวะ ดังนั้น การใช้ชื่อ
ว่า เกามาระนั้น จึงเป็นการถ่อมตนว่า เป็นไวยากรณ์ที่จัดเป็นงานชิ้นลูกของไวยากรณ์ปาณินิ
เหมือนกับที่พระสกันทกุมารเป็นโอรสของพระศิวะ

ที่มาของคัมภีร์กาดันตระนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาด้านในลักษณะนิทานอธิบายความเป็นมาของ
คัมภีร์กาดันตระ ซึ่งมีปรากฏเป็นเรื่องเล่าในกถาสัตตสาคร (มีเนื้อหาเป็นโศลกล้วน) ที่อธิบายความ
เป็นมาของกาดันตระมีใจความว่า

“ครั้งหนึ่งพระเจ้าสาตวาหนะเสด็จไปทรงสนานและทรงกีฬาเล่นน้ำกับนาง
สนม พระองค์ทรงสาदनน้ำใส่พระสนมซึ่งมีพระมเหสีองค์หนึ่งกระด้าง
กระเดี้ยมด้วยหนักถ้น มีองค์ละมุนราวดอกชอก (ศิรีษะ) พระนางทูลขอให้
พระราชายาสาदनน้ำด้วยคำพูดว่า “โมทโกะ” ซึ่งแปลว่า “อย่า(ปา)ด้วยเม็ด
น้ำ” คำว่า โมทโกะ มาจากคำสนธิว่า มา + อุทโกะ พระราชาไม่มีความ
เข้าใจเรื่องไวยากรณ์ ไม่รู้หลักสนธิ พระองค์ทรงเข้าพระทัยว่า โมทกะ
หมายถึงขนมต้ม จึงรับสั่งให้นำขนมต้มมาให้มเหสีเป็นจำนวนมาก ส่วน
มเหสีทรงหัวเราะแล้วกราบทูลพระราชว่า “พระองค์ไม่ทรงทราบมาตรา
สนธิของ มา ศัพท์ และ อุทก ศัพท์ นับว่าไม่ทรงทราบประเภทไวยากรณ์ใน
ตอนนั้น ไฉนพระองค์จึงโง่เขลาเช่นนี้หนอ” ต่อนั้นมาพระเจ้าสาตวาหนะ
ทรงอาย เชื่องซึมไม่พูดกับใครอีก เฝ้าแต่นั่งรำพึงถึงทางที่จะทรงแสวงหา

²⁷ พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโภ, กาดนุตรูยากรณ์, [15].

²⁸ ตามขนบของอินเดียและทิเบตต่างก็เชื่อว่า เป็นเพราะคัมภีร์กาดันตระได้มาจากพระสกันทกุมารจึง
ได้ชื่อว่า กลาป (หางนกยูง) ซึ่งเป็นพาหนะของพระสกันทกุมาร ดู Peter C. Verhagen, *A History of Sanskrit
Grammatical Literature in Tibet* (Leiden: E.J. Brill, 1994), 64.

ความรู้ มีราชบัณฑิต 2 ท่านผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นมุขมนตรี คือ ศรธรรมัน และคุณาภัย ทรงทราบพระอาการด้วยได้รับฟังจากปากมหาดเล็กหลวงว่า “พระราชาทรงรับความอับอายเพราะนางนักปราชญ์อวดดีซึ่งเป็นธิดาของ วิษณุศักดิ์” ทั้งสองจึงทราบว่ พระราชาเคืองคร้อนเพราะทรงทราบพระองค์ ว่าไร้ความรู้ เราเป็นคนโง่ มุขมนตรี 2 คน จึงหาทางเข้าเฝ้าพระเจ้า สาควาทนะ และทูลให้ทราบเรื่องนี้โดยที่คุณาภัยกราบทูลว่าจะสอนให้ พระองค์แตกฉานในไวยากรณ์ภายใน 6 ปี ซึ่งโดยปกติจะต้องเรียน ไวยากรณ์ปาณินิถึง 12 ปี แต่ศรธรรมันกล่าวกับคุณาภัยว่า พระราชาไม่มี เวลาพอที่จะต้องเรียนถึง 6 ปี เพราะทรงมีพระราชกิจเรื่องป้องกัน ประเทศอีกมาก ตนเองจะให้พระราชาทรงแตกฉานในไวยากรณ์ได้ภายใน 6 เดือน พระเจ้าสาควาทนะจึงรับสั่งให้ศรธรรมันดำเนินการเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ สบายพระทัย ในขณะที่เดียวกันฝ่ายราชบุตรชื่อสิงหคุปต์กราบทูลพระราชา ว่า เมื่อทราบว่าพระองค์ไม่ทรงสำราญทุกข์ ก็บังเกิดความวิตกมาก จึง เตรียมจะบั่นเกล้าถวายพระจันฉิกาทวี เพื่อ(อุทิศเป็นราชพลี)ให้พระองค์ ทรงเกษมสำราญ เวลาเดียวกันนั้น มีเสียงดังมาจากฟากฟ้าร้องห้ามว่า “อย่า ทำ (ตนเจ้า)เลย ความปรารถนาของพระราชาจะสำเร็จแล้ว” ในที่สุดก็มีผู้ กราบทูลรายงานความสำเร็จประโยชน์ของศรธรรมัน เมื่อพระเจ้า สาควาทนะทรงฟังข่าวแล้วก็ปราโมทย์ ฝ่ายศรธรรมันได้รับพระประสิทธิ จากพระกุมาร กลับมาถึง และบันดาลสรรพวิทยาซึ่งจินตนาให้มาปรากฏ ชัดเจนในมโนวิติแห่งพระราชา ในทันใด วิทยาทั้งมวลก็ประจักษ์แจ้งแก่ ท้าวสาควาทนะ “สิ่งไรเล่าซึ่งพระปรเมศวรประสิทธิแล้ว จะไม่สำเร็จผล”²⁹

ข้อความในกถาสัตตสารได้กล่าวสาเหตุของการแต่งกัมภีร์กาดันตระไว้ดังนี้ (1.7.12-20)

อถาพรวีตุ ส เทโว มำ นาวทิมยะ สุวยิ ยทิ /
 อภวิษยทิท ศาสตุร ปาณินิโยปมรุตม // 12 //
 อธุนา สวลปนตฺตฺรตฺวาตฺกตฺนตฺราขิ ภวิษยติ /
 มทฺวาหนกลาปสุย นามฺนา กาลาปกั ตถา // 13 //
 อิตฺยฺกตฺวา ศพฺทศาสตุร ตตฺปรกาศฺยาภินว ลมฺ /
 สากฺษาเทว ส มำ ไทวะ ปฺนเรวมภายต // 14 //

²⁹ เสถียร โกเศศ [นามแฝง], กถาสัตตสาร (พระนคร : กุรุสภาลาดพร้าว, 2507), 107-129.

ยุมทียะ ส ราชปิ ปุรวชนมนุญญทมิยะ /
 ภรทวาชมุเนะ ศิษยะ กุณฺณสัชฺโณ มหาตปะ // 15 //
 ตุลาภิลาชามาโลกย ส ใจกั มุณิกนฺยกา /
 ยยาวกสมาคปุญเปญฺสรมาตฺรสหตามุ // 16 //
 อตะ ส สปโต มุณิกิรวติรณ อิทาธนา /
 สา จาวติรณา เทวิตเว ตสฺสโยว มุณิกนฺยกา // 17 //
 อิตถมณฺยวตาโร'ยํ นถปติะ สาทวาหนะ /
 ทญฺญะ ตวญฺยชิตา วิทยา ปฺราปฺสยตฺเตว ตวทิจฺญา // 18 //
 อกฺุเลศลญา หิ ภาวนตฺยตฺตมารุตา มหาตฺมนามุ /
 ชนฺมานตฺรารชิตะ สฺพารสํสการากุณฺปิตฺติทฺธะ // 19 //
 อิตฺถุกฺตวานตฺรหิตะ เทเว นิรคจฺจมหํ พหิะ /
 ตณฺฑุลา เม ปฺรทตฺตาสจฺจ ตตฺร เทโวปจฺจิวิเกะ // 20 //³⁰

เสฐียรโกเศศ ถอดความตอนนี้อาจฉบับแปลภาษาอังกฤษของทาร์นีย์ ว่า

“ขณะนั้น เทพองค์นั้นตรัสกะข้าพเจ้า “หากเจ้ามิได้กล่าวต่อเอาเองไซ้
 ไวยากรณ์ศาสตร์นี้ก็จะ ได้เป็นตำราแทน ไวยากรณ์ของปานิณี เมื่อเป็นเช่นนี้
 อาศัยที่เป็นตำราย่อให้เรียกว่า คัมภีร์กาดันตระ³¹ และกาลาปก ตามรูปกลาป
 (หางนกยูง) แห่งพาหนะเรา (พระการติเกยะทรงนกยูงชื่อ ประวาณี เป็น
 พาหนะ) ตรัสดังนี้แล้ว เทพนั้นซึ่งตำแดงพระองค์ให้เห็นก็ประกาศ
 ศัพทศาสตร์อย่างใหม่เป็นตำราย่อแก่ข้าพเจ้า ตรัสเพิ่มเติมดังนี้ด้วย
 “พระราชของเจ้านั้น ในบุรพชาติเป็นฤษีศิษย์ของมุณีภัทรวาห (ภัทรวาห
 เป็นโอรสของพระฤๅหสดี เป็นฤษีมีชื่ออยู่ในเรื่องมหากาธะและรา
 มายณะ) ชื่อกฤษณะ มีมหาตมะ เธอประสบกัญญาของมุณีตนหนึ่งซึ่งแสดง
 ความสืหาตอบ ในทันใดนั้นเธอรู้สึกเสียวแปลบในบาดแผล ซึ่งกุสุมายูธ
 เทพ (กามเทพ) พิชิตด้วยแสงศร เพราะเหตุนี้เมื่อเธอต้องมุณีสาป จึงได้
 อวตารลงมาเกิดที่นี้ในเวลาบัดนี้ และมุณีกัญญาก็อวตารลงมาเป็นมเหสี

³⁰ Kathāsaritasāgarah (Delhi : Motilal Banarsidass, 1977), 20.

³¹ เสฐียรโกเศศ [นามแฝง]ได้อธิบายไว้เป็นเชิงอรรถว่า “ไวยากรณ์กาดันตระ ใช้กันมากในแคว้น
 เบงกอลภาคทิศบูรพา กล่าวว่าเป็นคัมภีร์ซึ่งพระการติเกยะ ดลบันดาลให้ศรวรมันเป็นผู้จัดทำ” ดู กุลาสิริตศาคร,
 128.

เพราะฉะนั้นเมื่อท้าวสาตวาหนะซึ่งเป็นฤาษีอวตารลงมา ได้ทอดพระเนตร เห็นเจ้าแล้ว จะได้สำเร็จบรรดาวิชาสมดังเจ้าปรารถนา เพราะอุตมรรถ สิ่ง อันสูงสุด ถ้าผู้เป็นมหาตมันแล้วอาจรู้ได้ง่ายดาย เหตุที่ได้เคยตั้งสมศึกษา ประจักษ์มาในชาติก่อน สภาพแห่งสิ่งนั้นๆ ย่อมมาสู่ความระลึกได้ด้วย อำนาจญาณพิเศษของผู้นั้น”³²...

นอกจากที่ผู้วิจัยจะพบเรื่องของคัมภีร์กาดันตระจะมีปรากฏตำนานในกถาสตริตสาครแล้ว ตำนานเรื่องคัมภีร์กาดันตระยังปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่อง กลาปวยากรโณตฺตปฺติปฺรศตาว ของกวีชื่อ วนมาลิน ด้วย³³ ซึ่งในขณะที่ทำวิทยานิพนธ์นี้ไม่พบเอกสารดังกล่าว จึงไม่ได้นำมาเสนอไว้ในวิทยานิพนธ์นี้

2.2 ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

ผู้แต่งคัมภีร์กาดันตระนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่ เชื่อว่าเป็นผลงานของศรวรมัน เป็นผู้ แต่งเฉพาะตัวสูตรทั้งหมด แต่ อาร์. เอส. ไซนิ (R.S. Saini) ได้แสดงความเห็นในเรื่องนี้ว่า “...งาน เกี่ยวกับกาดันตระไวยากรณ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ล้วนแต่เป็นผลวิวัฒนาการมาจากผลงานของศรวรมัน ทั้งหมด โดยเฉพาะส่วนเริ่มแรกจนถึงส่วนอาชยาต ท่านศรวรมันเป็นผู้เขียนเองซึ่งมากถึง 855 สูตร เลยทีเดียว...”³⁴ ต่อมาภายหลังทศกสิงหะ ได้แต่งวฤตติ (คำอธิบาย) และแสดงอุทาหรณ์เพิ่มเติม จึง ปรากฏมีโคลงที่ทศกสิงหะได้กล่าวแสดงความนอบน้อมผู้แต่ง เป็นหลักฐานยืนยันผู้แต่งคัมภีร์ กาดันตระไว้ว่า

เทวเทว ปฺรณฺมยาเทา สรวฺรขุณฺ สรวฺรทฺรศินม
กาดนฺตฺรสุย ปฺรวภฺษยา มิ วฺยาขฺยานํ ศาธุววมฺมิกมฺ.

ข้าพเจ้า (ผู้ชื่อว่า ทศกสิงหะ) เมื่อได้นอบน้อมเทพแห่งผู้รู้แจ้งยิ่ง
เห็นสรรพสิ่ง แล้วจักกล่าวอธิบายกาดันตระอันคล้ายตาม
ความเห็นของท่านศรวรมัน³⁵

ชื่อศรวรมันนี้ถูกผนวกเข้ากับนิทานในเรื่องกถาสตริตสาคร ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้ว ตำนานนี้แม้จะมีใช้หลักฐานที่ยืนยันการแต่งเรื่องกาดันตระ แต่นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้ก็มักจะอ้าง

³² เสถียร โกเศศ [นามแฝง], กถาสตริตสาคร, 107-129.

³³ V. Raghavan, *New Catalogus Catalogorum Vol 3* (Madras : University of Madras, 1967), 307.

³⁴ R.S. Saini, *Kātantra-Vyākaraṇa* (Delhi : Newselamtur, 1986), xi.

³⁵ พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, กาดนฺตฺรวฺยากรณมฺ, 1.

ถึงตำนานในกถาสตสาคกรนี้เสมอ³⁶ แต่ถึงกระนั้นก็ยังปรากฏมีคัมภีร์สมัยหลังที่แต่งอธิบายคัมภีร์กาดันตระ ยังใช้ชื่อของศรวรมันเป็นชื่อคัมภีร์อยู่เหมือนกัน คือ ชื่อว่า ศารววมิกัม (ศารววมิกม)

เอ็ม. วินเตอร์นิซ (M. Winternitz) สันนิษฐานว่า ศรวรมันอาจจะเป็นนักปราชญ์ในพุทธศาสนา³⁷ แต่วิสุทท์ บุญยกุล เชื่อว่าศรวรมันคงเป็นนักปราชญ์ในศาสนาฮินดูไศวนิกาย เพราะในตำนานของกถาสตสาคกรมีแนวโน้มเช่นนั้น ชื่อศรวรมันไม่ถูกกล่าวถึงมากนักเพราะนักศึกษาศัมย์ต่อมาก็มักจะอ้างถึงทศกสิงหะผู้ที่อธิบายความในกาดันตระมากกว่าศรวรมันซึ่งเป็นผู้แต่ง เช่นการตั้งชื่อคัมภีร์ที่อธิบายกาดันตระในสมัยหลังตั้งชื่อ ส่วนสมัยที่แต่งนั้นนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเรื่องกาดันตระฉบับดั้งเดิมคงจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 และคงก่อนที่จะแต่งคัมภีร์กัจจายนะที่น่าจะแต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 6³⁸ ทศกสิงหะผู้อธิบายคัมภีร์กาดันตระนั้นนักวิชาการเชื่อว่าคงมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 อย่างไรก็ตามตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 นั้น มีผู้แต่งคัมภีร์อธิบายคัมภีร์กาดันตระจำนวนมากซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.3 วัตถุประสงค์ในการแต่ง

เรื่องกาดันตระนั้น ตามตำนานในกถาสตสาคกรกล่าวว่า ศรวรมันแต่งเรื่องกาดันตระเพื่อให้พระเจ้าสาตวาหนะรู้ภาษาสันสกฤตในเวลา 6 เดือน ดังความว่า

“...ศรวรมันกล่าวกับคุณาตยว่า พระราชาไม่มีเวลามากพอที่จะต้อง

เรียนถึง 6 ปี เพราะทรงมีพระราชกิจเรื่องป้องกันประเทศอีกมาก

ตนเองจะให้พระราชาทรงแตกฉานในไวยากรณ์ได้ภายใน 6 เดือน

พระเจ้าสาตวาหนะจึงรับสั่งให้ศรวรมันดำเนินการเรื่องนี้...”³⁹

แม้ว่าเรื่องนี้จะเพียงนิทานแต่หากพิจารณาสาระสำคัญของเรื่องแล้วจะเห็นว่า ผู้แต่งต้องการให้เรื่องกาดันตระเป็นแบบเรียนสันสกฤตที่สามารถเรียนรู้ได้ง่ายและผู้เรียนสามารถเข้าใจไวยากรณ์สันสกฤตได้ในเวลาอันสั้น ดังนั้น จึงอธิบายสูตรใหม่โดยไม่ดำเนินตามแบบสูตรของ

³⁶ Peter C. Verhagen, *A History of Sanskrit Grammatical Literature in Tibet*, 64.

³⁷ M. Winternitz, *History of Indian Literature* vol 3, 439.

³⁸ อย่างไรก็ตามอายุของคัมภีร์กัจจายนะยังคงเป็นที่ถกเถียงกันเพราะนักวิชาการด้านไวยากรณ์ เช่น B.C. Law และ K. R. Norman เชื่อว่าคัมภีร์กัจจายนะคงแต่งในพุทธศตวรรษที่ 15-16 ซึ่งเป็นช่วงที่อรรธกถารุ่งเรืองหลังพระพุทธโฆสะ แต่นักวิชาการทางตะวันตกออกเชื่อว่ากัจจายนะน่าจะมีอายุราวศตวรรษที่ 6 ดู สุภาพรรณ บางช้าง, *ประวัติศาสตร์คติบาลีในอินเดียและลังกา* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 424.

³⁹ เสถียร โกเศศ [นามแฝง], *กถาสตสาคกร*, 107

ปาณินิที่มีเนื้อหาซับซ้อนเพื่อจัดกฎเกณฑ์เป็นหมวดหมู่ให้เข้าใจง่าย⁴⁰ การจัดเนื้อหาให้เข้าระบบใหม่แทนระบบเดิมที่ใช้ศึกษามานานหลายร้อยปีนับว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ของการศึกษาไวยากรณ์สันสกฤต

2.4 โครงสร้างของเนื้อหา

คัมภีร์กาดันตระ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 อัชยาเยหรือบทใหญ่ แต่ละบทแยกออกเป็น ปาทะ รวมมีทั้งหมด 25 ปาทะ ในแต่ละปาทะจะมีจำนวนสูตรที่ไม่เท่ากัน ซึ่งรวมสูตรทั้งหมดมี 1,401 สูตร⁴¹ ซึ่งผู้วิจัยมีความเข้าใจว่าการแบ่งเนื้อหาออกเป็นปาทะย่อยๆ นั้นเป็นการแบ่งเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ เป็นกลุ่มๆ จึงขอนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์แบ่งให้เห็นโครงสร้างจากอัชยาเยไปจนถึงสูตร ดังนี้⁴²

อัชยาเยที่ 1 เรื่อง สนธิ (สนธิ) แบ่งเป็น 5 ปาทะ มีสูตรทั้งหมด 79 สูตร (กา. 1.1-79)

ปาทะที่ 1 ชื่อว่า สัณฺญาปาทะ (สัณฺญาปาท) มี 23 สูตร

ปาทะที่ 2 ชื่อว่า สมานปาทะ (สมานปาท) มี 18 สูตร

ปาทะที่ 3 ชื่อว่า โอทันตปาทะ (โอทนต์ปาท) มี 4 สูตร

ปาทะที่ 4 ชื่อว่า วรคปาทะ (วรคปาท) มี 16 สูตร

ปาทะที่ 5 ชื่อว่า วิสฺรชฺณียปาทะ (วิสฺรชฺณียปาท) มี 18 สูตร

อัชยาเยที่ 2 เรื่องนาม (นามนิ) มี 3 ปาทะ มีจำนวน 206 สูตร, การกะ (การก) มี 1

ปาทะ มีจำนวน 52 สูตร, สมาส (สมาส) มี 1 ปาทะ มีจำนวน 29 สูตร,

ดัทธิต (ดัทธิต) มี 1 ปาทะ มีจำนวน 50 สูตร รวมเรื่องนามทั้งหมดมี 6

ปาทะ มีสูตรทั้งหมด 337 สูตร (กา. 2.1-337)

ปาทะที่ 1 ชื่อว่า ลิงคปาทะ (ลิงคปาท) มี 77 สูตร

ปาทะที่ 2 ชื่อว่า สจิปาทะ (สจิปาท) มี 65 สูตร

ปาทะที่ 3 ชื่อว่า ยุษมัตปาทะ (ยุษมตฺปาท) มี 64 สูตร

ปาทะที่ 4 ชื่อว่า การกปาทะ (การกปาท) มี 52 สูตร

ปาทะที่ 5 ชื่อว่า สมาสปาทะ (สมาสปาท) มี 29 สูตร

ปาทะที่ 6 ชื่อว่า ดัทธิตปาทะ (ดัทธิตปาท) มี 50 สูตร

⁴⁰ ดังข้อความในกถาสรริตสาครว่า “...ไวยากรณ์ศาสตร์นี้ก็จะได้เป็นตำราแทนไวยากรณ์ของปาณินิ...”

⁴¹ ดูสูตรกาดันตระพร้อมกับบทกฤติ (คำอธิบาย) ของคัมภีร์กาดันตระทั้งหมดได้จาก Julius Eggeling,

The Kātantra.

⁴² การเรียกชื่อปาทะนี้ ผู้วิจัยเรียกตามชานกีประสาท ทไวเวตี ดู Jānakīprasāda Dwivedī, **Kalāpa-**

Vyākaraṇa V.1 (Varanasi : Central Institute of Higher Tibetan Studies, 1988), 8-9.

อธยายะที่ 3 เรื่องอาขยาด (อาขุยาด) แบ่งเป็น 8 ปาทะ มีสูตรทั้งหมด 439 สูตร
(กา. 3.1-439)

ปาทะที่ 1	ชื่อว่า ปริสไมปาทะ (ปริสุไมปาท)	มี	34	สูตร
ปาทะที่ 2	ชื่อว่า ปริตยปาทะ (ปรตยปาท)	มี	47	สูตร
ปาทะที่ 3	ชื่อว่า ทวิวจนปาทะ (ทวิรวจนปาท)	มี	42	สูตร
ปาทะที่ 4	ชื่อว่า สัมประสารณปาทะ (สัปรสารณปาท)	มี	93	สูตร
ปาทะที่ 5	ชื่อว่า คุณปาทะ (คุณปาท)	มี	48	สูตร
ปาทะที่ 6	ชื่อว่า อนุยังคปาทะ (อนุยงคปาท)	มี	102	สูตร
ปาทะที่ 7	ชื่อว่า อิหาคมปาทะ (อิหาคมปาท)	มี	38	สูตร
ปาทะที่ 8	ชื่อว่า ฐฎปาทะ (ฐฎปาท)	มี	35	สูตร

อธยายะที่ 4 เรื่องกฤต (กฤตุ) แบ่งเป็น 6 ปาทะ มีสูตรทั้งหมด 546 สูตร
(กา. 4.1-546)

ปาทะที่ 1	ชื่อว่า สิทธิปาทะ (สิทธิปาท)	มี	84	สูตร
ปาทะที่ 2	ชื่อว่า ธาตุปาทะ (ธาตุปาท)	มี	66	สูตร
ปาทะที่ 3	ชื่อว่า กรรมปาทะ (กรรมปาท)	มี	95	สูตร
ปาทะที่ 4	ชื่อว่า กวันสุปาทะ (กวนสุปาท)	มี	72	สูตร
ปาทะที่ 5	ชื่อว่า อุณาติปาทะ (อุณาติปาท)	มี	113	สูตร
ปาทะที่ 6	ชื่อว่า ธาตุสัมพันธปาทะ (ธาตุสัมพันธปาท)	มี	116	สูตร
รวมมี	4 อธยายะ	25 ปาทะ	1,401	สูตร

ในคัมภีร์กาคันตระยังแบ่งโครงสร้างเนื้อหาเป็นออกหมวดหมู่ เรียกว่า ประกรณ์ จัดอยู่ในอธยายะทั้ง 4 แต่แยกอธยายะที่ 2 เรื่องนามออกตามประเภทของนาม 4 อย่าง คือ นาม การก สมาส และ ตัทธิต ในคัมภีร์กาคันตระมีประกรณ์ทั้งหมด 7 ประกรณ์ ดังนี้

1. สนธิประกรณ์	แบ่งออกเป็น 5 ปาทะ	มี	79	สูตร
2. นามประกรณ์	แบ่งออกเป็น 3 ปาทะ	มี	206	สูตร
3. การกประกรณ์	แบ่งออกเป็น 1 ปาทะ	มี	52	สูตร
4. สมาสประกรณ์	แบ่งออกเป็น 1 ปาทะ	มี	29	สูตร
5. ตัทธิตประกรณ์	แบ่งออกเป็น 1 ปาทะ	มี	50	สูตร
6. อาขยาดประกรณ์	แบ่งออกเป็น 8 ปาทะ	มี	439	สูตร
7. กฤตประกรณ์	แบ่งออกเป็น 6 ปาทะ	มี	546	สูตร

จำนวนสูตรในคัมภีร์กาดันตระมี 1,401 สูตรและสามารถเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้⁴³

สนธิ : —————	สนธิประกรณ์ม	[ปาทะที่ 1	23	สูตร] ————— 79 สูตร
			ปาทะที่ 2	18	สูตร	
			ปาทะที่ 3	4	สูตร	
			ปาทะที่ 4	16	สูตร	
			ปาทะที่ 5	18	สูตร	
นาม : —————	นามประกรณ์ม	[ปาทะที่ 1	77	สูตร] ————— 206 สูตร
			ปาทะที่ 2	65	สูตร	
			ปาทะที่ 3	64	สูตร	
	การกประกรณ์ม	[ปาทะที่ 4		52	สูตร
			ปาทะที่ 5		29	สูตร
			ปาทะที่ 6		50	สูตร
สมาสประกรณ์ม						
ดัทธิตประกรณ์ม						
อาขยาด : —————	อาขยาดประกรณ์ม	[ปาทะที่ 1	34	สูตร] ————— 439 สูตร
			ปาทะที่ 2	47	สูตร	
			ปาทะที่ 3	42	สูตร	
			ปาทะที่ 4	93	สูตร	
			ปาทะที่ 5	48	สูตร	
			ปาทะที่ 6	102	สูตร	
			ปาทะที่ 7	38	สูตร	
			ปาทะที่ 8	35	สูตร	
กฤต : —————	กฤตประกรณ์ม	[ปาทะที่ 1	84	สูตร] ————— 546 สูตร
			ปาทะที่ 2	66	สูตร	
			ปาทะที่ 3	95	สูตร	
			ปาทะที่ 4	72	สูตร	
			ปาทะที่ 5	113	สูตร	
			ปาทะที่ 6	116	สูตร	
รวม 4 บท 7 ประกรณ์ม			25 ปาทะ		1,401	สูตร

⁴³ โครงสร้างกาดันตระนี้ ผู้วิจัยทำตามแบบของ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 28.

2.5 วิธีการนำเสนอเนื้อหา

วิธีการนำเสนอเนื้อหาในคัมภีร์กาดันตระมีการเสนอเนื้อหาโดยการจัดเนื้อหาทั้งหมดเป็นสูตรต่างๆ ทุคสิงหะได้อธิบายรายละเอียดการจัดสูตรของคัมภีร์กาดันตระไว้ในคำอธิบายสูตรเรื่องสนธิ สูตรที่ 2 ว่า “สณฺหฺวา จ ปริภาสา จ วิธิรฺนิยฺม เหว จ ปฺรติเศโรธิการศุจ จ ทฺวิธิ สุตฺรลฺกษณฺม แปลว่า ลักษณะของสูตร มี 6 ประเภท คือ สณฺหฺวาสูตร ปริภาสาสูตร วิธิสูตร นิยมสูตร ประติเศรสสูตร และอธิการสูตร”⁴⁴ ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของสูตรทั้งหมดสามารถจำแนกสูตรให้เห็นประเภทต่างๆ ในเบื้องต้นจะยกตัวอย่างสูตรทั้ง 6 ประเภท คือ

1. สณฺหฺวาสูตร (สณฺหฺวาสูตร) สูตรตั้งชื่อ เช่น ชื่อ สระ, สมานะ, รัสสะ, ที่มะ, นามิ, ลันธยักระ, พยัญชนะ ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้เรียกทางไวยากรณ์ ตัวอย่างเช่น

ตตุร จตุรฺรทฺสาเทหา สุวราม. [กา. 1.2]

(ในอักษรเหล่านั้น อักษรที่ขึ้นต้น 14 ตัว เป็นสระ

คือ อ อา อิ อี อุ อู ฤ ฦ ฤ ฦ เอ โอ โอ เออา)

ทศ สมานะ. [กา. 1.3]

(สระ 10 เสียงแรก เป็นสมานสระ (สระที่มีเสียงเสมอกัน))

ปฺรโว หฺรฺสฺวะ [กา. 1.5]

(สระข้างหน้า[ของสมานสระ]เป็นหฺรฺสฺวะ (หฺรฺสฺวะ=เสียงสั้น))

2. ปริภาสาสูตร (ปริภาสาสูตร) สูตรแสดงกฎทั่วไป เป็นเครื่องสังเกตที่มีความหมายครอบคลุมเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งหมด เช่น ก่อนที่จะกล่าวถึงวิธีการประกอบสนธิแต่ละประเภท คัมภีร์กาดันตระได้แสดงหลักการหรือวิธีการพื้นฐานในการประกอบสนธิทุกประเภทไว้ 2 สูตร คือ

วฺยญฺชนมฺสฺวํ ปํ วฺรณํ นยฺตุ. [กา. 1.21]

(พินำพยัญชนะที่ไม่มีสระไปติดกับอักษรหลัง (แต่ไม่ต้องนำสระไปติดกับอักษรที่ตามหลัง) [เช่น ตตฺกจฺจติ ษทฺตฺร กฺษณฺติ ก ผลติ])

อนฺติกฺรฺมยฺนฺ วิสฺุเลชยฺตุ. [กา. 1.22]

(ต้องแยกอักษรออกจากกันโดยไม่ให้สลับที่กัน [เช่น เช่น ไวยากรณ์, อุจฺจโกะ การประกอบกันเข้าอย่างนี้ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนด้านความหมาย])

⁴⁴ พบในทุคสิงหนฤกา คำอธิบายสูตรกาดันตระสูตรที่ 2 ในสนธิประกรณ์มฺม ดู Jānakīprasāda

3. วิธิสูตร (วิธิสูตฺร) สูตรประกอบรูปศัพท์ หรือสูตรที่แสดงวิธีการเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะศัพท์ ซึ่งเป็นวิธีทำให้สำเร็จรูปเป็นบทต่างๆ เช่น

สมานะ สวรรณะ ทิรุโฆภวติ ปรศจ โลปมฺ. [กา. 1.24]

(สมานสระจะกลายเป็นทิมะ เมื่อ สวรรณะ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็นโลปะ (หายไป) [ทณฺฑาคุรม, สาคตา, ทธิทม, นทิตฺ เต, มฐทกม, ฯลฯ])

อวรุณ อีวรุณ เอ. [กา. 1.25]

(อวรุณ (อ อา) จะเป็น เอ เมื่อ อีวรุณ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็นโลปะ)

ชลิ. [กา. 2.15]

(อ (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) จะกลายเป็น ทิมะ เมื่อ ชลฺ วิภักติตามหลัง [เช่น วฤกษะ])

4. นิยมสูตร (นิยมสูตร) สูตรกำหนดให้แน่นอน เช่น

เตชฺฐา ปรมุกยปรปเต. [กา. 2.222]

(ในกรณเหล่านั้น เมื่อมีตัวที่จะเป็นการกได้สองตัว การกที่สำคัญที่สุด ถือเป็น การก [คุรามาย ธนฺ ทตฺตฺวา ตีรฺถํ คตฺตะ = สปรทาน, กํสฺยปาทฺรฺยา กุญฺจเต = อธิกรณ, มฤทฺตนา ธนฺยา สรณฺญิปปติ = กรณ, ตฺริ ตฺยชติ ขคฺคะ = กรม, ตฺยชติ ทณฺฑํ ทณฺฑี = กรตา])

เช่น ธนฺยา สรณฺญิปปติ (ย่อมยิกลูกศรด้วยคันธนู) แม้คันธนูจะเป็นแดนหลุดออกไปของลูกศร แต่ก็เป็นการอย่างยิ่งแก่การยิง ในที่นี้จึงกล่าวเป็นรูปกรณะว่า ธนฺยา(ด้วยคันธนู) ไม่ใช่เป็นรูปอุปาทานว่า ธนฺยาตฺ เพราะกรณการกล่าวไว้ในสูตร กา. 2.218 ต่อจากอุปาทานการกที่กล่าวไว้ก่อนในสูตร กา. 2.214

5. ประดิษฐสูตร (ปรดิษฐสูตร) สูตรห้ามการเชื่อมสระในเพราะพยัญชนะท้าย เป็นต้น

เช่น น วุญฺชเน สุวรา สนฺเชยฺยส. [กา. 1.41]

(สระไม่ต้องทำสนธิ เมื่อพยัญชนะ ตามหลัง [เช่น ชเล ปทุมม, วาโย คติ ฯลฯ])

สูตรนี้แสดงการห้ามการเชื่อมสระด้วยการลบหรืออาเทศในเพราะพยัญชนะท้าย ดังคำว่า เทวิลฺล = เทว + ลฺล (เทวลัยของพระเทว)

น วิสฺรชฺณียโลเป ปฺนสฺ สนฺธิ. [กา. 1.77]

(เมื่อมีการลบวิสฺรชฺณียแล้ว ไม่เป็นสนธิอีก)

6. อธิการสูตร (อธิการสูตร) สูตรติดตามไปปรากฏในสูตรอื่น คือสูตรที่เสนอนำสูตรซึ่งจะมีสาระอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น

กาล. [กา. 3.10]

(สูตรว่า กาล พึงทราบเพื่อเป็นสูตรติดตาม)

หมายความว่า เป็นสูตรที่ใช้ประกอบในสูตรต่อไป คือสูตรว่า สมบุรดี วรรตมานา [กา. 3.11] (ใช้วรรตมานาวิภักติ (วรรตมานาวิภักติ) ในปัจจุบันกาล[เช่น ปจติ, ยชเต])

สูตรว่า กาล ตามมาในสูตรนี้อีก ดังนั้นในสูตรนี้จึงไม่มีคำว่า กาล ก็สามารถรู้ได้ว่าเป็นสูตรที่เกี่ยวกับกาล และสูตรข้างต้นตามไปสูตรหน้ารวม 5 สูตร ตั้งแต่สูตรที่ กา. 3.11-3.15

ประเภทสูตร 6 อย่างข้างต้น พบในฎีกาของกาดันตระ อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มุลชโพธิฎีกา ที่ชื่อว่า สังคยปฏิภา (สังคยปฏิภา) กล่าวถึงสูตร 6 ประเภท ตรงกับปทูปสัทธิปกรณ์ โดยใช้ อติเทศสูตรแทนประติเชษฐสูตร ดังข้อความในมุลชโพธิฎีกา (คำอธิบายสูตร 1) ว่า

สัหยา จ ปริภาสา จ วิธินิยม เอว จ

อติเทศสูตรการศุจ มหาวีร สุตรรกษณม.

ลักษณะของสูตร มี 6 ประเภท คือ สัณญสูตร ปริภาสาสูตร
วิธสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร และอธิการสูตร

ในคัมภีร์กาดันตระประกอบด้วยสูตรต่างๆ ทั้งหมดจะมีเนื้อหาที่จัดอยู่ในกลุ่มของสูตร 6 ประเภทซึ่งผู้วิจัยจะแยกให้เห็นสูตรของกาดันตระทั้งหมดที่เป็นประเภทต่างๆ โดยแยกแสดงตั้งแต่อัยยะแรกเป็นต้นไป ในแต่ละอัยยะ จะแยกแสดงให้เห็นในแต่ละปาทะด้วย ดังต่อไปนี้

1. ปุจฉาสูตร (อัยยะที่ 1) สนิธิปกรณ์ (เรื่องสนธิ)

1.1 ปุจฉา ปาทะ (ปาทะที่ 1) มีสูตรทั้งหมด 23 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัณญสูตร มีจำนวน 19 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

21, 22, 23

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 1.1

ในสนธิปกรณ์ ปาทะแรกนี้ ไม่พบ วิธสูตร ประติเชษฐสูตร และ อธิการสูตร

1.2 ทวิติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 2) มีสูตรทั้งหมด 18 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 1.39

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 16 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 40

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 1.41 (นับเข้าในวิธสูตร 7 สูตร 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38)

ในสนธิประกรณ์ม ปาทะที่ 2 นี้ ไม่พบ สัจญชาสูตร นิยมสูตร และ อธิการสูตร

1.3 ตฤติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 3) มีสูตรทั้งหมด 4 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

42, 43, 44, 45

ในสนธิประกรณ์ม ปาทะที่ 3 นี้ ไม่พบ สัจญชาสูตร ปริภาษสูตร วิธสูตร นิยมสูตร และ อธิการสูตร

1.4 จตุรธะ ปาทะ (ปาทะที่ 4) มีสูตรทั้งหมด 16 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 15 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 1.52

ในสนธิประกรณ์ม ปาทะที่ 4 นี้ ไม่พบ สัจญชาสูตร ปริภาษสูตร นิยมสูตร และ อธิการสูตร

1.5 ปญจมะ ปาทะ (ปาทะที่ 5) มีสูตรทั้งหมด 18 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 17 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 78, 79

ประเภทที่ 5 ประติเศษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 1.77

ในสนธิประกรณ์ ปาทะที่ 5 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร และ
อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในสนธิประกรณ์นี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 79 สูตร มีสัญญาสูตร
จำนวน 19 สูตร ปริภาสาสูตร จำนวน 4 สูตร วิธสูตร จำนวน 48 สูตร นิยมสูตร จำนวน 1 สูตร
ประติเศษสูตร จำนวน 7 สูตร และไม่มีสูตรที่เป็นอธิการสูตร

2. ทวิติยาธยายะ (ธยายะที่ 2) นามจตุษฏยปรกรรม (เรื่องนาม 4 กัณฑ์)

2.1 ปุละมะ ปาทะ (ปาทะที่ 1) มีสูตรทั้งหมด 77 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัญญาสูตร มีจำนวน 9 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

1, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 1.-)

2, 6, 7

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 62 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

5, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77

ประเภทที่ 5 ประติเศษสูตรมีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

33, 34, 35

ในนามประกรณ์ ปาทะที่ 1 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ อธิการสูตร

2.2 ทวิติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 2) มีสูตรทั้งหมด 65 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัญญาสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

78, 94

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 2.91

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 55 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
135, 136, 140, 141, 142

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 5 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

80, 81, 137, 138, 139

ประเภทที่ 5 ประดิษสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

79, 83

ในนามประกรณ์ม ปาทะที่ 2 นี้ ไม่พบ อธิการสูตร

2.3 ตฤติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 3) มีสูตรทั้งหมด 64 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 58 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

143, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175,
176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 2.200

ประเภทที่ 5 ประดิษสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

145, 146, 169, 199

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 2.206

ในนามประกรณ์ม ปาทะที่ 3 นี้ ไม่พบ สัจญสูตร และ ปริภาสาสูตร

2.4 จตุรละ ปาทะ [การก] (ปาทะที่ 4 [การก]) มีสูตรทั้งหมด 52 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัตถชนาสสูตร มีจำนวน 8 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

222, 225

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 40 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 223, 224, 226,
227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237,
238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247,
249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

232, 248

ในการกประกรณ์ม ปาทะที่ 4 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ อธิการสูตร

2.5 ปญจมะ ปาทะ [สมาส] (ปาทะที่ 5 [สมาส]) มีสูตรทั้งหมด 29 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัตถชนาสสูตร มีจำนวน 8 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

259, 263, 264, 265, 265, 267, 268, 269

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 6 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

261, 262, 277, 278, 279, 285

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 8 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

260, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 7 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

270, 271, 272, 273, 274, 275, 276

ในสมาสประกรณ์ม ปาทะที่ 5 นี้ ไม่พบ ประติเชษฐสูตร และ อธิการสูตร

2.6 มหุระ ปาทะ [ตัทธิตะ] (ปาทะที่ 6 [ตัทธิตะ]) มีสูตรทั้งหมด 50 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 2.311

ประเภทที่ 3 วิธีสูตร มีจำนวน 46 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307,
308, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318,
319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329,
330, 331, 332, 333, 334, 335

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 2.-)

328, 336

ประเภทที่ 5 ประติเศษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 2.337

ในคัมภีร์ประกรณ์ ปาฐะที่ 6 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร และอธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในนามประกรณ์นี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 337 สูตร มีสัญญาสูตร
จำนวน 27 สูตร ปริภาสาสูตร จำนวน 13 สูตร วิธีสูตร จำนวน 269 สูตร นิยมสูตร จำนวน 15 สูตร
ประติเศษสูตร จำนวน 12 สูตร และมีอธิการสูตร จำนวน 1 สูตร

3. ตฤติยาธยายะ (อธิบายที่ 3) อาขยาตปรกรรม (เรื่องอาขยาต)

3.1 ปถมะ ปาฐะ (ปาฐะที่ 1) มีสูตรทั้งหมด 34 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัญญาสูตร มีจำนวน 15 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

1, 2, 3, 8, 9, 24, 25, 26, 27, 29,
30, 31, 32, 33, 34

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 15 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

4, 5, 6, 7, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 28

ประเภทที่ 3 วิธีสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

11, 12, 13

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3.10

ในอาขยาตประกรณ์ ปาฐะที่ 1 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ ประติเศษสูตร

3.2 ทวิติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 2) มีสูตรทั้งหมด 47 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัมมัญญาสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3.50

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 8 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

35, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81

ประเภทที่ 3 วิธิสสูตร มีจำนวน 38 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74

ในอาขยาดประกรณ์ม ปาทะที่ 2 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร ประติเชษฐสูตรและ อธิการสูตร

3.3 ตฤติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 3) มีสูตรทั้งหมด 42 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัมมัญญาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

82, 85, 86

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

87, 90, 91

ประเภทที่ 3 วิธิสสูตร มีจำนวน 30 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

83, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

88, 89, 92

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

84, 95

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3. 119

3.4 จตุรุธะ ปาทะ (ปาทะที่ 4) มีสูตรทั้งหมด 93 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

137, 140, 142

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 87 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 138, 139, 141, 143, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187,
188, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199,
200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 216

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

191, 192

ประเภทที่ 5 ประติเศษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3:144

มหาวิทยาลัยศิลปากร - ส่วนลิขสิทธิ์
ในอาขยาดประกรณัม ปาทะที่ 4 นี้ ไม่พบ สัทยัญญาสูตร และ อธิการสูตร

3.5 ปญจมะ ปาทะ (ปาทะที่ 5) มีสูตรทั้งหมด 48 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 24 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

217, 218, 219, 220, 221, 222, 245, 246, 247, 248,
250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259,
260, 262, 263, 264

ประเภทที่ 5 ประติเศษสูตร มีจำนวน 24 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 249, 261

ในอาขยาดประกรณัม ปาทะที่ 2 นี้ ไม่พบ สัทยัญญาสูตร ปริภาษสูตร นิยมสูตร และ
อธิการสูตร

3.6 ขมุระ ปาทะ (ปาทะที่ 6) มีสูตรทั้งหมด 102 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

270, 271, 348

ประเภทที่ 3 วิธีสูตร มีจำนวน 98 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

265, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276,
 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286,
 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296,
 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306,
 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316,
 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327,
 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337,
 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347,
 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358,
 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3.325

ในอาขยาตประกรณ์ม ปาทะที่ 6 นี้ ไม่พบ สัจญญาสูตร ประติเชษฐสูตร และ อธิการ

สูตร

3.7 สปุตมะ ปาทะ (ปาทะที่ 7) มีสูตรทั้งหมด 38 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธีสูตร มีจำนวน 13 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376,
 377, 378, 404

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 25 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388,
 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398,
 399, 400, 401, 402, 403

ในอาขยาตประกรณ์ม ปาทะที่ 6 นี้ ไม่พบ สัจญญาสูตร ปริภาษาสูตร นิยมสูตร และ
 อธิการสูตร

3.8 อษฏมะ ปาทะ (ปาทะที่ 8) มีสูตรทั้งหมด 35 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัจญญาสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

436, 437, 438, 439

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 3.421

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 24 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414,
415, 416, 417, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429,
430, 431, 432, 434

ประเภทที่ 5 ประติษสูตร มีจำนวน 6 สูตร ได้แก่ (กา. 3.-)

418, 419, 420, 425, 433, 435

ในอาขยาดประกรณ์ ปาทะที่ 7 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในอาขยาดประกรณ์นี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 439 สูตร มีสัญญาสูตร
จำนวน 23 สูตร ปริภาษสูตร จำนวน 33 สูตร วิธสูตร จำนวน 315 สูตร นิยมสูตร จำนวน 6 สูตร
ประติษสูตร จำนวน 58 สูตร และมีธิการสูตร จำนวน 2 สูตร

4. จตุรธรรยาเย (อธรรยาเยที่ 4) กถุตฺตปรกรณมฺ (เรื่องกถุต)

4.1 ปุณณะ ปาทะ (ปาทะที่ 1) มีสูตรทั้งหมด 84 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 22 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

1, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 29, 31, 32, 33, 46, 47, 48,
51, 65

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 55 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

2, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84

ประเภทที่ 5 ประติษสูตร มีจำนวน 7 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

3, 4, 6, 37, 49, 50, 62

ในกถุตประกรณ์ ปาทะที่ 1 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร นิยมสูตร และ อธิการสูตร

4.2 ทวิติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 2) มีสูตรทั้งหมด 66 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัมมชญาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

86, 93, 130

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 26 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 114, 115, 116, 117, 118,
121, 125, 126, 127, 128, 129

ประเภทที่ 3 วิธิสสูตร มีจำนวน 35 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
119, 120, 122, 123, 124, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

85, 91

ในกถาปกรณ์ ปาทะที่ 2 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ ประติเมรสูตร

4.3 ตฤติยะ ปาทะ (ปาทะที่ 3) มีสูตรทั้งหมด 95 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาษสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

197, 206, 217, 223

ประเภทที่ 3 วิธิสสูตร มีจำนวน 91 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190,
191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224,
225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244,
245

ในกฤตประกรณ์ ปาฐะที่ 3 นี้ ไม่พบ สัมมชญาสูตร นิยมสูตร ประติเชษฐสูตร และ
อธิการสูตร

4.4 จตุรตะ ปาฐะ (ปาฐะที่ 4) มีสูตรทั้งหมด 72 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภายาสูตร มีจำนวน 7 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

246, 247, 259, 297, 315, 316, 317

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 63 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279,
280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300,
301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311,
312, 313, 314

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 4.303

ประเภทที่ 5 ประติเชษฐสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

กา. 4.278

ในกฤตประกรณ์ ปาฐะที่ 4 นี้ ไม่พบ สัมมชญาสูตร และ อธิการสูตร

4.5 ปญจมะ ปาฐะ (ปาฐะที่ 5) มีสูตรทั้งหมด 113 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภายาสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

396, 414, 418, 424

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 109 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327,
328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347,
348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357,
358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367,
368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377,
378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387,

388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398,
 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408,
 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 419, 420,
 421, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430

ในกฤตประกรณ์ ปาฐะที่ 5 นี้ ไม่พบ สัมมชญาสูตร นิยมสูตร ประติเสฐสูตร และ
 อธิการสูตร

4.6 ฉนฺระ ปาฐะ (ปาฐะที่ 6) มีสูตรทั้งหมด 116 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภายาสูตร มีจำนวน 7 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

508, 525, 530, 543, 544, 545, 546

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 106 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440,
 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450,
 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460,
 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470,
 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480,
 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490,
 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500,
 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 511, 512,
 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 522, 523,
 524, 527, 528, 529, 531, 532, 533, 534, 535, 536,
 537, 538, 539, 540, 541, 542

ประเภทที่ 5 ประติเสฐสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่ (กา. 4.-)

510, 521, 526

(531 มีอยู่ในวิธีที่ 3 ไม่นับรวม)

ในกฤตประกรณ์ ปาฐะที่ 6 นี้ ไม่พบ สัมมชญาสูตร นิยมสูตร และ อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในกฤตประกรณ์นี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 546 สูตร มีสัมมชญาสูตรจำนวน 3
 สูตร ปริภายาสูตร จำนวน 70 สูตร วิธสูตร จำนวน 459 สูตร นิยมสูตร จำนวน 1 สูตร ประติเสฐสูตร
 จำนวน 11 สูตร และมีอธิการสูตร จำนวน 2 สูตร

สรุปได้ว่า ในคัมภีร์กาดันตระมีจำนวนสูตรทั้งหมด 1,401 สูตร ผู้วิจัยได้สรุปให้เห็นประเภทของสูตรทั้ง 6 อย่าง คือ มีสัญญาสูตรจำนวน 72 สูตร ปริภาษาสูตร จำนวน 120 สูตร วิสูตร จำนวน 1,093 สูตร นิยมสูตร จำนวน 23 สูตร ประติเสฐสูตร จำนวน 88 สูตร และมีอธิการสูตร จำนวน 5 สูตร จากการแยกให้เห็นประเภทดังกล่าวทำให้ทราบว่าคัมภีร์กาดันตระมีวิสูตรมากที่สุด ซึ่งก็เป็นไปตามวิธีในการประพันธ์ไวยากรณ์ที่จะต้องมีการประกอบรูปต่างๆ มากที่สุด ส่วนประเภทของสูตรอื่นๆ ที่สำคัญที่มีอยู่ในหลักภาษาทางไวยากรณ์นั้น เช่น สัญญาสูตร สูตรการตั้งชื่อนั้นจะมีอยู่ในตอนต้นและปาทะแรกๆ ของบท ซึ่งชื่อนั้นจะสามารถนำไปใช้ได้ตลอดทั้งเรื่อง ปริภาษาสูตร สูตรแสดงกฎทั่วไป จะอยู่ในตอนต้นเรื่องเช่นเดียวกัน แต่ก็กระจายไปตามปาทะต่างๆ ด้วย ส่วนนิยมสูตร สูตรกำหนดให้แน่นอน กับ ประติเสฐสูตร สูตรห้าม นั้นกระจายอยู่ทั่วไป อยู่ต้นเรื่องบ้าง กลางเรื่องบ้าง หรือท้ายเรื่องบ้าง เพราะกฎของภาษาจะกำหนดค่าแน่นอนไม่ได้ มักจะมีคำพิเศษอยู่เสมอๆ และอธิการสูตรที่เป็นสูตรติดตามนั้น มีจำนวนน้อยมากเพียง 5 สูตรซึ่งไม่ปรากฏมีในเรื่องของสนธิ แต่จะปรากฏในเรื่องที่จะต้องใช้สูตรเดียวกันนี้เป็นจำนวนมากๆ เช่น สูตรว่า กาเล. (กา. 3.10) ในอาขยาต เป็นต้น ดังนั้น จะสรุปวิธีการนำเสนอเนื้อหาเป็นตารางได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 1 แสดงประเภทของสูตรในคัมภีร์กาคันตระ

ท.	บท	ชื่อประกรณ์	ปาที	แยกสูตร 6 ประเภท						จำนวนสูตร	รวมสูตร
				สัญญาสูตร	ปริภามสูตร	วิธีสูตร	นิมสูตร	ประติษสูตร	อธิการสูตร		
1	สนธิ	สนธิประกรณ์	1	19	3	-	1	-	-	23	79
			2	-	1	16	-	1	-	18	
			3	-	-	-	-	4	-	4	
			4	-	-	15	-	1	-	16	
			5	-	-	17	-	1	-	18	
2	นาม	นามประกรณ์	1	9	3	62	-	3	-	77	337
			2	2	1	55	5	2	-	65	
			3	-	-	58	1	4	1	64	
		การกประกรณ์	4	8	2	40	-	2	-	52	
		สมาสประกรณ์	5	8	6	8	7	1	-	29	
		ดัตถิตประกรณ์	6	-	1	46	2	1	-	50	
3	อาชยาด	อาชยาดประกรณ์	1	15	15	3	-	-	1	34	439
			2	1	8	38	-	-	-	47	
			3	3	3	30	3	2	1	42	
			4	-	3	87	2	1	-	93	
			5	-	-	24	-	24	-	48	
			6	-	3	98	1	-	-	102	
			7	-	-	13	-	25	-	38	
			8	4	1	24	-	6	-	35	
4	กฤต	กฤตประกรณ์	1	-	22	55	-	7	-	84	546
			2	3	26	35	-	-	2	66	
			3	-	4	91	-	-	-	95	
			4	-	7	63	1	1	-	72	
			5	-	4	109	-	-	-	113	
			6	-	7	106	-	3	-	116	
รวม	= 4 บท	= 7 ประกรณ์	25	72	120	1093	23	88	5	1401	1401

2.6 ความแพร่หลายของคัมภีร์กาดันตระ

งานเกี่ยวกับกาดันตระไวยากรณ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ล้วนแต่เป็นผลวิวัฒนาการมาจากผลงานของสรวรมันทั้งหมด โดยเฉพาะส่วนเริ่มแรกจนถึงส่วนอาชยาต ท่านสรวรมันเป็นผู้เขียนเองซึ่งมากถึง 855 สูตรเลขที่เดียว ประเด็นที่น่าสนใจคือ คัมภีร์กาดันตระ มีโครงสร้างไม่ใหญ่มากพัฒนามาเป็นกฎของไวยากรณ์สันสกฤต ที่โดดเด่นเพื่อจะทำให้สมบูรณ์เหมือนปาณินิ

Maedonell ยืนยันว่า กาดันตระ เป็นงานทางไวยากรณ์ชิ้นแรกเริ่ม แม้จะไม่สมบูรณ์เทียบเท่าปาณินิกก็ตาม ท่านสรวรมันก็ตั้งใจเขียนเหมาะสำหรับผู้เริ่มเรียน

ตามความเป็นจริงทางเนื้อหาของกาดันตระแล้ว คงมิใช่เขียนเพื่อพระราชอาชยาตแต่เพื่อช่วยให้นักเรียนผู้สนใจสามารถแสวงหาความรู้ทางไวยากรณ์ได้ด้วย กาดันตระได้รับความนิยมมากซึ่งเกิดจากมีอรรถกถาของคัมภีร์นี้ เกิดขึ้นมากมาย ทั้งนี้เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงสนใจและศิษย์ผู้สืบทอดก็เอาใจใส่

กล่าวได้ชัดเจนเลยว่า คัมภีร์กาดันตระได้รับการสนับสนุนจากองค์กษัตริย์ ภายใต้ราชูปถัมภ์ของพระองค์ ทำให้คัมภีร์นี้เป็นที่นิยม อีกทั้งเป็นตำราที่ให้นักวิชาการทางไวยากรณ์สันสกฤตอีกด้วย ความนิยมนี้มีแพร่หลายไปในเมืองใหญ่ ๆ เช่น รัฐเบงกอล กัศมีร์ และศรีลังกา

ในยุคปัจจุบันนี้ปรากฏว่า คัมภีร์กาดันตระจากสองสำนักได้รับความนิยมมากคือ 1. สายเบงกอล 2. สายกัศมีร์ ทั้งสองสำนักไม่แตกต่างกันทางเนื้อหามากนัก แต่ละสายก็มีอรรถกถาเพิ่มขึ้นมากมาย รวมประมาณ 44 ท่าน โดยเฉพาะท่านทูลคสิงหะ ถือว่าเป็นนักเขียนท่านแรกที่พยายามขยายความกาดันตระอย่างเป็นระบบ⁴⁵

ตามตำนานของพระเจ้าสาตวาหนะในกถาสริตสาครเชื่อว่า กาดันตระมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ซึ่งสัมพันธ์กับคัมภีร์ไวยากรณ์ 3 ฉบับ คือ ไอนทรวายากรณ์ ปราติสาชยะ และตำราโกลกาปิย (Tolkappiyam)⁴⁶

นักวิชาการแบ่งคัมภีร์กาดันตระเป็น 2 สายใหญ่ๆ คือ สายที่แพร่หลายในเบงกอลที่มีกาดันตระวฤตติและกาดันตระฎีกาของทูลคสิงหะเป็นคัมภีร์สำคัญและ อีกสายหนึ่งคือสายที่แพร่หลายในกัศมีระ (แคชเมียร์) ซึ่งมีงานของกัศมรเป็นสำคัญ Anna Radicchi แสดงความเห็นว่

⁴⁵ ดู R.S. Saini, *Kātantra-Vyākaraṇa* (Delhi : Newselamtur, 1986) vii-xxiv.

⁴⁶ C.H. Tawney, *The Katha Sarit Sagara Vol 1* (Delhi : Munshiram Manoharlal, 1968), 41.

“ความเป็นมาของคัมภีร์ในกลุ่มกาดันตระมีมานานมาก
 อรรถาธิบายของทุรคสิงหะ น่าจะเป็นการอธิบายโดยอาศัย
 ต้นฉบับสูตรปาฐของกาดันตระในกระแสของอินเดียได้ ซึ่ง
 แตกต่างจากกาดันตระในกระแสอินเดียเหนืออย่างเช่น ฉบับกัมมิ
 ระ...”⁴⁷

ข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับการสำรวจต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์กาดันตระในประเทศ
 อินเดีย ที่มี วี. รฆวัน (V. Raghavan) เป็นบรรณาธิการซึ่งพบว่า กาดันตระมี 2 กระแสหลัก คือ
 กระแสเบงกอล (ซึ่งมาจากอินเดียได้อีกที่หนึ่ง) กับกระแสกัมมิระ (ซึ่งมาจากฉบับทางเหนือ)⁴⁸ การ
 ตันตระฉบับที่เป็นที่รู้จักมากคือ ฉบับที่มีวฤตติและฎีกาของทุรคสิงหะ ผู้วิจัยได้พัฒนาการของ
 คัมภีร์กาดันตระจากกระแสอินเดียโดยใช้ข้อมูลของ วี. รฆวัน มาเป็นแผนภูมิดังนี้

⁴⁷ Anna Radicchi “More on the Karakasamgraha and texts of the Kātantra school, A Sanskrit Grammatical Text from Bali” in **Ideology and Status of Sanskrit** (Leiden : E.J. Brill, 1996), 290.

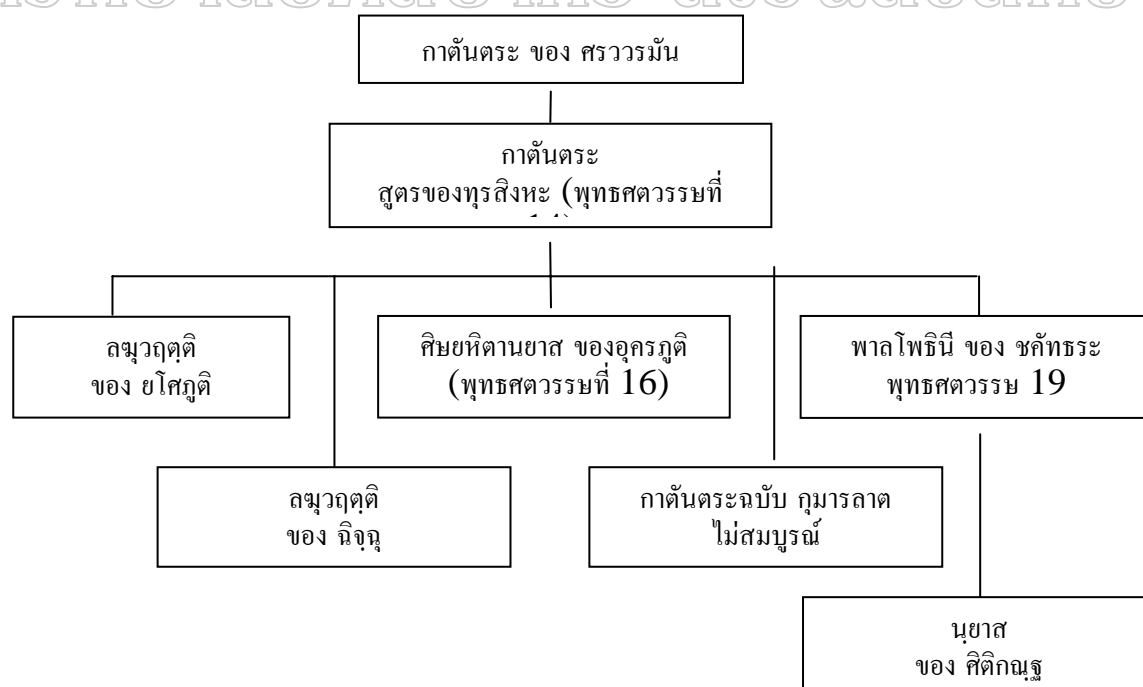
⁴⁸ R.S. Saini, **Kātantra-Vyākaraṇa**, x.

กาดันตระสายกัศมีระ⁴⁹

กัมภีร์กาดันตระที่อยู่ในสายกัศมีระเป็นที่รู้จักน้อยกว่าสายเบงกอล ต้นฉบับของกาดันตระสายนี้ ส่วนใหญ่เป็นต้นฉบับเขียน วิ. รมวันได้รวบรวมต้นฉบับตัวเขียนกาดันตระสายกัศมีระไว้ 6 ชุด ได้แก่

1. ลมฺวฤตติ (ลมฺวฤตฺติ) โดย ฉิจจุ (Chicchu) หรือ จุจจุ (Chucchu) หรือ จุจกุกัฏฐะ (Chuchuka Bhatṭha)
2. ศิษยหิตานุยาส (ศิษยหิตานุยาส) มี 500 คาถา แต่งเป็นอารยาฉันท์ โดยอุครฤติ (อุครฤติ) (พุทธศตวรรษที่ 16) เป็นรู้จักกันดีในทิเบต
3. กุมารลาตะ (กุมารลาต) ต้นฉบับชุดนี้ไปสมบุรณ์พบที่เอเซียกลาง
4. พาลโพธิณี ของชัทฺธระ (ชกทุร) ซึ่งเขียนเพื่อใช้สอนบุตรชายคือ ยโสธร เอกสารฉบับนี้เขียนราว พุทธศตวรรษที่ 20
5. นุยาส (นุยาส) ของคิติกัณฐะ (คิติกณฺฐ) ซึ่งขยายมาจากของ ชัทฺธระ
6. ลมฺวฤตติ หรือที่เรียกว่า ศิษยหิตา (ศิษยหิต) ของยโสฤติ ฉบับนี้แปลเป็นภาษาทิเบต ดังนั้น เพื่อให้เห็นการแพร่กระจายและการพัฒนาการของกาดันตระ ผู้วิจัยจะเขียนแผนภูมิดังนี้

สรูป กาดันตระสายกัศมีระ

⁴⁹ V. Raghavan, *New Catalogus Catalogorum* Vol 3, 317.

คัมภีร์กาดันตระทั้งสองกระแสแสดงถึงความแพร่หลายของเรื่องกาดันตระทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ของประเทศอินเดีย แต่เนื่องจากคัมภีร์ส่วนหนึ่งยังไม่มีพิมพ์เผยแพร่ ข้อมูลเรื่องกาดันตระฉบับย่อยๆ จึงมีน้อย ในงานวิจัยฉบับนี้จึงจะใช้ข้อมูลจากฉบับที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้วเป็นหลัก

คัมภีร์กาดันตระฉบับสำคัญที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้วมี 3 ฉบับคือฉบับของทูลคสิงหะ ฉบับของตรีโลจนทาสและฉบับของกวีราชสุเมณะ⁵⁰ แต่ละฉบับมีรายละเอียดบางส่วนแตกต่างกัน

นอกจากคัมภีร์กาดันตระจะแพร่หลายอย่างมากในประเทศอินเดียแล้วยังพบว่า คัมภีร์กาดันตระแพร่หลายในทิเบตและมีการแปลคัมภีร์กาดันตระบางส่วนเป็นภาษาทิเบต⁵¹ ในประเทศอินโดนีเซียก็พบว่ามีการแปลคัมภีร์กาดันตระเป็นภาษาอินโดนีเซียโบราณด้วย⁵²

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการแปลกาดันตระเป็นภาษาบาลีในประเทศพม่าอีกด้วย หลักฐานที่สำคัญคือในจารึกหลักหนึ่งที่พบในประเทศพม่ากล่าวถึงการถวายคัมภีร์ 295 เรื่อง ให้กับวัดแห่งหนึ่งในสมัยพุกาม จารึกหลักนี้จารึกเมื่อคริสต์ศักราช 1442 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1985 จารึกหลักนี้กล่าวว่ามีการถวายคัมภีร์ชื่อ กลาปปัญจิกา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของกาดันตระ⁵³ และคัมภีร์ชื่อจังกทาส⁵⁴ แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่มีพบต้นฉบับคัมภีร์ทั้งสองนี้

M.H. Bode กล่าวถึงคัมภีร์กาดันตระที่พบในประเทศพม่าตอนหนึ่งว่า

“คัมภีร์วิภัตตยัตตะ (วิกตยัตตะ) น่าจะเขียนไว้ในสมัยพุกามโดย พระเถระชื่อ สัทธัมมญาณะที่มีชีวิตอยู่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พระสัทธัมมญาณเถระนี้เป็นผู้มีบทบาททางการแต่งคัมภีร์ฉันทลักษณ์มาก คัมภีร์ชื่อว่า ฉันทโศสารถวิภาสินี (ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวุตโตทตยปัญจิกา) ซึ่งอธิบายความในคัมภีร์วุตโตทัย และจปจยทีปนี ซึ่งเป็นตำราฉันทลักษณ์แบบเดียวกัน พระสัทธัมมญาณเถระมิได้ชำนาญแต่ภาษาบาลีเท่านั้น แต่ท่านยังชำนาญ

⁵⁰ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการศึกษาของ ชานกีประสาท ทไวเวที ซึ่งตรวจชำระกาดันตระทั้งสามฉบับ ดู Jānakīprasāda Dwivedī, **Kātantra Vyākaraṇa 3 Vols.** Varanasi: Anand Printing Press, 1998)

⁵¹ ดู P. C. Verhagen, **A History of Sanskrit Grammatical Literature in Tibet**, 10-82.

⁵² ดู Anna Radicchi “More on the Karakasamgraha and texts of the Katantra school, A Sanskrit Grammatical Text from Bali” in **Ideology and Status of Sanskrit**, 290-296.

⁵³ M.H. Bode, **The Pali Literature of Burma**, 106.

⁵⁴ M.H. Bode อธิบายว่าจังกทาสนี้มีชื่อคัมภีร์แต่เป็นผู้แต่งคัมภีร์ชื่อ จังการิกา ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในกลุ่มของกาดันตระ

ภาษาสันสกฤตด้วย และท่านได้แปลคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต

กาดันตระ (กลาปะ) เป็นภาษาบาลี”⁵⁵

ผู้วิจัยได้พยายามติดตามคัมภีร์กาดันตระที่พระสถัมมญาณเถระแปลเป็นภาษาบาลีแต่ก็ยังไม่พบแม้จะได้สอบถามจากพระภิกษุที่เคยไปศึกษาที่ประเทศพม่าหลายรูปก็ยังไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมแต่จากการสัมภาษณ์พระคันธสาราภิงส์ ผู้อำนวยการด้านภาษาบาลีและภาษาพม่าผู้เคยไปศึกษาภาษาบาลีในประเทศพม่านั้นได้ความว่า พระคันธสาราภิงส์ยังไม่เคยพบต้นฉบับกาดันตระที่พระสถัมมญาณเถระแปลเป็นภาษาบาลี ถ้ามีเอกสารฉบับนี้จริงอาจไม่แพร่หลายในประเทศพม่า หรืออาจจะสูญหายไปแล้ว อย่างไรก็ตามพระคันธสาราภิงส์ได้ให้ข้อมูลว่า มีคัมภีร์นิสยะของพม่าชื่อว่า กลาปนิสยะ⁵⁶ ของพระอัครธัมมาภิงส์ (พ.ศ.2421-2486) ได้แปลคัมภีร์กาดันตระฉบับภาษาสันสกฤตเป็นภาษาพม่าเมื่อราว พ.ศ.2460 ฉบับที่เหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นการคัดลอกของพระปัญญวันตะ พระกวีชชนะ และพระโสภิตาลังการะ ที่คัดลอกเมื่อวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ปีจุลศักราช 1279 (พ.ศ.2460) ต่อมาพระชนปดิ รองเจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม จังหวัดอมรปุระ ได้คัดลอกเป็นครั้งที่ 2 ในวันแรม 12 ค่ำ เดือน 5 จุลศักราช 1340 (พ.ศ.2521)⁵⁷

ส่วนของประเทศไทยยังไม่พบต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์กาดันตระ แต่มีการแปลเรื่องกาดันตระที่นักปราชญ์ชาวตะวันตกตรวจชำระไว้เป็นภาษาไทย ด้วยการปริวรรตสูตรเป็นอักษรไทย แปลสูตรพร้อมยกอุทาหรณ์มาแสดงไว้ แต่ไม่ได้กล่าวถึงส่วนที่เป็นวถุติทั้งหมด พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ.2546⁵⁸

ข้อมูลทั้งหมดอาจสรุปได้ว่าเรื่องกาดันตระเป็นไวยากรณ์สันสกฤตกลุ่มใหม่ที่แพร่หลายอย่างมากทั้งในเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พบหลักฐานมากคือประเทศพม่าคือพบทั้งในศิลาจารึกและตัวเอกสารที่มีการแปลใหม่ ในขณะที่เรื่องกาดันตระนั้นไม่แพร่หลายในประเทศไทย

⁵⁵ M.H. Bode, “Early Pali Grammarians in Burma” *Journal of The Pali Text Socceity* (London : The Pali Text Socceity, 1908), 99-100.

⁵⁶ ดูตัวอย่างต้นฉบับกลาปนิสยะได้จากภาคผนวก ก.

⁵⁷ สัมภาษณ์ พระคันธสาราภิงส์, อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนบาลีใหญ่ วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง, 16 พฤศจิกายน 2548.

⁵⁸ ดู พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก, *กาดันตระวาทกรรม*, 1-441.

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี

ภาษาบาลีเป็นภาษาในตระกูลภาษาอินเดีย-ยุโรป (Indo-European) ซึ่งเมื่ออยู่ในอินเดียมีชื่อเรียกว่า อินเดีย-อารยะ (Indo-Aryan) แบ่งเป็น 3 ยุค คือ (1) อินเดีย-อารยะโบราณ (Old Indo-Aryan) ได้แก่ภาษาพระเวท ภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) (2) อินเดีย-อารยะสมัยกลาง (Middle Indo-Aryan) ได้แก่ภาษาบาลีที่ใช้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ภาษาปรากฤตที่ใช้ในบทละครและในคัมภีร์ทางศาสนาไชนะ และภาษาอปรภัมสะ (อปรภุส) (3) อินเดีย-อารยะสมัยใหม่ (Modern Indo-Aryan) ได้แก่ ภาษาฮินดี ภาษาปัญจาบี ภาษามราฐี ภาษาคุชราตี ภาษาเบงกาลี ภาษาโอทิสลี เป็นต้น¹ ภาษาบาลีนับเป็นตระกูลภาษาที่มีรูปวิกัตติปัจจัย (Inflectional Language) นักปราชญ์ทางภาษาเชื่อว่าเป็นภาษาปรากฤตภาษาหนึ่งที่มีพัฒนาการคู่กับภาษาสันสกฤตซึ่งมีต้นกำเนิดภาษามาจากคัมภีร์พระเวท

ในสมัยของพระพุทธเจ้าเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งแรกในแคว้นมคธจึงใช้ภาษานี้ ต่อมาภายหลังจึงมีการตั้งกฎเกณฑ์ทางภาษาขึ้นและได้เรียกชื่อภาษาปรากฤตที่เผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาว่าภาษาบาลี เพราะเป็นวณะประพันธ์ที่เป็นระเบียบแบบแผน และนักปราชญ์บางท่านเห็นว่า ภาษามาคธีเป็นต้นกำเนิดของภาษาบาลี² เมื่อกล่าวในฐานะที่เป็นคัมภีร์ที่ใช้สำหรับสวดก็เรียกว่า บาลีภาษา ที่ยอมรับกันก็คือบาลีพระไตรปิฎก หรือบาลีพุทธวณะ และมาคธีภาษานั้นเอง³ เพราะตรงกับเนื้อความของคัมภีร์ปฐกฤษฏีสูตรที่ 60 ความว่า ชินวณยุดฺดี หิ. แปลว่า “ข้อความทั้งหมดสมควรแก่พระชินพจนันท์นี้” มีคาถาในวุตติกล่าวถึงภาษาของชาวมคธไว้เป็นรูปคาถาว่า

สา มาคธี มุลภาษา นรา ยายาทิกปปิกา

พฺรหฺมมาโน จสุตฺตาลาปา สมฺพุทฺธา จาปี ภาสเร.

“ชนผู้เกิดในดินกับปี พรหมทั้งหลาย ชนผู้ไม่เคยฟังคำพูดของมนุษย์
และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมพูดภาษาใด ภาษานั้น เชื่อว่า

¹ T. Burrow, *The Sanskrit Language* (London : Faber&Faber, 1965), 2.

² ปรีชา ทิฉินพงษ์, บาลี-สันสกฤตที่เกี่ยวกับภาษาไทย (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2534), 1-3.

³ อ้างถึงใน Phramaha Thiab Malai “Kaccayana-Vyakarana : A Critical Study” (Ph.D thesis

University of Pune, 1997), 1.

ภาษามาคธี (ภาษาของชาวมคร) อันเป็นภาษาคั้งเดิม”⁴

พระคันธसारากวีวงศ์ผู้แปลและอธิบายคัมภีร์ปทรูปสิทธิบัญญัติ ได้ให้คำอธิบายความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องภาษามครนี้ ภายในวุดติของสูตรว่า ชินวจนยุตต์ หิ ไว้ว่า

“ตามความเชื่อของศาสนาพุทธ คนค้นกับปีเกิดมาจากพรหมที่ลงมา
กินจ้วนดิน และพรหมก็พูดภาษามครเป็นหลัก ดังข้อความที่ปรากฏใน
อัครัญญสูตร แม้สัทพ์ดีพรหมก็ได้มากราบทูลพระพุทธเจ้าในปฐมสมโพธิ
กาลว่า อวาปุเรต อมตสฺส ทวาริ (ขอพระองค์จงเปิดประตูแห่งอมตธรรม
เถิด) ดังนั้นคนค้นกับปีและพรหมทั้งหลายพร้อมทั้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึง
พูดภาษามคร นอกจากนี้คัมภีร์อรรถกถายังกล่าวว่า แม้คนที่ไม่เคยฟังคำพูด
ของมนุษย์ก็พูดภาษามครได้เพราะเป็นภาษาธรรมชาติ แต่คาดว่าคงพูดได้
น้อยและไม่ถูกต้องนัก เพราะภาษามครเป็นภาษาที่ละเอียดลึกซึ้ง
นักวิชาการตะวันตกกล่าวว่า บุคคลเช่นนั้นไม่อาจพูดภาษาใดๆ ได้เลย และ
อ้างว่าคนหูหนวกพูดไม่ได้เพราะไม่ได้ยินเสียงคนพูด

คำว่า มาคธี ในบาทแรก แปลว่า “ภาษาของชาวมคร” ความจริงแล้ว
ยังมีภาษาอีกภาษาหนึ่งที่ใกล้เคียงกับบาลีและใช้ในแคว้นมคธ แต่มีเสียงพูด
และอักขระไม่เหมือนกันบ้าง ในบางแห่งเรียกว่า อธรมาคธี กล่าวคือ บาลี
เป็นภาษาแบบแผนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ส่วนมาคธีเป็นภาษาของ
ชาวบ้านทั่วไปที่พูดกันในแคว้นมคธและแคว้นโกศล พบในคัมภีร์กัถาพย
และนาฏยศาสตร์มีสกุณฑลาเป็นต้น โดยคำพูดของคนชั้นต่ำ เช่น คนขับรถ
ม้า คนเฝ้าประตู

ภาษาที่มีชื่อเรียกอีกหลายชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา คือ อริย
โวหาร (ภาษาของชาวอารยัน) ธรรมนิรุตติ (ภาษาที่กล่าวด้วยสภาวะเดิมไม่
เปลี่ยนแปลง) สภาวนิรุตติ (ภาษาที่กล่าวด้วยสภาวะเดิมไม่เปลี่ยนแปลง)
มาครภาษา (ภาษาของชาวมคร) ดันติภาษา (ภาษามีแบบแผน) มูลภาษา
(ภาษาคั้งเดิม) ปกติภาษา (ภาษาที่มีสภาวะเดิมไม่เปลี่ยนแปลง)”⁵

⁴ พระคันธसारากวีวงศ์, ปทรูปสิทธิบัญญัติ คัมภีร์อธิบายปทรูปสิทธิ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : หจก.ไทยรายวัน
การพิมพ์, 2547), 308.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ภาษาบาลีหรือภาษามคธจึงเป็นภาษาบันทึกพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในรูปของพระไตรปิฎก หรือบันทึกคัมภีร์ระดับรองๆ ลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ดังนั้นผู้จะศึกษาบาลีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ จำเป็นจะต้องศึกษาหลักภาษาบาลีให้เข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งเสียก่อน⁶

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวถึงภาษาบาลีไว้ในคำนำของหนังสือ ไวยากรณ์บาลี ว่า

“หลักพระพุทธศาสนาที่รวมเป็นพระสัทธรรม 3 ประการคือ ปรัชยัตถธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรมนั้น การศึกษา เรียนรู้หลักปรัชยัตถธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การปฏิบัติชอบตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ทำให้ได้รับผลเป็นปฏิเวธสัทธรรม ตามสมควรแก่ฐานะของบุคคลนั้นๆ ในกระบวนการศึกษาที่ต้องการให้เกิดความรู้ความเข้าใจพระสัทธรรม ได้ถูกต้องจริงๆ จนสามารถป้องกันตนเองไว้ไม่ให้ทำตนให้วิปริตจากพระธรรมวินัย หรือทำพระธรรมวินัยให้วิปริต จำต้องศึกษามาจากหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี อันเป็นภาษาจารึกคำสอนของพระพุทธศาสนาสายเถรวาท”⁷

จากความเห็นของนักปราชญ์ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงข้างต้นอาจสรุปได้ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาปรากฏที่มีความสำคัญต่อการศึกษาพุทธศาสนาและมีพัฒนาการพร้อมกับภาษาสันสกฤต

1. ความเป็นมาของไวยากรณ์บาลีกลุ่มต่างๆ

ภาษาบาลี มีความหมายว่า ภาษาที่เป็นระเบียบแบบแผน หรือ ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ภาษาบาลีเป็นคำที่เรียกภาษามคธที่ใช้บันทึกพระพุทธพจน์ เมื่อพิจารณาจากเกณฑ์ทางไวยากรณ์ของภาษาบาลีแล้ว เข้าใจว่าคงจะเริ่มมีก่อนการนำเอาภาษานี้มาใช้บันทึกพระพุทธพจน์หรือประกาศพระพุทธศาสนา พระคันธสาราภิวังศ์ได้อธิบายคัมภีร์สัทททาวิเสสว่า

“สัทททาวิเสส คือกลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ว่าด้วยหลักภาษาในพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์พื้นฐานแห่งความเข้าใจในภาษาบาลีตลอดจนการเรียนรู้และวินิจฉัยข้ออรรถข้อธรรมในพระไตรปิฎก เนื่องจากหลักภาษาเป็นสิ่งสำคัญที่ควรเรียนรู้ก่อนคัมภีร์อื่นทั้งหมด คัมภีร์สัทททาวิเสสจึงเป็น

⁶ พระธรรมโมลี, กล่าวสัมปโทนิยกถาไว้ในหนังสือ “กัจจายนวิณัณนา คัมภีร์อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์ รัตนาโดย พระวิชิตาวิ” (กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), [5].

⁷ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, 2534), 26.

ตำราพื้นฐานของการศึกษาภาษาบาลี เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจหลักภาษาได้ถูกต้อง”⁸

คัมภีร์สัตททวิเสศมีองค์ประกอบสำคัญ 3 เรื่อง ได้แก่ สูตร คือกฎหรือข้อบังคับให้ปฏิบัติตาม วุตติ คือ คำอธิบาย และอุทาหรณ์ คือ ตัวอย่าง

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่และสืบทอดจนถึงปัจจุบันคือคัมภีร์กัจจายณะ อย่างไรก็ตามมีคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีซึ่งแต่งก่อนกัจจายณะหลายฉบับ เป็นคัมภีร์ในยุคก่อนกัจจายณะไวยากรณ์คัมภีร์ที่เชื่อว่าเก่าแก่ที่สุดน่าจะเป็นคัมภีร์นิรุติปิฎก และมหานิรุติซึ่งเป็นผลงานของพระมหากัจจายณะพระมหาสาวกสมัยพุทธกาล คัมภีร์จุฬานิรุติปิฎกของพระยมกเถระ⁹ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่ละเอียดเชื่อว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่แต่งมาตั้งแต่โบราณกาลแล้วสาบสูญไป ยังมีอีกหลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์นิรุติปิฎก คัมภีร์มหานิรุติ ของพระกัจจายณะ และคัมภีร์จุฬานิรุติปิฎกของพระยมกเถระตามที่กล่าวแล้ว คัมภีร์โพธิสัตตไวยากรณ์ (ไวยากรณ์ของพระโพธิสัตว์) ที่มีสูตรแรกว่า นรรวจโนปการานิ จตุตลิสกขรานิ (อักษรที่ถืออุลต่อพระพุทธรูป มี 40 ตัว) และคัมภีร์สัตพคุณากรไวยากรณ์ (ไวยากรณ์ของพระสัตพคุณากร) มีสูตรแรกว่า สัทธกมมาททโย วณณกุขรา ติตาลีส (เสียง อ เป็นเสียงแรก 43 เสียง ชื่อว่า อักษร ตามลำดับที่ปรากฏ) พบในคัมภีร์พุทธปสาทานิ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะแบ่งประเภทของคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีเป็น 2 ยุค ดังนี้

1. กลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์ยุคก่อนกัจจายณะไวยากรณ์¹⁰
2. กลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์ยุคกัจจายณะไวยากรณ์และคัมภีร์ไวยากรณ์สมัยหลัง

1.1 คัมภีร์ไวยากรณ์ยุคก่อนกัจจายณะไวยากรณ์

คำว่าไวยากรณ์นี้ จะมีมาตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาลหรือไม่ ยังไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน หรืออาจจะเป็นกฎทางภาษาที่ใช้ในยุคพุทธกาลก็ได้ ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าภาษาในยุค

⁸ พระคันธสารากวีวงศ์ได้อธิบายกลุ่มคัมภีร์สัตททวิเสศและกลุ่มคัมภีร์อื่นเพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกไว้ 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์หรือสัตททวิเสศ 2) กลุ่มคัมภีร์นิพนธ์ คือคัมภีร์ประเภทพจนานุกรมศัพท์ 3) กลุ่มคัมภีร์ฉันทลักษณ์ คือ คัมภีร์ว่าด้วยระเบียบในการวางคำ 4) กลุ่มคัมภีร์เกฏฐะ คือ คัมภีร์ว่าด้วยการตกแต่งเสียงและความหมายให้ภาษามีความไพเราะ ดูพระคันธสารากวีวงศ์ “ความเป็นมาและความหมายของสัตททวิเสศ,” พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรูปและประวัติคัมภีร์สัตททวิเสศ (กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, 2547), 49-53.

⁹ เรื่องเดียวกัน, [10].

¹⁰ พระมหานิมิตร ธรรมสาโร อธิบายไว้ในบทนำของหนังสือ, สัททนิติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์ (กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, 2547), [5].

พุทธกาลนั้น จะไม่มีกฎหมายไวยากรณ์เสียเลย คำว่าไวยากรณ์ในวรรณคดีบาลีนั้นน่าจะเป็นคำกิริยทางภาษาประเภทใดประเภทหนึ่งที่มีอยู่ในยุคนั้น¹¹

วรรณคดีไวยากรณ์ที่โดดเด่นทางพระพุทธศาสนาที่สามารถบอกให้ทราบว่า ไวยากรณ์บาลีกำเนิดเมื่อใดนั้นยังไม่มีการบันทึกชัดเจน อย่างไรก็ตามอาจจะประมาณได้ว่า ตั้งแต่มีพัฒนาการด้านภาษาบาลีในพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันนี้ ชาวพุทธน่าจะได้รับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศัพท์และหน่วยเสียงของคำอยู่บ้างโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏชัดในรูปแบบของคำกิริยไวยากรณ์ที่สมบูรณ์ก็ตาม กล่าวได้ว่าการใช้หลักฐานทางไวยากรณ์มีมาแต่ยุคพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านมักแนะนำผู้ศึกษาอื่นๆ เสมอว่าให้ค้นคว้าข้อมูลทางไวยากรณ์จากคำกิริยไวยากรณ์ (สัททสัทตะ) หรือจากผู้ชำนาญด้านไวยากรณ์ (สัททลक्षणวิทู สัททวิทู อักษรจินตา) ดังนั้นจะเห็นว่าท่านไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่งหรือชื่อคำกิริยชัดเจน บี.ซี. ลอว์ (B.C. Law) ให้ข้อสังเกตว่า “เราอาจจะต้องเสี่ยงถ้าหากสรุปว่าไม่มีคำกิริยไวยากรณ์บาลีปรากฏชัดเจนก่อนยุคพระพุทธโฆษาจารย์ พระธัมมปาละ พระพุทธทศตะ เลข”¹² แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีอ้างอิงถึงคำกิริยไวยากรณ์ที่มีมาก่อนคำกิริยก็อาจนะไว้ดังนี้

1. คำกิริยนิรุตติปิฎก ของพระมหาสาวกัจจายนเถระ สมัยพุทธกาล
2. คำกิริยมหานิรุตติ ของพระมหาสาวกัจจายนเถระ สมัยพุทธกาล
3. คำกิริยพจนนิรุตติปิฎก ของพระขมกเถระ
4. คำกิริยโพธิสัทตไวยากรณ์ ไวยากรณ์ของพระโพธิสัทตมहाเถระ
5. คำกิริยศัพท์คุณาการไวยากรณ์ ไวยากรณ์ของพระศัพท์คุณาการ¹³

คำกิริยไวยากรณ์ดังกล่าว สืบสูญไปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 สาเหตุที่สืบสูญไปคงเป็นเพราะมีไวยากรณ์ฉบับอื่นที่ละเอียด บริบูรณ์กว่า ของเดิมจึงไม่เป็นที่นิยม¹⁴

ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาสายเถรวาทมีคำกิริยไวยากรณ์บาลีเหล่านี้ไว้เพื่อศึกษาพระไตรปิฎก แต่ต้นฉบับของคำกิริยเหล่านั้นในปัจจุบันสูญหายทั้งหมด แม้ต้นฉบับทั้งหมดจะสูญหาย แต่พระอัครวงศเถระผู้แต่งคำกิริยศัพท์นิตติ (ในพุทธศตวรรษที่ 18) กลับนำมาอ้างอิงไว้ในศัพท์นิตติ และพระราหุลเถระ (ในพุทธศตวรรษที่ 21) ก็นำมาอ้างอิงไว้ในปทสาทรฎีกาของท่านด้วย

¹¹ อ้างถึงใน Phramaha Thiab Malai “Kaccayana-Vyakarana : A Critical Study”, 5.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ มีอ้างอิงคำกิริยเหล่านี้ในศัพท์นิตติปกรณ์ โดย พระอัครวงศ คุพระคันธสาราภิวงศ์ “ความเป็นมาและความหมายของศัพท์ทวิเสศ”, พระอภิธรรมเป็นพระพุทธพจน์และประวัติคำกิริยศัพท์ทวิเสศ, 51-52.

¹⁴ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 10.

ถึงแม้ต้นฉบับจะสูญหาย แต่ยังมีปรากฏในงาน 2 ชิ้นนี้ได้ ก็น่าจะยืนยันได้ว่า ในพุทธศตวรรษที่ 18-21 ต้นฉบับอาจจะยังมีเหลืออยู่ หรืออาจหายไปหลังจากพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาก็ได้ หรืออาจหายไปก่อนหน้านี้แล้ว แต่พระเถระทั้งสองยกมาอ้างโดยไม่ทราบที่มาชัดเจนก็ได้ จากการศึกษาคำอธิบายของท่านพุทธโฆษาจารย์ อาจอนุมานได้ว่า คัมภีร์ไวยากรณ์ 5 เล่มนั้นอาจสูญหายจริง แม้ว่าท่านจะไม่ได้ระบุชัดเจนก็ตาม

น่าสังเกตว่าถ้าตำราเหล่านั้นสูญหายไปก่อนหน้านี้ พระพุทธโฆษาจารย์และพระธัมมปาลเถระ จะใช้คำศัพท์ไวยากรณ์ที่หายไปมาอ้างได้อย่างไร การที่ปราชญ์ทั้งสองนำมาอ้างได้นี้ แสดงว่ายังมีคัมภีร์ไวยากรณ์อยู่ก่อนยุคของท่านแน่นอน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ยังมีหลักฐานไม่เพียงพอที่จะมายืนยันว่า ตำราไวยากรณ์เหล่านั้นหายไปตอนไหน

ไวยากรณ์ที่พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวถึงนั้น จะตรงกับไวยากรณ์ 5 เล่มนั้นหรือไม่ หรือว่าจะมีคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่สมบูรณ์ที่สุดกว่าคัมภีร์กัจจายนะหรือไม่ ยังไม่มีข้อยุติ แต่บัดนี้มีต้นฉบับของกัจจายนไวยากรณ์ที่ทุกคนก็ยอมรับว่า เป็นไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุดเล่มเดียวที่เหลืออยู่ (หน้า 1-3 พระมหาเทียบ มาลัย)

สรุปได้ความว่า จะมีคัมภีร์ไวยากรณ์ที่เก่ากว่ากัจจายนไวยากรณ์หรือไม่ ไม่มีหลักฐานยืนยัน พระพุทธโฆษาจารย์ ก็เอ่ยถึงตำราไวยากรณ์และอ้างไวยากรณ์ในงานของท่าน พระอัครวิงสเถระ ก็อ้างตำราไวยากรณ์ในงานประพันธ์สัททนีติของท่าน พระราหุลเถระ ก็อ้างถึงใน ปทสาธนฎีกาของท่านอีก ก็แสดงว่าตำราไวยากรณ์เหล่านั้นอาจยังอยู่ในสมัยของพระเถระเหล่านั้น แต่ก็ไม่น่าแน่นอน เพราะมีข้อสังเกตว่าอาจจะหายไปก่อนหน้านี้แล้ว แต่ท่านอาจรวบรวมมาจากหลายแหล่งโดยไม่ทราบที่มาแน่นอนก็ได้ แต่ข้อสรุปที่ว่าได้หายไปก่อนหรือยังอยู่นี้ ไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะยืนยันได้ ในขณะเดียวกันในปัจจุบันมีต้นฉบับคัมภีร์กัจจายนะเหลืออยู่เพียงฉบับเดียว ที่ทุกคนยอมรับว่าเก่าแก่ที่สุด

1.2 คัมภีร์ไวยากรณ์ยุคกัจจายนไวยากรณ์และคัมภีร์ไวยากรณ์สมัยหลัง¹⁵

คัมภีร์ไวยากรณ์ยุคกัจจายนไวยากรณ์และคัมภีร์ไวยากรณ์สมัยหลังนี้ใช้เรื่องกัจจายนะเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง เนื่องจากเรื่องกัจจายนะเป็นที่นิยมตลอดมา ตำราไวยากรณ์จำนวนมากที่แต่งโดยอาศัยคัมภีร์กัจจายนะเป็นต้นแบบ อย่างไรก็ตามในสมัยต่อมามีผู้นำเอาสูตรจากกัจจายนะมาปรับปรุงโดยการอธิบายความเพิ่มเติมจนมีไวยากรณ์สำนักอื่นๆ เพิ่มขึ้น

¹⁵ เนื่องจากมีผู้กล่าวถึงคัมภีร์ไวยากรณ์สำนักอื่นๆ เช่น โมคคัลลานะ สัททนีติไว้เป็นจำนวนมาก และผู้วิจัยเน้นที่จะศึกษาเรื่องกัจจายนะผู้วิจัยจึงไม่นำคัมภีร์ในกลุ่มโมคคัลลานะ สัททนีติมากล่าวถึงอีก ผู้สนใจดูรายละเอียดได้จาก สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 29-754.

วิลเลียม ไกเกอร์ (W. Geiger) ได้แบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี 3 สาย คือ สายกัจจายนะ สายโมคคัลลานะ และสายสัททนีตี¹⁶ แต่ เอ็ม.เอช. โบด (M.H. Bode) พบว่า นักวิชาการชาวพม่าแบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์ออกเป็น 4 สาย เพิ่มคัมภีร์สัททตังคหะอีกสายหนึ่ง¹⁷ คัมภีร์สัททตังคหะมีสูตรเป็นเอกเทศกว่า 4,000 สูตร ตามประวัติที่ปรากฏในบัญชีชื่อหนังสือระบุว่า ผู้รจนาเป็นราชบัณฑิตพม่าชื่อ อุโบ หล่าย หรือที่รู้จักกันในนาม “ขอมงจี” ในรัชสมัยพระเจ้ามินดง (พ.ศ.2357-2421) คัมภีร์สัททตังคหะนี้อาศัยไวยากรณ์สันสกฤตประกอบการแต่งหลายคัมภีร์ และใช้คัมภีร์สิทธิธานตเกมุทีเป็นหลัก คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่ยังไม่เคยได้รับการตรวจชำระหรือพิมพ์เผยแพร่

2. ประวัติคัมภีร์กัจจายนะ

คัมภีร์กัจจายนะเป็นไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นพื้นฐานของไวยากรณ์บาลีอื่นๆ ทั้งหมด¹⁸ ซึ่งจะขอนำประวัติ รายละเอียดความเป็นมาของคัมภีร์มากล่าวไว้ดังนี้

2.1 ที่มาและความหมายของชื่อคัมภีร์

ใครๆ ก็ทราบแล้วว่า คัมภีร์กัจจายนะนี้เก่าแก่ที่สุด เพราะถือว่าเขียนโดยพระมหากัจจายนในพุทธกาล แต่ก็ยังมีชื่อเรียกคัมภีร์กัจจายนะนี้อีกหลายชื่อ เช่น กัจจายนโยคะ (กัจจายนโยค), กัจจายนคันถะ (กัจจายนคนถ), สุตตันธิกัปปะ (สุตตันธิกัปป), กัจจายนมูลปปรณะ (กัจจายนมูลปปรณ) หรือ มูลกัจจายนปปรณะ (มูลกัจจายนปปรณ) แต่ในงานวิจัยฉบับนี้ขอเสนอชื่อที่เป็นที่แพร่หลายคือ คัมภีร์กัจจายนะดังนี้

ชื่อกัจจายนะหรือกัจจายนะเป็นนามของพระมหาเถระที่สำคัญรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา การนำชื่อพระเถระมาตั้งเป็นชื่อคัมภีร์นั้น เพราะอ้างถึงสูตรเริ่มต้นที่เชื่อพระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว พระมหากัจจายนะได้นำไปอธิบายต่อเป็นคัมภีร์กัจจายนะต่อไป

“อตุโธ อกฺขรสญฺญาโต - เนื้อความหมายรู้ได้ด้วยอักษร”¹⁹

สูตรแรกของกัจจายนะนี้เป็นข้อความที่พระพุทธองค์ปรารภแก่พระภิกษุรูปหนึ่งผู้ภวานา กัมมัญฐานคลาดเคลื่อน พระกัจจายนะจึงนำพุทธพจน์นี้มาขยาย²⁰ อาจารย์ในฝ่ายเถรวาทจึงถือว่าผู้

¹⁶ W. Geiger, *Pali Literature and Language* , 49-50.

¹⁷ M.H. Bode, *The Pali Literature of Burma*, 26.

¹⁸ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*, 424.

¹⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ไวยากรณ์บาลี*, 54.

²⁰ พระมหาสมปอง มุทิโต, *ปัญญามูลคันถะ* (กรุงเทพฯ : ชมรมนิกคิตศาสตร์ วัดมหาธาตุ, 2544), ก.

แต่งคัมภีร์กัจจายณะคือพระกัจจายณะสาวกของพระพุทธองค์ผู้เป็นเลิศในการอธิบายขยายความที่สั้นให้ละเอียดพิสดาร²¹

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ตั้งข้อสังเกตชื่อกัจจายณะนี้ว่า

“ชื่อกัจจายณะที่มาเป็นชื่อคำราวैयाกรณ์บาลีเล่มแรกนี้มีใช้ชื่อผู้แต่งโดยตรง แต่เป็นชื่อที่แสดงว่าคำราวैयाกรณ์เล่มนี้เป็นผลงานของสำนักกัจจายณะหรือกัจจายณะซึ่งเป็นสำนักที่สืบต่อผลงานทางด้านการอธิบายความหมายของคำและความตลอดจนลักษณะไวยากรณ์ตามแนวทางของพระ มหากัจจายณะในสมัยพุทธกาล”²²

2.2 ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีสืบทอดมาถึงปัจจุบัน คือ คัมภีร์กัจจายณะ เรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่งคัมภีร์กัจจายณะนั้นยังไม่มีผู้แสดงทัศนะไว้ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องผู้แต่งคัมภีร์นี้ต่างกัน แบ่งเป็น 3 ทัศนะ คือ

ความเห็นที่ 1 เห็นว่า พระมหากัจจายณะในสมัยพุทธกาลเป็นผู้แต่ง ทัศนะนี้ปรากฏในคัมภีร์จูฬคันธวงศ์ซึ่งเป็นผลงานของพระนันทาจารย์ พระภิกษุชาวพม่า มตินี้เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท

ความเห็นที่ 2 เห็นว่าพระมหากัจจายณะได้แต่งสูตรแล้วต่อมาบุคคลอื่นได้แต่งวุตติและอุทาหรณ์ เพื่ออธิบายคัมภีร์ให้ชัดเจนขึ้น ความเห็นนี้ปรากฏในคัมภีร์กัจจายนเกฑะของพม่า

ความเห็นที่ 3 เห็นว่าพระกัจจายณะในสมัยหลังพุทธกาล แต่งในรัชสมัยของพระเจ้าสกมันธาดู ในราวพุทธศตวรรษที่ 6 หรือในระหว่างที่ราชวงศ์ของกษัตริย์พระองค์นี้เรืองอำนาจตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 9 แต่มีบางมติดกล่าวว่าแต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ตรงกับความเห็นของนักวิชาการตะวันตก เช่น บี.ซี. ลอว์ (B.C. Law) และ วิลเลียม ไกเกอร์ (W. Geiger) มีความเห็นว่า พระกัจจายณะผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีเล่มแรก เป็นภิกษุคนละรูปกับพระมหากัจจายณะในสมัยพุทธกาล พระกัจจายณะผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์น่าจะ

²¹ ดู สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกาบาลี, 424-430.

²² เรื่องเดียวกัน, 428.

มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาระหว่างสมัยอรรถกถากับก่อนสมัยฎีกา²³ จึงมีความเชื่อว่าคัมภีร์กัจจายณะนี้น่าจะแต่งหลังพระพุทธโมศจารย์²⁴

2.3 วัตถุประสงค์ในการแต่ง

คัมภีร์กัจจายณะนี้มีลักษณะเป็นสูตรย่อๆ ที่ยากต่อการเข้าใจ เข้าใจว่าผู้แต่งคงต้องการนำเสนอกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์บาลีทั้งหมดอย่างย่อแต่ให้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด ในทำนองเดียวกับตำราไวยากรณ์สันสกฤต ลักษณะของตัวสูตรในคัมภีร์กัจจายณะกล่าวว่า ต้องประกอบด้วยคุณ 3 ประการ คือ

1. มีสูตรอันประกอบด้วยลักษณะ 6 ประการ คือ

1.1 อปฺปกุขร มีอักษรน้อย

1.2 อสนฺเทห ไม่มีความสงสัย

1.3 สารตุล มีเนื้อหาความอันประกอบด้วยประโยชน์

1.4 สพฺพโตมุข มีวิธีทั้งหมด วิธีมาก

1.5 อุกฺโขภ ไม่หวั่นไหว กล้าให้พิสูจน์

1.6 อนวชฺช ไม่มีโทษ

2. มีสูตรवादได้ง่ายไพเราะ

3. สมควรต่อพุทธพจน์ (จินวนยุตฺตํ หิ. [กัจ. 52] สมควรแก่ถ้อยคำของพระชินเจ้า)

ผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะได้กล่าวคาถาเริ่มต้นที่แสดงวัตถุประสงค์การแต่งไว้ว่า

เสฏฺฐํ ติโลกมฺหิตํ อภิวันฺตฺยํ

พุทฺธญฺจ ฆมฺมมลํ คณฺมุตฺตมญฺจ/

สตุฏฺฐสฺส ตสฺส วจนฺตญวํ สุพุทฺธํ

วทฺษามิ สุตฺตํหิตเมตฺตํ สฺสณฺธิกปฺปํ //1//

เสยฺยํ จินฺเรตฺตนเยน พุทฺธา ลภนฺติ

ตญฺจาปี ตสฺส วจนฺตญวํ สฺสณฺธิกญฺจ

อตุตฺตญฺจ อฏฺฐรปฺเตสฺส อโมหภาว

เสยฺยตฺถโก ปทฺมโต วิวิธํ สฺสณฺธิกํ //2//²⁵

²³ ดู B.C. Low, *A History of Pali Literature* (Varanasi : Indica Books, 1933), 632-633.

²⁴ ดู สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีในอินเดียและลังกา* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 426.

²⁵ กัจจายนมหาเถร, *กัจจายนพฺยาकरणํ*, 1.

ข้าพเจ้า ผู้มีนามว่า กัจจายนเถระ ขอน้อมนมัสการโดยเคารพซึ่ง พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เลิศด้วยอริยคุณ อันหาใครในโลกบูชาแล้ว ขอน้อมนมัสการโดยเคารพซึ่งพระธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นอันหาผลทิพย์มิได้ และขอนอบน้อมนมัสการซึ่งหมู่แห่งพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้ทรงคุณอันอุดม จักกล่าวซึ่งคัมภีร์สันธิอันดี เกื้อกูลแก่พระสูตรไว้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ เพื่อให้กุลบุตรผู้ได้โดยง่ายซึ่ง อรรถแห่งพระดำรัสอันประเสริฐของพระศาสดานั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมได้เพื่ออันรู้ได้โดยง่ายซึ่งโลกุตตรธรรมแท้ อันประเสริฐของพระศาสดานั้นโดยนัยอันพระผู้ทรงพระนามหาแสดงไว้แล้ว อี ก ป ร ะ ก า ร ห นี้ ง นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมได้เพื่ออันตรัสรู้ได้โดยง่ายซึ่งโลกุตตรธรรมแก่นั้น โดยการรู้ได้โดยง่ายซึ่งอรรถแห่งพระดำรัสของพระศาสดานั้นด้วย ซึ่ง อรรถ โดยความเป็นผู้ไม่หลงในอักขระและบททั้งหลายด้วย ดังนั้น นักปราชญ์ผู้มีความต้องการด้วยโลกุตตรธรรมแท้มีบทอันรู้แล้ว ฟังฟังคือ ศึกษาอักขระและบทมีประการต่างๆ โดยเคารพเถิด²⁶

วัตถุประสงค์หลักของกัจจายนะคือเพื่ออธิบายหลักและกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์บาลีให้เป็นระบบตามลำดับดังนี้ เรื่องสัญญาวิธาน(เสียง) และสนธิ ความรู้เรื่องคำนาม ความรู้เรื่องอาขยาตความรู้เรื่อง กิต และอุณาที เพื่อให้เข้าใจภาษาบาลีและนำไปสู่ความเข้าใจพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพระพุทธพจน์

2.4 โครงสร้างของเนื้อหา

คัมภีร์กัจจายนะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาคหรือบท แต่ละภาคแยกออกเป็นกัณฑ์ รวมทั้งหมด 23 กัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์มีจำนวนสูตรที่ไม่เท่ากัน ซึ่งรวมสูตรทั้งหมดมี 673 สูตร การแบ่งเนื้อหานั้นออกเป็นกัณฑ์ต่างๆ นั้นได้แบ่งออกเป็นหมวดหมู่เนื้อหาเดียวกันจัดไว้ในกัณฑ์เดียวกันกัณฑ์ผู้วิจัยจะนำโครงสร้างของเนื้อหาในคัมภีร์กัจจายนะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค และแสดงรายละเอียดพร้อมจำนวนสูตร ดังนี้

²⁶ พระคัมภีร์กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), 1.

ภาคที่ 1	เรื่องสนธิ (สัญญาวิชาน และสนธิ) แบ่งเป็น 5 กัณฑ์ มีสูตรทั้งหมด 51 สูตร	
กัณฑ์ที่ 1	เรื่องสัญญาวิชาน การแสดงชื่ออักษร	มี 11 สูตร
กัณฑ์ที่ 2	เรื่องการประกอบสนธิ คือ สระสนธิ	มี 11 สูตร
กัณฑ์ที่ 3	เรื่องการประกอบสนธิ คือ ปกติสนธิและพยัญชนสนธิ	มี 7 สูตร
กัณฑ์ที่ 4	เรื่องการประกอบสนธิ คือ นิกหิตสนธิ เป็นต้น	มี 12 สูตร
กัณฑ์ที่ 5	เรื่องการประกอบสนธิรูปพิเศษ	มี 10 สูตร

ภาคที่ 2	เรื่อง นาม (นาม การก สมาส และตัทธิต) แบ่งเป็น 8 กัณฑ์ มีสูตรทั้งหมด 354 สูตร ²⁷	
----------	--	--

กัณฑ์ที่ 1	เรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม	มี 68 สูตร
กัณฑ์ที่ 2	เรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม	มี 41 สูตร
กัณฑ์ที่ 3	เรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม	มี 50 สูตร
กัณฑ์ที่ 4	เรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม	มี 36 สูตร
กัณฑ์ที่ 5	เรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม	มี 24 สูตร
กัณฑ์ที่ 6	เรื่องความหมาย ประเภท และบทบาทหน้าที่ของการกและ บทบาทของวิภัตตินามที่ลงในการกต่างๆ	มี 45 สูตร
กัณฑ์ที่ 7	เรื่องความหมาย ลักษณะทั่วไป ประเภท ลักษณะเฉพาะ และวิธีการประกอบคำสมาส เป็นต้น	มี 28 สูตร
กัณฑ์ที่ 8	เรื่องความหมาย ประเภท และวิธีการประกอบคำตัทธิต	มี 62 สูตร

ภาคที่ 3	เรื่องอาขยาต (อาขยาต) แบ่งเป็น 4 กัณฑ์ มีสูตรทั้งหมด 118 สูตร	
กัณฑ์ที่ 1	เรื่ององค์ประกอบกิริยาอาขยาต บท บุรุษ วจนะ วิภัตติ และกาล	มี 26 สูตร
กัณฑ์ที่ 2	เรื่ององค์ประกอบกิริยาอาขยาต ธาตุ ปัจจัย วาก	มี 26 สูตร
กัณฑ์ที่ 3	เรื่องวิธีการประกอบศัพท์อาขยาต	มี 24 สูตร
กัณฑ์ที่ 4	เรื่องวิธีการประกอบศัพท์อาขยาต	มี 42 สูตร

²⁷ สุภาพรณ ณ บางช้าง ได้แสดงความเห็นเรื่องการจัดลำดับสูตรคัมภีร์กัจจายณะว่า ในเรื่องนามนี้ การเสนอสูตรแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะประมวลสาระและวิธีการแจกวิภัตตินามศัพท์ต่างๆ ซึ่งเป็นแบบเดียวกันไว้ด้วยกัน แต่ก็มีลักษณะเนื้อหากระจัดกระจายไม่ต่อเนื่องไม่เห็นภาพรวมของการแจกวิภัตติของนามศัพท์แต่ละศัพท์หรือแต่ละประเภท ดู สุภาพรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 115.

ภาคที่ 4 เรื่องกิต (กิต และอุณาภิ) แบ่งเป็น 6 กัณฑ์ มีสูตรทั้งหมด 150 สูตร

กัณฑ์ที่ 1	เรื่องปัจฉิมกิต บทบาทและความหมายของปัจฉิม	มี 26 สูตร
กัณฑ์ที่ 2	เรื่องปัจฉิมกิต บทบาทและความหมายของปัจฉิม	มี 21 สูตร
กัณฑ์ที่ 3	เรื่องวิธีประกอบศัพท์เมื่อลงปัจฉิมต่างๆ	มี 19 สูตร
กัณฑ์ที่ 4	เรื่องวิธีประกอบศัพท์เมื่อลงปัจฉิมต่างๆ	มี 17 สูตร
กัณฑ์ที่ 5	เรื่องวิธีประกอบศัพท์เมื่อลงปัจฉิมต่างๆ	มี 17 สูตร
กัณฑ์ที่ 6	เรื่องอุณาภิ แสดงปัจฉิมกิตที่มี อุณฺ ปัจฉิมเป็นต้น	มี 50 สูตร

ในคัมภีร์กัจจายณะยังแบ่งโครงสร้างเนื้อหาเป็นออกหมวดหมู่ เรียกว่า กัปปะ²⁸ จัดอยู่ในภาคทั้ง 4 แต่แยกภาคที่ 2 เรื่องนามออกตามประเภทของนาม 4 อย่าง คือ นาม การก สมาส และ ตัทธิธ และในกิต แยกเป็นกิตกัปปะหรือกัพพิธานกัปปะ กับ อุณาภิกัปปะ ในคัมภีร์กัจจายณะมี กัปปะทั้งหมด 8 กัปปะ ดังนี้

1. สนธิกัปปะ	แบ่งออกเป็น 5 กัณฑ์	มี 51 สูตร
2. นามกัปปะ	แบ่งออกเป็น 5 กัณฑ์	มี 219 สูตร
3. การกกัปปะ	แบ่งออกเป็น 1 กัณฑ์	มี 45 สูตร
4. สมาสกัปปะ	แบ่งออกเป็น 1 กัณฑ์	มี 28 สูตร
5. ตัทธิธกัปปะ	แบ่งออกเป็น 1 กัณฑ์	มี 62 สูตร
6. อาชยตกัปปะ	แบ่งออกเป็น 4 กัณฑ์	มี 118 สูตร
7. กิตกัปปะ	แบ่งออกเป็น 5 กัณฑ์	มี 100 สูตร
8. อุณาภิกัปปะ	แบ่งออกเป็น 1 กัณฑ์	มี 50 สูตร

²⁸ คำว่ากัปปะที่เรียกชื่อในคัมภีร์กัจจายณะนั้นในบางคัมภีร์ก็เรียกว่ากัณฑ์แต่ในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกการแยกประเภทแบบนี้ว่า กัปปะทั้งหมด

จำนวนสูตรในคัมภีร์กัจจายณะมี 673 สูตรและเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้²⁹

สัทยวาทิธาน – สนธิกัปปะ และสนธิ	[กัณท์ที่ 1	11	สูตร] — 51 สูตร
		กัณท์ที่ 2	11	สูตร	
		กัณท์ที่ 3	7	สูตร	
		กัณท์ที่ 4	12	สูตร	
		กัณท์ที่ 5	10	สูตร	
นาม	นามกัปปะ	กัณท์ที่ 1	68	สูตร] — 219 สูตร
		กัณท์ที่ 2	41	สูตร	
		กัณท์ที่ 3	50	สูตร	
		กัณท์ที่ 4	36	สูตร	
		กัณท์ที่ 5	24	สูตร	
	การกัปปะ	กัณท์ที่ 6		45	สูตร
	สมาสกัปปะ	กัณท์ที่ 7		28	สูตร
	ตัทธิตกัปปะ	กัณท์ที่ 8		62	สูตร
อาชยต	อาชยตกัปปะ	กัณท์ที่ 1	26	สูตร] — 118 สูตร
		กัณท์ที่ 2	26	สูตร	
		กัณท์ที่ 3	24	สูตร	
		กัณท์ที่ 4	42	สูตร	
กิต และอุณาภิ— กิตกัปปะ	[กัณท์ที่ 1	26	สูตร] — 100 สูตร
		กัณท์ที่ 2	21	สูตร	
		กัณท์ที่ 3	19	สูตร	
		กัณท์ที่ 4	17	สูตร	
		กัณท์ที่ 5	17	สูตร	
	อุณาภิ	กัณท์ที่ 6		50	สูตร
รวม 4 บท 7 กัปปะ		23 กัณท์		673	สูตร

²⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 28.

2.5 วิธีการนำเสนอเนื้อหา

วิธีการนำเสนอเนื้อหาในคัมภีร์กัจจายณะมีการเสนอเนื้อหาโดยการจัดเนื้อหาทั้งหมดเป็นสูตรต่างๆ และมีสูตรพร้อมด้วยอุทธาน ซึ่งเนื้อหาทั้งหมด สามารถแยกเป็นประเภทของสูตร 6 ประเภท ซึ่งพระคันธสารถีวงศ์ได้แสดงความเห็นไว้ในปทูปลิตติมัญจรีว่า ปทูปลิตธิปกรณ์สูตรที่ 63 จำแนกสูตรไว้ 4 ประเภท แต่ในคัมภีร์กัจจายณะสูตรตัดละ สูตรที่ 12 กล่าวถึงคัมภีร์มุกคโพธิกาว่าได้อธิบายความสูตรกัจจายณะว่ามีการจำแนกสูตรไว้ 6 ประเภทเพ็ญนิมสูตร และอติเตสสูตร มีข้อความอธิบายเป็นคาถาว่า

สณฺญา จ ปริภาสา จ วิธิปี นิยมปี จ
อติเตสสิกาวโรติ จฺจ วา สุตตลภณฺณ.

แปลว่า “อีกนัยหนึ่ง ลักษณะของสูตรมี 6 ประการ คือ สณฺญาสูตร ปริภาสาสูตร วิธิสูตร นิยมสูตร อติเตสสูตร และ อธิการสูตร”³⁰ ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของสูตรทั้งหมดสามารถจำแนกสูตรให้เห็นประเภทต่างๆ ในเบื้องต้นจะยกตัวอย่างสูตรทั้ง 6 ประเภท คือ

1. สณฺญาสูตร (สณฺญาสูตร) สูตรตั้งชื่อ เช่น ชื่อ อักษร, สระ, พยัญชนะ, กร, ลหุ, ทิฆะ, รัสสะ ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้เรียกทางไวยากรณ์ ตัวอย่างเช่น อักษรปาทยิ เอกจตุตถาลี. [กัจ. 2]

(วรรณะ 41 ตัว มี อ เป็นต้น มีนิคหิตเป็นที่สุด ชื่อว่า อักษร)

ตตุโถทนฺตา สรา อฏฺฐ. [กัจ. 3]

(ในอักษรเหล่านั้น อักษร 8 ตัว มี โ เป็นที่สุด ชื่อว่าสระ)

ลหุมตฺตา ตโย รสุตา. [กัจ. 4]

(ในสระ 8 ตัวเหล่านั้น สระสั้น 3 ตัว มีมาตราเบา ชื่อว่า รัสสะ)

2. ปริภาสาสูตร (ปริภาสาสูตร) สูตรแสดงกฎทั่วไป เป็นเครื่องสังเกตที่มีความหมายครอบคลุมเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งหมด เช่น ก่อนที่จะกล่าวถึงวิธีการประกอบสนธิแต่ละประเภท คัมภีร์กัจจายณะได้แสดงหลักการหรือวิธีการพื้นฐานในการประกอบสนธิทุกประเภทไว้ 2 สูตร คือ

ปุพฺพมฺโหจิตฺมสุสฺสํ สเรณ วิโยชเย. [กัจ. 10]

(พึงแยกพยัญชนะออกจากสระ ทำให้ไม่มีสระและตั้งไว้ส่วนหน้า)

³⁰ พระคันธสารถีวงศ์เขียนคำอธิบายสูตรและแสดงความเห็นเรื่องประเภทของสูตร 6 ชนิดไว้ใน ปทูปลิตติมัญจรี ดู พระคันธสารถีวงศ์, ปทูปลิตติมัญจรี คัมภีร์อธิบายปทูปลิตธิ เล่ม 1, 23.

นย ปริ ยุตเต. [กัจ. 11]

(นำพยัญชนะหน้าที่ไม่มีสระเข้าหาตัวหลังตามที่เข้ากันได้)

3. วิธิสูตร (วิธิสุตต) สุตรประกอบรูปศัพท์ หรือสุตรที่แสดงวิธีการเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะศัพท์ ซึ่งเป็นวิธีทำให้สำเร็จรูปเป็นบทต่างๆ เช่น

สรา สเร โลปี. [กัจ. 12]

(ลบสระหน้าเพราะสระหลัง)

วา ปโร อสุรูปา. [กัจ. 13]

(ลบสระหลัง เพราะสระหน้าที่มีรูปต่างวรรณะได้บ้าง)

4. นิยมสูตร (นิยมสุตต) สุตรกำหนดให้แน่นอน เช่น

วकुเต โฆสาโฆसानํ ตติยปจมา. [กัจ. 29]

(ในฐานะที่เหมาะสมที่จะซ้อนพยัญชนะกัน พยัญชนะที่เป็นโฆสะ (เฉพาะตัวที่ 4)

ต้องซ้อนพยัญชนะที่ 3 ในวรรคเดียวกัน พยัญชนะที่เป็นอโฆสะ (เฉพาะตัวที่ 2)

ต้องซ้อนด้วย พยัญชนะที่ 1 ในวรรคเดียวกัน) ลักษณะการกำหนด อย่างนี้ เรียกว่า

นิยมสูตร

5. อติเทศสูตร (อติเทศสุตต) สุตรชี้แนะวิธีที่กระทำ คือสำหรับชี้แจง มีอยู่ 6 อย่าง คือ ชี้แจงชื่อ ชี้แจงนิमितที่เป็นเหตุให้ทำการลบการเปลี่ยน ชี้แจงรูปของอีกอันหนึ่งเหมือนกับอีกอันหนึ่ง ชี้แจงสภาพของบทหนึ่งเป็นอีกบทหนึ่ง หรือแสดงลิงค์หนึ่งเป็นอีกลิงค์หนึ่ง ชี้แจงวิธีการทำตัวในกรณีทีสุตรนั้นๆ ไม่ได้กล่าวไว้โดยตรง และชี้แจงวิธีการทำตัวให้สำเร็จรูปเหมือนการทำตัวให้สำเร็จของสูตรอื่น เช่น

อิตฺติยํ ภาสิตปุมิตฺติ ปุมาว เจ. [กัจ. 122]

(ศัพท์ที่กล่าวอติถิลิงค์ในบทวิเคราะห์ (เพราะขยายศัพท์อื่น) ถ้าศัพท์นั้นเป็นปุงลิงค์ได้ ในบทสมาสต้องให้เป็นปุงลิงค์) สูตรนี้ชี้แจง สภาพของอติถิลิงค์เปลี่ยนสภาพเป็นปุงลิงค์ เพราะเคยเป็นปุงลิงค์มาก่อน

อนุปทิจฺจํ วุตฺตโยคโต. [กัจ. 51]

(สิ่งที่มิได้แสดงไว้ ฟังทราบตามสูตรที่ได้กล่าวมาแล้ว)

6. อธิการสูตร (อธิการสุตต) สุตรติดตามไปปรากฏในสูตรอื่น คือสูตรที่เสนอนำสูตรซึ่งจะมีสาระอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น

กาเล. [กัจ. 413]

(สูตรว่า กาเล บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นอธิการสูตร)

หมายความว่า เป็นสูตรที่ใช้ประกอบในสูตรต่อไป

วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน. [กัจ. 414]

(กริยาหมวตฺตมานาวิภคฺติ ใ้ลงในปัจจุบันกาล)

สูตรว่า กาเล ตามมาในสูตรนี้อีก ดังนั้นในสูตรนี้จึงไม่มีคำว่า กาเล ก็สามารถรู้ได้ว่า เป็นสูตรที่เกี่ยวกับ กาล และสูตรที่เป็นอธิการสูตรยังตามไปได้อีก เช่น สูตรว่า กาเล ตามไปได้ ทั้งหมด 9 สูตร ตามมาที่สูตร 414-422 เช่นตามมาถึงสูตร 422 ว่า

กฺริยาติปนฺเนเตเต กาลาติปฺตติ. [กัจ. 422]

(กริยาหมวตฺตมานาวิภคฺติ ใ้ลงในอดีตกาลของอดีต)

ในคัมภีร์กัจจายณะประกอบด้วยสูตรต่างๆ เป็นจำนวนมาก เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นว่าสูตรทั้งหมดจะมีเนื้อหาที่จัดอยู่ในกลุ่มของสูตร 6 ประเภทซึ่งผู้วิจัยจะแยกให้เห็นสูตรของกัจจายณะทั้งหมดที่เป็นประเภทต่างๆ จะแยกแสดงให้เห็นรายละเอียดในทุกๆ กัณฑ์ ดังต่อไปนี้

1. สนธิกป-สนธิกณฺฑ (เรื่องสนธิ)

1.1 กัณฑ์ที่ 1 มีสูตรทั้งหมด 11 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัตถุญฺยสูตร มีจำนวน 7 สูตร ได้แก่

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 4 สูตร ได้แก่

1, 9, 10, 11

ในสนธิกปปะ กัณฑ์แรกนี้ ไม่พบ วิธิสฺสสูตร นิยมสฺสสูตร อติเทสสฺสสูตร และ อธิการสฺสสูตร

1.2 กัณฑ์ที่ 2 มีสูตรทั้งหมด 11 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธิสฺสสูตร มีจำนวน 11 สูตร ได้แก่

12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22

ในสนธิกปปะ กัณฑ์ที่ 2 นี้ ไม่พบ สัตถุญฺยสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสฺสสูตร อติเทสสฺสสูตร และ อธิการสฺสสูตร

1.3 กัณฑ์ที่ 3 มีสูตรทั้งหมด 7 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธิสฺสสูตร มีจำนวน 6 สูตร ได้แก่

23, 24, 25, 26, 27, 28

ประเภทที่ 4 นิยมสฺสสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

29

ในสนธิ์ปะ กัณฑ์ที่ 3 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร อติเทศสูตร และ
อธิการสูตร

1.4 กัณฑ์ที่ 4 มีสูตรทั้งหมด 12 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 12 สูตร ได้แก่

30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41

ในสนธิ์ปะ กัณฑ์ที่ 4 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร
และ อธิการสูตร

1.5 กัณฑ์ที่ 5 มีสูตรทั้งหมด 10 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 9 สูตร ได้แก่

42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

51

ในสนธิ์ปะ กัณฑ์ที่ 5 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร และอติเทศสูตร
สรุปได้ว่า ในสนธิ์นี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 51 สูตร มีสัญญาสูตรจำนวน 7 สูตร

ปริภาสาสูตร จำนวน 4 สูตร วิธสูตร จำนวน 38 สูตร นิยมสูตร จำนวน 1 สูตร อติเทศสูตร จำนวน
1 สูตร และไม่มีอธิการสูตร

2. นามกุป-นามกณฺท (เรื่องนาม การก สมาส ตัทธิต)

2.1 กัณฑ์ที่ 1 มีสูตรทั้งหมด 68 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัญญาสูตร มีจำนวน 5 สูตร ได้แก่

55, 57, 58, 59, 60

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่

53, 54, 56

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 59 สูตร ได้แก่

61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110,

111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

52

ในนามกัปปะ กัณฑ์ที่ 1 นี้ ไม่พบ อติเทศสูตร และ อธิการสูตร

2.2 กัณฑ์ที่ 2 มีสูตรทั้งหมด 41 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 40 สูตร ได้แก่

120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

131

ในนามกัปปะ กัณฑ์ที่ 2 นี้ ไม่พบสัญญาสูตร ปริภาสาสูตร อติเทศสูตร และอธิการ

สูตร

2.3 กัณฑ์ที่ 3 มีสูตรทั้งหมด 50 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 49 สูตร ได้แก่

161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

187

ในนามกัปปะ กัณฑ์ที่ 3 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร และอติเทศสูตร

2.4 กัณฑ์ที่ 4 มีสูตรทั้งหมด 36 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 35 สูตร ได้แก่

211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230,
231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240,

241, 242, 243, 244, 246

ประเภทที่ 5 อติทศสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

245

ในนามกัปปะ กัณฑ์ที่ 4 นี้ ไม่พบ สัณญสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร และอธิการสูตร

2.5 กัณฑ์ที่ 5 มีสูตรทั้งหมด 24 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัณญสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

247

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 21 สูตร ได้แก่

248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258,

259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268,

269

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

256

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

270

ในนามกัปปะ กัณฑ์ที่ 5 นี้ ไม่พบ ปริภาสาสูตร อติทศสูตร และ อธิการสูตร

2.6 กัณฑ์ที่ 6 (การกถณฺหา) มีสูตรทั้งหมด 45 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัณญสูตร มีจำนวน 13 สูตร ได้แก่

271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280,

281, 282, 283

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 32 สูตร ได้แก่

284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293,

294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303,

304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313,

314, 315

ในการกัปปะ ซึ่งจัดเข้าในนามกัณฑ์ที่ 6 นี้ ไม่พบ ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติทศสูตร และ อธิการสูตร

2.7 กัณฑ์ที่ 7 (สมาสกถณฺหา) มีสูตรทั้งหมด 28 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัณญสูตร มีจำนวน 9 สูตร ได้แก่

316, 319, 320, 324, 325, 326, 327, 328, 329

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

318

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 16 สูตร ได้แก่

317, 321, 322, 323, 330, 333, 334, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 341, 342, 343

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่

331, 332

ในสมาสกัปปะ ซึ่งจัดเข้าในนามกัณฑ์ที่ 7 นี้ ไม่พบ นิยมสูตร และ อติเทศสูตร

2.8 กัณฑ์ที่ 8 (ตพฐิตกณฺฑ) มีสูตรทั้งหมด 62 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 2 ปริภาสาสูตร มีจำนวน 3 สูตร ได้แก่

394, 395, 405

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 59 สูตร ได้แก่

344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353,
354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363,
364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373,
374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383,
384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391(ม.) 392, 393,
396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404(ม.)

ในตพฐิตกัปปะ ซึ่งจัดเข้าในนามกัณฑ์ที่ 8 นี้ ไม่พบ สัณฺญาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร และ อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในนามนี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 354 สูตร มีสัณฺญาสูตรจำนวน 28 สูตร ปริภาสาสูตร จำนวน 7 สูตร วิธสูตร จำนวน 311 สูตร นิยมสูตร จำนวน 2 สูตร อติเทศสูตร จำนวน 4 สูตร และมีอธิการสูตร จำนวน 2 สูตร

3. อาขุยตกปฺป อาขุยตกณฺฑ (เรื่องอาขุยต)

3.1 กัณฑ์ที่ 1 มีสูตรทั้งหมด 26 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัณฺญาสูตร มีจำนวน 15 สูตร ได้แก่

406, 407, 408, 410, 411, 412, 423, 424, 425, 426,

427, 428, 429, 430, 431

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 10 สูตร ได้แก่

409, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422

ประเภทที่ 4 นิยมสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

413

ในอาขยาดกัปปะ กัณฑ์ที่ 1 นี้ ไม่พบปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร และอธิการ
สูตร

3.2 กัณฑ์ที่ 2 มีสูตรทั้งหมด 26 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัจญสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

457

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 24 สูตร ได้แก่

432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441,

442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452,

453, 454, 455, 456

ประเภทที่ 6 อธิการสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

444

ในอาขยาดกัปปะ กัณฑ์ที่ 2 นี้ ไม่พบ ปริภาสาสูตร นิยมสูตร และ อติเทศสูตร

3.3 กัณฑ์ที่ 3 มีสูตรทั้งหมด 24 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัจญสูตร มีจำนวน 1 สูตร ได้แก่

459

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 23 สูตร ได้แก่

458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468,

469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478,

479, 480, 481

ในอาขยาดกัปปะ กัณฑ์ที่ 3 นี้ ไม่พบปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร และอธิการ
สูตร

3.4 กัณฑ์ที่ 4 มีสูตรทั้งหมด 42 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธิสูตร มีจำนวน 42 สูตร ได้แก่

482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491,
 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501,
 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511,
 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521,
 522, 523

ในอาขยาดกัปปะ กัณฑ์ที่ 4 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทสสูตร และ อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในเรื่องอาขยาดนี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 118 สูตร มีสัญญาสูตรจำนวน 17 สูตร วิธสูตร จำนวน 99 สูตร นิยมสูตร จำนวน - สูตร อติเทสสูตร จำนวน 1 สูตร และมีธิการสูตร จำนวน 2 สูตร ปริภาสาสูตร ไม่มีจำนวนสูตร

4. กิตกปป (กัปปิธานกปป) กิตกณฺท (กัปปิธานกณฺท) (เรื่องกิต)

4.1 กัณฑ์ที่ 1 มีสูตรทั้งหมด 26 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 สัญญาสูตร มีจำนวน 2 สูตร ได้แก่

545, 546

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 24 สูตร ได้แก่

524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533,
 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543,
 544, 547, 548, 549

ในกิตกัปปะ กัณฑ์ที่ 1 นี้ ไม่พบ ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทสสูตร และ อธิการสูตร

4.2 กัณฑ์ที่ 2 มีสูตรทั้งหมด 21 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 21 สูตร ได้แก่

550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559,
 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569,
 570

ในกิตกัปปะ กัณฑ์ที่ 2 นี้ ไม่พบ สัญญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทสสูตร และ อธิการสูตร

4.3 กัณฑ์ที่ 3 มีสูตรทั้งหมด 19 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 19 สูตร ได้แก่

571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580,
581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589

ในกิตกัปปะ กัณฑ์ที่ 3 นี้ ไม่พบ สัณฺญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร
และ อธิการสูตร

4.4 กัณฑ์ที่ 4 มีสูตรทั้งหมด 17 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 17 สูตร ได้แก่

590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599,
600, 601, 602, 603, 604, 605, 606

ในกิตกัปปะ กัณฑ์ที่ 4 นี้ ไม่พบ สัณฺญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร
และ อธิการสูตร

4.5 กัณฑ์ที่ 5 มีสูตรทั้งหมด 17 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 17 สูตร ได้แก่

607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616,
617, 618, 619, 620, 621, 622, 623

ในกิตกัปปะ กัณฑ์ที่ 5 นี้ ไม่พบ สัณฺญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร
และ อธิการสูตร

4.6 กัณฑ์ที่ 6 มีสูตรทั้งหมด 50 สูตร แยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ประเภทที่ 3 วิธสูตร มีจำนวน 50 สูตร ได้แก่

624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633,
634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643,
644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653,
654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663,
664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673

ในอุคกัปปะ ซึ่งจัดเข้าในกิตกัณฑ์ที่ 6 นี้ ไม่พบ สัณฺญาสูตร ปริภาสาสูตร นิยม
สูตร อติเทศสูตร และ อธิการสูตร

สรุปได้ว่า ในเรื่องกิตนี้จากจำนวนสูตรทั้งหมด 150 สูตร มีสัณฺญาสูตรจำนวน 2 สูตร
วิธสูตร จำนวน 148 สูตร แต่ในกิตนี้ไม่พบปริภาสาสูตร นิยมสูตร อติเทศสูตร และมีอธิการสูตร
เลย คงมีเพียงสูตรตั้งชื่อ และสูตรประกอบรูปเท่านั้น

จากการจำแนกประเภทของสูตร 6 ประเภททั้งหมดตามที่กล่าวแล้ว สามารถแสดงได้เป็นตาราง เพื่อจะได้เห็นภาพรวมของสูตรแต่ละประเภทได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงประเภทของสูตรในคัมภีร์กัจจายณะ

ที่	บท	ชื่อกัมปะ	กัมที่	แยกสูตร 6 ประเภท						จำนวนสูตร	รวมสูตร
				ตัณญาสูตร	ปริภาสาสูตร	วิธสูตร	นิยมสูตร	อติทตสูตร	อิทธิกาสูตร		
1	สนธิ	สนธิกัมปะ	1	7	4	-	-	-	-	11	51
			2	-	-	11	-	-	-	11	
			3	-	-	6	1	-	-	7	
			4	-	-	12	-	-	-	12	
			5	-	-	9	-	1	-	10	
2	นาม	นามกัมปะ	1	5	3	59	-	-	1	68	354
			2	-	-	40	-	-	1	41	
			3	-	-	49	-	1	-	50	
			4	-	-	35	1	-	-	36	
			5	1	-	21	1	1	-	24	
		การกัมปะ	6	13	-	32	-	-	-	45	
		สมาสกัมปะ	7	9	1	16	-	2	-	28	
		ตัทธิตกัมปะ	8	-	3	59	-	-	-	62	
3	อาชยาด	อาชยาดกัมปะ	1	15	-	10	-	-	1	26	118
			2	1	-	24	-	1	-	26	
			3	1	-	23	-	-	-	24	
			4	-	-	42	-	-	-	42	
4	กิต	กิตกัมปะ	1	2	-	24	-	-	-	26	150
			2	-	-	21	-	-	-	21	
			3	-	-	19	-	-	-	19	
			4	-	-	17	-	-	-	17	
			5	-	-	17	-	-	-	17	
		อุณาทกัมปะ	6	-	-	50	-	-	-	50	

ท- บ	บท	ชื่อกัปปะ	กัณท์ที่	แยกสูตร 6 ประเภท						จำนวนสูตร	รวมสูตร
				สัญญาสูตร	ปริสาสูตร	วิธสูตร	นิยสูตร	อติเทศสูตร	อธิการสูตร		
รวม	4 ภาค	8 กัปปะ	23	54	11	596	3	6	3	673	673 สูตร

นอกจากสูตรทั้ง 6 ประเภทที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้ว ในคัมภีร์ก็อาจยังแยกวิธีสูตรออกเป็นมหาสูตรไว้อีกอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ได้จัดเข้าไว้ในสูตรทั้ง 6 ประเภทเรียกว่ามหาสูตรหรือเรียกกันว่ามหาสูตร พระคันธารภิงส์ได้อธิบายมหาสูตรหรือมหาสูตรไว้ในปทรูปลัทธิมัชฌิมี ความว่า

มหาสูตรเป็นสูตรรวมๆ ที่ใช้อธิบายสิ่งที่สูตรต่างๆ ไม่ครอบคลุมไปถึงในสนธิกัณท์นี้ใช้มหาสูตรที่ว่า เตสุ วุฑฺธิโลปาคมวิการวิปริตาเตสา จ (การพหุธิ การลบ การลงอาคม การวิการ การทิมะ การแปลงกลับกัน และการอาเทศย่อมมีที่พยางค์ต้น กลาง และท้ายในบางแห่ง) มหาสูตรดังกล่าวมี 4 สูตร คือ

1. ยํทนุปปนนา นิปาตนา สีฆณฺณติ. [กัจ. 391]

(ศัพท์เหล่านี้ใดที่ยังไม่สำเร็จรูป ศัพท์เหล่านั้นสำเร็จรูปด้วยนิปาตนะ [สำเร็จได้เลย]) สูตรนี้นิยมใช้ในตัทธิตกัณท์

เช่น อิมสมิ ทิวเส เป็น อชฺช ในวันนี้ เป็นต้น

2. เตสุ วุฑฺธิโลปาคมวิการวิปริตาเตสา จ. [กัจ. 404]

(ให้ทำวุฑฺธิ [พหุธิ] ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศ [แปลง] ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดเหล่านั้น [พหุธิสระหน้า]) สูตรนี้นิยมใช้ในสนธิกัณท์และนามกัณท์

เช่น สุขสียํ เป็น สุขเสยํ พหุธิ อี เป็น เอ (พหุธิสระในท่ามกลาง) เป็นต้น

3. กฺวาจิ ธาตุวิกตติปปจฺจยํ ทิมวิปริตาเตสโลปาคมา จ. [กัจ. 517]

(อุทาหรณ์ในอาชยาดและกิตที่ยังไม่มีสูตรสำเร็จรูปให้ทำ ทิมะ รัสสะ อาเทศ ลบ และลงอาคม ทั้งธาตุ วิกตติ และปัจจยบ้าง) สูตรนี้นิยมใช้ในอาชยาดกัณท์ ตัวอย่างธาตุที่ไม่มีสูตรแสดงไว้ เช่น

ชายติ ชน ธาตุ ย ปัจจย ติ วิกตติ = อาเทศ ชน เป็น ชา เป็นต้น

4. ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สีฆณฺณติ. [กัจ. 571]

(ศัพท์ที่ยังไม่สำเร็จด้วยปัจจยเป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยนิปาตนะ [สำเร็จได้เลย]) สูตรนี้นิยมใช้ในกิตกัณท์ เช่น นต + ต + ลี = นจฺจ, นฏฺฐ เป็นต้น

การนำเสนอรูปแบบในคัมภีร์กัจจายณะนั้นมีวิธีการนำเสนอด้วยการนำสูตรมากล่าวแสดงการอธิบาย และยกตัวอย่างมาให้เห็น ซึ่งตรงกับหลักการเขียนไวยากรณ์ที่สมบูรณ์แบบ ที่จะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

1. สูตร แสดงกฎหรือข้อบังคับทางไวยากรณ์
 2. วุตติ ข้อความอธิบายขยายความหมายของสูตรที่ได้ตั้งไว้ให้สมบูรณ์ขึ้น
 3. อุทาหรณ์ ตัวอย่างที่นำมาอ้างอิงให้สมเหตุสมผลกับกฎที่ได้ตั้งไว้ โดยการตั้งสูตรนั้นอาศัยเนื้อหาจากพระไตรปิฎก จึงยกตัวอย่างดังกล่าวนี้มาแสดงเป็นอุทาหรณ์ไว้ในคัมภีร์
- ตัวอย่างสูตรในกัจจายณะที่แสดงเนื้อหาไวยากรณ์ที่มี สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ครบถ้วนสมบูรณ์ เช่นตัวอย่างดังต่อไปนี้

สูตร

ตตุ โถทนตา สรา อฏฐ. (กัจ. 3)

[ในอักษรเหล่านั้น อักษร 8 ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่า สระ]

วุตติ

ตตุ อักษรเส อการาทีสุ โถทนตา อฏฐ อักษรา/สรา นาม โหนติ.

[ในอักษร 41 ตัวมี อ เป็นต้นเหล่านั้น อักษร 8 ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่า สระ]

อุทาหรณ์

ตฺยถา อ อา อิ อี อุ อุ เอ โอ อิติ สรา นาม.

[อักษร 8 ตัวเหล่านั้น คือ อ อา อิ อี อุ อุ เอ โอ ชื่อว่าสระ]

วุตติ (แสดงประโยชน์ของสูตร)

เตน กวตฺโต “สรา สเร โลปี.”

[ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อ สร ย่อมมีในสูตรไหน ?

ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อ สร ย่อมมีในสูตร “สรา สเร โลปี.”]³¹

2.6 ความแพร่หลายของคัมภีร์กัจจายณะ

คัมภีร์กัจจายณะเป็นไวยากรณ์ที่แพร่หลายมาก มีผู้แต่งคัมภีร์อธิบายคัมภีร์กัจจายณะโดยละเอียดหรือสรุปเนื้อหาฉบับร้อยฉบับ ส่วนใหญ่ยังมิได้พิมพ์เผยแพร่ ในที่นี้จะนำรายชื่อคัมภีร์ที่แต่งในอินเดีย ลังกา และพม่ามาแสดงดังนี้

³¹ ดู กัจจายนมหาเถร, กัจจายนพุยากรณ์, 4. [กัจ. 3]

2.6.1 คัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในอินเดียและลังกา³²

1. นยาส หรือ มุขมัตตทีปนี ผลงานของพระวิมลพุทธแห่งลังกา แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์โดยเน้นการบอกลักษณะของสูตร และแสดงวิธีการประกอบศัพท์ต่างๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. รูปสัททิล หรือ ปทรูปสัททิล ผลงานของพระพุทธรูปปิยะ ชาวทมิฬ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ณ มณฑลโกละ ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย นำสูตรของกัจจายนะมาจัดลำดับใหม่เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาสาระเป็นหมวดหมู่ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งอธิบายขยายความเนื้อหาสาระและอุทาหรณ์ให้ความรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

3. รูปสัททิลฎีกา เป็นงานอธิบายขยายความสาระในรูปสัททิล พระพุทธรูปปิยะเป็นผู้แต่งเอง

4. พาลาวตาร มีหลักฐานแสดงชื่อผู้แต่งต่างกัน ในสัทธัมมालังการ กล่าวว่า พระธัมมกิตติเถระ หรือพระสัทธัมมกิตติเถระ เป็นผู้แต่ง ในคันธวงส์กล่าวว่า พระวาจิสสระ เป็นผู้แต่ง นักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นว่า พระธัมมกิตติเถระ เป็นผู้แต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ที่ลังกา

5. อรรถพยายาน ผลงานของพระจูฬพุทธะ ชาวลังกา แต่งในพุทธศตวรรษที่ 19 อธิบายขยายความกัจจายนไวยากรณ์โดยละเอียด

6. กัจจายนชาตุมัญจุสา ผลงานของพระสีลวงศ์ ชาวลังกา แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ประมวลธาตุในกัจจายนไวยากรณ์มาจัดเป็นหมวดหมู่

7. อักษรมาลา ผลงานของพระนาคเสน ชาวลังกา แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 กล่าวถึงอักขระบาลีและสิงหล ประพันธ์เป็นคาถาภาษาบาลี

2.6.2 คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีสายกัจจายนะที่แต่งในพม่า³³

1. การิกา ผลงานของพระธัมมเสนาบดี แต่งในช่วงสมัยของพระเจ้ากัณยสิทธา (ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1600-1628) ประพันธ์เป็นคาถาจำนวน 568 คาถา แสดงสาระไวยากรณ์ตามโครงสร้างและสาระในกัจจายนไวยากรณ์ ตั้งแต่สนธิกัณฑ์ไปจนถึงกิตกัณฑ์ คัมภีร์นี้เป็นไวยากรณ์บาลีเล่มแรกที่แต่งในพม่า

³² ดู สุภาพรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 10-11. ; พระมหาเทียบ มาลัย ได้แสดงรายชื่อคัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งอธิบายไว้ ดู Phramaha Thiab Malai “Kaccayana-Vyakarana : A Critical Study”(Ph.D thesis University of Pune, 1997), 18-21.

³³ เรื่องเดียวกัน, 11-16. ; Ibit.

2. นยาสัปทีปิกา ผลงานของพระสัทธัมมโชติपाल นามเดิมว่า ฉปะทะ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1724 อธิบายขยายความสาระในคัมภีร์นยาส

3. สุตตนิเทศ หรือ กัจจายนสุตตนิเทศ ผลงานของพระสัทธัมมโชติपाल เช่นกัน อธิบายความหมายของสูตรในกัจจายนไวยากรณ์

4. สัททตถเภทจินดา ผลงานของพระสัทธัมมสิริ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 แสดงประเภทแห่งศัพท์และประเภทแห่งเนื้อความเป็นคาถาล้วน

5. สัททตถเภทจินดาทีปนี หรือ สัททตถมหาฎีกา ผลงานของพระอภัย น่าจะแต่งหลังจากสัททตถเภทจินดาไม่นาน

6. สัททตถเภทจินตาฎีกา ขยายความสัททตถเภทจินตา ไม่ทราบนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

7. สัททตถเภทจินตานิสสัย ขยายความสัททตถเภทจินตา ไม่ทราบนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

8. ลิงคัตถวิวรรณ์ ผลงานของพระสุภูตจันทนะ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 อธิบายความหมายของศัพท์ต่างๆ

9. ลิงคัตถวิวรรณ์ปปากาสกะ ผลงานของพระญาณสาคร น่าจะแต่งหลังการแต่ง ลิงคัตถวิวรรณ์ไม่นาน ถือเป็นงานร่วมสมัยกันได้

10. ลิงคัตถวิวรรณ์ฎีกา ผลงานของพระอุตตมะ เป็นงานวิเคราะห์ขยายความ ลิงคัตถวิวรรณ์อีกเรื่องหนึ่ง น่าจะแต่งในช่วงเวลาเดียวกันกับลิงคัตถวิวรรณ์ปปากาสกะ คือ อยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 18-19

11. ลิงคัตถวิวรรณ์วินิจฉัย ไม่ทราบนามผู้แต่ง อธิบายคำและความที่เข้าใจยากใน ลิงคัตถวิวรรณ์

12. พาลาวตารฎีกา ผลงานของพระอุตตมะผู้แต่งลิงคัตถวิวรรณ์ฎีกาด้วย เป็นผลงาน อธิบายขยายความคัมภีร์พาลาวตารของพระวาจิสสระแห่งลังกา

13. วาจวจาก หรือ วัจจวจาก โบท (Bode) กล่าวว่าพระธัมมทัสสีเป็นผู้แต่ง แต่ หนังสือ สัททา-แง ฉบับพม่ากล่าวว่า พระเตชวันตเถระเป็นผู้แต่ง ประมาณว่าแต่งในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 18-19 เป็นไวยากรณ์ขนาดเล็ก ประพันธ์เป็นคาถา จำนวน 59 คาถา

14. สัททพินทุ ผลงานของพระเจ้าโจสวา หรือ จาสะวา (ขึ้นครองราชย์เมื่อ ประมาณ พ.ศ. 1777) เป็นไวยากรณ์ขนาดเล็ก ประพันธ์เป็นคาถาจำนวน 16 คาถา จำแนกเป็นสนธิ 3 คาถา นาม 4 คาถา การก 3 คาถา สมาส 2 คาถา ดัทธิ 1 คาถา อาชยต 2 คาถา กิต 1 คาถา

15. สัททพินทุวินิจัย ผลงานของพระสิริสัทธัมมกิตติ-มหาสุตสเทวะ เป็นฎีกา ขยายความสัททพินทุ

16. ลีนัตถวิโสธนี ผลงานของพระญาณวิลาส อธิบายขยายความสัททพินทุ

17. ปรมัตถพินทุ ผลงานไวยาकरण์บาลีอีกเรื่องหนึ่งของพระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา

18. วิกัตยัตถะ ผลงานของพระราชธิดาของพระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา แสดง เนื้อความแห่งวิกัตตินามว่า ปฐมาวิกัตติมีเนื้อความ 11 อย่าง ทุติยาวิกัตติมีเนื้อความ 10 อย่าง ตติยา วิกัตติมีเนื้อความ 16 อย่าง จตุตถิวิกัตติมีเนื้อความ 14 อย่าง ปัญจมีวิกัตติมีเนื้อความ 14 อย่าง ฉัญจ วิกัตติมีเนื้อความ 11 อย่าง สัตตมีวิกัตติมีเนื้อความ 11 อย่าง

19. ต้นเบียนฎีกา หรือต้นเบียนฎีกา คำว่าต้นเบียน หรือ ต้นเบียน เป็นชื่อ บรรดาศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานแก่ข้าราชการสรรพสามิต หรือข้าราชการศุลกากร ต้นเบียนฎีกา หรือ ต้นเบียนฎีกา เป็นฎีกาอธิบายขยายความคัมภีร์นยาส ข้าราชการสรรพสามิตเป็น ผู้เป็นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา เป็นผู้แต่ง

20. มุขมัตตสาระ ผลงานของพระสาคร หรือพระคุณสาร แต่งในสมัยพระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา

21. มุขมัตตสารฎีกา ผลงานอีกเรื่องหนึ่งของพระสาคร หรือพระคุณสาร อธิบาย ขยายความคัมภีร์มุขมัตตสาระซึ่งท่านแต่งเอง

22. วิกัตยัตถะ ชื่อเหมือนกับวิกัตยัตถะซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระราชธิดาของ พระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา แต่ฉบับนี้เป็นผลงานของพระสัทธัมมญาณเถระ แต่งในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 19 ท่านได้แปลคัมภีร์กาดันตระหรือ กลาป อันเป็นคัมภีร์ไวยาकरण์สันสกฤตซึ่งมีอิทธิพล ต่อคัมภีร์กัจจายนไวยาकरण์เป็นภาษาบาลีด้วย

23. สัทธัมมนาสินี ผลงานของพระสิริธัมมวิลาส แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

24. สัททสารัตถชาลินี ผลงานของพระนาคิตะ ผู้ซึ่งมีฉายาว่า จันทกจีปะ อยู่ใน สมัยของพระเจ้ากิตติสิหสุระ (ขึ้นครองราชย์ พ.ศ.1855) ประพันธ์เป็นคาถา 516 คาถา กล่าวแสดง เรื่องสนธิจนถึงเรื่องกิต มีสาระพิเศษ 2 กัณฑ์จัดไว้ในตอนต้น คือ สัททสารปณิณณกัณฑ์ และ อรรถสารปณิณณกัณฑ์

25. สัททสารัตถชาลินีฎีกา ผลงานของพระเวปุลลพุทธิ ท่านผู้นี้แต่งคัมภีร์วุตโตทัย ฎีกาด้วย

26. สัททวุตติ หรือ สัททวุตติปกาสกะ ผลงานของพระสัทธัมมปาโล ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ เรียกท่านว่า พระสัทธัมมคุรมหาเถระ ประพันธ์เป็นคาถา จำนวน 115 คาถา กล่าวถึงศัพท์ในคัมภีร์บาลี 5 ประเภท คือ นามศัพท์ ชาติศัพท์ ทัพพศัพท์ กิริยาศัพท์ และคุณศัพท์

27. สัททวุตติฎีกา ผลงานของพระมหาฐานาคะ ท่านท่านพักอยู่ที่วัดโฆงดาตุลล จังหวัดสะเทีย เมื่อ พ.ศ. 2192 พระมหาฐานาคะเป็นพระราชครูของพระเจ้าดาหลวงที่ทรงพระนามว่า สิรินันทธรรมราชปวาริบดี ผู้ทรงครองราชย์ ณ กรุงอังวะ ใน พ.ศ. 2172

28. นิรุตติสารมัญชุสา ผลงานของพระสัทธัมมคุรุ น่าจะเป็นท่านเดียวกันกับผู้แต่งคัมภีร์สัททวุตติ เป็นฎีกาอธิบายขยายความคัมภีร์นิรุตติ

29. สัมพันธ์มลินี ไม่ทราบนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง คัมภีร์ปิฎกคตมัย กล่าวว่า คัมภีร์สัมพันธ์มลินีนี้แต่งที่เมืองพุกาม หรือ อรัณยคต

30. กัจจายนเภทะ หรือ กัจจายนเภททีปิกา โบทกล่าวว่า เป็นผลงานของพระมหายส แต่คัมภีร์คันธวงศ์กล่าวว่า เป็นผลงานของพระธัมมานันตะ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 วิเคราะห์เรื่องการใช้อรรถาธิบายในกัจจายนไวยากรณ์ประพันธ์เป็นคาถาล้วน จำนวน 180 คาถา

31. กัจจายนสาระ ผลงานของพระมหายส (หรือพระธัมมานันตะ) ประพันธ์เป็นคาถา ความยาว 72 คาถา อธิบายสาระสำคัญเรื่องสมัญญา (หรือ สันนิษฐาน) อาชยาต กิต การกสมาส และ ตัทธิต ในคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์

32. กัจจายนสารฎีกา ผลงานของพระมหายส (หรือพระธัมมานันตะ) อธิบายขยายความกัจจายนสาระซึ่งท่านแต่งเอง

33. สารัตถวิภาสินี ผลงานของพระอริยาลังการ เป็นฎีกาของคัมภีร์กัจจายนเภทะ

34. สัมโมหวินาสินี ผลงานของพระสัทธัมมวิลาส เป็นฎีกาอธิบายคัมภีร์กัจจายนสาระอีกเรื่องหนึ่ง

35. ธาตุปัจจัยวิภาค ผลงานอีกเรื่องหนึ่งของพระอริยาลังการ จำแนกธาตุและปัจจัย

36. มหาคันฐี ผลงานของพระมังคละหรือพระมหามังคลเถระ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวถึงวิธีสัมพันธ์ศัพท์นับาดต่างๆ

37. คณัฐฎีกา ผลงานของพระติลกปัญญเถระ อธิบายคำและความในมหาคณัฐฎีกา ไม่มีหลักฐานเรื่องสมัยที่แต่ง

38. จุลคณัฐฎีกา ในหนังสือปัญชีคัมภีร์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ของหอสมุดพระวชิรญาณ กล่าวว่า พระสิริวิบูลพุทธะเป็นผู้แต่ง แต่ไม่มีหลักฐานเรื่องสมัยที่แต่ง สันนิษฐานว่า

น่าจะแต่งภายหลังจากที่พระมังคละแต่งคัมภีร์มหาคณัฐฎีไม่นาน มีเนื้อหากล่าวถึงวิธีสัมพันธศัพท์
นิบาตต่างๆ เช่นเดียวกับมหาคณัฐฎี แต่กล่าวไว้เพียงโดยย่อ

39. คันทาภรณ์ หรือ คันทาภรณ์ ผลงานของพระอริยวงศ์ แต่งในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 20 ประพันธ์เป็นคาถา 97 คาถา กล่าวถึงศัพท์นิบาต

40. กัจจายน์วันทนา ผลงานของพระมหาวิชิตาวิ ในหนังสือบัญญัติคัมภีร์ภาษาบาลี
และภาษาสันสกฤต ของหอสมุดพระวชิรญาณ กล่าวว่า พระมหาวิชิตาวิแต่งคัมภีร์กัจจายน์วันทนา
ที่เมืองหงสาวดี เมื่อจุลศักราช 988 (พ.ศ. 2169)

41. วาจอปเทศ เป็นผลงานอีกเรื่องหนึ่งของพระมหาวิชิตาวิแสดงเหตุผลของการ
จัดหมวดหมู่สาระไวยากรณ์บาลีในกัจจายน์ไวยากรณ์ แต่ในราวพุทธศตวรรษที่ 21

42. วาจอปเทศฎีกา เป็นผลงานของพระวิชิตาวิ (ไม่ใช่พระมหาวิชิตาวิ) อธิบาย
ขยายความวาจอปเทศ

43. นิรุติสารมัญชุสา ผลงานของพระทาฐานาค อยู่ในสมัยพระเจ้าสิรินันท์
ธมมราชา (ครองราชย์ ณ กรุงอังวะ ใน พ.ศ. 2191) อธิบายขยายความคัมภีร์น्याส คัมภีร์นี้มีชื่อตรงกับ
คัมภีร์นิรุติสารมัญชุสา ของพระสัทธัมมคุรุ

44. นิรุติสังคหะ ผลงานของพระชมพุทธะ หรือ ชมพูทีปธะ แต่งในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 22

45. สรวชญาณายทีปนี ผลงานของพระชมพุทธะ หรือ ชมพูทีปธะ

46. รูปภทปกาสนา ผลงานเรื่องหนึ่งของพระชมพุทธะ หรือ ชมพูทีปธะ
แต่งเป็นคาถา 113 คาถา อธิบายรูปศัพท์อาชยาดโดยเฉพาะ บางที่เรียกว่า อาชยาดรูปภทปกาสนา

47. ปทวิภาค ผลงานของพระญาณะ แต่งในสมัยพระเจ้าสิริปรมหารัชมหาราช
(ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2303)

48. อักษรวิโสธนี ผลงานของพระปัญญาสามี แต่งในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2395-2420

49. สัททเมธนี ผลงานของพระชาคราภิงส์ แต่งในช่วงประมาณ พ.ศ. 2437
อธิบายศัพท์ไวยากรณ์บาลี

50. กัจจายน์วันทนาจกก-กยัน ผลงานของพระวิสุทธาจารย์ พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2439

51. ชาติวัตถุสังคหะ ผลงานอีกเรื่องหนึ่งประมวลธาตุ และความหมายของธาตุ จัด
เสนอตามลำดับอักษร ประพันธ์เป็นคาถา มีคำแปลภาษาพม่าประกอบ

52. วัจจวาจอปเทศ ผลงานของพระญาณดิลก แต่งเมื่อ พ.ศ. 2444

2.6.3 คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีสายกัจจายนะที่แต่งในไทย³⁴

ในประเทศไทยได้รับคัมภีร์กัจจายนะเป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาไวยากรณ์บาลีมานาน ถ้าพิจารณาจากบานแผ่นทอง เถกุมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งแสดงรายชื่อคัมภีร์บาลีจำนวนมากซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไททรงใช้ศึกษาในการพระราชนิพนธ์ผลงานที่ทรงคุณค่านี้ เมื่อ พ.ศ.1888 แล้ว ก็กล่าวว่า คัมภีร์กัจจายนะซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจคัมภีร์บาลีอื่นๆ นั้น น่าจะได้มีการศึกษากันแล้วแต่สมัยสุโขทัย หรือแม้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นสมัยสุโขทัยด้วย

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีสายกัจจายนะ ที่เรียบเรียงและแต่งในประเทศไทยเท่าที่หาหลักฐานได้มี 6 เรื่อง คือ

1. มุลกัจจายน์ คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาไวยากรณ์บาลีในประเทศไทย มิใช่เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ เพียงแต่นำคัมภีร์กัจจายน์ไวยากรณ์มาจัดลำดับเนื้อหาใหม่ตามหนังสือพระมุลกัจจายสูตร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2457 พบว่ามีความแตกต่างจากกัจจายน์ไวยากรณ์เพียงการนำเอาสาระส่วนการกัปปะ ซึ่งคัมภีร์กัจจายน์ไวยากรณ์จัดไว้หลังนามกัปปะไปไว้ตอนสุดท้ายหลังอุณาทิกัปปะ

หลวงเทพครูวานิชย์ (ทวี ธรรมธัช) อธิบายความแตกต่างระหว่างคัมภีร์มุลกัจจายน์ที่เป็นตำราศึกษาในประเทศไทยกับคัมภีร์กัจจายน์ไวยากรณ์ว่า

“มติกัจจายนะท่านเรียงการกไว้ก่อนนาม คือ สนธิ นาม การก สมาส และอื่นๆ แม้มตีสัททนีติ และรูปสัททนีติเรียงไว้ก่อนนามเหมือนกัน ท่านอาจเห็นว่าเมื่อได้เรียนนามแล้ว ควรเรียนประกอบวิภักตินามและเข้าประโยคให้ถูกต้องตามวิธีการกละ

ส่วนมตีมุลกัจจายน์ท่านย้ายเอาการกไปไว้สุดท้าย เพราะการเรียนในเมืองไทยเป็นการเรียนตามคัมภีร์ซึ่งมีอยู่แล้วเป็นพื้นทั่วไป ยังไม่ได้เรียนแต่ง เพราะฉะนั้นมตีสัททนีติไทยโบราณจึงได้ย้ายการกไปไว้สุดท้าย อาจเห็นว่าเรียนไม่ถึงการกก็แปลหนังสือออก”

2. มุลกัจจายน์อรรถโยชนา ผลงานของพระญาณกิตติเถระ แต่งที่เชียงใหม่ ในช่วง พ.ศ. 2046-2047 เป็นคัมภีร์อธิบายความหมายของคำและความในคัมภีร์มุลกัจจายน์

3. สัททพินทุภินวฎีกา ผลงานของพระสัทธัมมกิตติมหาจุสสเทวเถระ แต่งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ระยะสมัยเดียวกับการแต่งมุลกัจจายน์อรรถโยชนาของพระญาณกิตติ สัททพินทุภินวฎีกา เป็นงานฎีกาอธิบายคำและความในคัมภีร์สัททพินทุ พระราชนิพนธ์ของพระเจ้าโจสสะวา หรือ จาสะวา แห่งพม่าในพุทธศตวรรษที่ 18

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 17-18.; Ibid.

4. คันถาภรณ์ฎีกา ผลงานของพระสุวรรณรังสีเถระ แต่งที่เชียงใหม่ ในช่วงประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นฎีกาอธิบายคำและความในคัมภีร์คันถาภรณ์ ซึ่งพระอริยวงศ์แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ที่เมืองอังวะประเทศพม่า

5. สัททศตเภทจินตาทักกมโฆชนา ผลงานของพระธัมมเสนาบดี แต่งที่เชียงใหม่ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อธิบายขยายความคัมภีร์สัททศตเภทจินตา ซึ่งพระสัทธัมมสิริแต่งที่ประเทศพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

6. มุลกัจจายนคณฐี ผลงานของพระเทพกวี แต่งที่อยุธยา ตอนท้ายของคัมภีร์ท่านได้เล่าว่า ท่านได้ศึกษาในสำนักพระมหาคง พระมหาเถร และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดพุทไธสวรรย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นี้เป็นอาจารย์ของพระเทพราชาผู้ปกครองกรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2231-2246 มุลกัจจายนคณฐีนี้ อธิบายแก่นือความในคัมภีร์มุลกัจจายน้อย่างสั้นๆ

ในประเทศไทย คัมภีร์กัจจายนะแพร่หลายมากพระภิกษุที่ศึกษาภาษาบาลีต่างศึกษา คัมภีร์กัจจายนะทั้งสิ้น คัมภีร์กัจจายนะที่นิยมใช้ในประเทศไทยนี้เรียกว่ามุลกัจจายนะ³⁵ ซึ่งมีการใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยอยุธยามีนักปราชญ์ทางภาษาบาลีคือ พระมหาเทพกวีได้แต่งมุลกัจจายนคณฐี³⁶ ดังนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าคัมภีร์กัจจายนะนั้นเป็นผลงานของนักปราชญ์ทางภาษาบาลีซึ่งอาจเป็นพระในกลุ่มหรือสำนักที่สืบทอดจากพระมหากัจจายนะหรือกัจจายนะในสมัยพุทธกาล โดยไวยากรณ์กลุ่มนี้ถือเป็นไวยากรณ์ที่เก่าแก่ที่สุดโดยมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ไวยากรณ์กัจจายนะแพร่หลายมากทั้งในอินเดีย ลังกา พม่า และประเทศไทย ในส่วนของประเทศไทยนั้น พระภิกษุสงฆ์มีการศึกษาคัมภีร์กัจจายนะมานานหลายร้อยปีก่อนที่จะเปลี่ยนไปศึกษาไวยากรณ์บาลีที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2435 ไวยากรณ์บาลีในระบบกัจจายนะจึงหมดความนิยมลงในที่สุด

³⁵ ดู พระคัมภีร์กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : กองทุนนิธิศึกษาพุทธโฆส, 2535), คำนำ.

³⁶ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 18.

บทที่ 4

การเปรียบเทียบอิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์กัจจายนะ

นักปราชญ์ทางภาษาสันสกฤต เช่น เอ็ม. วินเตอร์นิทซ์และ เอ.บี. คีธ มีความเห็นว่า คัมภีร์กาดันตระไม่เพียงแต่จะมีอิทธิพลต่อคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลอย่างมากในแคว้นกัศมีระและเบงกอล รวมทั้งมีอิทธิพลอย่างมากต่อคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี โดยเฉพาะกัจจายนะและปทรูปสัทธิ¹ บี.ซี. ลอว์ ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีบาลีก็มีความเห็นเช่นเดียวกับนักปราชญ์ภาษาสันสกฤตท่านอื่นๆ โดยยอมรับว่าคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่แต่งในลังกาได้รับอิทธิพลไปจากคัมภีร์กาดันตระ²

นักวิชาการชาวพม่าเองก็ยอมรับว่า กาดันตระมีอิทธิพลกับคัมภีร์บาลี เช่น อูกซิง ได้กล่าวว่า อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนะได้อาศัยคัมภีร์ปาณินิและกาดันตระเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาพระบาลีโดยเฉพาะพระไตรปิฎก³ ตัวอย่างเช่น คัมภีร์กัจจายนะ สูตรที่ 9 ว่า “ปรสมณฺวปโยเค” ซึ่งมีวุตติ ว่า ยา จ ปน ปรสุ สกุกตคนฺเถสุ⁴ สมณฺววา โฆสาติ วา อโฆสาติ วา. ตา ปโยเค สติเอตฺถาปิ ยฺหฺชนฺเต.⁵ แต่ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์กัจจายนะเพื่อพิสูจน์ข้อเสนอดังกล่าว ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบคัมภีร์กาดันตระ และคัมภีร์กัจจายนะอย่างละเอียดทีละหัวข้อเพื่อนำผลการศึกษาที่ได้หาข้อสรุปว่าคัมภีร์กาดันตระมีอิทธิพลต่อคัมภีร์กัจจายนะอย่างไรบ้าง

1. ที่มาและความหมายของชื่อคัมภีร์

คัมภีร์กาดันตระนั้นหมายความว่า คัมภีร์เล็กๆ หรือคัมภีร์ย่อยๆ ในบางครั้งก็เรียกว่ากลาปไวยากรณ์ (กลาป กาลาป หรือ กาลาปค มีใช้ทั้ง 3 ชื่อ)⁶ หรือเกามารไวยากรณ์ ซึ่งชื่อกลาป และเกามาร นั้นเป็นชื่อที่ได้จากตำนานของพระเจ้าสาตวาทนะในกถาสรีตสาคกร ส่วนคัมภีร์กัจจายนะนั้น

¹ ดู M. Winternitz, 477-479 และ A.B. Keith, 431-432.

² B.C. Law, *A History of Pali Literature* (Varanasi : Indica Books, 2000), 620.

³ อูกซิง, ปาฬิ-เมียนมาอภิธาน (ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รัฐบาลสหภาพพม่า, 1954), ฆ.

⁴ คำว่า สกุกตคนฺเถสุ หมายถึง (ใน)คัมภีร์สันสกฤตทั้งหลายที่อาจหมายถึงคัมภีร์ปาณินิและกาดันตระ

⁵ กัจจายนพฺยากรณ, 3.

⁶ Jānakīprasāda Dwivedī, *Kātantra Vyākaraṇa Vol.1*, 4.

เป็นชื่อที่ได้อาศัยนามของพระกัจจายณะในสมัยพุทธกาลซึ่งอาจเป็นสำนักของพระเถระที่มีความรู้มีความชำนาญเกี่ยวกับไวยากรณ์

เมื่อพิจารณาความหมายของชื่อคัมภีร์ทั้งสองพบว่าชื่อคัมภีร์ทั้งสองมีวัตถุประสงค์ต่างกัน ชื่อกาดันตระเป็นชื่อที่มีนัยของการถ่อมตัวว่าเป็นคัมภีร์เล็กๆ และไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก อาจเป็นเพราะว่านักปราชญ์ส่วนใหญ่ยอมรับตำราอัยฎาธยาธิของปาณินิมานานแล้ว การเรียบเรียงตำราใหม่โดยไม่อิงกับตำราเดิมอาจไม่เป็นที่ยอมรับดังนั้นศรวรมันจึงเขียนตำราในเชิงถ่อมตนและถือว่าผลงานของตนเป็นงานในชั้นลูกของปาณินิ

ส่วนกัจจายณะนั้นเป็นการใช้ชื่อพระเถระในสมัยพุทธกาลมาเป็นชื่อคัมภีร์ทั้งนี้อาจต้องการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเอกสารอย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นคล้อยตาม สุภาพรรณ ณ บางช้างว่าชื่อกัจจายณะนี้น่าจะเป็นกลุ่มของพระภิกษุในสำนักของพระกัจจายณะที่เป็นเลิศทางการอธิบาย และเนื่องจากคัมภีร์ก่อนหน้านี้นี้น้อยและไม่แพร่หลายจึงทำให้ไม่มีผลงานให้เปรียบเทียบมากนัก ผลงานนี้จึงเป็นที่ยอมรับว่าเป็นผลงานทางไวยากรณ์ชิ้นแรกๆ ในพุทธศาสนาที่มีความสมบูรณ์

2. ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

คัมภีร์กาดันตระนั้นเชื่อว่าผู้แต่งคนแรกคือ ศรวรมัน ซึ่งเป็นนักปราชญ์ในศาสนาฮินดู ไศวนิกายที่มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ได้รจนาคัมภีร์กาดันตระขึ้นใหม่โดยไม่อาศัยสูตรจากคัมภีร์อัยฎาธยาธิของปาณินิ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะนั้นผู้แต่งเป็นนักปราชญ์ในพุทธศาสนา แต่งในประเทศอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 หรือหลังจากกาดันตระ 100-200 ปี (ดูบทที่ 2 หน้า 12)

ผู้แต่งและสมัยที่แต่งคัมภีร์ทั้งสองมีลักษณะที่คล้ายกันคือไม่สามารถยืนยันผู้แต่งที่ชัดเจนได้ชัดเจน กาดันตระนั้นอาศัยข้อความตอนต้นที่ทูลคลึงหะเป็นผู้อธิบาย ประกอบกับตำนานในเรื่องกถาสัตตสาครทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าผู้แต่งคือศรวรมันส่วนสมัยที่แต่งนั้นก็คาดว่าคงจะราวพุทธศตวรรษที่ 7

3. วัตถุประสงค์ในการแต่ง

คัมภีร์กาดันตระนั้นมีการจัดสูตรที่มีเนื้อหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันไว้ด้วยกันเพื่อความสะดวกในการศึกษากฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ที่ซับซ้อนและเพื่อเป็นทางเลือกใหม่แทนไวยากรณ์ของปาณินิ ส่วนกัจจายณะนั้นเป็นการจัดระบบไวยากรณ์ให้เป็นหมวดหมู่เพื่อการศึกษาภาษาและไวยากรณ์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์การแต่งของคัมภีร์ทั้งสองก็พบว่ามีวัตถุประสงค์ที่เหมือนกันคือเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต

4. โครงสร้างของเนื้อหา

เนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระมีจำนวน 1,401 สูตร แบ่งเป็น 4 บท บทที่ 1 เป็นเรื่องการสนธิ มี 79 สูตร บทที่ 2 เรื่องนาม มี 337 สูตร บทที่ 3 เรื่อง อาชยาต มี 439 สูตร และ บทที่ 4 เรื่อง กฤต มี 546 สูตร ส่วนเนื้อหาคัมภีร์กัจจายณะมี 673 สูตร แบ่งเป็น 4 บทเหมือนกัน ได้แก่ สนธิมี 51 สูตร นามมี 354 สูตร อาชยาตมี 118 สูตร และกิตมี 150 สูตร

การแบ่งเนื้อหาเป็นบทใหญ่ของคัมภีร์ทั้งสองตรงกันคือ

คัมภีร์กาดันตระแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 อธิบายะ (ดูรายละเอียดในบทที่ 2)

อธิบายะที่ 1 เรื่อง สนธิ แบ่งเป็น 5 ปาทะ คือ สัทธญาปาทะ สมานปาทะ โอทันทปาทะ วรรณปาทะ วิสตรชนียปาทะ

อธิบายะที่ 2 เรื่องนาม มี 3 ปาทะ การกะมี 1 ปาทะ สมาส มี 1 ปาทะ ตัทธิต มี 1 ปาทะ รวมเรื่องนามทั้งหมดมี 6 ปาทะ คือ ลิงคปาทะ สจิปาทะ ยุษมัตปาทะ การกปาทะ สมาสปาทะ ตัทธิตปาทะ

อธิบายะที่ 3 เรื่องอาชยาต แบ่งเป็น 8 ปาทะ คือ ปรัสไมปาทะ ปรัตยปาทะ ทวีวจนปาทะ สัมประสารณปาทะ คุณปา อนุชังคปาทะ อิทาคมปา ฐฎปาทะ

อธิบายะที่ 4 เรื่องกฤต แบ่งเป็น 6 ปาทะ คือ สิทธิปาทะ ชาติปาทะ กรรมปาทะ กวินสุปาทะ อุณาติปาทะ ชาติสัมพันธปาทะ

ในคัมภีร์กัจจายณะได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค (ดูรายละเอียดในบทที่ 3)

ภาคที่ 1 เรื่องสนธิ (สัทธญาวิธาน และสนธิ) แบ่งเป็น 5 กัณฑ์ คือ เรื่องสัทธญาวิธาน เรื่องการประกอบสนธิ 4 กัณฑ์

ภาคที่ 2 เรื่อง นาม แบ่งเป็น 8 กัณฑ์ คือ ใน 5 กัณฑ์แรกเรื่องวิธีการแจกวิภัตตินาม กัณฑ์ที่เหลือเรื่องการก สมาส และ ตัทธิต

ภาคที่ 3 เรื่องอาชยาต แบ่งเป็น 4 กัณฑ์ คือ เรื่ององค์ประกอบกิริยาอาชยาต บท บุรุษ วจนะ วิภัตติ และกาล ชาติ ปัจจัย วาจก

ภาคที่ 4 เรื่องกิต แบ่งเป็น 6 กัณฑ์ คือเรื่องปัจจัยกิต บทบาทและความหมายของปัจจัย เรื่องวิธีประกอบศัพท์เมื่อลงปัจจัยต่างๆ และกัณฑ์สุดท้ายคือ เรื่องอุณาติ แสดงปัจจัยกิตที่มี อุณ ปัจจัยเป็นต้น

ในคัมภีร์ทั้งสองยังมีการแบ่งประเภททางไวยากรณ์ย่อยออกไปอีก เช่นในคัมภีร์กาดันตระเรียกว่าประกรรม แต่ในคัมภีร์เรียกว่ากัปปะ หรือเรียกว่ากัณฑ์ แต่ในคัมภีร์กัจจายณะ อุณาติกัปปะเพิ่มเป็นชื่อต่างหาก ซึ่งในคัมภีร์กาดันตระไม่ได้แยกออกจากกฤต สรุปได้ดังนี้

คัมภีร์กาดันตระ	คัมภีร์กัจจายณะ
1. สนธิประกรณ์ัม	สนธิกัปปะ
2. นามประกรณ์ัม	นามกัปปะ
3. การกประกรณ์ัม	การกัปปะ
4. สมาสประกรณ์ัม	สมาสกัปปะ
5. ตัทธิตประกรณ์ัม	ตัทธิตกัปปะ
6. อาขยาตประกรณ์ัม	อาขยาตกัปปะ
7. กฤตประกรณ์ัม	กิตกัปปะ
8. ไม่มี	อุณาตักัปปะ

จากการศึกษาโครงสร้างพบว่าผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระโดยตรง ซึ่งการจัดเนื้อหาและชื่อเรียกทางไวยากรณ์จะใช้คำประเภทเดียวกันทั้งหมด แม้ว่ารูปศัพท์จะต่างกันแต่เกิดจากคำในทางภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีไม่เหมือนกันนั่นเอง ในรายละเอียดของโครงสร้างที่เห็นต่างกันนั้นไม่ได้เกิดจากการแบ่งโครงสร้างไวยากรณ์ไม่เท่ากัน แต่เกิดจากอาจารย์ผู้อธิบายหรือเขียนคัมภีร์อธิบายความมากำหนดโครงสร้างให้ต่างกันเอง เช่นตัวอย่างคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ซึ่งเป็นคัมภีร์สายกัจจายณะ ได้มีการเรียบเรียงสูตรใหม่เพื่อให้เรียนง่ายและสามารถประกอบรูปทางไวยากรณ์ได้ง่าย ก็ไม่ได้แยกอุณาตักัปปะเป็นกัณฑ์ต่างหาก เช่นเดียวกันกับคัมภีร์มูลกัจจายน์ ของไทย ได้มีการสลับการกัณฑ์ไปไว้สุดท้ายเพราะถือว่าผู้เรียนแปลตามคัมภีร์ยังไม่ต้องมีการแต่งภาษาบาลี ยังไม่ต้องเรียนการกก็สามารถแปลได้จึงจัดไว้ด้านท้าย

5. เนื้อหา

จากการศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ทั้งสองนั้น เมื่อพิจารณาลักษณะโครงสร้างของคัมภีร์กาดันตระแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ามีลักษณะเดียวกันกับคัมภีร์กัจจายณะ ประเด็นที่จะนำมาพิจารณาต่อไปคือ การพิจารณาเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสอง ทั้งลำดับและรายละเอียดในเรื่อง

ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสองอย่างละเอียดแล้ว พบว่าเนื้อหาของคัมภีร์กัจจายณะคล้ายกับคัมภีร์กาดันตระ ซึ่งสามารถนำรายชื่อของสูตรที่มีเนื้อหาคล้ายกันนั้นมาแสดงเปรียบเทียบเป็นตารางเพื่อให้เห็นอิทธิพลที่มีต่อกัน ลำดับแรกผู้วิจัยจำแนกความคล้ายกันของคัมภีร์ทั้งสองที่ทำให้เห็นอิทธิพลที่มีต่อกันนั้นออกเป็น 4 วิธีใหญ่ๆ ยกตัวอย่างของสูตรมาแสดงพร้อมกับอธิบายและแสดงเหตุผลให้เห็นดังต่อไปนี้

5.1 สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน

สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันนี้แสดงให้เห็นชัดว่า ผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะได้รับอิทธิพลไปจากคัมภีร์กาคันตระ โดยการแปลเนื้อหาของสูตรต่างๆ จากภาษาสันสกฤตไปสู่ภาษาบาลี เช่น

1. ตว มม งสิ. [กา. 2.155]

(เปลี่ยนเป็น ตว มม เมื่อ งสิ วิภักติ ตามหลัง [เช่น ตว, มม, อติตว, อติมม])

ในสูตรนี้กาคันตระบอกวิธีเปลี่ยนรูป ตุมห ศัพท์ กับ งสิ วิภักติ (จตุรติ และฉัษฐีเอกวจนะ) เป็น ตว และเปลี่ยน อมฺห ศัพท์ กับ งสิ วิภักติ เป็น มม เช่น ตว (ของท่าน) มม (ของเรา)

ตว มม เส. [กัจ. 141]

(เพราะ ส วิภักติ อาเทศ ตุมห กับ ส เป็น ตว อมฺห กับ ส เป็น มม [เช่น ตว, มม])

ในสูตรนี้กัจจายณะบอกวิธีแปลงรูป ตุมห ศัพท์ กับ ส วิภักติ (จตุรติ และ ส ฉัษฐีเอกวจนะ) เป็น ตว และแปลง อมฺห ศัพท์ กับ งสิ วิภักติ เป็น มม เช่น ตว (ของท่าน) มม (ของเรา)

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน โดยสันสกฤตใช้ งสิ วิภักติแทน ส วิภักติในบาลี

2. ยโต'ปติ ทย'มาตเตเต วา ต'ปาทานม. [กา. 2.214]

(บุคคลย่อมจากไปจากที่ใด หรือ เกิดความกลัวจากสิ่งใด หรือ ถู้อา จากที่ใด สิ่งนั้นหรือที่นั้นมีชื่อเฉพาะว่า อปทานการก [เช่น วุฤกษาคุปรณ ปตติ, วุยาฆรภาพิเกติ, โจราทุวิชเต, อุปาธูยาชาติเต ฯลฯ])

ยสุมา'ทเปติ ทย'มาตเตเต วา ต'ปาทาน. [กัจ. 271]

(ความกลัวเกิดจากสิ่งใด หลีกออกจากการกะใด ความกลัวเกิดจากการกะใด เรียนจากการกะใด การกะนั้น ชื่อว่า อปทาน สิ่งนั้นชื่อว่า อปาทานะ)

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า ยโต มีความหมายเหมือนกับ ยสุมา, อ'ปติ เหมือนกับ อเปติ และรูปศัพท์อื่นๆ ก็เหมือนกันทั้งหมด

3. ยฺยุมฺหิ มรฺยุมะ. [กา. 3.6]

(เมื่อ ยฺยุมฺห ศัพท์ (ถูกใช้อยู่ก็ตาม ไม่ถูกใช้อยู่ก็ตาม) ต้องใช้ มรฺยุมบุรุษ [เช่น ตวํ ปจสิ])

ตุมฺเห มรฺยุมิโม. [กัจ. 411]

(เมื่อ ตุมฺห ศัพท์ [เป็นตุลยาธิกรณะ (มีเนื้อความเสมอกับกิริยา) [จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม] ลงวิภักติ มรฺยุมิบุรุษ [เช่น ตวํ ภวสิ, ตุมฺเห ภว, ภวสิ, ภว])

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า ยฺยุมฺหิ (ยฺยุมฺห ศัพท์ + วิภักติ) มีความหมายเหมือนกับ ตุมฺเห, มรฺยุมะ เหมือนกับ มรฺยุมิโม

4. สมุปรติ วรรตมานา. [กา. 3.11]

(ใช้วรรตมานาวิภักติ (วรรตมานาวิภักติ) ในปัจจุบันกาล [เช่น ปจติ, ยชเต])

วรรตมานา ปจจุปนเน. [กัจ. 414]

(ลงวรรตมานาวิภักติในปัจจุบันกาล)

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า สมุปรติ เหมือนกับ ปจจุปนเน คำว่า วรรตมานา เหมือนกับ วรรตมานา

5. เต กฤตยะ. (กา. 4.130)

(ด้วย ปรตยยะเป็นต้นเหล่านั้นชื่อว่า กฤตยปรตยยะ [กฤตยปรตย])

เต กิจจา. [กัจ. 545]

([ตพพ อนีย ฌย เตยฺย ริจฺจ ปัจจยฺ] เหล่านั้น ชื่อว่า กิจจะ)

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า กฤตยะ เหมือนกับ กิจจา แม้ ด้วย ปรตยยะที่กล่าวไว้ด้วยคำว่า เต ก็คือ ตพพ ปัจจยฺในบาลีนั่นเอง

6. กุวิป จ. [กา. 4. 218]

(ลง กุวิป ปรตยยะด้วย)

กุวิ จ. [กัจ. 530]

(ลง กุวิ ปัจจยฺ [หลังจากธาตุทั้งปวง] [เช่น สมฺภู, สยม])

จะเห็นได้ว่า สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า กุวิป เหมือนกับ กุวิ นั่นเอง

จากการศึกษาประเด็นของสูตรทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันนั้น ผู้วิจัยได้ข้อสรุปของจำนวนสูตรทั้งหมดในสองคัมภีร์ดังนี้⁷

1. เรื่องสนธิ ไม่พบสูตรที่เหมือนกัน

2. เรื่องนาม มีสูตรตรงกัน 15 คู่ ดังนี้ (กา. 2.- / กัจ.-)⁸

155/141,	214/271,	215/273,	216/276,	217/278,
219/280,	220/281,	221/282,	224/285,	239/288,
242/304,	259/316,	261/318,	282/335,	288/344

⁷งานวิจัยฉบับนี้จะใช้อ้างอิงเป็นตัวเลขทั้งหมด ผู้สนใจสามารถดูรายละเอียดของสูตรและคำแปลของไวยากรณ์ทั้งสองเรื่องได้จากภาคผนวก ข และ ค ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

⁸ เลขตัวแรกคือเลขที่ลำดับสูตรในคัมภีร์กาดันตระ เลขตัวที่ 2 คือเลขที่ลำดับสูตรในคัมภีร์กัจจายณะ

3. เรื่องอาชญากรรมมีสูตรตรงกัน 13 คู่ ดังนี้ (กา. 3.- / กัจ.-)

6/411, 7/412, 10/413, 11/414, 72/449,
74/453, 85/459, 92/461, 93/464, 94/462,
334/469, 337/468, 344/609

4. เรื่องกิตติมีสูตรตรงกัน 4 คู่ ดังนี้ (กา. 4.- / กัจ.-)

130/545, 133/547, 218/530, 476/624

สูตรในนามซึ่งมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น
สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการ
เหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบสูตรนามมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน ในคัมภีร์กาคันตระกับคัมภีร์
กัจจายณะ

กาคันตสูตร	กัจจายนสูตร
155. ตว มม งลี.	141. ตวมม เส.
214. ยโต'ปติ ทยมาตเตเต วา ต'ทปาทานม.	271. ยสุมา'ทเปติ ทย'มาตเตเต วา ต'ทปาทาน.
215. อีปัสติ จ รกษารุณานม.	273. รกษณคณาน'มิจฺฉิต.
216. ยส'ไม ทิตฺสา โรจเต ธารยเต วา ตต สมุปทานม.	276. ยสฺส ทาทุกาโม โรจเต ธารยเต วา ต สมุปทาน.
217. ย อาธารสฺตททิกฺรณม.	278. โย'ชาโร ต'โมกาส.
219. ยตฺ กุริยเต ตตฺ กรม.	280. ยํ กโรติ ตํ กมม.
220. ยะ กโรติ ส กรฺตา.	281. โย กโรติ ส กตฺตา.
221. การยติ ยะ ส เหตุสุจ.	282. โย การติ ส เหตุ.
224. อามนฺตรณ จ.	285. อาลปเน จ.
239. กรฺตริ จ.	288. กตฺตริ จ.
242. นิรุธารณ จ.	304. นิทุธารณ จ.
259. นามนํ สมาสฺ ยุกตารุณ.	316. นามานํ สมาสฺ ยุตตฺโต.
261. ปฺรกฤตฺติจฺ สุวรนฺตฺต.	318. ปกติ จสฺส สรนฺตฺต.
265. ตตฺปฺรฺษาวฺเกา.	326. อฺเก ตปฺริสา.
282. โกะ กต.	335. กทฺ กุสฺส.
288. วาณปฺตฺเย.	344. วา ญ'ปฺจเจ.

สูตรในอาขยาตซึ่งมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบสูตรอาขยาตมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์ กัจจายณะ

กาดันตสูตร	กัจจายนสูตร
6. ยูษุมทิ มธฺยมะ.	411. ตุมเห มชฺฌโม.
7. อสุมทฺยุดฺดมะ.	412. อมฺเห อุดฺดโม.
10. กาเล.	413. กาเล.
11. สมฺปฺรติ วรุตมานา.	414. วตฺตมานา ปจฺจุปปนฺเน.
72. นา กุรฺยาเท.	449. กิยาทิโต นา.
74. อาตฺมเนปทานิ ภาวกรฺมโณ.	453. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมฺนิ.
85. ปุรุโวกฺยาสะ.	459. ปุพฺโพวฺภาโส.
92. ทฺวิตฺยจตุรฺถ โยสํ ปฺรณฺมตฺตติเย.	461. ทฺวิตฺยจตุตฺถานํ ปจฺมตฺติยา.
93. โห ชะ.	464. หสฺส ช.
94. กวรฺคฺสฺย จวรฺกะ.	462. กวคฺคฺสฺย จวคฺโค.
334. ปะ ปิพะ.	469. ปา ปิโพ.
337. สฺถสฺตฺยชะ.	468. จา ตฺถุโจ.
344. สทะเล สิทะ.	609. สทสฺส สิทตฺ.

สูตรในกิตซึ่งมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบสูตรกิตมีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์ กัจจายณะ

กาดันตสูตร	กัจจายนสูตร
130. เต กุฏฺตฺยาชะ.	545. เต กิจฺจา
133. นนฺทฺยาเทรฺยฺ.	547. นนฺทาทีหิ ยฺ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
218. กุวิปฺ จ.	530. กุวิ จ.
476. กรุตฺติ กฤตตะ.	624. กตฺตฺริ กิตฺ.

5.2 สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน

สูตรในกลุ่มนี้ต่างจากกลุ่มแรก เพราะมิใช่การแปลความตรงๆ แต่นำรูปศัพท์ที่คล้ายคลึงกัน หรือนำรูปศัพท์บางตัวที่เหมือนกันจากคัมภีร์กาดันตรมาใช้ ร่องรอยที่ได้จากคัมภีร์กาดันตรระคือ สื่อความหมายเดียวกัน เปรียบเสมือนว่ามีเส้นชัยเดียวกันแต่มาจากคนละเส้นทาง เช่น

1. ปุรุโว หุรัสสะ. [กา. 1.5]

(สระข้างหน้าเป็นหรัสสะ [หรัส=เสียงสั้น])

ลหุมตฺตา ตโย รสุตา. [กัจ. 4]

(สระ 3 ตัว ที่มีเสียงสั้น ชื่อว่า รสสะ [คือ อ อี อุ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อรสสะ (หรัสสะ) ของอักษรแรก ส่วนคัมภีร์กัจจายณะตั้งชื่อสระ 3 เสียงที่มีระยะสั้น ชื่อว่า รสสะ รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

2. ปโร ทิรุมะ. [กา. 1.6]

(สระข้างหลังเป็น ทิรุมะ [ทิรุม=เสียงยาว])

อญฺเณ ทิมา. [กัจ. 5]

(สระ 5 ตัวอื่นที่เหลือ ชื่อว่า ทิมา)

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อทิมา (ทิรุมะ) ของอักษรหลัง ส่วนคัมภีร์กัจจายณะตั้งชื่อสระอื่นจากรสสะชื่อว่า ทิมา รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

3. อามนฺตฺริเต สิ สมฺพุทฺธิ. [กา. 2.5]

(ส วิภักติที่ใช้ในการร้องเรียก ชื่อว่า สัมพุทฺธิ)

อาลปเน สิ คสญฺโณ. [กัจ. 57]

(สิ วิภักติ อันลงในอรรถอาลปนะ มีชื่อว่า ค [เช่น โก ปุริส])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อ สิ วิภักติ อาลปนะว่า สัมพุทฺธิ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะตั้งชื่อว่า ค รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

4. ทวนฺทฺวสุถาจ. [กา. 2.32]

(และหลังวันทวสมาส ชสุ วิภคิตั้งวิภคิต (หลังอการานตะ ที่เป็นลิงค์ (II.1.1) ประเภท สรวนามน) จะเป็น อิ ก็ได้บ้าง [เช่น กตรกตเม, กตรกตมะ, ทวนทวกตเม, ทวนทวกตมะ])

ทวนทฐา วา. [กัจ. 165]

(หลังจากสัพพนามที่เป็น อ การันต์)ในวันทวสมาส [อาเทศ โย ปฐมาวิภคิตเป็น เอ] บ้าง [เช่น กตรกตเม])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการแปลง ชสุ วิภคิตเป็น อิ ส่วนคัมภีร์ กัจจายณะแสดงการแปลง โย ปฐมาวิภคิตเป็น เอ รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

5. อล ปรัสมปทานิ นว. [กา. 3.1]

(วิภคิตั้งหลาย 9 ตัวที่จะกล่าวต่อไป เป็น ปรัสมปทะ(ปรัสมปท ติ ตสุ อนติ สิ ฤ ส ฤ มิ วสุ มสุ)

อล ปุพพานิ วิภคิตินิ ฌ ปรัสมปทานิ. [กัจ. 406]

(ต่อจาก[ตัทธิต] วิภคิต 6 บทข้างหน้า ชื่อว่า ปรัสมปท [เช่น ติ อนติ, สิ ฤ, มิ ม])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อวิภคิต 9 ตัวข้างต้น ชื่อว่า ปรัสมปท ส่วนคัมภีร์กัจจายณะตั้งชื่อวิภคิต 6 ตัวข้างต้น ชื่อว่า ปรัสมปท รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

6. ปโรกษา. [กา. 3.13]

(ใช้ปโรกษ (ปโรกษ) วิภคิต [ในอดีตกาล][เช่น ชมาน กัม กิล วาสูเทวะ])

อปจกฺเข ปโรกษาคีเต. [กัจ. 417]

(ปโรกษวิภคิต ลงในอดีตกาลที่ไม่ปรากฏชัด)

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการลงปโรกษวิภคิตในอดีตกาล ส่วนคัมภีร์กัจจายณะระบุว่าให้ลงปโรกษวิภคิตในอดีตกาลที่ไม่ปรากฏชัด รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

7. รนฺเชรฺภาวกรณโยชะ. [กา. 4.66]

(ลบพยัญชนะที่ 5) ที่ รนฺชฺ ธาตุ เมื่อ ฌนฺ ปรตยยะ ตามหลัง เมื่อเป็น ภาวะ(ความ) ภาระ(เครื่องมือ)[เช่น รากะ])

ณฺมฺหิ รนฺชฺสุส โช ภาวกรณฺสุ. [กัจ. 590]

(เพราะ ณ ปัจจัยในภาวะและภาระ อาเทศ นฺชฺ ที่สุด รนฺชฺ ธาตุเป็น ช [เช่น ราโค])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการลบพยัญชนะท้าย รนฺชฺ ธาตุ ในเพราะ ฌนฺ ปัจจัย ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการแปลง นฺชฺ ของ รนฺชฺ ธาตุเป็น ช ในเพราะ ณ ปัจจัยอัน

เป็นไปในภาวสาธนะและภณสาธนะ รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

8. กุตุ. [กา. 4.91]

(สูตรว่า กุตุ [ชื่อว่า กุตุปรตยยะ] เป็นสูตรติดตามมา[ในสูตรต่อๆ ไป])

อญฺเณ กิตฺ. [กัจ. 546]

(ปัจจัยอื่นจากกิจปัจจัย ชื่อว่า กิต)

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กำหนดแสดงตั้งชื่อกุตุปรตยยะ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะระบุว่าปัจจัยอื่นจากกิจปัจจัย 5 ศัพท์ คือ ตพฺพ อนีย ญฺย เตยฺย และ ริจฺจ ชื่อว่า กิตปัจจัย รูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน

จากการศึกษาผู้วิจัยได้ข้อสรุปเรื่องสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน ดังนี้

1. เรื่องสนธิ มีสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน จำนวน 21 คู่ ดังนี้

(กา. 1.- / กัจ.-)

1/2,	5/4,	6/5,	9/6,	10/7,
21/11,	22/10,	37/513,	41/23,	60/82,
61/31				

2. เรื่องนาม มีสูตรทั้งสองคัมภีร์จึงคล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน จำนวน 69 คู่ ดังนี้

(กา. 2.- / กัจ.-)

2/54,	29/168,	32/165,	35/167,	43/179,
45/62,	64/199,	66/208,	71/220,	83/220,
87-88/217,	94/189-190,	101/191,	108/241,	130/135+137,
131/138,	139/223,	140/243,	143/147,	145/148,
150/143,	152/140,	154/142,	158/161,	159/139+145,
218/279,	223/284,	229/299,	232/294,	235/287,
236/289,	237/291,	240/313,	241/303,	243/308,
251/31,	255/237,	256/238,	260/317,	263/324,
264/325,	265/327,	267/328,	269/329,	272/319,
273/320,	274/322-323,	275/321,	279/330,	280/333,
281/334,	283/336,	288/344,	291/346,	294/352,

303/373,	304/385,	305/385-386,	306/384,	311/247,
312/234,	315/248,	316/249,	317/254,	321/257,
322/259,	323/258,	325/398,	326/399	

3. เรื่องอาชญากรรมมีสูตรที่คล้ายกันแต่วิธีการต่างกัน จำนวน 44 คู่ ดังนี้

(ถา. 3.- / กัจ.-)

1/406,	2/407,	3/408,	4/409,	5/410,
13/417,	15/421,	18/415,	19/415,	20/416,
22/420,	23/420,	24/423,	25/425,	26/424,
27/427,	28/428,	29/426,	32/429,	33/430,
34/431,	44/438,	45/452,	65/440,	66/445,
67/447,	68/448,	69/448,	70/446,	71/451,
81/456,	82/458,	152/502,	156/479,	162/512,
164/506,	186/486,	187/486,	210/507,	333/476+522,
346/470,	352/520,	367/516,	420/519	

4. เรื่องกิตติมีสูตรที่คล้ายกันแต่วิธีการต่างกัน จำนวน 40 คู่ ดังนี้

(ถา. 4.- / กัจ.-)

66/590,	91/546,	93/540,	151/524,	152/524,
226/532,	243/555,	259/532,	260/532,	275-276/533,
311/643,	312/650,	313/651,	314/652,	315/653,
316/654,	317/655,	318/528,	320/529,	374/592,
348/645,	381/538,	412/548,	419/560,	423/561,
424/562,	427/635,	428/636,	429/552,	433/564,
477/625,	484/622,	485/597,	486/623,	495-499/642

สูตรในสนธิ ซึ่งมีรูปศัพท์ในสูตรทั้งสองกัมภีร์คล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบสูตรสนธิที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกันในคัมภีร์กาดันตระกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
1. สิทุโธ วรณสมามนายะ.	2. อกุขราปาทโย เอกจตุตาลีตี.
5. ปุรุโว หรฺสวะ.	4. ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา.
6. ปโร ทิรุฆะ.	5. อญฺเฆ ทิฆา.
9. กาทีนิ วุญฺชนานิ.	6. เสสา พุญฺชนา.
10. เต วรฺกะ ปรฺจ ปรฺจ ปรฺจ.	7. วคฺคา ปรฺจปรฺจโส มนฺดา.
21. พุญฺชนมสฺวาริ ปริ วรฺณิ นเยตุ.	11. นเย ปริ ยุตฺเต.
22. อนติกรรมยนฺ วิสุตฺเตยเต.	10. ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
37. โอ อว.	513. โอ อว สเร.
41. น วุญฺชนเ สฺวระส เสนฺธะเย.	23. สรา ปกฺติ พุญฺชนเ.
60. โมนฺสฺวาริ วุญฺชนเ.	82. อโม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ.
61. วรฺเค ตพฺพรุกฺปญฺจมี วา.	31. วคฺคณฺฑํ วา วคฺเค.

สูตรในนาม ซึ่งมีรูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์คล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกันในคัมภีร์กาดันตระกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

สูตรกาดันตระ	สูตรกัจจายณะ
2. ตสฺมาตฺ ปรฺา วิภคฺตยะ.	54. ตโต จ วิภคฺติโย.
29. สุรามี สรวตะ.	168. สพฺพโต นํ สํสํ.
32. ทวนฺทวสุถาจุ.	165. ทวนฺทวสุธา วา.
35. พหุวิเห.	167. พหุพฺพิหิมฺหิ จ.
43. สรวนามนฺสฺส สสโว หุรฺสวปุรฺวาคุ.	179. ฆปโต สุมิสาณํ สํสา.
45. นทฺยา ไอ-อาสุ-อาสุ-อามุ.	62. สํสาเสวกฺวณฺสุ จ.
64. อา เสา สิโลปฺสุ.	199. สตฺถุปิศาทีนํมา สิสฺมึ สิโลโป จ.

สูตรกัตันตระ	สูตรกัจจายณะ
66. อรุ เภา.	208. อาโร รุสส'มิกारे.
71. หุรสวนทีศรทุทธาภยะ สิริโลปม.	220. เสสโต โลป คสิปี.
83. นปัสกาคุ สยโมรุโลโป น จ ตทุกตม.	
87. ชสฺสโสสะ คิระ.	217. โยนํ นิ นปัสเกหิ.
88. ธุฏฺฐวราท ฆุฏฺฐิ ณะ.	
94. ฆุฏฺฐิ จาสมพุทฺธา.	189. สุยา จ.
	190. โยน'มาโน.
101. ฆุฏฺฐิ ต'โว.	191. สขโต จาโยโน.
108. ตุทภาทิภย อิกारे.	241. นตุสฺส ต'มิกारे.
130. อวมสํโยคาทโน'โลโป'ลุปตวจจ ปฺรวิเวชา.	135. ราชสฺส รณฺโณราชิโน เส.
	137. นามฺหิ รณฺณา วา.
131. อิงฺโยรวา.	138. สุมิมฺหิ รณฺเณราชิณี.
139. วามสฺโสสะ.	223. อํ ย'มิโต ปสณฺณโต.
140. กวโต วาเทรฺตฺวํ สมพุทฺธา.	243. โภ เก ตฺ.
143. ยฺยมทสฺมโทะ ปทํ ปทาตุ ษฺยจี-จตุโร ทฺวิติยาสุ วสนฺเสา.	147. ปทโต ทฺติยาจตุตฺถิณฺณจีสุ โวโน.
145. ตฺวตฺมตํ อเอกตฺเต เต เม ตฺวา มา ตฺ ทฺติ ยาย.	148. เตเมกวจเนสุ จ.
150. อมา จาม.	143. ตัม'มมฺหิ.
152. ตฺวมทํ เสา สวิกฺกตฺโยะ.	140. ตฺวมทํ สิมฺหิ จ.
154. ตฺกฺยมฺ มหฺยํ ยิ.	142. ตฺยหฺมยฺหณฺจ.
158. สามากม.	161. ตฺมฺหฺมเหหิ น'มาก.
159. เอตฺวมฺสฺถานินิ.	139. ตฺมฺหฺมหากํ ตยิมฺยิ.
	145. นามฺหิ ตยามยา.
218. เยน กฺริยเต ตตฺ กรรมม.	279. เยน วา กยิรเต ตํ กรรม.
223. ปฺรณฺมา วิกฺกตฺติ ลิงฺการุจเน.	284. ลิงฺกตฺเต ปจฺมา.
229. กรรมปฺรวจนี'ยสฺจ.	299. กมฺมปฺรวจนี'ยฺยตฺเต.
232. นมฺสฺวสฺตีสฺวาหาสฺวธา'ลวฺชทฺโยเค จตุรฺถิ.	294. นโมโยคาทิสฺวปี จ.
235. ตฤติยา สทโยเค.	287. สทาทีโยเค จ.

สูตรกัตันตระ	สูตรกัจจายณะ
236. เหตุวรุณ.	289. เหตุวตุณ จ.
237. กุตุสเฒ่งเค.	291. เยนจุกวิกาโร.
240. กาลภาวโยะ สปตมี.	313. กาลภาวสุ จ.
241. สุวามีสวราชิปติทาทสาทุกษปรตัญ ปรสฺสไตะ มยจี จ.	303. สามิสฺสวราชิปติ-ทาท-สกุจี-ปติญ-ปสฺต- กุตเลหิ จ.
243. มยจี เหตุปรโยเค.	308. ญจี จ.
251. วรุณ วรุณาคะ.	31. วคฺคณฺตํ วา วคฺเค.
255. สุตริยามาทา.	237. อิตฺถิมโต อาปจโย.
256. นาททญฺญิจาหุญฺญสฺสนฺตถฺสจินาน เตภย อี.	238. นาททิตฺ วา อี.
260. ตตฺสธา โลปฺยา วิกกตยะ.	317. เตสํ วิกกตฺติโย โลปา จ.
263. ปเท ตฺลฺยาธิกรณ วิชฺเฌยะ กรุมธารยะ.	324. ทฺวิปเท ตฺลฺยาธิกรณ กมฺมธารโย.
264. สํขยาปฺรุโว ทฺวิจฺจิตฺติชฺเฌยะ.	325. สํขยาปฺพุทฺโธ ทฺคฺ.
265. วิกกตโย ทฺวิติยาทฺยา นามฺนา ปฺรปเทน ต สมสฺสนฺเต สฺมาโส หิ ชฺเฌยสฺสตฺตฺปฺรยะ ส จ.	327. อมาทโย ปฺรปเทภิ.
267. สฺยาดํ ยทิ ปเท เทว ต ยทิ วา สฺยรฺพญฺญปิ ตานญฺญสฺย ปทสฺยารุณ พหุวรีหิ.	328. อณฺณปทฺตฺเลสุ พหุพฺพิหิ.
269. ทวนทฺวะ สฺมจฺจโย นามฺโนรฺ พหุณํ วาปี โย ภเวตฺ.	329. นามานํ สฺมจฺจโย ทวนฺโท.
272. ปฺรุวํ วาจฺยํ ภเวทฺ ยสฺย โสวฺยยิภาว อิมฺยเต.	319. อุปสฺสคฺคณิปาตปฺพุทฺโธ อพฺยยิภาโว.
273. ส นปฺุสกลิงฺคํ สฺยาคฺ.	320. โส นปฺุสกลิงฺโค.
274. ทวนทฺโวกตฺวม.	322. ตถา ทวนฺเต ปาณิ-ตฺตฺริย-โยคฺค-เสนจฺค- ขุทฺทชนฺตฺก-ววิธ-วิรฺทฺธ-วิสภาคตฺถาทีนญจ. 323. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปฺสฺ-ธน-ธณฺณ-ชน

สูตรกัตันตระ	สูตรกัจจายณะ
	ปทาทีนญจ.
275. ตถา ทวีโคะ.	321. ทิคุสุเส'กตต์.
279. อาภาโร มหตะ การุยสุ-ตุลยาธิกรณ ปเท.	330. มหคัมมหา ตุลยาธิกรณ ปเท.
280. นสฺย ตตฺปุรฺเย โลปฺยะ.	333. อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส.
281. สุวเร'กฺษรวิปฺรยยะ.	334. สเร อนฺ.
283. กา ตฺวิษฺทรเถ'กฺษ.	336. กาปฺปตฺเตสุ จ.
288. วาณปฺตฺเย.	344. วา ฌ'ปฺจฺเจ.
291. สฺตฺรยฺตฺรยาเทเรณฺ.	346. ฌเยโย กตฺติกาทีหิ.
294. รากานนฺกฺษตฺรโยคฺจาจฺ สมฺมฺหาตฺ สํ'สฺย เทวตา ตทฺ เวตฺตฺยธีเต ตสฺเย ทเมวมาเทรณฺมฺยเต.	352. ฌ รากา ตสฺเสทฺมณฺตฺเตสุ จ.
303. สํขฺยาเย ปฺรณ ฑเมว.	373. สขฺยาปฺรณ โม.
304. ทฺวิสตฺติยะ.	385. ทฺวิตีหิ ตฺโย.
305. เตรสฺตฺถ จ.	385. ทฺวิตีหิ ตฺโย. 386. ตฺเย ทฺตฺาปี จ.
306. อนตฺสโธ เง รุโษะ.	384. จตฺตฺเจหิ ธจฺา.
311. วิกฺกตฺติสํขฺมา วิขฺเฌยา วกฺษณฺเต'ตะ ปรี ตฺเย อทฺวฺยาเทะ สรวฺนามนฺสฺเต พโหศฺ'จว ปฺราละ สฺมฤตฺตา.	247. ตฺวาทโย วิกฺกตฺติสฺสณฺาโย.
312. ตตฺเรทมิะ.	234. อิมสฺสึ ถํทานิหโตเรสุ จ.
315. ปณฺจมฺยาสฺตฺส.	248. กฺวจิ โต ปณฺจมฺยตฺเต.
316. ตฺร สปฺตมฺยา.	249. ตฺรธ สตฺตฺมฺยา สพฺพนาเมหิ.
317. อิทโมหะ.	254. อิมสฺมา หธา จ.
321. กาเล กิ์สรวฺยเทกานฺเยกฺย เอว ทา.	257. กิ์สพฺพณฺเณกฺยกฺุหิ ทาทาจนฺ.
322. อิทโม รุหฺยธฺนาทานิมนฺ.	259. อิมสฺมา รหิธฺนา จ.
323. ทาทานิเมว ตตะ สฺมฤตฺเต.	258. ตมฺหา ทานิ จ.
325. ปฺรการวจเน ตฺถา.	398. สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตฺถา

สูตรกาดันตระ	สูตรกัจจายณะ
326. อิทักมุกุยา ฌมูระ การุยะ.	399. กิมิเมหิ ถ.

สูตรในอาขยาด ซึ่งมีรูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์คล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบสูตรอาขยาดที่มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกันในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตระสูตร	กัจจายณะสูตร
1. อถ ปรสุไมปทานิ นว.	406. อถ ปุพพานิ วิกตฺตินิ จ ปรสุสพทานิ.
2. ปราณฺยาคฺคฺมเน.	407. ปราณฺย'คฺคฺตโนปทานิ.
3. ตฺริณิ ตฺริณิ ปุณฺณมฺมชฺยโมคฺคฺตมา.	408. เทว เทว ปณฺณมชฺฉิมุคฺคตมปฺริสา.
4. ชุคฺคปทฺวเจเน ปรุชฺช ปุณฺณณามุ.	409. สพฺเพส'เมกาภิธานเ ปโร ปฺริโส.
5. นามนํ ปฺริยชฺชมานะ'ปํ ปุณฺมะ.	410. นามมहि ปฺริยชฺชมานะ'ปํ ตฺลฺยชาติกรเณ ปจฺจโม.
13. ปโรกฺษา.	417. อปฺจจกฺเข ปโรกฺษาตีเต.
15. ภวียฺยติ ภวียฺยนฺตฺยาศีเสวสฺตฺนุยะ.	421. อนาคเต ภวิสฺสฺนฺตี.
18. ปณฺจมนฺนุเมตา.	415. อาณตฺยาสีฏฺฐเณ'นฺตฺตกาเล ปณฺจมี.
19. สมรฺถณาสีโยสฺจ.	415. อาณตฺยาสีฏฺฐเณ'นฺตฺตกาเล ปณฺจมี.
20. วิชฺชาทิฆฺ สปฺตมี จ.	416. อนุมฺติปฺริกปฺปตฺเตสฺ สตฺตมี.
22. มาโยเค'ทฺยตฺนํ.	420. มาโยเค สพฺพกาเล จ.
23. มาสฺมโยเค หุยฺสฺตฺนํ จ.	420. มาโยเค สพฺพกาเล จ.
24. วรฺตมฺมานา.	423. วตฺตมฺมานา ติ อนฺตํ สี ถ มํ, เต อนฺเต เส วฺเห เอ มฺเห.
25. สปฺตมี.	425. สตฺตมี เอยฺย เอยฺยํ เอยฺยาสี เอยฺยถ เอยฺยามี เอยฺยาม, เอถ เอรี เอโถ เอยฺยวฺโห เอยฺยํ เอยฺย ยามฺเห.
26. ปณฺจมี.	424. ปณฺจมี ตฺถ อนฺตํ หิ ถ มํ, ตํ อนฺตํ สฺสํ วฺโห เอ อามเส.
27. หุยฺสฺตฺนํ.	427. หิยฺยตฺตนิ ออ อฺโ ออฺ ตถ อํ มฺหา, ตถ ตฺถุเส วฺหํ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
	อี มุหเส.
28. เอวเมวาทุยตนิ.	428. อชชตนิ อี อู๋ โอ ตถ อี มุหา, อา อุ เส วุหิ อี (อ) มุเห.
29. ปโรกษา.	426. ปโรกษา อ อุ เอ ตถ อี มุห, ตถ เร ตถ โห อี มุเห.
32. สยสัหิตานิ ตุยาทีนิ ภวิษยนตี.	429. ภวิสฺสนตี สฺสตี สฺสนตี สฺสตี สฺสตี สฺสตี สฺสตี, สฺสตี สฺสนเต สฺสตี สฺสวเห สฺสตี สฺสตี.
33. ทุยาทีนิ กุริยาติปตติ.	430. กาลาติปตติ สฺสา สฺสตี สฺสตี สฺสตี สฺสตี สฺสตี, สฺสตี สฺสตี สฺสตี สฺสวเห สฺสตี สฺสตี.
34. ขทาทุยา สะรวธาตุม.	431. หิยตตนิสตตมิปณจมีวตตมานา สพพธาตุม.
44. ธาโตสจ เหนตา.	438. ธาตฺหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานี เหตฺวตถ.
45. จุราเทสจ.	452. จุราทีโต เณณยา.
65. สารวธาตุม ษณ.	440. ภาวกมเมสฺ โย.
66. อน วิกรรมะ กรตฺริ.	445. ภฺวาทิตอ.
67. ทิวาเทรย.	447. ทิวาทีโต โย.
68. นุ สะวาทะ.	448. สฺวาทิตอ ญฺณาอุณา จ.
69. สฺรฺวสะ สจ จ.	448. สฺวาทิตอ ญฺณาอุณา จ.
70. สฺวราท รุธาตะ ปโร นสพพะ.	446. รุธาทีโต นิคฺคหิต ปุพฺพพจ.
71. ตนาเทระ.	451. ตนาทีโต โอยิรา.
81. เสชาติ กรตฺริ ปฺรสุไมปทม.	456. กตฺตริ ปฺรสุสพท.
82. ทวิรวจณมนภยาสฺสโยกสฺวรสฺยาทุยส.	458. กฺวจาทิวณฺณาน'เมกสฺสราน' เทวภาโว.
152. ทามาตยติปิติสฺสาตยติขหาตีนาไมกาโร วฺยณฺชนาเท.	502. ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามมถาทีน'ม.
156. เหระการาตหนุเต.	479. หิ โลปี วา.
162. อสฺโยการะ สารวธาตุม'คฺกุณ.	512. กรสฺสา'กาโร จ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
164. อสุเตราทะ.	506. สพุพตถา'สสุสา'ทีโลโป จ.
186. โคहरुทูปรายะ.	486. กุหตุสานํ ทีฬํ.
187. ทูเษะ การิตะ.	486. กุหตุสานํ ทีฬํ.
210. อสุเตรฐรสารวธาตุเก.	507. อสพุพธาตุเก ฐ.
333. คมียมมา ฉะ.	476. คมียส'นุโต จุโณ วา สพุพาสุ. 522. อีสุมมณ'นุโต จุโณ วา.
346. ชุณฺศุจ.	470. ฌาสุส ชาชนา.
352. พรุว อีฑ วจนาทิส.	520. พรุโต อี ติมฺหิ.
367. อิทากโม'สสารวธาตุกสุยาทิวญฺชนา เทรยการาทะ.	516. อิการาคโม อสพุพธาตุกมฺหิ.
420. อฑ ฐาตุวาทิวุขฺยสฺตนุขฺยตฺนิกิริยาติ- ปตฺติย.	519. อการาคโม หิยฺยตฺตฺนึ-อชฺชตฺนึ-กาลาติ- ปตฺติส.

สูตรในกิต ซึ่งมีรูปศัพท์ในสูตรทั้งสองคัมภีร์คล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาอธิบายนั้น สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งจะนำชื่อสูตรที่มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกันทั้งหมดมาแสดง ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบสูตรกิตที่มีสูตรคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการต่างกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายนะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
66. รนฺเชรฺภาวกรณโยะ.	590. ฌมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาวกรณฺส.
91. กุตุ.	546. อญฺเณ กิตฺ.
93. ตฺวานีเยา.	540. ภาวกมฺเมสฺส ตฺพพานียา.
151. กรุมณฺณ.	524. ฐาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.
152. หฺวาวามฺศุจ.	524. ฐาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.
226. นามนฺยชาเตา ฌินิสฺสตาจฺฉิลเย.	532. ตสฺสึลาทีสุ ฌึ-ตฺวา-วี จ.
243. นิษฺจา.	555. อตีเต ต-ตฺวานฺตฺ-ตาวี.
259. ตจฺฉิลตฺทฐรมฺตสฺสาธุการิยฺวา กุเษะ.	532. ตสฺสึลาทีสุ ฌึ-ตฺวา-วี จ.
260. ตถฺน.	532. ตสฺสึลาทีสุ ฌึ-ตฺวา-วี จ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
275. กุรุฉิมณฺหิจฉิฬพฺทฺรณฺโง ยะ.	533. สทฺท-กฺช-จล-มณฺทตฺต-รฺจาทิหิ ย.
276. รฺจาทตฺสจ วุณฺณชนาทะ.	533. สทฺท-กฺช-จล-มณฺทตฺต-รฺจาทิหิ ย.
311. ญนฺนพฺนฺธมตฺติพฺทฺธิปฺพชารฺถกฺขะ กุตะ.	643. ภาทาทิหิ มตฺติพฺทฺธิปฺพชาทิหิ จ กุโต.
312. อุณฺทาปโย ภูเตปฺปิ.	650. กาลเ วตฺตมานาตีเต ญวาทปโย.
313. ภวียุยติ คมฺมยาทะ.	651. ภวิสฺสติ คมฺมาทิตฺติ ฌินฺณ.
314. วุณฺตฺตมา กุริยาธํ กุริยารฺถายาม.	652. กิริยาธํ ญวตฺตโว.
315. ภาววาจฺนศฺจ.	653. ภาววาจฺมฺหิ จตฺตฺติ.
316. กรุมณฺนิ จาณ.	654. กมฺมณฺนิ โณ.
317. สนฺตรานา สฺยสํหิตา เสเช จ.	655. เสเส สฺสํ-นฺตฺ-มานานา.
318. ปทฺรชวิสฺสพฺถสฺสจํ ฆณ.	528. วิส-รฺช-ปทาติโต ฌ.
320. ภาเว.	529. ภาเว จ.
374. หนฺตฺเรวฺวชิศฺจ.	592. วโร วา สพฺพตฺต.
381. สมนฺโทรฺกณฺปรสฺสโยะ.	538. สํหนฺนุณฺนย วา โร โณ.
408. นนฺนยฺนยฺกโรเส.	645. อฺกโกเส นนฺนยฺน.
412. กรณฺธากรณฺ โยศฺจ.	548. กตฺตฺกรณฺปเทเสศฺ จ.
419. อีฬทฺทฺเสศฺ กถฺจฺจฺรากถฺจฺจฺรารฺถเณฯ ขล.	560. อีสํทฺทฺหิ ข.
423. อิจฺจฺรเณฯเวกกรฺตฺตเณฯ ตฺม.	561. อิจฺจฺตฺเตศฺ สมนกตฺตฺเตศฺ ตเวตฺตฺ วา.
424. กาลสมฺขเวลาศกตฺตฺยรเณฯ จ.	562. อรหสฺสกาทิสฺ จ.
427. 'ปฺปรยฺยชาติสฺสคปฺราปฺตกาเลฯ.	635. เปสาคิสฺสคคปฺตฺตกาเลศฺ กิจฺจา.
428. อวสฺสกาธมฺมณฺโงรณฺนิ.	636. อวสฺสกาธมฺมณฺเนศฺ ฌิ จ.
429. ติกฺกถฺเตา สํชฺณายามาสิยิ.	552. ติ กิจฺจาตฺติญฺ.
433. เอกกรฺตฺตกโยะ ปุรฺวกาเล.	564. ปุพฺพกาเล'กกตฺตฺกานํ ตฺน-ตฺวาน-ตฺวา วา.
477. ภาวกรฺมโณะ กุถฺตฺยกตฺตฺลธฺธะ.	625. ภาวกรฺมเมศฺ กิจฺจ-กตฺ-ขตฺตา.
484. ญฺวจฺยามนากานฺตาคะ.	622. อนกา ยฺ-ณฺณ.
485. สมาส ภาวียนฺนณะ กุตฺโว ยป.	597. สพฺเพหิ ตฺนนาทินฺ โย.
486. จโยะ กเถา ฐฺณฺมานุพฺนฺธโย.	623. กคา จชาน.
495. ทกฺทกฺทกฺทกฺกเยฯ สมนสฺย สะ.	642. อียตฺมกิเณฯ'มณฺตฺสโร ทิฆํ กฺวจิ
496. อิทฺม.	ทิสฺสคฺ คฺคณฺ โท รํ สกฺขิ จ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
497. กิมฺ กิ. 498. อโทมฺเ. 499. อา สรวณามนเ.	

5.3 สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน

สูตรในกลุ่มนี้ต่างจากกลุ่มแรกคือมิใช่การแปลความตรงๆ และตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ 2 ด้วย คือไม่ได้้นำรูปศัพท์ที่คล้ายคลึงกัน หรือนำรูปศัพท์บางตัวที่เหมือนกันจากคัมภีร์กาดันตรมาใช้ ในคัมภีร์กัจจายนจะมีวิธีการเดียวกับคัมภีร์กาดันตรแต่ข้อความที่ใช้อธิบายสูตรไม่เหมือนกัน เช่น

1. จตุระ. [กา. 2.74]

(ลง น อากม ด้วย เมื่อ อามุ วิภักติตามหลัง หลัง จตุร (จำนวน 4) [เช่น จตุรนาม])

สํขยาเย ษณานฺตยาเย. [กา. 2.75]

(ลง น อากม ด้วย เมื่อ อามุ วิภักติตามหลัง หลังสังขยา (จำนวนนับ) ที่มี ษ น ลงท้าย [เช่น ษณนาม, ปณจานาม])

โน จ ทฺวาทีโต นฺนํหิ. [กัจ. 67]

(เพราะ น วิภักติ ลง น อากมหลังจาก ทฺวี่ สังขยาเป็นต้น [เช่น ทฺวินฺนํ, จตฺตุนฺนํ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตรแสดงการลง น เป็นอากมท้าย จตุร ศัพท์ ใน เพราะ อามุ วิภักติ ได้รู้ปว่า จตุรนาม ส่วนคัมภีร์กัจจายนแสดงการลง น เป็นอากมท้าย ทฺวี่ ศัพท์ เป็นต้น ในเพราะ น วิภักติ ได้รู้ปว่า ทฺวินฺนํ, จตฺตุนฺนํ สูตรทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน

2. กิมฺ กะ. [กา. 2.172]

(กิมฺ เปลี่ยนเป็น ก เมื่อวิภักติตามหลัง [กะ, เกา, กทา])

เสเสสุ จ. [กัจ. 229]

(เพราะวิภักติที่เหลือ[จาก ว ปัจจย อาเทศ ก็ เป็น ก][เช่น โก, กา])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตรแสดงการแปลง กิมฺ เป็น ก ส่วนคัมภีร์กัจจายนระบุนการแปลง ก็ เป็น ก ในเพราะวิภักติและปัจจัยนอกจาก สี่ วิภักติ สูตรทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน

3. นามฺยนฺตโยธฺวาทฺวิกรณโยธฺวณเ. [กา. 3.217]

(สระชั้นคุณ(คุณ)จะมีในที่ของวิภังค์ของธาตุที่ลงท้ายด้วย นามิ [เช่น เอตา เจตา เนตา สโตตา กรตา ภวิตา สโนติ ตโนติ])

นามินศุโจปธายา ลโฆะ. [กา. 3. 218]

([คุณ]จะมีในที่ของ นามิ ที่เป็น ลฆฺ ของ อุปธา ของธาตุ [เช่น โกยิตา โกยิษยติ วรุตติตา วรุตติษยติ เกตุตา])

อญฺเณสุ จ. [กัจ. 485]

(เพราะปัจจัยอื่น[จากการิตปัจจัย ทำวุทธิสระของธาตุที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง] [เช่น ภวติ, โหติ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กำหนดแสดงการแปลงธาตุและวิภังค์ปัจจัยท้ายสระชื่อว่า นามิ เป็นคุณสระ และแปลงลหุชื่อว่า นามิ ทำอุปธาของธาตุเป็นคุณสระ ส่วนคัมภีร์ก็จายนะ แสดงการพหุทธิสระ อี วัณณะเป็น เอ และสระ อุ วัณณะเป็น โอ ในเพราะปัจจัยอื่นจากการิตปัจจัย เช่น ขยติ, นยติ, สวติ, ภวติ เป็นต้น สูตรทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน

จากการศึกษาเปรียบเทียบสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน ผู้วิจัย ได้อธิบายดังนี้

1. เรื่องสนธิไม่มีวิธีการตรงกันแต่สูตรต่างกัน

2. เรื่องนามมีสูตรจำนวน 8 คู่ ดังนี้

(กา. 2.- / กัจ.-)

74-75/67, 172/229, 207-208/341, 210/221,
225/286+293+297+301-302+310+314, 276/331, 278/332,
314/231-232

3. เรื่องอาขยาดมีสูตรจำนวน 1 คู่ ดังนี้

(กา. 3.- / กัจ.-)

217-218/485

4. เรื่องกิตไม่มีวิธีการตรงกันแต่สูตรต่างกัน

ในนามซึ่งมีสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกันดังอธิบายมานี้ สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน ในคัมภีร์กาดันตรงกับคัมภีร์
กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
74. จตุระ. 75. สัขยาเยะ ฆณานุตาเยะ.	67. โน จ ทวาทีโต นัมหิ.
172. กิมุ กะ.	229. เสเสสุ จ.
207. อวุษยิภาวาทการานตาตุ วิกฤตตินามมปณฺจมุยาเย. 208. วา ตถติยาสปตฺมโยะ.	341. อัม วิกฤตตินัมการานตา อวุษยิภาวา.
210. อวุษยาจุ.	221. สพุพาส'มาวุโสปสฺสคฺคณิปาตาทีหิ จ.
225. เศษายะ กมฺมกรณสมฺปรทานาปาทาน สวามุยาพุยฺชกรณฺมุ.	286. กรณฺเ คตฺติยา. 293. สมฺปรทานเ จตฺตติ. 297. กมฺมตฺเต ทุตฺติยา. 301. สามิสฺมี นฺนฺจ. 302. โอกาสฺ สตฺตมฺ. 310. กมฺมกรณนิมิตฺตตฺเตสุ สตฺตมฺ. 314. อุปฺพุยฺชกิสฺสรวณฺ.
276. ปุ่วทุ ภาษิตปฺปัสฺสานุญฺ ปุ่รณฺยาทิฆฺ สฺตฺริยาม ตฺตฺตฺยฺชกรณฺ.	331. อิตฺติยัม ภาสิตปฺปมิตฺติ ปุ่มาว เจ.
278. กรุมฺหารยสฺสฺเช ตฺ ปุ่วทุภาโว วิธฺียเต.	332. กมฺมหารยสฺสฺเช จ.
314. เตฆฺ ตฺเวตฺตการตามฺ.	231. สพุพสฺเส'ตฺตฺสากาโร วา. 232. ตฺเร นิจฺจ.

ในอาขยาตซึ่งมีสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกันดังอธิบายมานี้
สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบ
ต่อไปนี้

ตารางที่ 11 เปรียบเทียบสูตรอาขยาตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
217. นามฺยตฺตโยธาตฺตวิกรมโยธฺยณฺ. 218. นามินฺสฺโยปธาตา ลโฆ.	485. อญฺเญสุ จ.

5.4 สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

สูตรในกลุ่มนี้แม้สูตรจะต่างกันแต่ก็มีวิธีการที่คล้ายกัน ซึ่งก็จะต่างจากวิธีที่ 3 เพราะสูตรกลุ่มนี้ไม่ได้เอาวิธีการที่ตรงๆ จากคัมภีร์กาดันตระมาใช้ เพียงแต่ว่าแปลเอาความและตั้งวิธีของสูตรให้คล้ายกันกับคัมภีร์กาดันตระ เช่น

1. ตตฺร จตฺรุตสาทา สุวรา. [กา. 1.2]

(ในอักษรเหล่านั้น อักษรที่ขึ้นต้น 14 ตัว เป็นสระ [คือ อ อา อิ อี อุ อู ฤ ฦ ฦ ภา เอ

โ ไอ โเอ])

ตตฺโถทตฺตา สรา อญฺ. [กัจ. 3]

(ในอักษรเหล่านั้น อักษร 8 ตัว มี โ เป็นที่สุด ชื่อว่า สระ [คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่ออักษร 14 เสียงในหนต้น ชื่อว่า สระ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการตั้งชื่ออักษร 8 เสียงที่มี โ อยู่ท้าย ชื่อว่า สระ สูตรทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

2. อํ อิตฺยฺนฺสุวาระ. [กา. 2.19]

(อักษรคือ อํ ชื่อว่า อนุสวาระ (อ มีไว้เพื่อให้เครื่องหมาย อนุสวาระ ออกเสียงได้จริงๆ แล้วถือว่า อ ไม่มี))

อํ อิตฺ นิคฺคหิตํ. [กัจ. 8]

(จุดโปร่ง คือ อํ (◌̣) ชื่อว่านิคคหิต)

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อ อํ ว่า อนุสวาระ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการตั้งชื่อ อํ ว่า นิคคหิต ซึ่งคำว่า อนุสวาระและนิคคหิตเป็นคำไวพจน์กัน สูตรทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

3. อา เสา สฺโโลปฺสุจ. [กา.2.64]

(หลัง ฤการานตะ จะเป็น อา เมื่อ สฺ วิภักติ ตามหลัง และ สฺ วิภักตินั้นจะถูกลบด้วย [เช่น ปีตา, มาตา])

สตถูปิตาทินมา สีสุมิ สีโลโป จ [กัจ. 199]

(เพราะ สี วิภคติ อาเทศสระที่สุดของ สตถุ ปิตุ ศัพท์เป็นต้น เป็น อา และลบ สี วิภคติ [เช่น สตถา, ปิตา])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการแปลงนามศัพท์ที่มี ฤ อยู่ท้ายเป็น อา ในเพราะ ส วิภคติ และลบ สี วิภคติ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการแปลงสระ อุ ของ สตถุ และ ปิตุ เป็นต้นเป็น อา ในเพราะ สี วิภคติ และลบ สี วิภคติ สูตรของทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

4. อิทุทคุนิะ. [กา. 2.8]

(สระ อิ และ อุที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) มีชื่อเฉพาะว่า อัคนิ (อคุนิ)

อิวันณวนณณา ฌลา. [กัจ. 58]

(อิ วันณะ (อิ อี) ชื่อว่า ฌ, อุ วันณะ (อุ อุ) ชื่อว่า ล [เช่น อีสิ, ทณฺฑี, ภิกฺขุ, อภิภู, อภูจิ, สุขการี, โศตรภู])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการตั้งชื่อ อิ และ อุ ชื่อว่า อัคนิ ส่วน คัมภีร์กัจจายณะตั้งชื่อว่า ฌ และ ล สูตรของทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

5. กุตกรณาคุศจ. [กา. 3.14]

([ในอดีตกาล]ใช้วิภคติทั้งหลายที่เป็นเครื่องมือบอกอดีตกาล ด้วย [ได้แก่ หยัตตนิ

(หยตฺตนิ)อัหยัตตนิ (อหยตฺตนิ)กริยาติปตติ (กริยาติปตฺติ)[เช่น อกโรตุ , อการุมีตุ , อกริษฺตุ])

หิโยปภุติ ปจฺจกฺเข หิยตฺตนิ. [กัจ. 418]

(หิยัตตนิวิภคติ ลงในอดีตกาลตั้งแต่วันวาน จะปรากฏชัดหรือไม่ก็ตาม)

สมิเปชฺชตฺตนิ. [กัจ. 419]

(อัชชตนิวิภคติ ลงในอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ จะปรากฏชัดหรือไม่ก็ตาม)

กริยาติปนฺเนติเต กาลาติปตฺติ. [กัจ. 422]

(กาลาติปตติวิภคติ ลงในกาลที่ล่วงแล้วของกริยาอันเป็นอดีต)

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการลงหิยัตตนิ, อัชชตนิ และกาลาติปตติ วิภคติ ที่มีอดีตกาลเป็นกรรมะ ส่วนคัมภีร์กัจจายณะตั้งสูตรไว้ 3 สูตร เพื่อแสดงการลงหิยัตตนิใน อดีตกาลที่ประจักษ์ตั้งแต่วันวาน, ลงอัชชตนิวิภคติในอดีตกาลภายในวันนี้ และลงกาลาติปตติวิภคติ ในอดีตกาลที่มีกริยาล่วงไปแล้ว คือ ผ่านพ้นมาแล้ว สูตรของทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

6. กุปฺปติชุกิพุทฺธะ สนฺ. [กา. 3.36]

(ใช้ สนฺ ปรัตยยะหลัง คุปฺ ชาติ, ติชฺ ชาติ และ กิตฺ ชาติ [เช่น ชุคุปฺสเต มาม, ตติกฺษเต ตปฺสตาปส, วิจิกิตฺสตี เม มนะ])

มานุสทานุสทานุโย ที่รุมสจากุยาสสย. [กา. 3.37]

(ใช้ สนฺ ปรัตยยะ หลัง มานุ ชาติ, วฐฺ ชาติ, ทานุ ชาติ และ ศานุ ชาติ และที่รุมจะมีใน ที่ของอกุยาสะ(อกุยาสะ=ตัวซ้ำ) [เช่น มีมาสเต, พิกตฺสเต, ที่ทำสเต, ศีคำสเต])

ติช-คุป-กิต-มานะหิ ขณสา วา. [กัจ. 433]

(ลง ข ฉ ปัจจย หลังจาก ติช คุป กิต มาน ชาติบ้าง [เช่น ตติกฺษติ, ชิกฺษณติ, ตติกฺษณติ, วิมฺสติ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการลง สนฺ ปรัตยยะท้าย คุปฺ ชาติ, ติชฺ ชาติ และ กิตฺ ชาติ และลง สนฺ ปัจจยท้าย มานุ ชาติ, วฐฺ ชาติ, ทานุ ชาติ และ ศานุ ชาติ และที่รุมะอัพภาส ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการลง ข ฉ และ ส ปัจจยท้าย ติช, คุป, กิต และมาน ชาติ สูตรของทั้งสอง คัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

7. วา ฉาโสะ. [กา. 4.77]

(อิตฺ จะอยู่ที่ท้าย ฉา ชาติ และ ศิ ชาติก็ได้(ไม่บังคับ) [เมื่อ ปรัตยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และ เป็น อกุณ ตามหลัง] [เช่น อวฺจฺฉิตะ หรือ อวฺจฺฉาตะ])

จาปาน'มอิ จ. [กัจ. 588]

([เพราะ ต และ ติ ปัจจย อาเทศสระ อา ที่สุด]ของ จา และ ปา ชาติเป็น อิ อิ [เช่น จูโต, จูติ, ปิตา, ปิติ])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการแปลงสระท้าย ฉา ชาติ และ ศิ ชาติ เป็น อิตฺ ได้บ้าง ส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการแปลงสระ อา ของ ฉา ชาติเป็น อิ และแปลงสระ อา ของ ปา ชาติเป็น อิ สูตรของทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

8. อาศิษฺยกะ. [กา. 4.149]

(เมื่อปรากฏความปรารณา ลง อก ปรัตยยะ [เช่น ชีวกะ])

ติ กิจฺจาสิฏฺเฐ. [กัจ. 552]

(เมื่อรู้ความปรารณา ลง ติ ปัจจยและกิตฺปัจจย[หลังจากชาติทั้งปวง] [เช่น ชินพุทธิ, รมฺมทินฺโน])

จะเห็นได้ว่า สูตรในคัมภีร์กาดันตระแสดงการลง อก ปรัตยยะเมื่อปรากฏความ ปรารณาส่วนคัมภีร์กัจจายณะแสดงการลง ติ และกิตฺกฺปัจจยมี ต ปัจจยเป็นต้นเมื่อปรากฏความ ปรารณา สูตรของทั้งสองคัมภีร์จึงมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน

จากการศึกษาเปรียบเทียบ สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน
ผู้วิจัยได้ข้อสรุปดังนี้

1. เรื่องสนธิมีสูตรจำนวน 10 คู่ ดังนี้ (กา. 1.- / กัจ.-)

2/3, 19/8, 24/12+14-16+25, 25/14, 31/21,
32/18, 40/13+17, 42/24+28, 45/51, 76/27

2. เรื่องนามมีสูตรจำนวน 46 คู่ ดังนี้ (กา. 2.- / กัจ.-)

5/57, 8/58, 10/60, 14/89, 15/107,
17/83, 19/101, 21/108, 24/109, 28/110,
30/164, 37/220, 38/111, 39/114, 40/115,
42/111-112+216, 46/245, 48/220, 55/97,
60/69, 63/203, 67/209, 68/200, 92/89,
136/71+78, 141/178, 167-168/133, 174/173, 175/174,
176/172, 177/174, 226/272, 228/306, 230-231/277,
285-286/403, 288/344+348, 290/345, 293/347, 295/350-351,
299/357, 300-301/360, 302/364+366+368-369, 313/234+236,
318/252, 320/228, 327/363

3. เรื่องอาขยาตมีสูตรจำนวน 12 คู่ ดังนี้ (กา. 3.- / กัจ.-)

14/418-419+422, 36-37/433, 38/434, 39/437, 41/436,
42/435, 43/439, 50/455, 107-108/465, 124/487,
340/471, 415/478

4. เรื่องกิตติมีสูตรจำนวน 14 คู่ ดังนี้ (กา. 4.- / กัจ.-)

21/525, 59/586, 71/585+587, 76-77/588, 131-132/527,
149/552, 206/538, 273/527, 306/656, 328/527,
384/644, 387-388/551, 389+397-400/553, 422/560

ในสนธิซึ่งมีรูปสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ดังอธิบายมา
นี้ สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบ
ต่อไปนี้

ตารางที่ 12 เปรียบเทียบสูตรสนธิที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ในคัมภีร์กาดันตรงกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
2. ตตฺร จตุรทสาทา สุวรา.	3. ตตฺโถทนฺตา สรา อฏฺฐ.
11. วรฺกานํ ปุรณฺทวิตฺติยาะ สยสาสุจาโณฆาะ.	9. ปฺรสมณฺญา ปโยเค.
19. อํ อิตฺยฺนฺสุวาระ.	8. อํ อิตฺติ นิกฺคหิตํ.
24. สมานะ สวฺรณฺ ทิรฺโฆภาติ ปฺรสุจ โลปฺม.	12. สรา สเร โลปฺ.
	14. กฺวจาสวณฺณํ ลฺลุตเต.
	15. ทิฬํ.
	16. ปุพุโพ จ.
	25. ทิฬํ.
25. อวฺรณฺ อิวฺรณฺ เอ.	14. กฺวจาสวณฺณํ ลฺลุตเต.
31. อิวฺโรณฺ ขมสวฺรณฺ น จ ปโร โลปฺยะ.	21. อิวฺณฺโณ ยํ นวา.
32. วมฺวฺรณฺ.	18. วโฆทฺทนฺตานํ.
40. เอโทตฺประ ปทานฺเต โลปฺมการะ.	13. วาปโร อสฺรูปา.
	17. ยเมทฺนตฺสฺสาเทโส.
42. โอทฺนตา ออฺอุอา นิปาตะ สฺวเร ปฺรกฺฤตฺยา.	24. สเร กฺวจิ.
45. อนฺอุปทฺธิฏฺฐาสุจ.	51. อนฺอุปทฺธิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโต.
76. เอษสปโร วุยฺยฺชนฺ โลปฺยะ.	27. โลปฺยจ ตตฺรกาโร.

ในนามซึ่งสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ดังอธิบายมานี้
สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 13 เปรียบเทียบสูตรนามที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ในคัมภีร์กาดันตรงกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
5. อามนฺตฺริเต ลีะ สมฺพุทฺธิะ.	57. อาลปเน ลี คสณฺโณ.
8. อิทฺทฺทฺนิะ.	58. อิวฺณฺณฺวณฺณา ฌลา.
10. อา สฺรทฺธา.	60. อา โฆ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
14. อกาโร ทิรุณฺโณ โฆฆวติ.	89. สุนฺหิสฺส จ.
15. ชลฺล.	107. สพุพโยนินฺ'มาเอ.
17. อการเ โลปม.	83. สรโลโป'มาเทสปปจจยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺ ปรกตฺ.
19. ฐฎฺฐิ พหุคฺเว ตฺเว.	101. สฺหิสฺสว'กาโร เอ.
21. งสิราต.	108. สฺมาสมินฺ วา.
24. เจริยะ.	109. อาย จตฺตฺเถกฺวจนฺตฺส ตฺ.
28. วิภาเยเต ปุรวาทะ.	110. ตโย เนว จ สพุพนาเมหิ.
30. ชสฺ สรว อึะ.	164. สพุพนามการเต ปจฺโม.
37. สฺรทฺธายะ สิริโลปม.	220. เสสโต โลปํ คสิปิ.
38. ญฺเภาโสเร.	111. ฆโต นาทีนํ.
39. สํพุทฺธา จ.	114. ฆเต จ.
40. หุสฺสโว'มพารธานาม.	115. น อมฺมาทีโต.
42. ฆนฺตฺติ โย-ยาสฺ-ยาสฺ-ยาม.	111. ฆโต นาทีนํ. 112. ปโต ย. 216. ฆปโต สฺมึ ยํ วา.
46. สํพุทฺธา หุสฺสวะ.	245. ฆลปํ รสฺสํ.
48. อีการานตาคฺ สึะ.	220. เสสโต โลปํ คสิปิ.
55. อีเรทฺโรชฺชสฺ.	97. เวโวสุ โล จ.
60. จิเร สปุรวะ.	69. อาทีโต โอ จ.
63. ฤทฺถตาคฺ สปุรวะ.	203. อฺ สสฺมึ สโลโป จ.
67. ฆฎฺฐิ จ.	209. ปีตาทีน'มสฺมิหิ.
68. ธาโตสฺตฤทฺทสฺยาร.	200. อญฺเณสฺ'วารตฺตํ.
92. ทิรฺหมมามิ สนา.	89. สุนฺหิสฺส จ.
136. อนเกาภฺยโรโยสฺสวสฺสโยคาคฺ ยเว.	71. ยวการา จ.
141. อวฺยสฺรวนามฺนะ สฺวราทฺนฺตฺยาคฺ ปุรว'กฺ ะ.	178. สพุพโต โก.
167. ตฺริจตฺตฺโร สะตฺตฺริยํ ติสฺสจตฺตฺตฺ วิภกฺเต.	133. ติจจฺจนฺนํ ติสฺสจตฺตฺสโต-ตโยจตฺตฺตฺโร-ตฺติจจตฺตฺตฺริ.
168. เตารํ สฺวเร.	

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
174. เสสา สะ.	173. อมฺสฺส โม สํ.
175. ตสฺย จ.	174. เอตเตสํ โต.
176. อิทมียมมปฺปฺลึ.	172. อนปฺปฺสกสฺสา ยํ สิมฺหิ.
177. อทฺ วุญฺชเน'นญ.	177. อิมสทฺทสฺส จ.
226. ปฺรยฺปางโยเค ปญฺจมี.	272. ธาตุณามานมฺปสฺสคโยคาทีสุวปี จ.
228. ทฺวติ'ไยเนน.	306. กฺวจิ ทฺวติยา จญฺจฺนินมคฺเค.
230. คตฺยรฺถกรฺมณิ ทฺวติ'ยาจฺจฺรฺถเยา เจษฺฐา ยามนฺธฺวณิ.	277. สิตาฆ-หนฺ-จา-สฺป-ธาร-ปีห-กฺฐ-ทฺหิสุ'โสสุย- ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนฺนปติคฺคิณ-ปฺพุพฺพคฺคตา- โรจนคฺค-ตทคฺค-คฺคฺมคฺคาลมคฺค-มณฺเฑา- นาทรปฺปาณิ คตฺยคฺคกมฺมณิ อาสีสคฺค- สมฺมุติ-ภิกฺข-สคฺคตมฺยคฺเคสุ จ.
231. มนฺยกรฺมณิ จานาทร'ปฺราณินิ.	
285. ยากาเรฯ สฺตฺรํกฺฤเตฯ หุรฺสฺสฺวา กฺวจิตฺ.	403. กฺวจา'ทิมชฺฌตฺตรานํ ทิมฺรฺสฺสา ปจฺจเยสุ จ.
286. หุรฺสฺสฺย ทิมฺรฺดา.	
290. กุญฺชาทรานณฺ สฺมกฺคเต.	345. ฉายนณฺนา วจฺณาทีโต.
293. พาหฺวาเทสุจ วิธียเต.	347. โอโต ฌิ วา.
295. เตน ทิวฺยติ สํสฺถยฺภุํ ตฺรตีคฺคณฺ จรคฺคยปี ปณฺยจฺจลฺปฺนาณิโยคาจฺจ กฺริตาเทรายุธาทปี.	350. เยน วา สํสฺถจฺจํ ตฺรติ จรติ วหติ ฌิโก. 351. ตมธฺเต เตนกตาที-สนฺนิธาน-นิโยค-สปีป- ภณฺฑ-ชีวิกคฺเคสุ จ.
299. อุปฺมานเ วติเต.	357. อุปมคฺคทายิตคฺคตฺ.
300. ตคฺคฺวา ภาเว.	360. ฌย-คฺค-ตา ภาเว คฺค.
301. ยณฺ จ ปฺรกีรติเต.	
302. ตทสฺสาสฺสตีติ มนฺตฺวณฺตฺวิน.	364. ตทสฺสคฺคตีติ วิ จ. 366. ทณฺหาทีโต อิกอิ. 368. คุณฺหาทีโต วนฺตฺ. 369. สคฺคยาทีหิ มนฺตฺ.
313. รโธเรเตตฺ.	234. อิมสฺสฺสิ อํทานิหโตเรสุ จ. 236. เอต รหิมฺหิ.
318. กิมะ.	252. หีหฺหฺณจณฺ.

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
320. ตโหะ กุชะ.	228. กุ หีหฺสุ จ.
327. อาขุยาตาจฺจ ตมาทยะ.	363. วิเสเส ตรตมิลิกิยฺญา.

ในอาขยาตซึ่งสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ดังอธิบายมานี้ สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 14 เปรียบเทียบสูตรอาขยาตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ในคัมภีร์กาดันตระกับ คัมภีร์กัจจายน

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
14. ภูตกรณวดยุจ.	418. หิโยโยปฺภุติ ปจฺจกุเข หิยุตฺตนิ. 419. สมิเปชฺชตนิ. 422. กุริยาติปฺนฺเนตฺเต กาลาติปฺตติ.
36. คุปฺติชกิทฺทุยะ สนฺ.	433. ติช-คุป-กิต-มานะหิ ขณฺสา-ว.
37. มานวฺรทาทฺตานฺกุโย ทิรฺมสฺสาภฺยาสฺสย.	
38. ธาโตรฺวา ตุมฺนฺตาทิจฺจติในกกรตฺถกาค.	434. กุช-ฆส-หฺร-สุปาทีหิ ตุมฺิจฺจตฺเตส.
39. นามฺน อาตฺเมจฺจาหฺมา ยินฺ.	437. นามมฺหาตฺติจฺจตฺเต.
41. อุปฺมานาทาจาเร.	436. อียูปฺมานา จ.
42. กรตฺรายิเส สโลปฺสุจ.	435. อาย นามโต กตฺตูปฺมานาทาจาเร.
43. อินฺ การิตฺ ฐาตฺวรุเ.	439. ฐาตฺวรุเป นามสฺมา ญโย จ.
50. เต ฐาตฺวา.	455. ฐาตฺวปฺปจฺเจยฺหิ วิกตฺติโย.
107. สนฺยวฺรณฺสย.	465. อนตฺตสฺสึ'วณฺณากาโร วา.
108. อุวฺรณฺสย ฆานฺตฺสฺสาปวฺรคปฺรสุยวฺรณ.	
124. สปรสฺสุวรายะ สปรสฺสารณฺมนตฺสฺสาเย.	487. วจ-วส-วหาทีน'มฺกาโร วสฺส เย.
340. ทฺถะเส ปศฺยะ.	471. ทิสฺสสฺ ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.
415. อสฺย วโมรฺทฺริณฺ.	478. อกาโร ทินฺมฺ หิมฺเมส.

ในกิตที่เหลือซึ่งสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ดังอธิบายมานี้ สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบความเหมือนกันได้ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 15 เปรียบเทียบสูตรกิตที่มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน ในคัมภีร์กาดันตรงกับ
คัมภีร์กัจจายณะ

กาดันตรสูตร	กัจจายนสูตร
21. นามิโน'มฺ ปฺรตฺยยวจุ'จกสฺวรสฺย.	525. สณฺณาย'มฺ นุ.
59. วณฺติตโนตฺยาทีปฺรติยทุธฺฐา ฐฺฎิ ปณฺจโม'จจาตะ.	586. คม-ขน-หน-รมาทีน'มฺนุโต.
71. ฐฺฎิ ขนิสนิขนาม.	585. ขนาทีน'มา คิมฺหิ จ. 587. รกาโร จ.
76. ทฺยตฺติสฺยตฺติมาสุถํ คฺยคฺคณ.	588. จาปาน'มฺอิ จ.
77. วา ฉาโสะ.	
131. วุณฺตถฺเจา.	527. สพฺพโต ญฺว-ตุวา-วี วา.
132. อจฺ ปจาทิภฺยสฺจ.	
273. นินฺทหี'สฺกฺกฺติสขาทานกสฺวรวินาสฺวียา ภาษาสุขํ วุณฺ.	
328. กฺขุ'กฺขุ'กฺขุ'ยํ เวา.	
149. อาสิยฺยกะ.	552. ติ กิจฺจาสิ'ญฺเจ.
206. ปาณฺนิมตฺตาทเมา สฺติปฺนิ.	538. สํหนณฺณาย วา โร โฌ.
306. นีทาปสฺสยฺยชฺสตุตฺทสฺสิจมิหฺปตฺทสนฺหา กรณ.	656. ฉทาทีหิ ต-ตฺรณ.
384. ญฺวณฺพนฺธาทถะ.	644. เวปฺ-สี-ทว-วมฺ-กฺ-ทา-ญฺ-หฺวาทีหิ ถฺตฺติมณฺนิมา นิพฺพตฺเต.
385. ทฺวณฺพนฺธาตฺ ตฺริมฺกฺ เตน นีรวถฺตเต.	
387. อุปฺสฺเร ทะ กิะ.	551. สณฺณายํ ทาธาโต อี.
388. กรุมณฺยธิกรณ จ.	
389. สฺตฺริยํ กฺติะ. 397. สฺติปฺรตฺยยาทะ.	553. อิตฺติย'มฺติยโว วา.
398. กุโรสฺจ นิษฺฎา เสฏฺฐะ.	
399. ฆานฺพนฺธกิตฺทาทีภฺยสฺตฺว.	
400. ภีญฺจินฺตฺปิ'ชกฺกฺกมฺพิจฺรจฺสฺปฺถหิโตลฺลิโท ลิภฺยสฺจ.	
422. ศาสฺสยฺยทฺทศฺธิธฺมมฺยํ วา.	560. อีสํทฺสุหิ ข.

จากการเปรียบเทียบเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสอง ได้ข้อสรุปว่า เนื้อหาของกาดันตระมีอิทธิพลต่อคัมภีร์กัจจายนะ 4 กลุ่มใหญ่ คือ สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์และวิธีการเหมือนกัน มี 33 คู่ สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์คล้ายกัน แต่วิธีการต่างกัน มี 177 คู่ สูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการตรงกัน มี 9 คู่ และสูตรของทั้งสองคัมภีร์มีรูปศัพท์ต่างกัน แต่วิธีการคล้ายกัน มี 83 คู่ ซึ่งรวมทั้งหมดแล้วมีสูตรที่ตรงกันถึง 302 คู่ และในบางคูนันอาจมีสูตรในคัมภีร์กัจจายนะหลายสูตรได้รับอิทธิพลจากสูตรในคัมภีร์กาดันตระเพียงสูตรเดียว และสูตรของคัมภีร์กัจจายนะที่ไม่ตรงกันเลยที่ไม่ได้นำมาเปรียบเทียบไว้นั้นก็ไม่อาจตัดสินได้ว่าไม่ได้รับอิทธิพลโดยตรง อาจจะอาศัยหลักการเดียวกันแล้วกำหนดวิธีและรูปศัพท์ขึ้นมาใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับพุทธพจน์หรือตรงกับศัพท์ที่ใช้อยู่ในภาษาบาลีก็ได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมากล่าวในหัวข้อต่อไปด้วย เมื่อสรุปภาพรวมแล้วจึงเห็นว่าคัมภีร์กัจจายนะได้รับอิทธิพลเรื่องสูตรจากคัมภีร์กัจจายนะเป็นอย่างมาก

6. ลักษณะที่แตกต่างระหว่างกาดันตระและกัจจายนะ

แม้ว่าคัมภีร์กัจจายนะจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระหลายอย่างแต่จากการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ทั้งสอง ผู้วิจัยก็พบว่า มีหลายส่วนในคัมภีร์กัจจายนะที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์กาดันตระ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะธรรมชาติของภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาปรากฏแตกต่างไปจากภาษาสันสกฤต ดังนี้

6.1 การเพิ่มเติมเนื้อหาในกัจจายนะ

การเพิ่มเติมเนื้อหานี้อยู่จำนวนมาก สูตรที่นำมากล่าวถึงนี้พบในคัมภีร์กัจจายนะแต่ไม่พบในคัมภีร์กาดันตระซึ่งอาจเป็นเพราะผู้เรียบเรียงคัมภีร์กัจจายนะต้องการ “ปรับสาระและรายละเอียดต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้องกับลักษณะของภาษาบาลี” ดังที่สุภาพรณ ฌ บางช้างเสนอไว้

สูตรในคัมภีร์กัจจายนะที่เพิ่มจากคัมภีร์กาดันตระแบ่งตามกัปป์ มีดังต่อไปนี้

1. ในสนธิมีจำนวนทั้งสิ้น 25 สูตรได้แก่

1,	19,	20,	22,	29,	30,	32,	33,	34,	35,
36,	37,	38,	39,	40,	41,	42,	43,	44,	45,
46,	47,	48,	49,	50					

2. ในนามมีจำนวนทั้งสิ้น 199 สูตรได้แก่

52,	53,	55,	56,	59,	61,	63,	64,	65,	66,
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80,
 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92,
 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 104,
 105, 106, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
 134, 136, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 169, 170,
 171, 175, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 188, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201,
 202, 204, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 214, 215,
 218, 219, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 233, 235,
 239, 240, 242, 244, 250, 251, 253, 255, 256, 260,
 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270,
 274, 275, 277, 283, 290, 296, 298, 300, 305, 307,
 309, 311, 312, 315, 337, 338, 339, 340, 348, 349,
 353, 354, 355, 358, 359, 361, 362, 365, 367, 370,
 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381,
 382, 383, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393,
 394, 395, 396, 397, 400, 401, 402, 404, 405

3. ในอาขยาดมีจำนวนทั้งสิ้น 43 สูตรได้แก่

441, 442, 443, 444, 450, 454, 457, 463, 466, 467,
 472, 473, 474, 475, 480, 481, 482, 488, 489, 490,
 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500,
 501, 503, 504, 505, 508, 509, 510, 511, 515, 517,
 518, 521, 523

4. ในกิตติมีจำนวนทั้งสิ้น 58 สูตรได้แก่

526, 531, 534, 535, 536, 537, 539, 541, 542, 543,
 544, 549, 550, 554, 556, 557, 558, 559, 563, 565,
 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575,
 576, 577, 578, 579, 580, 581, 584, 589, 591, 593,

594, 595, 596, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604,
 605, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 613, 614, 615,
 616, 617, 618, 619, 620, 621, 626, 627, 628, 629,
 630, 631, 632, 633, 634, 637, 641, 646, 647, 648,
 649, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665,
 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673

คัมภีร์กัจจายณะมีเนื้อหาหลายส่วนที่เพิ่มจากคัมภีร์กาคันตระ ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องอุณาภิ
 ที่ในคัมภีร์กาคันตระไม่ได้แยกออกมาแสดงให้เห็นชัดแต่ในกัจจายณะมีเรื่องอุณาภิมากถึง 50 สูตร

เรื่องนาม ในคัมภีร์กัจจายณะมีเนื้อหาเพิ่มจากคัมภีร์กาคันตระอีก 2 กัณฑ์คือกัณฑ์ที่ 4
 และ 5 รวม 60 สูตร ซึ่งไม่พบในคัมภีร์กาคันตระ

6.2 การตัดทอนเนื้อหา

การตัดทอนเนื้อหาสูตรนี้หมายถึงมีสูตรในคัมภีร์กาคันตระแต่คัมภีร์กัจจายณะไม่
 นำมาใช้ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเนื้อหาไม่เหมาะสมกับภาษาบาลีตัวอย่างที่เห็นชัดคือ เรื่องจำนวนของ
 สูตรเช่น เรื่อง ภคฺตาในคัมภีร์กาคันตระมี 6 ปาทะ ในกัจจายณะมี 6 กัณฑ์โดยแยกอุณาภิที่อยู่ในกัณฑ์ที่
 6 มี 50 สูตร รวมจำนวนสูตรในกิตติมีเพียง 150 สูตรในขณะที่คัมภีร์กาคันตระมี 546 สูตรซึ่งมากกว่า
 คัมภีร์กัจจายณะถึง 396 สูตร ได้แก่ สูตรปรากฏเฉพาะในคัมภีร์กาคันตระ แต่ไม่ปรากฏในคัมภีร์
 กัจจายณะ มีดังนี้

1. อธิบายะที่ 1 เรื่องสนธิ จำนวน 55 สูตรได้แก่

3, 4, 7, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 20, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36,
 38, 39, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
 74, 75, 77, 78, 79

2. อธิบายะที่ 2 เรื่องนาม จำนวน 185 สูตรได้แก่

1, 3, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 16,
 18, 20, 22, 23, 26, 27, 31, 34, 36, 41,
 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57,

58, 59, 61, 62, 65, 69, 70, 72, 73, 76,
 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 89,
 90, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102,
 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123,
 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135,
 137, 138, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 153,
 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169,
 170, 171, 173, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184,
 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 209, 211, 212, 213, 222, 227, 233, 234,
 235, 238, 252, 253, 254, 257, 258, 262, 268, 270,
 271, 278, 284, 287, 289, 292, 296, 297, 298, 307,
 308, 309, 310, 319, 324, 328, 329, 330, 331, 332,
 333, 334, 335, 336, 337

3. อักษรย่อที่ 3 เรืองอาขยาด จำนวน 362 สูตรได้แก่

8, 9, 12, 16, 17, 21, 30, 31, 35, 40,
 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 73, 75,
 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 86, 87, 88,
 89, 90, 91, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125,
 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 158,
 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
 181, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 191, 192, 193,

194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,
 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214,
 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226,
 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246,
 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256,
 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266,
 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277,
 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287,
 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307,
 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317,
 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327,
 328, 329, 330, 331, 332, 335, 336, 338, 339, 341,
 342, 343, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354,
 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365,
 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375,
 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385,
 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395,
 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405,
 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416,
 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427,
 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437,
 438, 439

4. อธิบายที่ 4 เรื่องกฤต จำนวน 396 สูตรได้แก่

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,

52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62,
 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74,
 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
 129, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 153, 154, 155,
 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175,
 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207,
 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217,
 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239,
 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250,
 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262,
 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272,
 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285,
 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295,
 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305,
 307, 308, 309, 310, 319, 321, 322, 323, 324, 325,
 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336,
 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356,
 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377,
 378, 379, 380, 382, 383, 386, 390, 391, 392, 393,

394, 395, 396, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407,
 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420,
 421, 425, 426, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 437,
 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447,
 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457,
 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467,
 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 478, 479,
 480, 481, 482, 483, 487, 488, 489, 490, 491, 492,
 493, 494, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507,
 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517,
 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527,
 528, 529, 530, 531, 533, 535, 536, 537, 538, 539,
 540, 542, 543, 544, 545, 546

สูตรส่วนใหญ่ที่ทั้งสองคัมภีร์ไม่ตรงกันเช่น พบในคัมภีร์กาดันตระแต่ไม่พบในคัมภีร์
 กัจจายณะนั้นเป็นเพราะความแตกต่างของเสียงสระและพยัญชนะปรากฏเฉพาะในภาษาสันสกฤต
 เช่น เสียง ศ และ ษ ที่ไม่มีใช้ในภาษาบาลี เช่นสูตรในคัมภีร์กาดันตระว่า อูษฺมาณะ ศษสหาะ.
 แปลว่า “ศ ษ ส และ ห ชื่อว่า อูษฺมะ” (กา .1.15) สูตรที่แสดงอักษรเหล่านี้จะไม่มีในคัมภีร์กา
 ดันตระ

ส่วนสูตรที่คัมภีร์กัจจายณะเพิ่มจากคัมภีร์กาดันตระเนื่องจากธรรมชาติของภาษา
 สันสกฤตไม่อาจนำมาใช้กับภาษาบาลีได้ทั้งหมด หรือไม่เหมาะสมกับพระไตรปิฎกทำให้มีการตัด
 ทอนหรือเพิ่มสูตรให้เหมาะสมกับพระไตรปิฎกดังข้อความในคัมภีร์กัจจายณะสูตรบทที่ 52 ว่า
 ชินวจนฺยุตฺตํ หิ ([ข้อความทั้งหมด]สมควรแก่พระชินพจน์[คือพระไตรปิฎก]นั้นเทียว) สูตรนี้จึงเป็น
 ข้อสรุปทั้งหมดของเรื่องกัจจายณะที่คัดลอก ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงจากเรื่องกาดันตระเพื่อให้
 เหมาะสมกับภาษาบาลีให้มากที่สุดนั่นเอง

7. ความแพร่หลายของเรื่อง

คัมภีร์กาดันตระเป็นไวยากรณ์ที่แพร่หลายมาก พบต้นฉบับทั้งในประเทศอินเดีย และ
 ฉบับแปลภาษาทิเบต อินโดนีเซียโบราณ และฉบับแปลเป็นภาษาพม่า ลักษณะของการแพร่หลาย
 ของเรื่องแสดงว่าคัมภีร์กาดันตระมีการแพร่ไป 2 กระแส คือ กระแสที่แพร่หลายทางเหนือซึ่งอาจจะ
 เป็นฉบับของกัศมีร์ได้แพร่ไปทางอินเดียทางตอนเหนือและประเทศทิเบต อีกกระแสหนึ่งแพร่หลาย

ทางตอนใต้และตะวันออกของอินเดีย ทำให้มีฉบับตัวเขียนหลายฉบับที่พบที่เมืองมัทราส รวมถึงฉบับแปลภาษาฮินโดนีเซียโบราณและฉบับแปลภาษาพม่าก็เป็นฉบับของอินเดียได้ด้วย

ส่วนคัมภีร์กัจจายณะนั้นเป็นไวยากรณ์กลุ่มที่เก่าแก่และแพร่หลายมากที่สุด ประเทศที่รับอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทต่างมีการศึกษาไวยากรณ์กัจจายณะทั้งสิ้น ดังนั้นคัมภีร์กัจจายณะจึงแพร่หลายอย่างมากทั้งในอินเดีย ลังกา พม่า และไทย นอกจากนี้จะมีการแปลคัมภีร์กัจจายณะเป็นภาษาต่างๆ แล้วยังมีการแต่งคัมภีร์เพื่ออธิบายคัมภีร์กัจจายณะอย่างมากมาย ดูได้จากรายชื่อคัมภีร์ความแพร่หลายที่ผู้วิจัยได้นำรายชื่อคัมภีร์แสดงในบทที่ 3

ข้อมูลที่น่าสนใจคือการแปลคัมภีร์กาคันตระจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาบาลีของพระลัทธมมญาณเถระในศตวรรษที่ 14 ที่แสดงว่าพระภิกษุพม่าเห็นความสำคัญของคัมภีร์กาคันตระ แต่น่าเสียดายที่ยังไม่มีผู้พบต้นฉบับดังกล่าวซึ่งหากพบต้นฉบับแล้วก็จะเป็ข้อมูลสำคัญที่ยืนยันถึงความสัมพันธ์ของการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤตได้

8. อิทธิพลของคัมภีร์กาคันตระที่มีต่อคัมภีร์กัจจายณะ

นักบูรพคดีศึกษาพบว่าคัมภีร์กาคันตระมีอิทธิพลต่อคัมภีร์กัจจายณะและคัมภีร์ไวยากรณ์ของทมิฬหลายฉบับ แต่ยังไม่เคยมีการศึกษาว่าคัมภีร์กัจจายณะได้อิทธิพลด้านใดจากคัมภีร์กาคันตระในทุกๆ ด้าน จากการศึกษารเปรียบเทียบผู้วิจัยพบว่า กัจจายณะได้อิทธิพลจากคัมภีร์กาคันตระหลายอย่าง ดังนี้

8.1 อิทธิพลด้านโครงสร้าง

อิทธิพลทางโครงสร้างนั้นจะเห็นได้จากโครงสร้างของสูตรทั้งหมดในเรื่องที่ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบไว้แล้วในหัวข้อที่ 4 ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่าคัมภีร์กัจจายณะใช้วิธีการเดียวกับคัมภีร์กาคันตระโดยเริ่มจากการอธิบายเรื่องเสียงสระ พยัญชนะ แล้วเริ่มด้วยการผสมเสียงคำ(สนธิ) จากนั้นก็กล่าวถึงคำนามโดยแยกเป็นนาม การก สมาส และดัตถิต การอธิบายของกาคันตระเป็นวิธีการที่ต่างไปจากไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ จึงเป็นไปได้ว่า กัจจายณะนี้น่าจะได้อิทธิพลทางโครงสร้างจากกาคันตระทั้งหมด

ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบโครงสร้างทั้งหมดของทั้งสองเรื่องจะเห็นได้ว่าโครงสร้างของเรื่องกัจจายณะตรงกับกาคันตระทั้งหมดเหมือนกับที่สุภาพรรณ ณ บางช้างกล่าวว่า

“คัมภีร์กัจจายณะแบ่งออกเป็นกัณฑ์ๆ (ปริเฉท) มีสนธิกัณฑ์เป็นต้นตรงกับกัณฑ์ในคัมภีร์กาคันตระหรือกลาป (มีอุณาทักปะเท่านั้นที่เกินไปจากกาคันตระ)”⁹

8.2 อิทธิพลด้านรูปแบบ

อิทธิพลในด้านรูปแบบนั้น พบว่าคัมภีร์กัจจายณะได้รูปแบบและการนำเสนอไปจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตซึ่งน่าจะได้แก่คัมภีร์กาคันตระ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์กัจจายณะเลียนแบบโครงสร้างของคัมภีร์กาคันตระทั้งหมด ดังนั้นก็น่าจะได้รูปแบบของคัมภีร์กาคันตระไปด้วย รูปแบบที่คัมภีร์กัจจายณะเหมือนกับคัมภีร์กาคันตระคือการนำเสนอเนื้อหาตามลำดับชั้นตอน¹⁰ คือ การกล่าวถึงสูตร วฤตติ และอุทาหรณ์ ดังนี้

กัจจายณะ (กัจ. 3)

สูตร : ตตฺถ โถทนฺตา สรา อฏฺฐ.

วฤตติ : ตตฺถ อฏฺฐเรสุ อการาทีสุ โถทนฺตา อฏฺฐ อฏฺฐรา สรา นาม โหนฺติ.

อุทาหรณ์ : ตํยถา อ อา อิ อี อุ อุ เอ โอ อิติ สรา นาม.

กาคันตระ (กา. 1.2)

สูตร : ตตฺร จตฺรุตฺตาทา สุวรา.

วฤตติ : ตสฺมินิ วรฺณสมามฺนายิเย อาทา เย จตฺรุตฺต วรฺณาสุเต สุวรสฺสฺหฺวา ภวนฺติ.

อุทาหรณ์ : อ อา อิ อี อุ อุ ฤ ฤ ฤ ฤ เอ โอ โอ เอ.

นอกจากนี้วิธีการนำเสนอเนื้อหาสูตรในคัมภีร์กัจจายณะก็เหมือนกับกาคันตระที่มีการเสนอเนื้อหาเป็น 6 ประเภท คือ

1. สัตฺยญาสูตร (สยฺชญาสูตร) สูตรตั้งชื่อ เช่น ชื่อ สระ, สมานะ, รัสสะ, ทิฆะ, นามิ, สันธยักระ, พยฺยชนะ ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้เรียกทางไวยากรณ์

⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 8.

¹⁰ หลักการเขียนไวยากรณ์ที่สมบูรณ์แบบ ที่จะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1. สูตรคือแสดงกฎหรือข้อบังคับทางไวยากรณ์ 2. วฤตติคือข้อความอธิบายขยายความหมายของสูตรที่ได้ตั้งไว้ให้สมบูรณ์ขึ้น 3. อุทาหรณ์คือตัวอย่างที่นำมาอ้างอิงให้สมเหตุสมผลกับกฎที่ได้ตั้งไว้โดยการตั้งสูตรนั้นอาศัยเนื้อหาจากพระไตรปิฎก จึงยกตัวอย่างดังกล่าวนี้มาแสดงเป็นอุทาหรณ์ไว้ในคัมภีร์ ดู ปทฺฐปฺลิตฺธิมฺมฺชรีเลม 1 (กรุงเทพฯ: ไทยราชวัน, 2547), 17.

2. ปริภาษสูตร (ปริภาษสูตร) สูตรแสดงกฎทั่วไป เป็นเครื่องสังเกตที่มีความหมายครอบคลุมเนื้อหาของคัมภีร์

3. วิชสูตร (วิชสูตร) สูตรประกอบรูปศัพท์ หรือสูตรที่แสดงวิธีการเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะศัพท์ ซึ่งเป็นวิธีทำให้สำเร็จรูปเป็นบทต่างๆ

4. นิยมสูตร (นิยมสูตร) สูตรกำหนดให้แน่นอน

5. ประติเศสูตร (ประติเศสูตร) สูตรห้ามการเชื่อมสระในเพราะพยัญชนะท้าย เป็นต้น

6. อธิการสูตร (อธิการสูตร) สูตรติดตามไปปรากฏในสูตรอื่น คือสูตรที่เสนอนำสูตรซึ่งจะมีสาระอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

ในคัมภีร์กัจจายณะมี วิธีการนำเสนอเนื้อหาเป็น 6 ประเภท เช่นกันคือ

1. สัญญาสูตร (สัญญาสูตร) สูตรตั้งชื่อ เช่น ชื่อ อักษร, สระ, พยัญชนะ, กรุ, ลหุ, ทิฆะ, รัสสะ ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้เรียกทางไวยากรณ์

2. ปริภาสาสูตร (ปริภาสาสูตร) สูตรแสดงกฎทั่วไป เป็นเครื่องสังเกตที่มีความหมายครอบคลุมเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งหมด

3. วิชสูตร (วิชสูตร) สูตรประกอบรูปศัพท์ หรือสูตรที่แสดงวิธีการเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะศัพท์ ซึ่งเป็นวิธีทำให้สำเร็จรูปเป็นบทต่างๆ

4. นิยมสูตร (นิยมสูตร) สูตรกำหนดให้แน่นอน

5. อธิการสูตร สูตรติดตามไปปรากฏในสูตรอื่น คือสูตรที่เสนอนำสูตรซึ่งจะมีสาระอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

6. อติเทสสูตร (อติเทสสูตร) สูตรชี้แนะวิธีที่กระทำ คือสำหรับชี้แจง

เมื่อเปรียบเทียบสูตรทั้ง 6 ประเภทของกาดันตระและกัจจายณะแล้วมีประเภทของสูตร 6 อย่างตรงกันแต่กาดันตระมีประติเศสูตรแต่กัจจายณะเป็นอติเทสสูตรทั้งนี้ สุภาพรณ ฌ บางช้าง ตั้งข้อสังเกตว่า

“คัมภีร์กัจจายณะเสนอสาระทางไวยากรณ์ตามรูปแบบและวิธีนำเสนอ

ไวยากรณ์ในระบบอินเดีย โดยอาศัยคัมภีร์กาดันตระหรือกลาปเป็นต้นแบบ

แล้วปรับสาระและรายละเอียดต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้องกับลักษณะของ

ภาษาบาลีตามที่ปรากฏใช้ในพระไตรปิฎก”¹¹

ข้อสังเกตดังกล่าวมีน้ำหนักมากเพราะเมื่อพิจารณารูปแบบของคัมภีร์กัจจายณะแล้ว พบว่า กัจจายณะเลียนแบบกาดันตระทั้งหมด

¹¹ สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, 42.

8.3 อิทธิพลด้านเนื้อหา

อิทธิพลทางด้านเนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระที่ไปปรากฏในเรื่องคัมภีร์กัจจายณะนั้นเป็นหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดที่แสดงว่าคัมภีร์กัจจายณะมิใช่ผลงานของพระกัจจายณะในสมัยพุทธกาล เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นไวยากรณ์เรื่องนี้ยังมิได้แต่ง จากการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสองเรื่องพบว่า เรื่องกัจจายณะมีสูตรน่าจะได้อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระจำนวน 267 สูตร โดยมีสูตรที่แปลไปจากกาดันตระจำนวน 33 สูตร และมีสูตรที่ได้วิธีการจากกาดันตระ 234 สูตร แสดงว่าคัมภีร์กาดันตระมีอิทธิพลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมกับคัมภีร์กัจจายณะ

9. อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีอื่นๆ

ตามที่นักวิชาการชาวตะวันตกได้แบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี 3 สาย คือ สายกัจจายณะ สายโมคคัลลานะ และสายสัตถนิกาย แต่ เอ็ม.เอช. โบค พบว่า นักวิชาการชาวพม่าแบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์ออกเป็น 4 สาย เพิ่มคัมภีร์สัตถสังคหะอีกสายหนึ่ง

คัมภีร์โมคคัลลานะ ซึ่งเป็นผลงานของพระโมคคัลลานเถระ แต่งในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุ ในราว พ.ศ.1708 พระคันธसारิกวสีได้แสดงความเห็นไว้ในประวัติคัมภีร์สัตถาวิเสสว่า “...ท่านผู้ประพันธ์ได้แต่งโดยอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตชื่อจันทระเป็นหลัก และอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ มีปาณินิเป็นต้น แต่ส่วนใหญ่เห็นตามมติของคัมภีร์จันทระ...” และมีความเห็นเกี่ยวกับคัมภีร์โมคคัลลานะกล่าวแย้งคัมภีร์กัจจายณะไว้ เช่น “...กัจจายณะไวยากรณ์แสดงรูปว่า สุกนธิ, ทุกนธิ, ปุติคนธิ, สุรทิกนธิ แต่โมคคัลลานะไวยากรณ์ปฏิเสธรูปเหล่านี้...” นอกจากนี้การตั้งชื่อในคัมภีร์โมคคัลลานะจะมีความแตกต่างออกไปจากคัมภีร์กัจจายณะ จึงสรุปได้ว่า คัมภีร์โมคคัลลานะไม่ได้อาศัยคัมภีร์กาดันตระในการแต่ง ดังนั้นคัมภีร์กาดันตระจึงไม่ได้มีอิทธิพลต่อคัมภีร์โมคคัลลคัลลานะ

คัมภีร์สัตถนิกายซึ่งเป็นผลงานของพระอัครวงศาจารย์ แต่งเมื่อ พ.ศ.1697 ตามหลักฐานในคัมภีร์สาสนาลังการนั้นได้แต่งอาศัยสาระในคัมภีร์กัจจายณะเป็นหลักและค้นคว้าสาระในคัมภีร์อื่นมาประกอบ เช่นอาศัยสาระจากคัมภีร์โมคคัลลานะ และคัมภีร์ปทรูปสิทธิด้วย ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์อธิบายขยายความคัมภีร์กัจจายณะที่มีลักษณะเป็นของตัวเอง สรุปได้ว่าคัมภีร์สัตถนิกายนี้ไม่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระโดยตรง

และมีคัมภีร์อีกกลุ่มหนึ่งคือ คัมภีร์สัตถสังคหะที่นักวิชาการชาวพม่าเพิ่มขึ้นเป็นอีกสายหนึ่งต่างหาก คัมภีร์นี้อาศัยไวยากรณ์สันสกฤตประกอบการแต่งหลายคัมภีร์ และใช้คัมภีร์สิทธิธานด-เกามุติเป็นหลัก ไม่ได้อาศัยเนื้อหาจากคัมภีร์กาดันตระ

สรุปได้ว่า อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีนั้น ได้มีอิทธิพลต่อคัมภีร์กัจจายนะคัมภีร์เดียว เพราะเมื่อเทียบระยะเวลา เนื้อหา และชื่อเรียกทางไวยากรณ์แล้ว คัมภีร์กัจจายนะจะอาศัยเนื้อหาจากคัมภีร์กาดันตระโดยตรง ส่วนคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีอื่นๆ นั้นส่วนใหญ่จะอาศัยสาระจากคัมภีร์กัจจายนะแล้วแต่งใหม่ อาศัยการค้นคว้าเพิ่มเติมจากไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตมีพัฒนาการอย่างยาวนานในประเทศอินเดีย ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลจนถึงราวศตวรรษที่ 13 คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ไวยากรณ์กลุ่มปาณินิ ไวยากรณ์สมัยหลังปาณินิ คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังปาณินิคือคัมภีร์กาดันตระของศรวรมันที่แต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 5 กาดันตระนั้นหมายถึง คัมภีร์เล็กๆ แต่ศรวรมันได้จัดระบบไวยากรณ์สันสกฤตใหม่ โดยการจัดสูตรที่มีเนื้อหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันไว้ด้วยกัน เนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระมีจำนวน 1,401 สูตร แบ่งเป็น 4 บท บทที่ 1 เป็นเรื่องการสนธิ มี 79 สูตร บทที่ 2 เรื่องนาม มี 337 สูตร บทที่ 3 เรื่อง อาขยาต มี 439 สูตร และ บทที่ 4 เรื่องกฤต มี 546 สูตร คัมภีร์กาดันตระมีผู้อธิบายความหลายคนแต่ฉบับที่แพร่หลายที่สุดคือฉบับที่ทูลคิงหะเป็นผู้อธิบาย คัมภีร์กาดันตระเป็นไวยากรณ์ที่แพร่หลายมาก พบต้นฉบับทั้งในประเทศอินเดีย และฉบับแปลภาษาทิเบต อินโดนีเซียโบราณและฉบับแปลเป็นภาษาพม่า

คัมภีร์ไวยากรณ์ขาลีนันมีผู้แบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มกัจจายณะ กลุ่มโมคคัลลานะและกลุ่มสัททนีติ ในไวยากรณ์ทั้งสามกลุ่มนี้กลุ่มกัจจายณะเป็นกลุ่มที่เก่าแก่และแพร่หลายมากที่สุด ไวยากรณ์กัจจายณะนี้เชื่อว่าแต่งในประเทศอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 เนื้อหากัจจายณะมีสูตร แบ่งเป็น 4 หมวดได้แก่ สนธิมี 51 สูตร นามมี 354 สูตร อาขยาตมี 118 สูตร และกิตมี 150 สูตร คัมภีร์กัจจายณะแพร่หลายมากทั้งในอินเดีย ลังกา พม่า และไทย นอกจากจะมีการแปลคัมภีร์กัจจายณะเป็นภาษาต่างๆ แล้วยังมีการแต่งคัมภีร์เพื่ออธิบายคัมภีร์กัจจายณะอย่างมากมายด้วย

จากการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์กาดันตระกับคัมภีร์กัจจายณะพบว่า เรื่องคัมภีร์กัจจายณะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กาดันตระอย่างมาก ทั้งโครงสร้าง เนื้อหา วิธีการ รูปแบบ ส่วนรายละเอียดของสูตรนั้นพบว่า คัมภีร์กัจจายณะได้รับอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมจากคัมภีร์กาดันตระ โดยมีสูตรจำนวนหนึ่งที่แปลไปจากคัมภีร์กาดันตระ และอีกมีสูตรมากกว่า 200 สูตรที่ได้รับอิทธิพลด้านวิธีการ อย่างไรก็ตามพบว่าคัมภีร์กัจจายณะได้เพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนให้มากกว่ากาดันตระเพื่อให้เหมาะสมกับภาษาบาลี

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาในคัมภีร์ทั้งสอง ผู้วิจัยพบว่าคัมภีร์กาดันตระมีความแพร่หลายมาก น่าจะมีการศึกษาสูตรต่างๆ ในคัมภีร์กาดันตระฉบับต่างๆ เพื่อดูลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกัน

2. การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเน้นเนื้อหาคัมภีร์กัจจายณะเป็นหลัก แต่ระหว่างที่รวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยพบว่าไวยากรณ์กลุ่มโมคัลลันะและสัททนีติก็มีหลายสูตรอาศัยสูตรจากคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์อัยฎาธยาฮี ของปาณินิ ดังนั้นน่าจะมีการศึกษาที่มาหรือความสัมพันธ์ของคัมภีร์กาดันตระและคัมภีร์อัยฎาธยาฮี ของปาณินิ ที่มีต่อคัมภีร์กลุ่มโมคัลลันะและสัททนีติด้วยเพื่อจะได้เห็นความสัมพันธ์ของไวยากรณ์สันสกฤตกับไวยากรณ์บาลีทั้งหมด

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กัจจายนมหาเถร. กัจจายนพุยากรณ์. กรุงเทพฯ : กองทุนสัทททาวิเสส อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.

กลุ่มศึกษานิรุกติศาสตร์. คัมภีร์ปทรูปลัทธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์อุษาการพิมพ์, 2536.

คุณารักษ์ นพคุณ. เนติปกรณ์แปล และเนติสารัตถที่ปนี. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ,
2544.

ปฐมพงษ์ งามล้วน, พระมหา. ประวัติภาษาบาลี ความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฏและ
สันสกฤต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.

พระคันธสาราภิวังศ์. กัจจายนสารมัญชรี สรรสาระแห่งกัจจายนไวยากรณ์. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2544.

_____ . ตาม-ตอบ คัมภีรปทรูปลัทธิ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____ . วุทธทศมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันท์ลักษณะบาลี. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____ . ปทรูปลัทธิมัญชรี คัมภีร์อธิบายปทรูปลัทธิปกรณ์ เล่ม 1. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2547.
(จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 30 ปี การก่อตั้งสำนักเรียนบาลีใหญ่วัดท่ามะโอ
พุทธจิกายน 2547).

_____ . พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรูป และประวัติคัมภีร์สัทททาวิเสส. ลำปาง : วัดท่ามะโอ,
2547. (จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในโอกาสทำบุญอายุครบ 84 ปี พระธัมมานันทมหาเถระ
อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2547).

_____ . วุทธทศมัญชรี. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2544. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองมงคล มายุ 81 ปี
พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2544).

_____. **สังวรรณนามัญชรี และ สังวรรณนานิยาม คู่มือศึกษา หลักการอธิบายความพระบาลีและ อรรถกถา-ฎีกา.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระคัมภีร์กัจจายนมูล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ,. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต.** พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2513.

พระญาณวโรดม (สนตฺตฺโกโร). **แบบเรียนภาษาสันสกฤต 4 เล่ม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529.

พระญาณาลังการเถระ. **ปทวิจาร คัมภีร์ประมวลศัพท์ไวยากรณ์บาลี.** แปลและเรียบเรียงโดย จำรูญ ธรรมดา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2544.

พระธรรมกิตติ. **พาลาวตาโร.** ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์, 2541.

พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก แปล. **กาคณตฺตฺรฎฺยากรณม.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2547.

พระพุทธรูปนิยมหาเถระ,. **ปทฺฐปฺลิตฺติ.** ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2543. (พิมพ์เนื่องในวาระมงคลสมัยอายุ 80 พรรษา พระภิกษุคันธมมานันทมหาเถระ ชัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2543).

พระสัทธัมมโชติपालเถระ. **กัจจายนสูตรคณิเทศ คัมภีร์อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์.** ปรึวรรตโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระสัทธัมมสิริเถระ. **สัทพัตถเลทจินตา การศึกษาเชิงวิเคราะห์ไวยากรณ์บาลี.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระโสภิตมหาเถระ,. **วากยสังสยวิโสธนึ คัมภีร์ว่าด้วยหลักการใช้ประโยคภาษาบาลี.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร และ จำรูญ ธรรมดา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____. **สัททณิติสูตรตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร และ จำรูญ ธรรมดา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

วิสุทธ์ บุญกุล. **อักษรวิสุทธ์**. กรุงเทพฯ : ชมรมบาลี-สันกฤต และสาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สมใจ ปณฺณาทิโป, พระมหา. **กัจจายนสูตรและ ปทฐปฐิธิ แปล**. กรุงเทพฯ : กองทุนการเผยแพร่ พุทธธรรม, 2528.

สมปอง มุทิโต, พระมหา. **คัมภีร์บาลีมูล กัจจายนสูตรแปล พร้อมด้วยอุทาหรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ชมรมนิสิตศึกษา, 2542.

_____. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ : ชมรมนิสิตศึกษา, 2542.

_____. **ปณฺณมุลคณฺธ บาลีมูล 5 คัมภีร์**. กรุงเทพฯ : ชมรมนิสิตศึกษา, 2544.

สิริมาหจฺจฺรจฺพล, มหามจฺจ. **อภิธานปฐิธิปกาฎีกา**. ปรึวรตโดย สิริสุทฺธิวิสตุเณร. กรุงเทพฯ : วัดปากน้ำ, 2527.

สุภาพรรณ ฌ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2526.

_____. **ไวยากรณ์บาลี**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

อภิธานปฐิธิปกา และ อภิธานปฐิธิปกาฎีกา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

ภาษาต่างประเทศ

Bode, M.H. "Early Pali Grammarians in Burma" **Journal of The Pali Text Society**. London : The Pali Text Society, 1908 : 81-101.

_____. **The Pāli Literature of Burma**. Rangoon : Burma Reseach Society, 1965.

Burrow, T. **The Sanskrit Language**. London : Faber&Faber, 1965.

Cardona, George. **Recent Research in Paninian Studies**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1999.

Dwivedī, Jānakīprasāda. **Kātantra Vyākaraṇa 3 Vols**. Varanasi: Anand Printing Press, 1998.

_____. **Kalāpa-Vyākaraṇa**. Varanasi : Central Institute of Higher Tibetan Studies, 1988.

Eggeling, Julius. **The Kātantra with the Commentary of Durgasimha**. Calcutta : Stephen Austin and son, 1874-1878 .

Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. Trans. Ghosh Batakrishna. 2nd ed. Delhi : Oriental Books Reprint Coporation, 1968.

- Ghosh, Batakrishna. **Linguistic Introduction to Sanskrit**. Culcutta : Arunima Printing Works, 1988.
- Junnarkar, P.B.. **An Introduction to Panini 4 Vol**. Baroda : Shanti S. Dighe, 1980.
- Kale, M.R. **A Higher Sanskrit Grammar**. Delhi : Motilal Banarsidass , 1995.
- Keith, A.B. **A History of Sanskrit Literature**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1996.
- Law, B.C. **A History of Pali Literature**. Varanasi : Indica Books, 1933.
- Malai, P.M.Thiab. “Kaccayana-Vyakarana, A Critical study” Ph.D. thesis University of Pune, 1997.
- Malalasekera, G.P. **The Pali Literature of Ceylon**. Colombo : M.D. Gunasena&Co, 1958.
- Mason, Francis. **Kachchayana’s Pali Grammar**. Delhi : Sri Sakgurn , 1984.
- Raghavan, V. Ed. **New Catalogus Catalogorum, Volume Three**. Madras : University of Madras, 1967.
- Sarvavarman. **Kalapa Vyākaraṇam A Sanskrit Grammar (Whith the commentary Durga Singha) Edited and Published by Pandit Fibananda Vidyasagara**. Calcutta : The Rammayana Press, 1884.
- _____. **Kātantra Vyākaraṇa**. Edited by Dr. R.S. Saini. Delhi : Bharatiya Vidya Prakashan, 1987.
- Saini, R.S. **Kātantra-Vyākaraṇa**. Delhi : Newselamtur, 1986.
- Sastry, P.V. Naganatha. **Vaiyākaraṇa Siddhāntakaumudī 3 Vol**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1983.
- Shastri, Bhim Sen. **Laghu- Siddhāntakaumudī-Bhaimīvyākhyā**. 2nd ed. Delhi : Bhaimi Prakasan, 1983.
- Tawney, C.H. **Kathā Sarit Sāgara 2 Vols**. Delhi : Sri Sakgurn , 1984.
- Vasu, Srisa Chandra. **The Ashtadhyayi of Panini 2 Vols**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1988.
- _____. **The Siddhāntakaumudī 2 Vols**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1982.
- Williams. M.M. **Sanskrit Manual**. Delhi : Ajanta Books, 1976.
- Winterintz, M. **History of Indian Literature Vol 3**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1985.

เอกสารพม่า

อุสซกซิง. ปาฬิ-เมียนมาอภิธาน. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รัฐบาลสหภาพพม่า, 1954.

อคุคธมฺมาภิวาส (ชำระ). ปทสาธน-สมุพฺพนฺธุจินฺตา-พาลาวตาร. มณฑล : โรงพิมพ์ธนวดิ, 1966.

สัมภาษณ์

พระคันธสาราภิงศ์. อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนบาลีใหญ่วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีและภาษาพม่า. สัมภาษณ์ 16 พฤศจิกายน 2548.

ราธามาธวะ ทาศ. ศาสตราจารย์อากันตูกะ ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2548.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กัจจายนมหาเถร. กัจจายนพฺยากรณ์. กรุงเทพฯ : กองทุนสัททาวีเสส อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.

กลุ่มศึกษานิรุกติศาสตร์. คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์อุษาการพิมพ์, 2536.

คุณารักษ์ นพคุณ. เนติปกรณ์แปล และเนติสารัตถที่ปนี. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ,
2544.

ปฐมพงษ์ งามล้วน, พระมหา. ประวัติภาษาบาลี ความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฏและ
สันสกฤต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.

พระคันธสาราภิวังศ์. กัจจายนสารมัญชรี สรรสาระแห่งกัจจายนไวยากรณ์. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2544.

_____. ตาม-ตอบ คัมภีรปทรูปสิทธิ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____. วุทธทศมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันท์ลักษณะบาลี. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____. ปทรูปสิทธิมัญชรี คัมภีร์อธิบายปทรูปสิทธิปกรณ์ เล่ม 1. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2547.
(จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 30 ปี การก่อตั้งสำนักเรียนบาลีใหญ่วัดท่ามะโอ
พุทธจิกายน 2547).

_____. พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรูป และประวัติคัมภีร์สัททาวีเสส. ลำปาง : วัดท่ามะโอ,
2547. (จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในโอกาสทำบุญอายุครบ 84 ปี พระธัมมานันทมหาเถระ
อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2547).

_____. วุทธทศมัญชรี. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2544. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองมงคล มายุ 81 ปี
พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2544).

_____. **สังวรรณนามัญชรี และ สังวรรณนานิยาม คู่มือศึกษา หลักการอธิบายความพระบาลีและ อรรถกถา-ฎีกา.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระคัมภีร์กัจจายนมูล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ,. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต.** พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2513.

พระญาณวโรดม (สนตฺตฺโกโร). **แบบเรียนภาษาสันสกฤต 4 เล่ม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529.

พระญาณาลังการเถระ. **ปทวิจาร คัมภีร์ประมวลศัพท์ไวยากรณ์บาลี.** แปลและเรียบเรียงโดย จำรูญ ธรรมดา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2544.

พระธรรมกิตติ. **พาลาวตาโร.** ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์, 2541.

พระธรรมโมลี และ พระมหาสุรชัย วราสโก แปล. **กาคณตฺตฺรวิยาकरणม.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2547.

พระพุทธรูปนิยมหาเถระ,. **ปทฐปฐิติ.** ลำปาง : วัดท่ามะโอ, 2543. (พิมพ์เนื่องในวาระมงคลสมัยอายุ 80 พรรษา พระภิกษุคันธมมานันทมหาเถระ ชัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต มกราคม 2543).

พระสัทธัมมโชติपालเถระ. **กัจจายนสูตรคณิเทศ คัมภีร์อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์.** ปรึวรรตโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระสัทธัมมสิริเถระ. **สัทธัตถกถาจินตา การศึกษาเชิงวิเคราะห์ไวยากรณ์บาลี.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

พระโสภิตมหาเถระ,. **วากยสังสยวิโสธนึ คัมภีร์ว่าด้วยหลักการใช้ประโยคภาษาบาลี.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร และ จำรูญ ธรรมดา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

_____. **สัทธนิตินิตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์.** แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร และ จำรูญ ธรรมดา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2545.

วิสุทธ์ บุญกุล. **อักษรวิสุทธ์**. กรุงเทพฯ : ชมรมบาลี-สันสกฤต และสาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สมใจ ปณฺณาทิโป, พระมหา. **กัจจายนสูตรและ ปทฐปฐิธิ แปล**. กรุงเทพฯ : กองทุนการเผยแผ่ พุทธธรรม, 2528.

สมปอง มุทิโต, พระมหา. **คัมภีร์บาลีมูล กัจจายนสูตรแปล พร้อมด้วยอุทาหรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ชมรมนิรุกติศึกษา, 2542.

_____. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ : ชมรมนิรุกติศึกษา, 2542.

_____. **ปณฺณมุลคณฺธ บาลีมูล 5 คัมภีร์**. กรุงเทพฯ : ชมรมนิรุกติศึกษา, 2544.

สิริมาหจฺจฺรจฺพล, มหามจฺจ. **อภิธานปฐิธิปกาฎีกา**. ปรึวรตโดย สิริสุทฺธิวิสตุเธร. กรุงเทพฯ : วัดปากน้ำ, 2527.

สุภาพรรณ ฌ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2526.

_____. **ไวยากรณ์บาลี**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

อภิธานปฐิธิปกา และ อภิธานปฐิธิปกาฎีกา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

ภาษาต่างประเทศ

Bode, M.H. "Early Pali Grammarians in Burma" **Journal of The Pali Text Society**. London : The Pali Text Society, 1908 : 81-101.

_____. **The Pāli Literature of Burma**. Rangoon : Burma Reseach Society, 1965.

Burrow, T. **The Sanskrit Language**. London : Faber&Faber, 1965.

Cardona, George. **Recent Research in Paninian Studies**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1999.

Dwivedī, Jānakīprasāda. **Kātantra Vyākaraṇa 3 Vols**. Varanasi: Anand Printing Press, 1998.

_____. **Kalāpa-Vyākaraṇa**. Varanasi : Central Institute of Higher Tibetan Studies, 1988.

Eggeling, Julius. **The Kātantra with the Commentary of Durgasimha**. Calcutta : Stephen Austin and son, 1874-1878 .

Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. Trans. Ghosh Batakrishna. 2nd ed. Delhi : Oriental Books Reprint Coporation, 1968.

- Ghosh, Batakrishna. **Linguistic Introduction to Sanskrit**. Culcutta : Arunima Printing Works, 1988.
- Junnarkar, P.B.. **An Introduction to Panini 4 Vol**. Baroda : Shanti S. Dighe, 1980.
- Kale, M.R. **A Higher Sanskrit Grammar**. Delhi : Motilal Banarsidass , 1995.
- Keith, A.B. **A History of Sanskrit Literature**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1996.
- Law, B.C. **A History of Pali Literature**. Varanasi : Indica Books, 1933.
- Malai, P.M.Thiab. “Kaccayana-Vyakarana, A Critical study” Ph.D. thesis University of Pune, 1997.
- Malalasekera, G.P. **The Pali Literature of Ceylon**. Colombo : M.D. Gunasena&Co, 1958.
- Mason, Francis. **Kachchayana’s Pali Grammar**. Delhi : Sri Sakgurn , 1984.
- Raghavan, V. Ed. **New Catalogus Catalogorum, Volume Three**. Madras : University of Madras, 1967.
- Sarvavarman. **Kalapa Vyākaraṇam A Sanskrit Grammar (Whith the commentary Durga Singha) Edited and Published by Pandit Fibananda Vidyasagara**. Calcutta : The Rammayana Press, 1884.
- _____. **Kātantra Vyākaraṇa**. Edited by Dr. R.S. Saini. Delhi : Bharatiya Vidya Prakashan, 1987.
- Saini, R.S. **Kātantra-Vyākaraṇa**. Delhi : Newselamtur, 1986.
- Sastry, P.V. Naganatha. **Vaiyākaraṇa Siddhāntakaumudī 3 Vol**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1983.
- Shastri, Bhim Sen. **Laghu- Siddhāntakaumudī-Bhaimīvyākhyā**. 2nd ed. Delhi : Bhaimi Prakasan, 1983.
- Tawney, C.H. **Kathā Sarit Sāgara 2 Vols**. Delhi : Sri Sakgurn , 1984.
- Vasu, Srisa Chandra. **The Ashtadhyayi of Panini 2 Vols**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1988.
- _____. **The Siddhāntakaumudī 2 Vols**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1982.
- Williams. M.M. **Sanskrit Manual**. Delhi : Ajanta Books, 1976.
- Winterintz, M. **History of Indian Literature Vol 3**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1985.

เอกสารพม่า

อุสซกซิง. ปาฬิ-เมียนมาอภิธาน. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รัฐบาลสหภาพพม่า, 1954.

อคุคธมฺมาภิวาส (ชำระ). ปทสาธน-สมุพฺพนฺธุจินฺตา-พาลาวตาร. มัณฑเล : โรงพิมพ์ธนวดี, 1966.

สัมภาษณ์

พระคันธสาราภิงส์. อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนบาลีใหญ่วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีและภาษาพม่า. สัมภาษณ์ 16 พฤศจิกายน 2548.

ราธามาธวะ ทาศ. ศาสตราจารย์อากันตูกะ ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2548.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก ข

อด สุริยบุรุษคสีหวิรจิตวุฒตติสहितํ กาคนุตุรม.

ต่อไปนี้เป็นคัมภีร์กาดันตระ พร้อมกับบวตติ (บวตติ=คำอธิบาย) ที่ทูลคสังหะแต่ง

คณะสงฆ์ นมัส ขอน้อมไหว้พระคเณศ

เทวเทวํ ปฺรณฺมยาเทา สรวชณํ สรวทฺรศินม

กาทนตรสย ปรวภษยามิ วยาขยานํ สารววมมิกม.

ข้าพเจ้า (ผู้ชื่อว่า ทุรคสิงหะ) เมื่อได้นอบน้อมเทพแห่งเทพผู้
 แฉ่งหยั่งเห็นสรรพสิ่ง แล้วจักกล่าวอรรถาธิบายกาดันตระซึ่งคล้าย
 ตามความเห็นของท่านศรวรมัน (ศรวรมน)

๓.๒.๑) สนธิ ปุจฉา (ข้อที่ ๑)

(เรื่องสั้น)

1. **ลิตุโธ วรณสมาณายะ.** [I.1.1]¹
อักษรทั้งหลายเป็นที่ทราบกันคืออยู่แล้ว (คือไม่ต้องมีการอธิบายเพิ่มเติมอีก)²
2. **ตตฺร จตฺรททาเทา สุวรา.** [I.1.2]
ในอักษรเหล่านั้น อักษรที่ขึ้นต้น 14 ตัว เป็นสระ
[คือ อ อา อิ อี อุ อู ฤ ฤา ฦ ฦา เอ โอ โโอ เอา]
3. **ทศ สมานา:** [I.1.3]
สระ 10 เสียงแรก เป็นสมานสระ (สระที่มีเสียงเสมอกัน)
4. **เตฆา เทว ทฺวานุโยนุสฺย สุวรุณา.** [I.1.4]
ในสมานสระเหล่านั้น แต่ละคู่เป็นสวรรณะ (สวรรณ) ของกันและกัน

¹ เลขที่สูตรในคัมภีร์กาดันตระนี้ผู้วิจัยจัดเรียงเลขที่สูตรของแต่ละบท/อริยาขะ จากเลขที่ 1 ไปจนจบบท แล้วเริ่มต้นเลขที่สูตร ที่ 1 ใหม่ในทุกๆ บทเพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบกับคัมภีร์ไวยากรณ์บาสิ และในภาคผนวกนี้ผู้วิจัยได้จัดลำดับบท/อริยาขะ (บทที่ I สนธิ, บทที่ II นาม, บทที่ III อาชยาต, บทที่ IV กฤต) จัดลำดับปาทะ (ตามจำนวนปาทะของแต่ละบทนั้นๆ) จัดลำดับของสูตร (เริ่มต้นนับสูตรที่ 1 ในแต่ละปาทะของแต่ละบท) ของกาดันตรสูตรแสดงไว้ในวงเล็บ [-] เพื่อประโยชน์ในการอ้างอิงไว้ในที่นี้ด้วย

5. ปุรุโห หรัสวะ. [I.1.5]
สระข้างหน้า[ของสมานสระ]เป็นหรัสวะ (หรัส=เสียงสั้น)
6. ปโร ทิรัมะ. [I.1.6]
สระข้างหลัง[ของสมานสระ]เป็น ทิรัมะ (ทิรัม=เสียงยาว)
7. สุโร'วรณวโรโซ นามิ. [I.1.7]
สระทุกตัวที่ไม่ใช่ อวรรณะ (อวรรณ=สระ อ และ อา) มีชื่อว่า นามิ (มาจาก นามินฺ คือสามารถเปลี่ยน ส เป็น ษ)
8. เอกราทีนิ สณฺธยักษราณิ. [I.1.8]
สระเริ่มต้น จาก เอ อักษร [เอ ไอ โอ เอา] มีชื่อว่า สันธยักษระ (สณฺธยักษร= สระผสม)
9. กาทีนิ วุญฺชนานิ. [I.1.9]
อักษรเริ่มต้นจาก ก [คือ ก ข ค ฌ ง, จ ฉ ช ฌ ฌ, ฎ ฐ ท ฒ ฌ, ต ถ ท ฐ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ศ ษ ส ห] ชื่อว่า พยัญชนะ
10. เต วรฺคา ะ ปณฺจ ปณฺจ ปณฺจ. [I.1.10]
พยัญชนะเหล่านั้นจัดเป็นวรรคๆ ละ 5 พยัญชนะ
11. วรฺคาณํ ปฺรณฺทฺวิติยา ะ ศษฺลาตุจาโณมะ. [I.1.11]
พยัญชนะที่ 1 และ 2 ของวรรค และ ศ ษ ส เป็น อโณมะ
[คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ, ศ ษ ส]
12. โณฆวนฺโตนฺเย. [I.1.12]
พยัญชนะอื่นๆ เป็นโณฆวตุ (มีเสียงโณฆะ)
[คือ ค ฌ, ช ฌ ฌ, ท ฐ น, พ ภ ม, ย ร ล ว ห]
13. อนฺนาลิกา งณฺณมะ. [I.1.13]
ง ฌ ฌ น และ ม เป็น อนฺนาลิกา (เสียงมีลมผ่านจมูก)
14. อนฺตะสุธา ยรฺลวะ. [I.1.14]
ย ร ล และ ว ชื่อว่า อันตะสตะ (อนฺตะสฺถ)
15. อุฆฺมาณะ ศษฺสหา. [I.1.15]
ศ ษ ส และ ห ชื่อว่า อุฆมัน (อุฆมน)
16. อะ อติ วิสฺรชฺณียะ. [I.1.16]
อักษรคือ อะ ชื่อว่า วิสฺรชฺณีย (อ ในสูตรมีไว้เพียงเพื่อให้ ะ ออกเสียงได้จริงๆ ถือว่า อ ไม่มี)

17. **ขก อิติ ชีหฺวามูลียะ.**³ [I.1.17]

อักษรคือ ขก (ที่มีเครื่องหมาย x อยู่ข้างหน้า) ชื่อว่า ชีหฺวามูลียะ

18. **ω ป อิตฺยฺปฺธฺมานียะ.**⁴ [I.1.18]

อักษรคือ ω ป (คือมีเครื่องหมาย ω อยู่ข้างหน้า) ชื่อว่า อุปฺธฺมานียะ

19. **อ อิตฺยฺนฺสฺวาระ.** [I.1.19]

อักษรคือ อ ชื่อว่า อนุสฺวาระ (อ มีไว้เพื่อให้เครื่องหมาย อนุสฺวาระ ออกเสียงได้ จริงๆ แล้วถือว่า อ ไม่มี)

20. **ปฺรฺวปฺรโยรรุโรปลพฺฐา ปทฺม.** [I.1.20]

เมื่อเกิดการรู้ความหมายของต้นคำดั้งเดิม (ปรกฤติ) ที่อยู่ข้างหน้า รวมกับวิภक्तिซึ่งอยู่ข้างหลัง การรวมกันเข้านั้น มีชื่อเรียกเฉพาะว่า ปทะ (บท)

21. **พฺยณฺชนมสฺวรํ ปรี วรฺณํ นยต.** [I.1.21]

พินำพยัญชนะที่ไม่มีสระไปติดกับอักษรหลัง (แต่ไม่ต้องนำสระไปติดกับอักษรที่ตามหลัง)
[เช่น ตทฺกจฺจติ ยทฺตฺร กขณฺติ กω ผลติ]

22. **อนตฺกฺรฺมยฺน วิสฺลยฺยต.** [I.1.22]

ต้องแยกอักษรออกจากกันโดยไม่ให้สลับที่กัน
[เช่น เชน ไวยากรณะ, อุจฺจโกะ การประกอบกันเข้าอย่างนี้ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนด้านความหมาย]

23. **โลโกปจาราทุ คฺรฺหณฺสฺทฺธิ.** [I.1.23]

การยอมรับ[สิ่งที่ไม่ได้กล่าวไว้] ต้องเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่รู้กันคืออยู่แล้ว เพราะคนทั่วไปใช้กันอยู่แล้วอย่างนั้น

จบ ปาทะ ที่ 1 เรื่องสนธิ ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทฺรฺคฺสิงหะ

24. **สฺมานะ สวฺรเณ ทฺริณฺนิภาวติ ปฺรฺสฺจ โลปม.** [I.2.1]

สฺมานสระจะกลายเป็นทฺริณะ เมื่อ สวฺรรรณะ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (หายไป)

[ทณฺฑาหาครฺม, สาคตา, ทธิทฺม, นทฺิห เต, มฐฺทกม, ฯลฯ]

³ ขก หมายถึงเครื่องหมาย x ที่อยู่หน้าอักษร ก และ ข เรียกว่า ชีหฺวามูลียะ (ชีหฺวามูลียะ) ดู Julius Eggelling, *The Kātantra*, 5. ; Jānakīprasāda Dwivedī, Ed. *Kātantra Vyākaraṇa*, 94-95.

⁴ ω ป หมายถึงเครื่องหมาย ω ที่อยู่หน้าอักษร ป และ ผ เรียกว่า อุปฺธฺมานียะ(อุปฺธฺมานียะ) ดู Julius Eggelling, *The Kātantra*, 6. ; Jānakīprasāda Dwivedī, Ed. *Kātantra Vyākaraṇa*, 95-96.

25. อวรรณ อีวรรณ เอ. [I.2.2]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น เอ เมื่อ อีวรรณะ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
26. อวรรณ โอ. [I.2.3]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น โอ เมื่อ อวรรณะ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
27. อวรรณ อรุ. [I.2.4]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น อรุ เมื่อ อวรรณะ และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
28. อวรรณ อล. [I.2.5]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น อล เมื่อ อวรรณะ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
29. เอกาเร ไอ ไอการะ จ. [I.2.6]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น ไอ เมื่อ เอ และ ไอ ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
30. ไอการะ เอา เอกาเร จ. [I.2.7]
อวรรณะ (อ อา) จะเป็น เอา เมื่อ ไอ และ เอา ตามหลัง และสระหลังจะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกกลบ)
31. อีวรรณ ยมสวารณ น จ ปโร โลปะ. [I.2.8]
อีวรรณะ จะเปลี่ยนเป็น ย เมื่อสระที่ไม่ใช่ สวรรณะ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกกลบ
[เช่น ทฤษฎ, นทุเยษา]
32. วมวรรณะ. [I.2.9]
อวรรณะ จะเปลี่ยนเป็น ว เมื่อสระที่ไม่ใช่ สวรรณะ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกกลบ
[เช่น มฐุตร, วฐาสนม]
33. รมวรรณะ. [I.2.10]
อวรรณะ จะเปลี่ยนเป็น ร เมื่อสระที่ไม่ใช่ สวรรณะ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกกลบ
[เช่น ปีตรุระ, คุรุระ]
34. ลม อวรรณะ. [I.2.11]
อวรรณะ จะเปลี่ยนเป็น ล เมื่อสระที่ไม่ใช่ สวรรณะ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกกลบ
[เช่น ลนุพนุระ, ลากุฤตะ]
35. เอ อย. [I.2.12]
เอ จะเปลี่ยนเป็น อย เมื่อสระ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกกลบ
[เช่น นยติ, อคุนเย]

36. ไอ आय. [I.2.13]

ไอ จะเปลี่ยนเป็น आय เมื่อสระ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกลบ
[เช่น นายกะ, ราไยนุหรี]

37. โอ อว. [I.2.14]

โอ จะเปลี่ยนเป็น อว เมื่อสระ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกลบ
[เช่น ลวณม, ปฏวโตะ]

38. เอา อาว. [I.2.15]

เอา จะเปลี่ยนเป็น อย เมื่อสระ ตามหลัง แต่สระหลังจะต้องไม่ถูกลบ

39. อยาที่นำ ยวโลปะ ปทานเต น วา โลเป तु प्रकुटि. [I.2.16]

ลบ ย และ ว ที่ อยู่ เป็นต้น (I. 2.12-16) บ้างก็ได้(ทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ไม่บังคับ) แต่เมื่อลบแล้ว
จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก
[เช่น ต อาหะ, ตยาหะ, ตสุมา อาสน, ตสุมายาสน ฯลฯ]

40. เอโทตุประ ปทานเต โลปมการะ. [I.2.17]

อ ที่อยู่หลัง เอ และ โอ ย่อมเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกลบ) ในกรณีที่ เอ โอ นั้นเป็นปทานตะ คือ
อยู่สุดท้ายปะ (บท=คำ)
[เช่น เต'ตุร, ปโฏ'ตุร ฯลฯ]

41. น วุญฺชเน สุวระ สนฺธะยา. [I.2.18]

สระไม่ต้องทำสนธิ เมื่อพยัญชนะ ตามหลัง
[เช่น ชเล ปทุมม, วาโย คติฯ ฯลฯ]

จบ ปาठะ ที่ 2 เรื่องสนธิ ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทุรคสิงหะ

42. โอทนฺตา อ อิ อุ อา นิปาทะ สุวเร प्रकुटया. [I.3.1]

นิบาตที่ลงท้ายด้วย โอ และนิบาต อ อิ อุ อา จะคงอยู่ตามปกติ เมื่อสระตามหลัง
[เช่น โน อตุร, อโห อาศุจรม, อ อเปหิ ฯลฯ]

43. ทวิวจนมน. [I.3.2]

ทวิพจน์ที่ไม่ลงท้ายด้วย เอา จะคงอยู่ตามปกติ เมื่อมีสระตามหลัง
[เช่น อकुณิ เอเต, ปฏู อีเม, มาเล อีเม ฯลฯ]

44. พหุวจนมมี. [I.3.3]

รูป อมี ในพหุวจนะ จะคงอยู่ตามปกติ เมื่อสระตามหลัง

[เช่น อมี อสุเวา]

45. อนุปทิสฎาสุจ. [I.3.4]

สระที่ไม่ได้แสดงไว้ข้างต้น จะคงอยู่ตามปกติ เมื่อสระตามหลัง (หมายถึงสระที่เป็น ปรุต)

[อาคจุณ โภ เทวทศต⁵ อตุร, ดิษฐ โภ ขชญทศต⁵ อิห ฯลฯ]⁵

จบ ปาठะ ที่ 3 เรื่องสนธิ ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทูลกลิงหะ

46. วรุคปรธมา ปทานตะ สุวโฆษวตฺส ตฤตียาน. [I.4.1]

พยัญชนะที่ 1 ของวรรค ที่เป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) จะเปลี่ยนเป็นพยัญชนะที่ 3 ของวรรค เมื่อมีสระหรือพยัญชนะ โฆษวัต(I.1.12) ตามหลัง

[เช่น วาคตุร, ฆทกจุณฺติ ฯลฯ]

47. ปญฺเจม ปญฺจมาสตุตฺติยาน น วา. [I.4.2]

เมื่อพยัญชนะที่ 5 ตามหลังจะเปลี่ยนเป็นพยัญชนะที่ 5 ก็ได้หรือ เป็นพยัญชนะที่ 3 ก็ได้

[วางมตี หรือ วากุมตี ฯลฯ]

48. วรุคปรธเมภฺยะ สการะ สุวยวรปรศฺฐการ น วา. [I.4.3]

ตามหลัง พยัญชนะที่ 1 ของวรรคที่เป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) ศ ที่มีสระ และมี ย วร ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น จ ก็ได้ หรือไม่เปลี่ยนก็ได้

[เช่น วากฺฐระ, วากฺฐระ, ฆฏ ญยามะ, ฆฏ ศฺยามะ, ตฺริษฏฺปุณฺฐะ, ตฺริษฏฺปุศฺฐะ ฯลฯ]

49. เตภฺย เอว หการะ ปฺรฺวจตุรฺถ น วา. [I.4.4]

ตามหลังพยัญชนะที่ 1 ของวรรคที่เป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) ห จะเปลี่ยนเป็นตัวที่ 4 ของวรรคของพยัญชนะข้างหน้าก็ได้หรือไม่เปลี่ยนก็ได้

[เช่น วากฺชินะ, วากฺหิณะ, ตพฺธิตม, ตพฺหิตม ฯลฯ]

50. ปรรูปํ ตกาโร ลจฺฉวฺรเกษ. [I.4.5]

ต ที่เป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) จะเปลี่ยนเป็นรูปหลัง (ตัวต้นของคำหลัง) เมื่อ ล และ จ วรรค และ ฎ วรรค ตามหลัง

[เช่น ตลฺลฺลนาติ, ตจฺจจติ, ตชฺชชติ ฯลฯ]

⁵ สระที่เป็น ปรุต คือมีการออกเสียงที่ไม่ได้เป็นไปตามปกติ แต่ออกเสียงยืการใช้สัญลักษณ์เลข ³ นั้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงการออกเสียงยื

51. จี เศ. [I.4.6]

ต ที่เป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) จะเปลี่ยนเป็น จ เมื่อ ศ ตามหลัง
[เช่น ตจตุลภุณ, ตจตุสมศานม]

52. งณนา หุรัสโวปฐา สวเร ทุวิะ. [I.4.7]

ง ณ น ที่มีสระเสียงสั้นอยู่ข้างหน้า จะต้องทำเป็น 2 ตัว เมื่อสระตามหลัง
[เช่น กุรุงตุตร, สุกณตุตร ฯลฯ]

53. โน'นุตตจโยะ สการมนุสวาวรปฐุม. [I.4.8]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ จ ณ ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น ศ โดยมี อนุสวาระอยู่ข้างหน้า
[เช่น ภวาสุจติ, ภวาสุนาติ]

54. ฏจโยะ ษการม. [I.4.9]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ ฏ จ ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น ษ โดยมี อนุสวาระอยู่ข้างหน้า
[เช่น ภวษฎีกเต, ภวษฐกาเรน]

55. ตถโยะ สการม. [I.4.10]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ ต ถ ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น ส โดยมี อนุสวาระอยู่ข้างหน้า
[เช่น ภวาสตติ, ภวาสตุติ]

56. เถ ลม. [I.4.11]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ ล ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น ล (โดยไม่มี อนุสวาระอยู่ข้างหน้า)
[ภวาลุณาคิ, ภวาลุณาคิ]

57. ชณตสกาเรษุ ฌการม. [I.4.12]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ ช ฌ ต ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น ฌ
[เช่น ภวณชยติ, ภวณฌายติ, ภวณญกาเรน, ภวณเสเต]

58. ตี นุจา วา. [I.4.13]

น ที่เป็นปทานตะ เมื่อ ต ตามหลัง จะเปลี่ยนเป็น น จ ก็ได้ไม่เปลี่ยนก็ได้ หรือเป็น ญ ก็ได้
[เช่น ภวณจฐะ, ภวณจฐะ, ภวณฐะ, ภวณจฐะ, ภวณจฐะ, ภวณฐะ ฯลฯ]

59. ทณตปรัสตุ ฌการม. [I.4.14]

แต่เมื่อ ท ณ ตามหลัง ให้เปลี่ยน น เป็น ณ
[เช่น ภวณทินม, ภวณณเภาเต, ภวณณกาเรน]

60. โมนุสวาร์ วุญชเน. [I.4.15]

ม (ที่เป็นตัวสุดท้าย) จะเปลี่ยนเป็นอนุสวาระ เมื่อพยัญชนะ ตามหลัง
[เช่น ตวิ ยาติ, ตวิ รมเส]

61. วรฺเต ตทวฺรคฺปญฺจํ วา. [I.4.16]

ม (ที่เป็นตัวสุดท้าย) จะเปลี่ยนเป็นพยัญชนะที่ 5 ของวรรคนั้นๆ ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อพยัญชนะในวรรคตามหลัง

[เช่น ตฺวํกโรติ, ตฺวํ กโรติ, ปุณฺญาม, ปุํ ญาม ฯลฯ]

จบ ปาठะ ที่ 4 เรื่องสนธิ ตาม วฤตติ (วฤตฺติ=คำอธิบาย) ของทศกสิงหะ

62. วิสฺรชฺณียศฺเจ เจ วา สฺม. [I.5.1]

วิสฺรชฺณียะ จะเปลี่ยนเป็น ศ ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อ จ ณ ตามหลัง

[เช่น กศฺจโรติ, กศฺณาทติ]

63. ญฺเญ เจ วา ษฺม. [I.5.2]

วิสฺรชฺณียะจะเปลี่ยนเป็น ษ ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อ ญ หรือ จ ตามหลัง

[เช่น กษฺญีกเต, กษฺฐกาเรน]

64. เต เต วา สฺม. [I.5.3]

วิสฺรชฺณียะจะเปลี่ยนเป็น ต ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อ เต หรือ ถ ตามหลัง

[เช่น กตฺสฺตรติ, กตฺสฺถุทติ]

65. กขโยรฺชฺชิวฺหฺวามูลฺยํ น วา. [I.5.4]

วิสฺรชฺณียะจะเปลี่ยนเป็น ชฺหฺวามูลฺยะ ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อ ก ข ตามหลัง [กxกโรติ, กะกโรติ, กxชนติ, กะชนติ]

66. ปกโยรฺปฐฺมานียํ น วา. [I.5.5]

วิสฺรชฺณียะจะเปลี่ยนเป็น อุปฺฐฺมานียะ ก็ได้ ไม่เปลี่ยนก็ได้ เมื่อ ป ผ ตามหลัง [กω ปจติ, กะปจติ, กω ผลติ, กะผลติ,]

67. เต ษฺเต เต วา วา ปฺรฺรฺฐปฺม. [I.5.6]

วิสฺรชฺณียะ จะใช้ปฺรฺรฺฐปะ(ตัวต้นของคำหลัง)ก็ได้ ไม่ใช้ก็ได้ เมื่อ ศ หรือ ษ หรือ ส ตามหลัง

[เช่น กศฺสฺเตเต, กะสฺเตเต, กษฺษณฺฑะ, กะษณฺฑะ, กตฺสฺสาธฺฐะ, กะสาธฺฐะ]

68. อุมการโยรฺมฺรฺชฺเย. [I.5.7]

วิสฺรชฺณียะเปลี่ยนเป็น อุ เมื่ออยู่ระหว่าง อ

[เช่น โก'ตฺร, โก'รฺธะ]

69. อโฆษวโตศฺจ. [I.5.8]

วิสฺรชฺณียะเปลี่ยนเป็น อุ เมื่ออยู่ระหว่าง อ และ พยัญชนะโฆษวัต(I.1.12)

[เช่น โก กจฺฉติ, โก ฐาติ]

70. **อปโร โลปโย'นุยสุเว ยัม วา.** [I.5.9]

วิสรรชนียะที่ตามหลัง อ จะต้องถูกลบเมื่อ สระอื่น(นอกจาก อ) ตามหลัง หรือจะเปลี่ยนเป็น ย ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น ก อีห, กยิห, ก อุปริ, กยุปริ]

71. **อาโกภุยาเมวเมว สุเว.** [I.5.10]

วิสรรชนียะที่ตามหลัง อา และ โภ ก็ทำอย่างเดียวกัน เมื่อสระตามหลัง

[เช่น เทวา อาหุะ, เทวาชาหุะ, โภ อตุร, โภยตุร]

72. **โฆษวติ โลปม.** [I.5.11]

วิสรรชนียะที่ตามหลัง อา และ โภ จะเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกลบ) เมื่อพยัญชนะ โฆษวัต (I.1.12) ตามหลัง

[เช่น เทวา คตาะ, โภ ยาสี ฯลฯ]

73. **นามิปีโร รม.** [I.5.12]

วิสรรชนียะที่ตามหลังนามิ (I.1.7) จะเปลี่ยนเป็น ร

[เช่น นิรเปกษะ]

74. **โฆษวตสุวปะระ.** [I.5.13]

วิสรรชนียะที่ตามหลังนามิ (I.1.7) จะเปลี่ยนเป็น ร เมื่อพยัญชนะ โฆษวัต(กา.1.12) และสระตามหลัง

[เช่น อกุนิรฺกจฺจติ, อกุนิรฺตฺร, ปฏฺรฺวติ, ปฏฺรฺตฺร]

75. **รปรฺกฏฺติรนามิปีโรปี.** [I.5.14]

ร คงอยู่ตามปกติ แม้เมื่อไม่ตามหลัง นามิ (I.1.1.7)

[เช่น คีรฺปะติะ, คีปะติะ ก็ได้, คีรฺปะติะ, คีปะติะ ก็ได้, คีรฺปะติะ, คีปะติะ ก็ได้, ชฺรฺปะติะ, ชฺปะติะ ก็ได้, คีรฺปะติะ, คีปะติะ ก็ได้]

76. **เอษสปโร วฺยลฺยฺชน โลปฺยะ.** [I.5.15]

วิสรรชนียะที่ตามหลัง เอษ และ ส จะต้องถูกลบ เมื่อมีพยัญชนะตามหลัง

[เช่น เอษ จรฺติ, ส ฎีกเต, เอษ เสเต, ส ปจติ]

77. **น วิสฺรฺชนียโลเป ปฺนัะ สนฺธิชะ.** [I.5.16]

เมื่อลบวิสรรชนียะแล้ว จะไม่มีสนธิซ้ำอีก

78. **โร เร โลปี สุวฺรฺศจ ปฺรุโว ทิรฺมะ.** [I.5.17]

ร จะเป็น โลปะ (ถูกลบ) เมื่อ ร ตามหลัง และสระหน้า ร นั้นจะเป็นทิตฺมะ

[เช่น อกฺุณี รเณน, ปฺนา ราตฺริชะ, อฺุจฺใจ เราติ]

79. ทวิภาวํ สุวปรศุณการะ. [I.5.18]

น ที่ตามหลังสระ จะกลายเป็น สองตัว

[เช่น วฤกษจฺญาฯ, อจฺจติ, จะทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ เมื่ออยู่หลังที่ระซึ่งเป็นปทานตะ เช่น กฺฎฺจฺญาฯ หรือ กฺฎฺจฺญาฯ แต่บังคับเมื่อตามหลัง อา และ มา เช่น อาจฺญาฯ, มา จฺจติฯ]

จบ ปาठะ ที่ 5 เรื่องสนธิ ตาม วฤตติ (วฤตฺติ=คำอธิบาย) ของทฺรคฺคิงหะ

นามฺนิ จตฺตฺนฺยฺมฺ [อธิบายยะที่ 2]

(เรื่องนาม ซึ่งแบ่งเป็น 4 กลุ่ม)

1. ธาตุวิภกฺติวรุช อรฺถวฤคฺคิงฺม. [II.1.1]

คำที่มีความหมายซึ่งไม่ใช่ธาตุและวิภกฺติ ชื่อว่า ลิงคะ (=ลิงคะ ซึ่งต่อจากนี้จะใช้ ลิงค์แทน)

2. ตสฺมาตฺ ปรา วิภกฺตยะ. [II.1.2]

วิภกฺติ ทั้งหลาย ประกอบหลังลิงค์ (II.1.1) นั้น (วิภกฺติ คือ ลี เอา ชสฺ, อมฺ เอา ศสฺ, ภา ฤยาฯ, เง ฤยาฯ ฤยสฺ, งลี ฤยาฯ ฤยสฺ, งสฺ โอสฺ อามฺ, จิ โอสฺ สฺปฺ ให้ประกอบหลังลิงค์) (II.1.1)

[เช่น ทฺฤศตฺ หรือ ทฺฤศท, ทฺฤศเทฯ, ทฺฤศทะ, ทฺฤศทมฺ, ทฺฤศเทฯ, ทฺฤศทะ, ทฺฤศทา, ทฺฤศทฤยาฯ, ทฺฤศทฤคฺ, เป็นต้น]

3. ปญฺจาเทฯ ฦ. [II.1.3]

วิภกฺติ 5 วิภกฺติแรก เรียกว่า ฦ

[เช่น ลี เอา ชสฺ, อมฺ เอา]

4. ชสฺเตฯ นปฺสเก. [II.1.4]

ในนปฺสกลิงค์ ชสฺ และ ศสฺ วิภกฺติ มีชื่อเฉพาะว่า ฦ

5. อามฺนฺตฺริเต ลีฯ สมฺพุทฺธิะ. [II.1.5]

ลี วิภกฺติที่ใช้ในการร้องเรียก มีชื่อเฉพาะว่า สัมพุทฺธิ (II.1.5)

6. อากมฺ อฺทฺนฺพฺนฺระ สุวราทฺนฺยาตฺ ประ. [II.1.6]

อากมฺ ที่มี อฺ เป็น อนุพันธ์ จะอยู่หลังสระอื่น

[เช่น ปทฺมานิ, ปยฺยาสี]

7. ตฺฤตฺติยาเทฯ ตฺ ปราทฺธิะ. [II.1.7]

แต่จะเป็นตัวต้นของเสียงที่ตามมา ถ้าตฺฤตฺติยาวิภกฺติเป็นต้นตามหลัง

[เช่น สรวสฺโย, สรวะยาม]

8. อิทฺทฺทฺนฺนิ. [II.1.8]

สระ อี และ อุ(ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) มีชื่อเฉพาะว่า อักนิ (อฺคฺนิ)

9. **อิทุตฺ สตรุยาขุเยา นทิ.** [II.1.9]
อิ ู (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) ที่บอกสตรีลิงค์ (สตรีลิงค์) มีชื่อเฉพาะว่า นทิ
10. **อา สรฺทฐา.** [II.1.10]
อา (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) ที่บอกสตรีลิงค์ มีชื่อเฉพาะว่า สรฺทฐา (สรฺทฐา)
11. **อนตุยาดฺ ปุรวฺ อุปฺธา.** [II.1.11]
อักษรที่อยู่หน้าอักษรสุดท้าย ชื่อว่า อุปฺธา (II.1.11)
[เช่น อ หน้า น ใน ราชน, อิ หน้า ท ในคำว่า กิฏ, ฤ หน้า ต ในคำว่า วุฑฺฒ เป็นต้น]
12. **วฺยฺลฺขฺนํ โน'นฺฆฺจะ.** [II.1.12]
น ที่อยู่หน้าพยัญชนะสุดท้ายของลิงค์ (II.1.1) หรือธาตุ มีชื่อเฉพาะว่า อนฺฆฺจะ (อนฺฆฺจ) [เช่น วิทฺษะ, สฺรฺสฺยเต]
13. **ฐฺญ วฺยฺลฺขฺนมนนฺตํ สฺถานฺนาสิกมฺ.** [II.1.13]
พยัญชนะที่ไม่ใช่สระและไม่ใช่อนฺนาสิก ชื่อว่า ฐฺญ
14. **อกาโร ทิรฺมํ โมฆวติ.** [II.1.14]
อ (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) จะกลายเป็น ทิรฺมะ เมื่อวิภक्तिที่เป็นพยัญชนะโมฆวตฺ(II.1.12) ตามหลัง
[เช่น อาภฺยํ, วฺฤกฺษย, วฺฤกฺษยํ]
15. **ชฺฐิ.** [II.1.15]
อ (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) จะกลายเป็น ทิรฺมะ เมื่อ ชฺฐ วิภक्तिตามหลัง
[เช่น วฺฤกฺษย]
16. **สฺถิ สฺสฺย จ นะ.** [II.1.16]
อ (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) จะกลายเป็น ทิรฺมะ เมื่อ สฺสฺ วิภक्तिตามหลัง และ น จะต้องอยู่ในที่ของ ส
[เช่น วฺฤกฺษย]
17. **อการํ โลปมฺ.** [II.1.17]
อ (ที่อยู่ท้ายลิงค์ (II.1.1)) จะกลายเป็น โลปะ (ถูกลบ) เมื่อ อ ตามหลัง
[เช่น วฺฤกฺษย]
18. **ภิสฺสฺ วา.** [II.1.18]
ภิสฺ วิภक्ति(ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1)) ที่เป็นการานตะ) เปลี่ยนเป็น ไอฺสฺ ได้บ้าง
[เช่น วฺฤกฺษย]

19. **ฐฎิ พหุตุเว ตุเว.** [II.1.19]
 อ (ที่เป็นตัวท้ายของลิงค์ (II.1.1)) จะเป็น เอ ในพหุจนะเมื่อ ฐฎิ (II.1.13) ตามหลัง
 [เช่น เอษ, วฤกษะ]
20. **โอสถิ จ.** [II.1.20]
 อ (ที่เป็นตัวท้ายของลิงค์ (II.1.1)) จะเป็น เอ เมื่อ โอสถิ วิกัฒติตามหลัง
 [เช่น วฤกษโษะ]
21. **งสฺรราตุ.** [II.1.21]
 งสฺ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) ที่เป็นอการานตะ) เปลี่ยนเป็น อาตุ
 [เช่น วฤกษราตุ]
22. **งสฺ สฺย.** [II.1.22]
 งสฺ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) ที่เป็นอการานตะ) เปลี่ยนเป็น สฺย
 [เช่น วฤกษสฺย]
23. **อิน ฎา.** [II.1.23]
 ฎา วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) ที่เป็นอการานตะ) เปลี่ยนเป็น อิน
 [เช่น วฤกษเณ]
24. **เญระ.** [II.1.24]
 ย จะเป็นตัวแทน เญ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) ที่เป็นอการานตะ)
 [เช่น วฤกษาย]
25. **สฺไม สรวนามน.** [II.1.25]
 สฺไม จะเป็นตัวแทน เญ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) อการานตะที่เป็นสรวนามน)
 [เช่น สรวสฺไม, วิสฺวสฺไม]
26. **งสฺ สฺมาตุ.** [II.1.26]
 งสฺ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) อการานตะที่เป็นสรวนามน) จะเป็น สฺมาตุ
 [เช่น สรวสฺมาตุ, วิสฺวสฺมาตุ]
27. **จิสฺ สฺมิน.** [II.1.27]
 จิ วิกัฒติ (ที่อยู่หลังลิงค์ (II.1.1) อการานตะที่เป็นสรวนามน) จะเป็น สฺมิน
 [เช่น สรวสฺมิน, วิสฺวสฺมิน]
28. **วิภายเยเต ปฺรฺวาทะ.** [II.1.28]
 สฺมาตุ และ สฺมิน ใช้หลัง ปฺรฺว เป็นต้น ได้บ้าง
 [เช่น ปฺรฺวสฺมาตุ, ปฺรฺวาท, ปฺรฺวสฺมิน, ปฺรฺวเ]

29. **สุรามิ สรวตะ.** [II.1.29]
 ลง ส อากม (หลังลิงค์ (II.1.1) อการานตะ ที่เป็นสรวนามน) ทุกตัว เมื่อ อามุ วิภักติ ตามหลัง
 [สรวะยาม, วิสุวะยาม]
30. **ชสุ สรว อี.** [II.1.30]
 ชสุ วิภักติทั้งวิภักติ (หลังลิงค์ (II.1.1) อการานตะ ที่เป็นสรวนามน) จะเป็น อี
 [เช่น สรวเ, วิสุเว]
31. **อลุปาเทรวา.** [II.1.31]
 ชสุ วิภักติทั้งวิภักติ (หลังกลุ่มที่มี อลุป เป็นต้น) จะเป็น อี ก็ได้บ้าง
 [เช่น อลุปเ, อลุปะ, ปฺรธเม, ปฺรธมาะ]
32. **ทวนทวสุตาจุ.** [II.1.32]
 และหลังวันทวสมาส ชสุ วิภักติทั้งวิภักติ (หลังอการานตะ ที่เป็นลิงค์ (II.1.1) ประเภท
 สรวนามน) จะเป็น อี ก็ได้บ้าง
 [เช่น กตฺรคตเม, กตฺรคตมาะ, ทวนทวคตเม, ทวนทวคตมาะ]
33. **นายนุยต สารวนามิกม.** [II.1.33]
 วิธีที่ใช้กับสรรพนามย่อมไม่มีในวันทวสมาสอื่น[จากการแปลง ชสุ เป็น อี]
 [เช่น ปุรวาปฺราย, ปุรวาปฺราต, ทกฺษิณคตฺรปุรวาณาม]
34. **ตฤติยาสมาเส จ.** [II.1.34]
 วิธีที่ใช้ในสรรพนามอื่นย่อมไม่มีในตฤติยาสมาสและอื่นๆ
 [เช่น มาเสน ปุรวาย มาสปุรวาย, มาเสน อวระ มาสาวระ]
35. **พหุรีเห.** [II.1.35]
 วิธีที่ใช้ในสรรพนามอื่นย่อมไม่มีในพหุพหิสมาส
 [เช่น ตวตฺกปิตฺฤกะ, มตฺกปิตฺฤกะ]
36. **ทิตำ วา.** [II.1.36]
 วิธีที่ใช้ในสรรพนามอื่นย่อมมีได้บ้างในพหุพหิสมาสแห่งศัพท์ที่แสดงทิศ
 [เช่น อุตฺรปุรุสํไย, อุตฺรปุรวาไย]
37. **ศฺรทฺธายาเส ลีรุโลปม.** [II.1.37]
 ลี วิภักติ ตามหลัง ศฺรทฺธ (II.1.10) กลายเป็น โลปะ (ถูกลบ) (มาลา)
38. **เฏาโสเร.** [II.1.38]
 อา ของศฺรทฺธ (II.1.10) จะเปลี่ยนเป็น เอ เมื่อ เฏา และ โอส วิภักติ ตามหลัง
 [เช่น ตฺลยา, ตฺลโยะ]

39. **สัพพทฺธา จ.** [II.1.39]

อา ของสรัททา (II.1.10) จะเปลี่ยนเป็น เอ ใน สัมพุทฺธิ (II.1.6)

[เช่น เห สฺรทฺธ, เห มาเล]

40. **หฺรสฺสวํ พารุณาม.** [II.1.40]

หฺรสฺสว (สระเสียงสั้น) จะอยู่ในที่ของสรัททา (II.1.10) ที่เป็นคำมีความหมายว่าแม่ ในสัมพุทฺธิ (II.1.6)

[เช่น เห อมฺพ, เห อุก]

41. **เอาริม.** [II.1.41]

เอา วิภักติ หลังสรัททา (II.1.10) เปลี่ยน เป็น อี

[เช่น สฺรทฺธ, มาเล]

42. **งวนฺติ ใย-ยาสุ-ยาสุ-ยาม.** [II.1.42]

หลัง สรัททา (II.1.10) เมื่อวิภักติ ที่มี ง (ง งสิ งสุ จิ) ตามหลัง เปลี่ยนวิภักติเหล่านั้นเป็น ใย ยาสุ ยาสุ ยาม (ตามลำดับ)

[เช่น มาลาใย, มาลาเย, มาลาเย, มาลายาม]

43. **สรวณามฺหสฺสวํ หฺรสฺสวํ ปรุจ.** [II.1.43]

แต่หลังสรัททา (II.1.10) ที่เป็น สรวณาม ใย ยาสุ ยาสุ ยาม จะต้องมี ส อคม อยู่หน้า และ หน้า ส อคม ต้องเป็นหฺรสฺสว (สระเสียงสั้น)

[เช่น สรวสฺสใย, สรวสฺสยาสะ, สรวสฺสเย, สรวสฺสยาม]

44. **ทฺวิติยาตฺถติยาภฺยา วา.** [II.1.44]

หลังทฺวิติยา และ ตฺถติยา ใย ยาสุ ยาสุ ยาม จะมี ส อคม อยู่หน้า และหน้า ส อคม ต้องเป็น หฺรสฺสว (สระเสียงสั้น)บ้างก็ได้

[เช่น ทฺวิติยสฺสใย, ทฺวิติยาใย, ตฺถติยสฺสใย, ตฺถติยาใย]

45. **นทฺยา ใอ-อาสุ-อาสุ-อาม.** [II.1.45]

หลังนทฺ (อี อุ ในสตรีลิงค์ II.1.9) เมื่อวิภักติ ที่มี ง (ง งสิ งสุ จิ) ตามหลังเปลี่ยนวิภักติเหล่านั้นเป็น ใอ อาสุ อาสุ อาม (ตามลำดับ)

[เช่น นทฺใย, นทฺเย, นทฺเย, นทฺยาม, วฐฺไว, วฐฺวเย, วฐฺวเย, วฐฺวาม]

46. **สัพพทฺธา หฺรสฺสว.** [II.1.46]

หลังนทฺ (II.1.9) ในสัมพุทฺธิ (วิภักติที่ 8) เป็นหฺรสฺสว (สระเสียงสั้น)

[เช่น เห นทฺ, เห วฐฺ]

47. **อมฺตโสราทริโลปม.** [II.1.47]

หลังนที (II.1.9) ตัวต้นของ อมฺ และ ศสฺ วิภักติ จะต้องเปลี่ยนเป็น โลปะ(ถูกลบ)

[เช่น นทีม, นทีะ, วฐุม, วฐุะ]

48. **อิการานูตาสะ.** [II.1.48]

หลัง นที (II.1.9) เฉพาะที่เป็นอิการานตะ (คำที่ลงท้ายด้วย อี) สติ ภักติ ก็เปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกลบ) ด้วย

[เช่น นที, มหี]

49. **วญฺญชนาจุ.** [II.1.49]

หลังพยัญชนะ(คำนามลงท้ายด้วยพยัญชนะ) สติ ภักติ ก็เปลี่ยนเป็น โลปะ(ถูกลบ) ด้วย

[เช่น วากุ, ตทิต]

50. **อคุเนรโม'การะ.** [II.1.50]

หลัง อัคนิ (II.1.8) อ ที่ อมฺ วิภักติ ต้องเปลี่ยนเป็น โลปะ (ถูกลบ)

[เช่น อคุนิม, ปญฺม, พุทฺธิม, เชนฺม]

51. **เอาการะ ปฺรุม.** [II.1.51]

หลัง อัคนิ (II.1.8) เอ วิภักติ ต้องเปลี่ยนเป็นสระที่อยู่อ้างหน้า

[เช่น อคุนิ, ปญฺ, พุทฺธิ, เชน]

52. **ศโส'การะ สศฺจ โน'สุตฺตริยาม.** [II.1.52]

หลัง อัคนิ (II.1.8) อ ของ ศสฺ วิภักติ ต้องเปลี่ยนเป็นสระข้างหน้า และ ส ต้องเปลี่ยน เป็น น ในสตรีลิงค์ไม่ต้องทำ(อย่างนี้)

[เช่น อคุนิน, ปญฺ แต่สตรีลิงค์ พุทฺธิะ, เชนุะ]

53. **ภา นา.** [II.1.53]

หลัง อัคนิ (II.1.8) นา จะแทนที่ ภา วิภักติ ในสตรีลิงค์ไม่ต้องทำ(อย่างนี้)

[เช่น อคุนินา, ปญฺนา แต่ในสตรีลิงค์ พุทฺธยา, เชนวา]

54. **อโท'มฺศุจ.** [II.1.54]

เปลี่ยน อทสฺ ศัพท์ เป็น อมฺ ด้วย และ นา จะแทนที่ ภา วิภักติ ในสตรีลิงค์ไม่ต้องทำ(อย่างนี้)

[อมฺนา แต่ในสตรีลิงค์ อมฺยา]

55. **อิเรทฺโร'ชฺชติ.** [II.1.55]

เปลี่ยน อิ (ของลิงค์ (II.1.1)) เป็น เอ และเปลี่ยน อุ (ของลิงค์ (II.1.1))เป็น โอ เมื่อ ชสฺ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น อคุนยะ, ปญฺวะ, พุทฺธยะ, เชนวะ]

56. สมพุทฺฐา จ. [II.1.56]

ในสัมพุทฺธิ(II.1.5) เปลี่ยน อี (ของลิงค์(II.1.1) เป็น เอ และเปลี่ยน อุ(ของลิงค์ (II.1.1) =II.1.1) เป็น โอ ด้วย

[เช่น เห อฺกุเน, เท เรโน]

57. เง. [II.1.57]

เปลี่ยน อี (ของลิงค์ (II.1.1)) เป็น เอ และเปลี่ยน อุ(ของลิงค์=II.1.1) เป็น โอ เมื่อ เง วิกฤติ ตามหลัง

[เช่น อฺกุเนย, ปฏเว, พุทฺฐย, เรนเว]

58. งฺสิงโสรโลปฺจ. [II.1.58]

หลัง อักนิ (II.1.8) ลบ อ ของ งฺสิ และ ของ งฺสุ วิกฤติ ด้วย พร้อมกับเปลี่ยน อี (ของลิงค์=II.1.1) เป็น เอ และเปลี่ยน อุ(ของลิงค์=II.1.1) เป็น โอ

[เช่น อฺกุเนะ, อฺกุเนะ, เรโนะ, เรโนะ]

59. โคสุจ. [II.1.59]

อ ของ งฺสิ และ ของ งฺสุ วิกฤติ จะถูกลบด้วย หลัง โค ศัพท์

[เช่น โคะ, โคะ]

60. จิรา สฺปฺรฺวะ. [II.1.60]

หลัง อักนิ (II.1.8) จิ วิกฤติรวมกับสระหน้า จะเป็น เอา

[เช่น อฺกุเนา, เรเนา]

61. สฺชิปฺตฺโยรฺจ. [II.1.61]

หลัง สฺชิ และ ปติ จิ วิกฤติ เปลี่ยนเป็น เอา

[เช่น สฺชฺเยา, ปตฺเยา]

62. งฺสิงโสรฺม. [II.1.62]

อ ของ งฺสิ และ งฺสุ วิกฤติ ที่อยู่หลัง หลัง สฺชิ และ ปติ จะเปลี่ยนเป็น อุ (คือเป็น อฺสุ)

[เช่น สฺชฺยะ, สฺชฺยะ, ปตฺยะ, ปตฺยะ]

63. ฤทฺถฺตาตฺ สฺปฺรฺวะ. [II.1.63]

อ ของ งฺสิ และ งฺสุ วิกฤติ จะรวมกับสระหน้าเป็น อุ (หลังลิงค์ (II.1.1)) ที่เป็นฤการานตะ (คำลงท้ายด้วย ฤ)

[เช่น ปิตฺตะ, มาตฺตะ, ปิตฺตะ, มาตฺตะ]

64. อา เสา ลีโลปฺจ. [II.1.64]

หลัง ฤการานตะ จะเป็น อา เมื่อ ลี วิกฤติ ตามหลัง และ ลี วิกฤตินั้นจะถูกลบด้วย

[เช่น ปิตา, มาตา]

65. **อคุนิวจนฺติ.** [II.1.65]
 ฤการานตะ จะเปลี่ยนเหมือน อักนิ (II.1.8) เมื่อ ศสฺ วิภักติตามหลัง
 [เช่น ปิตฺถาน]
66. **อรฺ เภา.** [II.1.66]
 ฤการานตะ จะเปลี่ยนเป็น อรฺ เมื่อ จิ วิภักติตามหลัง
 [เช่น ปิตฺริ, มาตฺริ]
67. **ฆฺฤ จ.** [II.1.67]
 ฤการานตะ เปลี่ยนเป็น อรฺ ด้วย เมื่อ ฆฺฤ (II.1.3) ตามหลัง
 [เช่น ปิตฺเร, ปิตฺระ]
68. **ชาโตสฺตฤตฺตพฺทสฺยารฺ.** [II.1.68]
 ศัพท์ที่ประกอบด้วย ตฤ (ที่สร้างจากชาตฺ) จะเปลี่ยน ฤ เป็น อารฺ เมื่อ ฆฺฤ (II.1.3) ตามหลัง
 [เช่น กรฺตาเร, กรฺตาระ]
69. **สฺวสฺราทีนํ จ.** [II.1.69]
 ฤ ของศัพท์ สฺวสฺฤ เป็นต้น จะเปลี่ยนเป็น อารฺ ด้วย เมื่อ ฆฺฤ (II.1.3) ตามหลัง
 [เช่น สฺวสฺราเร นปฺตาเร] [ศัพท์กลุ่มนี้ คือ สฺวสฺฤ, นปฺตฤ, ตฺวษฺภฤ, กษตฺตฤ, โหตฺฤ, โปตฺฤ, ปฺรศาสฺตฤ]
70. **อา จ น สํพฺพุธา.** [II.1.70]
 ไม่เปลี่ยน ฤ เป็น อารฺ และ อา ใน สัมพุทธิ (II.1.5)
 [เช่น เห กรฺตะ, เห สฺวสะ]
71. **หฺรฺสฺวนทีศฺรฺทฺธาภฺยสฺสิรฺโลปมฺ.** [II.1.71]
 ในสัมพุทธิ(II.1.5) สฺสิ วิภักติ จะถูกลบ เมื่อตามหลัง หฺรฺสฺวะ (สระเสียงสั้น) ตามหลัง นที (II.1. 9) และตามหลัง ศฺรฺทฺธา (II.1.10)
 [เช่น เห วฤกษ, เห อฤเน, เห เชโน, เห นที, เห วฐ, เห ศฺรฺทฺธ, เห มาเล]
72. **อามิ จ ฆฺ.** [II.1.72]
 ลง น อาคม ด้วย เมื่อ อามิ วิภักติ ตามหลัง หฺรฺสฺวะ (สระเสียงสั้น) ตามหลัง นที (II.1. 9) และตามหลัง ศฺรฺทฺธา (II.1.10)
 [เช่น วฤกษานาม, อฤนีนาม, เชนนาม, นทีนาม, วฐนาม, ศฺรฺทฺธานาม, มालานาม]
73. **เตฺรสฺตฺรยศฺจ.** [II.1.73]
 ลง น อาคม เมื่อ อามิ วิภักติตามหลัง และ เอา ตฺรย ไปแทนที่ ตฺริ (จำนวน 3) ด้วย
 [เช่น ตฺรยานาม]

74. จตุระ. [II.1.74]

ลง น อากม ด้วย เมื่อ อามุ วิกักติตามหลัง หลัง จตุรุ (จำนวน 4)

[เช่น จตุรณาม]

75. สัษยาเยะ มุณานุตยาเย. [II.1.75]

ลง น อากม ด้วย เมื่อ อามุ วิกักติตามหลัง หลังสังขยา (จำนวนนับ) ที่มี ม น ลงท้าย

[เช่น มณณาม, ปณจานาม]

76. กตศุจ ชสุศโสรุสุ. [II.1.76]

หลัง กติ ศัพท์ และหลังสังขยา (จำนวนนับ) ที่มี ม น ลงท้าย โลปะ(หายไป) ชสุ และ ศสุ วิ
ภักติ จะถูกลบ

[เช่น กติ กติ, มกุ มกุ, ปณจ ปณจ]

77. นิโยจिरาม. [II.1.77]

หลัง นิ จิ วิกักติ จะเป็น อามุ

[เช่น นิยาม, คุรามณยาม]

จบ ปาठะ ที่ 1 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทูลคสิงหะ

78. น สขินฎาทาคุนิ. [II.2.1]

สขิ ศัพท์ไม่เป็นพวกเดียวกับ อักนิ (II.1.8) เมื่อ ฎา วิกักติเป็นต้นตามหลัง

[เช่น สขุยา สขุเย]

79. ปติรสมาเส. [II.2.2]

ปติ ศัพท์ไม่เป็นพวกเดียวกับ อักนิ (II.1.8) เมื่อ ฎา วิกักติเป็นต้นตามหลัง เมื่อ ปติ ไม่ได้เป็น
ส่วนหนึ่งของคำสมาส

[เช่น ปตุยา ปตุเย แต่เมื่อเป็นคำสมาส- นรปตินา]

80. สตุริ นทิวตุ. [II.2.3]

สตุริ ศัพท์ เหมือน นทิ (II.1.9) (เมื่อวิกักติตามหลัง)

[เช่น เห สตุริ สตุริโย สตุรินาม]

81. สตุรฺยาชฺยาวิยฺเว วามิ. [II.2.4]

อียฺ และ อฺวฺ ที่บอกสตรีลิงค์ จะทำเหมือน นทิ (II.1.9) ก็ได้ เมื่อ อามุ วิกักติตามหลัง

[เช่น ศรีณาม ศรีวาม ภูณาม ภูวาม แต่ ขวกริยาม กฏปฺรฺวาม เพราะคำหลังเหล่านี้ไม่ใช่สตรี
ลิงค์]

82. หุรัสวจ จวติ. [II.2.5]

และ หรัสวะ (เสียงสั้น)จะต้องมี เมื่อ วิภักติที่มี ง (ง งสิ งสุ จิ) ตามหลัง
[เช่น พุทฺธิโย พุทฺธิเย เชนฺโว เชนเว สุริโย สุริเย ภฺรโว ภฺรเว ปฺณโว ปฺณเว สฺตฺริโย]

83. นปฺสกาตุ สยโมรฺโลโป น จ ตทุกฺตมฺ. [II.2.6]

หลังนปฺสกลิงค์ ลบ สิ และ อมฺ และ สิ่งที่จะต้องทำที่เคยพูดถึงแล้วก็ไม่ต้องมี
[เช่น ปยะ ปยะ ตตุ ตตุ สฺตฺชิ สฺตฺชิ]

84. อการาทสมฺพุทฺธา มฺสจ. [II.2.7]

หลังนปฺสกลิงค์ ที่เป็น อการานตะ ไม่ใช่ในสัมพุทฺธิ (II.1. 5) ลบ สิ และ อมฺ วิภักติ พร้อม
กับลง ม อากม ด้วย
[เช่น กุณฺฆมฺ อติชฺรมฺ แต่ใน สัมพุทฺธิ เห กุณฺฆ]

85. อนฺยาทสฺตฺ ตฺสะ. [II.2.8]

แต่หลังกลุ่ม อนฺย เป็นต้น (ที่เป็นนปฺสกลิงค์) ลบ สิ และ อมฺ วิภักติ พร้อมกับลง ต อากม
[เช่น อนฺยตุ อนฺยตฺรตุ อิตฺรตุ กตฺรตุ กตฺมตุ]

86. เอารฺมฺ. [II.2.9]

หลังนปฺสกลิงค์(ทุกตัว) เอา วิภักติ เปลี่ยนเป็น อี
[เช่น กุณฺเฑ ปยฺสี]

87. ชสฺสฺโสสะ ตฺสะ. [II.2.10]

หลังนปฺสกลิงค์(ทุกตัว) ตฺ จะไปอยู่ในที่ ของ ชสฺ และ สสฺ วิภักติ
[เช่น ปทฺมานิ ปยฺสฺ]

88. ฐฺญฺสฺวราท ฆฺญฺ ฆฺสะ. [II.2.11]

น อากมหน้า ฐฺญฺ(II.1.13) และหลัง สระ จะมีในที่ของ นปฺสกลิงค์ เมื่อ ฆฺญฺ (II.1.4 =ชสฺ และ
สสฺ) ตามหลัง
[เช่น ปยฺสฺ ปทฺมานิ สฺกฺรตุฏฺถานิ สฺสฺชินิ]

89. นามินะ สฺวเร. [II.2.12]

หลังนปฺสกลิงค์ที่ลงท้ายด้วย นามิ (I.1.7=สระทุกตัวเว้น อ อา) ลง น อากม เมื่อ สระตามหลัง
[เช่น วารินา วารินเ]

90. อสฺถิทิสฺสกุณฺณมฺนฺนฺนฺตฺสฺฐาเท. [II.2.13]

อสฺถิ เป็นต้น(ที่เป็นนปฺสกลิงค์มีนามิ (I.1.7)เป็นที่สุด) จะมี อนฺ เป็นตัวลงท้าย เมื่อ ฐา วิภักติ
เป็นต้น ที่เป็นสระ ตามหลัง
[เช่น อสฺถฺนา ทฺธฺนา สกฺถฺนา กุณฺณ อตฺยสฺถฺนา อติทฺธฺนา]

91. ภาษิตปฺปสุกํ ปฺปวทุ วา. [II.2.14]

เมื่อ ภา วิภักติเป็นต้น ที่เป็นสระ ตามหลัง (นปฺงสกลิงค์ที่ลงท้ายด้วยนามิ(I.1.7)) เป็นตัวขยาย
ปฺงลึงค์ เป็นเหมือนปฺงลึงค์ได้บ้าง

[เช่น กรตุณฺนา กุเลน, มฤทเว, มฤทฺเณ วสุตฺตฺราเย]

92. ทิรฺมมามิ สนา. [II.2.15]

ลิงค์ที่ลงท้ายด้วย นามิ (I.1.7) จะเป็น ทิรฺมะ เมื่อ อามวิภักติ พร้อมด้วย น อากมตามหลัง

[เช่น อคฺคินามฺ เชนฺนามฺ กรตุณฺนาม]

93. นานตฺสย โยปธายะ. [II.2.16]

ทิรฺมะจะมีในที่ของอุปธา (II.1.11) ของลิงค์ (II.1.1) ที่ลงท้ายด้วย นฺ เมื่อ อาม วิภักติ พร้อม
ด้วย น อากม ตามหลัง

[เช่น ปณฺจนาม, สปฺตานาม]

94. ฃฎฺฐิ จาสมฺพุทฺธา. [II.2.17]

และทิรฺมะจะมีในที่ของอุปธา (II.1.11) ของลิงค์ (II.1.1) ที่ลงท้ายด้วย นฺ เมื่อ ฃฎฺฐิ (II.1.3)
ตามหลัง และเมื่อไม่ใช่ สัมพุทฺธิ(II.1. 5)

[เช่น ราชาราชานา-สามานี]

95. สานตฺมโหโรโนปธายะ. [II.2.18]

ทิรฺมะจะมีในที่ของอุปธา (II.1.11) ของ นฺ ของคำที่ลงท้ายด้วย สฺ และ ของ มหนตฺ เมื่อ ฃฎฺฐิ
(II.1.3) ตามหลัง และเมื่อไม่ใช่ สัมพุทฺธิ(II.1. 5)

[เช่น เสฺรยานฺ เสฺรยํเสา มหานฺ มหานฺเตา แต่ เห เสฺรยน]

96. อปฺสจ. [II.2.19]

ทิรฺมะจะมีในที่ของอุปธา (II.1.11) ของ นฺ และของอุปธาที่ไม่ใช่ นฺ ของ อปฺ ศัพท์ เมื่อ ฃฎฺฐิ
(II.1.3) ตามหลัง และเมื่อไม่ใช่ สัมพุทฺธิ(II.1.5)

[เช่น อาปะ, สฺวามฺปิ ตทาคานี, แต่ เห สฺจยป]

97. อนตฺตฺสนตฺสย จาธาโตะ เสา. [II.2.20]

ทิรฺมะจะมีในที่ของ อ ของนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วย อนตฺ ปรตฺตยยะ และ อตฺ ปรตฺตยยะ ที่มีใช้ธาตุ
เมื่อ สิ วิภักติตามหลัง

[ภวาน, โคมาน, สฺุโศรฺตาะ]

98. อินฺหฺนปฺฐารฺยมนฺสา เสา จ. [II.2.21]

ทิรฺมะจะมีในที่ของ อุปธา (II.1.11) แห่งศัพท์ที่มี อินฺ และ หนฺ อยู่ท้าย, ปฺฐนฺ ศัพท์ และ อรฺ
ยมนฺ ศัพท์ เมื่อ สิ (II.2.10) และ สิ วิภักติ ตามหลัง และเมื่อไม่ใช่ สัมพุทฺธิ(II.1.5)

[เช่น สฺทฺทฺทฺทฺนิ สฺวฤตฺตรหาณิ สฺปฺฐาณิ สฺวรฺยมาณิ ทณฺฑิ วฤตฺตรหา ปฺฐา อรฺยมา]

99. อุชนะปฐุทโส'เนหส้า สาวนุตะ. [II.2.22]

ที่สุด อนุ จะอยู่ในที่ของ อุสนสุ, ปฐุทสสุ และ อเนหสุ เมื่อ สิริ วิภักติ ที่ไม่ใช่ สัมพุทธิ (II.1.5) ตามหลัง

[เช่น อุสนา ปฐุทสา อเนหา แต่ เห อุชนะ เห ปฐุทสะ เห อเนหะ]

100. สขยฺยสุจ. [II.2.23]

ที่สุด อนุ จะอยู่ในที่ของ สขิ ศัพท์ด้วย เมื่อ สิริ วิภักติที่ ไม่ใช่ สัมพุทธิ (II.1.5) ตามหลัง

[เช่น สขา แต่ เห สขะ]

101. ฌฎฺฐิตฺไว. [II.2.24]

ที่สุด ไอ จะอยู่ในที่ของ สขิ (คือ ไอ แทน อี) เมื่อ ฌฎฺฐิต (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น สขาเยา สขายะ สขายมฺ สขาเยา]

102. ทิว อุท วุญญชเน. [II.2.25]

ที่สุด อุ จะอยู่ในที่ของ ทิว (คือ อุ แทน วุ) เมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น ทุญญามฺ ทุญญ ทุญญตะ ทุญญตฺวม]

103. เอา เสา. [II.2.26]

เอา จะอยู่ในที่ของ ทิว (คือ เอา แทน วุ) เมื่อ สิริ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น เทยาะ และ เห เทยาะ]

104. วามฺยา. [II.2.27]

อา จะอยู่ในที่ของ ทิว (คือ อา แทน วุ) เมื่อ อมฺ วิภักติ ตามหลัง ก็ได้

[เช่น ทยามฺ ทิวมฺ อติทยามฺ อติทิวม]

105. ยูเชรสมาเส นฺรุฌฎฺฐิ. [II.2.28]

น อากมจะมีในที่ของ ยูชฺ (ที่ลงท้ายด้วย กุวิปฺ ปรัดยยะ คืออยู่หน้า ช) ที่ไม่ใช่ส่วนของ คำสมาส เมื่อ ฌฎฺฐิต (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น ยูชฺ ยูชฺชา ยูชฺชะ แต่ อสุวฺยฺก]

106. อภยฺยตาทนฺตฺรินการะ. [II.2.29]

หลัง ธาตุ ชนิด อภยฺยต(ถูกซ้ำ) อนุติ วิภักติ จะไม่มี นฺ เมื่อ ฌฎฺฐิต (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น ททตฺ ทธตฺ ชกฺษตฺ ชากฺรตฺ แต่ ลิหน]

107. วา นปฺฐเก. [II.2.30]

ในนปฺฐกลิงค์ อนุติ ก็ไม่มี นฺ ได้บ้าง

[เช่น ททติ, ททนฺติ, ชากฺรณฺติ กุลาน]

108. ตูทภาทิกุย อีการ. [II.2.31]

หลัง ตูท ภา เป็นต้น อนุดิ ก็ไม่มี นุ ได้บ้าง เมื่อ อี ตามหลัง

[เช่น ตูทติ, ตูทนต์ สุตริ, ตูทติ, ตูทนต์ กุเล, ภาติ ภานต์ สุตริ, ภาติ ภานต์ กุเล แต่ ปจนต์
ทิวนต์ เป็นต้น นุ จะต้องมีเสมอ]

109. หนรฺหณรูปธาโลเป. [II.2.32]

เมื่อมีการลบอุปธา (II.1.11) ของ หน ธาตุ ฆ จะมีในที่ของ ห

[เช่น วุตุครฆนะ วุตุครฆนา]

110. โครา ฆฎิ. [II.2.33]

เอา จะอยู่ในที่ของ โค ศัพท์ (ที่อยู่ใดๆ) เมื่อ ฆฎ (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น เคาละ คาเวา คาวะ แต่ เหจิครโค เห จิครควะ]

111. อมฺศโสรา. [II.2.34]

อา จะอยู่ในที่ของ โค ศัพท์ เมื่อ อม และ ศส วิกัทธิตามหลัง

[เช่น คาม คาะ]

112. ปนฺธิมนฺยฤกฺษีณา เสา. [II.2.35]

อา จะอยู่ในที่ (แทนสระท้าย) ของ ปนฺธิ มนฺธิ และ ฤกฺษี เมื่อ ส วิกัทธิ ตามหลัง

[เช่น ปนฺธะ เท ปนฺธะ มนฺธะ เท มนฺธะ ฤกฺษะ เท ฤกฺษะ]

113. อนฺโต ฆฎิ. [II.2.36]

อน จะอยู่ในที่(แทนสระท้าย) ของ ปนฺธิ มนฺธิ และ ฤกฺษี เมื่อ ฆฎ (II.1.3)วิกัทธิ ตามหลัง

[เช่น ปนฺธานา มนฺธานา ฤกฺษานา]

114. อฆฺฐสฺวเร โลปมฺ. [II.2.37]

โลปะ (การลบ) จะต้องมีในที่(แทนสระท้าย) ของ ปนฺธิ มนฺธิ และ ฤกฺษี เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฆฎ (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น ปละ ปลา มละ มตา ฤกฺษะ ฤกฺษา]

115. วุยฺลฺขเน เจา นิ. [II.2.38]

นุ ของคำเหล่านี้ จะถูกลบด้วย เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฆฎ (II.1.3) และเมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น ปละ ปลิกะ ปลยติ มละ มลิกะ มลยติ ปลิกฺขาม ปลิตฺวาม มลิกฺขาม มลิตฺวาม]

116. อนฺฆรฺกฺศจากรฺญเจตฺ. [II.2.39]

และ อนฺฆังคะ (II.1.12= น ที่อยู่หน้าพยัญชนะสุดลึงค์หรือธาตุ) ที่ไม่ใช่ กรฺญจ ธาตุ และ

ไม่ใช่ธาตุที่มี อี เป็น อิตฺ จะเป็นโลปะ (ถูกลบ) เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฆฎ (II.1.3) และเมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น วิทุยะ วิทุยา วิทุยิ ไวทุยม มหตะ มหตา มหทุยาม มหตุ มหตุตา แต่ กรุณจะ กรุณญาม สุกัสสะ สุกนญาม]

117. ปุโสนุสพทโลปะ. [II.2.40]

การลบ อน จะมีในที่ของ ปุมนุส ศัพท์ เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) และเมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น ปุสะ ปุสา ปุญาม ปุสตุวม เปาสนม แต่ ปุมาเสา]

118. จตุโร วาสพทสุโยตุวม. [II.2.41]

อุ จะอยู่ในที่ของ วา ของ จตุร (เมื่อเปลี่ยนเป็น จตุวาร) เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) และเมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น จตุระ จาตุริกะ จตุรณะ จตุรเกะ จาตุรยม]

119. อนทุหจ. [II.2.42]

อุ จะอยู่ในที่ วา ของ อนทุหา เมื่อสระที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) และเมื่อพยัญชนะตามหลัง

[เช่น อนทุหะ อนทุหา อานทุหิกะ อนทุทุญาม อนทุหยม]

120. เสา ณะ. [II.2.43]

ลง น อากม เมื่อ ส วิกฤติ ตามหลัง

[เช่น อนทุวาน แต่ อนทุวาหา]

121. สมพุทฐาฐโรหุสวะ. [II.2.44]

ในสัมพุทธิ (II.1.5) หรัสวะ (เสียงสั้น) จะต้องมี ในที่ของ จตุร (จตุวาร) และ อนทุห

[เช่น เหา ปุริยจตุวะ เหา อนทุวาน]

122. อทสะ ปเท มะ. [II.2.45]

เมื่อเป็นบท (คำ) ม จะอยู่ในที่ ท ของ อทสุ เมื่อวิกฤติ ตามหลัง

[เช่น อมุขมาตุ อมุขมิน]

123. อญฺญสุวราทา เญญสุยาปี วนุสรวสพทสุโยตุวม. [II.2.46]

อุ จะอยู่ในที่ ว ของ วนุส เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง แม้ว่า วนุส นั้น จะใช้กับ ธาตุ ประเภท เญญ ก็ต้องทำ

[เช่น เปจฺยะ เปจฺยา เปจฺยิ ไปจฺยม วิทุยะ วทุยา วิทุยิ ไวทุยม (เมื่อ ข ตามหลัง ก็รวมด้วย) ไปจฺยม]

124. ศฺวยุมโฆนํ จ. [II.2.47]

อุ จะอยู่ในที่ของ ว ของ ศฺวาน ยฺวาน มฆวาน เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง

[เช่น ศฺนะ ศฺนา ศฺนิ ยฺนะ ยฺนา ยฺนิ มโฆนะ มโฆนา มโฆนิ]

125. วาหรวตพทสุเยา. [II.2.48]

เอา จะอยู่ในที่ของ ว ของ วาหุ เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง
[เช่น ปรยฐาหะ ปรยฐาหา ปรยฐาหิ ปรายฐาหยม]

126. อนฺเจรโลปะ ปุรวสุย จ ทิรฺมะ. [II.2.49]

อ ที่ อนฺจ จะเป็นโลปะ (ถูกลบ) และ ทิรฺมะ จะต้องมีที่สระหน้า อ นั้น เมื่อปรตยยะขึ้นต้น
ด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง
[เช่น ปรตฺจจะ ปรตฺจจา ปรตฺจจิ ปรตฺจจยม โคจะ โคจา โคจิ เคาจยม]

127. ติริยฺง ติริศฺจะ. [II.2.50]

เปลี่ยน ติริยฺญ เป็น ติริศฺจ นั้น เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง
[เช่น ติริศฺจะ ติริศฺจา ติริศฺจิ ไตรศฺจยม]

128. อุทฺง อุทฺิจะ. [II.2.51]

เปลี่ยน อุทฺญ เป็น อุทฺิจ เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง
[เช่น อุทฺิจจะ อุทฺิจา อุทฺิจิ เอาทฺิจยม]

129. ปาตฺ ปทฺ สฺมาสนฺตะ. [II.2.52]

ปาทฺ เมื่ออยู่ท้ายคำสมาส เปลี่ยนเป็น ปทฺ เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3)
ตามหลัง

[เช่น วฺยาฆฺรปทะ วฺยาฆฺรปทา วฺยาฆฺรปทึ วฺยาฆฺรปทฺยม]

130. อวมสฺโยคาทโน'โลโป'ลฺอุปฺตวฺจ ปุรวฺวิเชา. [II.2.53]

หลัง อนฺ ที่ไม่มีสังโยคที่มี ว และ ม เป็นตัวท้าย จะมีการลบ อ ของ อนฺ เมื่อปรตยยะขึ้นต้น
ด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง เมื่อ อนฺ ตามหลัง สังโยคที่มี ว และ ม เป็นตัวท้าย
ก็จะไม่มีการลบ อ ของ อนฺ

[เช่น ราชฺวะ ราชฺวา ทฺฐนะ ทฺฐนา ปฺรติทฺวินฺชะ ปฺรติทฺวินฺชา แต่ ปฺรวฺณะ จฺรมฺชะ]

131. อิงฺโยรฺวา. [II.2.54]

หลัง อนฺ ที่ไม่มีสังโยคที่มี ว และ ม เป็นตัวท้าย จะมีการลบ อ ของ อนฺ เมื่อปรตยยะขึ้นต้น
ด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง บ้างก็ได้ เมื่อ อี และ จิ วิภคติ ตามหลัง เมื่อ อนฺ
ตามหลัง สังโยคที่มี ว และ ม เป็นตัวท้าย ก็จะไม่มีการลบ อ ของ อนฺ

[เช่น สามฺนี สามฺนิ ราชฺณิ ราชฺนิ แต่ ปฺรวฺณิ จฺรมฺณิ]

132. อา ธาโตรฺฦสุวเร. [II.2.55]

อา จะอยู่ในที่ของ ธาตุ เมื่อปรตยยะขึ้นต้นด้วยสระและที่ไม่ใช่ ฦ (II.1.3) ตามหลัง
[เช่น กิลาตฺปะ กิลาตฺปา]

142. เก ปรตฺยเย สุตฺรํกฺกตฺการปรเร ปุรุโวลการ อิการมฺ. [II.2.65]
เมื่อ ก ปรตฺยเยตามหลัง อา ที่สร้างสตรีลิงค์ อ ที่อยู่หน้า ก นั้น จะกลายเป็น อี
[เช่น สรวิกา อุษฏริกา ปาจิกา ฯลฯ]
จบ ปาทะ ที่ 2 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทฺรคฺสิงหะ

143. ยฺฆมทฺสุมทฺะ ปทํ ปทาตฺ ยฺฆจิจฺจฺรโถทฺวิติยาสุ วสนฺเสา. [II.3.1]
ในทวิติยา จจฺรติ และ ยฺฆจฺฐิ วิกฺกติ วสุ และ นสุ เป็น บท (คำ) บทหนึ่ง หลังบท (ปกติ) แห่ง
ยฺฆสุมทฺ และ อสุมทฺ (ในพหุวจนะ)
[เช่น ปุโตรฺ ยฺฆมฺกม, ปุโตรฺ' สุมกม, ปุโตรฺ วะ, ปุโตรฺ นะ ฯลฯ]

144. วา เนา ทฺวิเตว. [II.3.2]
บทนั้น (วสุ และ นสุ) เปลี่ยนเป็น วาม และ เนา ในทวิวจนะ
[เช่น คุราโม ยฺวโยชะ, คุราม อาวโยชะ, คุราโม วาม, คุราโม เนา ฯลฯ]

145. ตฺวนมฺโทเรกตฺเว เต เม ตฺวา มา ตฺว ทฺวิติยายาม. [II.3.3]
ในเอกวจนะ เต เม จะมีในที่ของ ตฺวตฺ และ มตฺ แต่ ตฺวา และ มา จะมีในที่ของ ตฺวตฺ และ มตฺ
ในทวิติยาวิกฺกติ ก็ได้
[เช่น ปุตรฺส ตว, ปุโตรฺ มม, ปุตรฺส เต, ปุโตรฺ เม ฯลฯ]

146. น ปาทาทฺ. [II.3.4]
ไม่มีการเปลี่ยน เมื่ออยู่ต้นบาท
[เช่น ปานตฺ โว นรสีหฺสฺย เป็นต้น]

147. จาติโยเค จ. [II.3.5]
และเมื่อเชื่อมกับ จ (วา ห อหฺ เอว) จะไม่มีการเปลี่ยนอย่างนี้
[เช่น ปุโตรฺ ยฺฆมกม จ, ปุโตรฺ' สุมกม จ]

148. เอนฺา วิภกฺตฺวานฺตฺโลปะ. [II.3.6]
ลปยฺยฺชนะท้าย ของ ยฺฆมทฺ อสุมทฺ เมื่อวิกฺกิตตามหลัง
[เช่น ยฺฆมกฺยม, อสุมกฺยม ฯลฯ]

149. ยฺวาวา ทฺวิวาจิษฺ. [II.3.7]
เปลี่ยนเป็น ยฺว และ อาว (ตามลำดับ) เมื่อเป็นทวิวจนะ
[เช่น ยฺวากฺยาม, อาวากฺยาม ฯลฯ]

150. อมา จาม. [II.3.8]
เปลี่ยน อมฺ และ เอา วิกฺกติเป็น อามฺ เมื่อเป็นทวิวจนะ
[เช่น ตวาม, มาม, ยวาม อาวาม]

151. อานุ ศสุ. [II.3.9]

เปลี่ยน ศสุ วิภักติ เป็น อานุ

[เช่น ชุขฺมานุ, อสุมานุ, อติตุวานุ, อติมานุ]

152. ตวมหฺ เสา สวิภักตฺโยชะ. [II.3.10]

ตฺวตฺ และ มตฺ พร้อมกับวิภักติ ให้เปลี่ยนเป็น ตฺวํ และ อหฺ เมื่อ สิ วิภักติตามหลัง

[เช่น ตฺวาม, อหฺม, อติตฺวาม, อตฺยหฺม แต่ อธิตฺวตฺ อธิมตฺ ลป สิ]

153. ยูยฺ วยฺ ชติ. [II.3.11]

เปลี่ยนเป็น ยูยมฺ วยมฺ เมื่อ ชตฺ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น ยูยม, วยม, อติยูยม, อติวยม]

154. ตฺกุยมฺ มหฺยํ จยิ. [II.3.12]

เปลี่ยนเป็น ตฺกุยมฺ และ มหฺยมฺ เมื่อ ง วิภักติตามหลัง

[เช่น ตฺกุยม, มหฺยม, อติตฺกุยม, อติมหฺยม]

155. ตว มม งติ. [II.3.13]

เปลี่ยนเป็น ตว มม เมื่อ งตฺ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น ตว, มม, อติตว, อติम्म]

156. อตฺ ปญฺจมฺยทฺวิเตว. [II.3.14]

เปลี่ยน ปญฺจมี เป็น อตฺ เมื่อไมใช่ ทวิจนะ

[เช่น ตฺวตฺ, มตฺ, ชุขฺมตฺ, อสุมตฺ อติชฺวตฺ, อตฺยวตฺ แต่ ชฺวาทฺชฺวาม, อวาทฺชฺวาม]

157. ฤยสฤยมฺ. [II.3.15]

เปลี่ยน ฤยสฺ วิภักติ เป็น ฤยม

[เช่น ชุขฺมฤยม, อสุมฤยม ฯลฯ]

158. สามากมฺ. [II.3.16]

เปลี่ยน อามฺ วิภักติ พร้อม ส อากม เป็น อากม

[เช่น ชุขฺมากม, อสุมากม]

159. เอตฺวมฺสฺถานินิ. [II.3.17]

เปลี่ยนเป็น เอ เมื่อวิภักติ ประเภท อสฺถานินิ (คือ วิภักติที่คงที่ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น) ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะตามหลัง ตามหลัง

[เช่น ตฺวยา, มยา, ชฺวโยชะ ฯลฯ แต่ ชุขฺมานุ, อสุมานุ]

160. อาตฺวํ วุญฺชนาเท. [II.3.18]

เปลี่ยนเป็น อา เมื่อวิภักติ ประเภท อสฺถานินิ ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะตามหลัง

[เช่น ชฺวาทฺชฺวาม, อาทฺชฺวาม ฯลฯ]

161. ไระ. [II.3.19]
ไร เปลี่ยนเป็น อา เมื่อวิภक्ति ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ตามหลัง
[เช่น ราชะ, ราชยาม, ฯลฯ]
162. อษฺณนะ สวรฺสุ. [II.3.20]
อา จะอยู่ในที่ของ อษฺณฺ (คือแทน น) เมื่อ วิภक्तिทุกตัว ตามหลัง
[เช่น อษฺณฺภิกะ อษฺณฺภิกะ ฯลฯ]
163. เอา ตสฺมาชฺชสฺสโต. [II.3.21]
หลัง อษฺณฺ นั้น เอา จะอยู่ในที่ของ ชฺส และ สฺส วิภक्ति
[อษฺณฺ อษฺณฺ การเปลี่ยนเป็น อา ไม่เป็นการบังคับเสมอ ดังนั้น อษฺณฺภิกะ อษฺณฺสฺ ก็ได้บ้าง]
164. อรฺวนฺนรฺวนฺตฺรฺสวณฺ. [II.3.22]
อรฺวนฺ เปลี่ยนเป็น อรฺวนฺต เมื่อ ปรตฺยยะ ตามหลัง และ ต้องไม่มี น
[เช่น อรฺวนฺเตา, อรฺวนฺตะ, อรฺวตฺส, อวฺรตฺม, อวฺรตฺยฺม, อวฺรตฺ แต่ อรฺวา, อนรฺวาณา]
165. เสา จ มฆวานฺ วา. [II.3.23]
แปลง มฆวานฺ ศัพท์เป็น มฆวานฺต เมื่อ ลี วิภक्तिตามหลัง ได้บ้าง
[เช่น มฆวาน, มฆวานเตา, มฆวานตะ, มฆวตฺส]
166. ชรา ชรฺสฺ สฺวเร วา. [II.3.24]
เปลี่ยน ชรา เป็น ชรฺส เมื่อวิภक्तिขึ้นต้นด้วยสระ ตามหลัง บ้างก็ได้
[เช่น ชเร, ชเรสา, ชราละ, ชรสะ]
167. ตฺริจฺตุโรสฺ สฺตฺริยํ ติสฺถ จตฺสฺถ วิภฺกฺเตา. [II.3.25]
ในสตรีลิงค์ ติสฺถ และ จตฺสฺถ จะอยู่ในที่ของ ตฺริ และ จตฺร เมื่อวิภक्तिตามหลัง
[เช่น ติสฺระ, จตฺสฺระ, ติสฺถิกะ, จตฺสฺถิกะ]
168. เต รฺ สฺวเร. [II.3.26]
ฤ ของทั้งสองคำนั้นจะเป็น รฺ เมื่อวิภक्तिขึ้นต้นด้วยสระตามหลัง
[เช่น ติสฺระ, จตฺสฺระ]
169. น นามิ ทิรฺมฺ. [II.3.27]
ทิรฺมะไม่มี เมื่อ อามฺ วิภक्तिที่มี นฺ อากมอยู่ด้วยตามหลัง
[เช่น ติสฺถณาม, จตฺรณาม]
170. นฤ วา. [II.3.28]
นฤ ศัพท์ มีทิรฺมะหรือไม่มีก็ได้ เมื่อ อามฺ วิภक्तिที่มี นฺ อากมอยู่ด้วยตามหลัง
[เช่น นฤณาม, นฤณาม]

171. ตยทาทีนาม วิภคเตา. [II.3.29]

อ จะมีในที่ของที่สุดของกลุ่ม ตยท เมื่อวิภคิตตามหลัง

[สยะ, เตยา, สะ, เตา]

172. กิมุ กะ. [II.3.30]

กิมุ เปลี่ยนเป็น ก เมื่อวิภคิตตามหลัง

[กะ, เกา, กทา]

173. โท'ทวรุมะ. [II.3.31]

ม จะอยู่ในที่ของ ท นอกจาก ทวิ

[อเมา, อิมเภา แต่ ทเวา]

174. เสา สะ. [II.3.32]

แปลง ท เป็น ส จะอยู่ในที่ของ ท ของกลุ่มคำมี ตยท เป็นต้น เมื่อ ส วิภคิตตามหลัง

[เช่น อเสา, อสเภา]

175. ตสย จ. [II.3.33]

และในที่ของ ต ด้วย เมื่อ ส วิภคิตตามหลัง

[เช่น สยะ, สยกะ, สะ, สกะ]

176. อิทมิมมมฺปฺติ. [II.3.34]

เปลี่ยน อิทม เป็น อิยม และเปลี่ยนเป็น อยม ในปฺลึงค์ เมื่อ ส วิภคิตตามหลัง

[เช่น อัย สตุรี, อัย ปฺมาน แต่ อิท กุลม]

177. อท วุญญชเน'นกุ. [II.3.35]

อิทม ที่ไม่มี อกุ ปรตยยะ ประกอบอยู่จะเปลี่ยนเป็น อ เมื่อวิภคิตขึ้นต้นด้วยพยัญชนะตามหลัง

[เช่น อาภุยาม, เอภะ แต่ อิมไกะ]

178. ฐาโสรณะ. [II.3.36]

อน จะอยู่ในที่ของ อิทม (ที่ไม่มี อกุ ปรตยยะ) เมื่อ ฐา และ โอส วิภคิตตามหลัง

[เช่น อนน, อนโยะ แต่ อิมเกน, อิมกโยะ]

179. เอตสย จานฺวาทเต ทฺวิตฺติยา'จไนะ. [II.3.37]

[เช่น อน จะอยู่ใน]ที่ทั้ง ของ เอต และ(ของอิทม) เมื่อ ฐา และ โอส วิภคิตตามหลัง เมื่อมีการแทนที่ อย่างนี้แล้ว ในการพูดถึงครั้งที่สอง เกี่ยวกับเรื่องเดียวกัน ให้เปลี่ยน อน เป็น เอน อีกทีหนึ่ง

[เช่น เอต วุยากรรมชยาปย, อโธ เอน เวทมชยาปย, อิม ฌมฺมานย, อโธ เอน ปวิรรุตย , เอตินราตฺตริธิตา, อโธ เอนนาหฺรปฺยธิตม]

180. ตสฺมาทฺ ภิสฺส ภริ. [II.3.38]

หลัง อิทมฺ (ที่ถูกเปลี่ยนให้เป็น อ) นั้น ภิสฺ วิภักติ เป็น ภริ
[เอภิระ]

181. อทสฺสจ. [II.3.39]

และหลัง อทสฺ ศัพท์ด้วย
[เช่น อมิภิระ, แต่ อมฺไกะ]

182. สาเว ลิลปฺสจ. [II.3.40]

เอา จะมี ในที่ของที่สุดของ อทสฺ เมื่อ ลิล วิภักติ ตามหลัง และ ลิล วิภักติถูกลบด้วย
[เช่น อเสา, อสเกา]

183. อตุวํ มาตุ. [II.3.41]

หลัง มฺ ของ อทสฺ ศัพท์จะต้องมี อฺ (=อมฺ)
[เช่น อมฺม, อมฺ, อมฺน]

184. เอทฺ พหฺเตว ตฺวี. [II.3.42]

แต่หลัง มฺ เอ จะเปลี่ยนเป็น อี ในพหฺวจนะ
[เช่น อมิ, อมิภฺยะ]

185. อปฺ เภ ทะ. [II.3.43]

ทฺ จะอยู่ในที่ของ อปฺ ศัพท์ (คือแทน ป) เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วย ภฺ ตามหลัง
[เช่น อทภิระ, อทภฺยะ แต่ อพฺการะ]

186. วิรามฺยญฺชนาธิษฺวนทฺนฺนทฺวินสฺนํ จ. [II.3.44]

และในที่ของ อนทฺวาหฺ นนฺ และ วนฺสฺ เมื่อ วิรามะ (เมื่อไม่มีอะไรตามหลัง) และเมื่อ
พยัญชนะทั่วไป ตามหลัง ด้วย

[เช่น สฺวนทฺต, อนทฺท ภฺยํ, อุปฺนตฺ, อุปฺนทฺภฺยํ, สฺวิทฺต, วิทฺทภฺยํ, อนทฺตฺตา, อุปฺนตฺ
ตา, วิทฺตฺตา]

187. สฺรติฐฺวโสจ. [II.3.45]

และหลัง สฺรตฺ และ ฐวฺ ด้วย

[เช่น อฺวาสฺรต, อฺวาสฺรทฺภฺยํ, อฺวาสฺรติคฺลฺปะ, ปฺรณฺฐวฺต, ปฺรณฺฐวฺทฺภฺยํ, ปฺรณฺฐวฺทฺเทศฺยะ]

188. หสฺยจฺฉานฺเตชาทฺินํ ทะ. [II.3.46]

ทฺ จะมีในที่ของคำที่ลงท้ายด้วย หฺ สฺ ษฺ ญฺ และ อฺชฺ เป็นต้น

[เช่น มฺรฺติญฺ, มฺรฺติทฺภฺยํ, มฺรฺติญฺปาสะ, สฺวิญฺ, สฺวิทฺภฺยํ, สฺวิญฺตฺระ, ษฺญ, ษฺทฺภฺยํ ฯลฯ]

189. ทาทรหสฺย คะ. [II.3.47]
 กุ จะอยู่ในที่ของ หุ ที่มี ท เป็นตัวต้นของคำ
 [เช่น โครุฏ, โครุฏกฺขาม โครุฏคฺมมะ]
190. จวรฺคทฤคาทีนํ จ. [II.3.48]
 และในที่ของ จ วรรค และของ ทฤศ เป็นต้น
 [เช่น วากุ, วากุขฺยาม, ตฤษณฺก, ตฤษณฺกขฺยาม, ทฤก, ทฤกขฺยาม ฯลฯ]
191. มฺหาทีนํ วา. [II.3.49]
 และในที่ของ มฺห เป็นต้น บ้างก็ได้
 [เช่น มฺก, มฺกขฺยาม, มฺกคฺวาม, มฺกฺ, มฺกขฺยาม ฯลฯ] (คำอื่นมี ทฺรหฺ ษณฺหฺ ษฺริหฺ นศฺ)
192. หจฺตุรณตฺสย ธาโตสฺตฤติยาเทราทิจฺตุรตฺตวมกฺตวตฺ. [II.3.50]
 พยัญชนะที่สี่ของวรรคจะไปแทนพยัญชนะที่สามที่เป็นต้นธาตุ ของธาตุที่ลงท้ายด้วย ห หรือ
 พยัญชนะที่สี่ของวรรค
 [นิธฺฏ, นิธฺฏขฺยาม]
193. สขฺยาสฺมิ ะ. [II.3.51]
 รฺ จะอยู่ในที่ของ สขฺย และ อาศฺย (คือแทนตัวสุดท้าย)
 [เช่น สขฺ, สขฺขฺยาม, สขฺษ, สขฺสฺตา, อาศฺ, อาศฺขฺยาม, อาศฺษ, อศฺสฺตา]
194. อฺรุโรทฺริรา. [II.3.52]
 เปลี่ยน อฺรุ และ อฺรุ เป็น อฺริ และ อฺรุ
 [เช่น คฺริ, คฺริขฺยาม, คฺริษ, คฺริสฺตรา, ฐ, ฐขฺยาม, ฐษ, ฐสฺตรา]
195. อหฺนะ ส. [II.3.53]
 สฺ จะอยู่ในที่ของ อหฺน (คือแทน น)
 [เช่น อหะ, อโหขฺยาม, อหฺสฺตวาม]
196. สโยคานตฺสย โลปะ. [II.3.54]
 จะมีการลบตัวท้ายของสังโยค(พยัญชนะที่ไม่มีสระคัน)
 [เช่น วิทฺวาน, กณฺฐจฺเฑ, ปุขฺยาม, ปุสฺ]
197. สโยคาเทรฐฺญะ. [II.3.55]
 จะมีการลบ ฐฺญ (II.1.13) ที่เป็นตัวต้นของสังโยค (พยัญชนะที่ไม่มีสระคัน)
 [สาธฺมก, สาธฺมกขฺยาม]
198. ลิงฺคานตฺนการสฺย. [II.3.56]
 จะมีการลบ นฺ ที่เป็นตัวท้ายของลิงค์ (II.1.1)
 [เช่น สขา, ราชขฺยาม, ราชกฺ, ราชสฺ, ราชคฺวาม]

199. น สัมพุทธา. [II.3.57]

ไม่ลบ ในสัมพุทธี (II.1.5)

[เช่น เหา ราชน]

200. นลโยคานตาวลุปตวจจ ปุรววิธา. [II.3.58]

เมื่อกระทำวิธีในสูตรก่อนๆ แล้ว [ตั้งแต่การที่ระจนถึงการลบ น อักษร] น อักษรและอักษร
ท้ายสังโยคให้ถือเหมือนมิได้ถูกลบ

[ราชกุมาร, ราชภี, ราชสุ, วิทวาน, สุกนกุมาร]

201. อิตฺตฺโทฆา โฆฆวติ ระ. [II.3.59]

ร จะต้องมีในที่ของ อิตฺ อุตฺ และ โทสุ เมื่อพยัญชนะโฆฆวัต (I.1.12) ตามหลัง

[เช่น สรปฺรกุมาร, ธนฺรกุมาร, โทรกุมาร]

202. ฐฎา ตฤติยะ. [II.3.60]

พยัญชนะที่ 3 ของวรรค จะอยู่ในที่ของ ฐฎ (II.1.13) เมื่อพยัญชนะโฆฆวัต (I.1.12) ตามหลัง

[เช่น โยมิทกุมาร, จิตฺลิกฺกะ, มชฺชติ, ลชฺชติ, กฤชฺชติ]

203. อโฆฆะ ปฺรณมะ. [II.3.61]

พยัญชนะที่ 1 ของวรรคจะอยู่ในที่ของ ฐฎ (II.1.13) เมื่อพยัญชนะอโฆฆะ (I.1.11) ตามหลัง

[เช่น ษฏฺ, ชฎฺ, อจฺจติ, กจฺจติ]

204. วา วิราม. [II.3.62]

พยัญชนะที่ 1 ของวรรคจะอยู่ในที่ของ ฐฎ (II.1.13) บ้างก็ได้ เมื่อเป็นวิราม (พยัญชนะสุดท้าย
ของคำ)

[เช่น วิธป, วิธพ, วาก, วาก]

205. เฬโสรวิสฺรณียะ. [II.3.63]

วิสฺรณียะจะอยู่ในที่ของ เฬและ สฺ เมื่อเป็นวิราม (พยัญชนะสุดท้ายของคำ)

[เช่น คีระ, ฐะ, วฤกษะ]

206. วิรามวณฺณนาทากุตฺ นปฺสกาตฺ สยโมรโลเปปี. [II.3.64]

หลังนปฺสกลิงค์ สิ่งทีกล่าวแล้วเมื่อ วิรามและพยัญชนะตามหลัง ย่อมมี ด้วย เมื่อมีการลบ ลี
และ อมฺ วิภักติ

[เช่น สุวาก, สุวาก, สุปติ, สุวิทฺ, สฺจตุ]

จบ ปาठะ ที่ 3 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตฺติ=คำอธิบาย) ของทฺรคฺคฺสิงหะ

207. อวยยิภาวทการานตาตุ วิภักตินามมปญจมยาะ. [II.4.1]

หลังอัยยิภาวสมาสที่เป็นอการานตะ(ลงท้ายด้วย อ) อมุ จะอยู่ในที่ของวิภักติทั้งหลายยกเว้น
ปัญจมีวิภักติ

[เช่น อุปกุ่มภมฺ แต่ อุปกุ่มภาตุ ก็มี]

208. วา ตฤติยาสप्तมฺโยชะ. [II.4.2]

หลังอัยยิภาวสมาสที่เป็นอการานตะ(ลงท้ายด้วย อ) อมุ จะอยู่ในที่ของตฤติยาและสप्तมิ
วิภักติบ้างก็ได้

[เช่น อุปกุ่มภมฺ, อุปกุ่มภณ, อุปกุ่มภม, อุปกุ่มภ]

209. อนฺยสฺมาลฺลภ. [II.4.3]

หลังอัยยิภาวสมาสอื่น (คือที่ไม่ลงท้ายด้วย อ) จะต้องลบวิภักติ

[เช่น อุปวฐ, อุปกรตุ]

210. อวยยาจุจ. [II.4.4]

และหลังอัยยศัพท์ จะต้องลบวิภักติด้วย

[เช่น สุวะ, ปฺราตะ, จ, วา, ห, อห แม้ตัวอื่นๆ ก็อย่างนี้ อัยยศัพท์จึงมีชื่อเฉพาะว่า ปทะ]

211. รุณานา พหุเตว'สตุริยามปคฺยปรตฺยยสฺย. [II.4.5]

ในพหูพจน์ของศัพท์ประเภท รุณ ให้ลบปรตฺยยะ (อนฺ ปรตฺยยะ) ที่แทน อปคฺย เมื่อ ไม่แสดง
สตรีลิงค์

[ปญฺจาลสฺย อปคฺยานิ ปญฺจาลาชะ ฯลฯ]

212. ครคฺยสฺกพิทาทีนา จ. [II.4.6]

และของ ครคฺย, ยสฺก และ วิท ศัพท์เป็นต้น ให้ลบปรตฺยยะ (อนฺ ปรตฺยยะ) ที่แทน อปคฺย เมื่อ
ไม่แสดงสตรีลิงค์

[ครคฺจา, วตฺสาชะ]

213. ภคฺยวตฺรยงฺกิสฺกตฺยสฺวสฺยสฺยโคตเมภฺยสฺยจ. [II.4.7]

และหลัง ภคฺย, อดฺริ, อกฺริสฺ, กุตฺส, วสฺยสฺ และ โคตม ศัพท์เป็นต้น ให้ลบปรตฺยยะ (อนฺ
ปรตฺยยะ) ที่แทน อปคฺย เมื่อ ไม่แสดงสตรีลิงค์

[ภคฺจาชะ, อดฺริชะ, อกฺริสฺชะ, กุตฺสาชะ, วสฺยสฺจาชะ, โคตมาชะ]

214. ยโต'ปติ ภยมาทคฺเต วา ตทปาทานมฺ. [II.4.8]

บุคคลย่อมาจากไปจากที่ใด หรือ เกิดความกลัวจากสิ่งใด หรือ ถือเอา จากที่ใด สิ่งนั้นหรือที่
นั้นมีชื่อเฉพาะว่า อปทานการก

[เช่น วุคฺยสาตุปรณํ ปตติ, วุยาฆฺราทุพิภคฺติ, โจราทุวิฆเต, อุปาธฺยาหาทธีเต ฯลฯ]

215. อธิปัติ จ รักษารุณาม. [II.4.9]

สิ่งใดต้องใช้ ชาติที่มีความหมายว่า ป้องกัน รักษา สิ่งนั้นมีชื่อเฉพาะว่า อปทานการก ด้วย
[เช่น ขเวโย คำ รักษติ, ขเวโย คำ นิเชชติ, ศาติกยะ สุกานวารยติ, อหิกยะ อาตุมานิ รักษติ,
กุปาทุญจ วารยติ]

216. ยสฺไม ทิตฺตา โรจเต ธารยเต วา ตตฺ สมฺปรทานมฺ. [II.4.10]

ความต้องการที่จะให้แก่การกมีอยู่ หรือ มันเป็นที่พอใจของผู้ใด หรือเขามุ่งหมายสำหรับผู้ใด
หรือสิ่งใด ผู้นั้นหรือสิ่งนั้นมีชื่อเฉพาะว่า สัมปรทานการก (สมปรทาน)
[เช่น พุราหฺมณาย คำ ทาทติ, เทวทตฺตตาย โรจเต โมทกะ, ขชฺญทตฺตตาย สุวเต ทธิ, วิษณฺมิตฺตตาย
คำ ธารยเต ฯลฯ]

217. ย อาธารสฺตททิกฺรณมฺ. [II.4.11]

สิ่งใดเป็นที่รองรับ (กริยา คือ การกระทำ) สิ่งนั้นมีชื่อเฉพาะว่า อธิกรณะ
[เช่น กณฺ อาสฺเต, ติเลฆฺ ไตลฺม, ทิว เทวาะ]

218. เยน กุริยเต ตตฺ กรณมฺ. [II.4.12]

การกระทำถูกทำด้วยสิ่งใด สิ่งนั้น มีชื่อเฉพาะว่า กรณการก
[เช่น ทาเตรณ ธานฺยฺ อุนาติ, มนสา เมรุ คจฺจติ]

219. ยตฺ กุริยเต ตตฺ กรณมฺ. [II.4.13]

สิ่งใดถูกทำสิ่งนั้นคือ กรรมการก
[เช่น กณฺ กโรติ, โอทนํ ปจติ ฯลฯ]

220. ยะ กโรติ ส กรฺตา. [II.4.14]

ผู้ใดหรือสิ่งใดทำผู้นั้นหรือสิ่งนั้น คือ กรตุการก
[เช่น ฉาเตรณ หนฺยเต, ใจเตรณ กุฏฺตม]

221. การยติ ยะ ส เหตุสฺจ. [II.4.15]

ผู้ใดหรือสิ่งใดให้ทำ ผู้นั้นหรือสิ่งนั้น มีชื่อเฉพาะว่า เหตุ(เป็นสาเหตุ) ด้วย
[เช่น ทารยติ, ปาจยติ]

222. เตษฺมา ปรมุภยปรุปฺเตา. [II.4.16]

ในการกเหล่านั้น เมื่อมีตัวที่จะเป็นการกได้สองตัว การกที่สำคัญที่สุด ถือเป็นการก
[คุรามาย ธนํ ทตฺตวา ติริถํ คตะ = สัมปรทาน, กัสฺยปาตฺรฺยา ภฺงฺกเต=อธิกรณ, มฤทฺธนา ธนฺยา
ศรานฺกฺยิปติ=กรณ, ตฺรุ คฺยชติ ขกะ=กรณ, คฺยชติ ทณฺฑํ ทณฺฑี= กรฺตา]

223. ปฺรธมา วิภกฺติลิงฺการุจฺจน. [II.4.17]

ใช้ประธมาวิภक्ति ในการแสดงความหมายและพจน์ของ ลิงค์ (II.1.1)
[อุจฺไจะ, วุฏฺกษะ, กุณฺฑม, กุมาริ, เอกะ, ทฺเวา, พหฺวะ ฯลฯ]

224. อามนุตรณ จ. [II.4.18]

และในการร้องเรียกด้วย

[เช่น เห ปุตร, หา ปุตร, ธิก ปุเตรา ฯลฯ]

225. เศษะ กรมกรณสมปฺรทานาปาทานสฺวามฺยาทุยธฺกรณฺมุ. [II.4.19]

วิภักติที่เหลือ(หกวภักติ) ใช้ในกรณี ต่างๆ คือ กรม กรณะ สัมประทานะ อปทานะ สวามี (เจ้าของ) เป็นต้น และในอธิกรณะ

[เช่น กฏ กโรติ=กรม, ประสนา ฉินตติ=กรณ, คุรว คำ ททาติ=สปรทาน, วุฏทาทุยธม=อปทาน, เทวตตสย สวามี=สวามี, ในกรณีอธิกรณะ คือ กฏ อาสฺเต, อธิโต วฺยากรณ, สาธุรฺมาตริ, อสาธุะ ปิตริ เป็นต้น สปรตมิ ใช้ ในกรณีที่การกระทำมีสาเหตุเกี่ยวข้องด้วย เช่น จรมณิ ทฺวิปํ หนฺติ ทนฺตโยรฺหนฺติ กุณฺชรฺม, เกสฺสฺ จรมิ หนฺติ สิมฺนิ ปุณฺกลโก หตฺะ]

226. ปฺรยฺปาญโยเค ปญฺจมี. [II.4.20]

ใช้ปญฺจมีวิภักติ เมื่อใช้กับ ปรี อป และ อาจ (อา)

[เช่น อป และ ปรี ใช้ในความหมายว่า ยกเว้น อา ใช้หมายถึง ขอบเขต รวมไว้ภายใน เช่น ปรี คุ ริกรเตภโย วุณฺโฏ เทวะ, อป ปาณฺลิปฺตราทฺวฺวณฺโฏ เทวะ, อาปาณฺลิปฺตราทฺวฺวณฺโฏ เทวะ]

227. ทิถิตฺรฺเตนฺไยฺศฺจ. [II.4.21]

และเมื่อใช้กับ ทศฺ อิตฺร ฤเต และ อนฺย ด้วย

[เช่น ปุโร วั คุรามาค, อุตฺตโร คุรามาค, ปุโร วั คุริษฺมาทฺวสนฺตะ, อฺยฺมสฺยาะ ปุรวา ทิก, อิตโร เทวตฺตาด, ฤเต เทวตฺตาด, อนฺโย เทวตฺตาด, กิโนฺโน เทวตฺตาด]

228. ทฺวิติยเณน. [II.4.22]

ใช้ทฺวิติยวิภักติ เมื่อใช้กับ คำที่ลงท้าย ด้วย เณ ปรตฺยยะ

[เช่น ทกฺยเณน คุรามม, อุตฺตเรน หิมวนฺตม]

229. กรมฺปฺรวจนีไยฺศฺจ. [II.4.23]

ใช้ทฺวิติยวิภักติ กับนิบาตที่คุมทฺวิติยวิภักติด้วย

[เช่น วุฏกฺษมฺภิ วิทฺโยตเต วิทฺยฺศ, วุฏกฺษ วุฏกฺษมฺภิ ตฺยฺฐติ, สาธุรฺเทวตฺโต มาตฺรมภิ ฯลฯ]

230. คตฺยรฺธกรฺมณิ ทฺวิติยจตุรฺธเยา เจษฺฏายามนฺธฺวนิ. [II.4.24]

ใช้ได้ทั้งทฺวิติยและจตุรฺธ ในกรณีเป็นกรรมของธาตุที่มีความหมายว่าไป เมื่อเป็นการกระทำ โดยใช้การเคลื่อนไหวกาย ไม่ใช่ในการเดินทาง

[เช่น คุรามํ คจฺจติ, คุรามาย คจฺจติ, แต่ มนฺสามํ คุจฺจติ ถ้าเกี่ยวกับการเดินทาง เช่น อรุณํ คจฺจติ, ปนฺธานํ คจฺจติ]

231. มนุยกฺรุมณิ จานาทเร’ปฺราณินิ. [II.4.25]

ใช้ได้ทั้งทวิติยาและจตุรตีวีกกติ เมื่อเป็นกรรมของ มนุ ที่เป็นการดูหมิ่น ไม่แสดงถึงสัตว์
[เช่น น ตฺวา ตฤณํ มนุเย, น ตฺวา ตฤณาย มนุเย, น ตฺวา พุष्ํ มนุเย, น ตฺวา พุษาย มนุเย ฯลฯ]

232. นมสฺสวสฺตีสฺวาหาสฺวธา’ลวฺชทฺโยเค จตุรฺรติ. [II.4.26]

ใช้จตุรตีวีกกติ กับ นมสฺ สวสฺติ สฺวาหา สฺวธา อลฺม วชท
[เช่น นโม เทเวภฺย, สวสฺติ ปฺรชาภฺย, สฺวาหาคนฺย, สฺวธา ปฤตฺถภฺย, อลํ มลฺโล มลฺลํ,
วชทินฺทฺรํ]

233. ตาทฺรฺธเย. [II.4.27]

ใช้จตุรตีวีกกติ ในกรณีที่มีการเป็นประ โยชน์ หรือมีจุดมุ่งหมายเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
[เช่น ยูปาย ทารุ, รณฺธนาย สฺถาลิ, ศฺราทฺธาย นิคฺลฺหเต, ยฺยทฺธาย สนนฺหฺยเต, ปตฺยํ เสเต]

234. ตุมฺรฺธาจฺ ภาววาจินะ. [II.4.28]

ใช้จตุรตีวีกกติ หลังคำที่บอก ความเป็น (อาการนาม) อันเป็นความหมายของตุมฺ ปรตฺยยะ
[ปากาย วฺรชติ]

235. ตฤตฺติยา สทฺโยเค. [II.4.29]

ใช้ตฤตฺติยวีกกติ เมื่อใช้กับ สท
[เช่น ปุเตรณ สทาคตะ, ปุเตรณ โคมาน, ปุเตรณ สากม, ปุเตรณ สารธม, ปุเตรณ สมม,
ปุเตรณาคตะ สฺถฺโล โคมาน]

236. เหตุวฺรฺธ. [II.4.30]

ใช้ตฤตฺติยวีกกติ ในความหมายเป็นสาเหตุ
[เช่น ธเนน กุลม, อนฺเนน วสติ]

237. กุตฺติเต’งฺเค. [II.4.31]

ใช้ตฤตฺติยวีกกติ ในกรณีของอวัยวะที่น่ารังเกียจ
[เช่น อภฺษณา กาณะ, ปาเทน ขณฺชะ, ปฤษฺฐเณ กุพฺชะ]

238. วิเศษฺเณ. [II.4.32]

ใช้ตฤตฺติยวีกกติ ในกรณีที่เป็นวิเศษณะ (การขยายความ)
[เช่น ขฺฎฺทาสฺตาปสมทฺรากลฺมิตฺ, คิขยา ปรีวฺรชกมปศฺยต]

239. กรฺตฺริ จ. [II.4.33]

ใช้ตฤตฺติยวีกกติ ในกรณีเป็นผู้ทำด้วย (กรรตุการก)
[เช่น เทวทตฺเตน กฤตม, ใจฺเตรณ หนฺยเต]

240. กาลภาวโยะ สप्तมมี. [II.4.34]

ใช้สप्तมมีวิภักติ ในกรณีเกี่ยวกับกาลเวลาและ สิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้น

[เช่น สรติ ปุยุปยุตติ สप्तจจนทะ, โคนุ ทุหุยมานาสวาคตะ, ทุคุธาสวาคตะ]

241. สุวามีสุวราธิปติทายาทสากุณิปฺรติภูปฺรตุไตะ มษฺฐิ จ. [II.4.35]

ใช้ สप्तมมีวิภักติ กับ สุวามินุ อีสวร อธิปติ ทายาท สากุณิน ปฺรติภู และ ปฺรตุต และใช้ มษฺฐิ วิภักติได้ด้วย

[เช่น ควํ สุวามิ, โคนุ สุวามิ, ความีสุวระ, โคนุวิสวระ ฯลฯ]

242. นิรุธารณณ จ. [II.4.36]

ใช้มษฺฐิวิภักติ และสप्तมมีวิภักติ ในกรณีที่เป็นนิรุธารณะ (การดึงคนหรือสิ่งของเพียงหนึ่ง เดียวออกมาจากกลุ่ม)

[เช่น ปฺรุษานํ กษฺตฺริยะ สุระ, ปฺรุษะญ กษฺตฺริยะ สุระ ฯลฯ]

243. มษฺฐิ เหตุปฺรโยเค. [II.4.37]

ใช้มษฺฐิวิภักติเมื่อใช้กับเหตุ ศัพท์

[เช่น อนนฺตฺย เหตุรวสฺติ]

244. สุมฤตฺยรฤกรมณิ. [II.4.38]

ใช้มษฺฐิวิภักติ เมื่อเป็นกรรมของธาตุ ที่มีความหมายนึกถึงคิดถึง

[เช่น มาตุะ สุมฺรติ, ปิตฺรฐฺยติ]

245. กโรเตะ ปฺรติยตุเน. [II.4.39]

ใช้มษฺฐิวิภักติ ในกรณีที่เป็นความพยายามโต้ตอบกลับไปยัง กฤ ธาตุ

[เช่น เอโธทกสฺโยปสฺกุฏเต]

246. หีสารุณามชฺวระ. [II.4.40]

ใช้มษฺฐิวิภักติ ในกรณีเป็นกรรมที่เป็นความพยายามโต้ตอบกลับไปยัง ธาตุ ที่มีความหมายว่า ทำร้าย เบียดเบียน แต่ไม่ใช่ ชวรุ ธาตุ

[เช่น เจารสฺย รุชฺติ, ทาสฺยา อามยฺติ, เจารสฺโยชฺชสาชฺยติ, เจารสฺย นิหนฺติ, เจารสฺย ปฺรหนฺติ, เจารสฺย ปฺรณิหนฺติ ฯลฯ]

247. กรฺตฺฤกรฺมโณะ กฤติ นิตุยม. [II.4.41]

เมื่อมีบทประกอบด้วย กฤตฺ ปฺรติยยะ ใช้มษฺฐิวิภักติเสมอหลัง กรฺตฺฤ (ผู้ทำกริยา) และกรฺม (กรรม) เสมอ

[ภวตะ สาธิกา, ภวตะ อาธิกา, อาปํ สฺรชฺฐา, ปฺรํ เกตุตา]

248. น นิษจาทัญ. [II.4.42]

ไม่ลงยัษฐิวิภักติ เมื่อมีบทประกอบด้วย นิษจา ปรตยยะเป็นต้น

[เทวตฺเตน กุฏตม, โอทนํ กุฏตวาน]

249. มโฑ โณ เน. [II.4.43]

ณ จะอยู่ในที่ของ มฯ (คือแทน ฑ) เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วย น ตามหลัง

[เช่น มณณาม แต่ มฑนมนม เพราะ นน 'ไม่ใช่วิภักติ']

250. มโน'รณฺสุวโร ฐฎิ. [II.4.44]

อนฺสุวาร จะต้องอยู่ในที่ของ ม และ น เมื่อ ฐฎิ (II.1.13) ตามหลัง

[เช่น ปุ้สะ, ศานฺติะ, อุณฺธิตา, ยฺยเชา, สุวามฺปิ]

251. วรฺเต วรฺกานฺตะ. [II.4.45]

เมื่อพยัญชนะในวรรคตามหลัง อนฺสุวารจะเป็นพยัญชนะสุดวรรค

[เช่น ศกฺกิตา, อุณฺธิตา, วณฺจิตา, ยฺยเชา, สุวามฺปิ]

252. ตวรฺกสฺสจฺจวรฺกโยเก จจฺจวรฺเกา. [II.4.46]

ต วรฺก จะต้องเป็น จ วรฺก และ จ วรฺก เมื่อไปชิด(ชน)กับ จ วรฺก และ จ วรฺก

[เช่น มชฺชติ, ลชฺชเต, ภชฺชติ, ยชฺชะ, ยาจฺวา, ราชฺชะ, มณณาม, อชฺชติ, อญฺญติ, อญฺญเต]

253. นามิกรฺปะ ปรตฺยยวิการคฺมสฺสตะ ติะ มฺ นฺวิสฺรชฺชนิยฺฆานตโร'ปี. [II.4.47]

สฺ ที่ไม่ใช่พยัญชนะตัวสุดท้าย ที่อยู่หลังนามิ (I.1.7 =สระทุกตัวยกเว้น อ อา) อยู่หลัง ก ร

รวมทั้ง ส ที่อยู่ปรตยยะ อยู่ที่วิการ(เสียงที่เปลี่ยนมา) และอยู่ที่อาคม จะต้องเปลี่ยนเป็น ม

แม้จะมี น อาคม วิสฺรชฺชนิยฺและ ม กันอยู่

[เช่น อกฺนิษฺ, วายฺษฺ, ทิกฺษฺ, คีรฺษฺ, ฐรฺษฺ, เอษะ, สรฺเวษามฺ, สรฺปี'ยิ, ฐนฺุยิ, สุปีะษฺ ฯลฯ]

254. รชฺชวรฺกณฺญโย โน ฌมฺมตฺยะ สฺวรหฺยวกรฺคปวฺรคานฺตโร'ปี. [II.4.48]

นฺ ที่ไม่ใช่พยัญชนะสุดท้ายคำ ตามหลัง ร ช ฎ จะต้องเปลี่ยนเป็น ณ แม้จะมี สระ ห ย ว

กวรฺค และ ปวฺรค กันอยู่

[เช่น หรณฺม, ปฺรุเชณ, มาตฺถเกณ ฯลฯ]

255. สฺตฺริยามาธา. [II.4.49]

ในสตรีลิงค์ อา จะต้องมีหลัง อการานตะ

[เช่น อชา, เอชกา, จญฺกา, มฺยิกา]

256. นทาทยฺนจิवाหฺยฺนฺสุยฺนตฺตฺสจินานฺเตยฺ อี. [II.4.50]

ในสตรีลิงค์ อี ปรตยยะจะต้องมี หลังอักษรสุดท้าย นท เป็นต้น อนฺจ, วาหฺ , อุ, อี, อนฺติ, อนฺต,

ฤ, สฺจิ และ หลัง น ที่เป็นตัวสุดท้ายศัพท์

[เช่น นที, มหิ, ภยิ, ปลวิ, ปรุจิ, อดิปรุจิ, ปรุชฐาหิ, ปรุวิ, ทากุยิ, วิทุยิ, อดิวิทุยิ, ปจนุติ, อดิปจนุติ, ภวติ, มฆวติ, กรตุริ, สหิ, ทณฺหิ]

257. อิการุ สุตริกฤเต'โลปะเย. [II.4.51]

อ จะถูกลบเมื่อ อ ที่สร้างสตรีลิงค์ตามหลัง

[เช่น นที, มหิ]

258. สุวโร หุรัสโว นปุสเก. [II.4.52]

สระจะเป็น หรัสวะ (เสียงสั้น) ในนปฺงสกลิงค์

[เช่น โสมปม, เสนานิ, ยวล, อดิริ, อดินุ, กุลม]

จบ ปาठะ ที่ 4 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทุรคสิงหะ

259. นามนำ समाโส ยุกตารุละ. [II.5.1]

ความหมายของคำนามทั้งหลายที่ถูกต่อกันเข้า เรียกว่า समाส

260. ตตุสตา โลปฺยา วิภกฺตเย. [II.5.2]

วิภक्तिทั้งหลายที่อยู่ที่สมานั้น จะต้องถูกลบ

[เช่น นิโลตฺปลม, ราชปฺรุษะ, ราชตา, ปฺตฺริยติ]

261. ปฺรกฤตฺติศฺจ สุวรานฺตสุย. [II.5.3]

และการคงเป็นปกติตามเดิม จะเป็นของคำที่ลงท้ายด้วยสระ [เมื่อวิภक्तिถูกลบแล้ว]

[เช่น สหิปรियะ, สหิปรุปตะ]

262. วุยฺยชานานฺตสุย ยตฺตุโกะ. [II.5.4]

[เมื่อวิภक्तिถูกลบแล้ว] สิ่งใดที่ได้กล่าวไว้ในกรณีของ ส และ ฆ [สิ่งนั้นจะต้องมีในกรณีของ คำที่มีความหมายถูกต่อกันเข้า(คำสมาส)] ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ

[เช่น วิทวทฺทมนม, ทิคุคตะ, ฆทากฤติ, ชฺญานภฺทาสฺริยะ]

263. ปเท ตฺตุยฺยชฺริถเ วิชฺเเยะ กรฺมชฺรายะ. [II.5.5]

[ในสมาสใด]เมื่อบท (คำ) เป็นอธิกฐานะเดียวกัน[สมานั้น] เรียกว่า กรมชรายะ (กรมชราย)

[เช่น นิลํ จ ตฺตุตฺปลํ เจติ นิลํ ตฺปลม ฯลฯ]

264. สํชฺยาปฺรุโว ทฺวิกฺริติ ชฺเเยะ. [II.5.6]

เมื่อกรมชรายะมีจำนวนนับอยู่ข้างหน้า เรียกว่า ทวิกฺสมาส (ทวิก)

[เช่น ปญฺจสฺส กปาเลฆุ สํสฺกฤต โอทนะ ปญฺจกปาเล โอทนะ]

265. ตตฺปฺรฺชฺมา. [II.5.7]

กรมชรายะและทวิก ทั้งสองนั้น คือ ตตฺปฺรฺชฺมาส (ตตฺปฺรฺช)

266. วิภคฺติโย ทฺวติยาทฺยา นามฺนา ปฺรปฺเทน ตู
 สมฺสฺยฺนฺเต สฺมาโส หิ หุญฺยฺสฺตตฺปฺรฺษะ ส จ. [II.5.8]
 คำที่แจกในทวิติยาวิภक्तिเป็นต้นถูกรวมเข้ากับนามอื่น นั่นก็เรียกว่า ตัตปฺรฺษสฺมาส เช่นกัน
 [เช่น กษฺฏํ ศฺริตะ กษฺฏศฺริตะ, ปิตฺฤสฺมะ, โคหิตฺม, วุฏฺกฺริตะ, ราชปฺรฺษะ, อกฺษโศณฺฑะ]
267. สฺยาตํ ยทิ ปฺเท เทว ตู ยทิ วา สฺยฺรฺพฺนฺยฺปี
 ตานฺยฺนฺยฺสฺย ปฺตฺยฺรฺเท พหฺวรีหิ. [II.5.9]
 สมาสใดมีคำ(ปท)สองคำหรือหลายคำเป็นด้วยขยายคำอื่น สมาสนั้น ชื่อว่า พหฺวรีหิ (พหฺวรีหิ)
 [เช่น อารฺฐวฺานโร วฺุษะ, ทตฺตโกชโน'ติธิะ, มตฺตพฺหฺมาตํ วณฺม ฯลฯ]
268. วิทฺกฺ ตถา. [II.5.10]
 [ชื่อของทิสเจียง ก็ ชื่อว่า พหฺวรีหิ] เช่นกัน
 [เช่น ทกฺษิณฺสฺยาศฺจ ปฺรฺวฺสฺยาศฺจ ทิโศรฺยทฺนฺดฺราลํ สว ทกฺษิณฺปฺรฺวา ทิกฺ]
269. ทฺวนฺทฺวะ สฺมฺจฺโย นามฺโนรฺพฺนฺ วาปี โย ภเวตุ. [II.5.11]
 การรวบรวมนามสองบทหรือหลายบท ชื่อว่า ทวันทสมาส
 [เช่น เทวทตฺตศฺจ ยชฺชนทตฺตศฺจ เทวทตฺตยชฺชนทตฺเต]
270. อลฺปสฺวตฺรฺ ตฺตร ปฺรฺวฺม. [II.5.12]
 ในทวันทสมาสนั้น คำ(ปท)ที่มีสระจำนวนน้อยย่ออยู่ข้างหน้า
 [เช่น ปฺลกฺษณฺยโครฺธมฺ]
271. ยจฺจฺรฺจิตํ ทฺวโยะ. [II.5.13]
 และระหว่างคำสองคำ คำที่เป็นที่เคารพย่อไปอยู่ข้างหน้า
 [เช่น เทวไทฺเตยฺยา, วาสฺตฺวารฺชฺเน]
272. ปฺรฺวํ วาจฺยํ ภเวตุ ยสฺย โส'วฺยฺยิภาว อึญฺยเต. [II.5.14]
 สมาสใดคำหน้ามีน้ำหนักรวมกว่า(เป็นตัวคุณ)คำหลัง สมาสนั้นเรียกว่า อวฺยฺยิภาวะ(อวฺยฺยิภาว)
 [เช่น สฺตฺริยฺวฺริกฺฤตฺย ทถา ปฺรฺวฤตฺตา อธิสฺตฺริ, อุปฺกฺมฺกฺม, นิรฺมกฺษิกฺม, อติสฺติตฺม, ยถาสกฺติ]
273. ส นปฺสฺกฺลિํ สฺยาตุ. [II.5.15]
 อวฺยฺยิภาวสมาสนั้นเป็นนปฺสฺกฺลิํ
 [เช่น สมฺตฺวํ ภูเมะ สมนฺภูมิ, สมนฺปทาติ]
274. ทฺวนฺทฺวํ วกฺตฺวम्. [II.5.16]
 ความเป็นหนึ่งเดียวของทวันทสมาสก็เป็นนปฺสฺกฺลิํ
 [เช่น ลฺงฺคาโศณฺม, มฤราปาณฺติปฺตรฺม, อหิณฺกฺลฺม, ปาณิปาทฺม, หสฺตฺยสฺวํ ฯลฯ]

275. ตถา ทวิโคละ. [II.5.17]

ทวิคฺคฺสมาสกั[เป็นนปฺงสกลิงค์]เช่นกัน

[เช่น ปณจควม, จตุษุปถม]

276. ปุ่ท ภาษิตปฺสฺถานุ ปฺรณฺยาทิมฺ สฺตรียามฺ ตฺลฺยาธิกรณ. [II.5.18]

คำสมาสที่เดิมเป็นสตรilingค์ แต่เป็นคำขยายของปฺงลึงค์ให้เหมือนปฺงลึงค์ เมื่อเป็นบทที่มี
อธิกรณะ (วิภักติ) เดียวกัน ยกเว้นคำที่ประกอบด้วย อฺงฺ ปรตฺยยะและประกอบด้วยปรตฺยยะที่
แสดงปฺรณฺสังขยา

[เช่น โสภณภารุยะ, □ ทิริมขงฺมะ]

277. สํขฺยาปฺรโณโกปธาสฺตฺน. [II.5.19]

ศัพท์แสดงชื่อ, ศัพท์สตรilingค์ที่มีปฺรณฺปรตฺยยะอยู่หลัง และประกอบด้วยปรตฺยยะที่แสดงปฺรณ
สังขยา และศัพท์ที่มี ก อักษรเป็นอุปธ (II.1.11) ไม่เป็นเหมือนปฺงลึงค์

[เช่น ทตฺตภาารุยะ]

278. กรุมธารยสํขฺเย ตฺ ปุ่ทภาโว วิธียเต. [II.5.20]

ส่วนในกรุมธารยสมาส ความเป็นเหมือนปฺงลึงค์ยอมกระทำได้

[เช่น กจิ จ สภาารุยาเจติ กรภารุยา]

279. อากาโร มหตฺสฺ การุยฺส- ตฺลฺยาธิกรณ ปเท. [II.5.21]

อา จะต้องอยู่ในที่ของ มหตฺ ศัพท์ เมื่อคำเป็นอธิกรณะเดียวกัน

[เช่น มหาเทวะ, มหาวกฺตฺระ]

280. นสฺย ตตฺปฺรฺษเ โลปฺย. [II.5.22]

ลบ น พยฺชนฺ ในตตฺปฺรฺษสมาส

[เช่น น สวฺรณฺ อสวฺรณฺ]

281. สฺวเร’กฺษรวิปฺรฺย. [II.5.23]

เมื่อสระตามหลัง มีการสลับอักษร[ที่ น ในตตฺปฺรฺษสมาส]

[เช่น อนชฺ, อนชฺม, อนชฺกะ]

282. โกะ กตฺ. [II.5.24]

กตฺ จะอยู่ในที่ของ กฺ [ใน ในตตฺปฺรฺษสมาส]

[เช่น กตฺสฺติตะ อศฺวะ กทศฺวะ, กทฺษฏฺระ]

283. กา ตฺวิษทฺเร’กฺษ. [II.5.25]

กา จะอยู่ในที่ของ กฺ [ใน ในตตฺปฺรฺษสมาส] เมื่อมีความหมายว่าเล็กน้อย และเมื่อ อกฺษ ตามหลัง

[เช่น กาลวณฺม, กามฺพลฺม, กาภฺษ]

284. ปुरुเช ตู วิภายา. [II.5.26]
แต่เมื่อ ปुरुช ตามหลัง เปลี่ยนก็ได้ไม่เปลี่ยนก็ได้ไม่บังคับ
[เช่น กาปุรุชะ, กุปุรุชะ]
285. ยากาเรฯ สตรีฤฤเตฯ หุสสุเวฯ กุวจิต. [II.5.27]
อี และ อา ที่สร้างสตรีลิงค์เป็นหรัสวะในที่บางแห่ง
[เช่น เรวติมิตุระ, โรหิณมิติระ, ภณมิติระ, อิชฏกจิตม, อิชิกตุลม, มาลภาริณี กนฺยา]
286. หุสสุสย ที่รุมตา. [II.5.28]
ความเป็นที่รุมมีในที่ของหรัสวะ ในที่บางแห่ง
[เช่น ทาตุรากฤษะ, ทูวิวิธากฤษะ, ทูวิคุณากฤษะ, องคุลาฤษะ]
287. อนวยยวิสฤษฤษตฺ สกัร กปวรุคโยะ. [II.5.29]
แต่ วิสฤษณียที่ไม่ใช่พยยะ จะเปลี่ยนเป็น ส เมื่อ ก วรรคและ ป วรรค ตามหลัง
[เช่น อยสุปาสม, อยสุกฤษปม ฯลฯ]
จบ ปาठะ ที่ 5 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตติ=คำอธิบาย) ของทูลคสังหะ
288. วาณปตฺเย. [II.6.1]
ใช้ อนุ ปรตฺยยะ หลังคำนามลงท้ายด้วย ษัษฐีวิภक्ति บ้างก็ได้ เมื่อคำว่า อปตฺย จะต้องหมายถึง
(คือใช้แทน อปตฺย ที่แปลว่า ลูก, เชื้อสาย)
[เช่น เอาปควะ, ปาณทวะ, อาศฺวปตฺะ, ไสวะ, เปฺรยษฐะ]
289. ฌยฺ ครุคทะ. [II.6.2]
ใช้ ฌย ปรตฺยยะหลัง ครุค ศัพท์เป็นต้น [ที่ลงท้ายด้วย ษัษฐีวิภक्ति เมื่อคำว่า อปตฺย จะต้อง
หมายถึง]
[เช่น คารุยะ, วาตุสฺยะ]
290. กุณฺชาเทรายนณฺ สุมฤตฺตะ. [II.6.3]
ใช้ อายนณ ปรตฺยยะ หลัง กุณฺช ศัพท์เป็นต้น
[เช่น เกาณฺชายนฺยะ]
291. สตุรฺยตฺรฺยาเทรยณฺ. [II.6.4]
ใช้ เอยณ ปรตฺยยะหลังศัพท์ในสตรีลิงค์และหลัง อตฺริ ศัพท์เป็นต้น
[เช่น ไวนเตยะ, เสาปฺรณฺยะ, เกาณฺชทฺลยะ, อาเตฺรยะ ฯลฯ]
292. อิตฺตะ. [II.6.5]
ลง อิตฺ ปรตฺยยะหลัง นามที่ลงท้ายด้วย อ
[เช่น ทากุณฺยะ]

293. พาหุวาทศฺจ วิชัยเต. [II.6.6]

ใช้ อธิก ปรตยยะหลัง พาหุ เป็นต้นด้วย

[เช่น พาหิระ ฯลฯ]

294. รากานนุณกษตรโยคาคฺจ สมหาตฺ สาสฺย เทวตา

ตทฺ เวตฺตยฺชิตฺเต ตสฺยเย ทเมวมาเทรณฺญเย. [II.6.7]

ใช้ อธิก ปรตยยะหลังศัพท์ในกรณี อย่างนี้ คือ หมายถึงข้อมลี หมายถึงเวลาที่พระจันทร์เข้าไปอยู่ในกลุ่มดาวกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง, หมายถึงหมู่, หมายถึง เทวดาคงคั่นเป็นของคณนี้, หมายถึง เขารู้สิ่งนั้น, หมายถึงเขาเรียนสิ่งนั้น, หมายถึงสิ่งนี้เป็นของเขา

[เช่น เกาสุมภม, เปายะ ฯลฯ]

295. เตน ทิวติ สํสฺยญฺญํ ตรติกฺก จรตฺยปิ

ปณฺยจฺจลฺลปานิโยคาคฺจ กุริตาเทรายุธาปิ. [II.6.8]

ใช้ อธิก ในความหมายว่า- เขาเล่นด้วยสิ่งนั้น, ปะปนกับสิ่งนั้น, ข้ามด้วยสิ่งนั้น, ท่องเที่ยวไปด้วยสิ่งนั้น, ศัพท์แสดงสินค้าขาย, ศัพท์แสดงศิลปะ, ศัพท์แสดงการประกอบ, ศัพท์แสดงสินค้าซื้อ และศัพท์แสดงอาวุธ เป็นต้น

[เช่น อากษิณะ, ทาริคม, เคาปฺจฺจิกะ, ศาณฺฏิกะ]

296. นาวสฺตารุญฺญ วิษาทฺ วรฺญเย ตฺลฺยา สมฺมิเตปิ จ ตตฺร สาธายะ. [II.6.9]

ใช้ ย ปรตยยะ หลัง เนา หมายถึง- ควรข้าม, หลัง วิษ หมายถึง- ควรฆ่า, หลัง ตฺลฺยา หมายถึง- เมื่อวัดด้วยการชั่ง, หมายถึง- ดีในสิ่งนั้น

[เช่น นาวุญม, วิษยะ, ตฺลฺยุม, กรมณฺยะ]

297. อียสฺสฺสฺ หิเต. [II.6.10]

ส่วน อีย ปรตยยะ ใช้ในความหมายว่า เป็นประโยชน์

[เช่น วคฺสิยะ]

298. ยทฺควาทิตะ. [II.6.11]

ใช้ ยต ปรตยยะ ใช้ในความหมายว่า เป็นประโยชน์ หลังคำลงท้ายด้วย อุ และ โค ศัพท์เป็นต้น

[เช่น กุฏกฺวากฺวุม, วรฺญยะ, คฺวุม ฯลฯ]

299. อุปฺมานเ วติตะ. [II.6.12]

ใช้ วต ปรตยยะ ใช้ในความหมายว่า อุปมานะ (มาตรฐานสำหรับการเปรียบเทียบ)

[เช่น ราชวต, มณฺรฺวต ฯลฯ]

300. ตตฺวา ภาเว. [II.6.13]

ใช้ ต และ ตว ปรตยยะ ใช้ในความหมายว่า ภาวะ (ความ)

[เช่น สุกฺลตา, โคตา, โคตฺวุม]

301. ยณฺ จ ปฺรกีรติเต. [II.6.14]

ยณฺ ปรตยยะ ก็ใช้ในความหมายว่า ภาวะ (ความ) ด้วย

[เช่น ชาทุยม]

302. ตทสุยาสุตฺติ มนฺตฺวนตฺวินฺ. [II.6.15]

ใช้ มนฺตฺ, วนฺตฺ, วินฺ และ อินฺ ปรตยยะ ใช้ในความหมายว่า ตตฺ อสฺย อสุติ (สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่)

[เช่น คาโว วิทฺยฺนเต’สฺยเต โคมาน]

303. สํขยาเย ปฺรณฺ ทเมา. [II.6.16]

ใช้ ท และ ม ปรตยยะ หลังจำนวนนับ ในความหมายว่า ลำดับที่

[เช่น เอกาทสะ, ปณฺจมะ, ปณฺจมี]

304. ทฺวิสุตฺติเย. [II.6.17]

ใช้ ตฺย ปรตยยะ หลัง ทฺวิ ศัพท์

[เช่น ทฺวิสุตฺติเย]

305. เทรสุตฺถ จ. [II.6.18]

ใช้ ตฺย ปรตยยะ หลัง เทร ศัพท์ และแปลงเป็น ตถ

[เช่น ตถฺยเต]

306. อนฺตฺสโร เง รุโษะ. [II.6.19]

หลัง รุ และ มฺ เมื่อ ท ปรตยยะ ตามหลัง จะมี ถ เป็นที่สุด

[เช่น จตุรฺถะ, มฺยจ]

307. กติปยาตฺ กเตะ. [II.6.20]

ใช้ ถ ปรตยยะ หลัง กติปย ศัพท์และ กติ ศัพท์

[เช่น กติปยถะ, กติถ]

308. วิสฺตฺยาเทสุตฺมญฺ. [II.6.21]

ใช้ ตมญฺ ปรตยยะ หลัง วิสฺติ ศัพท์เป็นต้น

[เช่น วิสฺติตมะ, ตฺริสฺตฺตมะ ฯลฯ]

309. นิตฺยํ สตาเทะ. [II.6.22]

ใช้ ตมญฺ ปรตยยะเสมอ หลัง สต ศัพท์เป็นต้น

[เช่น เอกสฺตตมะ, เอกสฺทสฺตตมะ, เอกโกฏิตมะ]

310. มฺยญฺยาทุตฺตปฺราตฺ. [II.6.23]

ใช้ ตมญฺ ปรตยยะเสมอ หลัง มฺยญฺ ศัพท์เป็นต้นที่ไม่อยู่หลังจำนวนนับ

[เช่น มฺยญฺตมะ, สปฺตติตมะ, อสฺติติตมะ, นวติตมะ แต่ เอกมฺยญฺ เอกสฺปฺตตะ]

311. **วิกฤติตัสฺสวมา วิขุณฺเณยา** **วณฺณยุณฺเหเต'ตะ ปริ ตฺย**
อทฺฐยาเท สรวณามฺนฺสฺเต **พโหศฺโฆว ปฺราละ สฺมฤตาละ**. [II.6.24]
 ปรตฺยยะที่จะกล่าวต่อไปนี้ พึงทราบว่ามีชื่อว่า วิกฤติ จะใช้หลัง สรวณาม ที่ไม่ใช่ ทุวิ เป็น
 ต้นและหลัง พหุ ศัพท์
312. **ตตฺเรทมิละ**. [II.6.25]
 เปลี่ยน อิทฺม เป็น อิ เมื่อ ปรตฺยยะที่มีชื่อว่า วิกฤติเหล่านั้นตามหลัง
 [เช่น อิตะ, อิห, อิทานิम्, อธฺนา]
313. **รโธเรเตตฺ**. [II.6.26]
 เปลี่ยนเป็น เอต และ อิตฺ เมื่อ ร และ ถ ตามหลัง
 [เช่น เอตฺรฺหิ, อิตฺถม]
314. **เตนฺหฺ ตฺเวตฺทการตาม**. [II.6.27]
 เอต ศัพท์กลายเป็น อ เมื่อ ตสฺ ปรตฺยยะเหล่านั้นตามหลัง
 [เช่น อตะ, อตฺร]
315. **ปณฺจมฺยาสุตฺส**. [II.6.28]
 ใช้ ตสฺ ปรตฺยยะ หลังคำปัญหามีวิกฤติก็ได้ (ไม่บังคับ)
 [เช่น สรวสฺมาตฺ สรวตะ, ตสฺมาตฺ ตตะ ฯลฯ]
316. **ตฺร สปฺตมฺยาะ**. [II.6.29]
 ใช้ ตฺร ปรตฺยยะ หลังคำสप्तมฺยวิกฤติ ก็ได้ (ไม่บังคับ)
 [เช่น สรวสฺมินฺ สรวตฺร]
317. **อิทฺโหมละ**. [II.6.30]
 ใช้ ห ปรตฺยยะ หลัง อิทฺม ศัพท์ในสप्तมฺยวิกฤติ ก็ได้ (ไม่บังคับ)
 [เช่น อิมสฺมินฺ อิห]
318. **กิมะ**. [II.6.31]
 หลัง กิม ศัพท์ (ก็ได้ไม่บังคับ)
 [เช่น กสฺมินฺ กุห]
319. **อตฺ กฺว จ**. [II.6.32]
 ใช้ อตฺ ปรตฺยยะหลัง กิม ศัพท์ และเปลี่ยนเป็น กฺว
 [เช่น กสฺมินฺ กฺว]
320. **ตโหละ กฺวะ**. [II.6.33]
 เปลี่ยน ก็ เป็น กฺ เมื่อ ต และ ห ตามหลัง
 [เช่น กุตะ, กุห]

321. กาลเอ กีสรวยเทกานุญญ เอว ทา. [II.6.34]

ใช้ ทา ปรัตยยะ หมายถึง กาลเวลา หลัง กิม, สรว, ยตุ, เอก และ อนุย ศัพท์

[เช่น กสุมินุ กาลเอ=กทา, สรวทา, ยทา, เอกทา, อนุยทา]

322. อิทโม รุหฺยธฺนาทานิม. [II.6.35]

ใช้ รุหิ, อธฺนา และ ทานิม ปรัตยยะ หลัง อิทม ศัพท์

[เช่น เอตรุหิ, อธฺนา, อิทานิม]

323. ทาทานีเมา ตทะ สฺมฤเตา. [II.6.36]

ใช้ ทา และ ทานิม ปรัตยยะหลัง ตท ศัพท์

[เช่น ตสุมินุ กาลเอ=ตทา, ตทานิม]

324. สทฺยอาทฺยา นิปาตฺยनुเต. [II.6.37]

ศัพท์มี สทฺย เป็นต้น เป็นคำสำเร็จรูป ไม่เป็นไปตามกฎ

[เช่น สมาน กาลเอ อหฺนิ สทฺยะ]

325. ปฺรการวจนฺตุ ธา. [II.6.38]

ใช้ ธา ปรัตยยะหลัง หมายถึง ประการ (ประเภท, ชนิด) หลัง ตท ศัพท์

[เช่น สรวธา]

326. อิทฺกิมฺญํ ฌมฺะ การฺยะ. [II.6.39]

จะต้องใช้ ฌมฺ ปรัตยยะหลัง อิทม และ กิม ศัพท์

[เช่น อิตฺฌม, กฌม]

327. อาทฺยตาจฺจ ตมาทฺยะ. [II.6.40]

ใช้ ตม ปรัตยยะเป็นต้น หลัง นาม และ อาทฺยต

[เช่น อาทฺยตฺระ, อาทฺยตฺระ, ปจติตราม, ปจติตมาม]

328. สฺมาสถานฺตคตํ ภา ราชาทินามทฺนฺตตา. [II.6.41]

อ เป็นที่สุดแห่งศัพท์มี ราชนฺ เป็นต้น ที่อยู่ท้ายสมาส ก็ได้ (ไม่บังคับ)

[เช่น อูปราชม, อธฺยาคุมม]

329. ทานฺพนฺเช'นฺตฺยสุวราทรฺโลปะ. [II.6.42]

เมื่อปรัตยยะที่มี ฑ เป็นอนุพันธ์ การลบจะมีในที่ของส่วนสุดท้ายที่มีสระขึ้นต้น

[เช่น จาก จตฺวาริศฺตุ เป็น จตฺวาริศะ, ปญฺจาศฺตุ เป็น ปญฺจาสะ]

330. เทรวิศเตรปี. [II.6.43]

[การลบจะมี]ในที่ของ ตี ของ วิศติ ศัพท์ด้วย

[เช่น จาก วิศติ เป็น วิศะ]

331. อิวรณาวรณโยโรโลปะ สุวเร เย จ. [II.6.44]

การลบจะมีในที่ของ อี อี (อิวรณะ) และ อ อา (อวรณะ) เมื่อ ปรัตยยะ ที่เป็น สระ และ ย ปรัตยยะ ตามหลัง

[เช่น อาตุเรยะ, ทากุมิยะ, คางุเคยะ, การุคุยะ ฯลฯ]

332. นสตฺถุ กฺวจิตฺ. [II.6.45]

ลบ น อักษรในบางแห่ง

[เช่น เอาทุโลมิยะ ฯลฯ]

333. อุวรณาสฺตฺโวตฺวมาปาทุยะ. [II.6.46]

ส่วน อุ อุ จะเปลี่ยนเป็น โอ

[เช่น เอาปควะ]

334. เอเยกฺทฺรฺวาสฺตฺ ลฺปะเต. [II.6.47]

เมื่อ เอเย ปรัตยยะตามหลัง อุ อุ จะถูกลบ แต่ไม่ลบหลัง กาทฺรุ ศัพท์

[เช่น กามณฑุเลยะ ฯลฯ แต่ กาทฺรุเวยะ]

335. การยวาววาทศาโวกาเรการโยรปี. [II.6.48]

จะต้องแทน โอ และ เอา ด้วย อวฺ และ อาวฺ ด้วย

[เช่น เอาปควะ, กฺวฺยม, นาวิยม]

336. วฤทุธิราเท สณ. [II.6.49]

สระขึ้นวฤทุธิ จะต้องมีที่สระต้น(ของคำ) เมื่อปรัตยยะที่มี ณ เป็นอนุพันธ์ตามหลัง

[เช่น ไสวะ, เอาปควะ]

337. น ยุโวะ ปาทาทุโยรวฤทุธิราคมะ. [II.6.50]

สระขึ้นวฤทุธิ จะต้องไม่มี ไกลฺ ย และ ว อักษร ที่ต้นคำบท อาคม[คือ โอ และ เอา จะต้องมี ในที่ของ ยุ และ ว นั้น]

[เช่น วฺยสน เป็น ไวยสนะ, สฺวศฺว เป็น เสวาศฺวะ ฯลฯ]

จบ ปาทะ ที่ 6 เรื่อง นาม ที่มี 4 กลุ่ม ตาม วฤตติ (วฤตฺติ=คำอธิบาย) ของทฺรคสิงหะ

อาชญาตปฺรกรรม [อัยยาะที่ 3]
(เรื่องอาชญาต)

1. **อด ปรสฺไมปทานิ นว. [III.1.1]**
 วิภคิต์ทั้งหลาย 9 ตัวที่จะกล่าวต่อไป เป็น ปรสฺไมปทะ(ปรสฺไมปท)
 [เช่น ตี คสฺ อนฺติ ลี ถสฺ ถ มิวสฺ มสฺ]
2. **ปราณฺยาตฺมเน. [III.1.2]**
 วิภคิต์ 9 ตัวข้างหลัง ชื่อว่า อาตฺมเนปทะ (อาตฺมเนปท)
 [เช่น เต อาเต อนฺเต เส อาเถ เรวฺ เอ วเห มเห]
3. **ตุรีณิ ตุรีณิ ปฺถมมธฺยโมคฺตมา. [III.1.3]**
 วิภคิต์ 3 ตัวๆ ชื่อว่า ปฺฐมบุรุษ [ตี คสฺ อนฺติ และ เต อาเต อนฺเต], มัธยมบุรุษ [ลี ถสฺ ถ และ เส อาเถ เรวฺ] และอุคฺตมบุรุษ [มิวสฺ มสฺ และ เอ วเห มเห]
4. **ยฺกปทฺวจเน ประ ปฺรุษานาม. [III.1.4]**
 เมื่อมีการกล่าวถึงเวลาระหว่างการกระทำตัวเดียวกัน ในบุรุษทั้งสามนั้น จะต้องใช้อุคฺตมบุรุษ
 [เช่น ส จ ตฺว จาหฺ จ ปจามะ]
5. **นามนิ ปฺรยฺยชฺยามเน'ปิ ปฺถมะ. [III.1.5]**
 เมื่อนาม ถูกใช้อยู่(และไม่ถูกใช้อยู่ก็ตาม) เอ วเห มเห
 [เช่น ส ปจติ]
6. **ยฺมฺมทฺธิ มธฺยมะ. [III.1.6]**
 เมื่อ ยฺมฺมทฺ ศัพท์(ถูกใช้อยู่ก็ตาม ไม่ถูกใช้อยู่ก็ตาม) ต้องใช้มัธยมบุรุษ
 [เช่น ตฺว ปจติ]
7. **อสฺมทฺยฺยตฺตมะ. [III.1.7]**
 เมื่อ อสฺมทฺ ศัพท์(ถูกใช้อยู่ก็ตาม ไม่ถูกใช้อยู่ก็ตาม) ต้องใช้อุคฺตมบุรุษ
 [เช่น อหฺ ปจามิ]
8. **อทาพฺทาธา ทา. [III.1.8]**
 ทา และ ธา ธาตุ ยกเว้น ทาปฺ และ ไทปฺ ธาตุ มีชื่อเฉพาะว่า ทา
 [เช่น ทียเต, ธิยเต]
9. **กฺริยาภาโว ธาตุ. [III.1.9]**
 ศัพท์ใด[ทำให้]กิริยา (การกระทำ) มีขึ้น [เกิดขึ้น] ศัพท์นั้นมีชื่อเฉพาะว่า ธาตุ
 [เช่น ภวติ ฯลฯ]

10. กาล. [III.1.10]
สูตรว่า กาล พึงทราบเพื่อเป็นสูตรติดตาม
11. สมุปรติ วรตมานา. [III.1.11]
ใช้วรตมานาวิภักติ (วรตมานาวิภักติ) ในปัจจุบันกาล
[เช่น ปจติ, ยชเต]
12. สุนาติเต. [III.1.12]
ใช้วรตมานาวิภักติกับ สุม ในอดีตกาล
[เช่น ทหติ สุม ตริปุรี พระ]
13. ปโรกษา. [III.1.13]
ใช้ปโรกษ (ปโรกษ) วิภักติ [ในอดีตกาล]
[เช่น ชมาน กัม กิล วาสูเทวะ]
14. ภูตกรณวตุยฺจ. [III.1.14]
[ในอดีตกาล] ใช้วิภักติทั้งหลายที่เป็นเครื่องมือบอกอดีตกาล ด้วย [ได้แก่ หยฺสฺตฺนี (หุยฺสฺตฺนี)
อฺหยฺตฺนี (อหฺยฺตฺนี) กริยาติปฺตฺติ (กริยาติปฺตฺติ)
[เช่น อกโรตุ, อการฺยฺตฺ , อกริษฺยฺตฺ]
15. ภาวียฺติ ภาวียฺนฺตฺยาติสฺสวสฺตฺนฺย. [III.1.15]
ในอนาคต ใช้ ภาวียฺติ อาสิริ และ สวสฺตฺนี (ภาวียฺติ อาสิริ และ สวสฺตฺนี) วิภักติ
[เช่น กณฺ์ กริษฺยฺติ , สกฺริ วรฺยาตฺ , โอทฺนํ โภกฺตา]
16. ตาลํ สวสฺสฺวภาวึ กาลวิเศษ. [III.1.16]
ความแตกต่างของกาลเวลา พึงทราบด้วยชื่อเฉพาะประจำตัวของวิภักติเหล่านั้น [วรตมานา
ใช้ในเวลาที่กำลังดำเนินไปอยู่ [เช่น มํสํ น ขาทติ, อิห กุมาระ กริษฺนฺติ ฯลฯ]
17. ปุโรยคตฺย. [III.1.17]
[ทราบได้] จากการใช้ด้วย [คือดูความสัมพันธ์กับคำอื่นด้วย]
[เช่น อธิษฺว มาณวก ปุรา วิทฺโยตเต วิทฺยฺตฺ]
18. ปญฺจมนฺมเต. [III.1.18]
ใช้ปญฺจมีวิภักติ ในความหมาย อนุญาต
[เช่น เอวํ กุรุ, กณฺ์ กุรุ]
19. สมรฺธนาติโยย. [III.1.19]
ในความหมาย สามารถ และ การอวยพร ด้วย
[เช่น ปรวตฺมปฺยฺตฺปาณฺยํ, สมฺพุทฺมปิ โสภฺยาณิ, ชีวตุ ภวาน, นนฺตตุ ภวาน]

20. **วิสุทธิบัญญัติ จ.** [III.1.20]

ใช้สัพตมิ(สปลตมิ)วิภักติในความหมาย วิธ (การบอกให้รู้ถึงสิ่งที่ไม่รู้, กฎ, ข้อกำหนด, ข้อควรปฏิบัติ, คำแนะนำ) เป็นต้น

[เช่น กฎ กฤษฎาตุ, อีห ฤทธิษิต]

21. **กิริยาสมภิหาระ สรวกานะ มหุยมกัจฉา ปณจุมยะ.** [III.1.21]

ใช้ มหุยมกัจฉา เอกพจน์ ของปัญจมีวิภักติ ในกาลเวลาทั้งหมด เมื่อแสดงการกระทำบ่อยๆ หรือจริงจัง

[เช่น ลูนาหิ ลูนาหิ]

22. **มาโยเค'ทนต์.** [III.1.22]

ใช้อัตยัตนี (อทนต์)เมื่อใช้กับ มา ศัพท์

[เช่น มา การุญติ]

23. **มาศุมโยเค หุยัตนี จ.** [III.1.23]

ใช้หุยัตนี (หุยัตนี) ด้วย เมื่อใช้กับ สุมา ศัพท์

[เช่น มาศุมโรตุ]

24. **วรัตตมานา.** [III.1.24]

วิภักติเหล่านี้ คือ [ติ, ตตุ, อนติ; ส, ถตุ, ถะ; มิ, วตุ, มตุ; เต อาเต, อนเต; เส, อาเต, เทว;

เอ, วเห, มเห] มีชื่อเฉพาะว่า วรัตตมานา(วรัตตมานา)

25. **สปลตมิ.** [III.1.25]

วิภักติเหล่านี้ คือ คือ [ยาตุ, ยาตาม, ยตุ; ยาตุ, ยาตาม, ยาตุ; ยาม, ยาว, ยาม; อิต, อียาตาม, อีรณ; อิตาม, อียาตาม, อิตาม; อีย, อิวหิ, อิมหิ] มีชื่อเฉพาะว่า สปลตมิ (สปลตมิ)

26. **ปณจุม.** [III.1.26]

วิภักติเหล่านี้ คือ [ตุ, ตาม, อนตุ; หิ, ตม, ต; อานิ, อาว, อาม; ตาม, อาตาม, อนตาม; สว, อาตาม, ฐวม; โอ, อาวโห, อามโห] มีชื่อเฉพาะ ปณจุม (ปณจุม)

27. **หุยัตนี.** [III.1.27]

วิภักติเหล่านี้ คือ [ทิ, ตาม, อน; ส, ตม, ส; อม, ว, ม; ต, อาตาม, อนต; ถาตุ, อาตาม, ฐวม, อ, วหิ, มหิ] มีชื่อเฉพาะ หุยัตนี (หุยัตนี)

28. **เอวเมวาทนต์.** [III.1.28]

อัทยติ ก็อย่างนี้เหมือนกัน (คือเหมือนหุยัตนี)

29. ปโรกษา. [III.1.29]

วิภักติเหล่านี้ คือ [อญ, อตุส, อุต; ถล, ถตุส, อ; อญ, ว, ม; เอ, อาเต, อิเร; เส, อาเถ, ฐเว; เอ, วเห, มเห] มีชื่อเฉพาะว่า ปโรกษา

30. ศวสฺตนิ. [III.1.30]

วิภักติเหล่านี้ คือ [ตา, ตาเรา, ตารส; ตาสี, ตาสุส, ตาสถ; ตาสุมิ, ตาสวส, ตาสุมส; ตา, ตาเรา, ตารส; ตาเส, ตาสาเถ, ตาฐเว; ตาเห, ตาสวเห, ตาสุมเห] มีชื่อเฉพาะว่า ศวสฺตนิ

31. อาสีะ. [III.1.31]

วิภักติเหล่านี้ คือ [ยาต, ยาดาม, ยาสุส; ยาส, ยาสตม, ยาสต; ยาสม, ยาสว, ยาสุม; สีนญ, สียาสตาม, สีนญ; สีสจาส, สียาสตาม, สีนญ; สีย, สิวเห, สีมเห] มีชื่อเฉพาะว่า อาสีะ

32. สยสํหิตานิ ตฺยาทินิ ภวียนฺตฺติ. [III.1.32]

วิภักติมี ติ เป็นต้นที่ประกอบด้วย สย [คือ สยติ, สยตส, สยนติ; สยติ, สยต, สยต; สยามิ, สยาส, สยามส; สยเต, สยเต, สยนเต; สยเส, สยเถ, สยฐเว; สเย, สยาสเห, สยามเห] มีชื่อเฉพาะว่า ภวียนฺตฺติ(ภวียนฺตฺติ)

33. ทฺยาทินิ กฺริยาติปฺตฺติ. [III.1.33]

วิภักติมี ติ เป็นต้น ที่ประกอบด้วย สย คือ สยต, สยตาม, สยน; สยส, สยตม, สยต; สยม, สยาส, สยาม; สยต, สยตาม, สยน; สยจาส, สยตาม, สยฐว; สเย, สยาส, สยาม; มีชื่อเฉพาะว่า กฺริยาติปฺตฺติ (กฺริยาติปฺตฺติ)

34. ขทาทฺยาะ สารวฺชาตฺกมฺ. [III.1.34]

วิภักติทั้งหมดแรกในวิภักติ 6 หมวด มีชื่อเฉพาะว่า สารวฺชาตฺก (สารวฺชาตฺก) [คือ วรรตมานา ปัญจมี สัปตมี และ หยฺสตฺนิ]

จบปาठะที่ 1 เรื่องอาขยาต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

35. ปฺรตฺยยะ ประ. [III.2.1]

ปฺรตฺยยะ จะอยู่หลัง (ประกฤติ=ต้นต่อคำ)

[เช่น วฤกษะ อศวกะ ชุคุปฺสเต โคปายติ ฯลฯ]

36. คฺุปฺตฺติชฺกิทฺยยะ สนฺ. [III.2.2]

ใช้ สนฺ ปฺรตฺยยะหลัง คฺุปฺ ชาติ, ตฺิชฺ ชาติ และ กิตฺ ชาติ

[เช่น ชุคุปฺสเต มาม, ติตฺกษเต ตปฺสฺตาปส, วิจิกิตฺสตี เม มนะ]

37. มานวธทานุสานุโย ที่รุมสจายาสสย. [III.2.3]

ใช้ สนฺ ปรตยยะ หลัง มานุ ธาตุ, วฐ ธาตุ, ทานุ ธาตุ และ ศานุ ธาตุ และที่รุมจะมีในที่ของ
อกยาสะ(อกยาส=ตัวซ้ำ)

[เช่น มีมาสเต, ฟีกตสเต, ที่ทำสเต, ศีคำสเต]

38. ธาโตรวา ตุมนตาทิจนติในกรตุฤกาท. [III.2.4]

ใช้ สนฺ ปรตยยะ หลังธาตุที่ลงท้ายด้วย ตุม ที่มีผู้ทำกริยาของกริยาที่มีความหมายว่า ต้องการ
ปรารธนา อยู่ในธาตุตัวเดียวกันนั้น

[เช่น แทนที่จะใช้ กรตุมิจนติ จะใช้ จิกริษติ ก็ได้, แทนที่จะใช้ โภกตุมิจนติ จะใช้ พุกฤษเต]

39. นามุน อาตุเมจายำ ยินฺ. [III.2.5]

ใช้ ยินฺ ปรตยยะหลังนามในความหมายว่า ความปรารธนาของตน

[เช่น ปุตุริยติ]

40. กามย จ. [III.2.6]

ใช้ได้ทั้ง[Yin]และ กามย ปรตยยะ

[เช่น ปุตุรคามยติ]

41. อุปมานาทาจาเร. [III.2.7]

ใช้ ยินฺ ปรตยยะ หลังนามที่เป็นตัวมาตรฐานสำหรับการเปรียบเทียบ หมายถึง ทำให้เหมือน

[เช่น ปุตุริยติ มาณวกม]

42. กรตุรายิธ สโลปสจ. [III.2.8]

ใช้ อายิ ปรตยยะ หลังนามนามที่เป็นตัวผู้ทำกริยาและ[เป็นตัวมาตรฐานสำหรับการเปรียบเทียบ]

[เช่น ศุยนายเต ฯลฯ]และจะลบ อายิ ก็ได้ [เช่น กรทุภค]

43. อินฺ การิตฺ ธาตุวรฺ. [III.2.9]

ใช้ อินฺ ปรตยยะ [ที่มีชื่อเฉพาะว่า] การิตะ [หลังกริยานาม] เมื่อมีความหมายเหมือนธาตุ

[เช่น หลยติ, กลยติ , ส่วสุตุรยติ, สัจรมยติ ฯลฯ]

44. ธาโตสจ เหเตา. [III.2.10]

และใช้ อินฺ ปรตยยะ หลัง ธาตุเมื่อ[ผู้ทำกริยามีผู้อื่น] เป็นสาเหตุ [ให้ทำกริยา]

[เช่น แทนที่จะใช้ว่า กรวุนต์ ปรยงกเต จะใช้ การยติ ก็ได้ ฯลฯ]

45. จุราเทสจ. [III.2.11]

และใช้ อินฺ ปรตยยะ หลัง จุร ธาตุเป็นต้น ด้วย ในความหมายเดิม [เช่น โจรยติ, จินตยติ]

46. อินิ ลิงคสุยานนากษรสุยานตุยสุวราเทรโลปะ. [III.2.12]

เมื่อ อินุ ปรตยยะ ตามหลัง การลบ จะมีในที่ของสระที่เป็นตัวต้นของส่วนสุดท้ายของ ลิงค์
ที่มีอักษรหลายตัว

[เช่น อติหสฺตยติ, อุปวินยติ]

47. รศพท ฤโต ลโฆรวุณฺณนาเท. [III.2.13]

ตัวแทนที่เป็น รุ จะมีในที่ของ ฤ ที่เป็น ลฆุ ที่ลิงค์ที่มีอักษรหลายตัวที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ
เมื่อ อินุ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น จาก ปฤฤ เป็น ปรฤยติ จาก มฤฤ เป็น มรฤยติ จาก ทฤฤ เป็น ทรฤยติ ฯลฯ]

48. ธาโตรยศพทศุเจกรียิตํ ฤรียาสมภีหาร. [III.2.14]

ใช้ ย หลังธาตุเมื่อแสดงถึงการกระทำบ่อยๆหรือจริงจัง และ ย ตัวนี้มีชื่อเฉพาะว่า เจกรียิตะ
(เจกรียิต)

[เช่น แทน ปุณะปุณะ ปจติ ใช้ ปาปจยเต]

49. คุปฺฐปฺวิจุลิปฺนิปนฺรายะ. [III.2.15]

ใช้ อย หลัง ปน ธาตุ กับด้วย คุป, ฐป, วิจุ, และ ปน ธาตุ ในความหมายเดิม

[เช่น โคปายติ ฯลฯ]

50. เต ธาตว. [III.2.16]

ศัพท์ที่มี สนุ ปรตยยะ เป็นต้น อยู่ท้ายเหล่านั้น มีชื่อเฉพาะว่า ธาตุ

[เช่น ชุคุปฺสเต]

51. จกาธกาธปรตฺยยานฺเตภฺย อามฺ ปโรภฺยายาม. [III.2.17]

ในปโรภยา ใช้ อาม หลัง จกาธ ธาตุ, ธกาธ ธาตุ และธาตุที่มีปรตยยะอยู่หลัง

[เช่น จกาธํจเกร ธกาธํจเกร โลธํจเกร จิกรํจการ]

52. ทยฺยาสศฺจ. [III.2.18]

ทย ธาตุ, อย ธาตุ และ อาธ ธาตุ ด้วย

[เช่น ทยํจเกร ปลยํจเกร อาธํจเกร]

53. นามฺยาเทรฺคุรุมนฺโต'นฤจฺจนะ. [III.2.19]

หลังธาตุที่เป็นคุรุ ซึ่งมีสระชื่อว่า นามิ (นามินุ) อยู่หน้า แต่ไม่ใช่ ฤจฺจ ธาตุ

[เช่น อีหํจเกร อุณฺจเกร อุณฺจํจเกร แต่ อานรฺจจน]

54. อฺยวิทฺทชกฺฤโย วา. [III.2.20]

หลัง อฺย ธาตุ, วิท ธาตุ และ ชกฺฤ ธาตุ ด้วยก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น อฺยํจการ หรือ อฺวโย วิทํจการ หรือ วิเวท ชกฺรํจการ หรือ ชชการ]

55. ภีหุรีภฤหุว่า ติวจ. [III.2.21]

ในปโรกษา ของธาตุเหล่านี้ คือ ภี ธาตุ, หรี ธาตุ, ภฤ ธาตุ และ หุ ธาตุ จะมี อาม ข้างหลัง
ก็ได้และเป็นเหมือน(เมื่อประกอบ) ตี วิภักติ (คือต้องมี ทิวิว =การทำให้เป็นสอง) ด้วย
[เช่น พิกขำจการ หรือ พิกาย ชีหุระจการ หรือ ชีหุราย พิกระจการ หรือ พการ ชุหว่าจการ
หรือ ชุหาว]

56. อามะ กถณนุปรยชยเต. [III.2.22]

กถ ธาตุใน ปโรกษา จะถูกประกอบหลัง อาม
[เช่น อีหำจกร จกาสำจการ (ม จะเป็น อนุสวาระ หรือ พยัญชนะสูตรวรรคก็ได้)]

57. อสุฏเวา จ ปรสไม. [III.2.23]

และในปรัสไมบท อสุ ธาตุ และ ภู ธาตุ ในปโรกษา [จะถูกประกอบหลัง อาม]
[เช่น อิกษามาส อิกษำพภูว จกาสามาส จกาสำพภูว]

58. สิชทยตณฺยาม. [III.2.24]

สิจ จะอยู่หลังธาตุเมื่ออัทยตนิวิภักติ ตามหลัง
[เช่น อไนยิต อไยิต]

59. สณฺนิฏฺเฐ ตีทานตฺตานนํมยฺอุปธาทถฺยเต. [III.2.25]

สณ จะอยู่หลังธาตุที่เป็น อนิฏ (ไม่มี อ เชื่อม) มีที่สุดธาตุ เป็นพวก ศิฏ [คือ ศ ย ศ และ ห]
มีนามิ(นามิน) เป็นอุปธา แต่ไม่ใช่ ทถฺย ธาตุ [เมื่ออัทยตนิวิภักติ ตามหลัง]
[เช่น อลิกษต อกรุภยต แต่ อไยิต (เพราะไม่ใช่ อนิฏ) แต่ ทถฺย ธาตุ จะเป็น อทฺรากษิต]

60. ศฺริทฺฐสฺสฺรูกมิการิตานฺเตภยสฺสจฺญ กรฺตฺริ. [III.2.26]

จญ จะอยู่หลัง ศฺริ ธาตุ, ทฺฐ ธาตุ, สฺรฺ ธาตุ, กม ธาตุ และธาตุที่มี การิต ปรตยยะอยู่ข้างหลัง
ใน กรรตฺวจาก (กรตฺย) [เมื่ออัทยตนิวิภักติ ตามหลัง]
[เช่น อสิศฺริยต อทฺฐวต อสฺสวต อจกมต อจิกรต อปีปจต แต่ในกรรมาจกไม่มี จญ เช่น
สมาศฺริยิษาดำ ราชาเนา คุฤเห เทวตฺเตน]

61. อณฺ อสุวจิขฺยาติลปิสิจิหฺวะ. [III.2.27]

อณ จะอยู่หลัง อสุ ธาตุ, วจ ธาตุ, ขฺยา ธาตุ, ลิป ธาตุ สิจ ธาตุ และ หฺว ธาตุ
[เช่น อปาสฺยต อโวจต อกฺขยต อลิปต อสิจต อหฺวต]

62. ปุษาติทฺยตาทฺยภฺการานฺพนฺหารตฺติสฺสฺตฺติสฺสฺยจฺย ปรสไม. [III.2.28]

และ หลัง ธาตุมี ปุษ เป็นต้น, ธาตุมี ทฺยต เป็นต้น, ธาตุมี ภ เป็นอนุพันธ์, ฤ ธาตุ, สฤ ธาตุ และ
ศาส ธาตุ ในปรัสไมบท
[เช่น อปุษต อศฺยต อทฺยต อศฺวิตต อคมต อมสต อารต อสรต อศิษต]

63. อีชาตุมเน ปเทะ ปฐไมกวจเน. [III.2.29]

อิจ จะอยู่หลัง ปทุ ธาตุ ในอาตมเนบท อัคตโนบท ประณมบุรุษ เอกพจน์ [ในประโยค กรตุถ ในอัทยตนิ]

[เช่น อุตปาติ สมปาติ]

64. ภาวกรุมโณศุจ. [III.2.30]

ใน[ประโยค]ภาวะและกรรม(กรุม) ด้วย

[เช่น อสุถายิ ภวตา, อการิ กโฏ ภวตา]

65. สารวธาตุเก ยณ. [III.2.31]

ยณ [จะอยู่หลังธาตุทุกตัว] เมื่อสารวธาตุก(คือ วิภักติใน วรรณมานา ปัญจมี สัปตมี และ หยัสตนิ) อยู่ข้างหลัง[และถูกใช้]ในประโยคภาวะและกรรม]

[เช่น ศยเขต ภวตา ประโยคภาวะ, คุราโม คมยเขต ภวตาประโยคกรรม]

66. อน วิกรณะ กรตุริ. [III.2.32]

อน จะอยู่หลัง ธาตุ [และ อน นั้น] มีชื่อเฉพาะว่า วิกรณ เมื่อสารวธาตุก(คือ วิภักติใน วรรณมานา ปัญจมี สัปตมี และ หยัสตนิ) อยู่ข้างหลัง[และถูกใช้]ในประโยคกรตุถ (ประโยคกรรตุวจาก)

[เช่น ภวติ]

67. ทิวาทรยณ. [III.2.33]

ยณ วิกรณ จะอยู่หลัง ทิว ธาตุเป็นต้น

[เช่น ทิวยติ]

68. นุ สะวะเท. [III.2.34]

นุ วิกรณ จะอยู่หลัง สุ ธาตุเป็นต้น

[เช่น สุนติ]

69. ศุรวะ ศฤ จ. [III.2.35]

นุ วิกรณ จะอยู่หลัง ศรุ ธาตุ และ ศรุ จะมีตัวแทนเป็น ศฤ [เมื่อสารวธาตุกะ อยู่ข้างหลังใน ประโยคกรตุถ]

[เช่น ศฤโนติ]

70. สุวราทุ รุธาทะ ปโร นสพทะ. [III.2.36]

น ศัพทที่จะอยู่สระของกลุ่มธาตุ มี รุธ ธาตุเป็นต้น[เมื่อสารวธาตุกะ อยู่ข้างหลังในประโยค กรตุถ]

[เช่น รุณทุธิ, กิณตุติ]

71. ตนาเทระ. [III.2.37]

อุ วิกรณ จะอยู่หลังกลุ่มธาตุมี ตนุ ธาตุ เป็นต้น[เมื่อสารวธาตุกะ อยู่ข้างหลังในประโยค
กรตุถ]
[เช่น ตโนติ]

72. นา กุรยาเท. [III.2.38]

นา วิกรณ จะอยู่หลังกลุ่มธาตุมี กิริ ธาตุ เป็นต้น[เมื่อสารวธาตุกะ อยู่ข้างหลังในประโยค
กรตุถ]
[เช่น กิริณาดิ]

73. อาน วุญฺชนานตาทุธา. [III.2.39]

อาน วิกรณ จะอยู่หลังกลุ่มธาตุมี กิริ ธาตุ เป็นต้น ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ เมื่อ หิ วิกัถิ
ตามหลัง[เมื่อสารวธาตุกะ อยู่ข้างหลังในประโยคกรตุถ]
[เช่น ปุษาณ, พธาน]

74. อาตมเนปทานิ ภาวกรฺมโณ. [III.2.40]

ใช้วิภักติอาตมเนบทในประโยค ภาวะและกรรม

[เช่น อาสฺยเต ภาวตา ประโยคภาวะ, กุริยเต กโฏ เทวตฺตเตน ประโยคกรรม]

75. กรฺมวตุ กรฺมกรฺตา. [III.2.41]

กรรมและกรรตา (=ประโยคที่ผู้ทำและผู้ถูกทำเป็นตัวเดียวกัน) เป็นเหมือนกรรม [ดังนั้นจึง
ต้องใช้วิภักติในอาตมเนบท]

[เช่น ลฺยเต เกหาระ สุวเมว, อเกทิ กุสุละ สุวเมว, ปจฺยเต โอทเนน สุวเมว ประโยคภาวะ]

76. กรฺตริ รุจาทิงานฺพนฺธะ. [III.2.42]

ในประโยคกรตุถ (กรรตุวาทก) ใช้วิภักติอาตมเนบท หลัง รุจ ธาตุเป็นต้นและหลังธาตุที่มี
ง เป็นอนุพันธ์

[เช่น โรจเต, วรุชเต, เสเต ฯลฯ]

77. เจกฺริยิตานตาตุ. [III.2.43]

ในประโยคกรตุถ ใช้วิภักติอาตมเนบท หลัง ธาตุ ที่มี เจกฺริยิต ตามหลัง

[เช่น ปาปจฺยเต โลลฺยเต]

78. อายฺยนาตาจ. [III.2.44]

ในประโยคกรตุถ ใช้วิภักติอาตมเนบท หลัง ธาตุ ที่มี อายิ ปรตยยะตามหลัง

[เช่น หํสายเต]

79. **อินฺถยชาเทรฺภยมฺ.** [III.2.45]
 [ในประโยคกรตุญ] ใช้วิภक्तिได้ทั้งสองบท หลัง ชาติที่ลงท้ายด้วย อินฺ, ชาติที่มี ฌ เป็น
 อนุพันธ์ และ ยชฺ ชาติเป็นต้น
 [เช่น การยติ การยเต สฺโนติ สฺนุเต ยชติ ยชเตฯลฯ]
80. **ปุรุวตฺ สนนฺตาทฺ.** [III.2.46]
 หลังชาติที่มี สนฺ อยู่ท้าย เป็นเหมือนข้างหน้า(ที่ผ่านมาแล้ว)
 [เช่น รุโรจยเต อธิชําสเต ปาปจยเต ศิษฺเณนยยเต ปิปกฺยติ ปิปกฺยเต]
81. **เศษาทฺ กรตฺริ ปฺรสุไมปทมฺ.** [III.2.47]
 หลังชาติที่เหลือ ใช้วิภक्तिปฺรสุไมบท ในประโยคกรตุญ (กรรตุวาทก)
 [เช่น ภวติ อตฺติ ชุโหติ ทิวฺยติ ฯลฯ]

จบปาठะที่ 2 เรื่องอาขยาด ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

82. **ทฺวิรวจนมนภฺยาสลฺยิกสฺวรสฺยาทฺยสฺย.** [III.3.1]
 การพูดซ้ำสองครั้ง(การซ้ำ) จะมีในที่ของส่วนต้น[ของชาติ] ที่ไม่มี อภฺยาส(การซ้ำเสียง) ที่มี
 สระเสียงเดียว
 [เช่น ปปาจ, ชุโหติ]
83. **สฺวราเทรฺทฺวิตฺยสฺย.** [III.3.2]
 [การซ้ำ]จะมีที่ส่วนที่สอง[ของชาติ] ที่ขึ้นต้นด้วยสระ
 [เช่น อาศิศฺต อฏฺฐายเต]
84. **น นพฺทราเช ลโยคาทโยเย.** [III.3.3]
 ไม่มี[การซ้ำ] น, พ, ท และ ร ที่เป็นตัวต้นของสังโยค(พยัญชนะที่ไม่มีสระคั่น) เมื่อปรัดยยะ
 ที่มีใช้ ย ตามหลัง
 [เช่น อฺนฺททิษฺติ อฺนฺทชิษฺติ อฺทฺททิษฺติ อฺรฺจิชฺติ แต่เมื่อ ย ตามหลัง เช่น อรารฺยเต]
85. **ปุรุโวภฺยาสะ.** [III.3.4]
 ตัวหน้า[ของชาติที่ซ้ำอักษร], มีชื่อเฉพาะว่า อภฺยาสะ (อภฺยาส)
 [เช่น ปปาจ เทหิ]
86. **ทฺวยมภฺยสฺตมฺ.** [III.3.5]
 ทั้งสอง (ตัวซ้ำและตัวที่ถูกซ้ำ)มีชื่อเฉพาะว่า อภฺยัสตะ (อภฺยสฺต)
 [เช่น ททาติ โอยฺรฺ]

87. **ชกษาทิสฺสจ.** [III.3.6]
ชกษ ชาติเป็นต้นแม้จะไม่ได้ถูกซ้ำ ก็มีชื่อเฉพาะว่า อภยัสสะ ด้วย
[เช่น ชกษติ ชาคุติ ทริทฺติ จกาสติ ศาสติ]
88. **จณฺปิโรภษาเจกรียิตสนนฺเตนุ.** [III.3.7]
[การซ้ำ] จะมีที่ที่มี จณ , ปโรภษาวิภกฺติ, เจกรียิตะ และ สน อยู่ท้าย
[เช่น อปีปจตุ เอนาทิตฺต ปปจ ปาปจยเต โปรรุโณนฺยเต ปิปกษติ อภิณฺยติ]
89. **ชฺโหิตฺยาทีนํ สารวธาตฺเก.** [III.3.8]
[การซ้ำ] จะมีที่ หุ ชาติเป็นต้น เมื่อสารวธาตฺเก ตามหลัง
[เช่น ชฺโหติ อชฺโหติ ฯลฯ]
90. **อภยาตฺสยาทีรฺวยณฺชนมวเตษฺยม.** [III.3.9]
พยัญชนะต้นของ อภยาตฺสต้องคงไว้
[เช่น ศิสุราย ชเคลา พฺมฺรณฺยเต]
91. **คฺฤปโรโฆษะ.** [III.3.10]
พยัญชนะอโฆษะที่อยู่หลัง พยัญชนะที่มีชื่อเฉพาะว่า คฺฤ คือ ศ ษ ศ และ ห [ต้องคงไว้ คือ ให้ลบ คฺฤ]
[เช่น จฺจฺโยต จาก จฺจฺยต ชาติ ดิษฺเจว จาก สฺถา ชาติ จสฺกนฺท จาก สฺกนฺท ชาติ]
92. **ทฺวติยจตุรฺถโยะ ปฺรอมฺตตฺติยา.** [III.3.11]
พยัญชนะที่ 1 และ ที่ 2 จะอยู่ในที่ของ พยัญชนะที่ 2 และ ที่ 4 [ตามลำดับ]
[เช่น จขาน จาก ขน ชาติ จิจฺเจท จาก จิทฺ ชาติ ชฺโฆษ ปผาล ฑฺเฒาเก พภาร ฯลฯ]
93. **โห ชะ.** [III.3.12]
ช จะอยู่ในที่ของ ห ที่เป็นตัว อภยาตฺส
[เช่น ชมาน จาก หน ชาติ ชฺโหติ จาก หุ ชาติ]
94. **กวรฺคตฺย จวรฺคะ.** [III.3.13]
จ วรรคจะอยู่ในที่ของ ก วรรค
[เช่น จการ จาก กฤ ชาติ จขาน จาก ขน ชาติ ชคาม จาก คม ชฆาต จาก ฆสฺ ชาติ]
95. **น กวเตสฺสเจกรียิตะ.** [III.3.14]
ไม่มีเปลี่ยน เป็น จ วรรค ที่ ก ชาติ เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง
[เช่น โกกฺยเต ชระ]
96. **หฺรตฺวะ.** [III.3.15]
หฺรตฺวะ จะมีที่ที่สุดของ อภยาตฺส
[เช่น ตสฺเสา จาก สฺถา ชาติ ลฺลฺยติ จาก ลฺ ชาติ ฑฺเฒาเก จาก เฒาก ชาติ]

97. ภาวรูปสุยาการะ. [III.3.16]

อ จะมีในที่ของ ฤ วรรณะ (ฤ ฤา)

[เช่น วฤฤเช จาก วฤฤ ชาติ จฤฤะ จาก ฤฤ ชาติ]

98. ทิรุม อิมะ ปโรภายามคุณ. [III.3.17]

ทิรุมจะมี ในที่ของอกยาสะ ของ อี ชาติ ในปโรภายาวิภักติ เมื่อไม่การเปลี่ยนสระเป็นชั้นคุณ

[เช่น อียะ อียะจาก อี ชาติ แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นคุณ อียิต]

99. อสุยาทะ สรวุตร. [III.3.18]

ทิรุมจะมีในที่ของ อ ที่เป็นตัวต้นทุกแห่ง[ของตัวอกยาสะ][เมื่อปโรภายาวิภักติตามหลัง]

[เช่น อาฤฤ อาฤฤะ จาก อฤ ชาติ]

100. ตสมานุนาคมะ ปราทิทนต์จุต สโยคะ. [III.3.19]

น อากม จะมีหลัง อกยาสะ[ที่เปลี่ยนเป็นทิรุมะ] นั้น ถ้าพยัญชนะสุดท้าย[ของชาติ]เป็น

สังโยค (พยัญชนะไม่มีสระคั่น)[เมื่อปโรภายาวิภักติตามหลัง]

[เช่น อานรฺจฺจ อานรฺจฺจฺจ อานรฺจฺจฺจ อานณฺช อานณฺชฺจ อานณฺชฺจ]

101. ฤการ จ. [III.3.20]

เมื่อ ฤ ตามหลังด้วย [เมื่อปโรภายาวิภักติตามหลัง]

[เช่น อานฤฤเช อานฤฤชาติ อานฤฤรี]

102. อสุโนเตศจ. [III.3.21]

ในที่ของ อสุ ชาติ ด้วย [เมื่อปโรภายาวิภักติตามหลัง]

[เช่น วุยานเศ วุยานศาเต วุยานศีเร]

103. ภาวเตระ. [III.3.22]

อ จะอยู่ในที่ของสระของตัวอกยาสะของ ฤ ชาติ[เมื่อปโรภายาวิภักติตามหลัง]

[เช่น พฤว พฤวฺจฺจ พฤวฺจ]

104. นิชีวีชีวีมา คุณะ สารวชาติเก. [III.3.23]

สระชั้นคุณจะมีในที่ของสระของตัวอกยาสะของ นิชี ชาติ, วิชี ชาติ และ วิชี ชาติ เมื่อ

สารวชาติเก ตามหลัง

[เช่น เนเนกฺติ เนนิชฺยาคฺ เวเวกฺติ เววิชฺยาคฺ อเนเนกฺ อเวเวกฺ เวเวษฺญี เวเวษฺญ]

105. ภฤณฺหํมางามิต. [III.3.24]

อ จะมีในที่ของสระของตัวอกยาสะของ ภฤ ชาติ, หา ชาติ และ มา ชาติ [เมื่อสารวชาติเกตามหลัง]

[เช่น พิกฺฤติ พิกฤยาคฺ ชีหีเต มิมีเต]

114. จรฬโรจฺจ ปรสุยาสุย. [III.3.34]

ของ จร ชาติ และ ผล ด้วย พร้อมกับ อุ อุ เป็นตัวแทนของ อ ที่อยู่ข้างหลัง[เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง]

[เช่น จักรยเต, ปุณฺณเต]

115. ฤมโต ธีระ. [III.3.35]

[เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง] ธี จะเป็นตัวสุดท้าย หลัง อ ของภยาสะ ของชาติที่มี ฤ

[เช่น นรินฺณเต จาก นฤคฺ ชาติ]

116. อโลเป สมานสุย สนวลฺลณฺนิ จณฺปเร. [III.3.36]

เมื่อ ไม่ลบ สระที่มีชื่อเฉพาะว่า สมานะ ให้ทำเหมือน สนฺ เมื่อ อินฺ ที่เป็นลณฺ และมี จณฺ ปรดิยยะตามหลัง

[เช่น อปีปวตฺ อลิลวตฺ อสุริสวตฺ]

117. ธีรฺโณ ลโณะ. [III.3.37]

ธีรณะในที่ของ ลณฺ

[เช่น อปีปจตฺ อหฺวตฺ]

118. อดฺ ตฺวราทีนํ จ. [III.3.38]

แปลงสระอัฟภาสของ ตฺวรฺ ชาติเป็นต้นเป็น อดฺ

119. อิตฺ โลโปภฺยาสสุย. [III.3.39]

ตั้งแต่สูตรนี้ไป ให้ลบภยาสะ[ทั้งตัว]

[เช่น อมิมปตฺ อทีทปตฺ]

120. สนิ มิมีมาทารภลฺลกปตฺปทามิสฺ สุวรสุย. [III.3.40]

อิสฺ จะเป็นตัวแทนสระของ มิ ชาติ, มี ชาติ, มา ชาติ, ทา ชาติ, รกฺ ชาติ, ลกฺ ชาติ, ศกฺ ชาติ, ปตฺ ชาติ และ ปทฺ ชาติ เมื่อ สนฺ ตามหลัง และลบภยาสะ ด้วย

[เช่น มิตุสติ จาก มิ ชาติ ปรมิตุสติ จาก มา ชาติ ทิตฺสติ ธิตุสติ จาก ชาติ ที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา อา ริปฺ สติ จาก รกฺ ชาติ ฯลฯ]

121. อาปฺโนเตรีะ. [III.3.41]

อิ จะเป็นตัวแทนสระของ อาปฺ ชาติ เมื่อ สนฺ ตามหลัง และลบภยาสะ ด้วย

[เช่น อิปฺสติ]

122. ทนฺเณริจฺจ. [III.3.42]

อิตุ และ อิ จะเป็นตัวแทนของสระของ ทนฺกฺ ชาติ [เมื่อ สนฺ ตามหลัง และลบภยาสะ ด้วย]

[เช่น ธิปฺสติ, ธิปฺสติ]

123. ทิฉิ ทยเตะ ปโรภษายาม. [III.3.43]

ทิกิ จะเป็นตัวแทนของ เท ธาตุ เป็น ทิกิ เมื่อปโรกษาวิกฤติ ตามหลัง [และลบอภยาสะ]

[เช่น ทิพย ทิวยาเต ทิยิเร]

จบปาฐะที่ 3 เรื่องอาชญาต ตามวฤตติของ ทูรคสิงหะ

124. สปรสวรายาะ สंप્રसारณมนตะสถายาะ. [III.4.1]

สัมประสิทธิ์ (สัมประสิทธิ์=การหักเห) พร้อมกับสระของธาตุที่อยู่ข้างหลัง จะมีในที่
ของกันตะสกา

125. ครหิขยาววิยธวญญวจิปรจฉิรตจจิรตชีนามคณ. [III.4.2]

[สัมผัสสระจะมิ]ในที่ของ คุรุ ชาติ, จิ ชาติ, อุย ชาติ, วุช ชาติ, วย ชาติ, วุจ ชาติ, ปรจน ชาติ, วรศจ ชาติ และ ภรศช ชาติ เมื่อ ปรตยยะ ที่ไม่ใช่ชั้นคุณ ตามหลัง

[เช่น คณหะเต คณณนา ตี ชียเต ชินาติ อยตะ อยะ วิรยติ อสะ วิยเต ปณณยเต ฯลฯ]

126 สรวปวิยชาที่นำ ยณปโรกษาต๊ะญ. [III.4.3]

[สัมประสิทธิ์จะมี]ในที่ของ สุวปฺ ชาติ, วุ ชาติ, ขช ชาติเป็นต้น เมื่อ ชน ปรตยยะ, ปโรกษา
วิภักติ และอาศิร วิภักติ ตามหลัง

[เช่น สบายเต สะบายตะ สบายต อจยเต อจตะ อจยต อิชยเต อิชตะ อิชยต]

127 ปโรชฌายามภยาตตโยภยฆาณ. [III.4.4]

เมื่อไปรักษาตามหลัง สัมผัสประสาธนะ จะมีในที่ของ อภยาสะ ของธาตุธาตุทั้งสอง

[คือ ครหฺ ชาติเป็นต้นและ สวปฺ ชาติเป็นต้น]

[เช่น ชีเยา สุวาป อุวาจ ฯลฯ]

128. วยเถศจ. [III.4.5]

ในที่ของ วยถ ชาติ ด้วย [เมื่อปโรภยาวิภักติตามหลัง]

[เช่น วิวยเถ ฯลฯ]

129. น วาสฺวโยรคฺเช จ. [III.4.6]

ไม่มี[สัมภาระ]ในที่ของ เว ธาตุ และ ศุวิ ธาตุ [เมื่อปโรกษาวิภักติตามหลัง] และ เมื่อไม่ใช่ระดับชั้นคนตามหลัง

[เช่น วเวา ศิศวาย ฯลฯ]

130. สวปีสวมิวเยณำ เจกรียิต. [III.4.7]

[สัมประสิทธิ์]จะมีในทั้งของ สวป ชาติ, สวม ชาติ และ วเข ชาติ เมื่อ เจริญิตะ ตามหลัง

[เช่น โสฬสพยเต เสติมยเต เววียเต]

131. **สุวาเปศุจณิ.** [III.4.8]
[สัมประสารณะ]จะมีในที่ของ สุวา ชาติ, เมื่อ จณฺ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น อสุษปตฺ]
132. **คุรุหิสวปีปรจุท่า สนิ.** [III.4.9]
[สัมประสารณะ]จะมีในที่ของ คุรุหฺ ชาติ, สุวา ชาติ และ ปรจุ ชาติ เมื่อ สนฺ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น ชิมฤกษติ สุษฺปฺสติ ปิปฺฤจณฺติ]
133. **จายะ กิคุเจกรียิตะ.** [III.4.10]
กิ จะอยู่ในที่ของ จาย ชาติ เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง
[เช่น เจกียเต]
134. **ปฺยายะ ปิระ ปโรภายาม.** [III.4.11]
ปิ จะอยู่ในที่ของ ปฺยาย ชาติ [เมื่อ เจกรียิตะ] และปโรภยา ตามหลัง
[เช่น เปปฺยเต อาปิปฺยเต อาปิปฺยาเต อาปิปฺยเร]
135. **ศฺวยเตรวา.** [III.4.12]
[สัมประสารณะ]จะมีในที่ของ ศฺวิ ชาติ [เมื่อ เจกรียิตะ และปโรภยา ตามหลัง] บ้างก็ได้
(ไม่บังคับ)
[เช่น โสศฺวยเต, เสศฺวียเต ศฺวาว]
136. **การิตะ จ ตฺศฺจโณ.** [III.4.13]
เมื่อ การิตะ และ เมื่อ สนฺ และ จณฺ ตามหลัง ด้วย[เมื่อ เจกรียิตะ และปโรภยา ตามหลัง]
[เช่น ศฺวาวิชฺติ, ศฺวาวิชฺติ อศฺวาว]
137. **หฺวยเตรฺนิตฺยม.** [III.4.14]
[สัมประสารณะ]จะมีเสมอในที่ของ หฺเว ชาติ [เมื่อ เจกรียิตะ และปโรภยา ตามหลัง]
[เช่น หฺวาวิชฺติ อหฺวาว]
138. **อกฺยสฺตสฺย จ.** [III.4.15]
[สัมประสารณะ]จะมีเสมอในที่ของ อกฺยสฺต ของ หฺเว ชาติ ด้วย
[เช่น หฺวาว โหฺหฺยเต หฺหฺยติ]
139. **ทฺยฺติสฺวาปฺโยรภยาสฺย.** [III.4.16]
[สัมประสารณะ]จะมีเสมอในที่ของ อกฺยาสะ ของ ทฺยฺตฺ ชาติ และ สุวา ชาติ
[เช่น ทฺยฺเต ทฺยฺตฺเต ทฺยฺตฺเต อทฺยฺตฺ สฺวาวิชฺติ]
140. **น สํปรสฺสาร์ณ.** [III.4.17]
เมื่อทำสัมประสารณะแล้ว จะไม่มีสัมประสารณะซ้ำอีก
[เช่น วิธฺยเต เววิธฺยเต วิธฺยเต ฯลฯ]

141. **วเสตุเจกรียิตะ.** [III.4.18]
[ไม่มีสัมประสาธนะ]ในที่ของ วสุ ธาตุ เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง
[เช่น วาสุยเต]
142. **ปรจุฉาทีนํ ปโรภายาม.** [III.4.19]
[ไม่มีสัมประสาธนะ]ในที่ของ ปรจุ ธาตุ เป็นต้น เมื่อ ปโรภยา ตามหลัง
[เช่น ปปรจุฉะ ปปรจุฉะ ววรจุฉะ ววรจุฉะ ฯลฯ]
143. **สนฺธุกษรณฺตานํมากโร'วิกรณ.** [III.4.20]
อา จะอยู่ในที่ของธาตุที่ลงท้ายด้วย สระผสม เมื่อสิ่งที่ไม่ใช่วิกรณะ ตามหลัง
[เช่น ธาตา จาก เข ธาตุ คุลาตา จาก ไคล ธาตุ มุลาตา จาก ไมล ธาตุ ทาตา จาก โท ธาตุจาก ไมล ธาตุ]
144. **น วุยยเต ปโรภายาม.** [III.4.21]
อา จะไม่อยู่ในที่ของ เวย ธาตุ เมื่อ ปโรภยา ตามหลัง
[เช่น สวิวุยย สวิวุยยิต]
145. **มินาติมิโนติทิงํ คุณวฤทธิสุธาน.** [III.4.22]
[อา จะอยู่ในที่ของ มิ ธาตุ, มิ ธาตุ และ ทิ ธาตุ เมื่อปรัตยยะที่บังคับให้เปลี่ยนสระเป็นคุณะ และวฤทธิ ตามหลัง
[เช่น ปรมาตา , ปรมายติ นิมาตา นิมาปติ อุปทาตา อุปทาปติ]
146. **สนิ ทิงะ.** [III.4.23]
[อา จะอยู่ในที่ของ ทิ ธาตุ เมื่อ สนฺ ปรัตยยะ ตามหลัง
[เช่น อุปทิตาสเต]
147. **สุมิชิกูริงามินิ.** [III.4.24]
[อา จะอยู่ในที่ของ สมิ ธาตุ, ชิ ธาตุ และ กุริ ธาตุ เมื่อ อินฺ ปรัตยยะ ตามหลัง
[เช่น วิสุมาปยเต ชาปยติ กราปยติ]
148. **สฤทธิทฤโสราคโม'การะ สุวราตุ ปโร ฐฤิ คุณวฤทธิสุธาน.** [III.4.25]
อ อาคมจะอยู่หลังสระของ สฤชฺ ธาตุ และ ทฤศฺ ธาตุ เมื่อปรัตยยะมี ฐฤ ขึ้นต้น ตามหลัง และ
เป็นปรัตยยะที่บังคับให้เปลี่ยนสระเป็นคุณะและวฤทธิ
[เช่น สุรชฺฐา, อสุราภยิตฺ ทุรชฺฐา อทุราภยิตฺ]
149. **ทีโง'นุโต ยการะ สุวราทาวคฺณ.** [III.4.26]
ย จะเป็นตัวสุดท้ายของ ทิ ธาตุ เมื่อปรัตยยะขึ้นต้นสระตามหลัง และปรัตยยะไม่บังคับให้
เปลี่ยนสระเป็นขึ้นคุณ
[เช่น อุปทิติเย อุปทิตียาเต อุปทิติยิเร]

150. อาโลโป'สารวธาตุเก. [III.4.27]

ลบ อา ทำยธาตุ เมื่อวิภักติที่ไม่ใช่สารวธาตุกะ ที่ขึ้นต้นสระตามหลัง และไม่บังคับให้เปลี่ยนสระเป็นขึ้นคุณ

[เช่น ปปุระ ตสุละ]

151. อิฏฐิ จ. [III.4.28]

ลบ อา ทำยธาตุ ด้วย เมื่อ อิฏฐิ อากม ตามหลัง

[เช่น ปปีถ ททิล]

152. ทามาคายติปีพติสถาสุยติขหาตินามีกาโร วุญญชนาเท. [III.4.29]

อี จะมีในท้อง ทา ธาตุ, มา ธาตุ, ไค ธาตุ, ปา ธาตุ, สุธา ธาตุ, ลี ธาตุ และ หา ธาตุ เมื่อปรตยยะ ที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะและไม่บังคับให้เปลี่ยนสระเป็นขึ้นคุณ ตามหลัง

[เช่น ทียเต รียเต มียเต คียเต ฯลฯ]

153. อาศิษเยการะ. [III.4.30]

เอ จะมีในท้อง ทา ธาตุ, มา ธาตุต้น [เมื่อปรตยยะที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะและไม่บังคับให้เปลี่ยนสระเป็นขึ้นคุณ ตามหลัง] และเมื่อ อาศิรุ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น เทยาคู เรยาคู เมยาคู เคยาคู ฯลฯ]

154. อน อุตฺถิขญุตตวิทาติภโย'ภูวะ. [III.4.31]

อุตฺถิ จะเป็นตัวแทน อน วิภักติ หลังธาตุกลุ่ม สิจ อากม หลังธาตุที่เป็น อกฺสุต(ที่ถูกซ้ำ) หลัง วิทฺ ธาตุ เป็นต้น แต่ไม่ใช่หลัง ภู ธาตุ

[เช่น อการุญะ (สิจ อากม) อุทฺทะ อุทะ พวกอกฺสุต เช่น อทฺทะ อชฺหุวะ ฯลฯ]

155. อิจฺสุตโลปะ. [III.4.32]

ลบ อิจฺสุต ปรตยยะ

[เช่น อปาทิ อลาวิ]

156. เหรการาทหนฺเต. [III.4.33]

ลบ หิ วิภักติที่วางไว้หลังธาตุ เมื่ออยู่ อ ยกเว้น หนฺ ธาตุ

[เช่น ปจ จาก ปจฺหิ ปฐ จาก ปฐฺหิ ฯลฯ แต่ ชหิ จาก หนฺ ยาหิ จาก ยา ธาตุ]

157. โนศฺจ วิกรณาทสโยคาตุ. [III.4.34]

และ[ลบ หิ วิภักติ]เมื่ออยู่หลัง นฺ วิกรณะ ที่ไม่เป็นสังโยค

[เช่น จินฺ สุนฺ แต่ นฺหิ เพราะ นฺ ไม่ใช่ วิกรณะ ราธฺนฺหิ เพราะเป็นสังโยค]

158. อุการาจุ. [III.4.35]

และ[ลบ หิ วิภักติ] หลัง อุ วิกรณ ด้วย

[เช่น ตนฺ กุรุ]

159. อุการโลโป วโมรวา. [III.4.36]

ลบ อุ วิกรรมะ เมื่อ วสุ และ มสุ วิภักติ ตามหลัง ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น ตนวะ, ตนวะ ตนฺมะ, ตนฺมะ]

160. กโรเตรนิตฺยम्. [III.4.37]

ลบ อุ วิกรรมะ หลัง กฤ ชาติ เสมอ เมื่อ วสุ และ มสุ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น กุรวะ กุรัมะ]

161. เย จ. [III.4.38]

และเมื่อ ย ตามหลัง

[เช่น กุรฺยาค]

162. อสฺโยการะ สารวธาตุเก'คุณ. [III.4.39]

อุ จะอยู่ในที่ ของ อ เมื่อสารวธาตุะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ(อคุณ) ตามหลัง

[เช่น กุระตะ กุรวนฺติ กุรุ แต่ สํสฺกฺระ เพราะมีการทำ ฤ ให้เป็น คุณ คือ อร]

163. รุทธาทรวิกรรมานุตสย โลปะ. [III.4.40]

ลบ ส่วนที่อยู่สุดท้ายของวิกรรมะ หลัง รุฑ ชาติเป็นต้น [เมื่อสารวธาตุะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ(อคุณ) ตามหลัง]

[ลบ อ หลัง นฺ เช่น รุณฺทระ รุณฺชนฺติ กิณฺตตะ กิณฺทนฺติ ไม่ลบ อ หลัง นฺ เพราะการบังคับให้]

(ย่อมสระเป็นขั้นคุณ เช่น รุณฺทริ)

164. อสฺเตราทะ. [III.4.40]

ลบ อ ที่ต้นของ อสฺ ชาติเป็นต้น [เมื่อสารวธาตุะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น สฺตะ แต่ อสฺติ เพราะการบังคับให้สระเป็นขั้นคุณ]

165. อภฺยสฺตานามการสฺย. [III.4.42]

ลบ อา ในที่ของ อภฺยสฺตะ[เมื่อสารวธาตุะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น ทตฺเต ธตฺเต มิมเต ชิตเต แต่ ชิตาติ เพราะการบังคับให้สระเป็นขั้นคุณ]

166. กุรฺยาทีนํ วิกรรมสฺย. [III.4.43]

ลบ อา ของวิกรรมะ ของ กุรี ชาติเป็นต้น[เมื่อสารวธาตุะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น กุรีณฺเต กุรีณฺนฺติ]

167. อุภยษามิกาโร วุญยชนาทาทะ. [III.4.44]

อิ จะอยู่ในที่ของ อา ของวิภังคะ ของทั้งสองกลุ่ม เมื่อวิภังคิขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ตามหลัง แต่ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างนี้ กับธาตุที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา [เมื่อสารวธาตุกะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น มิมีเต ชิหิเต ลุณีเต ปุณีเต แต่ มิมีเตกริมเต ชหาติ แต่ ทตุเส ธตุเส เพราะเป็นธาตุมีชื่อเฉพาะว่า ทา และ ลาลายเต เพราะไม่ใช่สารวธาตุกะตามหลัง]

168. อิกาโร ทริทุราตะ. [III.4.45]

อิ จะอยู่ในที่ของ อา ของทริทุรา ธาตุ เมื่อวิภังคิขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ตามหลัง [เมื่อสารวธาตุกะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น ทริทุริตะ ทริทุริธะ แต่ ทริทุราติ]

169. โลปะ สप्तมยฺยา ชหาตะ. [III.4.46]

ลบ อา ที่ หา ธาตุ เมื่อสप्तมยวิภังคิ ตามหลัง [เมื่อสารวธาตุกะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น ชหยาตุ]

170. ชฎิ หนฺตะ สารวธาตุเก. [III.4.47]

ลบ ญ ที่สุดของ หนฺ ธาตุ เมื่อ ชฎิ ตามหลัง [เมื่อสารวธาตุกะ ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ ตามหลัง]

[เช่น หตะ หละ อาหเต แต่ หนฺวะ เพราะไม่ตามหลังด้วย ชฎิ และ หนฺติ เพราะมีการบังคับสระให้เป็นขั้นคุณ]

171. ศาสฺตริทุปธายา อนุวุญยชนโยะ. [III.4.48]

อิ จะมีในที่ของอุปราชของ ศาสฺ ธาตุ เมื่อ อนุ และพยัญชนะ [ที่ไม่บังคับให้สระเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ] ตามหลัง

[เช่น อนุวุสิยตุ คิยฺยเต คิยฺยญะ ฯลฯ]

172. หนฺเตรฺช เหา. [III.4.49]

ช จะมีในที่ของ หนฺ ธาตุ เมื่อ หิ วิภังคิ ตามหลัง

[เช่น ชหิ]

173. ทาสฺตุโยเร'ภฺยาสฺโลปฺศจ. [III.4.50]

เอ จะมีในที่ของธาตุที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา และ อสุ ธาตุ เป็น เอ [เมื่อ หิ วิภังคิ ตามหลัง]

และลบ อภฺยาสะ ด้วย

[เช่น เทหิ เเรหิ เอหิ จาก อสุ ธาตุ]

174. อสุไยกฤษณมรฺยนาเทศาเทะ ปโรภายาม. [III.4.51]

เอ จะอยู่ในที่ของ อ ที่อยู่ระหว่างพยัญชนะตัวเดียวโดดๆ ของธาตุ ที่ไม่มีตัวแทนขึ้นต้น เมื่อ ปโรภยาวิภักติที่เป็นพวก อคุณ ตามหลัง [ลบอภยาสะด้วย]
[เช่น เนมตะ จาก นม ธาตุ เปจตุ จาก ปจ ธาตุ เนมะ แต่ พณตะ เพราะมีตัวแทนที่ต้นธาตุ ปจ เพราะ มี วิภักติกกลุ่มที่ไม่ใช่ อคุณ ตามหลัง ตตฤษตะ เพราะ อ ไม่อยู่ระหว่างพยัญชนะ ตัวเดียวโดดๆ]

175. ถลิ จ เสฏฺฐิ. [III.4.52]

และเมื่อ ถล (ถในปโรภยา) วิภักติ ตามหลัง เมื่อ เสฏฺฐิ (อิ ตัวเชื้อหลังธาตุ) ตามหลัง
[เช่น เปจิจ จาก ปจ แต่ ปปกถ เพราะไม่มี อิ เป็นตัวเชื่อม ฯลฯ]

176. ตฤผลภขตฺรปฺศฺรณฺธิคฺรณฺธิทฺนํนำ จ. [III.4.53]

และในที่ของ อ ของ ตฤ ธาตุ, ผล ธาตุ, ภข ธาตุ, ตฺรป ธาตุ, ศฺรณฺธ ธาตุ, คฺรณฺธ ธาตุ เมื่อ ถล (ถในปโรภยา) วิภักติ ตามหลัง เมื่อ เสฏฺฐิ (อิ ตัวเชื้อหลังธาตุ) ตามหลัง และ เมื่อ อคุณ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น เตรตะ เตรีถ เผลตะ เผลถ ฯลฯ]

177. น ศสททวาทวิภูณินาม. [III.4.54]

ไม่ทำเช่นนั้นในที่ของ ศส ธาตุ, ทท ธาตุ, ที่ ว และที่ธาตุที่มีการเปลี่ยนสระเป็นขึ้นคุณ
[เช่น วิศศตตะ เมื่อ ถล อยู่หลังจะเป็น วิศศสถ ฯลฯ]

178. สุวราทาวีวโรณฺวณฺณตสฺย ธาโตริยฺเว. [III.4.55]

อีย อุ จะอยู่ในที่ของ อิ วรรณ (อิ อี) และ ของ อุ วรรณ (อุ อู) ที่อยู่ท้ายธาตุ ตามลำดับ เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วยสระ ที่เป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง
[เช่น ศิศฺริยตะ จุกฺษุตะ ปฺวนฺติ ฯลฯ]

179. อภฺยาสฺยาสวฺรเณ. [III.4.56]

อีย อุ จะอยู่ในที่ของ ในที่ของ อภยาสะ ที่ลงท้ายด้วย อิ วรรณ (อิ อี) และ ของ อุ วรรณ (อุ อู) เมื่อสระที่ไม่ใช่สวรรณ ตามหลัง
[เช่น อิชฺย จาก อิช ธาตุ เพราะ เอ ตาม อุโฆย จาก วสุ ธาตุ เพราะ โอ ตาม แต่ อิชฺยตะ เพราะมี สวรรณตาม]

180. โนรฺวิกรณฺสฺย. [III.4.57]

อุ จะอยู่ในที่ของ อุ ของ นุ วิกรณะ [เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วยสระและเป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง]
[เช่น ปฺราปฺนฺวนฺติ ศกฺนฺวนฺติ ฯลฯ]

181. ย อิวรณสุยาตีโยคปุรวสุยานากาษรสุย. [III.4.58]

ย จะอยู่ในที่ของ อี ของ ชาติ ที่อักษรหลายตัวและ และ อี นั้น ไม่มีสังโยคอยู่ข้างหน้า
[เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วยสระและเป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง]
[เช่น วิวยุตะ แต่ ศิสุริยตะ เพราะมีสังโยคอยู่หน้า อี อธิยเต เพราะมีอักษรหลายตัว]

182. อธิณศุจ. [III.4.59]

ย จะอยู่ในที่ของ อี ชาติ ด้วย [เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วยสระและเป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง]
[เช่น ยนติ ยนตุ] (ย่อมนไป)

183. โนรูกาโร วิภณสุย. [III.4.60]

ว จะอยู่ในที่ของ อุ ของ นู วิภณะ ด้วย [เมื่อวิภักติขึ้นต้นด้วยสระและเป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง]
[เช่น สุนวนติ ฯลฯ แต่ ตกษณวนติ เพราะสังโยคอยู่หน้า]

184. ชุโหตะ สารวธาตุก. [III.4.61]

ว จะอยู่ในที่ของ อุ ของ หุ ชาติ [เมื่อสารวธาตุวิภักติขึ้นต้นด้วยสระและเป็นกลุ่ม อคุณ ตามหลัง]

[เช่น ชุหุติ ฯลฯ แต่ ชุหวนิ เพราะไม่ใช่กลุ่ม อคุณ ตามหลัง ชุหุตะ เพราะไม่ใช่สารวธาตุ]

185. ภูโว โวหนุตะ ปโรภยาทยตโนเย. [III.4.62]

ว จะเป็นที่สุดของ ภู ชาติ เมื่อโรภยาวิภักติและอภัยตนิวิภักติ ที่ขึ้นต้นด้วยสระ ตามหลัง
[เช่น พภูว พภูวตะ พภูวะ อภูวน ฯลฯ]

186. โคहरुทูปธายะ. [III.4.63]

อุ จะอยู่ในที่ของอุปธา คือ โอ อันเป็นสระขึ้นคุณของ อุห ชาติ เมื่อสิ่งที่สระขึ้นต้นอยู่ข้างหลัง
[เช่น อุหติ อุหิตา อุหกะ แต่ อุหุหะ เพราะสระที่ธาตุไม่ได้เปลี่ยนเป็นขึ้นคุณ]

187. ทูษะ การิเต. [III.4.64]

อุ จะอยู่ในที่ของอุปธา คือ อุ ของ ทูษ ชาติ เมื่อการิต ตามหลัง
[เช่น ทูษยติ]

188. มานุพนุธานา หุรัสวะ. [III.4.65]

หรัสวะจะมีที่ อุปธของกลุ่มธาตุที่มี ม เป็นอนุพันธ์[เมื่อการิต ตามหลัง]
[เช่น ฆภูยติ วุยถยติ ฯลฯ]

189. อิจิ วา. [III.4.66]

หรัสวะจะมีที่ อุปธของธาตุที่มี ม เป็นอนุพันธ์ เมื่อ อิจิ วิภักติ ก็ได้(ไม่บังคับ) เมื่อ การิตะ ตามหลัง
[เช่น อฆฏิ หรือ อฆาฏิ ฯลฯ]

190. ชนิวรุโยศจ. [III.4.67]

หรัสจะจะมีที่ อุปราชของ ชนุ ราช และ วรุ ราช เสมอ [เมื่อ อิจ วิภักติ และ เมื่อ การิตะ ตามหลัง]
[เช่น อชนิ อวริ ฯลฯ]

191. โอโต ยินุอายิ สุวรวตุ. [III.4.68]

อินุ ปัจจัย และ आयि ปรัตยยะ เมื่อตามหลัง โอ จะถือเหมือนเป็นสระ
[เช่น กวยติ, กวยเต]

192. เอาตศจ. [III.4.69]

เมื่อตามหลัง เอา ด้วย
[เช่น นาวุติ นาวุเต]

193. นามยุคนานำ ยณุอายิยินุอาศิจจุวิเจกรียิตะเย ที่รุณะ. [III.4.70]

ที่รุณะจะมีในที่ของราชูที่ลงท้ายด้วย นามิ (นามินุ) เมื่อ ย ที่ ยณุ ปรัตยยะ, आयิ ปรัตยยะ,
อินุ ปรัตยยะ, อาศิรุ วิภักติ, เจกรียิตะ จุวิ ปรัตยยะ ตามหลัง
[เช่น จียเต มนุชยเต อคฺนียเต ปฏยติ จิยาตุ]

194. อิโณ'นุสถนุสย. [III.4.71]

ที่รุณะจะมีที่ อิ ราชู ที่ไม่มีอุปสรรค เมื่อ ย ที่อาศิรุวิภักติ ตามหลัง
[เช่น อียาตุ อียาสตาม แต่เมื่อมีอุปสรรค จะเป็น อนุวิยาตุ]

195. ฤต อิทนุตศจุวิเจกรียิตยินุอายินุ. [III.4.72]

อิ จะเป็นตัวสุดท้ายหลังคำที่ลงท้ายด้วย ฤ อักษรเป็น เมื่อ จุวิ ปรัตยยะ, เจกรียิตะ, อินุ ปรัตยยะ
และ आयิ ปรัตยยะ ตามหลัง
[เช่น มาตุริกโรติ สุวสุริยติ ทุหิตุริยติ]

196. อีรณยุณ. [III.4.73]

อิ จะตามหลัง ฤ เมื่อ อนุ วิภักติ ที่เป็น อคุณ (ไม่บังคับให้สระเป็นขึ้นคุณ) ตามหลัง
[เช่น อาทุริยต มาจาก อาทุฤ]

197. ยณาสิโษรเย. [III.4.74]

อิ จะตามหลัง ฤ เมื่อ ย ของ ยณุ และของ อาศิรุ ตามหลัง
[เช่น กุริยเต กุริยาตุ]

198. คุโณ'รุตติโยคาทุโยะ. [III.4.75]

สระขึ้นคุณ จะมีที่ ฤ ราชูและที่ราชูที่มีสังโยคอยู่ต้นราชู[เมื่อ ย ของ ยณุ และของ อาศิรุ
ตามหลัง]
[เช่น อรุยเต อรุยาตุ สุมรยเต สุมรยาตุ]

199. เจกรียิตะ จ. [III.4.76]

และเมื่อ เจกรียิตะ ตามหลังด้วย

[เช่น อรารุเต สาสมุรุตเต]

200. มุราธโมรี. [III.4.77]

อิ จะมีที่ มุรา ธาตุ และ ฐมา ธาตุ [เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง]

[เช่น เซนุรียเต เทฐมียเต]

201. ยินยวรุณสุย. [III.4.78]

อิ จะมีที่ อ วรณะ (อ อา) เมื่อ ยินุ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น วสุตริยติ มาลียติ และ เมื่อ จุวิ ตามหลัง เช่น ทิรมิภวติ]

202. อเทรฐสฏ สนทฺยตฺนุโยะ. [III.4.79]

ตัวแทนที่เป็น ฆสฏ จะอยู่ในที่ของ อทฺ ธาตุ เมื่อ สนุ ปรตยยะ และเมื่อ อทฺยตฺนินิวิภักติ ตามหลัง

[เช่น ชิมตฺสติ อฆสต]

203. วา ปโรกษายาม. [III.4.80]

ตัวแทนที่เป็น ฆสฏ จะอยู่ในที่ของ อทฺ ธาตุ เมื่อปโรกษาวิภักติ ตามหลัง ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น อาท อาทตะ หรือ ฆมาส ฆกษตะ]

204. เวณฺศฺจ วยิะ. [III.4.81]

วยิ จะมีในที่ของ เว ธาตุ เมื่อ ปโรกษาวิภักติ ตามหลัง ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น อุวาย, อุยตะ, วเวา ววตะ]

205. หนฺเตรฺวธิราติธิ. [III.4.82]

วธิ จะมีในที่ของ หน ธาตุ เมื่อ อาศิรวิภักติ ตามหลัง

[เช่น วรฺยาคฺ วรฺยาสฺตาม]

206. อทฺยตฺนุยํ จ. [III.4.83]

เมื่อ อทฺยตฺนินิวิภักติ ตามหลัง ด้วย

[เช่น อวธิตฺ อวธิษฏาม]

207. อิโณ คา. [III.4.84]

คา จะเป็นตัวแทนของ อิ ธาตุ [เมื่อ อทฺยตฺนินิวิภักติ ตามหลัง]

[เช่น อคาตุ]

208. อิงะ ปโรกษายาม. [III.4.85]

คา จะเป็นตัวแทนของ อิ ธาตุ เมื่อปโรกษาวิภักติ ตามหลัง

[เช่น อธิชเค อธิชคาเต อธิชคิเร]

209. สนิธอุโงรุคมิ. [III.4.86]

คมิ จะเป็นตัวแทนของ อิ ธาตุที่มี ญ อนุพันธ์ และ อิ ธาตุที่มี ง อนุพันธ์ เป็น คมิ เมื่อ
สนุ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น คุรามิ ชิคมิยติ, เวทานธิชิคำสเด]

210. อสุเตรฐฐารวธาตุเก. [III.4.87]

ฐ จะเป็นตัวแทนของ อสุ ธาตุ เมื่อ สิ่งที่ไม่ใช่สารวธาตุกะ ตามหลัง
[เช่น ภวิดา ภูตะ ภวิษยติ ภวยมม]

211. พรุโว วจิ. [III.4.88]

วจิ จะเป็นตัวแทนของ พรุ ธาตุเป็น [เมื่อ สิ่งที่ไม่ใช่สารวธาตุกะ ตามหลัง]
[เช่น วกตา วกษยติ วาจยม]

212. จกษิงะ ขยาณ. [III.4.89]

ขยาณ จะเป็นตัวแทนของ จกษ ธาตุ[เมื่อ สิ่งที่ไม่ใช่สารวธาตุกะ ตามหลัง]
เช่น อาขยาตา อาขยาสุขติ อาขยาสุขเต]

213. วา ปโรภายาม. [III.4.90]

เมื่อ ปโรภายาวิภักติ ตามหลัง ก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น อาจขเย อาจขเย อาจขเย]

214. อเชรวี. [III.4.91]

วี จะเป็นตัวแทนของ อช ธาตุ [เมื่อ สิ่งที่ไม่ใช่สารวธาตุกะ ตามหลัง]
[เช่น วิวตุระ วณิยม วิตะ วิตวาน]

215. อทาเทรลลฤ วิกรณสุย. [III.4.92]

หลังกลุ่มธาตุมี อท เป็นต้น ลบ วิกรณะ
[เช่น อตติ หนติ ชุโหติ พิเกติ ฯลฯ]

216. อิณสุธาทาปพิฏญะ สิจะ ปรสไม. [III.4.93]

ลบ สิจุ อากม หลัง อิ ธาตุ, สุธ ธาตุ, ทา ธาตุ, ปา ธาตุ และ ฐ ธาตุ เมื่อวิภักติปรสไมบท
ตามหลัง
[เช่น อคาตุ อชยคาตุ อสุธาคู อทาตุ อธาตุ อปาตุ อภูตุ แต่ ในอาคมเนบท จะมี สิจุ อากม เช่น
สมสุถิชต อทิษต ฯลฯ]

จบปาทะที่ 4 เรื่องอาขยาต ตามวถุติของ ทูรคสิงหะ

217. นามยนตโยธธาตุวิกรณโยธฤณ. [III.5.1]

สระชั้นคุณ(คุณ)จะมีในที่ของวิกรณะของธาตุที่ลงท้ายด้วย นามิ

[เช่น เอตา เจตา เนตา สโตตา กรตา ภวิตา สุนติ ตโนติ]

218. นามินศุโจปชายา ลโฆะ. [III.5.2]

[คุณจะมีในที่ของ นามิ ที่เป็น ลฆ ของ อุปชา ของธาตุ]

[เช่น โกยิตา โกยิษยติ วรุตตา วรุตติยติ เกตุตา]

219. อนิ จ วิกรณ. [III.5.3]

[คุณจะมี]ในที่ของ ของ กฤ ธาตุ [เมื่อวิกรณะตามหลัง]

[เช่น กโรติ]

220. กโรเตะ. [III.5.4]

แปลงสระของ กร ธาตุ เป็นคุณสระ ในเพราะวิกรณปรตยยะ

221. มิเทะ. [III.5.5]

[คุณจะมี]ในที่ของ มิทุ ธาตุ [เมื่อวิกรณะตามหลัง]

[เช่น มิทุยติ]

222. อภยสุตานามูลิ. [III.5.6]

[คุณจะมี]ในที่ของ นามิ ของ อภยัสตะ (ตัวที่ถูกซ้ำ) เมื่อ อุต วิภักติตามหลัง

[เช่น อพิภุยะ อหฺหฺวอพิภฺรฺ อชากรฺ]

223. น ฌการานุพฺนฺชเจกรียิตโยะ. [III.5.7]

คุณจะไม่มีในที่ของ นามิ ของธาตุที่ลงท้ายด้วย นามิ และที่อุปชา ของธาตุ เมื่อ สิ่งที่มี ฌ เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง และเมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง

[เช่น อสิศฺริยตฺ อปฺษตฺ อมุภฺยตฺ นิยเต พุภฺยเต นรินฺถตฺยเต โลลฺยเต]

224. อภยสุตสฺย โจปชายา นามินะ สุวเร ฌุณฺนิ สารวธาตุเก. [III.5.8]

[คุณจะไม่มี] ในที่ของ นามิ ของ อุปชา ของ อภยัสตะ (ตัวที่ถูกซ้ำ) เมื่อสารวธาตุวิภักติ ที่ขึ้นต้นด้วยสระ และบังคับให้มีสระขึ้นคุณ ตามหลัง

[เช่น เนนิชานิ อเนนิชมุ]

225. สนิ จาณฺฎิ. [III.5.9]

[คุณจะไม่มี ในที่ของ นามิ ของ อุปชา ของ อภยัสตะ (ตัวที่ถูกซ้ำ)] เมื่อ สนฺ ปรตยยะ และ อนิฏฺ (ไม่มี อิ ที่เป็นตัวเชื่อม) ตามหลัง

[เช่น พิกิตฺสติ ทิตฺสา พุกฺกฺยเต ฯลฯ แต่ จุโกยิษติ เพราะมี อิ เป็นตัวเชื่อม]

226. ลีชาติโยศฺจาทฺมเน. [III.5.10]

[คุณจะไม่มี ในที่ของ นามิ ของ อุปชา ของ อภยัสตะ (ตัวที่ถูกซ้ำ)] เมื่อ ลิจฺ อาตมเนบพ และ อาสิรวิภักติ ที่เป็น อนิฏฺ (ไม่มี อิ เป็นตัวเชื่อม) ตามหลัง

[เช่น อภิตต อจฺฉิตต อภิตฺตาสตาม อพฺพหฺมิ อพฺพชฺช อพฺพชฺชว]

227. ฤทฺถนํ จ. [III.5.11]

[ไม่มีคุณ] ที่ธาตุลงท้ายด้วย ฤ ด้วย [เมื่อ สิจฺ อตมเนบพ และ อาสิริวิภักติ ที่เป็น อนิฏฺฐ (ไม่มี อี เป็นตัวเชื่อม) ตามหลัง]

[เช่น อกฺกต อกฺกยตาม กฺกยฺมิยฺญ แต่ ปฺรารวฺยฺญ ฯลฯ เพราะมี อี เชื่อม]

228. สฺถาโทศจ. [III.5.12]

[ไม่มีคุณ] ที่ธาตุ สฺถา ธาตุ และธาตุที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา [สิจฺ และ อตมเนบพ ตามหลัง]

[เช่น สมสฺสยฺต สมสฺสยฺตาม อทิต อทฺยิตตาม อธิต อธฺยิตตาม]

229. ฏวะ ลฺหฺลฺลฺก. [III.5.13]

[ไม่มีคุณ] ที่ ฏ ธาตุ เมื่อ สิจฺ ฏฺกฺล

[เช่น อฏฺฏ อฏฺฏตาม]

230. สฺฐเต ปญฺจมฺยํ. [III.5.14]

[ไม่มีคุณ] ที่ สฺฐ ธาตุ เมื่อ ปญฺจมีวิภักติ ตามหลัง

[เช่น สฺสว สฺสวํ สฺสวํ]

231. ทฺธิวโยศจ. [III.5.15]

และ [ไม่มีคุณ] ที่ ทฺธิ ธาตุ และ เวว ธาตุ [เมื่อ ปญฺจมีวิภักติตามหลัง]

[เช่น อาทฺธิวโย, อาเววโย]

232. รุทฺทิมฺหํ สนิ. [III.5.16]

[ไม่มีคุณ] ที่ รุทฺ ธาตุ, วิทฺ ธาตุ และ มฺหํ ธาตุ เมื่อ สนิ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น รุทฺทิมฺหํ วิทฺทิมฺหํ มฺหํ]

233. นามฺยฺนํ นามนิฏฺฐํ. [III.5.17]

[ไม่มีคุณ] ที่ธาตุที่ลงท้ายด้วย นามิ และเป็นกลุ่ม อนิฏฺฐ (ไม่มี อี เป็นตัวเชื่อม)

[เช่น จิยฺติ นิยฺติ ฯลฯ]

234. สรรวธฺมาตฺมเน สรรวธฺมาตฺมเน ปญฺจมฺยํ. [III.5.18]

[ไม่มีคุณ ที่วิภักติ] ของ ธาตุทุกตัว [ที่ นามิ ของ อุปฺธา และ ที่ ธาตุที่ลงท้ายด้วย นามิ] เมื่อ สรรวธฺมาตฺมเน ในอตมเนบพ ตามหลัง แต่ไม่ใช่เมื่ออุตฺตมบุรุษ ปญฺจมีตามหลัง

[เช่น ทฺชฺช สฺสฺส จินฺเต กฺรฺเต แต่ ไรกฺชฺช เพราะไม่ใช่สรรวธฺมาตฺมเน ตามหลัง]

235. ทฺวิตฺตพฺพทฺวโยศจ ปฺรสฺไม. [III.5.19]

[ไม่มีคุณ ที่วิภักติ] ของธาตุทุกตัว เมื่อสรรวธฺมาตฺมเน ตามหลัง ในทวิพจน์และพหูพจน์ ในปฺรสฺไมบพ

[เช่น ทุละ ทุหนติ สตุตะ สตุวานติ จินฺตะ ฯลฯ]

236. ปโรภายา จ. [III.5.20]

[ไม่มีคุณ ที่ ชาติทุกตัว เมื่อสรวธาตุกะ ตามหลัง ในทวิพจน์และพหูพจน์ ในปรัสไมบท]
เมื่อ ปโรภยวิภักติ ตามหลัง ด้วย

[เช่น ทุทุหะ ทุทุหะ วิวฺยหะ ฯลฯ]

237. สรวตุราตฺมเน. [III.5.21]

[ไม่มีคุณ] ทุกแห่ง ในอาตมเนบท [เมื่อ ปโรภยวิภักติ ตามหลัง]

[เช่น ทุทุเห ทุทุหาเต ทุทุหิเร จเกร ฯลฯ]

238. อาตฺยิ จ ปรัสไม. [III.5.22]

[ไม่มีคุณ ทุกแห่ง] เมื่อ อาตฺยวิภักติ ตามหลัง ในปรัสไมบท

[เช่น จิยาตุ จิยาตุตาม ทุหฺยาตุฯลฯ]

239. สปฺตมฺยํ จ. [III.5.23]

[ไม่มีคุณ] ที่ ชาติ ทุกตัว เมื่อสप्तมิวิภักติ ตามหลัง [ในปรัสไมบท]

[เช่น สตุยาตุ จินฺยาตุ]

240. เหา จ. [III.5.24]

และเมื่อ หิ วิภักติ ตามหลัง ด้วย

[เช่น นฺหิ ทฺลฺหิ ปฺราปฺนฺหิ จินฺ สฺนฺ]

241. ตฺวาทฺเรนฺ. [III.5.25]

[ไม่มีคุณ] หลัง ตฺว ชาติเป็นต้น เมื่อ อนฺ ปรัตยยะ ตามหลัง

[เช่น ตฺวติ นฺตติ]

242. อามิ วิเทเรว. [III.5.26]

[ไม่มีคุณ] หลัง วิท ชาติ เช่นกัน เมื่อ อาม ตามหลัง

[เช่น วิทาณฺจการ]

243. กฺฎาเทรณินฺจกฺฏ. [III.5.27]

[ไม่มีคุณ] ที่ กฺฎ ชาติเป็นต้น เมื่อ ปรัตยยะอื่นๆ ตามหลัง ยกเว้น อินฺ อิจฺ และ อฏฺ

[เช่น อุตฺกฏฺตา อุตฺกฏฺตุมฺ อุตฺกฏฺติษฺยตฺฯลฯ แต่ อุตฺโกฏฺยติ เพราะ อินฺ ตามหลัง อุตฺโกฏฺ
เพราะ อิจฺ ตามหลัง อุตฺโกฏฺ เพราะ อฏฺ ตามหลัง]

244. วิเชรฺกฺ. [III.5.28]

[ไม่มีคุณ] ที่ วิช ชาติ เมื่อ อิกฺ อาคม ตามหลัง

[เช่น อฺทฺวิชฺตา อฺทฺวิชฺตุมฺ อฺทฺวิชฺยเต]

245. สุถาโทริรทุยตณฺหามาตมเน. [III.5.29]

อิ จะมี ที่ สุถา ชาติ และที่ชาติผู้มีชื่อเฉพาะว่า ทา เมื่อ อภัยตณฺหิวิภักติ ตามหลัง ในอา ตมเนบพ
[เช่น สมสุตติ อทิต อธิต ฯลฯ]

246. มุจาทราคโม นการะ สุวราทนิ วิกรณ. [III.5.30]

น อากม จะมีหลัง กลุ่มชาติผู้มี มุจ ชาติเป็นต้น เมื่อ อน วิกรณะ ตามหลัง
[เช่น มุณฺจติ ลุมฺปติ]

247. มสฺซชินโสทรฐฺฐิ. [III.5.31]

น อากม จะมีหลัง สระ ของ มสฺซ ชาติ และ นสฺ ชาติ เมื่อ ฐฺฐิ ตามหลัง
[เช่น มงฺกตา มงฺกษยติ นมฺภา นงฺกษยติ]

248. รัชชโกะ สุวเร. [III.5.32]

[น อากม จะมีหลัง สระ] ของ รฐ ชาติ และ ชก ชาติ เมื่อสระตามหลัง
[เช่น รนฺธยติ อรนฺธิ ชมฺภยติ อชมฺภิ]

249. เนฐิ รเชรปโรภายาม. [III.5.33]

[ไม่มี น อากม หลัง] รฐ ชาติ เมื่อ อญฺ อากม ตามหลัง แต่ไม่ใช่ใน ปโรภยา
[เช่น รัชธา รัชษยติ รัชตฺวยมฺ แต่ รรณฺธิว เพราะ อยู่ใน ปโรภยา]

250. รกฺกิลโภวิกรณปโรภยโย. [III.5.34]

[น อากม จะมีหลัง สระ] ของ รก ชาติ และ ลก ชาติ เมื่อ สระ ที่ไม่ใช่ของ อ วิกรณะ และ
ไม่ใช่ของ ปโรภยา ตามหลัง
[เช่น อารมฺภยติ อารมฺภิ อารมฺภะ อาลมฺภยติ ฯลฯ แต่ อารกเต เพราะมี อ กรณะตามหลัง
เรเก เพราะ สระในปโรภยา ตามหลัง]

251. หุฐฺทุภยฺยา เहरुธิ. [III.5.35]

ธิ จะมีในที่ของ หิ วิภักติ เมื่ออยู่หลัง หุ ชาติและหลังชาติกลุ่มที่มีชื่อเฉพาะว่า ฐฺฐิ
[เช่น หุหฺธิ จกาหฺธิ กินฺหฺธิ ฉินฺหฺธิ ฯลฯ]

252. อสฺสตะ. [III.5.36]

[ธิ จะมีในที่ของ หิ วิภักติ] เมื่ออยู่หลัง อสฺ ชาติ
[เช่น เอธิ]

253. ศา ศาสฺสเตสฺจ. [III.5.37]

[ธิ จะมีในที่ของ หิ วิภักติ] หลัง ศาสฺ ชาติ และ ศาสฺ จะเปลี่ยนเป็น ศา
[เช่น ศาธิ]

254. โลโปภยสุตาทนฺดินะ. [III.5.38]

ลบ น ของ อนฺติ วิภักติ ที่อยู่หลัง อภยัสตะ (ตัวที่ถูกซ้ำ)

[เช่น ททติ ททตุ ฯลฯ]

255. อาตฺมเน จานการาตุ. [III.5.39]

[ลบ น ของ อนฺติ วิภักติ] ในอาตมเนบท แต่ไม่ลบเมื่อ อยู่หลัง อ

[เช่น กุรวเต ฯลฯ แต่ ปจฺยุนเต เพราะอยู่หลัง อ]

256. เสเต รินฺเนตราทิส. [III.5.40]

ร จะเป็นตัวต้นของ อนฺติ วิภักติที่อยู่หลัง ศี ฐาตุ

[เช่น เสเรเต เสเรตามุ อเสเรต]

257. อการาทญฺเอา. [III.5.41]

เอา จะอยู่ที่ของ อญฺ วิภักติเมื่อตามหลัง อา

[เช่น ปเปา ตสฺเถา]

258. ภาทฺนตฺสเยรฺคฺเณ. [III.5.42]

อีรฺ จะอยู่ในที่ของ ภา ที่สุดธาตุ เมื่อ ปรตฺยยะ ประเภท อฺคฺณ (ไม่บังคับสระให้เป็นชั้นคฺณ) ตามหลัง

[เช่น จิกิรฺษติ ชิหิรฺษติ ฯลฯ]

259. อฺโรษฺฐโยปฺรสุย จ. [III.5.43]

แต่ อฺรุ จะอยู่ในที่ของ ภา ที่เป็นอุปราชของพยัญชนะริมฝีปาก

[เช่น ปฺปฺรุษติ มฺมุรฺษติ โปฏฺรยเต ฯลฯ]

260. อินฺยสมานโลโปปฺปายา หฺวุสฺวศฺจณิ. [III.5.44]

หฺรัสวจะอยู่ในที่ของ อุปราชที่ไม่มีการลบสมานสระ เมื่อ อินฺ ที่อยู่หลัง จณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น อจิกรฺตุ ฯลฯ]

261. น ศาสฺวฤทฺทฺพฺนฺธานาม. [III.5.45]

ไม่มีหฺรัสว ที่อุปราชของ ศาส ฐาตุ และธาตุที่มี ฤ อนุพันธ์[เมื่อ อินฺ ที่อยู่หลัง จณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง]

[เช่น อศศาสฺตุ อชฺฐเฌมาศฺตุ]

262. โลปะ ปิพฺเทรีจฺจาภฺยาสฺสุย. [III.5.46]

ลบ อุปราชของ ปา ฐาตุ (ที่แปลว่าดื่ม) และ อี จะอยู่ที่แปลงอภยาสะ(ตัวซ้ำ)[เมื่อ อินฺ ที่อยู่หลัง จณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง]

[เช่น อปีปยุต]

263. ติษรเทริต. [III.5.47]

อิตุ จะอยู่ที่ อุปราชของ สุตา ชาติ

[เช่น อติษลิปต]

264. ชิมรเตรว. [III.5.48]

อิ จะอยู่ที่ อุปราชของ ฌรา ชาติ ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น อชิมริปต, อชิมรปต]

จบปาठะที่ 5 เรื่องอาชยาด ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

265. อนิทพพฐานามคุณะ'นุชงคโลปะ. [III.6.1]

ลบ น ที่มีชื่อเฉพาะว่า อนุชังคะ ของชาติที่ไม่มี อิตุ อนุพันธ์ เมื่อปรัตยยะ ที่เป็น อคุณ ตามหลัง

[เช่น ฐวสุยเต]

266. นศพทาจจ วิกรณต. [III.6.2]

[ลบ น ที่มีชื่อเฉพาะว่า อนุชังคะ] หลัง น ที่เป็นวิกรณะ ด้วย

[เช่น ฌนุกติ]

267. ปโรกษยามินิฐิครนฤคิรณฤทณภินามคุณ. [III.6.3]

[ลบ น ที่มีชื่อเฉพาะว่า อนุชังคะ] หลัง อินฐ ชาติ, ศุรณฤ ชาติ, คุรณฤ ชาติ และ ทนฤ ชาติ

เมื่อ ปรัตยยะ ที่เป็น อคุณ ตามหลัง ในปโรกษา

[เช่น สมิเช สมิชเต ฯลฯ]

268. ทนุคิสนุชิตวนุชिरุชีนามนิ. [III.6.4]

[ลบ น ที่มีชื่อเฉพาะว่า อนุชังคะ] หลัง ทนุศ ชาติ, สนุช ชาติ, สวานุช ชาติ และ รนุช ชาติ

เมื่อ อนุ วิกรณะ

[เช่น ทศติ สชติ ฯลฯ]

269. อสุโยปธายา ที่รุโธ วฤทุธิรนามินิฉฐสุ. [III.6.5]

ที่รุมะ จะมีที่ อ ของอุปธา หลังชาติ และสระขึ้น วฤทุธิ จะมีที่ นามิ เมื่อ อินุ , อิจุ และ

อญ ตามหลัง

[เช่น ปาจยติ อปาจิ ปปาจ ฯลฯ]

270. ลิจิ ปรัสไม สุวรรณตานาม. [III.6.6]

ในปรัสไมบท [สระขึ้น วฤทุธิ] จะมีที่สระท้าย ของชาติ เมื่อ ลิจิ อากม ตามหลัง

[เช่น อราวิต อลาวิต อไฉยิต อไฉยิต ฯลฯ]

271. วุฒฺชานนฺตานามนิฏฺฐาม. [III.6.7]

ในปรัสไมบต [สระชั้น วุฤทธิ] จะมีที่ นามิ ของธาตุที่มีพยัญชนะอยู่ท้าย และเป็นกลุ่ม อนิฏ (ไม่มี อี เชื่อม) [เมื่อ สิจ อากม ตามหลัง]

[เช่น อโกตฺสึตฺ ๑๗๑]

272. อสฺย จ ทิรฺมฺหะ. [III.6.8]

[ในปรัสไมบต] ทิรฺมฺหะจะมีที่ นามิ นั้น ด้วย

[เช่น อปากฺยึตฺ ๑๗๑]

273. วทฺวฺรชฺรณฺตานาม. [III.6.9]

ทิรฺมฺหะจะมีที่ นามิ ของ วทฺ ธาตุ วรชฺ ธาตุ และธาตุที่มี รฺ หรือ ลฺ อยู่ท้าย

[เช่น อวาทีตฺ อวฺราชีตฺ อจารีตฺ อจาลีตฺ]

274. ศฺวิชาโศรฺรฺกฺษณฺ. [III.6.10]

คุณ จะมีที่ ศฺวิ ธาตุ และ ชาฤฤ [เมื่อ สิจ อากม ตามหลัง ในปรัสไมบต]

[เช่น อศฺวียึตฺ อชากรึตฺ]

275. อรฺติสฺตรฺโยรณฺ. [III.6.11]

[คุณ] จะมีที่ ฤ ธาตุ และ สฺตรฺ ธาตุ เมื่อ อนุ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น มา ภวานรตฺ อสรตฺ]

276. ชาครฺเตหะ การิเต. [III.6.12]

[คุณ] จะมีที่ ชาฤฤ เมื่อ การิตะ ตามหลัง

[เช่น ชาครยติ]

277. ยณฺาติโษรฺเย. [III.6.13]

[คุณ] จะมีที่ ชาฤฤ ธาตุ] เมื่อ ย ของ ยณฺ ปรตฺยยะ และ เมื่อ อาศิรฺวิภักติ ตามหลัง

[เช่น ชาครฺยเต ชาครฺยาตฺ]

278. ปโรกฺษายามฺกฺษณฺ. [III.6.14]

[คุณ] จะมีที่ ชาฤฤ ธาตุ] เมื่อ ปโรกฺษาวิภักติ ที่เป็น อกฺณ ตามหลัง

[เช่น ชชาครฺคฺษะ ชชาครฺฐะ]

279. ฤตฺศฺจ สโยคฺาเทหะ. [III.6.15]

[คุณ] จะมีที่ ฤ ของธาตุ ที่มีสังโยคขึ้นต้น [เมื่อ ปโรกฺษาวิภักติ ที่เป็น อกฺณ ตามหลัง]

[เช่น สฺสุมฺรคฺษะ สฺสุมฺรฐะ]

280. ฤาถนฺตานำ จ. [III.6.16]

[คุณ] จะมีที่ ฤ ที่อยู่หลังธาตุ ด้วย [เมื่อ ปโรกฺษาวิภักติ ที่เป็น อกฺณ ตามหลัง]

[เช่น เทรตฺตะ เทรุ ฯลฯ]

281. ฤจฺณ ฤตะ. [III.6.17]

[คุณ] จะมีที่ ฤ ของ ฤจฺณ ธาตุ [เมื่อ ปโรกษาวิภักติ ที่เป็น คุณินุ (บังคับสระขึ้นคุณ) และ
ออกคุณ ตามหลัง]

[เช่น อานรฺณ อนรฺณตะ อนรฺณะ]

282. สິงะ สารวธาตุเก. [III.6.18]

[คุณ] จะมีที่ สິ ธาตุ เมื่อ สารวธาตุก ที่เป็น ออกคุณ ตามหลัง

[เช่น เสด ศยิต เสดามุ อเสต]

283. อัยฺรเย. [III.6.19]

อย จะอยู่ในที่ของ อี ของ สึ ธาตุ เมื่อ ย ตามหลัง

[เช่น ศยฺยเต]

284. อายิริจฺยาทฺนฺตานาม. [III.6.20]

อาย จะอยู่ในที่ของ อา ท้าย ธาตุ เมื่อ อิจฺ วิภักติ ตามหลัง

[เช่น อสุถายิ อทายิ]

285. ศาณฺสาหฺวายาเวปามินิ. [III.6.21]

[อาย จะอยู่ในที่ของ] สระท้าย โศ ธาตุ, โณ ธาตุ, โส ธาตุ, หฺเว ธาตุ, วฺเณ ธาตุ, เว ธาตุ และ
ปา ธาตุ(คติม) เมื่อ อินฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น ศายยติ ฉายยติ สายยติ หฺวายยติ สฺวฺยายยติ วายยติ ปายยติ]

286. อฺรฺติหฺรีพฺลฺริกฺญฺยิภฺษมายฺยวาทฺนฺตานมนฺตะ โป ยโลโป คุณฺศฺจ นามินาม. [III.6.22]

ป จะเป็นอาคมหลัง ฤ ธาตุ, หฺรี ธาตุ, พฺลฺริ ธาตุ, รฺริ ธาตุ, กฺญฺย ธาตุ, กฺษมายฺ ธาตุ และธาตุที่มี
อา อยู่หลัง และลบ ย พร้อมทั้งเปลี่ยนสระที่ นามิ เป็นขึ้นคุณ

[เช่น อฺรฺปยติ ฯลฯ สฺถาปยติ อฺรฺยาปยติ]

287. ปาเตรฺโลนฺตะ. [III.6.23]

ล จะเป็นอาคมท้าย ปา ธาตุ (รักษา คัมครอง ป้องกัน)

[เช่น ปาลยติ]

288. ฐฺณปฺริณฺดาตฺโยรฺนะ. [III.6.24]

น จะเป็นอาคมท้าย ฐ ธาตุ และ ปฺริ ธาตุ

[เช่น ฐฺณยติ ปฺริณฺยติ]

289. สฺผาเยรฺวาทฺสะ. [III.6.25]

ว จะเป็นตัวแทน ย หลัง สฺผายฺ ธาตุ[เมื่อ อินฺ ตามหลัง]

[เช่น สุผวายติ]

290. สเทรคเตา ตะ. [III.6.26]

ต จะอยู่ในที่ ของ ทุ ของ อง ศทุ ธาตุ (ไป) [เมื่อ อินุ ตามหลัง]

[เช่น ผลานิ ศาตยติ]

291. หนุเตสตะ. [III.6.27]

ต จะอยู่ในที่ ของ หนุ ของ หนุ ธาตุ [เมื่อ อินุ ตามหลัง]

[เช่น ฆาตยติ]

292. หสย หนุเตรุมิริณีโจะ. [III.6.28]

มิ จะอยู่ในที่ ของ ห ของ หนุ ธาตุ เมื่อ อินุ และ อิจู ตามหลัง

[เช่น อฆานิ]

293. อุโปโตปธสย จ. [III.6.29]

[มิ จะอยู่ในที่] ของ อุปธา ที่ถูกลบแล้ว[และที่ ห ของ หนุ ธาตุ]

[เช่น ฆนนติ อาฆนเต]

294. อภยาสาจ. [III.6.30]

[มิ จะอยู่ใน]ของ ห ของ หนุ ธาตุหลัง ตัว อภยาสะ

[เช่น ฆมาน]

295. เซรุคิ สะนุปรโรกษโยะ. [III.6.31]

กิ จะอยู่ในที่ของ ชิ ธาตุ เมื่อ สนุ และปโรกษาวิภักติ ตามหลัง

[เช่น ชิกิยติ ชิกาย]

296. เจะ กิ วา. [III.6.32]

กิ จะอยู่ในที่ของ จิ ธาตุ เมื่อ สนุ และปโรกษาวิภักติ ตามหลัง ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น จิกิยติ, จิจิยติ]

297. สโน'โลปะ สุเว'พหุเตเว. [III.6.33]

ลบ อ ของ สนุ ปรตยยะ เมื่อ สระ ที่มีไพบูพจน์ ตามหลัง

[เช่น อรุษาตามุ อรุษาตามุ ฯลฯ]

298. ทริทุราเตรสารวุธาตุเก. [III.6.34]

ลบที่สุดของ ทริทุรา ธาตุ สารวุธาตุกะ ตามหลัง

[เช่น ทริทุรยติ]

299. วุระจิมสุ'ชรุฎฐิ. [III.6.35]

ลบพยัญชนะท้ายของ วุระจุ ธาตุ และ มสุช ธาตุ เมื่อ ฐฎ ตามหลัง

[เช่น วรุษฎา วรุษยติ มงกดา]

300. ยนุโยการสุย. [III.6.36]

ลบ โอ ท้ายธาตุ เมื่อ ยนุ ตามหลัง

[เช่น ทยุติ สยุติ]

301. อาการสุโยติ. [III.6.37]

ลบ อา ท้ายธาตุ เมื่อ อสุ ตามหลัง

[เช่น อุทกฺกะ อุทฺตะ]

302. สนฺธยฺกษเร จ. [III.6.38]

ลบ อา ท้ายธาตุ ด้วย เมื่อสันธยฺกษระ(สระผสม) ตามหลัง

[เช่น วุยฺติเร วุยฺติเร]

303. อสุเตเส. [III.6.39]

ลบพยัญชนะท้ายของ อสุ ธาตุ เมื่อ ส วิภักติตามหลัง

[เช่น อส]

304. อสนฺธยฺกษโรรสฺย เต ตลฺโลปคฺจ. [III.6.40]

แปลง อ ท้าย อ และสันธยฺกษระเป็น อ และสันธยฺกษระเหล่านั้น และลบ อ และสันธยฺกษระนั้น

[เช่น ทิวฺยฺนฺติ]

305. ทีธีเววฺโยวิรรณฺยการโยะ. [III.6.41]

ลบสระท้าย ทีธี ธาตุ และ เววิ ธาตุ เมื่อ อีวรรณะและ ย ตามหลัง

[เช่น อาทีธีตา อาเววิตา อาทีธฺยเตฯลฯ]

306. นามิวฺยฺญฺชนานฺตาทาเยราเท. [III.6.42]

หลังคำที่ลงท้ายด้วย นามิ และลงท้ายด้วยพยัญชนะ

ลบ ตัวต้น ของ आय

[เช่น อकुณฺยเต ไรยเต วิทฺยฺยเต]

307. คมฺพนฺชนนฺมสามฺปธายะ สุวราทาวณฺญฺคุณ. [III.6.43]

ลบอุปราชของ คม ธาตุ, หน ธาตุ, ชน ธาตุ, ขน ธาตุ และ ฆส ธาตุ เมื่อ วิภักติ อคุณ ขึ้นต้น ด้วยสระ ตามหลัง ยกเว้น อนุ ปรตฺยยะ

[เช่น ชคฺมฺตฺตะ ชนฺนฺตฺตะ ฯลฯ แต่ คมฺยเต เพราะ ตัวตามหลังขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ อคมฺตฺ เพราะ มี อนุ ปรตฺยยะ คมฺยฺยติ เพราะ มีวิภักติ คุณฺนฺ (บังคับคุณ) ตามหลัง]

308. การิตฺตฺยานามิทฺวิกรณ. [III.6.44]

ลบ การิตะ เมื่อปรตฺยยะ อื่นนอกจาก อามฺ และ อิทฺ วิกรณะ ตามหลัง

[เช่น อจิกรตุ แต่ การยามาส เพราะ อาม ตามหลัง]

309. ยสุยาปตฺยปรตฺยยสุยาสุวรปฺรูวสุย ยินฺอายินฺ. [III.6.45]

ลบ ย ของ อปตฺย ปรตฺยยะ ที่ไม่มีสระอยู่หน้า เมื่อ ยินฺ และ อายิ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น คารุคิยติ คารุคายติ]

310. นโลปสฺจ. [III.6.46]

ลบ น ด้วย

[เช่น วิทฺษุยติ ราชียติ]

311. วฺยลฺชนาทฺ ทิสฺโยะ. [III.6.47]

ลบ ทิ และ สิ วิภักติหลัง ชาติลงท้ายด้วยพยัญชนะ

[เช่น อโรกฺ อเลฏ]

312. ยสุยานนิ. [III.6.48]

ลบ ย ของธาตุที่อยู่ที่อยู่หลังพยัญชนะ เมื่อ อานนฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น เพภิตตา ทฺฤคิตตา]

313. อสฺย จ โลปะ. [III.6.49]

ลบ อ ท้ายธาตุด้วย

[เช่น จิกรฺยตา กุสุภิตา มลฺลิตา]

314. สฺริโจ ธกาเร. [III.6.50]

ลบ สฺริจฺ อากม เมื่อ ธ ตามหลัง

[เช่น อลฺวิทฺวมฺ อจฺโยฒฺวม]

315. ฐฺญสฺจ ฐฺญิ. [III.6.51]

ลบ สฺริจฺ อากม ที่ตามหลัง ฐฺญ ด้วย เมื่อ ฐฺญ ตามหลัง

[เช่น อภิตฺต อภิตฺถา]

316. หฺรสุวาจฺจานิฎฺเ. [III.6.52]

ลบ สฺริจฺ อากม ชนิด อนิฎฺ(ไม่มี อิ เชื่อม) ที่ตามหลัง หฺรฺสฺวะ

[เช่น อกฺฤตฺ อกฺฤถา สมสฺถิตฺ อาหตฺ แต่ อจฺโยษฺญ เพราะไม่ตามหลัง หฺรฺสฺวะ]

317. อฺญสฺจเจญฺ. [III.6.53]

ลบ สฺริจฺ อากม ที่ตามหลัง อฺญ เมื่อ อฺญ ตามหลัง

[เช่น อลาวิทฺ อโกษิตฺ แต่ อโกตฺสิญฺ เพราะไม่ตามหลัง อฺญ ฯลฯ]

318. สฺโกะ สฺโยคาทฺโยรฺนเต จ. [III.6.54]

ลบ ส และ ก ต้นสัทโยค ที่อยู่สุดธาตุ ด้วย

[เช่น อาชญญ ฤษญา]

319. จวรุตสย กิรสวรรณ. [III.6.55]

กิ จะอยู่ในที่ของ จ วรคเมื่อ เมื่อพยัญชนะที่ไม่ใช่สวรรณะ ตามหลัง [และเมื่อเป็นตัวลงท้าย ที่เป็น ฐฎ]

[เช่น วกตา จาก วจ โยกตา จาก ยช อเนเนก อเวเวก]

320. โห ณะ. [III.6.56]

ณ จะอยู่ในที่ของ ห ที่ธาตุ [และเมื่อเป็นตัวลงท้าย ที่เป็น ฐฎ]

[เช่น เลตมา เลกษยติ อเลฏ จาก ลิห]

321. ทาทรหม. [III.6.57]

ม จะอยู่ในที่ของ ห ที่เป็นส่วนหนึ่งของธาตุ [และเมื่อเป็นตัวลงท้าย ที่เป็น ฐฎ]

[เช่น อโรกษยต อโรก]

322. นहरुชะ. [III.6.58]

ร จะอยู่ในที่ของ นหุ ธาตุ [และเมื่อเป็นตัวลงท้าย ที่เป็น ฐฎ]

[เช่น นทธานตสยติ อนนาค]

323. ภฤษาทีนนำ ษะ. [III.6.59]

ษ จะอยู่ในที่ของ ภฤษ ธาตุเป็นต้น [และเมื่อเป็นตัวลงท้าย ที่เป็น ฐฎ]

[เช่น ฤษญา มารษญา ยษญา]

324. จโตศจ. [III.6.60]

ษ จะอยู่ในที่ของ จ และ ศ ด้วย

[เช่น ปฤษญา ปฤษยติ จาก ปฤษ โกรษญา จาก กรุศ]

325. ภาษิตปฺลํ ปฺวทาเยา. [III.6.61]

ศัพท์ที่เป็นปฺลํแต่ทำตัวเหมือนเป็นเพศหญิงจะมีรูปเป็นปฺลํเมื่อ อายิ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น พราหมณายเต (ทำตัวเหมือนนางพราหมณี) ฯลฯ]

326. อาทามาธามาเทริะ. [III.6.62]

อิ จะมีที่ต้น ของ อาตามุ และ อาธามุ วิภักติ เมื่อตามหลัง อ

[เช่น ปเจตามุ ปเจตามุ]

327. อาเต อาเถ อิติ จ. [III.6.63]

[และที่ต้นของ] อาเต และ อาเถ วิภักติ ด้วย

[เช่น ปเจเต ปเจเถ]

328. ยาสพฺทสย จ สปฺตมยาะ. [III.6.64]

และในที่ของ ยา ในสप्तมยวิภักติเป็น ด้วย เมื่อ ตามหลัง อ

[เช่น ปเจต ปเจะ]

329. ยามยุโสริยมิยเสา. [III.6.65]

อียม และ อียสุ จะอยู่ในที่ของ ยาม และ ยุสุ วิภักติ เมื่อตามหลัง อ

[เช่น ปเจย ปเจยะ]

330. สภาทินา ทิรุโณ ยนิ. [III.6.66]

ทิมะ จะมีในที่ของ สภา ธาตุเป็นต้น เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น สภายติ ทามยติ]

331. มุจิวกุลมวามามนิ. [III.6.67]

ทิมะจะมีในที่ของ มุจิวกุ ธาตุ, กุลม ธาตุ และ มว ธาตุที่มี อา อยู่หน้า เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น มุจิวกุ กุลมคติ อาจามติ]

332. กุรัมะ ปรสไม. [III.6.68]

ทิมะจะมีในที่ของ กุรัม ธาตุ ในปรสไมบท[เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น กุรามติ]

333. คมิษุมา ฉะ. [III.6.69]

ฉะ จะมี ณ ที่สุด ของ คม ธาตุ, อีย ธาตุ และ คม ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น คจฺจติ สคจฺจเต อจฺจติ ยจฺจติ आयज्जते]

334. ปะ ปิพะ. [III.6.70]

ปิพ จะเป็นตัวแทนของ ปา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ปิพติ]

335. มุโร ชิมนะ. [III.6.71]

ชิมร จะเป็นตัวแทนของ มุรา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ชิมนติ]

336. ธุโม ฐมะ. [III.6.72]

ฐม จะเป็นตัวแทนของ ฐมา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ฐมติ]

337. สุตตติษุระ. [III.6.73]

ติษุจ จะเป็นตัวแทนของ สุตธา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ติษุจติ]

338. มโน มนะ. [III.6.74]

มน จะเป็นตัวแทนของ มนา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรตยยะ ตามหลัง]

[เช่น มนติ]

339. ทาโณ ยจฺจนะ. [III.6.75]

ยจฺจน จะเป็นตัวแทนของ ทา ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ยจฺจนติ]

340. ทถฺสเสะ ปศฺยะ. [III.6.76]

ปศฺย จะเป็นตัวแทนของ ทถฺส ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ปศฺยติ]

341. อรุเตรฤจฺจนะ. [III.6.77]

ฤจฺจน จะเป็นตัวแทนของ ฤ ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ฤจฺจนติ]

342. สรฺเตชวะ. [III.6.78]

ชว จะเป็นตัวแทนของ สรฺธ ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น ชวติ]

343. ศปะ สะยะ. [III.6.79]

สะย จะเป็นตัวแทนของ ศท ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น สะยเต]

344. สปะ สิทะ. [III.6.80]

สิต จะเป็นตัวแทนของ สท ธาตุ [เมื่อ อนุ ปรัตยยะ ตามหลัง]

[เช่น สิตติ]

345. ชา ขนฺธวฺกฺกรณ. [III.6.81]

ชา จะเป็นตัวแทนของ ขนฺ ธาตุ เมื่อ วิกฺรณะ ตามหลัง

[เช่น ชายเต]

346. ชฺยศฺจ. [III.6.82]

ชา จะเป็นตัวแทนของ ชฺย ธาตุ เมื่อ วิกฺรณะ ตามหลัง

[เช่น ชานาติ]

347. ปฺวาทีนํ หุรฺสวะ. [III.6.83]

หฺรฺสว จะมีที่ ปฺ ธาตุเป็นต้น[เมื่อ วิกฺรณะ ตามหลัง]

[เช่น ปฺนาติ]

348. อุโต วฤทฺธิรฺวฺยฺยฺยฺยนาทา คฺุณฺนิ สารฺวธาตุเก. [III.6.84]

สระขึ้นวฤทฺธิ ที่ อุ ของธาตุ เมื่อ สารฺวธาตุก วิกฺกติ ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และเป็นประเภท คฺุณฺนิ (บังคับให้มีสระคุณ) ตามหลัง

[เช่น เราติ]

349. อรุโณตรคุณะ. [III.6.85]

คุณ จะมีที่ อรุณ ชาติ ก็ได้(ไม่บังคับ) [เมื่อสารวธาตุก วิกักติ ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และ
เป็นประเภท คุณิ (บังคับให้มีสระคุณ) ตามหลัง]

[เช่น โปรรุโนติ หรือ โปรารุณาติ]

350. หยตุนยา จ. [III.6.86]

และใน หยตนี้ ด้วย [ต้องทำเสมอ]

[เช่น เปรารุโนตุ]

351. ตฤหริทุ วิกัณณาค. [III.6.87]

อิฏฺ อากมจะมีหลังวิกัณณะ ตฤหฺ ชาติ [เมื่อสารวธาตุก วิกักติ ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และ
เป็นประเภท คุณิ (บังคับให้มีสระคุณ) ตามหลัง]

[เช่น ตฤณณติ ตฤณณกฺยิ ตฤณณหิ]

352. พรุ อีทุ วณาทิ. [III.6.88]

หลัง พรุ (พรุ ชาติ) อิฏฺ จะมีที่หน้าวิกักติที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ[เมื่อสารวธาตุก วิกักติ
ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และเป็นประเภท คุณิ (บังคับให้มีสระคุณ) ตามหลัง]

[เช่น พรวิติ พรวิตฺตุ พรวิตฺ]

353. อสุเตรทิสโย. [III.6.89]

หลัง อสุ ชาติ อิฏฺ จะมีที่หน้า ทิ และ สิ วิกักติ

[เช่น อาสิตฺ อาสึะ]

354. สิจ. [III.6.90]

หลัง สิจ [อิฏฺ จะมีที่หน้า ทิ และ สิ วิกักติ]

[เช่น อการฺยิตฺ อการฺยึะ]

355. รุทาทิภยสจ. [III.6.91]

[อิฏฺ จะมีที่หน้า ทิ และ สิ วิกักติ]

หลัง รุท ชาติเป็นต้น ด้วย

[เช่น อโรทิตฺ อโรทึะ อสุวปีตฺ อสุวปีะ]

356. อโทฏ. [III.6.92]

อทฺ จะมีที่หน้า ทิ และ สิ วิกักติ[หลัง อทฺ ชาติ]

[เช่น อาทตฺ อาทะ]

357. สสฺย เส'สารวธาตุเก ตะ. [III.6.93]

ต จะอยู่ในที่ของ ส ส เมื่อ ส ที่ไม่อยู่สารวธาตุกะ ตามหลัง

[เช่น ชิมตฺสติ วตฺสยติ แต่ วตฺเส เพราะ ส ที่ตามหลังอยู่ใน สารวธาตุกะ]

358. อณิ วเจโรทฺฐปชายา. [III.6.94]

โอทฺ จะอยู่ในที่ของ อุปชา ของ ง วจุ ธาตุ เมื่อ อณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น อโวจตุ อโวจะ]

359. อสฺยเต สโธ'นฺตะ. [III.6.95]

ที่สุดของ อสฺ ธาตุ(ขว้าง) จะเป็น สฺถ [เมื่อ อณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง]

[เช่น อปาสฺถตุ]

360. ปเต ปปติ. [III.6.96]

ปตฺ ธาตุเปลี่ยน เป็น ปปติ [เมื่อ อณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง]

[เช่น อปปตฺตุ]

361. กุฏเป โร ณะ. [III.6.97]

ล จะอยู่ในที่ของ ร ของ กุฏปฺ ธาตุ

[เช่น กุฏปฺตา กุฏปฺยติ กุฏปะ]

362. คิรเตศฺเจกรียิต. [III.6.98]

ล จะอยู่ในที่ของ ร ของ ของ กุฏ ธาตุ เมื่อ เจกรียิตะ ตามหลัง

[เช่น นิเชคฺลิตฺเต]

363. วา สฺวเร. [III.6.99]

ล จะอยู่ในที่ของ ร ของ ของ กุฏ ธาตุ ด้วย เมื่อ สฺวะ ตามหลัง

[เช่น คิริติ, คิลติ]

364. ตฤติยาเทรฆณฺธสฺย ธาโตราทิจตฺรุตฺวํ สฺหโว. [III.6.100]

ธาตุที่มีพยัญชนะที่ 3 เป็นตัวต้น และมี ฆ, ฌ, ฐ และ ภ อยู่ท้าย จะกลายเป็นธาตุที่มีพยัญชนะ

ที่ 4 เป็นต้นธาตุ เมื่อ ส ฐว ตามหลัง

[เช่น ทฺรฺกฺษติ, อฺรฺกฺษวฺม ฯลฯ]

365. โลเป จ ทิสฺโย. [III.6.101]

เมื่อมีการลบ ทิ และ สิ วิภักติ ด้วย

[เช่น อโรก, อโฆโฆณฺ ฯลฯ]

366. ตโถศฺจ ทธาเต. [III.6.102]

ธา ธาตุ ที่มีการซ้ำ เป็น ทธฺ จะมีพยัญชนะที่ 4 เป็นต้นธาตุ เมื่อ [ส ฐว] และ ต และ ถ วิภักติ

ตามหลัง ด้วย

[เช่น ฐตฺตะ, ฐตฺถ, ฐตฺเส, ฐทฺธเว]

จบปาฐะที่ 6 เรื่องอาชญาต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

367. อิทธาโม'สารวธาตุสุยาทิวณฺชนาเทรยการาพะ. [III.7.1]

อิฏฺฐ อากม จะเป็นตัวต้นของวิภักติ ที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และที่ไม่ใช่สารวธาตุกะและ
ไม่ใช่ขึ้นต้นด้วย ย

[เช่น ภวิตา ภวิษฺยติ ภวิตวฺยम् แต่ พทฺฐ เพราะวิภักติไม่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ภูยาตุ เพราะ
วิภักติขึ้นต้นด้วย ย]

368. สุนฺนกรฺมิภฺยา ปรสฺไม. [III.7.2]

อิฏฺฐ อากม จะมีหลัง สุนฺ ธาตุ และ กรฺม ธาตุ ปรสฺไมบพ

[เช่น ปรสฺสนวิตา ปรสฺสนวียฺยติ กรฺมิตา กรฺมียฺยติ]

369. รุทาพะ สารวธาตุเก. [III.7.3]

อิฏฺฐ อากม จะมีหลัง รุฑ ธาตุเป็นต้น เมื่อสารวธาตุกะ ตามหลัง

[เช่น โรทติ สฺวปีติ]

370. อีสะ เส. [III.7.4]

อิฏฺฐ อากม จะมีหลัง อีศฺ ธาตุ เมื่อ ศ ตัวต้นของ สารวธาตุกะ ตามหลัง

[เช่น อีศิเย อีศิยว]

371. อีฑฺชโนะ สชฺเว จ. [III.7.5]

อิฏฺฐ อากม จะมีหลัง อีฑฺ ธาตุ และ ชนฺ ธาตุ เมื่อ ศ และ ชฺว ด้วย

[เช่น อีฑฺชเย]

372. เส คมะ ปรสฺไม. [III.7.6]

ลง อิฏฺฐ อากมหน้าวิภักติปรสฺสบพท้าย คมฺ ธาตุ

เช่น คมียฺยติ (จักไป)

373. หนฺถทฺนฺตาทฺ สุเย. [III.7.7]

ลง อิฏฺฐ อากมข้างหน้า สฺย ท้าย หนฺ ธาตุและธาตุ ฤ การันต์ ในเพราะ สฺย

เช่น หนฺถียฺยติ (จักฆ่า)

374. อณฺเชะ ลิจิ. [III.7.8]

อิฏฺฐ จะมีหลัง อณฺชฺ ธาตุ เมื่อ ลิจิ อากม ตามหลัง

[เช่น อณฺชิต]

375. สฺตฺตฺฐณฺญะ ปรสฺไม. [III.7.9]

อิฏฺฐ จะมีหลัง สฺตฺ ธาตุ, สฺ ธาตุ และ ฐ ธาตุ เมื่อ ลิจิ ตามหลัง ในปรสฺไมบพ

[เช่น ปราสฺตาวีตุ]

376. ยมรินนุยาทนต์านำ สิรินุตศจ. [III.7.10]

อิฏฺ จะมิหลัง ยม ชาติ, รม ชาติ, นม ชาติ และชาติที่มี อา อยู่หลัง เมื่อ ลิจ ตามหลัง ใน
ปรัสไมบพ และลง ลี เป็นอาคมในที่สุด
[เช่น อยฺสิด]

377. สุมิงฺปฺรณหฺวศฺกฤตฺถาตฺถปฺรจฺจนํ สนิ. [III.7.11]

อิฏฺ จะมิหลัง สุมิ ชาติ, ปฺ ชาติ, ฤ ชาติ, อนฺห ชาติ, อศฺ ชาติ, กฤ ชาติ, ฤ ชาติ, ฤ ชาติ,
ศฤ ชาติ และ ปฺรจฺ ชาติ เมื่อ สนิ ปฺรตฺยยะ ตามหลัง
[เช่น ลิสุมยิตเต]

378. อิโฏ ทิรุโณ คฺรหฺเรปโรภฺยายม. [III.7.12]

ทิมะ จะมีที่ อิฏฺ หลัง คฺรหฺ ชาติ แต่มิใช่ในปโรภฺยวิภกฺติ
[เช่น คฺรหฺทิดา อฺคฺรหฺทิด]

379. อนิเทกสฺวราทาตะ. [III.7.13]

วิภกฺติที่ไม่อยู่ในสํวราตฺถกะเมื่ออยู่หลังชาติที่มีสระตัวเดียว และลงท้ายด้วย อา จะเป็น อนิฏฺ
(ไม่มี อี เชื่อม)
[เช่น ทาตา ทาสฺยติ ทาตฺยม]

380. อิวฺรณาทศฺวิศฺริทิงฺคิงะ. [III.7.14]

หลังชาติที่มีสระตัวเดียวลงท้ายด้วย อี วรรณะ ยกเว้นหลัง ศฺวิ ชาติ, ศฺริ ชาติ, ทิ ชาติ และ
สี ชาติ [วิภกฺติที่ไม่อยู่ในสํวราตฺถกะ] จะเป็น อนิฏฺ
[เช่น เจตา เจตฺยติ]

381. อุโฏยฺรณฺณสฺนฺกฺษฺกฺษฺนฺวะ. [III.7.15]

หลังชาติที่มีสระตัวเดียวลงท้ายด้วย อุ วรรณะ ยกเว้น ยฺ ชาติ, รฺ ชาติ, ณฺ ชาติ, สฺนฺ ชาติ,
กฺษฺ ชาติ และ กฺษฺนฺ [วิภกฺติที่ไม่อยู่ในสํวราตฺถกะ] จะเป็น อนิฏฺ
[เช่น โหตา สฺโตะตา]

382. ฤโฏวฺรณฺณวฤณะ. [III.7.16]

หลังชาติที่มีสระตัวเดียวลงท้ายด้วย ฤ วรรณะ ยกเว้น วฤ ชาติที่มี ํ อนุพันธฺ์ และ วฤ ชาติ
ที่มี ฌ อนุพันธฺ์ [วิภกฺติที่ไม่อยู่ในสํวราตฺถกะ] จะเป็น อนิฏฺ
[เช่น กรฺตา หฺรฺตา แต่ วริตา]

383. ศกะ กาค. [III.7.17]

อนิฏฺ จะมี หลัง ก ของ ศกฺ ชาติ

392. ยมิมรินมิกเมรุมาด. [III.7.26]
[อนิฏฺฐ จะมี] หลัง ม ของ ยม ชาติ, รม ชาติ, นม ชาติ และ คม ชาติ
[เช่น ยมดา ฯลฯ]
393. ธิริฐติกรุคิลิวิทิติทธิทฤคิสุปฤคิสมฤคิพนเตสะ ศาต. [III.7.27]
[อนิฏฺฐ จะมี] หลัง ศ ของ ธิริ ชาติ, ฐริ ชาติ, กรุคิ ชาติ, ลิธิ ชาติ, วิฐ ชาติ, ทิฐ ชาติ, ทฤคิ ชาติ, สุปฤคิ ชาติ, มฤคิ ชาติ และ พนคิ ชาติ
[เช่น เรษฎา ฯลฯ]
394. ทูมิษปุมยติถฤคิณคฺลิมยติตุวิษปิณวิษติณมุณิณทุมิษะ ชาติ. [III.7.28]
[อนิฏฺฐ จะมี] หลัง ม ของ ทูมิษ ชาติ, ปุม ชาติ, ถฤคิ ชาติ, คฺลิม ชาติ, ตูมิษ ชาติ, ปิณ ชาติ, วิษ ชาติ, คิณ ชาติ, มุณิ ชาติ, ทุมิษ ชาติ และ ทุมิษ ชาติ
[เช่น ทูมิษฎา ฯลฯ]
395. วสติมสะสะ ศาต. [III.7.29]
[อนิฏฺฐ จะมี] หลัง ส ของ วส ชาติ และ มส ชาติ
[เช่น วสตา ฯลฯ]
396. ทหิติทธิทุหิมิหิริหิรุหิลิหฺลิตุหินหิวहरुหาต. [III.7.30]
[อนิฏฺฐ จะมี] หลัง ห ของ ทห ชาติ, ทิห ชาติ, ทุห ชาติ, มิห ชาติ, ริห ชาติ, ลิห ชาติ, ลุห ชาติ, นห ชาติ และ วห ชาติ
[เช่น ทคฺฐา ฯลฯ]
397. คุรหฺลฺโหสะ สนิ. [III.7.31]
อิ อากมจะไม่มีหลัง คุรหฺ ชาติ และ คฺห ชาติ เมื่อ สนฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง
[เช่น ชิมฤคิยติ ฯลฯ]
398. อูวรฺณานตาจ. [III.7.32]
[อิ อากมจะไม่มีหลัง] หลังชาติ ที่ลงท้ายด้วย อูวรณะ เมื่อ สนฺ ตามหลัง ด้วย
[เช่น รุฐยติ]
399. อิวฺนตฺรฐฏรฐทฺนฏฐริฐฏรฐฏรฐปฺสนิตฺนิปตฺติทฺริทฺรา วา. [III.7.33]
[อิ อากมจะไม่มีหลัง] หลังชาติลงท้ายด้วย อิว, ฤฐ ชาติ, ฏรฐฏ ชาติ, ทนฏ ชาติ, ศรี ชาติ, ฎ ชาติ, อูรณ ชาติ, ฏร ชาติ, ฐลป ชาติ, สน ชาติ, ตน ชาติ, ปต ชาติ และ ทริทฺรา ชาติ เมื่อ สนฺ ปรตฺยยะ ก็ได้(ไม่บังคับ)
[เช่น ทิเทวิยติ, ททยยติ ฯลฯ]

400. ภาวะ ลีหุลลิกิ. [III.7.34]

[อิ อากมจะไม่มี] หลัง ญ ชาติ เมื่อมีการลบ ลิจ อากม

[เช่น อญตุ]

401. สฤตฤตฤตฤตฤตฤต เอว ปโรกษาย. [III.7.35]

[อิ อากมจะไม่มี] หลัง สฤ ชาติ, วฤ ชาติ, ฤฤ ชาติ, สฤต ชาติ, ทฤ ชาติ และ สรุ ชาติ เมื่อ
ปโรกษา ตามหลัง

[เช่น สสุฤว ฯลฯ]

402. ถลยถการาตุ. [III.7.36]

[อิ อากมจะไม่มี] หลัง ชาติลงท้ายด้วย ถ เมื่อ ถล วิภคติ ตามหลัง

[เช่น ทธฤ]

403. กฤโณ'ตฺถะ. [III.7.37]

[อิ อากมจะไม่มี] หลัง กฤ ชาติที่ไม่มี ส อากม อยู่หน้า

[เช่น จกฤว แต่ สจสุกริว]

404. สฺตฺถ ญญเณ สंपฺรยฺยาตุ. [III.7.38]

ลง สฺตฺถ อากมหน้า กฤ ชาติที่อยู่หลัง ส, ปริ และ อุป เมื่อมีความหมายว่า ประดับตกแต่ง

[เช่น สฺตฺถกรฺตา]

จบปาठะที่ 7 เรื่องอาขยาต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

405. ปทานเต ชฺฐา ปฺรธมะ. [III.8.1]

เมื่อเป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) พยัญชนะที่ 1 วรรคที่ใกล้เคียงที่สุด จะอยู่ในที่ของ ชฺฐ
ที่มีอยู่เดิม

[เช่น อเลฏ อาสีตุ]

406. รสการโยรวิสถุญญะ. [III.8.2]

เมื่อเป็นปทานตะ(ตัวสุดท้ายของบท) วิสธะ จะอยู่ในที่ของ ร ส ที่มีอยู่เดิม

[เช่น ปจาวะ]

407. ฆณฺธเกยฺยสฺตโร'ธะ. [III.8.3]

หลัง ฆ ฒ ธ และ ภ. ธ จะอยู่ในที่ของ ต ถ แต่ไม่ทำ หลัง ฐา ชาติ

[เช่น อทุกฺธ อทุกฺธา อลพฺธ อลพฺธา แต่ ธตุตฺธ ธตุถ]

408. ษโณกะ เส. [III.8.4]

ก จะอยู่ในที่ของ ษ ฒ เมื่อ ส ตามหลัง

[เช่น เปกษยติ ปิปิกษติ เลกษยติ ฯลฯ]

409. ทวรกสย ฆฏวรคาณ ฏวระ. [III.8.5]

หลัง ฆ ฏ วรค ฏ วรคจะอยู่ในที่ของ ต วรค

[เช่น วปฺษฏรรม วปฺษฏา ปิณฺฑติ]

410. เฒ ฒโลโป ทิรฺมคฺโชปธายะ. [III.8.6]

เมื่อ ฒ ตามหลัง ให้ลบ ฒ และ ทิรฺมะ จะมี ที่ อุปธ

[เช่น ลีณะ]

411. สหิวโหโรทวรณฺสย. [III.8.7]

เมื่อ ฒ ตามหลัง สห วหฺ ธาตุ ให้ลบ ฒ และ โห จะมี ในที่ ของ อ

[เช่น โสธมา โวธมา]

412. ฐฎฺฐา ตฤติยสฺจตุรฺณฺส. [III.8.8]

พยัญชนะที่ 3 จะอยู่ในที่ของ ฐฎ ของ ธาตุ เมื่อ พยัญชนะที่ 4 ตามหลัง

[เช่น โทคฺฐา ทฺวิฑฺฒิ]

413. อโฆเมษฺวติฎฺฐา ปฺรธมะ. [III.8.9]

พยัญชนะที่ 1 จะอยู่ในที่ของ ฐฎ ที่เป็น อธิกฺ ของธาตุทั้งหลาย เมื่อ อโฆมะ ตามหลัง

[เช่น เกตฺตา โทกฺษิ]

414. ภฤชะ สุวราตุ สุวเร ทฺวิะ. [III.8.10]

ตัวที่ตามหลังสระของภฤช ธาตุ จะเป็นสองตัว เมื่อสระตามหลัง

[เช่น พภฤชเช]

415. อสฺย วโมรฺทฺริมะ. [III.8.11]

ทฺริมะ จะมีในที่ของ อ เมื่อ วม ตามหลัง

[ปจามิ ปจาวะ]

416. สุวรนฺตนา สนิ. [III.8.12]

ทฺริมะ จะมีที่ธาตุลงท้ายด้วยสระ เมื่อ สนฺ ตามหลัง

[เช่น จิกิรฺษติ]

417. หนิงฺคโมรูปธายะ. [III.8.13]

ทฺริมะ จะมีในที่ของ อุปธ ของ หนฺ คมฺ ธาตุ [เมื่อ สนฺ ตามหลัง]

[เช่น ชินฺาสติ อธิชฺคำสเด]

418. นามิโน รุโรทฺถรุโรรฺยุณฺเน. [III.8.14]

ทฺริมะจะมีที่ นามิ หนฺา รุ วฺ ของ ธาตุ เมื่อพยัญชนะ ตามหลัง ยกเว้นสระของ กุรุ คุรุ ศัพท์

[เช่น จิกรฐติ พุฏฐติ ที่ฐติ สิวฐติ ฐฐเต]

419. สสุย หุยสุตณฺยา เทหะ. [III.8.15]

ต จะอยู่ในที่ของ ส ในหัยสตนี เมื่อ ทิ วิภักติตามหลัง

[เช่น อจกาคู อนุวสาตุ]

420. อฑ ฐาตุวาทิตุหุยสุตณฺยทตฺนีกิริยาติปตฺติษุ. [III.8.16]

อฑ อากมจะเป็นตัวต้นของธาตุใน หัยสตนี อัทยตฺนีกิริยาติปตฺติ

[เช่น อกโรตุ อการุญิตุ อกริษยตุ]

421. สุวราทีนํ วฤทุธิราเทหะ. [III.8.17]

สระจันวฤทุธิ จะมีที่สระต้น ของธาตุ ที่ขึ้นต้นด้วยสระ ในอัทยตฺนีกิริยาติปตฺติ

[เช่น ไอรต ไอริษย ไอริษยตุ]

422. อวรุณสุยาการะ. [III.8.18]

อา จะมีในที่ของ อ ที่เป็นต้นของธาตุ ที่ขึ้นต้นด้วยสระ ในอัทยตฺนีกิริยาติปตฺติ

[เช่น อาภูต อาภูติ อาภูติษยตุ อาปโนตุ อาปตฺ อาปตฺยตุ]

423. อสุเตหะ. [III.8.19]

อา จะมีในที่ของ อ ที่ต้นของ อสุ ธาตุ [ในหัยสตนี เมื่อ วิภักติ ชนิด อคุณ ตามหลัง]

[เช่น อาสุตาม อาสน วุฑฺธยาสุต]

424. เอเตรุเย. [III.8.20]

แปลง อ ธาตุ เป็น อา อักษร ในเพราะ ย

เช่น อฐยายนุ (สาธยายแล้ว)

425. น มามาสุมโยเค. [III.8.21]

ไม่มี อฑ อากม เมื่อใช้กับ มา และ มาสุม [ในหัยสตนี เป็นต้น]

[เช่น มา ภวานุ กโรตุ มาสุม กโรตุ]

426. นามยฺนตาฑ ฐาโตราสีรทฺยตฺนีกิริยาสุ ฐะ. [III.8.22]

ฐ จะเปลี่ยนเป็น ฒ เมื่อตามหลังธาตุที่มี นามิ เป็นที่สุด ใน อาสีรุ อัทยตฺนีกิริยาติปตฺติ

[เช่น เจมิฑวามุ กุณิฑวามุ อฐยคิฑวามุ]

427. มรุโซ มรุชึะ. [III.8.23]

มารุช จะเป็นตัวแทนของ มรุช ธาตุ

[เช่น มารุชญา มารุชยติ]

428. ฐาตุวาเทหะ ษะ สะ. [III.8.24]

ที่ต้นของธาตุ ษ จะเปลี่ยนเป็น ส

[เช่น สหเต จาก ขห]

429. โณ นะ. [III.8.25]

ที่ต้นของธาตุ ณ จะเปลี่ยนเป็น น

[เช่น นยติ จาก ณี]

430. นิमितฺตาทฺ ปฺรตฺยยวិการกมฺสฺสเถ สะ มฺตวฺม. [III.8.26]

ส ที่อยู่ที่ปรตยยะ วิการะ และอาคม จะเปลี่ยนเป็น ม เมื่อตามหลัง นามิ ก และ ร ที่เป็นตัว บังคับ

[เช่น จิยฺยติ ศกฺษยฺยติ จิกรฺยติ ฯลฯ]

431. ศาสฺวสฺสสินฺหา จ. [III.8.27]

ส ของ ศาส ธาตุ, วส ธาตุ และ มส ธาตุ จะกลายเป็น ม ด้วย เมื่ออยู่หลังตัวบังคับ (นิमितฺต)

[เช่น ศิษฺยเต อุษฺยเต]

432. สฺสฺเตตฺตินฺนตฺโยเรว สนิ. [III.8.28]

ส ของ สฺส ธาตุ และ สฺสฺเตต ธาตุ ที่ลงท้ายด้วย อินฺ ปรตยยะ จะกลายเป็น ม เมื่อ สนฺ ปรตยยะ ตาม [เมื่ออยู่หลังตัวบังคับ]

[เช่น คฺษฺญฺยติ สนิเชยฺยติ สฺสฺวาปยฺยติ]

433. ลฺลฺกฺโลเป น ปฺรตฺยยกฺกตฺม. [III.8.29]

เมื่อมีการลบ ลฺก ศัพท์ วิธีที่จะต้องทำเนื่องจาก ปรตยยะ ย่อมไม่มี

[เช่น อภิตฺต อจฺฉิตฺต]

434. สฺวรวิชฺเช สฺวเร ทฺวิรวฺจนนิมิตฺเต กฺกเต ทฺวิรวฺจเน. [III.8.30]

เมื่อกระทำการซ้ำเนื่องจากมีตัวบังคับแล้ว วิธีที่เกี่ยวข้องกับสระจะต้องมี เมื่อปรตยยะที่ ขึ้นต้นด้วยสระตามหลัง

[เช่น ปปฺตฺเต อาภฺยฺยตฺเต ชกฺมฺตฺเต อียาย นินาย นินยิต ฯลฯ]

435. โย’นฺนพฺนโร’ปฺรโยคิ. [III.8.31]

อนุพันธ์ ไม่ต้องใช้

[เช่น อธิเต มาจาก อิงฺ ธาตุ ซึ่งมี ง เป็นอนุพันธ์ กรฺเต มาจาก ทฺกฺกฺธฺ ธาตุ ทฺ และ ญ เป็นอนุพันธ์]

436. ศิ’ทิตฺติ ศา’ทยะ. [III.8.32]

อักษรมิ ศ เป็นต้น[ถึง ห] ชื่อว่า ศิฏฺ

437. สํปฺรสารณฺ ยวฺถโต’นฺตฺเต’สฺธานิ’มิตฺตเต. [III.8.33]

อิ, อุ และ ฤ ที่มีอันตฺเต’สฺธา เป็นเหตุ(คือหลีกเลี่ยงจาก ย ว ร) มีชื่อเฉพาะว่า สัมประสารณะ

[สัณปสารณะ คือ การแปลงพยัญชนะกึ่งสระอันได้แก่ ย, ร, ล และ ว กล่าวคือ แปลง ย เป็น อี

438. อรปุรว เทว สนุรุษุเร จ คุณะ. [III.8.34]

สระผสมสองตัว และ อร [คือ เอ, โอ, อร] มีชื่อเฉพาะว่า คุณะ

439. อารุตุเร จ วฤทุธิ. [III.8.35]

สระผสมอีกสองตัว และ อาร [คือ ไอ, เอา, อาร] ชื่อว่า วฤทุธิ

จบปาठะที่ 8 เรื่องอาขยาต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

กฤตุ ปรกรรม (อัยยะที่ 4)

(เรื่องกฤตุ)

1. สัทธีริชวทุ ญณานุพทุ. [IV.1.1]

รูปสำเร็จ จะเหมือนกับ กรณิของ อิจุ ปรตยยะ เมื่อ เมื่อ กฤตุ ปรตยยะที่มี ฌ และ ฌ เป็น
อนุพันธ์ ตามหลัง

[เช่น ปาจะ, ปาจกะ ฯลฯ]

2. หนตตะ. [IV.1.2]

เปลี่ยน น ของ หน ธาตุ เป็น ต

[เช่น ฆาตะ, ฆาตกะ]

3. น เสฏฐ'มฺหุตฺตยวามิกมิจมาม. [IV.1.3]

[วิธีที่ที่เคยกะทำจะไม่ต้องทำ] กับ ธาตุที่เป็น เสฏฐ (มี อิ เชื่อม) มี ม อยู่ท้าย ยกเว้น วม ธาตุ,
กม ธาตุ และ จม ธาตุ

[เช่น อศมิ, อดมิ]

4. ปรตยยลฺกํ จานาม. [IV.1.4]

[วิธีที่ที่เคยกะทำจะไม่ต้องทำ] กับ ธาตุที่มีการลบปรตยยะ ยกเว้นการลบ น

[เช่น สมิธิตา]

5. สार्वधातुग्वञ्जे. [IV.1.5]

[วิธีที่ที่เคยกะทำจะไม่ต้องทำ]เหมือนसार्वधातुग्विक्कติ เมื่อ สิ่งที่มี ฌ เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง

[เช่น ชุหฺวตุ]

6. เง น คุณะ. [IV.1.6]

คุณ (เอ โอ อร) จะไม่มี เมื่อสิ่งที่มี ง เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง

[เช่น พิภฺยตุ]

7. **เก ยณฺวจฺจ โยกุตวรุชฺช.** [IV.1.7]
วิธีที่จะต้องทำ เหมือน ยณฺ ปรตยยะ จะต้องมี เมื่อสิ่งมี ก เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง ยกเว้นธาตุที่กล่าวมาแล้ว
[เช่น กฤตตะ]
8. **ชาคฺเช กฤตฺตยฺสนฺตฤจฺจโย.** [IV.1.8]
[วิธีที่จะต้องทำ] ทำ ชาคฺช ธาตุ [ย่อมมีเหมือน ยณฺ ปรตยยะ] เมื่อ กฤตฺ ปรตยยะ ตามหลัง ยกเว้น สนฺตฤจฺ ปรตยยะ และ วิ ปรตยยะ
[เช่น ชาครกะ]
9. **คฺฉณิ กฺตฺวา เสฏฺฐ อรุทาภิภูษฏกฺฉณิ คฺฉณฺมฤทฺมฤทวทวสฺสครุหาม.** [IV.1.9]
กฺตฺวา ปรตยยะ จะเป็น เสฏฺฐ (บังคับให้มี อิ เชื่อม) และเป็น คฺฉณิ (บังคับสระขึ้นคุณ) เมื่อใช้กับธาตุ ที่ไม่ใช่ธาตุ ต่อไปนี้ คือ รุท ธาตุเป็นต้น, ภูษฏ ธาตุ, กฺฉณ ธาตุ, กฺฉณิ ธาตุ, คฺฉณ ธาตุ, มฤท ธาตุ, มฤท ธาตุ, วท ธาตุ, วส ธาตุ และ ครุท ธาตุ
[เช่น ศยิตฺวา]
10. **สฺกนฺทสฺยณฺโตะ กฺตฺวา.** [IV.1.10]
[กฺตฺวา ปรตยยะ จะเป็น คฺฉณิ(บังคับสระขึ้นคุณ)] เมื่อใช้กับ สฺกนฺท ธาตุ และ สฺยณฺท ธาตุ
[เช่น สฺกนฺทริ, สฺกนฺตฺวา]
11. **วฺยณฺชนาทรวฺยฺปฐสฺยาโว วา.** [IV.1.11]
[กฺตฺวา ปรตยยะจะเป็น เสฏฺฐ และ คฺฉณิ (บังคับสระขึ้นคุณ)] เมื่อใช้กับ ธาตุซึ่งมีอุปธา (II.1.11)เป็นสระ อุ และสระ อิ ที่มีพยัญชนะอยู่หน้า ก็ได้(ไม่บังคับ)
[เช่น ทฺยฺติตฺวา หรือ ทฺโยติตฺวา]
12. **ตฺถณฺนิมฤชฺชิกฺตฺวสฺยชฺฉณฺจจฺจํ จ.** [IV.1.12]
[กฺตฺวา ปรตยยะจะเป็น เสฏฺฐ และ คฺฉณิ (บังคับสระขึ้นคุณ)] เมื่อใช้กับ ตฺถณฺ ธาตุ, มฤชฺ ธาตุ, กฺฉณิ ธาตุ, วชฺ ธาตุ, ชฺฉณฺ ธาตุ และ จจฺจํ ธาตุก็ได้(ไม่บังคับ)
[เช่น ตฺถณฺติตฺวา, ตฺถณฺติตฺวา]
13. **ถผานตฺตานํ จาณฺษฏฺกณฺณม.** [IV.1.13]
[กฺตฺวา ปรตยยะจะเป็น เสฏฺฐ และ คฺฉณิ (บังคับสระขึ้นคุณ)] เมื่อใช้กับ ธาตุซึ่งมี ถ และ ผ เป็นที่สุด และ กับ ธาตุ ที่เป็นพวก อนุชฺชกฺ (มีอนุชฺชกะ) ก็ได้(ไม่บังคับ)
[เช่น สฺรณฺติตฺวา, สฺรณฺติตฺวา, สฺรณฺติตฺวา (ธาตุมีอนุชฺชกะ)]

14. ขานตนตามนิภาษ. [IV.1.14]

[กตุวา ปรตยยะ จะเป็น คุณิ (บังคับสระขึ้นคุณ)] เมื่อใช้กับธาตุ ที่ลงท้ายด้วย ช และ นศ ธาตุ ที่เป็นกลุ่ม อนิฏ (ไม่มี อิ เชื่อม) และเป็นกลุ่ม อนนังคิ ก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น ภกตุวา, ภงกตุวา รกตุวา รงกตุวา ฯลฯ]

15. สิ่งปฐษณิกษวิทสุวิทิมทำ นิษฐา เสฏ. [IV.1.15]

นิษฐา ปรตยยะ จะเป็น คุณิ (บังคับสระขึ้นคุณ) และ เสฏ (มี อิ เชื่อม) เมื่อใช้กับ ศิ ธาตุ, ปฐ ธาตุ, ฐณ ธาตุ, กษิวิท ธาตุ, สวิท ธาตุ และ มิท ธาตุ
[เช่น ศยิตะ, ศยิตวานุ ปวิตะ ปวิตวานุ]

16. มฤษะ กุขมายาม. [IV.1.16]

[นิษฐา ปรตยยะ จะเป็น คุณิ (บังคับสระขึ้นคุณ) และ เสฏ (มี อิ เชื่อม)] นิษฐา ปรตยยะมีคุณ เมื่อใช้กับ มฤษ ธาตุ เมื่อความหมายว่า ออกกลืน
[เช่น มรยิตะ]

17. ภาวทิกกรรมโณรุโวทูปธาตุ. [IV.1.17]

[นิษฐา ปรตยยะ จะเป็น คุณิ (บังคับสระขึ้นคุณ) และ เสฏ (มี อิ เชื่อม)] เมื่อใช้กับธาตุที่มี อุปธา (II.1.11) เป็นสระ อุ เมื่อเป็นภาวะ (ภาวจาก) และเป็น อาทิกิริยา (กรรตุจาก) ก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น ทโยติตมเนน, ทยุติตมเนน, ปฺรทโยติตะ ปฺรทยุติตะ]

18. หุลาโท หุรัสวะ. [IV.1.18]

ทิมะ ที่ หุลาท ธาตุ จะกลายเป็น หรัสวะ [เฉพาะเมื่อ นิษฐา ปรตยยะ ตามหลัง]
[เช่น ปฺรหฺลนฺนะ]

19. ฉาเทรฆสมนฺตรนฺกวิปฺล. [IV.1.19]

ทิมะของ ฉาท ธาตุ จะกลายเป็น หรัสวะ เมื่อ เฆส ปรตยยะ, มน ปรตยยะ, ตรน ปรตยยะ และ กวิป ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น อฺรจฺจทะ ฯลฯ]

20. ทิรฺมสฺโยปปทฺสฺยานวฺยยสฺย ขานฺพนฺธ. [IV.1.20]

[หรัสวะจะมี] ที่ทิมะ อันเป็นอุปปะทะ (คำที่ติดอยู่ข้างหน้า) ซึ่งมี ใช่อพยยศัพท์ เมื่อธาตุที่ลงท้ายด้วย ปรตยยะที่มี ข เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง
[เช่น วรฺหมฺนฺยา ทาสี คุรฺมณฺมิณฺโย ทาสะ ฯลฯ]

21. นามิโนมฺ ปฺรตฺยยวจุจกสฺวรสฺย. [IV.1.21]

อม จะอยู่หลังสระตัวเดียวที่เป็นนามิ (I.1.7) [ของ อุปปท ที่ไม่ใช่อัพยัคัพท] และ อม นั้น ให้ถือเหมือนเป็นปรตฺยยะ [เมื่อธาตุที่ลงท้ายปรตฺยยะที่มี ข เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง]
[เช่น นาวมฺนุยะ นรมฺนุยะ ฯลฯ]

22. หฺรฺสฺวโรโรโม'นฺตฺ. [IV.1.22]

ม จะเป็นตัวท้ายของ [อุปปท] ที่เป็น หฺรฺสฺวะ และไม่ใช่ รุข [เมื่อธาตุที่ลงท้ายด้วยปรตฺยยะ ที่มี ข เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง]
[เช่น นาทฺธิรมะ ฯลฯ]

23. สฺตฺยาลทาสฺตฺยํ การ. [IV.1.23]

[ม จะเป็นตัวท้ายของ] สฺตฺย อคท และ อสฺตฺ เมื่อ การ ตามหลัง
[เช่น สฺตฺยการะ ฯลฯ]

24. คิล'คิลสฺย. [IV.1.24]

[ม จะเป็นตัวท้ายของ] คำที่ไม่ใช่ คิล เมื่อ คิล ตามหลัง
[เช่น คิมิ'คิลสฺ แต่ คิลคิลสฺ]

25. อุปฺสฺรคทสฺตฺยํ ฐา'ปะรา'คฺ ภา'คฺ ฆลฺมฺโณ. [IV.1.25]

ม จะมีหน้า ภ ของ ลภ ธาตุที่อยู่หลังอุปฺสฺรคท ยกเว้นเมื่ออยู่ ฐ และ ฑะ เมื่อ ฆล ปรตฺยยะ และ ฆล ปรตฺยยะ ตามหลัง
[เช่น อิชฺตฺปรลฺมฺภะ]

26. อา'งฺ ยิ. [IV.1.26]

ม จะมีหน้า ภ ของ ลภ ธาตุที่อยู่หลัง อา'งฺ อุปฺสฺรคท เมื่อ ปรตฺยยะมี ย เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง
[เช่น อาลฺมฺภยา เคาะ]

27. อุปฺปา'คฺ ปฺร'คฺสํยา'ม. [IV.1.27]

[ม จะมีหน้า ภ ของ ลภ ธาตุ] ที่อยู่หลัง อุป อุปฺสฺรคท เมื่อมีความหมายว่าสรรเสริญ
[เช่น อุปลฺมฺภยานิ ชนานิ]

28. วา กุ'ถฺติ ราชฺตุ'ระ. [IV.1.28]

[ม จะมีที่ ราชฺตุ' เมื่อ คำลงท้ายด้วย กุ'ถฺติ ปรตฺยยะ ตามหลัง]
[เช่น ราชฺตุ'ริ'จระ]

29. ปฺร'ทฺรฺว'จฺย'ม'สฺร'ว'ส'ท'วิ'ชฺต'ปา'ศฺจ. [IV.1.29]

ปฺร'ทฺร, วา'จฺย, สฺร'ว'ส'ท และ ท'วิ'ชฺต'ป เป็นรูปสำเร็จ(ไม่ตามกฎ)

[เช่น ปุริทระ]

30. ธาโตสุโต'นตะ ปาณพทุธ. [IV.1.30]

ต จะมีท้ายธาตุที่มีหรัสวะเป็นที่สุด เมื่อปรตยยะมี ป เป็นอนุพันธ์ ตามหลัง

[เช่น อกุนิจิต]

31. โอเทาทุภยา กุฏทุ ยะ สุวรรต. [IV.1.31]

ย ที่เป็น กุฏต ปรตยยะ เมื่อตามหลัง โอ และ เอา ถือเป็นเหมือนสระ

[เช่น ลวยม]

32. ชิกษุโยะ สกเย. [IV.1.32]

[ย ที่เป็น กุฏต ปรตยยะ] เมื่อตามหลัง ชิ ธาตุ และ กุชิ ธาตุ ถือเป็นเหมือนสระ มีความหมายว่า สามารถ

[เช่น ชยยม กษยม]

33. กุริลลุตตทุธ. [IV.1.33]

[ย ที่เป็น กุฏต ปรตยยะ] เมื่อตามหลัง กุริ ธาตุ เป็นเหมือนสระ [มีความหมายว่า สามารถ]

[เช่น กุริยยาเคาะ]

34. เวรุลโป'ปฤกตสุย. [IV.1.34]

ลป วิ ที่มีเฉพาะว่า กุฏต ปรตยยะ ที่ไม่ถูกแยก[ด้วยอักษรอื่น]

[เช่น อรุธาก]

35. ยัวรุยญชนะ'เย. [IV.1.35]

ลป ย และ ว เมื่อ พยัญชนะที่มีไ'ย ตามหลัง

[เช่น กนุยิ กนุตะ กนุควาน]

36. นิษเจฐินะ. [IV.1.36]

ลป อิน ปรตยยะ เมื่อ อิฐ อากม และ นิษฐาปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น หาริตะ]

37. นาลวิญญายยานเตตุนุ. [IV.1.37]

ไม่ลป อิน ปรตยยะ เมื่อ อาล ปรตยยะ, อิญ ปรตยยะ, อาย ปรตยยะ, อนต ปรตยยะ และ อิตุน ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น สุปถยาละ ปาวิญญะ ฯลฯ]

38. ลนุปรุไว'ย ยปี. [IV.1.38]

เปลี่ยน อิน ที่มีลนุอยู่หน้าเป็น อย เมื่อ ยป ปรตยยะ

[เช่น ปุสรมย วิคณย ฯลฯ]

39. **มีนาตุยาทิตาทีนามา.** [IV.1.39]
เปลี่ยนสระของธาตุมี มิ ธาตุเป็นต้นและ ทา ธาตุเป็นต้น เป็น อา เมื่อ ยปฺ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น ปฺรมาย]
40. **เกษรทฺริษะ.** [IV.1.40]
ทฺริษะ กุณิ ธาตุ ในเพราะ ยปฺ ปรตยยะ
[เช่น ปฺรกุณิย]
41. **นิษฺฐายำ จ.** [IV.1.41]
ทฺริษะ กุณิ ธาตุ เมื่อ นิษฺฐา ปรตยยะ ตามหลัง ด้วย
[เช่น ปฺรกุณิณะ]
42. **สุผายะ สฺฟิเ.** [IV.1.42]
เปลี่ยน สุผาย ธาตุเป็น สฺฟิ [เมื่อ นิษฺฐา ปรตยยะ ตามหลัง]
[เช่น สฺฟิตะ]
43. **ปฺยายะ ปิเ สุวางฺเค.** [IV.1.43]
เปลี่ยน ปฺยาย ธาตุ เป็น ปิ ที่เกี่ยวกับส่วนของร่างกาย [เมื่อ นิษฺฐา ปรตยยะ ตามหลัง]
[เช่น ปิโน มุข]
44. **ศฤตฺ ปาเก.** [IV.1.44]
ศฤต ศัพท์ ในความหมายว่า ดั้ม ย่อมถูกให้สำเร็จให้สำเร็จ(โดยไม่ตามกฎ)
[เช่น ศฤตฺ กุณิรม]
45. **ปฺรสุตฺยะ สํปฺรสารณฺม.** [IV.1.45]
สํปฺรสารณะจะมีที่ สฺตุโย ธาตุที่มี ปฺร อยู่หน้า[เมื่อ นิษฺฐา ปรตยยะ ตามหลัง]
[เช่น ปฺรสุตฺติตะ]
46. **ทฺรวณฺสฺปฺรฺศโยะ ศฺยะ.** [IV.1.46]
สํปฺรสารณะจะมีที่ ไสฺย ธาตุ เมื่อมีความหมายว่า เหลวแล้วแข็ง และในความหมายว่า
สํผัส [เมื่อ นิษฺฐา ปรตยยะ ตามหลัง]
[เช่น สินํ ฆฤตฺม, ศิโต วายุะ]
47. **ปฺรเตศฺจ.** [IV.1.47]
[สํปฺรสารณะจะมีที่ ไสฺย ธาตุ] เมื่อมี ปฺรติ อยู่หน้าด้วย
[เช่น ปฺรติสินะ]
48. **วากฺยวากฺยาม्.** [IV.1.48]
[สํปฺรสารณะจะมีที่ ไสฺย ธาตุ] เมื่อตามหลัง อภิ และ อว อุปสรรค ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น อภิศินะ ฯลฯ]

49. น เวชโยรยุปี. [IV.1.49]

[สัมประสาธนะจะไม่มีที่] เว ชาติ และ ชยา ชาติ เมื่อ ขปฺ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น ปรวาย]

50. วุยศจ. [IV.1.50]

[สัมประสาธนะจะมีที่] วุย ชาติ ด้วย เมื่อ ขปฺ ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น ปรวุยาย]

51. สมปริภุยา วา. [IV.1.51]

[สัมประสาธนะจะไม่มีที่] วุย ชาติที่อยู่หลัง สม และ ปริ อุปสรรค ก็ได้(ไม่บังคับ)

[เช่น ส่วยาย หรือ สวีย]

52. ตท ที่รหมนตุยม. [IV.1.52]

สัมประสาธนะนั้นอันมีในที่สุดจะกลายเป็นเป็นทิมะ

[เช่น หุตะ สวิตะ ฯลฯ]

53. วะ กุเว. [IV.1.53]

[สัมประสาธนะ] ของ เว ชาติ จะกลายเป็นทิมะเมื่อ กุวิ ปรตยยะตามหลัง

[เช่น อุะ, อุเว, อุวะ]

54. รุยาปโยะ. [IV.1.54]

[สัมประสาธนะ] ของ ชี ชาติ และ อาปี ชาติ [จะกลายเป็นทิมะเมื่อ กุวิ ปรตยยะตามหลัง]

[เช่น ชีะ, อาปีะ]

55. ปญจโมปชยา ฐฎิ จากุณ. [IV.1.55]

ทิมะจะมีที่ อุปธา (II.1.11) ของชาติ ที่มีพยัญชนะที่ 5 อยู่ท้าย เมื่อ กุวิ ปรตยยะ ที่เป็น ฐฎิ ที่เป็น อคุณ ตามหลัง

[เช่น ปุรศาน ปุรตานุ ศานตะ ศานติ]

56. จุโวะ ฐฎิ ปญจเม จ. [IV.1.56]

ศุ และ อุฎุ จะอยู่ในที่ของ จ และ ว [เมื่อ กุวิ ปรตยยะ ที่เป็น ฐฎิ ที่เป็น อคุณ, และ เมื่อ พยัญชนะที่ 5 ของวรรค ตามหลัง

[เช่น โควิฎุ จาก โค+ วิฎุ ปลิปรากุ จาก ปลิ+ปรนุ วิศุนะ จาก วิฎุ ปุรศุนะ ฯลฯ]

57. ศุริยวิมิขุวิตุวรามุปชยา. [IV.1.57]

แปลง ว กับอุปธา (II.1.11) ของ ศุริ ชาติ, อุว ชาติ, มว ชาติ, ชวร ชาติ และ ตวร ชาติ เป็น อุฎุ

[เช่น ศุระ]

58. ราชโลปฺยา. [IV.1.58]

ลบ จ และ ว เมื่อตามหลัง ร

[เช่น มูระ มูรา มุระ จาก มุรฺรา ฯลฯ]

59. วนตติโนตฺยาทีปฺรติยทุฐฏฺฐา ฐฏฺฐิ ปฺลจโม’จฺจาตะ. [IV.1.59]

ลบพยัญชนะที่ 5 หลัง วน ฐาตุ, ตน ฐาตุ เป็นต้น และธาตุที่ห้ามลง อิฏฺฐ อาคมซึ่งมีความหมาย ปฏิเสธ และเปลี่ยน อาตุ เป็น อาทุ และเปลี่ยน อาทุ ท้าย อา เมื่อ ฐฏฺฐิ ออกัน ตามหลัง

[เช่น วนต วตฺวา จาก วน]

60. ยปี จ. [IV.1.60]

และเมื่อ ยปฺ ปรตฺยยะ ตามหลังด้วย

[เช่น ปฺรวตฺย]

61. วา มะ. [IV.1.61]

ม จะถูกลบก็ได้(ไม่บังคับ) เมื่อ ยปฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น ปฺรยมฺย หรือ ปฺรยตฺย]

62. น ติกิ ทิรฺมฺสจ. [IV.1.62]

ไม่เป็นทірมะเมื่อ ติกิ ปรตฺยยะ ตามหลัง และไม่ลบพยัญชนะที่ 5 ของวรรค

[เช่น วนฺยาตุ, วนฺติ]

63. อุณฺเทรฺมฺนิ. [IV.1.63]

ลบพยัญชนะที่ 5 ที่ อุณฺท ฐาตุ เมื่อ มณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น โอทฺม โอทฺมฺนิ]

64. ฌณฺินฺธะ. [IV.1.64]

ลบพยัญชนะที่ 5 ที่ อินฺธ ฐาตุ เมื่อ ฌณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น เอระ]

65. สฺยโท ขเว. [IV.1.65]

[ลบพยัญชนะที่ 5] ที่ สฺยณฺท ฐาตุ ในความหมาย ว่า เร็ว[เมื่อ ฌณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง]

[เช่น สฺยทะ]

66. รณฺเชรฺภาวกรณโยะ. [IV.1.66]

[ลบพยัญชนะที่ 5] ที่ รณฺช ฐาตุ เมื่อ ฌณฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง เมื่อเป็น ภาวะ(ความ)กรณะ (เครื่องมือ)

[เช่น รากะ]

67. วุขฉินิโณสุจ. [IV.1.67]
[ลบพยัญชนะที่ 5] ที่ รณฺหฺ ราชฺ เมื่อ วุข ปรตยยะ
และ ฉินิณฺ ปรตยยะตามหลัง ด้วย
[เช่น รหกะ ราชิ]
68. วุถุเหะ สุวเร'นฺธิ วา. [IV.1.68]
[ลบพยัญชนะที่ 5] ที่ วุถุหฺ ราชฺ เมื่อ ปรตยยะที่มีสระขึ้นต้น และเป็น อนิฏฺ (ไม่ต้องมี อิ
เชื่อม) ตามหลัง ก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น วรหกะ หรือ วุถุหกะ]
69. ยมมนตณคมา กุเวา. [IV.1.69]
[ลบพยัญชนะที่ 5] ที่ ยมฺ ราชฺ, มนฺ ราชฺ, ตณฺ ราชฺ และ คมฺ ราชฺ เมื่อ กุวิปฺ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น สยฺคฺ สัมคฺ ฯลฯ]
70. วิทฺวโนรา. [IV.1.70]
เปลี่ยนพยัญชนะที่ 5 เป็น อา เมื่อ วิฏฺ ปรตยยะ และ วณฺ ปรตยยะ ตามหลัง
[เช่น อนุชาะ, โคชาะ ชิชาวา ฯลฯ]
71. ฐฺญิ ขนินฺนิขนาม. [IV.1.71]
เปลี่ยนพยัญชนะที่ 5 ของราชฺต่อไปนี้เป็น อา คือ ขนฺ ราชฺ, สนฺ ราชฺ และ ขณฺ ราชฺ เมื่อ ปรตยยะ
ขึ้นต้นด้วย ฐฺญิ ตามหลัง
[เช่น ขาตะ]
72. เย วา. [IV.1.72]
เปลี่ยนพยัญชนะที่ 5 เป็น อา เมื่อ ย ตามหลังก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น ปฺรขา ย หรือ ปฺรขณฺย]
73. สณฺสุติเก วา. [IV.1.73]
เปลี่ยนพยัญชนะที่ 5 เป็น อา เมื่อ ติกฺ ปรตยยะตามหลัง ก็ได้ (ไม่บังคับ)
[เช่น สาคิยะ, สณฺคิยะ]
74. สฺมุริสฺมุลฺโยรฺมณฺโยตะ. [IV.1.74]
อา จะอยู่ในที่ของ โอ ของ สฺมุริ ราชฺ และ สฺมุลฺ ราชฺ เมื่อ ฌณฺ ปรตยยะตามหลัง ก็ได้
(ไม่บังคับ)
[เช่น วิสฺมุวาระหรือ วิสฺมุโพระ]
75. อิขฺหาตะ กุตุวิ. [IV.1.75]
อิตุ จะอยู่ที่ท้าย หา ราชฺ เมื่อ กุตุวา ปรตยยะ ตามหลัง

[เช่น หิตฺวา]

76. ทฺยติสฺยติมาสุถํ ทฺยคฺคฺณ. [IV.1.76]

อิติ จะอยู่ที่ท้าย โท ธาตุ, โส ธาตุ, มา ธาตุ และ สุธา ธาตุ เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และเป็น
เป็น อคฺณ ตามหลัง

[เช่น ทิตะ ทิตวานุ ทิติยะ ฯลฯ]

77. วา ฉาโตะ. [IV.1.77]

อิติ จะอยู่ที่ท้าย ฉา ธาตุ และ ศิ ธาตุก็ได้(ไม่บังคับ) [เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และเป็น
อคฺณ ตามหลัง]

[เช่น อวจุฉิตะ หรือ อวจุฉาตะ]

78. ทธาทฺรหิ. [IV.1.78]

เปลี่ยน ธา ธาตุเป็น หิ [เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และเป็น อคฺณ ตามหลัง]

[เช่น หิตะ]

79. จรผโลธฺย. [IV.1.79]

อุ จะมีในที่ของ อุ ของ จรุ ธาตุ และ ผลฺ ธาตุ เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และเป็น อคฺณ
ตามหลัง]

[เช่น จรุตะ]

80. ททฺ โท'ธะ. [IV.1.80]

เปลี่ยนธาตุที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา เป็น ททฺ ยกเว้น ธะธฺ ธาตุ [เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้นด้วย ต และเป็น
เป็น อคฺณ ตามหลัง]

[เช่น ทตฺตะ]

81. สุวราทฺอุปฺสฺรคฺคฺตฺ ตะ. [IV.1.81]

เปลี่ยนธาตุที่มีชื่อเฉพาะว่า ทา เป็น ต หลังอุปฺสฺรคฺคฺที่มีสระในที่สุด [เมื่อ ปรตฺยยะ ขึ้นต้น
ด้วย ต และเป็น อคฺณ ตามหลัง]

[เช่น ปฺรตฺตม]

82. ยปิ จาโท ชคฺธิ. [IV.1.82]

ชคฺธิ จะอยู่ในที่ของ อทฺ ธาตุ เมื่อ ยปฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง ด้วย

[เช่น ปฺรชคฺธิ]

83. ฆณฺโธธฺมสฺสฺตฺถะ. [IV.1.83]

ฆสฺตฺถ จะอยู่ในที่ของ อทฺ ธาตุ เมื่อ ฆณฺ ปรตฺยยะ และ อลฺ ปรตฺยยะ ตามหลัง

[เช่น ฆาสะ วิฆสะ ปฺรฆสะ]

84. กุตกุตวณฺธุ นิษฺจา. [IV.1.84]

กุต ปรตฺยยะ และ กุตวณฺธุ ปรตฺยยะ ชื่อว่า นิษฺจาปรตฺยยะ
[เช่น ชีรณะ ภินฺนะ]

จบปาฐะที่ 1 เรื่องกุต ตามวถุติของ ทุรคสิงหะ

85. ธาโตะ. [IV.2.1]

สูตรว่า ธาโตะ (ท้ายธาตุ) เป็นสูตรติดตามมา[ในสูตรต่อไป]

86. สปฺตมฺยูกฺตมฺปฺปทฺม. [IV.2.2]

บทที่กล่าวด้วยสัปตมวิภักติ ชื่อว่า อุปฺปะ

87. ตตฺ ปรํจฺ นาม เจตฺ. [IV.2.3]

บทชื่อว่า อุปฺปะ นั้นอยู่หน้าธาตุ
[เช่น กุมฺภการะ]

88. ตสฺย เตน สมฺมาสะ. [IV.2.4]

ความเป็นสมาสย้อมมีแก่บทอุปฺปะนั้นกับธาตุนั้น
[เช่น โคะ]

89. นาวยฺยนานมา. [IV.2.5]

ภาวสาธนะและสมาสย้อมไม่มีแก่บทอุปฺปะนั้นกับธาตุที่ลงกิตก์ปรตฺยยะอันเป็นอพยยะ
ยกเว้น อมฺ ธาตุ
[เช่น โภกฺตฺ กาละ, กาโล โภกฺตฺม]

90. ตฺถติยาทีนํ วา. [IV.2.6]

ภาวสาธนะและสมาสย้อมไม่มีแก่บทอุปฺปะที่มีตฺถติยาวิภักติอยู่ท้ายได้บ้าง
[เช่น มฺลเกโนปฺทํ กฺงฺกฺเต, มฺลโกปฺทํ กฺงฺกฺเต]

91. กฺตฺ. [IV.2.7]

สูตรว่า กฺตฺ (ชื่อว่า กิตก์ปรตฺยยะ) เป็นสูตรติดตามมา[ในสูตรต่อไป]

92. วาสุโป'สฺตฺริยาม. [IV.2.8]

กิตก์ปรตฺยยะที่มีเสียงไม่เสมอกันเป็นปรตฺยยะห้ามได้บ้างในที่มิใช่สตริลิงค์
[เช่น เจยม]

93. ตวฺยานีเยา. [IV.2.9]

ตวฺย ปรตฺยยะ และ อนีเย ปรตฺยยะชื่อว่า กิตก์
[สันสกฤตถือว่า ปรตฺยยะทั้งสองตัวนี้ชื่อว่า กิตก์ และมีชื่อว่า กตฺยปรตฺยยะ อีกด้วย]

[เช่น กรตุยม]

[สันสกฤตถือว่า ปัจจัยทั้งสองตัวนี้ชื่อว่า กิตก์ และมีชื่อว่า กิจจปัจจัย หรือกฤตยปัจจัย อีกด้วย]

94. สุวราทุยะ. [IV.2.10]

ลง ย ปรัตยยะท้ายสระ

[เช่น เจยม]

95. สกิสหิปรุคนตาจ. [IV.2.11]

ลง ย ปรัตยยะท้าย ศกฺ ชาติ, สหฺ ชาติ และชาติที่มี ป วรรณอยู่ท้าย

[เช่น ศกฺยม]

96. อาตฺขโนริจ. [IV.2.12]

ลง ย ปรัตยยะท้าย อา การันชาติ และ ขนฺ ชาติ และแปลงสระท้ายเป็น อิ

[เช่น เทยม]

97. ยมิมทิกทำ ตฺวนุปสรุค. [IV.2.13]

เมื่อไม่มีอุปสรรค ลง ย ปรัตยยะท้าย ยมฺ ชาติ, มทฺ ชาติ และ คทฺ ชาติ

[เช่น ยมฺยม]

98. จเรราชิจาตุเร. [IV.2.14]

ลง ย ปรัตยยะท้าย จรฺ ชาติ ในที่มี อาจฺ อุปสรรคและในที่มีไชฺครุ

[เช่น จรฺยม, อาจฺโย เทศะ]

99. ปณฺยวทฺยวรฺยา วิกรฺยครฺหฺยานิโรธ. [IV.2.15]

ศัพท์ว่า ปณฺย, วทฺย และ วรฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า ของควรรขาย, ผู้ควรรำหนิ และ สิ่งที่ไม่ดับไป

[เช่น ปณฺยม]

100. วหฺยํ กรณ. [IV.2.16]

วหฺย ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในกรณสาธนะ

[เช่น วหฺยํ ศกฺญม]

101. อรฺยະ สุวามิไวศฺยโย. [IV.2.17]

อรฺย ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า เจ้านาย และแพศย์

[เช่น อรฺยະ สุวามิ, อรฺยະ ไวศฺยโย]

102. อุปฺสรฺยา กาลฺยา ปฺรขเน. [IV.2.18]

อุปฺสรฺยา ศัพท์ที่ควรแก่เวลา ย่อมถูกให้สำเร็จในการตั้งครรรค์

[เช่น อุปสุธา เคาะ]

103. อชฺรยํ สํคเต จ. [IV.2.19]

อชฺรย ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า รวมกัน

[เช่น อชฺรยम्]

104. นามฺนิ วตะ กุยฺป จ. [IV.2.20]

เมื่อมีบทนามเป็นอุปปะทะ ลง กุยฺป ปรัตยยะ และ ย ปรัตยยะ ทำย วฑฺ ธาตุ

[เช่น พุรุโหมทฺยम्, พุรุหมวทฺยम्]

105. ภาว ภูวะ. [IV.2.21]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย ภู ธาตุในภาวสาธนะ

[เช่น พุรุหมภูยํ คตะ]

106. หนสฺต จ. [IV.2.22]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย หน ธาตุในภาวสาธนะ และแปลงพยัญชนะทำยธาตุเป็น ต

[เช่น พุรุหมหตฺยา]

107. วฤตฺทชฺรณีสฺตาสฺตฺตฺคฺหํ กุยฺป. [IV.2.23]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย วฤ ธาตุ, ทฤ ธาตุ, ชฺรณ ธาตุ, อี ธาตุ, สาส ธาตุ, สฺตฺ ธาตุ และ คฺห ธาตุ
ในภาวสาธนะ

[เช่น วฤตฺยะ]

108. ฤทฺฐปฺธจจากฺปิจฤเต. [IV.2.24]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำยธาตุที่มี ฤ อนุพันธ์ ยกเว้น กภฺ ธาตุ และ จฤฺ ธาตุ

[เช่น วฤตฺยम्]

109. ภฤโช'สฺหฺลยाम. [IV.2.25]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย ภฤช ธาตุ ในที่มีไซชื่อ

[เช่น ภรณम्]

110. คุโร'หิ'ปฺปฺรติภฺยา วา. [IV.2.26]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย คุรหฺ ธาตุที่อยู่หลัง อปี และ ปฺรติ อุปสรรคได้บ้าง

[เช่น อปีคฤหฺยम्, อปีคุราหฺยम्]

111. ปทปฺกษยโยศฺจ. [IV.2.27]

ลง กุยฺป ปรัตยยะทำย คุรหฺ ธาตุที่เป็นไปในอรรถว่า ส่วน และหมู่

[เช่น ปฺรคฤหฺยํ ปท]

112. เวา นิปฺลนฺทญํ กลฺลมนฺทชโยะ. [IV.2.28]
 เมื่อมี วิ อุปสรรค ลง กุยฺปฺ ปรตฺยยะทําย นิ ชาติ และ ปุ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า ความชั่ว และ
 ลูกศร
 [เช่น วินียะ กลฺลกะ]
113. กุฏฺฐณฺณิมถุขํ วา. [IV.2.29]
 ลง กุยฺปฺ ปรตฺยยะทําย กุฏ ชาติ, วุฏฺฐ ชาติ และ มถุข ชาติได้บ้าง
 [เช่น กุฏฺฐยม, การุຍ]
114. สุรฺยรฺยยาวยฺยยาะ กรฺตริ. [IV.2.30]
 ศัพท์ว่า สุรฺย, รฺย และ อวยฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในกัตตุสาธนะ
 [เช่น สุรฺยะ]
115. ภิกฺโขยฺทฺธเยา นเท. [IV.2.31]
 ศัพท์ว่า ภิกฺย และ อุทฺธย ย่อมถูกให้สำเร็จในเสียง
 [เช่น ภิกฺโย นทะ]
116. ปุຍฺยลฺลิตฺเตยา นกฺษฺตฺเร. [IV.2.32]
 ศัพท์ว่า ปุຍฺย และ ลฺลิตฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในนักษัตร
 [เช่น ปุຍฺยะ]
117. ยุกฺยํ ปตฺตฺเร. [IV.2.33]
 ยุกฺย ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในทางนก
 [เช่น ยุกฺยม]
118. กุฏฺฐญฺจยฺกฺปฺเย สํชฺฌายาม. [IV.2.34]
 ศัพท์ว่า กุฏฺฐญฺจย และ กฺปฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในชื่อ
 [เช่น กุฏฺฐญฺจยา วฺริหะ]
119. ฤวฺรณฺวຍ္ဍနာနုตาတု ฆຍ္ဍ. [IV.2.35]
 ลง ฆຍ္ဍ ปรตฺยยะทําย ฤ วัฒนฺตชาติและชาติที่มีพยัญชนะอยู่หลัง
 [เช่น การุຍ]
120. อาสุຍฺวปฺริปฺปิตรฺปิทภิจมํ จ. [IV.2.36]
 ลง ฆຍ္ဍ ปรตฺยยะทําย สฺ ชาติที่มี อางฺ บทหน้า, ยฺ ชาติ, วปฺ ชาติ, รปฺ ชาติ, ลปฺ ชาติ, ตรปฺ ชาติ,
 ทภฺ ชาติ และ จมฺ ชาติ
 [เช่น อาสาวยม]

121. อุวรรณาทาศุยก. [IV.2.37]

เมื่อปรากฏความแน่นอน ลง ฌยณ ปรตยยะท้ายอุวันฉนัตธาตุ
[เช่น นาวุยม]

122. ปาโรธรมานสามิเชนุโยะ. [IV.2.38]

ลง ฌยณ ปรตยยะท้าย ปา ธาตุ และ ธา ธาตุ อันเป็นไปในอรรถว่า ปริมาณ และสามิเชนุ
[เช่น ปายย มานม]

123. ปุราโงรฺณิโย'สํมตานิตุโยะ สุวรวตุ. [IV.2.39]

ลง ฌยณ ปรตยยะท้าย นิ ธาตุที่อยู่หลัง ปุร และ อาจ อุปสรรค อันเป็นไปในอรรถว่า สิ่งที่ไม่พึงสมมุติและความไม่เที่ยง และ ฌยณ ปรตยยะนั้นเป็นเหมือนสระ
[เช่น ปุณายยสุเจาระ]

124. สัจฺจิกฺกฏปะ กุรเตา. [IV.2.40]

เมื่อควรกล่าวอรรถว่า บุษา ลง ฌยณ ปรตยยะท้าย จิ ธาตุที่มี สม อยู่หน้า และท้าย ปา ธาตุที่มี กุณฺฏ อยู่หน้า

[เช่น สญฺจาเยะ กุรฺตฺตะ]

125. ราชสุยฺสุจ. [IV.2.41]

ราชสุย ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น ราชสุยะ กุรฺตฺตะ]

[ราชสุยะเป็นการบูชาญฺญประเภทหนึ่งอันมหाराชพระองค์เดียวเป็นผู้บูชาพร้อมด้วยพระญาติวงศ์ของท้าวเธอ]

126. สํนายฺยนิกาเยยา หวิรฺณิवासโยะ. [IV.2.42]

ศัพท์ว่า สํนายฺย และ นิกายฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า เนยใส และที่อยู่

[เช่น สํนายฺยม หวิระ]

127. ปริจาโยปจายฺยวาคฺเณา. [IV.2.43]

ศัพท์ว่า ปริจาโย และ อุปจายฺย ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า ไฟ

[เช่น ปริจาโย'คุนิ]

128. จิตฺยาคุนิจิตฺเต จ. [IV.2.44]

ศัพท์ว่า จิตฺยา และ คุนิจิตฺตา ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น จิตฺโย'คุนิ]

129. อมาวสุยา วา. [IV.2.45]

ศัพท์ว่า อมาวสุยา ย่อมถูกให้สำเร็จได้บ้าง

[เช่น อมาวาสยา, อมาวาสยา]

130. เต กฤตฺยาะ. [IV.2.46]

ตฺว ย ปรตฺยยะเป็นต้นเหล่านั้นชื่อว่า กฤตฺยปรตฺยยะ (กฤตฺยปรตฺยย)

131. วุณฺตฺยเจา. [IV.2.47]

ลง วุณฺ ปรตฺยยะ และ ตฺยเจา ปรตฺยยะ

[เช่น ปาจกะ, ปกฺตา]

132. อจุ ปจาทิกฺยศฺจ. [IV.2.48]

ลง อจุ ปรตฺยยะท้าย ปจ ชาติเป็นต้น

[เช่น ปจะ]

133. นนฺตฺยาทเรยฺ. [IV.2.49]

ลง ย ปรตฺยยะท้าย นนฺต ชาติเป็นต้น

[เช่น นนฺตนะ]

134. คุรฺหาทเรณินฺ. [IV.2.50]

ลง ณิน ปรตฺยยะท้าย คุรฺห ชาติเป็นต้น

[เช่น คุรฺหิ]

135. นามฺยฺอุปบริกฺฤตฺยชฺฌา กะ. [IV.2.51]

ลง ก ปรตฺยยะท้ายชาติที่มีอุปธา (II.1.11)ชื่อว่า นามิ(I.1.7), ปรี ชาติ, กฤ ชาติ, คฤ ชาติ และ ชฺฌา ชาติ

[เช่น วิกฺฤษณะ]

136. อุปฺสฺรเก ตฺวาโต ทะ. [IV.2.52]

เมื่อมีอุปสฺรรค ลง ท ปรตฺยยะท้าย อา การันตฺยชาติ

[เช่น สฺฤละ]

137. เชตฺยทฺยติปาณฺรทฺมะ สะ. [IV.2.53]

ลง ศ ปรตฺยยะท้าย เช ชาติ, ทฺยติ ชาติ, ปา ชาติ, ฌร ชาติ และ ฐ ชาติ

[เช่น อฺทฺยชะ]

138. สาทิสาทิเวทฺยเทจิจิตฺตาริปาริณฺปิณฺทำ ตฺวนฺอุปฺสฺรเก. [IV.2.54]

เมื่อไม่มีอุปสฺรรค ลง ศ ปรตฺยยะท้าย สทฺ ชาติ, สทฺ ชาติ, วิทฺ ชาติ จฺรทิกณะ, □ อฺเทชฺ ชาติ, □ จิตฺ ชาติ, ฐติ ชาติ, ปฺติ ชาติ, ลิณฺปิ ชาติ และ วิทฺ ชาติ รุททิกณะ

[เช่น สาทยะ]

139. วา ชฺวลาทิกฺยนิโง ณะ. [IV.2.55]

ลง ณ ปรตฺยยะท้าย ชฺวล ชาติเป็นต้น, ท ชาติ, นิ ชาติ และ ญ ชาติได้บ้าง

[เช่น ชวละ, ชวาละ]

140. สมาโงะ สรุวะ. [IV.2.56]

เมื่อมี สมุ และ อาจ อุปสรรค ลง ณ ปรตยยะทำย สรุ ชาติ

[เช่น ตำรา]

141. อเว หุโสะ. [IV.2.57]

เมื่อมี อว อุปสรรค ลง ณ ปรตยยะท้าย หร ชาติ และ สิ ชาติ

[เช่น อวหาระ]

142. ทิหิตฺติคฺคตฺธิยํสวสํวชฺชยตีณฺศยาตำ จ. [IV.2.58]

ลง ณ ปรตยยะท้าย ทิหุ ธาตุ, ลิหุ ธาตุ, ศุลิษ ธาตุ, ศุวสุ ธาตุ, วุยธู ธาตุ, อิ ธาตุที่มี อดิ อยู่หน้า,
ศุไย ธาตุ และ อา การ์นธธาตุ

[เช่น เทหะ]

143. **คุรุเหรุวา.** [IV.2.59]

ลง ณ ปรตยยะท้าย กรห ธาตได้บ้าง

[เช่น คราหะ, ครหะ]

144. เเคเห ตวก. [IV.2.60]

เมื่อปรากฏorrว่า บ้าน ลง ตก ปรตยยะท้าย ครห ชาติ

[เช่น คฤหัม]

145. **ศีลุปินิ วุชฺ.** [IV.2.61]

เมื่อปรากฏการณ์ว่า คีตปิ่น ลง ภูเขา ปรตยยะ

[เช่น นรุตกะ]

146. កស្ម័កះ. [IV.2.62]

ลง ถก ปรึตยยะ ไค ธาตุ

[เช่น คากะ]

147. ឈុយ្យា ច. [IV.2.63]

๓.๑๖ ทง นุยุญ ปรัตยยะคัวย

[เช่น คายนะ]

148. หะ กาลวูรีหุโยะ. [IV.2.64]

ลง ฌยญ ปรัตยยะท่าย หา ธาตุที่เป็นไปในอรรถว่า กาล และข้าวเปลือก

[เช่น หายนะ สวรรค์]

149. อาติษยกะ. [IV.2.65]

เมื่อปรากฏความปรารถนา ลง ออก ปรตยยะ

[เช่น ชีวกะ]

150. ปุรุสุตฺตถวํ สาธุการิณิ. [IV.2.66]

ลง ออก ปรีตยยะท่าย ปุรุ ชาติ, สุรุ ชาติ, สตุ ชาติ และ ลู ชาติ ในอรรถสาธุการี (กระทำอย่างดี)

[เช่น สาธุปรวกะ]

จบปาทีที่ 2 เรื่องกถิต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

151. กรุณฺณณ. [IV.3.1]

เมื่อมีอุปปะเป็นบทกรรม ลง อนุ ปรีตยยะ

[เช่น กุมภการะ]

152. หุวาวมฺสฺจ. [IV.3.2]

ลง อนุ ปรีตยยะท่าย เหว ชาติ, วา ชาติ และ มา ชาติ

[เช่น สุวรุคหุวายะ]

153. ศีลิกามิกฺขุยาจริโก โณ. [IV.3.3]

ลง ณ ปรีตยยะท่าย ศีล ชาติ, กาม ชาติ, กข ชาติ และ จรุ ชาติที่มี อาจ อยู่หน้า

[เช่น มาสศีลา สุตริ, มาสคามมา สุตริ, มาสภกษา สุตริ]

154. อาโต'นฺอุปฺสรุคาคฺ กะ. [IV.3.4]

ลง ก ปรีตยยะท่าย อา การันตชาติที่ไม่มีอุปสรรค

[เช่น โคทะ]

155. นามฺนิ สฺถสฺจ. [IV.3.5]

เมื่อมีบทนามเป็นอุปปะ ลง ก ปรีตยยะท่าย สฺถา ชาติและ อา การันตชาติ

[เช่น กจุปะ, คุรามสฺสฺถะ]

156. ตฺนุทฺโสโกโยะ ปริมฺฤชาปฺนุโทะ. [IV.3.6]

เมื่อมีอุปปะคือ ตฺนุท ศัพท์ และ โสโก ศัพท์ ลง ก ปรีตยยะท่าย มฤช ชาติที่มี ปริ อยู่หน้า

และ นุท ชาติที่มี ปฺร อยู่หน้า

[เช่น ตฺนุทปริมฤชะ]

157. ปฺเร ทาษฺณะ. [IV.3.7]

เมื่อมีอุปปะเป็นบทกรรมและ ปฺร อุปสรรค ลง ก ปรีตยยะท่าย ทา ชาติและ ษฺณ ชาติ

[เช่น ปฺรปาปฺรปะ]

158. สมิ ขุยะ. [IV.3.8]

เมื่อมีอุปปะเป็นบทกรรมและ สมิ อุปสรรค ลง ก ปรีตยยะท่าย จกุช ชาติ

[เช่น คัมภีระ]

168. ศีโงธิกรณ จ. [IV.3.18]

เมื่อมีอุปปทเป็นอธิกรณะ ลง อหุ ปรัตยยะท่าย ศิ ธาตุ

[เช่น ขศยะ]

169. จรณญะ. [IV.3.19]

เมื่อมีอุปปทเป็นอธิกรณะ ลง ญ ปรัตยยะท่าย จร ธาตุ

[เช่น กุจรณะ]

170. ปุโร'ครโต'ครณ สรตะ. [IV.3.20]

เมื่อมีอุปปทคือ ปุโร' คัพท, □ อครต' คัพท และ อคร' คัพท ลง ญ ปรัตยยะท่าย สร ธาตุ

[เช่น ประสรี]

171. ปุรว กรตริ. [IV.3.21]

เมื่อมีอุปปทเป็นกัตตา คือ ปุรว' คัพท ลง ญ ปรัตยยะ

[เช่น ปุรวะ สรตติ ปุรวสระ]

172. กุโณ เหตุตาจันดูยานุโลมยฆวศพท'สูลกกลหคาลา'วราจาสูต'รมน'ต'รป'เท. [IV.3.22]

เมื่อปรากฏเหตุ, ตัสนิลยะ และการกล้อยตามในกัมมุปทะ ยกเว้น ศพท' คัพท, โส'ลค' คัพท, กลห' คัพท, คาลา' คัพท, วรา' คัพท, จา'ญ' คัพท, สู'ต'ร' คัพท, มน'ต'ร' คัพท และ ปท' คัพท ลง ญ ปรัตยยะท่าย กุ ธาตุ

[เช่น สุราทุธกร]

173. ตทา'ท'ยา'ท'ย'น'ต'น'น'ต'การ'พ'น'พ'า'ห'ว'ห'ร'ท'ิ'ว'า'ว'า'น'ิ'ส'า'ป'ร'ภ'า'ภ'า'ศ'จ'ิต'ร'ก'ร'ต'ต'น'น'น'ที่'ก'ิล'ิ'ป'ลิ'ว'ล'ิ'ก'ก'ติ'เก'ษ'ต'ร'ข'ง'ฆ'า'น'ร'ร'ุ'ธ'ส'า'ข'ยา'ส' จ. [IV.3.23]

เมื่อมีกัมมุปทะคือ ตท' คัพท, อา'ท'ิ' คัพท, อน'ต' คัพท, อน'น'ต' คัพท, การ' คัพท, พ'น' คัพท, พ'า'ห' คัพท, อ'ห'ส' คัพท, ท'ิ'ว'า' คัพท, วิ'ภ'า' คัพท, น'ิ'ส'า' คัพท, ป'ร'ภ'า' คัพท, ภ'า'ส' คัพท, จ'ิต'ร' คัพท, ก'ร'ต'ต'น' คัพท, น'าน'ท'ิ' คัพท, □ ก'ิ' คัพท, ล'ิ'ป' คัพท, ล'ิ'ว' คัพท, พ'ล'ิ' คัพท, ภ'ก'ุ'ต'ิ' คัพท, เก'ษ'ต'ร' คัพท, ข'ง'ฆ'า' คัพท, ธ'น'น'ย' คัพท, อ'ร' คัพท และ ส'ง'ข'ยา'คัพท ลง ญ ปรัตยยะท่าย กุ ธาตุ

[เช่น ตตุกระ]

174. ภฤเตา กรุมศพเท. [IV.3.24]

เมื่อปรากฏการรับจ้าง และมีอุปปทคือ กรุม' คัพท ลง ญ ปรัตยยะท่าย กุ ธาตุ

[เช่น กรุมกระ]

175. อีระ สุตมพศกฤโตะ. [IV.3.25]

เมื่อมีอุปปทคือ สุตมพ' คัพท และ ศกฤ'ต' คัพท ลง อ' ปรัตยยะท่าย กุ ธาตุ

[เช่น สุตมฺพกริระ]

176. หรฺเตรฺทฤติณณโยะ ปเตา. [IV.3.26]

เมื่อมีอุปปทะคือ ทฤติ ศัพท์ และ นณ ศัพท์ ลง อิ ปรัตยยะท้าย หรฺ ธาตุในอรรธว่า สัตว์สี่เท้า

[เช่น ทฤติหริระ ปศุระ]

177. ผลมฺลระชะสุ กุรฺหะ. [IV.3.27]

เมื่อมีอุปปทะคือ ผล ศัพท์, มล ศัพท์ และ รัช ศัพท์ ลง อิ ปรัตยยะท้าย กุรฺหฺ ธาตุ

[เช่น ผลเอกรฺหิระ]

178. เทวาทโยราเปะ. [IV.3.28]

เมื่อมีอุปปทะคือ เทว ศัพท์ และ วาต ศัพท์ ลง อิ ปรัตยยะท้าย อาปฺ ธาตุ

[เช่น เทวาปิระ]

179. อาตุโมทรกุกฺษิณฺญ ภฤณะ จิระ. [IV.3.29]

เมื่อมีอุปปทะคือ อาตุมนฺ ศัพท์, □อุทร ศัพท์ และ กุกฺษิณฺ ศัพท์ ลง จิ ปรัตยยะท้าย ภฤ ธาตุ

[เช่น อาตุมฺกิริระ]

180. เอชะ ขศฺ. [IV.3.30]

ลง ขศฺ ปรัตยยะท้าย เอชฺ ธาตุ

[เช่น องฺกเมษชะ]

181. สุนิสุตฺนมฺลฺลชฺฌลาสุยฺปฺมุเปญฺญ เณฺฐะ. [IV.3.31]

เมื่อมีอุปปทะคือ สุนิ ศัพท์, □สุตฺน ศัพท์, มฺลฺลชฺ ศัพท์, ฌล ศัพท์, อาสุย ศัพท์ และ ปฺมุเป ศัพท์

ลง ขศฺ ปรัตยยะท้าย เณ ธาตุ

[เช่น สุตฺนธชะ]

182. นาทีกรมฺมุญฺปิณณณาสิกาสุ ฐมฺสจฺ. [IV.3.32]

เมื่อมีอุปปทะคือ นาที ศัพท์, □กร ศัพท์, มฺมุญฺปิณณ ศัพท์, ปาณิ ศัพท์ และ นาสิกาศัพท์ ลง ขศฺ

ปรัตยยะท้าย ฐมา ธาตุ และ เธ ธาตุ

[เช่น นาทีธมะ]

183. วิฐฺวฺรฺสุตฺติเลฆฺ ตูทะ. [IV.3.33]

เมื่อมีอุปปทะคือ วิฐฺ ศัพท์, อฺรฺ ศัพท์ และ ตฺติล ศัพท์ ลง ขศฺ ปรัตยยะท้าย ตูทฺ ธาตุ

[เช่น วิฐฺตฺทูทะ]

184. อสุรฺโยคุรฺโยรฺทฤศะ. [IV.3.34]

เมื่อมีอุปปทะคือ อสุรฺย ศัพท์ และ อฺคุรฺ ศัพท์ ลง ขศฺ ปรัตยยะท้าย ทฤศฺ ธาตุ

[เช่น อสุรฺยฺปศฺยานิ มฺขานิ]

185. ลลาฏ ตปะ. [IV.3.35]

เมื่อมีอุปปทะคือ ลลาฏ ศัพท์ ลง ขศุ ปรัตยยะท้าย ตปะ ชาติ

[เช่น ลลาฏตปะ]

186. มิตนขปริมาณู ปจะ. [IV.3.36]

เมื่อมีอุปปทะคือ มิต ศัพท์, นข ศัพท์ และศัพท์แสดงปริมาณ ลง ขศุ ปรัตยยะท้าย ปจ ชาติ

[เช่น มิตปจา พุราหุณ]

187. กุล อุทฺธุโขทวโหะ. [IV.3.37]

เมื่อมีอุปปทะคือ กุล ศัพท์ ลง ขศุ ปรัตยยะท้าย รุช ชาติที่มี อุตุ บทหน้า และ วห ชาติที่มี
อุตุ บทหน้า

[เช่น กุลมฺทฺธุชา นที]

188. วหฺลลิหากรฺลิหปฺรตเปรมทาสุจ. [IV.3.38]

ศัพท์ว่า วหฺลลิห, อกรฺลิห, ปฺรตป และ อิริมท ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น วหฺลลิหา เคาะ]

189. วทะ ขะ ปฺริยวสโยะ. [IV.3.39]

เมื่อมีอุปปทะคือ ปฺริย ศัพท์ และ วส ศัพท์ ลง ข ปรัตยยะท้าย วท ชาติ

[เช่น ปฺริยวทะ]

190. สรวฺกฺลากรฺกริเยษฺ กษะ. [IV.3.40]

เมื่อมีอุปปทะคือ สรว ศัพท์, กฺล ศัพท์, อกร ศัพท์ และ กริเย ศัพท์ ลง ข ปรัตยยะท้าย กษ ชาติ

[เช่น สรวฺกษะ ขละ]

191. กยฺรติเมเมษฺ กฤณะ. [IV.3.41]

เมื่อมีอุปปทะคือ กย ศัพท์, ฤติ ศัพท์ และ เมษ ศัพท์ ลง ข ปรัตยยะท้าย กฤ ชาติ

[เช่น กยฺกระ]

192. เกษมปฺริยมเทฺรฆวณฺ จ. [IV.3.42]

เมื่อมีอุปปทะคือ เกษม ศัพท์, ปฺริย ศัพท์ และ มทร ศัพท์ ลง ข ปรัตยยะ และ อนฺ ปรัตยยะ
ท้าย กฤ ชาติ

[เช่น เกษมฺกระ]

193. ภาวกรณโยสฺตุวาติเต ฐะ. [IV.3.43]

เมื่อมีอุปปทะคือ อาศิต ศัพท์ ลง ข ปรัตยยะท้าย ฐ ชาติ ในภาวสาธนะและกรณสาธนะ

[เช่น อาศิตมฺภว]

194. นามฺนิ ตฤฏฏวฤตฺติจาริตปิทมิสหํ สํขุณฺณายามฺ. [IV.3.44]

เมื่อมีอุปปทะเป็นบทนาม ลง ข ปรัตยยะในชื่อท้าย ตฤฏ ฐาตุ, □ ฤฏ ฐาตุ, □ วฤ ฐาตุ, □ จิ
ฐาตุ, □

ธฤ ฐาตุ, □ ตปฺ ฐาตุ, □ ทมฺ ฐาตุ, และ สหฺ ฐาตุ

[เช่น รเถน ตรตีติ รติตรม]

195. คมศฺจ. [IV.3.45]

ลง ข ปรัตยยะท้าย คม ฐาตุด้วย

[เช่น ภูษงฺกมะ]

196. อุโรวิหยาโยสุรวีหา จ. [IV.3.46]

เมื่อมีอุปปทะคือ อฺรศฺ ศัพฺท์ และ วิหาศฺ ศัพฺท์ ลง ข ปรัตยยะท้าย คม ฐาตุ และแปลงเป็น
อฺร และ วิห

[เช่น อฺรฺกมะ]

197. โท'สํขุณฺณายามปี. [IV.3.47]

ลง ฑ ปรัตยยะท้าย คม ฐาตุ ในชื่อและมีชื่อ

[เช่น ภูษกะ]

198. วิหงฺกตฺตฺรํกฺกฺขงฺกาคศฺจ. [IV.3.48]

ศัพฺท์ว่า วิหงฺก, ตฺรํก และ กฺขงฺก ย่อมถูกให้สำเร็จ[ด้วย ฑ ปรัตยยะ]

[เช่น วิหงฺกะ]

199. อนฺยุโตปี จ. [IV.3.49]

ลง ฑ ปรัตยยะท้าย คม ฐาตุ และธาตุอื่นด้วย

[เช่น วารุโ จ หัสะ]

200. หนฺเตะ กรุมณฺญาตีรฺกตฺโยะ. [IV.3.50]

เมื่อมีอุปปทะเป็นบทกรรม ลง ฑ ปรัตยยะท้าย หน ฐาตุอันเป็นไปในอรรถว่า ปรารธนา และไป

[เช่น ศตฺรุหะ]

201. อปาตุ เกลสฺตมโสะ. [IV.3.51]

เมื่อมีอุปปทะคือ เกลส ศัพฺท์ และ ตมศฺ ศัพฺท์ ลง ฑ ปรัตยยะท้าย หน ฐาตุที่อยู่หลัง อป
อุปสรรค

[เช่น เกลศापหะ]

202. กุมารศีรฺษโยรฺุณฺนิ. [IV.3.52]

เมื่อมีอุปัทวเหตุคือ กุมาร ศัพท และ ศิริษ ศัพท ลง ฉิน ประดิษฐานท้าย หน ธาตุ
[เช่น กุมารภาณี]

203. ฤค ลกษณ ขยายปติโยธ. [IV.3.53]

เมื่อมีอุปัทวเหตุคือ ขยาย ศัพท และ ปติ ศัพท ลง ฤค ประดิษฐานในกัตตุสาธนะที่มีอรรถลักษณะ
[เช่น ขยายณีนี พุราหุณณะ]

204. อมณุษยกรตุเก'ปี จ. [IV.3.54]

เมื่อมีกัตตามิใช่มณุษย์ ลง ฤค ประดิษฐานด้วย
[เช่น ขยายณีสติลกะ]

205. หสฺติพาหุกปาณฺญ สกฺเตา. [IV.3.55]

เมื่อปรากฏอรรถว่า สามารถ และมีอุปัทวเหตุคือ หสฺติ, พาหุ และ กปาณ ลง ฤค ประดิษฐาน
ท้าย หน ธาตุ
[เช่น หสฺติณณะ, พาหุณณะ]

206. ปาณิมตาทเมา ศิลฺปิณี. [IV.3.56]

เมื่อปรากฏกัตตาที่เป็นศิลปิน ศัพทว่า ปาณิม และ ตาทเม ย่อมถูกให้สำเร็จ
[เช่น ปาณิมะ, ตาทเม]

207. นคฺนปลิตปรยานธสฺถูลสฺถกาทเยษวภูตตทภาวษุ กฤณฺละ สยฺญ กรณ. [IV.3.57]

เมื่อมีอรรถว่า อภุตตทภาวะ (ความมีของสิ่งนั้นที่ไม่เคยมี) และมีอุปัทวเหตุคือ นคฺน, ปลิต,
ปรีย, อนธ, สยฺญ, สยฺญ และ อาทฺย ลง ฤค ประดิษฐานท้าย ฤค ธาตุ
[เช่น นคฺนกรณ ทฺยตม]

208. ภูว ชยฺญชุกเณา กรฺตริ. [IV.3.58]

เมื่อปรากฏอรรถกัตตา ลง ชยฺญ และ ชุกเณ ประดิษฐานท้าย ฤค ธาตุ
[เช่น นคฺนมวชยฺญ, นคฺนมวชุกเณ]

209. ภโ ช วิณฺ. [IV.3.59]

ลง วิณฺ ประดิษฐานท้าย ภช ธาตุ
[เช่น อรฺทฺธภา]

210. สหสฺถนุทฺติ. [IV.3.60]

ลง วิณฺ ประดิษฐานท้าย สห ธาตุในฉันทลักษณะ
[เช่น คุราชา]

211. วหสฺจ. [IV.3.61]

ลง วิณฺ ประดิษฐานท้าย วห ธาตุด้วย

[เช่น ปรัชญา]

212. อนติ ทศจ. [IV.3.62]

เมื่อมีอุปัทวคือ อนติ ศัพท์ ลง วิณฺ ปรตยยะท้าย วห ธาตุ และแปลง อนติ เป็น ท

[เช่น อนทวน]

213. ทุหะ โก ฆนฺจ. [IV.3.63]

ลง ก ปรตยยะท้าย ทุห ธาตุ และแปลงพยัญชนะที่สุทธธาตุเป็น ฆ

[เช่น พุทหมุทมา เคา]

214. วิญฺ คุรมิคมฺขนิสนิชนาม. [IV.3.64]

ลง วิญฺ ปรตยยะท้าย คุรม, คม, ขน, สน และ ชน ธาตุ

[เช่น อกรรม]

215. มนฺตุเร สุเวตวหฺกตฺสโปโรทาธวชฺโย วิณฺ. [IV.3.65]

ลง วิณฺ ปรตยยะในอรรถว่า มนฺ ต้าย วห ธาตุที่มี เสวต อยู่หน้า, สนฺ ธาตุที่มี อุกฺ อยู่หน้า, ทาธ ธาตุที่มี ปฺรสุ อยู่หน้า และ ยช ธาตุที่มี อว อยู่หน้า

[เช่น เสวตว อินฺทุระ]

216. อาโต มนฺกวนิพนฺวิจ. [IV.3.66]

ลง มนฺ ปรตยยะ, กวนิปฺ ปรตยยะ และ วิจ ปรตยยะท้าย อา การันตธาตุ

[เช่น สุตมา]

217. อนฺเยภโย’ปี ทตฺตฺยฺนฺเต. [IV.3.67]

ปรตยยะเหล่านี้ย่อมปรากฏแม้ในเบื้องหลังจากธาตุอื่น

[เช่น สุตฺรมา]

218. กฺวิปฺ จ. [IV.3.68]

ลง กฺวิปฺ ปรตยยะด้วย

[เช่น อุตฺต]

219. วห ปณฺจยฺยา ภูริเส. [IV.3.69]

เมื่อมีอุปัทวคือ วห ศัพท์ที่มีปัญหามีวิภักติอยู่ท้าย ลง กฺวิปฺ ปรตยยะท้าย ภูริศ ธาตุ

[เช่น วหฏ]

220. สฺกฺโส’นฺทเก. [IV.3.70]

เมื่อมีอุปัทวอื่นจาก อุตก ศัพท์ ลง กฺวิปฺ ปรตยยะท้าย สฺปฤศ ธาตุ

[เช่น ฆฤตสฺปฤ]

221. อโท’นฺน. [IV.3.71]

เมื่อมีอุปปทะอื่นจาก อนุน ศัพทํ ลง กุวิปํ ปรัตยยะท่าย อทุ ธาตุ
[เช่น ศสฺยาตุ]

222. กุรวเย จ. [IV.3.72]

เมื่อมีอุปปทะคือ กุรวเย ศัพทํ ลง กุวิปํ ปรัตยยะท่าย อทุ ธาตุ
[เช่น กุรวฺยาตุ]

223. ฤาตุวิกฺทชฺฤทชฺสุรฺกฺทวิคฺษณฺิสฺจ. [IV.3.73]

ฤาตุวิก ศัพทํ, ทชฺฤก ศัพทํ, สุรฺก ศัพทํ, ทิก ศัพทํ และ อุคฺษณิก ศัพทํ ย่อมถูกให้สำเร็จ
[เช่น ฤาตุวิก]

224. สตุสฺทฺฐริชฺทฺรหฺทฺหฺยฺวิภิกฺทฺจฺฉินฺนิราชามฺปสฺรฺเค'ปฺ. [IV.3.74]

เมื่อมีอุปปทะที่เป็นอุปสรรค ลง กุวิปํ ปรัตยยะท่าย สทฺ ธาตุ, สฺฐ ธาตุ, ทฺฐิยฺ ธาตุ, ทฺรหฺ ธาตุ,
ทฺหฺ ธาตุ, ยฺชฺ ธาตุ, วิภฺ ธาตุ, ภิกฺ ธาตุ, ฉินฺ ธาตุ, ชฺ ธาตุ, นี ธาตุ และ ราชฺ ธาตุ
[เช่น อุปสฺต]

225. กรฺมณฺยฺปฺมานฺ คฺยฺทาเท ทฺศฺษฺณฺกฺสเกา จ. [IV.3.75]

เมื่อมีอุปปทะมี คฺยฺตฺ ศัพทํเป็นต้นอันเป็นอุปมานะ ลง ฏกฺ ปรัตยยะ และ สกฺ ปรัตยยะ
ท่าย ทฺศฺ ธาตุในอรรธกรรม[อันเป็นอุปไมย]
[เช่น คฺยฺทาเทศ]

226. นามฺนฺยฺชาเตา ฉินฺนิสฺตาจฺฉิลฺย. [IV.3.76]

เมื่อมีอุปปทะอันเป็นนามอื่นจาก ชาติ ศัพทํ ลง ฉินฺนิ ปรัตยยะในอรรธตฺสลิละ
[เช่น อุคฺษณ โภชี]

227. กรฺตฺรฺยฺปฺมาน. [IV.3.77]

เมื่อมีอุปปทะที่เป็นกัตตุจาก ลง ฉินฺนิ ปรัตยยะท่ายธาตุในอรรธอุปมานะ
[เช่น อุคฺษณ โกรสี]

228. วฺรฺตฺาภิกฺษณฺโยสฺจ. [IV.3.78]

ลง ฉินฺนิ ปรัตยยะในอรรธว่า ความประพฤติและความเกิดขึ้นบ่อยๆ
[เช่น อศฺรฺทฺธ โภชี]

229. มนฺะ ปฺวฺจฺจาตฺร. [IV.3.79]

ลง ฉินฺนิ ปรัตยยะท่าย มนฺ ธาตุ และตั้งอยู่เหมือนปงฺลึงค์
[เช่น ปฏฺมานี]

230. ขสฺจฺาตฺมเน. [IV.3.80]

ลง ข ปรัตยยะในอรรธว่า ตน

[เช่น วิทวมมานินี, วิทฐิมมุนยา]

231. กรณ'เตเต ยชะ. [IV.3.81]

เมื่อมีอุปปะทะที่เป็นกรณะ ลง ฉนิ ปรัตยยะท่าย ยช ชาติที่เป็นไปในอดีตกิริยา

[เช่น อคฺนิษฺโฏมยาซี]

232. กรุมฉิ หนะ กุตุสายาม. [IV.3.82]

เมื่อมีอุปปะทะที่เป็นกรรม และปรากฏอรรถว่ารังเกียจ ลง ฉนิ ปรัตยยะท่าย หน ชาติ

[เช่น ปิตุณฺมาตี]

233. กุวิฬ พุรหุมภฺรณวฤตฺเธ. [IV.3.83]

เมื่อมีอุปปะทะคือ พุรหุม ศัพท, ภฺรณ ศัพท และ วฤตฺร ศัพท ลง กุวิฬ ปรัตยยะท่าย หน ชาติ

[เช่น พุรหุมหา]

234. กุฉณะ สฺปฺนุญฺปาปกรุมมนฺตรปทฺษ. [IV.3.84]

เมื่อมีอุปปะทะคือ สฺ ศัพท, ปฺนุญ ศัพท, ปาป ศัพท, กรุม ศัพท, มนฺตร ศัพท และ ปท ศัพท

ลง กุวิฬ ปรัตยยะท่าย กุฉ ชาติ

[เช่น สฺกฺกฺ]

235. โสเม สฺฉณะ. [IV.3.85]

เมื่อมีอุปปะทะคือ โสเม ศัพท ลง กุวิฬ ปรัตยยะท่าย สฺฉณ ชาติ

[เช่น โสเมสฺ]

236. เจริญนา. [IV.3.86]

เมื่อมีอุปปะทะคือ อคฺนิ ศัพท ลง กุวิฬ ปรัตยยะท่าย จิ ชาติ

[เช่น อคฺนิจิตฺ]

237. วิกรีย อินฺ กุตุสายาม. [IV.3.87]

เมื่อปรากฏอรรถว่า รังเกียจ ลง อินฺ ปรัตยยะท่าย กริ ชาติที่มี วิ อยู่หน้า

[เช่น โสเมวิกรีย]

238. ทฤเศ กฺวนิฬ. [IV.3.88]

ลง กฺวนิฬ ปรัตยยะท่าย ทฤศ ชาติ

[เช่น เมรุตฤศวา]

239. สหราชโฆรฺยชะ. [IV.3.89]

เมื่อมีอุปปะทะคือ สห ศัพท และ ราชน ศัพท ลง กฺวนิฬ ปรัตยยะท่าย ยช ชาติ

[เช่น สหยชฺวา]

240. กุฉณฺจ. [IV.3.90]

ลง กุณิปลุ ปรัตยยะท่าย กุฏ ชาติ

[เช่น สหกุฏตวา]

241. สปปตมีปญจมนุเต ชนงุทะ. [IV.3.91]

เมื่อมีอุปปะที่มีสปปตมีวิภักติและปญจมีวิภักติอยู่ท่าย ลง ท ปรัตยยะท่าย ชน ชาติ

[เช่น ชลชั]

242. อนนุตราปี จ. [IV.3.92]

แม้เมื่อมีอุปปะอื่น ก็ลง ท ปรัตยยะท่าย ชน ชาติ

[เช่น อชะ]

243. นิษฐา. [IV.3.93]

ลง นิฐฐปรัตยยะ

[เช่น กุฏตะ, กุฏตวาน]

244. งุณิปลุ สุตโยชะ. [IV.3.94]

ลง งุณิปลุ ปรัตยยะท่าย ส ชาติ และ ชช ชาติ

[เช่น สุตวาน, สุตวา]

245. ชีรยเตรนตฤณ. [IV.3.95]

ลง อนตฤณ ปรัตยยะท่าย ชฤ ชาติ

[เช่น ชรณ]

จบปาฐะที่ 3 เรื่องกฤต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

246. กุณสุกานา ปโรกษาวจจ. [IV.4.1]

กุณสุ ปรัตยยะและ กาน ปรัตยยะ ย่อมเป็นเหมือนปโรกขาวิภักติ

[เช่น เปจิวน]

247. วรุตมานะ สนตฤงานสาวปรธไมกาธิกรณามนุตริตโยชะ. [IV.4.2]

ลง สนตฤง ปรัตยยะและ อานสุ ปรัตยยะท่ายชาติที่เป็นไปในปัจจุบันกาล ในที่ซึ่งไม่มีที่ตั้ง หรืออาลปะอันเหมือนกับปฐมนตบ

[เช่น ปจนต, ปจมาน ฉาตุร์ ปศุ]

248. ลกษณเหตโวะ กุริยาเยชะ. [IV.4.3]

ลง สนตฤง ปรัตยยะและ อานสุ ปรัตยยะท่ายชาติที่เป็นไปในปัจจุบันกาล ในอรรถลักษณะ และเหตุของกริยา

[เช่น ดิษฐน โต'นุศาสติ คณกะ]

249. เวตุเตชะ สนตฤวนสุชะ. [IV.4.4]

แปลง สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะท่าย วิฑฺ ธาตุ เป็น วนฺสฺ ได้บ้าง

[เช่น วิฑฺวาน]

250. อาโน'ตุราตฺมเน. [IV.4.5]

ในบรรดา กาน ปรตฺยยะ, สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะ และ อานสฺ ปรตฺยยะเหล่านี้ อานสฺ ปรตฺยยะชื่อว่า
อิตฺตโนบต

[เช่น อธิยมาน □]

251. อี ตฺสุยาสะ. [IV.4.6]

แปลงสระต้นของ อานสฺ ปรตฺยยะนั้นที่อยู่ท่าย อาสฺ ธาตุเป็น อี

[เช่น อาสินะ]

252. อาตุโม'นุต อาเน. [IV.4.7]

ลง ม เป็นอาคมท่าย อ การันตศัพทฺ ในเพราะ อานสฺ ปรตฺยยะ

[เช่น ปจมานะ]

253. ปฺงฺยโหะ สานงฺ. [IV.4.8]

ลง สานงฺ ปรตฺยยะท่าย ปฺงฺ ธาตุ และ ยหฺ ธาตุ

[เช่น ปวมานะ]

254. สกฺติวยสฺตัจฉินฺตฺย. [IV.4.9]

เมื่อปรากฏอรรถว่า สามารถ, วย และตฺสสีละ ลง สานงฺ ปรตฺยยะ

[เช่น กติห นิพฺรานา]

255. อิงฺธาริกฺยา สนฺตฤงฺงกฺฤจฺจเร. [IV.4.10]

ลง สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะท่ายธาตุที่มี อี เป็นอนุพันธฺ, และ ฤจฺ ธาตุ ในอรรถว่าไม่ลำบาก

[เช่น อธิยตฺ ปารายณฺ]

256. ทฺวิษะ สดฺเร. [IV.4.11]

เมื่อปรากฏอรรถว่า ศัตรู ลง สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะท่าย ทฺวิษฺ ธาตุ

[เช่น ทฺวิษน]

257. สฺโถ ยหฺนสฺโยเค. [IV.4.12]

ลง สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะท่าย สฺถ ธาตุซึ่งเป็นไปในที่ประกอบด้วยผลแห่ง ยหฺ ธาตุ

[เช่น สฺนฺวนตะ]

258. อรุหะ ปฺรศฺสายามฺ. [IV.4.13]

เมื่อปรากฏอรรถว่า สรรเสริญ ลง สนฺตฤงฺ ปรตฺยยะท่าย อรุหฺ ธาตุ

[เช่น อรุหนฺ ภวานฺ วิฑฺยาม]

ลง ฉินินฺ ประตยยะท่าย ยฺชฺ ชาติ, ภชฺ ชาติ, ภูชฺ ชาติ, ทฺวิชฺ ชาติ, ทฺรฺหฺ ชาติ, ทฺหฺ ชาติ, ทฺษฺ ชาติ, กฺริชฺ ชาติที่มี อา อยู่หน้า, ตฺยชฺ ชาติ, รฺชฺ ชาติที่มี อนุ อยู่หน้า, ยมฺ ชาติที่มี อาง อยู่หน้า, ยสฺ ชาติที่มี อาง อยู่หน้า, รนฺชฺ ชาติ และ หนฺ ชาติที่มี อภิ หรือ อาง อยู่หน้า

[เช่น โยคี]

268. สมิ สฤชปฤฉิขฺวริตฺวราม. [IV.4.23]

เมื่อมี สํ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฉินินฺ ประตยยะท่าย สฤช ชาติ, ปฤฉ ชาติ, ชฺวริ ชาติ และ

ตฺวริ ชาติ

[เช่น สํสฺรฺกึ]

269. เวา วิกตฺตฺตฺตฺรณฺณกฺษลฺลยํ. [IV.4.24]

เมื่อมี วิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฉินินฺ ประตยยะท่าย วิจ ชาติ, □กตฺต ชาติ, ตฺรณฺณ ชาติ, กษ ชาติ

และ ลย ชาติ

[เช่น วิเวกึ]

270. ปฺเร ทฺรุมถวทสฺลปํ. [IV.4.25]

เมื่อมี ปฺร อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฉินินฺ ประตยยะท่าย ทฺร ชาติ, มถ ชาติ, วท ชาติ, วสฺ ชาติ

และ ลป ชาติ

[เช่น ปฺรทฺรวิ]

271. ปฺเร สฤทฺโห. [IV.4.26]

เมื่อมี ปฺริ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฉินินฺ ประตยยะท่าย สฤ ชาติ และ ทหฺ ชาติ

[เช่น ปฺริสํริ]

272. กุชฺปิรฺกฺวทวาทิเทวิภฺโย วฺณ จ. [IV.4.27]

ลง วฺณ ประตยยะ และ ฉินินฺ ประตยยะ ท่าย กุชฺปิ ชาติ, รฺณ ชาติ, วท ชาติ, วท ชาติที่เป็น

อินันตฺชาติ และ ทิว ชาติ

[เช่น ปฺริกฺษฺปะกะ, ปฺริกฺษฺปิ]

273. นิณฺทฺหีสฺกฺลิตฺขาทณฺณสฺวรวินาสฺวิยาภาสฺยา วฺณ. [IV.4.28]

ลง วฺณ ประตยยะ และ ฉินินฺ ประตยยะ ท่าย นิณฺท ชาติ, □หีสฺ ชาติ, กฺลิตฺ ชาติ, ขาท ชาติ, อนนฺก

สฺรชาติ, ภาสฺ ชาติที่มี วิ หรือ อา อยู่หน้า และ อฺสุย ชาติ

[เช่น นิณฺทกะ]

274. เทวิภฺโรสฺโตปฺสฺเร. [IV.4.29]

เมื่อมีอุปสรรคอยู่หน้า ลง วฺณ ประตยยะท่าย ทิว ชาติ ที่เป็นอินันตฺชาติ และ กฺรฺสฺ ชาติ

[เช่น อาเทวกะ]

275. **กฐิมณทิจลิตพทฐุณโย ยะ.** [IV.4.30]

ลง ยู ปรัตยยะท่ายธาตุที่มีอรรธว่า โกรธ, ธาตุที่มีอรรธว่า ประดับ, ธาตุที่มีอรรธว่า ห้วนไหว
และธาตุที่มีอรรธว่า ส่งเสียง
[เช่น โกรธนะ]

276. **รฐาเทสจ วุณณชนาเท.** [IV.4.31]

ลง ยู ปรัตยยะท่าย รฐ ธาตุเป็นต้นที่มีพยัญชนะอยู่หน้า
[เช่น โรจนะ]

277. **ซุจกฐมยททรมยสฤคฤชวลศุจลยปตปทาม.** [IV.4.32]

ลง ยู ปรัตยยะท่าย ซุ ธาตุ, กฐม ธาตุ, ทรม ธาตุ, สฤ ธาตุ, คฤช ธาตุ, ชวล ธาตุ, ศุจ ธาตุ,
ลย ธาตุ, ปต ธาตุ และ ปท ธาตุ
[เช่น ชวนะ]

278. **น ยานตฐทที่ปทิกษาม.** [IV.4.33]

ไม่ลง ยู ปรัตยยะท่ายธาตุที่มี ย อยู่ท่าย, ตฐ ธาตุ, ที่ป ธาตุ และ ทิกษ ธาตุ
[เช่น กุณยิตา]

279. **ศฤกมกมหนวฤษฏธาลยปตปทามกณ.** [IV.4.34]

ลง อุณ ปรัตยยะท่าย ศฤ ธาตุ, กม ธาตุ, มก ธาตุ, หน ธาตุ, วฤษ ธาตุ, ฏ ธาตุ, ธาลย ธาตุ,
ลย ธาตุ, ปต ธาตุ และ ปท ธาตุ
[เช่น ศารุกะ]

280. **วฤงภิกษิลณณชปิฏฐฐา ษากะ.** [IV.4.35]

ลง ษาก ปรัตยยะท่าย วฤง ธาตุ, ภิกษ ธาตุ, ลณณ ธาตุ, ชลป ธาตุ และ ฏฐ ธาตุ
[เช่น วรากะ]

281. **ปฺเร ชุสฺวริน.** [IV.4.36]

เมื่อมี ปฺร อุปสรรคอยู่หน้า ลง อิน ปรัตยยะท่าย ชุ ธาตุ และ สฺ ธาตุ
[เช่น ปฺรชวี]

282. **ชีณทฤณณวิศฺริปริณวมาภยมาวยถา จ.** [IV.4.37]

ลง อิน ปรัตยยะท่าย ชี ธาตุ, อิ ธาตุ, ทฤ ธาตุ, ณณ ธาตุ, วิศฺริ ธาตุที่มี วิ อยู่หน้า, ฤ ธาตุที่มี ปริ
อยู่หน้า, วม ธาตุ, อม ธาตุที่มี อภิ อยู่หน้า และ วยธ ธาตุที่มี น อยู่หน้า
[เช่น ชย]

283. **ทยิปติคฤหิสฺปฤหิศฺรทฐาตณฺทธานิทฺธาภย อาลุ.** [IV.4.38]

ลง อาล ปรัตยยะท่าย ทย ธาตุ, ปต ธาตุ, คฤห ธาตุ, สฺปฤห ธาตุ, ฐา ธาตุที่มี ศฺรต อยู่หน้า และ
ทฐา ธาตุที่มี ตณฺทฐา หรือ นิ อยู่หน้า

[เช่น ทยาละ]

284. ศกิสทเทททาสิกโยะ ฐะ. [IV.4.39]

ลง ฐ ปรตยยะท่าย ศท ฐาตุ, สท ฐาตุ, เทท ฐาตุ, ทา ฐาตุ และ ลี ฐาตุ

[เช่น ศทฐะ]

285. สรทิมล้า มรฤ. [IV.4.40]

ลง มรฤ ปรตยยะท่าย สฤ ฐาตุ, อท ฐาตุ และ มล ฐาตุ

[เช่น สฤมระ]

286. มิกิภาสณขำ ฐุระ. [IV.4.41]

ลง ฐุ ปรตยยะท่าย มิก ฐาตุ, ภาส ฐาตุ และ ฆน ฐาตุ

[เช่น เมทฐะ]

287. ฉิทธิทิวทำ ฐุระ. [IV.4.42]

ลง ฐุ ปรตยยะท่าย ฉิ ฐาตุ และ ภิ ฐาตุ

[เช่น ฉิฐะ]

288. ชาครูกะ. [IV.4.43]

ลง อุก ปรตยยะท่าย ชาคร ฐาตุ

[เช่น ชาครูกะ]

289. เจกรียิตานุทานำ ยชชปีทศิวทามุ. [IV.4.44]

ลง อุก ปรตยยะท่าย ยช ฐาตุ, ชป ฐาตุ, ทน ฐาตุ และ วท ฐาตุ ซึ่งมี ย ปรตยยะชื่อว่า

เจกรียิตะ อยู่ท่าย

[เช่น ยาชฐะ]

290. ตสย ลุกจิ. [IV.4.45]

ลง ย ปรตยยะชื่อว่า เจกรียิตะ นั้น ในเพราะ อจ ปรตยยะ

[เช่น โลตุวะ]

291. ตโต ยาเตรฐะ. [IV.4.46]

ลง วร ปรตยยะท่าย ยา ฐาตุที่มี ย ปรตยยะชื่อว่า เจกรียิตะ อยู่ท่ายนั้น

[เช่น ยายาวระ]

292. กสิปิสภาสิสสุธาปรมทำ จ. [IV.4.47]

ลง วร ปรตยยะท่าย กส ฐาตุ, ปส ฐาตุ, ภาส ฐาตุ, อีส ฐาตุ, สธ ฐาตุ และ มท ฐาตุที่มี ปร

อยู่หน้า

[เช่น กสฐะ]

293. สฤชฌณศา กุวรป. [IV.4.48]

ลง กุวรป ปรัตยยะท่าย สฤช ชาติ, อี ชาติ และ นศ ชาติ
[เช่น สฤตวระ]

294. คมตต จ. [IV.4.49]

ลง กุวรป ปรัตยยะท่าย คม ชาติ และแปลง ม เป็น ค
[เช่น คตวระ]

295. ทิปิกมปยชลิหีสกิมิสมนมา ระ. [IV.4.50]

ลง ร ปรัตยยะท่าย ทิป ชาติ, กมป ชาติ, ชส ชาติ[ที่มี นส อยู่หน้า], หีส ชาติ, กม ชาติ,
สุมิ ชาติ และ นม ชาติ
[เช่น ทิประ]

296. สนนุตาศลิภิกษามะ. [IV.4.51]

ลง อุ ปรัตยยะท่ายชาติที่มี สน ปรัตยยะอยู่ท่าย, สนส ชาติที่มี อา อยู่หน้า และ ภิกษ ชาติ
[เช่น จิกิระ]

297. วินทุวิจจุ จ. [IV.4.52]

วินทุ ศัพท์ และ อิจจุ ศัพท์ ย่อมถูกให้สำเร็จ
[เช่น วินทุ, อิจจุ]

298. อาทฤวโรปนชาโลปิปา กิรเทว จ. [IV.4.53]

ลง กิ ปรัตยยะท่าย อา การันตชาติ, ฤ การันตชาติ และชาติที่มีการลบอุปชา (II.1.11)
พร้อมกับซ้อนอักษร
[เช่น ทริะ]

299. ตฤณิธฤณิสวป้า นชิง. [IV.4.54]

ลง นชิง ปรัตยยะท่าย ตฤณ ชาติ, ธฤณ ชาติ และ สวป ชาติ
[เช่น ตฤณณ]

300. ศฤาพนทุโยรารุระ. [IV.4.55]

ลง อารุ ปรัตยยะท่าย ศฤา ชาติ, และ วนทุ ชาติ
[เช่น ศรารุระ, วนทุารุระ]

301. ภโย รุกฤเกา จ. [IV.4.56]

ลง รุก และ ลุก ปรัตยยะท่าย ภี ชาติ
[เช่น ภีรุระ, ภีลุระ]

ลง กุต ปรัตยยะท้ายธาตุที่มี ฌ เป็นอนุพันธ์, ธาตุที่มีอรรถว่า ปรารธนา, ธาตุที่มีอรรถว่า
รู้ และธาตุที่มีอรรถว่า บรูหา

[เช่น มินฺนะ]

312. อุณฺหาโย ภูเตปิ. [IV.4.67]

ลง อุณฺ ปรัตยยะเป็นต้นแม่ในอดีตกาล

[เช่น การุระ]

313. ภวิษฺยติ คมฺยาทยะ. [IV.4.68]

ศัพทฺที่มี คมิณฺ เป็นต้น ย่อมลงในอนาคตกาล

[เช่น คุรามํ คมิ]

314. วุณฺตุเมา คุริยาเย คุริยาธายามุ. [IV.4.69]

เมื่อมีอุปปะที่ป็นกริยาซึ่งมีผลคือกริยา ลง วุณฺ และ ตุมฺ ปรัตยยะ

[เช่น ปาจิโก วุรชติ, ปกตุ วุรชติ]

315. ภาววาจิสฺสจ. [IV.4.70]

ลงปรัตยยะที่แสดงภาวสาธนะ

[เช่น ปากาย วุรชติ]

316. กรุมณิ จาณฺ. [IV.4.71]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นบทกรรม ลง ฌ ปรัตยยะ

[เช่น กาณฺฑลวาวะ วุรชติ]

317. สนฺตุรณเา สฺยสํหิตา เสเช จ. [IV.4.72]

ลง สนฺตุณฺ ปรัตยยะ และ อานสฺ ปรัตยยะอันมี สฺย ศัพทฺในอนาคตกาลซึ่งเหลือจากอุปปะที่
เป็นบทกรรม

[เช่น กริษฺยนฺ วุรชติ]

จบปาทะที่ 4 เรื่องกฤต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

318. ปทฺฐวิสฺสอุปฺโสจํ ฌณฺ. [IV.5.1]

ลง ฌณฺ ปรัตยยะท้าย ปทฺ ธาตุ, □ รุชฺ ธาตุ, วิศฺ ธาตุ, สฺอุปฺศฺ ธาตุ และ อุจฺ ธาตุ

[เช่น ปาทะ]

319. สสุ สฺถิริวฺยาธฺโย. [IV.5.2]

เมื่อปรากฏอรรถว่า มั่นคง หรือโรค ลง ฌณฺ ปรัตยยะท้าย สฺธ ธาตุ

[เช่น สาระ]

320. ภาเว. [IV.5.3]

ลง ฌณ ปรตยยะในภาวสาธนะ

[เช่น ปากะ]

321. อกรุตริ จ การเก สัมชวยาม. [IV.5.4]

เมื่อปรากฏชื่อ ลง ฌณ ปรตยยะในสาธนะที่มีใช้กัตตุสาธนะ

[เช่น ปุราการะ]

322. สรวสุมตฺ ปริมาณ. [IV.5.5]

ลง ฌณ ปรตยยะท้ายธาตุทั้งปวงในอรรถว่า ปริมาณ

[เช่น สัมชยา]

323. อิงกยฺยา จ. [IV.5.6]

ลง ฌณ ปรตยยะท้าย อิงฺ ธาตุ และ อา การันตธาตุ

[เช่น อธยายะ]

324. อุปสฺสเร รุวะ. [IV.5.7]

เมื่อมีอุปปะที่ เป็นอุปสรรค ลง ฌณ ปรตยยะท้าย รุ ธาตุ

[เช่น สรรวะ]

325. สมิ ทุวะ. [IV.5.8]

เมื่อมี สมิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌณ ปรตยยะท้าย ทุ ธาตุ

[เช่น ทาวะ]

326. ยุทฺรุโวรูปิ จ. [IV.5.9]

เมื่อมี อุตฺ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌณ ปรตยยะท้าย ยุ ธาตุ และ ทฺรุ ธาตุ

[เช่น อุทยาวะ]

327. ศฺรินิฏฺโย'นุอุปสฺสเร. [IV.5.10]

เมื่อไม่มีอุปสรรค ลง ฌณ ปรตยยะท้าย ศฺริ ธาตุ, □ นิ ธาตุ และ ญ ธาตุ

[เช่น ศฺรายะ]

328. กุญฺกุญฺญํยา เว. [IV.5.11]

เมื่อมี วิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌณ ปรตยยะท้าย กุญฺ ธาตุ และ ศฺรุ ธาตุ

[เช่น วิกฺษาวะ]

329. สฺตฺรฺสฺจ ปฺรณ'สพฺพเท. [IV.5.12]

เมื่อควรกล่าวอรรถว่าแผ่ไป ซึ่งไม่ใช่ศัพท์ ลง ฌณ ปรตยยะท้าย สฺตฺฤ ธาตุ

[เช่น ปฐสย วิสูตระ]

330. ปฺเร จายชฺเณ. [IV.5.13]

เมื่อ ปฺร อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย สุตฺถ ชาติ ในที่มีใช้การบูชา

[เช่น ปฺรสูตระ]

331. ฉนฺโทนาเม จ. [IV.5.14]

ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย สุตฺถ ชาติ ในชื่อของฉนฺท

[เช่น ปฺรสูตรปงฺกติ]

332. ปฺเร ทฺรุตฺตฺตฺรฐะ. [IV.5.15]

เมื่อมี ปฺร อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย ทฺร ชาติ, สุตฺ ชาติ และ ตฺร ชาติ

[เช่น ปฺรทฺรฐะ]

333. นิโยโวโทะ. [IV.5.16]

เมื่อมี อว และ อุตฺ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย นิ ชาติ

[เช่น อวานายะ]

334. นิรฺกโยะ ปฺลฺโวะ. [IV.5.17]

เมื่อมี นิรฺ และ อภิ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย ปฺ ชาติ และ ภู ชาติ

[เช่น นิยมฺปาวะ]

335. ยชฺเณ สมิ สฺตฺฐะ. [IV.5.18]

เมื่อมี สมฺ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย สฺตฺ ชาติที่เป็นไปในการบูชา

[เช่น สฺตฺฐาวะ]

336. อุณฺนโยรฺกิริะ. [IV.5.19]

เมื่อมี อุตฺ และ นิ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย กุ ชาติ

[เช่น อุทฺการะ]

337. กิโร ธานฺเย. [IV.5.20]

ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย กุ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า ข้าวเปลือก

[เช่น ธานฺยสฺย อุตฺการะ]

338. เนา วุถฺถะ. [IV.5.21]

เมื่อมี นิ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย วุ ชาติ

[เช่น นิวาระ]

339. อุทิ ตฺริปฺโปะ. [IV.5.22]

เมื่อมี อุตฺ อุปสรรคอยู่น้ำ ลง ฌณฺ ปรตฺยยะท่าย ตฺริ ชาติ และ ปฺง ชาติ

[เช่น อุตุราหะ]

340. กรุหศุจ. [IV.5.23]

ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคูด้วย

[เช่น อุตุราหะ]

341. อวนุโยรากุโรเต. [IV.5.24]

เมื่อมี อว และ นิ อุปสรรคอยู่หน้า และปรากฏอรรถว่า คำ ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคู

[เช่น อวกราหสฺเต วุณฺส ญฺยาตุ]

342. ปฺเร ลิปฺสายาม. [IV.5.25]

เมื่อมี ปฺร อุปสรรคอยู่หน้า และปรากฏอรรถว่า ปรารธนา ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคู

[เช่น ปาตุรปฺรฺกราเหณ จรติ ภิกฺษุ]

343. สมิ มฺษุเณ. [IV.5.26]

เมื่อมี สม อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคูที่เป็นไปในอรรถว่า กำมือ

[เช่น สํกราโห มลฺลสฺย]

344. ปฺรา ยชฺเณ. [IV.5.27]

เมื่อมี ปฺริ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคูที่เป็นไปในอรรถว่า บูลา

[เช่น อุตุตฺรปฺรฺกราหะ]

345. วาเว วรฺษปฺรติพนฺธ. [IV.5.28]

เมื่อมี อว อุปสรรคอยู่หน้า และปรากฏอรรถว่า การปฏิเสศฝน ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห

ฐาคูได้บ้าง

[เช่น วรฺษสฺย อวกราหะ]

346. ปฺเร รศฺเณ. [IV.5.29]

เมื่อมี ปฺร อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคูที่เป็นไปในอรรถว่า เชือก ได้บ้าง

[เช่น ปฺรฺกราหะ, ปฺรฺกรหะ]

347. วณฺชํ จ. [IV.5.30]

ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย กรุห ฐาคูในอรรถที่เกี่ยวกับพ้อคำ ได้บ้าง

[เช่น ตฺลาปฺรฺกราเหณ จรติ, ตฺลาปฺรฺกรเหณ จรติ]

348. วุฏฺโณเตราจุณฺณ. [IV.5.31]

ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย วุฏ ฐาคูที่เป็นไปในอรรถว่า ปิดบัง ได้บ้าง

[เช่น ปฺราวาระ, ปฺราวระ]

349. อจฺิ รฺปฺลฺโวะ. [IV.5.32]

เมื่อมี อาง อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฃฃ ปรตยยะท่าย รฺ ฐาคู และ ปฺลฺ ฐาคูได้บ้าง

[เช่น อาราวะ, อารวะ]

350. ปรา ภูโววษณาน. [IV.5.33]

เมื่อมี ปริ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌย ปรตยยะท้าย ภู ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า คูหมัน ได้บ้าง

[เช่น ปริภาวะ, ปริวะ]

351. เจสตุ หสุตาทาน. [IV.5.34]

ลง ฌย ปรตยยะท้าย จิ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า ถือเอาด้วยมือ

[เช่น ปุญปปรายะ]

352. ศรีรนิวาสโยะ กศุจาเท. [IV.5.35]

เมื่อปรากฏอรรถว่า ร่างกาย และที่อยู่ ลง ฌย ปรตยยะท้าย จิ ชาติ และแปลง จ ดันชาติเป็น ก

[เช่น นิภาวะ]

353. สัมเม จาเนตตุตราฐุเย. [IV.5.36]

เมื่อปรากฏอรรถว่า หมู อันเป็นกลุ่มชนผู้มีความประพฤติดันประเสริฐ ลง ฌย ปรตยยะท้าย จิ ชาติด้วย

[เช่น ไวยากรณ์ภาวะ]

354. ปรีนโยรนีโณรทุยาตาทุโยะ. [IV.5.37]

เมื่อมี ปริ และ นิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌย ปรตยยะท้าย นิ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า เล่นการพนัน และไม่ห้วนไหว

[เช่น ปริณายน สารินาหนติ]

355. วุญปิโยะ เตะเตะ ปุยาเย. [IV.5.38]

เมื่อมี วิ และ อุป อุปสรรคอยู่หน้า ลง ฌย ปรตยยะท้าย ศิ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า วาระ

[เช่น ตว ราชวิสายะ]

356. อภิวิธา ภาเว อินฺณ. [IV.5.39]

เมื่อปรากฏอรรถว่า แผ่ไป ลง อินฺณ ปรตยยะในภาวสาธนะ

[เช่น สโกฏิน]

357. กรุมวุยตีหาเร ฌจ สตุริยาม. [IV.5.40]

เมื่อปรากฏการโต้ตอบของกิริยา ลง ฌจ ปรตยยะในสตรีลิงค์

[เช่น พุยวโกริศ]

358. สวรรวุตถฤคมิครหามฤ. [IV.5.41]

ลง ฤ ปรตยยะท้ายชาติที่มีสระอยู่ท้าย, วฤ ชาติ, ฤ ชาติ, ฌฤ ชาติ และ ฌฤ ชาติ

[เช่น กุชยะ]

359. อุปสรรคฺเกวเต. [IV.5.42]

เมื่อมีอุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย อทฺ ชาติ

[เช่น ปฺรมสะ]

360. เนา ณ จ. [IV.5.43]

เมื่อมี นิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะ และ ณ ปรตฺยยะ

[เช่น นิฆสะ, นฺยาตะ]

361. มตะ ปฺรตฺโมรฺหุเช. [IV.5.44]

เมื่อมี ปฺร และ สมฺ อุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย มทฺ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า ร่าเริง

[เช่น กนฺยานา ปฺรมตะ]

362. วุยฺชโปศฺจานุปฺสฺรเก. [IV.5.45]

เมื่อไม่มีอุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย พุยฺช ชาติ และ ชปฺ ชาติ

[เช่น พุยฺชะ, ชปะ]

363. สฺวนหฺสฺรวา. [IV.5.46]

ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย สฺวน ชาติ และ หสฺ ชาติได้บ้าง

[เช่น สฺวานะ, □สฺวานะ]

364. ยมมะ สฺนฺยุปฺวิญฺ จ. [IV.5.47]

เมื่อมี นิ, อุป และ วิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย ยมฺ ชาติได้บ้าง

[เช่น ยมมะ, ยามะ]

365. เนา คทนทปฺรตฺวานาม. [IV.5.48]

เมื่อมี นิ อุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย กทฺ ชาติ, นทฺ ชาติ, ปจฺ ชาติ และ สฺวน ชาติ

[เช่น นิกตะ, นิกาทะ]

366. กฺวโณ วิณฺยา จ. [IV.5.49]

ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย กฺวณฺ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า พิณ ได้บ้าง

[เช่น กฺวณะ, กฺวานะ, นิกฺวณะ, นิกฺวานะ]

367. ปณะ ปฺริมาณ นิตฺยม. [IV.5.50]

ลง อลฺ ปรตฺยยะเน้นอนท่าย ปณฺ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า ขนาด, เท่า

[เช่น ปณะ]

368. สมฺโทระ ปฺศฺนุ. [IV.5.51]

เมื่อมี สมฺ และ อุทฺ อุปสรรคอยู่หน้า ลง อลฺ ปรตฺยยะท่าย อชฺ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า เนื้อ

[เช่น สมชะ]

369. คูล्हะกุเมษุ. [IV.5.52]

ศัพท์ว่า คูล्हะ ในการเล่นพนัน ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น อภิษณามุ คูล्हะ]

370. สรตะ ประชน. [IV.5.53]

ลง อตุ ปรตยยะท้าย สตุ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า การตั้งครรภ์

[เช่น คว่า อุปสระ]

371. หุโว หุตุจากยุปนิวิษ จ. [IV.5.54]

แปลงเป็น หุ ท้าย หะ ชาติที่เป็นไปในที่มี อภิ, อุป, นิ และ วิ อุปสรรค

[เช่น อภิหะ, อุปหะ, นิหะ, วิหะ]

372. อัจยทุเช. [IV.5.55]

เมื่อมี อาจ อยู่หน้า แปลงเป็น หุ ท้าย หะ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า รบ

[เช่น อาหะ]

373. ภาเวนุปรคตย. [IV.5.56]

แปลงเป็น หุ ท้าย หะ ชาติที่ไม่มีอุปสรรค และเป็นไปในภาวสาธนะ

[เช่น หะ]

374. หนุเตรุวิชคจ. [IV.5.57]

แปลง หนุ ชาติเป็น วธ

[เช่น วธะ]

375. มุรุเตา ฆนิคจ. [IV.5.58]

แปลง หนุ ชาติที่เป็นไปในอรรถว่า แข็ง เป็น ฆน

[เช่น ทธนะ ฆนะ]

376. ปุราทุ คฤไหกเทศ ฆณ จ. [IV.5.59]

ลง ฆณ ปรตยยะท้าย หนุ ชาติที่มี ปุร อุปสรรค และเป็นไปในอรรถว่า ส่วนของบ้าน

[เช่น ปุรฆณะ, ปุรฆณะ]

377. อนตุรุมโนทุเมนา เทศาคยาธานโยะ. [IV.5.60]

เมื่อปรากฏอรรถว่า สถานที่ และที่รองไม้ ศัพท์ว่า อนตุรุมน และ อุทุมน ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น อนตุรุมน, อุทุมน]

378. กรณโยวิทุษุ. [IV.5.61]

ลง อตุ ปรตยยะในอรรถกรณะในที่มี อยสุ ศัพท์, วิ อุปสรรค และ ทุรุ ศัพท์อยู่หน้า

[เช่น อโยมนะ]

379. ปรา ทะ. [IV.5.62]

เมื่อมี ปริ ศัพท์อยู่น้ำ ลง ท ปรตยยะท้าย หน ธาตุ

[เช่น ปริมะ]

380. เนา นิमित. [IV.5.63]

เมื่อมี นิ ศัพท์อยู่น้ำ และปรากฏอรรธว่าสิ่งที่เหมือนกับของกลม ลง ท ปรตยยะท้าย

हन ธาตุ

[เช่น นิมาะ วฤกษะ]

381. สมุทฺรทฺถณปรศโย. [IV.5.64]

เมื่อมี ส และ อุท ศัพท์อยู่น้ำ และปรากฏอรรธว่า หมู และการสรรเสริญ ลง ท ปรตยยะท้าย

हन ธาตุ

[เช่น สัมมะ]

382. อุปาท ก อาศฺรเย. [IV.5.65]

เมื่อปรากฏอรรธว่า ที่พึง ลง ก ปรตยยะท้าย หน ธาตุที่มี อุป อยู่น้ำ

[เช่น กุโฑยปณ วสติ]

383. สุตมเพจ. [IV.5.66]

เมื่อมีอุปทะคือ สุตมพ ศัพท์ ลง อต ปรตยยะ และ ก ปรตยยะ ท้าย หน ธาตุ

[เช่น สุตมพมนะ ทนุฑะ]

384. ฆวนุพนธาทธ. [IV.5.67]

ลง อธ ปรตยยะท้ายธาตุที่มี ฆ อนุพันธ์

[เช่น เวปถ]

385. ทวนุพนธาทฺ ตฺริมกฺ เตน นฺรุทฺเต. [IV.5.68]

เมื่อปรากฏอรรธว่า เกิดด้วยสิ่งนั้น ลง ตฺริมก ปรตยยะท้ายธาตุที่มี ท อนุพันธ์

[เช่น ปากติม]

386. ยาจิจฺฉิปรจฺฉิยฺชิตฺวปรกฺษิยตํ น. [IV.5.69]

ลง น. ปรตยยะท้าย ยาจ ธาตุ, วิจฺฉ ธาตุ, ปรจฺฉ ธาตุ, ยช ธาตุ, สฺวป ธาตุ, รกฺษ ธาตุ และ
ยต ธาตุ

[เช่น ยานฺจา]

387. อุปสฺรเก ทะ กิ. [IV.5.70]

เมื่อมีอุปสรรคอยู่น้ำ ลง กิ ปรตยยะท้ายธาตุชื่อว่า ทา

[เช่น อาทิส]

388. กรณณยธิกรณ จ. [IV.5.71]

เมื่อมีอุปปทะคือกรรม ลง กิ ปรัตยยะท้ายธาตุชื่อว่า ทา ในอธิกรณสาธนะ

[เช่น ปโยนิธะ]

389. สุตริยา กุติละ. [IV.5.72]

ลง กุติ ปรัตยยะในสตรีลิงค์

[เช่น กุติ]

390. สาดิเหติยุตติชุตยศจ. [IV.5.73]

สาดิ ศัพท์, เติ ศัพท์, ยุตติ ศัพท์ และ ชุตติ ศัพท์ ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น]

391. ภเว ปจิปาสาธณายะ. [IV.5.74]

ลง กุติ ปรัตยยะในภาวสาธนะท้าย ปจ ธาตุ, ไศล ธาตุ, ปา ธาตุ และ สดา ธาตุ

[เช่น สาดิ, เติ, ยุตติ, ชุตติ]

392. วุรชยโหะ กุยป. [IV.5.75]

ลง กุยป ปรัตยยะท้าย วุรช ธาตุ และ ยช ธาตุ

[เช่น ปกุติ]

393. สมขาสนิสทนิปติสึงสูวิทยาฎิจริมนิภถลิณำ สัมณายาม. [IV.5.76]

เมื่อปรากฏชื่อ ลง กุยป ปรัตยยะท้าย อช ธาตุที่มี ส อยู่หน้า, อาส ธาตุ, สท ธาตุที่มี นิ อยู่หน้า,

ปต ธาตุที่มี นิ อยู่หน้า, ศิ ธาตุ, ส ธาตุ, วิท ธาตุ, อฏ ธาตุ, จร ธาตุ, มน ธาตุ และ ภถ ธาตุ

[เช่น วุรชยา]

394. กุถณะ ศ จ. [IV.5.77]

ลง ศ ปรัตยยะ, กุติ ปรัตยยะ และ กุยป ปรัตยยะท้าย กถ ธาตุ

[เช่น สมชยา]

395. สรฺเตรยศจ. [IV.5.78]

ลง ย ปรัตยยะท้าย สร ธาตุและธาตุอื่นๆ

[เช่น กรียา, กุติละ, กุติยา]

396. อิจฺฉา. [IV.5.79]

อิจฺฉา ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น ชาคฺรฺยยา]

397. ศัสติปรตฺยยาทะ. [IV.5.80]

ลง อ ปรัตยยะท้าย ศนฺส ธาตุ และธาตุที่มีปรัตยยะ[อยู่ท้าย]

[เช่น อัจฉา]

398. คุโรศจ นิษฏา เสฏฐะ. [IV.5.81]

ลง อ ปรตยยะท่ายธาตุที่มีเสียงครุ ซึ่งเป็นไปกับด้วย อิกฺคา อากมในที่มีนิฏฐาปรตยยะอยู่หลัง

[เช่น ปุรศัสสา]

399. ฆานุพนุทธภิกาทิกุญสุตฺตวฺ. [IV.5.82]

ลง อง ปรตยยะท่ายธาตุที่มี ฆ อนุพันธ์ และ ภิกุ ธาตุเป็นต้น

[เช่น อีหา]

400. ภิณฺจินฺตปฺปชฺชกฺกมฺปิจฺรจฺสุปฺพหิโตลิทฺลิกฺกยฺสจ. [IV.5.83]

ลง อง ปรตยยะท่าย ภิ ธาตุ, ภิ ธาตุ, จินฺต ธาตุ, ปฺปชฺ ธาตุ, กฺก ธาตุ, กฺมฺพ ธาตุ, จฺรจฺ ธาตุ,

สุปฺพหิ ธาตุ, ตฺล ธาตุ และ ทฺล ธาตุ

[เช่น ฆรา]

401. อาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต. [IV.5.84]

เมื่อมีอุปสรรคอยู่หน้า ลง อง ปรตยยะท่าย อา การันตธาตุ]

[เช่น ภิษา]

402. อีษฺศฺรณฺณยฺยวณฺณทวิทิการิตานฺเตกฺโย ยฺ. [IV.5.85]

ลง ยฺ ปรตยยะท่าย อีษฺ ธาตุ, ศฺรณฺณ ธาตุ, อาสฺ ธาตุ, วณฺณ ธาตุ, วิทฺ ธาตุ และธาตุที่มีการิตปรตยยะอยู่ท้าย

[เช่น สนนฺธา]

403. กิรฺตฺติรฺโษะ กฺตฺติสฺจ. [IV.5.86]

ลง กฺติ ปรตยยะท่าย กิรฺตฺตฺ ธาตุ และ อีษฺ ธาตุ

[เช่น อีษณฺ]

404. โรคาขุยาเย วฺ. [IV.5.87]

เมื่อปรากฏของ โรค ลง วฺ ปรตยยะท่ายธาตุ

[เช่น กิรฺตฺติ]

405. สํขฺยาเย จ. [IV.5.88]

ลง วฺ ปรตยยะในชื่อด้วย

[เช่น ปุรวาหิกา]

406. ปฺรยาเยรฺหฺรณฺณ จ. [IV.5.89]

ลง วฺ ปรตยยะท่ายธาตุที่เป็นไปในอรรถว่า วาระ, สมควร และหนี้

[เช่น อุทฺธานปฺปชฺชกฺกมฺปิจฺรจฺสุปฺพหิโตลิทฺลิกฺกยฺสจ]

407. ปุรศุณหาขุยานโยริณ จ วา. [IV.5.90]
เมื่อปรากฏอรรถว่า ถาม และตอบ ลง อิณ ปรตยยะได้บ้าง
[เช่น อทย ภวตะ ศายิกา]
408. นลฺยณฺนยาคุโรเส. [IV.5.91]
เมื่อมีอุปปะทะคือ นลฺย และปรากฏอรรถว่า ค่า ลง อนิ ปรตยยะ
[เช่น คำ คำ การิมการุณี]
409. กุตฺตยฺยุโณฺนยฺตราปิ จ. [IV.5.92]
ลง กุตฺตยฺปรตยยะและ ยุณฺ ปรตยยะแม้ในอรรถอื่น
[เช่น อกรณิสฺเต วุณฺล]
410. นปฺสฺเท ภาว กุตะ. [IV.5.93]
ลง กุต ปรตยยะในภาวสาธนะในนปฺงสกลิงค์
[เช่น ศยิต □]
411. ยุณฺ จ. [IV.5.94]
ลง ยุณฺ ปรตยยะในภาวสาธนะในนปฺงสกลิงค์ด้วย
[เช่น สฺถานม, □ กมนม]
412. กรณธิกรณโยศฺจ. [IV.5.95]
ลง ยุณฺ ปรตยยะในกรณสาธนะและอธิกรณะด้วย
[เช่น อิธฺมวฺรศฺจณ]
413. ปฺสฺติ สํขฺณายํ ฆะ. [IV.5.96]
เมื่อปรากฏชื่อในปฺงลึงค์ ลง ฆ ปรตยยะ
[เช่น อฺรศฺนทะ]
414. โคจฺรสํจรวหฺวฺรชวฺยชฺกรฺมาปณฺนิคฺมาศฺจ. [IV.5.97]
ศัพท์ว่า โคจฺร, สํจฺร, วห, วฺรช, วฺยช, กฺรฺม, อาปณ และ นิคม ย่อมถูกให้สำเร็จ
[เช่น โคจระ]
415. อเว ตฺถสฺตฺโรโรณฺ. [IV.5.98]
เมื่อมี อว อยู่หน้า ลง ฆณฺ ปรตยยะท้าย ตฺถ ฐาตุ และ สฺตฺถ ฐาตุ
[เช่น อวตาระ]
416. วุณฺณชนาจุ. [IV.5.99]
ลง ฆณฺ ปรตยยะท้ายธาตุที่มีพยัญชนะอยู่ท้ายด้วย

[เช่น เลขะ]

417. อุทงโก'นุทเก. [IV.5.100]

อุทงก ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในสิ่งที่มีใช้น้ำ

[เช่น อุทงกะ]

418. ชาลมานายะ. [IV.5.101]

เมื่อแสดงข้าย ศัพท์ว่า อานาย ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น อานายะ]

419. อิชทุทะสฺส กุณฺณรากุณฺณรารุณฺส ขล. [IV.5.102]

เมื่อมีอุปปะทะคือ อิชตุ, ทุสฺ และ สฺ ศัพท์ ที่มีอรรถว่า ความทุกข์ หรือความสุข ลง ขล ปรัตยยะ

[เช่น อิชทุกระ กโฏ ภวตา]

420. กรตุฏฺฐกรุมโณสจ ภูฏุโณส. [IV.5.103]

เมื่อมีอุปปะทะที่เป็นกัตตุสาธนะและกรรมสาธนะ ลง ขล ปรัตยยะท้าย ภู ฐาตุ และ ภูฏ ฐาตุ

[เช่น อิชทาทุยมภว ภวตา]

421. อาทุโย ยุวทริทุราตะ. [IV.5.104]

ลง ยู ปรัตยยะท้าย อา การันตธาตุ แต่ไม่ลงท้าย ทริทุรา ฐาตุ

[เช่น อิชตุปานะ]

422. ศาสฺยธฺมทตฺติธฺมมณฺสา วา. [IV.5.105]

ลง ยู ปรัตยยะท้าย ศาส ฐาตุ, □ยธ ฐาตุ, ทตฺ ฐาตุ, ธมฺ ฐาตุ และ มณฺ ฐาตุได้บ้าง

[เช่น อิชจฺฉาสนะ□, อิชจฺฉาสะ]

423. อิจฺฉารุณฺสเวกกรตุฏฺฐเกฺสฺ ตุม. [IV.5.106]

เมื่อมีอุปปะทะที่มีกัตตาเหมือนกัน และมีอรรถว่า ปรารณา ลง ตุม ปรัตยยะ

[เช่น อิจฺฉติ โภกตุ]

424. กาลสมยเวลาศกฺตยฺรณฺส จ. [IV.5.107]

เมื่อปรากฏอรรถของ กาล ศัพท์, สมย ศัพท์, เวลา ศัพท์, ศกฺติ ศัพท์ ลง ตุม ปรัตยยะท้ายธาตุด้วย

[เช่น โภกตุ กาละ]

425. อรุหเตา ตฺถจ. [IV.5.108]

ลง ตฺถจ ปรัตยยะท้ายธาตุในอรรถว่า สมควร

[เช่น กนฺยายะ ขล ภวานุ โวทา]

426. สกฺติ จ กุณฺตฺยาะ. [IV.5.109]

ลง กุณฺตฺย ปรัตยยะในอรรถว่า สามารถ ด้วย

[เช่น ภวตา ขลุ กนุยา โวทวยา]

427. ปุรุษยาติสรุคปฺราปฺตกาเลญ. [IV.5.110]

ลง กฤตย ปรตยยะในอรรธว่า ไซ้, อนุญาติ และถึงเวลา

[เช่น ภวตา กุราโม คนฺตวยะ]

428. อวศยกาธมรณโยรณิน. [IV.5.111]

เมื่อปรากฏอรรธว่า แน่นอน และหนี่ ลง ณิน ปรตยยะ

[เช่น อวศยทาปี]

429. ติกฤตเตา สขุณายามาสิมิ. [IV.5.112]

เมื่อปรากฏชื่อในความปรารณา ลง ติกฤ และ กฤต ปรตยยะ

[เช่น ตนฺติะ]

430. ธาตุสมพฺนเช ปรตยยะ. [IV.5.113]

เมื่อปรากฏความสัมพันธ์แห่งอรรธของธาตุ ลงปรตยยะ[ในกาลแห่งอรรธของธาตุ]

[เช่น อคฺนิษ โภณยาชี ปฺตุโร'สฺย ชนิตา]

จบปาทีที่ 5 เรื่องกฤต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

431. อลฺขลโระ ปฺริตฺเชชโยะ กฤตฺวา วา. [IV.6.1]

เมื่อมีอุปาทะคือ อลฺ และ ขลุ ศัพท์ที่มีอรรธปฏิเสช ลง กฤตฺวา ปรตยยะได้บ้าง

[เช่น อลฺกฤตฺวา]

432. เมงะ. [IV.6.2]

ลง กฤตฺวา ปรตยยะท้าย เมงฺ ธาตุได้บ้าง

[เช่น อปฺมาย, อปฺมิตฺย]

433. เอกกรตฺฤกโยะ ปุรฺวกาเล. [IV.6.3]

ในบรรดากริยาก่อนและหลังที่มีกัตตาเหมือนกัน ลง กฤตฺวา ปรตยยะท้ายธาตุที่เป็นไปในกริยาก่อน

[เช่น กฤตฺวา วุรชติ]

434. ปฺราวรโยเค จ. [IV.6.4]

เมื่อการประกอบด้วยสิ่งที่ตั้งอยู่ในที่ไกลและที่ใกล้ ลง กฤตฺวา ปรตยยะท้ายธาตุ

[เช่น อปฺราปฺย นทิ ปฺรวตะ]

435. ณฺม จาถิกษณฺเย ทฺวิศฺจ ปทฺม. [IV.6.5]

เมื่อปรากฏอรรธว่า บ่อยๆ ลง ณฺม ปรตยยะท้ายธาตุ และซ้อนบท[ที่มีปรตยยะอยู่ท้าย]

[เช่น โภช โภช วุรชติ]

436. วิชาษาคุเรปรถมปุรวะ. [IV.6.6]

เมื่อมีอุปัทวคือ อคุร ศัพท, ปรถม ศัพท และ ปุรว ศัพท ลง ฌม ปรตยยะท้ายธาตุได้บ้าง

[เช่น อคุเร โภช วุรชติ]

437. กรุมณฺยาคุโรเศ กุณณะ ขมิณ. [IV.6.7]

เมื่อมีอุปัทวคือกรรม และปรากฏอรรถว่า คำ ลง ขมิณ ปรตยยะท้าย กุณ ชาติ

[เช่น เจารการมากุโรเศติ]

438. สุวาเท จ. [IV.6.8]

เมื่อมีอุปัทวที่มีอรรถว่า อร่อย ลง ขมิณ ปรตยยะ

[เช่น สุวาทุการิ ฌกเต]

439. อนฺยไถวกถมิตฺตํ สิทฺธาปรโยคสุเจตุ. [IV.6.9]

เมื่อมีอุปัทวคือ อนฺยธา ศัพท, เหว ศัพท, ถก ศัพท และ อิตถิ ศัพท ถ้าไม่มีการประกอบที่

ปรากฏชัด ลง ขมิณ ปรตยยะท้าย กุณ ชาติ

[เช่น อนฺยธาการิ ฌกเต]

440. ยถาตโยธยาปรติจเน. [IV.6.10]

เมื่อมีอุปัทวคือ ยธา ศัพท และ ตธา ศัพท และปรากฏอรรถว่า การพูดได้ด้วยความไม่

อดกลั้น ลง ขมิณ ปรตยยะท้าย กุณ ชาติ

[เช่น ยธาการมหิ โภกษเย, ตธาการมหิ โภกษเย]

441. ทถโส ฌม สากลเย. [IV.6.11]

เมื่อมีอุปัทวที่ สากลย ศัพทกระทำพิเศษ ลง ฌม ปรตยยะท้าย ทถ ชาติ

[เช่น กนฺยาทรุศิ วรชติ]

442. ยาวติ วินฺทสิโว. [IV.6.12]

เมื่อมีอุปัทวคือ ยาวติ ศัพท ลง ฌม ปรตยยะท้าย วินฺท ชาติ และ จิวิ ชาติ

[เช่น ยาวทุเวท ฌกเต]

443. จรุโมทรโยะ ปุระ. [IV.6.13]

เมื่อมีอุปัทวคือ จรม ศัพท และ อุทร ศัพท ลง ฌม ปรตยยะท้าย ปุริ ชาติ

[เช่น จรมุมปุริ ททาติ]

444. วรฺษปรฺมาณ อฺโลปฺสจ วา. [IV.6.14]

เมื่อปรากฏการปริมาณแห่งน้ำฝน ลง ฌม ปรตยยะท้าย ปุริ ชาติ และลบ อ ได้บ้าง

[เช่น โขษปทปุริ วุณฺญ เทวะ]

445. เจลารูเถ กโนเปะ. [IV.6.15]

เมื่อมีอุปปทะที่มีอรรถว่า ผ้ำ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย กนฺธิ ชาติ

[เช่น เจลกโนป วุณฺโณ เทวะ]

446. นิมูลสมุลโยะ กษะ. [IV.6.16]

เมื่อมีอุปปทะคือ นิมูล ศัพทฺ และ สมุล ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย กษ ชาติ

[เช่น นิมูลกามฺ กษติ]

447. ศุยกจฺรณฺรุษษ ปิยะ. [IV.6.17]

เมื่อมีอุปปทะคือ ศุยก ศัพทฺ, จฺรณ ศัพทฺ และ รุษ ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย ปิย ชาติ

[เช่น ศุยกเปยฺ ปินฺยฺ]

448. ชีเว คุรหะ. [IV.6.18]

เมื่อมีอุปปทะคือ ชีว ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย คุรห ชาติ

[เช่น ชีวคุราหฺ คฤหฺณาติ]

449. อกฺฤเต กฤณะ. [IV.6.19]

เมื่อมีอุปปทะคือ อกฺฤต ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย กฤ ชาติ

[เช่น อกฺฤตการิ กโรติ]

450. สมฺมุเล หนฺเตะ. [IV.6.20]

เมื่อมีอุปปทะคือ สมฺมุล ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย หนฺ ชาติ

[เช่น สมฺมุลมาตฺ หนฺติ]

451. กรณ. [IV.6.21]

เมื่อมีอุปปทะที่แสดงกรณสาธนะ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย หนฺ ชาติ

[เช่น ปาทมาตฺ ภูมี หนฺติ]

452. หสฺตารุเถ คุรหฺวรฺติวฺฤตฺตาม. [IV.6.22]

เมื่อมีอุปปทะซึ่งมีอรรถว่า มือ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย คุรหฺ ชาติ, วฺฤตฺ ชาติ[ที่เป็นอนันตะ] และ

วฺฤตฺ ชาติ [ธรรมดา]

[เช่น หสฺตคุราหฺ คฤหฺณาติ]

453. สุวารุเถ ปุยะ. [IV.6.23]

เมื่อมีอุปปทะซึ่งมีอรรถว่า ตน ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย ปุย ชาติ

[เช่น สุวโปยฺ โปยติ]

454. เสนหน ปิยะ. [IV.6.24]

เมื่อมีอุปปทะซึ่งมีอรรถว่า น้ำ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย ปิย ชาติ

[เช่น อุทเพย์ ปินยฺญ]

455. พนุโธ'ธกรณ. [IV.6.25]

เมื่อมีอุปปะทที่เป็นอธิกรณสาธนะ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย พนุธฺ ชาติ

[เช่น จกรพนุธฺ พนุธะ]

456. สัณญายำ จ. [IV.6.26]

เมื่อปรากฏชื่อ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย พนุธฺ ชาติ

[เช่น เกราณจพนุธฺ พนุธะ]

457. กรตุโรฐีวปุรุษโยรณศิวทิกุยาม. [IV.6.27]

เมื่อมีอุปปะทที่เป็นกัตตา คือ ชีว ศัพทฺ และ ปุรุษ ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย นศฺ ชาติ และ วหฺ ชาติ

[เช่น ชีวนาคํ นยฺญะ]

458. อูรุตฺตว สุษิปุโร. [IV.6.28]

เมื่อมีอุปปะทคือ อูรุตฺตว ศัพทฺ ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย สุษฺ ชาติ และ ปุรฺ ชาติ

[เช่น อูรุตฺตวโสษํ สุษกะ]

459. กรุมณิ โปปมาน. [IV.6.29]

เมื่อมีอุปมานะที่เป็นกรรม ลง ฌมฺ ปรตยยะ

[เช่น จุทกนาคํ นยฺญะ]

460. กษาทินฺ ใต้รวานุปฺโยคะ. [IV.6.30]

เมื่อมี กษ ชาติเป็นต้น ฟังกระทำอาหารณ์ที่ประกอบในภายหลังด้วย กษ ชาติเป็นต้นนั้นนั้น เทียว

[เช่น นิมูลกามํ กษติ]

461. ตฤติยายามุปทฺเส. [IV.6.31]

เมื่อมีอุปปะทที่เป็นตติยันตบท ลง ฌมฺ ปรตยยะท่าย ทศฺ ชาติที่มี อุป อยู่หน้า

[เช่น มุลโกปทํ กุญฺเต]

462. หีสารธจฺโจกกรมกาท. [IV.6.32]

ลง ฌมฺ ปรตยยะท่ายชาติที่มีอรรกว่า เบียดเบียน ซึ่งมีกรรมเหมือนกัน

[เช่น ทณฺโฑปมาตํ คาสฺจาลยติ]

463. สปฺตมฺยํ จ ปฺรมาณาสตฺตโย. [IV.6.33]

เมื่อมีอุปปะทที่เป็นตติยันตบทและสัตตมยันตบท ทั้งปรากฏอรรกว่า เปรียบ และยึดติด ลง ฌมฺ ปรตยยะ

[เช่น ทวยงกุลโศตกรษ ขณทิกำ ฉินตติ]

464. อุปปีทกรษศจ. [IV.6.34]

ลง ฌม ปรตยยะท่าย ปีท ชาติที่มี อุป อยู่หน้า, รฐ ชาติ และ กรษ ชาติ

[เช่น ปารศโวปปปีท ศเต]

465. อปาทาน ปริปสายาม. [IV.6.35]

เมื่อปรากฏความเร็ว และมีอุปปะที่เป็นอปาทานสาธนะ ลง ฌม ปรตยยะ

[เช่น ศยโยคธาย ชาติ]

466. ทวติยาจ. [IV.6.36]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นทุดิยันตบท ลง ฌม ปรตยยะ

[เช่น โลษฏกรำห์ ยุทธชนเต]

467. สวาทะฐว. [IV.6.37]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นทุดิยันตบทที่ชื่อว่า สวาทะ ซึ่งไม่เป็นประธาน ลง ฌม ปรตยยะ

[เช่น ฐววิเกษป ฐลปติ]

468. ปริกสิสมาน จ. [IV.6.38]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นทุดิยันตบทซึ่งถูกเบียดเบียน ลง ฌม ปรตยยะ

[เช่น อฐะปฐติเปย์ ยุทธชนเต]

469. วิธิปติพิสทททำ วุยาปุมานาเสวยมานโยะ. [IV.6.39]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นทุดิยันตบทซึ่งถูกแผ่ไปและเสพ ลง ฌม ปรตยยะท่าย วิศ ชาติ, ปต ชาติ,

ปท ชาติ และ สกนท ชาติ

[เช่น เกห์ เกหมนุปรเวษมาสเต, เกห์ มนุปรเวษมนุปรเวษมาสเต]

470. ตฤษยสุวะ □ กริยานุตร กาณ. [IV.6.40]

เมื่อมีอุปปะที่เป็นทุดิยันตบทแสดงกาล ลง ฌม ปรตยยะท่าย ตฤษ ชาติ และ อสุ ชาติ

[เช่น ทวยหตรษ์ คาะ ปายยติ]

471. นามนุยาทิสิคุโรหะ. [IV.6.41]

เมื่อมีอุปปะคือ นาม ศัพท ลง ฌม ปรตยยะท่าย ทิศ ชาติที่มี อา อยู่หน้า และ กรห ชาติ

[เช่น นามาเทศ ทาทติ]

472. กุฏโณ'ววยเย'ณฐาขุยาน กุฏวา จ. [IV.6.42]

เมื่อมีอุปปะคืออัยยศัพท์ และปรากฏการกล่าวสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ลง ฌม ปรตยยะ และ

กุฏวา ปรตยยะท่าย กุฏ ชาติ

[เช่น พุราหฺมณ ปฺตรสฺเต ชาตะ. นีโจะ การ์, นีโจะ กุฏฺตย, นีโจะ กุฏฺตวาจฺญเญ]

473. ติริยจฺยปฺรวฺรฺเต. [IV.6.43]

เมื่อปรากฏความสำเร็จ และมีอุปปะทะคือ ติริยก คัพพํ ลง ฌมฺ ปรีตยยะ และ กุฏฺวา ปรีตยยะ
ท่าย กุฏ ฐาตุ

[เช่น ติริยกฺการิ, ติริยกฺกุฏฺตย, ติริยกฺกุฏฺตวา คตะ]

474. สุวํจฺเต ตสฺ. [IV.6.44]

เมื่อมีอุปปะทะที่ลง ตสฺ ปรีตยยะอยู่ท่าย ซึ่งมีชื่อว่า สุวํจคะ ลง ฌมฺ ปรีตยยะ และ กุฏฺวา ปรีตยยะท่าย กุฏ ฐาตุ

[เช่น มุขตะ การ์, มุขตะ กุฏฺตย, มุขตะ กุฏฺตวา อสุติ]

475. ภูวสฺตฺยฺญมฺมิ จ. [IV.6.45]

เมื่อมีอุปปะทะคือ ตฺยฺญมฺ คัพพํและคัพพํอื่น ลง ฌมฺ ปรีตยยะ และ กุฏฺวา ปรีตยยะท่าย ภู ฐาตุ

[เช่น มุขโตภาวํ, มุขโตญฺย, มุขโตญฺตฺวา อาสุเต, ตฺยฺญมฺภาวํ, ตฺยฺญมฺญฺย, ตฺยฺญมฺญฺตฺวา อาสุเต]

476. กรฺตริ กุฏฺตะ. [IV.6.46]

ลงปรีตยยะที่ชื่อว่า กุฏฺต ในกัตตุสาธนะ

[เช่น กรฺกคะ, ปจะ, นนฺทนะ]

477. ภาวกรฺมโณเ กุฏฺตยฺกุตฺตสฺสฺระ. [IV.6.47]

ลง กุฏฺตย ปรีตยยะ, □ กุต ปรีตยยะ และปรีตยยะที่มีอรรถของ ขลฺ ปรีตยยะ ในภาวสาธนะ
และกรรมาสาธนะ

[เช่น ศยิตฺวํ ภาวตา]

478. อาทิกฺรฺมณฺณิ กุฏฺตะ กรฺตริ จ. [IV.6.48]

ลง กุต ปรีตยยะในกัตตา ในกิริยาอันเป็นเบื้องต้นแรก

[เช่น ปฺรฺกุตฺตะ กฏฺ ภาวน]

479. คตฺยฺรฺธากฺรฺมกฺคฺลฺยฺสฺสฺถา สวสฺชนฺรฺหฺชฺรฺยฺติญฺยฺสฺสฺจ. [IV.6.49]

ลง กุต ปรีตยยะในกัตตุสาธนะท่ายธาตุที่มีอรรถว่า ไป, อกรรมกธาตุ, ศฺลฺย ฐาตุ, ศี ฐาตุ, □

สฺถา ฐาตุ, อาสุ ฐาตุ, □ วสฺ ฐาตุ, ชนฺ ฐาตุ, รุหฺ ฐาตุ และ ฐฤ ฐาตุ

[เช่น คโต กรามํ ภาวน]

480. ทาสฺโคณฺเณ สมฺปฺรฺทาน. [IV.6.50]

ทาส คัพพํ และ โคณฺ คัพพํ ย่อมถูกให้สำเร็จในสัมปทานสาธนะ

[เช่น ทาสะ]

481. ภีมาทโยปาทาน. [IV.6.51]

กิม ศัพท์เป็นต้นย่อมถูกให้สำเร็จในอุปาทานสาธนะ

[เช่น กิมะ]

482. ตาภยามนุญตโรณาทยะ. [IV.6.52]

อุณฺ ปรตยยะเป็นต้นย่อมลงในสาธนะอื่นจากสัมปทานสาธนะและอุปาทานสาธนะ

[เช่น การะ]

483. กุโธ'ธิกรณเฐราวุคติปรตยวสานารุณทยะ. [IV.6.53]

ลง กุต ปรตยยะในอธิกรณสาธนะ ท้ายธาตุที่มีอรรธว่า ไม่ห้วนไหว, ธาตุที่มีอรรธว่า ไป และ ธาตุที่มีอรรธว่า กิน

[เช่น อิทเมศามาตีตม]

484. ยวุจยามนากานูตาะ. [IV.6.54]

แปลง ยุ ปรตยยะ, วุ ปรตยยะ และ จุย ปรตยยะเป็น อน, อก และ อนุต

[เช่น นนฺทนะ, ปาจกะ, คณฺทยนฺตะ]

485. สมาสภาวินยฺนณะ กตุโว ยป. [IV.6.55]

เมื่ออพยยศัพท์อื่นจาก นลฺ ศัพท์จะมีการสัมพันธ์กับลงที่ลง กตุวา ปรตยยะ ให้แปลง กตุวา

ปรตยยะเป็น ยป

[เช่น ปรณฺมย]

486. จโหะ กเถา ธฺฎฺฆมานุพนฺธโย. [IV.6.56]

แปลง จ และ ช เป็น ก และ ค ในเพราะปรตยยะอักษรชื่อว่า ธฺฎฺฆ และปรตยยะที่มี ฆ อนุพันธ์

[เช่น ปกฺตา□, โภคะ]

487. นฺยงฺกฺวาทีนํ หสฺจ ฆะ. [IV.6.57]

แปลง จ และ ช ของ นฺยงฺก ศัพท์เป็นต้น เป็น ก และ ค และแปลง ห เป็น ฆ

[เช่น นฺยงฺกะ]

488. น กวรฺคาทิวรฺหฺยฆาม. [IV.6.58]

การแปลง จ และ ช ของธาตุที่มี ก วรรณในหนต้น, วรฺหฺ ธาตุ และ อหฺ ธาตุ เป็น ก และ ค ย่อมไม่มี

[เช่น กุชะ]

489. ฆยณฺยวสฺยเก. [IV.6.59]

เมื่อปรากฏความแน่นอน แปลง จ และ ช เป็น ก และ ค ในเพราะ ฆยณฺ ปรตยยะ

[เช่น อวสฺยปาจฺยม]

490. ปฺรวัจฺจฺจฺจฺรฺยฺยจฺยชาม. [IV.6.60]

การแปลง จ และ ช ของ วจฺ ธาตุที่มี ปฺร อยู่หน้า, ฤจฺ ธาตุ, รฺจฺ ธาตุ, ยาจฺ ธาตุ และ ตยชฺ ธาตุ

เป็น ก และ ค ย่อมไม่มี

[เช่น ปรวาชุยะ]

491. วโจ'สพฺพเท. [IV.6.61]

การแปลง จ ของ วจ ธาตุเป็น ก ย่อมไม่มีในที่มิใช่ศัพท์

[เช่น วาจุยม]

492. นิปรากุญฺญา ยุชฺช สกฺกเย. [IV.6.62]

การแปลง ช ของ ยุชฺ ธาตุทำย นิ และ ปร อุปสรรค ในอรรถว่า สามารถ เป็น ค ย่อมไม่มี

[เช่น นิโยชฺโย ภฤตฺตเย]

493. ภูโชนฺเน. [IV.6.63]

การแปลง ช ของ ภูช ธาตุในอรรถว่า อาหาร เป็น ค ย่อมไม่มี

[เช่น โภชฺยมนฺนम्]

494. ภูษณฺยพฺพา ปาณโรคฺโย. [IV.6.64]

ภูช ศัพท์ และ ญฺยพฺ ศัพท์ ย่อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า มือ และ โรค

[เช่น ภูษะ, ญฺยพฺ]

495. ทถฺกฺทถฺกฺทถฺกฺเมษฺ สุมาณฺสุยฺ ส. [IV.6.65]

— แปลง สมาน เป็น ส ในเพราะ ทถฺก ศัพท์, ทถฺก ศัพท์ และ ทถฺกษ ศัพท์

[เช่น สทถฺก, สทถฺกสะ, สทถฺกษะ]

496. อิทฺมฺ. [IV.6.66]

แปลง อิทฺ ศัพท์เป็น อี

[เช่น อิทฺก, อิทฺกสะ, อิทฺกษะ]

497. กิมฺ กิ. [IV.6.67]

แปลง กิม ศัพท์เป็น กี

[เช่น กิทฺก, กิทฺกสะ, กิทฺกษะ]

498. อโ'มฺ. [IV.6.68]

แปลง อตฺ ศัพท์เป็น อมฺ

[เช่น อมฺทถฺก, อมฺทถฺกสะ, อมฺทถฺกษะ]

499. อา สรวณฺณมฺ. [IV.6.69]

แปลงสระท้ายของสรวณณมเป็น อา ในเพราะ ทถฺก ศัพท์เป็นต้น

[เช่น ตาทถฺก, ตาทถฺกสะ, ตาทถฺกษะ]

500. วิษฺวคฺเทวโยคฺจฺจานฺตุยฺสวฺรทฺรทฺรยฺญจเตา กุเว. [IV.6.70]

แปลงส่วนอันมีในหนต้นของสระท้าย วิษฺก ศัพท์ และ เทว ศัพท์ เป็น อทุริ ในเพราะ

อญฺ ธาตุที่มี กฺวิปฺ ปรตฺยยะอยู่หลัง

[เช่น วิษวฤ อณฺจติ]

501. สหสัทธิสา สหริสมิตริยะ. [IV.6.71]

แปลง สห ศัพท์, สม ศัพท์ และ ตริศ ศัพท์ เป็น สหริ, สมิ และ ติริ

[เช่น สหริง]

502. รุหฺโร วา. [IV.6.72]

แปลง ห ของ รุหฺ ชาติเป็น ฐ ได้บ้าง

[เช่น วิรุตุ, วิรุธา]

503. โมน ชาติะ. [IV.6.73]

แปลง ม อักษรของชาติเป็น น

[เช่น ปุรศาน]

504. วโมศฺจ. [IV.6.74]

แปลง ม อักษรของชาติเป็น น ในเพราะ ว และ ม อักษร

[เช่น ชคนวาน]

505. สฺวเร ชาติรนาต. [IV.6.75]

ศัพท์มี น อักษรอยู่ท้าย ชื่อว่า ชาติ นั้นเทียวในเพราะสระหลัง และ อา อักษรไม่หายไป

[เช่น ปุรศามา]

506. อรุติณฺสสฺสวราตามิทฺ วนฺเสา. [IV.6.76]

ลง อิฏฺ อาคมท้าย ฤ ชาติ, อิ ชาติ, ฌศฺ ชาติ, ชาติที่มีสระตัวเดียว และ อา การันตชาติ ในเพราะ วนฺสฺ ปรตยยะ

[เช่น อาริวน]

507. คมฺหวิทิตทฺธํ วา. [IV.6.77]

ลง อิฏฺ อาคมท้าย คมฺ ชาติ, หนฺ ชาติ, วิทฺ ชาติ, วิศฺ ชาติ และ ทฤศฺ ชาติได้บ้าง

[เช่น ชคฺมิวน, ชคฺทวน]

508. ทาสฺวานฺ สาหฺวานฺ มีทฺวํศฺจ. [IV.6.78]

ทาสฺวาน ศัพท์, สาหฺวาน ศัพท์ และ มีทฺวาน ศัพท์ ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น ทาสฺวาน]

509. น ศฺรยฺวรุณฺวฤตฺตา กานฺพฺนฺเช. [IV.6.79]

อิฏฺ อาคมย่อมไม่ลงท้าย ศฺริ ชาติ, อุวณฺณตชาติ, วฤ ชาติ และ ฤ การันตชาติ ในเพราะ

อศัพฺพชาติกวิภคิตที่มี ก อนุพันธ์

[เช่น ศฺริตตะ, ศฺริตวาน]

510. โฆษณฺวโยศฺย กุตฺติ. [IV.6.80]

อิกฺข อากมฺยอํไม่ลง ในเพราะอักษรที่มีเสียงโฆษะ และ ตี ปรตฺยยะซึ่งชื่อว่า กิตฺกัปรตฺยยะ
[เช่น อิศฺวระ]

511. เวษฺสฬลฺลรฺษณํ ตี. [IV.6.81]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย อิชฺ ชาติ, สฬ ชาติ, ลฺล ชาติ, รฺษ ชาติ และ วิษฺ ชาติ ในเพราะอัสฬฬชาติก
วิกฺกิตฺที่มี ต อยู่หน้าได้บ้าง
[เช่น เอษฺฎา, เอษิตา]

512. รธาทิกฺยศฺย. [IV.6.82]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย รธ ชาติเป็นต้นได้บ้าง
[เช่น รตฺยศฺย, รธิษฺยติ]

513. สฺวรตฺตีสฺยตฺยทฺนพฺนชาติ. [IV.6.83]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย สฺวฤ ชาติ, อทาทิกณฺะ สฺ ชาติ, □ ทิวาทิกณฺะ สฺ ชาติ และชาติที่มี อุ อนุพันธ์ได้
บ้าง
[เช่น สฺวรตฺตา, สฺวริตา]

514. อฺทฺนพฺนรฺษณํ กุตฺติ. [IV.6.84]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย ชาติที่มี อฺ อนุพันธ์, ปฺ ชาติ และ กฺลิตฺ ชาติ ในเพราะ กฺตฺวา ปรตฺยยะได้บ้าง
[เช่น ศานฺตฺวา, ศมิตฺวา]

515. ชฤวฺรตฺโจริณฺ. [IV.6.85]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย ชฤ ชาติ และ วรฺศฺย ชาติ
[เช่น ชริตฺวา, ชริตฺวา]

516. ลฺโล วิมฺหณ. [IV.6.86]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย ลฺล ชาติที่เป็นไปในอรรธว่า หวันไหว
[เช่น ลฺลิตฺวา]

517. กฺษฺริวโสศฺย. [IV.6.87]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย กฺษฺริ ชาติ และ วศฺ ชาติด้วย
[เช่น กฺษฺริตฺวา]

518. นิษฺรายํ จ. [IV.6.88]

ลง อิกฺข อากมฺยในเพราะ นิษฺฐา ปรตฺยยะด้วย
[เช่น กฺษฺริตฺตะ, กฺษฺริตฺวาน]

519. ปฺกฺลิตฺโสศฺย. [IV.6.89]

ลง อิกฺข อากมฺยทํย ปฺ ชาติ และ กฺลิตฺ ชาติได้บ้าง

[เช่น ปรีตะ, ปรีตวาน, ปูตะ, ปูตวาน]

520. น ทิสฺวิทฺทพฺพทฺตเวทฺถาปตฺติญฺญุโษะ. [IV.6.90]

ลง อิฏฺฐ อากมทําย ทิ ธาตุ, ศฺวิ ธาตุ, ธาตุทิมิ อี อนุพันธฺ และธาตุทิมิ อิฏฺฐ อากมไม่แนนอน
ซึ่งนอกจาก ปต ธาตุ และ กุชฺ ธาตุทิมิ นิรุ อยู่หน้า

[เช่น อุทฺทฺทินะ, อุทฺทฺทินวาน]

521. อาทนฺพทฺตจ. [IV.6.91]

อิฏฺฐ อากมข้อมไม่ลงทํายธาตุทิมิ อา อนุพันธฺ

[เช่น มินฺนะ, มินฺนวาน]

522. ภาวทิกฺกรมโณรฺว. [IV.6.92]

ลง อิฏฺฐ อากมในภาวสาธนะและกิริยาเบื้องต้นได้บ้าง

[เช่น มิตรฺ, เมทิตฺมเนน]

523. กุญฺญทิวทฺตนิทฺตวนิผลิกฺขินฺนํ กุเต เนทฺ มนุสฺสทฺตมนสฺสโตมนายามกฺกจฺจราวิศฺพุทฺตเนนฺ.

[IV.6.93]

อิฏฺฐ อากมข้อมไม่ลงทําย กุญฺญ ธาตุ, วาทฺ ธาตุ, สฺวน ธาตุ, ชฺวน ธาตุ, พณฺ ธาตุ, กษฺ ธาตุ และ
พฺช ธาตุ ที่เป็นไปในอรรถว่า มนุสฺ (ขนมพฺง), ภกฺศ (ยิง), มนฺสฺ (ใจ), ตมฺสฺ (ความมืด), อนายาส
(ไม่ลำบาก), กฺกจฺจร (ไม่ลำบาก), และอรรถที่มีใช้ วิศฺพุทฺต (ทำเสียงโดยประการต่างๆ)

[เช่น กุญฺญทฺระ]

524. ลคฺคนมฺลฺยญฺญวิรฺพทฺธะ สกฺตาวิสฺสพฺพญฺญสฺวเรญฺ. [IV.6.94]

ลคฺคน ศัพท์, มฺลฺยญฺญ ศัพท์ และ วิรฺพทฺธ ศัพท์ ข้อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า สกฺต (ติด), อวิสฺสพฺพญฺญ
(คำที่มีเสียงไม่ชัดเจน) และ สฺวเร (เสียง)

[เช่น ลคฺคน, มฺลฺยญฺญ, วิรฺพทฺธะ]

525. ปรีวฺฤทฺททฺตทฺทหา ปฺรภฺทฺทลวโตะ. [IV.6.95]

ปรีวฺฤทฺท ศัพท์ และ ทฺทหา ศัพท์ ข้อมถูกให้สำเร็จในอรรถว่า นาย และคนมีกำลัง

[เช่น ปรีวฺฤทฺทะ (นาย), ทฺทหา]

526. สนิวิทฺทโยรฺทฺธะ. [IV.6.96]

อิฏฺฐ อากมข้อมไม่ลงทําย อรฺทฺ ธาตุที่อยู่หลังจาก สฺ, นิ และ วิ อุปสรรค

[เช่น สมนฺรฺณะ]

527. สามีปฺเยเก. [IV.6.97]

เมื่อปรากฏอรรถว่า ไกล ลง อิฏฺฐ อากมทําย อรฺทฺ ธาตุที่อยู่หลัง อภิ ศัพท์

[เช่น อภิยฺรฺณนา เสนา]

528. วรรษยุมตวรสนษณษณณ. [IV.6.98]

ลง อิกฺ อากมท่าย วรรษ ษณฺ, อมฺ ษณฺ, ตวรฺ ษณฺ ษณฺ ษณฺที่มี สํ อยู่หน้า และ ษณฺ ษณฺที่มี อา
อยู่หน้าได้บ้าง

[เช่น วรรษณฺ, วรรษิตะ]

529. หฤษรฺโลมสุ. [IV.6.99]

ลง อิกฺ อากมท่าย หฤษ ษณฺที่เป็นไปในอรรธว่า ขน ได้บ้าง

[เช่น หฤษณฺ, หฤษิตานิ โลมานิ]

530. ทานตฺสานตฺปุรณตฺสฺตฺยจฺจนฺชฺลปฺตฺยจฺจนฺตฺ. [IV.6.100]

ทานตฺ ศัพท์, สานตฺ ศัพท์, ปุรณ ศัพท์, ทสฺต ศัพท์, สฺตฺยจฺ ศัพท์, จฺจน ศัพท์ และ ชฺลปฺต ศัพท์
ซึ่งมี อินฺ ปรตฺยยะอยู่ท้าย ย่อมถูกให้สำเร็จ

[เช่น ทานตฺ, ทมิตะ]

531. วรรณฺนิษฺจาโต โน'ปฏฺมรฺจฺฉิมทฺธิษฺยาธฺยาภฺย. [IV.6.101]

แปลง ต นิภูฐาปรตฺยยะท่ายเรषะ เป็น น แต่ไม่แปลงท่าย ปฏฺ ษณฺ, มรฺจฺฉิม ษณฺ, มทฺ ษณฺ,
ยฺยา ษณฺ และ ไธย ษณฺ

[เช่น ศิรฺณะ, ศิรฺณวาน]

532. ทาทฺ ทสฺย จ. [IV.6.102]

แปลง ต นิภูฐาปรตฺยยะท่าย ท เป็น น ด้วย

[เช่น มินฺนะ, มินฺนวาน]

533. อาโต'นฺตฺสฺถาสฺยฺกฺตฺ. [IV.6.103]

แปลง ต นิภูฐาปรตฺยยะท่าย อา การันตฺษณฺซึ่งประกอบด้วยอักษรอันคฤฐา เป็น น

[เช่น คุลฺลนะ, คุลฺลนวาน]

534. ลฺวาทฺโยทฺนพฺนธฺจ. [IV.6.104]

แปลง ต นิภูฐาปรตฺยยะท่าย ลฺ ษณฺเป็นต้น และษณฺที่มี โอ อนุพันธ์ เป็น น

[เช่น ลฺลนะ, ลฺลนวาน]

535. วรรศฺยจฺ ก จ. [IV.6.105]

แปลง ต นิภูฐาปรตฺยยะท่าย วรรศฺย เป็น น และแปลงพยัญชนะที่สฺตฺษณฺเป็น ก

[เช่น วรรกฺนะ, วรรกฺนวาน]

536. กฺษรฺทฺธิรฺมาตฺ. [IV.6.106]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย กุญิ ชาติที่มีทิมะอยู่หลัง เป็น น
[เช่น กุญิณะ, กุญิณวาน]

537. โศย'สุปรุเต. [IV.6.107]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย ไศย ชาติ เป็น น ในที่มีไชการสัผัสเย็น
[เช่น สีนั ฆฤตม (เนยใสแข็ง), สีนวตุ ฆฤตม]

538. อนปาทาน'นุเว. [IV.6.108]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย อนจุ ชาติ เป็น น ในที่มีไชอปาทาน
[เช่น สมกณะ, สมกณวาน]

539. อวิชิตียายำ ทิวะ. [IV.6.109]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย ทิว ชาติซึ่งเป็นไปในอรรถที่มีไชความปรารถนาจะชนะ เป็น น
[เช่น อาทูนะ, อาทูนวาน]

540. หุริฆราตุโรนทนต์วินทำ วา. [IV.6.110]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย หุริ ชาติ, ฆรา ชาติ, ตรา ชาติ, อุณฑ ชาติ, นุฑ ชาติ และ วิฑ ชาติ
เป็น น
[เช่น หุริณะ, หุริณวาน, หุริตะ, หุริตวาน]

541. ไกษศุธิปจำ มกวะ. [IV.6.111]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย ไกษ ชาติ, ศษ ชาติ และ ปจ ชาติ เป็น ม, ก และ ว
[เช่น กุยามะ, กุยามวาน]

542. วา ปรุสุตโย มะ. [IV.6.112]

แปลง ต นิฎฐาปรัตยยะท่าย สุตโย ที่มี ปร อยู่หน้า เป็น ม ได้บ้าง
[เช่น ปรุสติมะ, ปรุสติมวาน, ปรุสติตะ, ปรุสติตวาน]

543. นิรุวาโณ'วเต. [IV.6.113]

นิรุวาณ ศัพท์ย่อมถูกให้สำเร็จในที่มิไชลม
[เช่น นิรุวาโณ'คุนิะ]

544. ฤตุตรณวิตุตาะ สกลาธมรณโกเลษุ. [IV.6.114]

ฤตุต ศัพท์, ฤณ ศัพท์ และ วิตุต ศัพท์ อันเป็นไปในอรรถว่า ทั้งหมด, หนี้ และทรัพย์ ย่อมถูก
ให้สำเร็จ
[เช่น ฤตุตม]

545. อนุปสรุคาตุ ผุลลฤฤโศตลาฆาะ. [IV.6.114]

ผลุล ศัพทฺ, กุณิว ศัพทฺ, กุณศ ศัพทฺ และ อุลลภณ ศัพทฺ เมื่อไม่อยู่ทำอุปสรรค ย่อมถูกให้สำเร็จ
[เช่น ผลุละ]

546. อวรุณาทฺโถ วรุฑฐิ. [IV.6.116]

การวรุฑฐิ อุฏฺ อาทศทำยสระอวันณะย่อมมี
[เช่น เสาะ, ศาเวา, ศาวะ]

จบปาठะที่ 6 เรื่องกฤต ตามวฤตติของ ทุรคสิงหะ

จบกถันตระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก ค

กัจจายนสูตร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

1. สานุสิกปฺป สานุสิกณฺหา (สานุสิกัปปะ สานุสิกัณห์) [บทที่ 1]

1. อคฺโข อกฺขรสฺสณฺหาโต.

เนื้อความรู้ได้ด้วยอักษร

[เช่น พุทฺโธ, ธมฺโม, สงฺโฆ]

2. อกฺขรปาทยิ เอกจตุตฺถาลิ.

วัณณะ 41 ตัว มี อ เป็นต้น ชื่อว่า อักษร

[คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ก ข ค ง ฉ จ ฌ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ ฝ ภ ม,
ย ร ล ว ส ห พ อ]

3. ตตฺถโถทนฺตา สรา อฏฺฐ.

ในอักษรเหล่านั้น อักษร 8 ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่า สระ

[คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ]

4. ลหุมนฺตา ตโย รตฺตา.

สระ 3 ตัว ที่มีเสียงสั้น ชื่อว่า รัสสระ

[คือ อ อิ อุ]

5. อญฺเญ ทิฆา.

[สระ 5 ตัวอื่น]ที่เหลือ ชื่อว่า ทิฆะ

[คือ อา อิ อู เอ โอ]

6. เสสา พยฺยชนา.

อักษรที่เหลือจากสระ ชื่อว่า พยัญชนะ

[คือ ก ข ค ง ฉ จ ฌ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ ฝ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ อ]

7. วคฺคา ปญฺจปญฺจโส มนฺตา.

พยัญชนะ 25 ตัว มี ม เป็นที่สุด ชื่อว่า วรรค โดยการจำแนกเป็น 5 วรรค วรรคละ 5 ตัว

[คือ ก ข ค ง ฉ เรียก กวรรค

จ ฌ ฐ ฒ เรียก จวรรค

ฎ ฏ ฑ ฒ เรียก ฎวรรค

ด ถ ท ธ น เรียก ดวรรค

ป ผ ฝ ภ ม เรียก ปวรรค]

8. อํ อติ นิคฺคหิตํ.

จุดโปร่ง คือ อํ (◌) ชื่อว่านิคคหิต

9. ประสมณฺญา ปโยเค.

ชื่อในคัมภีร์สันสกฤต [มี โฆสะ อโฆสะ เป็นต้น ได้นำมาแสดงไว้ในคัมภีร์กัจจายณะนี้]
ตามสมควร

[เช่น โฆสะ ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ท ฒ ณ , ท ฐ ฑ, พ ภ ฌ]

อโฆสะ ก ข, จ ฌ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ฝ, ส]

10. ปุพฺพมโหจิตมฺสุสรํ สเรน วิโยชเย.

นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ตั้งไว้ข้างล่าง (ข้างหน้า) ไม่ให้มีสระ

[เช่น โลก อ ปุคฺคโล]

11. นเย ปรี ยุตุเต.

เมื่อสมควรแล้ว พึงนำ[พยัญชนะข้างหน้าที่ไม่มีสระ]ไปประกอบกับสระหลัง

[เช่น โลกคฺคปฺคฺคโล]

อติ สนฺธิกปฺเป ปจฺโม กณฺโฑ.

12. สรา สร โลป.

เพราะสระหลัง ลบสระหน้าบ้าง

[เช่น โลกคฺคปฺคฺคโล]

13. วา ปโร อสฺรูปา.

หลังจากสระหน้าที่มีรูปต่างวิณะกัน [ลบ]สระหลังบ้าง

[เช่น ขสฺสทานิ]

14. กฺวาสาवณฺณํ ลฺลุตฺเต.

[เมื่อสระหน้าที่มีรูปต่างวิณะกัน] ถูกลบแล้ว [สระหลังเป็น อสวิณะบ้าง] (อ อี เป็น เอ, อุ เป็น โอ)

[เช่น พนฺธุสฺเสว, ชินฺริตํ, โนเปติ]

15. ทิฆํ.

[เมื่อลบสระหน้าแล้ว] ทิฆะสระหลังบ้าง (อ เป็น อา, อิ เป็น อี, อุ เป็น อู)

[เช่น พุทฺธานุสฺสติ, อติโต, พนฺูปการํ]

16. ปุพฺโพ จ.

[เมื่อลบสระหลังแล้ว ทิฆะ] สระหน้าบ้าง

[เช่น โลกสฺสา, วิติปฺตนฺติ, กิสุร]

17. ยเมทนต์สุธาเทโส.

[เพราะสระหลัง] อาเทศสระ เอ ที่สุดบท (เม เต ye) เป็น ย บ้าง

[เช่น มุยายิ, ตุยาหิ, ยุยาสุส]

18. วโมทนต์ตานิ.

[เพราะสระหลัง อาเทศสระ] โอ อุ ที่สุดบท เป็น ว บ้าง

[เช่น กุวตุโก, อเนวติ]

19. สฟุโพ จํติ.

[เพราะสระหลัง] อาเทศ ติ ทั้งตัว เป็น จ บ้าง

[เช่น อจจนต์, อิจจาติ]

20. โท ฐสฺส จ.

[เพราะสระหลัง] อาเทศ ฐ เป็น ท บ้าง

[เช่น เอกมิทาหิ]

จ ศัพท์ รวมเอาวิธีอาเทศอักษรอื่นอีก เป็นต้นว่า กุพฺพนฺติ, ปลิโพโธ, ทุกกณฺ, นิยโก, นิยฺปฺตุตํ, กุณฺปโก, ปณฺาโม, สฺกโต]

21. อ้วนฺณํ ยํ นว.

[เพราะสระหลังที่มีรูปไม่เหมือนกับสระหน้า] อาเทศ อี อี เป็น ย บ้าง

[เช่น วุคฺยสุส, นทฺยาสฺนโน]

22. เอวาทิสฺส ริ ปรุพฺโพ จ รสฺโส.

อาเทศสระ เอ ที่อยู่หน้า ว (เอว) เป็น ริ, และรัสสระหน้าบ้าง

[เช่น ขถริว]

อิติ สนธิกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

23. สรา ปกฺติ พฺยณฺชน.

เพราะพยัญชนะหลัง สระหน้าเป็นปกติ (ห้ามที่มะ รัสสะและลบ)

[เช่น อจฺจโย, เวทนาฯฯฯ, โส ฐมฺม เทเสติ]

24. สเร กฺวจิ.

เพราะสระหลัง สระหน้าเป็นปกติบ้าง (ห้ามลบ-อาเทศ)

[เช่น กตฺมา จานนฺท อนิจฺจสฺสณฺา]

25. ทิณฺ.

[เพราะพยัญชนะหลัง] ทำที่มะสระหน้าบ้าง

[เช่น ตฺยาสฺส, มฺนิจเร, อนุปฺมาโต]

26. รสุถ์.

[เพราะพยัญชนะหลัง] ทำรัสสระสระหน้าบ้าง

[เช่น ยทิ ว สวเก, โกวาทิ นาม, ฤลลจโย]

27. โลปญจ ตตุรกาโร.

[เพราะพยัญชนะหลังลบสระหน้าบ้าง] เมื่อลบแล้วลง อ อาคมแทนในที่นั้น

[เช่น ส มุณี]

28. ปร เทวภาโว จาเน.

เมื่อฐานะสมการ หลังจากสระ ให้ทำเทวภาวะ (ซ้อนพยัญชนะ)

[เช่น อปฺปมาโท, กุสสตติกั, วตฺตติ, ทุกกรั, ชจุณฺโร]

29. วคุเค โมสาโหมสานํ ตติยปฺรมา.

เมื่อสมการ หลังจากสระหน้า ซ้อนพยัญชนะตัว 3 และที่ 1 [ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ 4 และที่ 2] อันเป็นโหมสะ และอโหมสะในวรรคเดียวกัน

[เช่น ปกฺขมฺริ, ปญฺจกฺขนฺธา]

อติ สนธิกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

30. อ พยัญชนะ นิคฺคหิต.

เพราะพยัญชนะหลัง อาเทศนิกหิตเป็น อ (เพื่อห้ามลบและอาเทศ)

[เช่น เอวํ วุตฺเต, ตํ สาธุ]

31. วคุคนฺตํ วา วคุเค.

เพราะพยัญชนะวรรค[ข้างหลัง อาเทศนิกหิต] เป็นพยัญชนะที่สุควรรคบ้าง

[เช่น ตงฺกโรติ, ฆมฺมณฺจเร, ตณฺณานํ, ตนฺตโนติ, ตมฺปตฺโต]

32. เอहे ณ.

เพราะ เอ และ ห ข้างหลัง อาเทศนิกหิตเป็น ณ บ้าง

[เช่น ตณฺณเวว, ตณฺณหิ]

33. ส เย จ.

เพราะ ย ข้างหลัง อาเทศนิกหิตกับ ย เป็น ณ

[เช่น สณฺโฆโค]

34. มทา สเร.

เพราะสระข้างหลัง อาเทศนิกหิตเป็น ม และ ฤ บ้าง

[เช่น ตมฺหํ พุรุมิ, ยทนิจํ]

35. ยวมทนตรา จากมา.

[เพราะสระข้างหลัง] ลง ย ว ม ทุ น ทุ ร ทุ ล อากมบ้าง

[เช่น ขณิฑิ, คิวังคุล, อิธมาหุ, อุทคุโค, อิโต นายติ, ยสุมาติห, นิรนุตร์, จพภิญญา]

36. กุจิ โอ พยัญชน.

เพราะพยัญชนะข้างหลัง ลง โอ อากมบ้าง

[เช่น ปโรสค, ปโรสทสุล]

37. นิคคหิตญจ.

[เพราะสระหรือพยัญชนะข้างหลัง] ลงนิคหิตอากมบ้าง

[เช่น จกขุ อุทปาติ, อวิสิโร]

38. กุจิ โลปี.

[เพราะสระหลัง] ลบนิคหิตบ้าง

[เช่น ตาสาห สนุติเก]

39. พยัญชน จ.

เพราะพยัญชนะข้างหลัง [ลบนิคหิตบ้าง]

[เช่น อริยสจจัน ทสสน]

40. ปโร ว สโร.

ลบสระหลังจาก[นิคหิต]บ้าง

[เช่น กตุนติ]

41. พยัญชน จ วิสญโยโค.

[เมื่อลบสระหลังจากนิคหิตแล้ว] พยัญชนะสังโยค เป็นวิสังโยค

[เช่น เอวิ ส เต อาสวา]

อิติ สนุธิกปเป จตุตุโล กณโท.

42. โค สเร ปุณฺณสาคโม กุจิ.

เพราะสระหลัง ลง กุ อากมในที่สุดแห่ง ปุณฺณ นิบาตบ้าง

[เช่น ปุณฺณเคว]

43. ปาสฺส จนุโต รสุโส.

[เพราะสระหลัง ลง กุ อากมในที่สุด]ของ ปา นิบาต และทำรัสสระสุดท้ายของ ปา นิบาต บ้าง

[เช่น ปุณฺณเคว]

44. อพฺโถ อภิ.

[เพราะสระข้างหลัง] อาเทศ อภิ เป็น อพฺถ บ้าง

[เช่น อพุกกขาน]

45. อชโณ อธิ.

[เพราะสระข้างหลัง] อาเทศ อธิ เป็น อชฌ บ้าง

[เช่น อชฌกมา]

46. เต น วา อวิณเณ.

เพราะ อ วิณณะ [(อ อ) ข้างหลัง] ห้ามอาเทศ [อภ เป็น อพุก และ อธิ เป็น อชฌ] บ้าง

[เช่น อภิจนิต, อธิริต]

47. อติสฺส จนตสฺส.

[เพราะ อ วิณณะ (อ อ) ข้างหลัง ไม่อาเทศ ต] ของ อติ เป็น จ บ้าง

[เช่น อติสสิกโณ]

48. กุวจิ ปฏิ ปติสฺส.

[เพราะสระหรือพยัญชนะข้างหลัง] อาเทศ ปติ เป็น ปฏิ บ้าง

[เช่น ปฏุกฺกิ, ปฏิหณฺณติ]

49. ปุณฺณสฺส พุณฺณเน.

เพราะพยัญชนะ[ข้างหลัง] อาเทศสระที่สุด ปุณ เป็น อุ

[เช่น ปุณฺณชโน]

50. โอ อวสฺส.

[เพราะพยัญชนะข้างหลัง] อาเทศ อว เป็น โอ บ้าง

[เช่น โอกาโส]

51. อนุปทิกฺขณํ วุตฺตโยคโต.

[อุปสัคและนิบาต]ที่ยังไม่สำเร็จ[พึงทราบว่าจะสำเร็จได้]ตามวิธีที่กล่าวมาแล้ว

[เช่น ปยิริทาหาสิ, อยิริสฺส]

อิติ สนฺธิกปฺเป ปณฺจโม กณฺโฑ.

สนฺธิสฺสตุตฺถํ นิฏฺฐิตํ.

2. นามกปฺป นามกณฺฑ (นามกปฺปะ นามกัณท์) [บทที่ 2]

52. ชินวอนยฺตุตฺถํ หิ.

[สูตร วุตติ และอุทาหรณ์] ย่อมสมควรต่อพระพุทธพจน์[(คือพระไตรปิฎก)] นั้นเทียว

53. ลิงฺกณฺจ นิปฺจเเต.

ให้ตั้งลิงค์และ[ธาตุ]ไว้ตามสมควรต่อพระพุทธพจน์]

[เช่น ปุริศ, คม]

54. ตโต จ วิภคฺติโย.

วิภคฺติทั้งหลาย ย่อมลงประกอบ[ข้างหลังลิงค์]นั้น

55. สฺ โย อ โย นา หิ ส นํ สุมา หิ ส นํ สฺมี สฺ.

[ศัพท์จำแนกเนื้อความ 14 ตัว] คือ สฺ โย อ โย ฯลฯ สฺมี สฺ เชื่อว่า วิภคฺติ

56. ตทณฺุปรโรเรน.

[ลิงค์และธาตุท่านให้สำเร็จ]โดยไม่ผิดต่อพระพุทธพจน์

57. อาลปเน สฺ คสญฺโณ.

สฺ วิภคฺติ อันลงในอรรถอาลปนะ มีชื่อว่า ค

[เช่น โก ปุริศ]

58. อวิณฺณวณฺณนา ฌลา.

อิ วัณณะ (อิ อี) ชื่อว่า ฌ, อุ วัณณะ (อุ อุ) ชื่อว่า ล

[เช่น อีสิ, ทณฺ์, ภิกฺขุ, อภิฏฺ, อญฺจิ, สุขการี, โศตรญ]

59. เต อิตฺติขยา โป.

[อิ วัณณะและ อุ วัณณะ]ในอิตฺติลิงค์ ชื่อว่า ป

[เช่น รตฺติ, อิตฺติ, ยากุ, วฐ]

60. อา โฆ.

สระ อา [ที่สุคศัพท์อันเป็นอิตฺติลิงค์] ชื่อว่า ฆ

[เช่น กณฺณา, สทฺธา, ปณฺณา]

61. สาคโม เส.

เพราะ ส วิภคฺติ[ข้างหลัง] ลง สฺ อาคมหลังจาก[ลิงค์ (นามศัพท์) ทั้งปวง]

[เช่น ปุริศสฺ]

62. สํสาเสวกฺวเนสฺ จ.

เพราะ สํ สา ที่อาเทศมาจากวิภคฺติฝ่ายเอกวณะ [ลง สฺ อาคมหลังจากลิงค์]

[เช่น สพฺพสฺสํ, สพฺพสฺสา]

63. เอติมาสมิ.

[เพราะ สํ สา อาเทศ อา ที่สุด]ของ เอตา และ อีมา เป็น อิ

[เช่น เอติสฺสํ, เอติสฺสา, อิมิสฺสํ, อิมิสฺสา]

64. ตสฺสา วา.

[เพราะ สํ สา อาเทศ อา ที่สุดของ] ตา เป็น อิ บ้าง

[เช่น ดิสฺ, ดิสฺสา]

65. ตโต สสุสฺ สฺสาย.

[หลังจาก ตา เอตา และ อีมา] อาเทศ ส วิกัตติ เป็น สฺสาย บ้าง

[เช่น ดิสฺสาย, เอติสฺสาย, อิมิสฺสาย]

66. โหม รสฺสํ.

[เพราะ สํ สฺา] รัสสะ อา ชื่อ ฆ เป็น [อ]

[เช่น สพฺพสฺสํ, สพฺพสฺสา]

67. โน จ ทฺวาทิโต นฺมฺหิ.

เพราะ นํ วิกัตติ ลง นฺ อาคมหลังจาก ทฺวี่ สังขยาเป็นต้น

[เช่น ทฺวินฺนํ, จตฺตุนฺนํ]

68. อมา ปโต สฺมึสฺमानํ วา.

หลังจาก ป [(อ) อี อฺ อุ] อาเทศ สฺมึ เป็น อํ, สฺมา เป็น อา

[เช่น รตฺยา, รตฺยํ, นชฺชา, นชฺชํ, มาตรา]

69. อาทิตฺโต โอ จ.

หลังจาก อาทึ ศัพท์ อาเทศ สฺมึ วิกัตติ เป็น [อ] และ โอ บ้าง

[เช่น อาทึ, อาโท]

70. ฌลณมฺยฺวา สเร วา.

เพราะสระ[หลัง] อาเทศ ฌ เป็น อฺย, ล เป็น อฺว บ้าง

[เช่น ดฺยฺนคฺ, ทฺวญฺคฺ]

71. ยวการา จ.

[เพราะสระหลัง อาเทศ อฺ วัณณะชื่อ ฌ เป็น ย, [อฺ วัณณะ ชื่อ ล] เป็น ว

[เช่น อคฺยาคารํ, สฺวาคคํ]

72. ปสณฺณสฺส จ.

เพราะสระหลังที่อาเทศมาจากวิกัตติ อาเทศ อฺ วัณณะ ชื่อ ป เป็น [ย]

[เช่น รตฺยา]

73. คาว เส.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศ โอ ของ โค เป็น อาว

[เช่น คาวสฺส]

74. โยสุ จ.

เพราะ โย วิกัตติ [อาเทศ โอ ของ โค เป็น อาว]

[เช่น คาโว]

75. อวัมหิ จ.

เพราะ อัม วิกัตติ [อาเทศ โอ ของ โค เป็น อว และ อว]

[เช่น คาว, คว]

76. อวสุสุ วา.

[เพราะ อัม วิกัตติ อาเทศสระ อ ที่สุด]ของ อว เป็น อุ บ้าง

[เช่น คาว]

77. ตโต นมฺ ปติมหาสุเต จ สมาส.

เพราะ ปติ ศัพท์ในอตุตตสมาส หลังจาก [โค อาเทศ] นัม วิกัตติเป็น อัม, [และ โอ ของ โค เป็น อว]

[เช่น ควปติ, คว]

78. โอ สเร จ.

เพราะสระหลัง[ในบทสมาส] อาเทศ โอ [ของ โค เป็น อว]

[เช่น ควชิน, คเวพิก]

79. ตพฺปิปรูปปเท พยฺยชเน จ.

เพราะพยัญชนะข้างหลัง [อาเทศ อว เป็น อุ] ซึ่งเป็นวิปริตของ โอ นั้นบ้าง

[เช่น อุคฺคเต]

80. โคณ นมฺหิ วา.

เพราะ นัม วิกัตติ [อาเทศ โค ทั้งศัพท์เป็น] โคณ บ้าง

[เช่น โคณาน]

81. สุหิ นาสุ จ.

เพราะ สุ หิ นา วิกัตติ [อาเทศ โค ทั้งศัพท์เป็น] โคณ บ้าง

[เช่น โคณสุ, โคณหิ, โคณน]

82. อโม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ.

หลังจาก ฌ ล ป อาเทศ อัม และ ม เป็น นิคฺคหิต

[เช่น อคฺคิ, ภิกฺขุ, ปุคฺคฺคํ]

83. สรโลโปมาเทศปฺปจฺยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺ ปกฺติ.

เพราะ อัม วิกัตติ สระอาเทศ และสระปัจจัยเป็นต้น[ข้างหลัง] ลบสระ[หน้า]แล้วปกติสระ [หลัง]บ้าง

[เช่น ปุริสํ, ปุริโส, โจรยีสฺ, ทินฺโน, วชฺเชติ, ปจฺจโย, คจฺจนฺโต, ทกฺขิ]

84. **อโหม รสุต'เมกวจนโยสวปี จ.**

เพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะและ โย วิภัตติ ให้ทำรัสสระ[ที่สูงสุดลิ้งค์] ยกเว้น อา ชื่อ ฆ
[เช่น ตา, เสน, สุขการ]

85. **น ลิสุมิ'มนปัฐกานิ.**

เพราะ ลี วิภัตติ ห้ามทำรัสสระที่สุดของศัพท์ที่เป็นปุงลิงค์และอติลึงค์
[เช่น ทณฺฑี, อติล]

86. **อุภาทีโต นมินัน.**

หลังจาก อุภ สังขยาเป็นต้น อาเทศ น วิภัตติเป็น อินัน
[เช่น อุภินัน, ทุวินัน]

87. **อินฺณมณฺณนฺ ตีหิ สงฺขยาหิ.**

หลังจาก ตี สังขยา อาเทศ น วิภัตติเป็น อินฺณ และ อินฺณน
[เช่น ตินฺณ, ตินฺณน]

88. **โยสุ กตนิการโลเปสุ ทิน.**

เพราะ โย วิภัตติที่อาเทศเป็น นิ หรือ โย วิภัตติที่ลบแล้วทำที่มะ[สระหน้า]
[เช่น โย จิตฺตาน, อคฺคิ]

89. **สุนฺหิสฺ จ.**

เพราะ สุน หิ วิภัตติข้างหลัง [ที่มะสระหน้า]บ้าง
[เช่น ภิกฺขุสฺ, ภิกฺขุนฺ, อคฺคิหิ]

90. **ปญจาทิน'มตฺ.**

[เพราะ สุน หิ วิภัตติข้างหลัง อาเทศสระ[ที่สุด]ของ ปญจ สังขยาเป็นต้น เป็น อ
[เช่น ปญฺจสฺ, ปญฺจนฺ, ปญฺจหิ]

91. **ปติสฺสินิมฺหิ.**

เพราะ อินิ ปัจจย[ข้างหลัง อาเทศสระ[ที่สุด]ของ ปติ ศัพท์ เป็น อ
[เช่น คหปตานี]

92. **นตุสฺสนฺโต โยสุ จ.**

เพราะ [สุน หิ]โย วิภัตติ อาเทศ[สระ อุ] ที่สุดของ นตุ ปัจจย [เป็น อ]
[เช่น คุณฺวานเตสฺ, คุณฺวานตาน, คุณฺวานเตหิ, คุณฺวานตุ, คุณฺวานตา]

93. **สพฺพสฺส วา อํเสสฺ.**

เพราะ อํ ส วิภัตติ [อาเทศ นตุ ปัจจย]ทั้งตัวเป็น [อ] บ้าง

[เช่น สติม, สติมสุส]

94. สิมฺหิ วา.

เพราะ สิ วิกัตติ [อาเทศสระ อุ ที่สุดของ นตุ ปัจจัย] เป็น [อ] บ้าง
[เช่น หิมวันโต]

95. อคฺคิสฺสินิ.

[เพราะ สิ วิกัตติ อาเทศสระ อี ที่สุดของ] อคฺคิ ศัพท์ เป็น อนิ บ้าง
[เช่น อคฺคินิ]

96. โยสุว'กตรสุโส โณ.

เพราะ โย วิกัตติ[ข้างหลัง] อาเทศ ฌ (อ) ที่เป็นปกติ [เป็น อ]
[เช่น อคฺคโย]

97. เวโอสฺส โล จ.

เพราะ เว โว [ข้างหลัง] อาเทศ ล [(อุ)] ที่เป็นปกติรัสสะ [เป็น อ]
[เช่น ภิกฺขเว, ภิกฺขโว]

98. มาตุลาทิน'มานตฺตมิก'การ.

เพราะ อี ปัจจัย[ข้างหลัง] อาเทศสระ อ ที่สุดของ]มาตุล ศัพท์เป็นต้น เป็น อาน
[เช่น มาตุลานิ]

99. สุมาหิสฺมึนํ มุหาภิมุหิ วา.

[หลังจากลึงค์ทั้งปวง] อาเทศ สุมา เป็น มุหา, หิ เป็น ภิ, สฺมึ เป็น มุหิ บ้าง
[เช่น ปุริสมุหา, ปุริเสภิ, ปุริสมุหิ]

100. น ติเมหิ กตากรเห.

หลังจาก ต และ อิม ศัพพนามอื่นท่านทำเป็น อ แล้ว ไม่มีการอาเทศ [สุมา เป็น มุหา, สฺมึ
เป็น มุหิ]
[เช่น อสุมา, อสุมี, อสุมา, อสุมี]

101. สุหิสฺสว'กาโร เอ.

เพราะ สุ หิ วิกัตติ[ข้างหลัง] อาเทศสระ อ [ที่สุดศัพท์] เป็น เอ
[เช่น ปุริเสสุ, ปุริเสหิ]

102. สพฺพณามานํ นมุหิ จ.

เพราะ น วิกัตติ [อาเทศ อ ที่สุด]ศัพพนาม [เป็น เอ]
[เช่น สพฺพพฺพณานํ]

103. อโตะ เนน.

[หลังจากศัพท์ที่เป็น อ การันต์] อาเทศ นา วิกัตติ เป็น เอน

[เช่น ปุริเสน]

104. โส.

[หลังจากศัพท์ที่เป็น อการันต์] อาเทศ ส วิกัตติ เป็น โอ

[เช่น ปุริโส]

105. โส วา.

[หลังจาก อการันต์ อาเทศ นา วิกัตติ] เป็น โส บ้าง

[เช่น อตุโส, พยณฺชนโส]

106. ทิโมเรหิ.

หลังจาก ทิม และ โอร ศัพท์ [อาเทศ สฺมา วิกัตติ เป็น โส บ้าง]

[เช่น ทิมโส, โอโรโส]

107. สพฺพโยนินฺมาเอ.

[หลังจากศัพท์ที่เป็น อการันต์] อาเทศ โย และ นิ ปฐมา เป็น อา, โย และ นิ พุติยาเป็น เอ บ้าง

[เช่น ปุริสา, ปุริเส, จิตฺตา, จิตฺเต]

108. สฺมาสฺมินฺ วา.

[หลังจากศัพท์ที่เป็น อการันต์] อาเทศ สฺมา เป็น อา, สฺมิ เป็น เอ บ้าง

[เช่น ปุริสา, ปุริเส]

109. อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตฺ.

[หลังจากศัพท์ที่เป็น อการันต์] อาเทศ ส จตุตถีวิกัตติ ฝ่ายเอกวจนะ เป็น อาย และอื่น ๆ บ้าง

[เช่น อตุถาย, หิตาย, สุขาย]

110. คโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.

หลังจากศัพท์นาม[ที่เป็น อการันต์] ห้ามอาเทศ [สฺมา เป็น อา, สฺมิ เป็น เอ, ส จตุตถิ เป็น

อาย] บ้าง

[เช่น สพฺพสฺมา, สพฺพสฺมิ, สพฺพสฺส]

111. ฆโต นาทีน.

หลังจาก อา ชื่อ ฆ อาเทศ นา วิกัตติ เป็นต้น เป็น อาย

[เช่น กณฺณาย, กณฺณาย, กณฺณาย, กณฺณาย]

112. ปโต ยา.

หลังจาก อี อู ชื่อ ป นา วิกัตติ เป็นต้น เป็น ยา

[เช่น รตฺติยา, รตฺติยา, รตฺติยา, รตฺติยา, อิตฺติยา, อิตฺติยา, อิตฺติยา, อิตฺติยา, ยาคฺยา, ยาคฺยา, ยาคฺ

ยา, ยาคฺยา, ชมฺพฺยา, ชมฺพฺยา, ชมฺพฺยา, ชมฺพฺยา]

113. สขโต คสุเส วา.

หลังจาก สข ศัพท์ อาเทศ ลี ชื่อ ค เป็น อ อา อี อี เป็น เอ บ้าง

[เช่น สข, สขา, สขิ, สขี, สখে]

114. ฆเต จ.

หลังจาก อา ชื่อ ฆ [อาเทศ ลี ชื่อ ค เป็น เอ]

[เช่น กญเญ]

115. น อมมาทิโต.

[เช่น หลังจาก อมมา ศัพท์เป็นต้น ห้ามอาเทศ [ลี ชื่อ ค เป็น เอ]

[เช่น อมม, อมมา, อนน, อนนา]

116. ออกตรสุตา ลโต युवा'ลปนสุต เวโว.

หลังจาก อุ ชื่อ ล ที่ไม่ต้องทำรัสสะ (เป็นรัสสะอยู่เดิม) อาเทศ โย อาลปนะวิกัตติ เป็น เว โว

[เช่น ภิกขเว, ภิกขโว]

117. ฌลโต สสุต โน วา.

หลังจาก อี ชื่อ ฌ และ อุ ชื่อ ล อาเทศ ส วิกัตติ เป็น โน บ้าง

[เช่น อคฺคิโน, ทณฺฑิโน, ภิกฺขุโน, สพฺพณฺณโน]

118. ฌปโต จ โยนํ โลโป.

หลังจาก อี ชื่อ ฌ, อุ ชื่อ ล (ในปุงลึงค์), อา ชื่อ ฌ, อี ชื่อ อุ ชื่อ ป (ในอิติลึงค์) ลบ โย
วิกัตติบ้าง

[เช่น อคฺคิ, ทณฺฑิ, ภิกฺขุ, สพฺพณฺณ, กณฺณา, รตฺติ, อิตฺติ, ยากุ, ชมฺพุ]

119. ลโต โวกาโร จ.

หลังจาก อุ ชื่อ ล [อาเทศ โย วิกัตติ] เป็น โว บ้าง

[เช่น ภิกฺขโว, อภิกฺขโว]

อติ นามกปฺเป ปจฺโม กณฺโฑ.

120. อมฺหสุต มมฺ สวิกฺคิตฺตฺส เส.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศ อมฺห ศัพท์กับ ส เป็น มมฺ

[เช่น มมฺ]

121. มยฺ โยมฺหิ ปจฺเม.

[เพราะ โย ปฐมาวิกัตติ อาเทศ อมฺห ศัพท์กับ โย] เป็น มยฺ

[เช่น มยฺ]

122. นตุสฺส นฺโต.

[เพราะ โย ปฐมาวิภัตติ] อาเทศ นตุ ปัจจัยกับ โย เป็น นฺโต บ้าง
[เช่น คุณวนฺโต]

123. นตุสฺส เส วา.

เพราะ ส วิภัตติ อาเทศ นตุ กับ ส เป็น นตุสฺส บ้าง
[เช่น คุณวนฺตฺส]

124. อา สิมฺหิ.

เพราะ ส วิภัตติ อาเทศ นตุ ปัจจัยกับ ส เป็น อา
[เช่น คุณวา]

125. อํ นปฺสเก.

[เพราะ ส วิภัตติ อาเทศ นตุ ปัจจัย] ในนปฺสกลิงค์กับ ส เป็น อํ
[เช่น คุณวํ]

126. อวณฺณา จ เค.

เพราะ ค ข้างหลัง อาเทศ นตุ ปัจจัยกับ ค เป็น [อํ] อ อา
[เช่น คุณวํ]

127. โตติตา สตุมีนาสุ.

เพราะ ส ตฺมี นา วิภัตติ อาเทศ [นตุ ปัจจัย]กับ ส เป็น โต, กับ ตฺมี เป็น ติ, และกับ นา เป็น ตา บ้าง
[เช่น คุณวโต, คุณวติ, คุณวตา]

128. นมฺหิ ตํ วา.

เพราะ น วิภัตติ อาเทศ [นตุ ปัจจัย]กับ น เป็น ตํ บ้าง
[เช่น คุณวตํ]

129. อิมสฺสลิท'มฺลิสฺส นปฺสเก.

เพราะ อํ และ ส วิภัตติ อาเทศ อิม สัพพนามในนปฺสกลิงค์ กับ อํ และกับ ส เป็น อิทํ บ้าง
[เช่น อิทํ, อิทํ]

130. อมฺสฺสา'หุ.

[เพราะ อํ และ ส วิภัตติ] อาเทศ อม สัพพนามในนปฺสกลิงค์ กับ อํ และกับ ส เป็น อหุ
[เช่น อหุ, อหุ]

131. อิตฺธิปฺมณปฺสกลิงฺกขุ.

[พึงทราบว่าสูตร] “อติถิปุมนปัสกสงขย” [มีประโยชน์เพื่อตามไปปรากฏในสูตรต่อไป]

132. โยสุ ทูวินัน เทว จ.

เพราะ โย วิกัตติ อาเทศ ทูวิ สังขยา[ในลิงค์ทั้ง 3] กับ โย เป็น เทว
[เช่น เทว]

133. ติจตุณฺณํ ติสฺสอจตฺสฺส-ตโยจตุตาโร-ตึณฺณจตุตาริ.

[เพราะ โย วิกัตติ] อาเทศ ติ สังขยา[ในลิงค์ทั้ง 3] กับ โย เป็น ติสฺสอ ตโย ตึณฺณ, อาเทศ จตุ
สังขยา[ในลิงค์ทั้ง 3] กับ โย เป็น จตฺสฺสอ จตุตาโร จตุตาริ
[เช่น ติสฺสอ, ตโย, ตึณฺณ, จตฺสฺสอ, จตุตาโร, จตุตาริ]

134. ปญจาทีนํมกาโร.

[เพราะ โย วิกัตติ อาเทศสระที่สุด]ของ ปญจ เป็นต้น [ในลิงค์ทั้ง 3] กับ โย เป็น อ
[เช่น ปญจ, ฉ, สตต, อฏฐารส]

135. ราชสฺส ญโยราชิโน เส.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศ ราช ศัพท์กับ ส เป็น ญโย และ ราชิโน
[เช่น ญโย, ราชิโน]

136. ญญํ นมฺหิ วา.

เพราะ น วิกัตติ อาเทศ ราช กับ น เป็น ญญํ บ้าง
[เช่น ญญํ, ราชฺญ, ราชาน]

137. นามฺหิ ญญา วา.

เพราะ นา วิกัตติ อาเทศ ราช ศัพท์กับ นา เป็น ญญา บ้าง
[เช่น ญญา, ราชณ]

138. สฺมิมฺหิ ญญเราชิณี.

เพราะ สฺมิ วิกัตติ อาเทศ ราช ศัพท์กับ สฺมิ เป็น ญญเ และ ราชิณี
[เช่น ญญเ, ราชิณี]

139. ตุมฺหํมฺหากํ ตยิมยิ.

[เพราะ สฺมิ วิกัตติ] อาเทศ ตุมฺห ศัพท์กับ สฺมิ เป็น ตยิ, อมฺห ศัพท์กับ สฺมิ เป็น มยิ
[เช่น ตยิ, มยิ]

140. ตวฺมํหํ สิมฺหิ จ.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศ ตุมฺห ศัพท์กับ ส เป็น ตวํ, อมฺห ศัพท์กับ ส เป็น อหํ
[เช่น ตวํ, อหํ]

141. ตวम्म เส.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศ ตุมฺห กับ ส เป็น ตว อมฺห กับ ส เป็น มม

[เช่น ตว, มม]

142. ดุยห่มยหญจ.

[เพราะ ส วิกัตติ] อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ ส เป็น ดุยห, อมฺห ศัพท์กับ ส เป็น มยห

[เช่น ดุยห, มยห]

143. คัม'มมฺหิ.

เพราะ อ วิกัตติ อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ อ เป็น คัม, อมฺห ศัพท์กับ อ เป็น ม

[เช่น คัม, ม]

144. ตวम्मญจ นวา.

[เพราะ อ วิกัตติ] อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ อ เป็น ตว, อมฺห ศัพท์กับ อ เป็น มม บ้าง

[เช่น ตว, มม]

145. นามฺหิ ตยามยา.

เพราะ นา วิกัตติ อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ นา เป็น ตยา, อมฺห ศัพท์กับ นา เป็น มยา

[เช่น ตยา, มยา]

146. ดุมหสฺส ตวฺ'ตว'มฺหิ.

เพราะ อ วิกัตติ อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ อ เป็น ตวฺ, ตว

[เช่น ตวฺ, ตว]

147. ปทโต ทุติยาจตุตถิฉฏฐิสฺส โวโน.

หลังจากบทแรก[ในประโยค] เพราะ ทุติยา จตุตถิ และ ฉฏฐีวิกัตติ[ฝ่ายพหูวนะ] อาเทศ ดุมห ศัพท์กับ ทุติยา จตุตถิ และ ฉฏฐีวิกัตติฝ่ายพหูวนะ (โย น) เป็น โว, อาเทศ อมฺห ศัพท์กับ ทุติยา จตุตถิ และฉฏฐีวิกัตติฝ่ายพหูวนะ (โย น) เป็น โน บ้าง

[เช่น โว, โว, โน, โน]

148. เตเมกวจเนสุ จ.

[หลังจากบทแรกในประโยค เพราะจตุตถิและฉฏฐีวิกัตติ]ฝ่ายเอกวนะ อาเทศ ดุมห ศัพท์กับจตุตถิและฉฏฐีวิกัตติฝ่ายเอกวนะเป็น เต, อาเทศ อมฺห ศัพท์กับจตุตถิและฉฏฐีวิกัตติฝ่ายเอกวนะเป็น เม บ้าง

[เช่น เต, เม]

149. น อมฺหิ.

[หลังจากบทแรกในประโยค] เพราะ อ วิกัตติ ห้ามอาเทศ [ดุมห ศัพท์กับ อ เป็น เต,] ห้าม

อาเทศ [อมฺห ศัพท์กับ อ เป็น เม]

[เช่น คัม, ม]

150. วา ตติเย จ.

[หลังจากบทแรกในประโยค] เพราะ นา ตติยาวิภัตติ อาเทศ ตุมฺห ศัพท์กับ นา เป็น เต, อมฺห ศัพท์กับ นา เป็น เม บ้าง
[เช่น เต, เม]

151. พหฺวจนฺสุ โวโน.

[หลังจากบทแรกในประโยค เพราะ หิ ตติยาวิภัตติ] ฝ่ายพหฺวจนฺ อาเทศ ตุมฺห ศัพท์กับ หิ เป็น โว, อมฺห ศัพท์กับ หิ เป็น โน บ้าง
[เช่น โว, โน]

152. ปุมนุตฺตฺสา สิมฺหิ.

เพราะ สิ วิภัตติ อาเทศสระที่สุดของ ปุมน ศัพท์กับ สิ เป็น อา
[เช่น ปุมา]

153. อ’มฺลปเนกฺวจน.

เพราะ สิ วิภัตติอาลฺปนะ [อาเทศสระที่สุด ปุมน ศัพท์กับ สิ] เป็น อ
[เช่น ปุมน]

154. สมฺเต จ วิชาสา.

ในบทสมาส [อาเทศพยัญชนะที่สุดของ ปุมน ศัพท์ เป็น อ, และสระที่สุดของ ปุมน ศัพท์กับ ค อาลฺปนะ เป็น อ] บ้าง
[เช่น ปุญฺโกกิโล (ปุโกกิโล), อิตฺตฺปุมน]

155. โยสุว’โน.

เพราะ โย วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของ ปุมน ศัพท์]กับ โย เป็น อาโน
[เช่น ปุมาโน]

156. อาเน สฺมิมฺหิ วา.

เพราะ สฺมิมิ วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของปุมน ศัพท์]กับ สฺมิมิ เป็น อาเน บ้าง
[เช่น ปุมาโน]

157. หิวิภตฺตฺมุหิ จ.

เพราะ หิ วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของปุมน ศัพท์]เป็น อาเน
[เช่น ปุมานฺหิ]

158. สฺตฺสฺมิ’มา วา.

เพราะ สฺตฺ วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของ ปุมน ศัพท์]เป็น อา บ้าง

[เช่น ปุมาสุ]

159. อุ นามุหิ จ.

เพราะ นา วิกัตติ [อาเทศสระที่สุดของ ปุ ม ศัพท์ เป็น อา] และ อุ บ้าง

[เช่น ปุมานา, ปุมนา]

160. อ กมฺมนุตฺต จ.

[เพราะ นา วิกัตติ] อาเทศสระที่สุดของ กมฺม ศัพท์ [เป็น อุ] และ อ บ้าง

[เช่น กมฺมนา กมฺมนา]

อิติ นามกปุเป ทุติโย กณฺโฑ.

161. ตุมฺหุเหหิ น'มากิ.

หลังจาก ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ อาเทศ น วิกัตติ เป็น อากิ

[เช่น ตุมฺหากิ ตุมฺหิ, อมฺหากิ อมฺหิ]

162. วา ยวปฺปจฺโม.

[หลังจาก ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์] อาเทศ โย ทุติยวิกัตติ [เป็น อากิ] บ้าง

[เช่น ตุมฺหากิ, อมฺหากิ]

163. สตุส.

[หลังจาก ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์] อาเทศ ส วิกัตติเป็น อ บ้าง

[เช่น ตุมฺหิ, อมฺห]

164. สพุพนามการเต ปจฺโม.

หลังจากสัพพนามที่เป็น อ การันต์ อาเทศ [โย] ปฐมาวิกัตติ เป็น เอ

[เช่น สพุเพ, ปุพุเพ]

165. ทวนฺทฎฺฐา วา.

[หลังจากสัพพนามที่เป็น อ การันต์]ในทวันทสมาส [อาเทศ โย ปฐมาวิกัตติเป็น เอ] บ้าง

[เช่น กตรกตเม]

166. นาณญํ สพุพนามิกิ.

[หลังจากสัพพนามที่เป็น อ การันต์]ในทวันทสมาส] ห้ามทำวิธีของสัพพนาม [นอกจากการ อาเทศ โย ปฐมาวิกัตติเป็น เอ]

[เช่น ปุพุพาปรานํ]

167. พหุพุพีหิมฺหิ จ.

[ห้ามทำวิธีของสัพพนาม]ในพหุพุพีหิสมาส [นอกจากการอาเทศ โย ปฐมาวิกัตติเป็น เอ]

[เช่น ปิยฺพุพุพานํ]

168. สัพพโต นํ สํสาณํ.

หลังจากสัพพนามทั้งปวง อาเทศ นํ วิภัตติ เป็น สํ และ สานํ
[เช่น สัพเพสํ สัพเพसानํ]

169. ราชสุส ราชฺ สุณฺหิสฺส จ.

เพราะ สุ นํ หิ วิภัตติ อาเทศ ราช ศัพทํ เป็น ราช
[เช่น สัพเพสํ, สัพเพसानํ]

170. สัพพสุลิมสุเส วา.

[เพราะ สุ นํ หิ วิภัตติ] อาเทศ อิม สัพพนาม เป็น เอ บ้าง
[เช่น เอสฺ, เอสํ เอสานํ, เอหิ เอภี]

171. อนิมิ นามฺหิ จ.

เพราะ นา วิภัตติ [(ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์) อาเทศ อิม สัพพนาม] เป็น อน และ อิมิ
[เช่น อนน, อิมินา]

172. อนปฺปัสกสฺสาयํ สิมฺหิ.

เพราะ สิ วิภัตติ [อาเทศ อิม สัพพนาม] ในปุงลิงค์และอิตถิลิงค์ เป็น อัย
[เช่น อัย]

173. อมฺมสุส โม สํ.

[เพราะ สิ วิภัตติ] อาเทศ ม ของ อมฺ ศัพทํ [ในปุงลิงค์และอิตถิลิงค์] เป็น ส บ้าง
[เช่น อสุ]

174. เอตเตสํ โต.

[เพราะ สิ วิภัตติ] อาเทศ ต ของ เอต และ ต ศัพทํ [ในปุงลิงค์และอิตถิลิงค์] เป็น ส
[เช่น เอโส, โส]

175. ตสฺส วา นตฺถํ สัพพตฺถ.

ในลิงค์ทั้ง 3 อาเทศ ต สัพพนาม เป็น น บ้าง
[เช่น เน, นา, นานิ]

176. สสุมาสุมีสํสาสุวตฺตํ.

เพราะ ส สุมา สุมี สํ สา วิภัตติ [ในลิงค์ทั้ง 3 อาเทศ ต สัพพนาม] เป็น อ บ้าง
[เช่น อสุส, อสุมา, อสุมี, อสุสํ, อสุสา]

177. อิมสพฺพตฺส จ.

[เพราะ ส สุมา สุมี สํ สา วิภัตติในลิงค์ทั้ง 3] อาเทศ อิม สัพพนาม เป็น อ บ้าง

[เช่น อสุส, อสุมา, อสุมี, อสุส, อสุสา]

178. สพฺพโต โก.

หลังจากสัพพนามทั้งปวง ลง ก อาคมบ้าง

[เช่น อสุโก, อสุกา, อสุก]

179. ฃปโต สุมีสานํ สํสา.

หลังจากสัพพนามอันมีชื่อ ฃ ป [(ในอิติลึงค์ อา ชื่อ ฃ, อิ อี อุ ชื่อ ป)] อาเทศ สุมิ วิภคติ
เป็น ส, ส วิภคติ เป็น สา บ้าง

[เช่น สพฺพสฺส, สพฺพสฺสา]

180. เนตahi สุมิํมายยา.

หลังจากสัพพนามอันมีชื่อ ฃ ป [(ในอิติลึงค์ อา ชื่อ ฃ, อิ อี อุ ชื่อ ป)] อาเทศ สุมิ วิภคติ
เป็น อาย และ ยา

[เช่น ทกฺขินาญ]

181. มโนคณาทิโต สุมินานํมิอา.

หลังจากมนคณศัพท์เป็นต้น อาเทศ สุมิ วิภคติ เป็น อิ และ นา เป็น อา บ้าง

[เช่น มนสิ, มนสา]

182. สสฺส โจ.

หลังจากมนคณศัพท์เป็นต้น อาเทศ ส วิภคติ เป็น โอ บ้าง

[เช่น มนโส]

183. เอเตสโม โสเป.

เมื่อลบวิภคติแล้ว อาเทศ[สระที่สุดของมนคณศัพท์เป็นต้น] เป็น โอ

[เช่น มโนมย, อโยปคฺโต]

184. ส เส วาโก.

เพราะสระหลัง ลง ส อาคมหลังจากมนคณศัพท์เป็นต้นบ้าง

[เช่น มนสา, มนโส, มนสิ]

185. สนฺตสทฺทสฺส โส เก โฟ จนฺเต.

เพราะ ฃ อักษร[ข้างหลัง] อาเทศ สนฺต ศัพท์เป็น ส และลง พ อาคมในที่สุดศัพท์

[เช่น สพฺภิ]

186. สิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อ.

เพราะ ส วิภคติ อาเทศ นต แห่ง คจฺจนฺต เป็นต้น เป็น อ บ้าง

[เช่น คจฺณ]

187. เสสสุ นตุว.

เพราะวิภัตติและปัจจัยอันเหลือ[จาก ลี วิภัตติ พึงทราบว่า นตุ] เหมือนกับ นตุ
[เช่น กจฺจนฺโต, กจฺจนฺตา]

188. พุรหุมตฺตสขราชาทีโต อมานํ.

หลังจาก พุรหุม อตฺต สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น อาเทศ อํ วิภัตติ เป็น อานํ บ้าง
[เช่น พุรหุมานํ, อตฺตานํ, สขานํ, ราชานํ]

189. สฺยา จ.

[หลังจาก พุรหุม อตฺต สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น] อาเทศ ลี วิภัตติ เป็น อา
[เช่น พุรหุมา, อตฺตา, สขา, ราชา]

190. โยน'มาโน.

[หลังจาก พุรหุม อตฺต สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น] อาเทศโย วิภัตติ เป็น อาโน
[เช่น พุรหุมาโน, อตฺตานโน, สขานโน, ราชานโน]

191. สยโต จาโยโน.

หลังจาก สย ศัพท์ อาเทศโย เป็น อาโย โน
[เช่น สขาโย , สจฺจโน]

192. สฺมิเม.

[หลังจาก สย ศัพท์] อาเทศ สฺมี วิภัตติเป็น เอ
[เช่น สเข]

193. พุรหุมโต คตฺส จ.

หลังจาก พุรหุม ศัพท์ อาเทศ ก เป็น เอ
[เช่น สเข]

194. สขนตฺตลฺลิตฺ โนนานํเสสฺ.

เพราะ โน นา นํ ส วิภัตติ อาเทศสระที่สุดของ สข ศัพท์ เป็น อี
[เช่น สจฺจโน, สจฺจินา, สจฺจินํ, สจฺจิสฺส]

195. อาโร หิมฺหิ วา.

เพราะ หิ วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของ สข ศัพท์] เป็น อาร บ้าง
[เช่น สขาเรหิ, สขาเรภิ]

196. สฺนมนํสุ วา.

เพราะ สฺ นํ อํ วิภัตติ [อาเทศสระที่สุดของ สข ศัพท์] เป็น อาร บ้าง

[เช่น สาขาเรสุ, สาขาราน, สาขาร]

197. พุรหมโต ตุ สุมิ นิ.

หลังจาก พุรหม ศัพท อาเทศ สุมิ วิกัตติ เป็น นิ

[เช่น พุรหมนิ]

198. อุตต สนาสุ.

เพราะ ส นา วิกัตติ[อาเทศสระที่สุดของ พุรหม ศัพท] เป็น อ

[เช่น พุรหมโน, พุรหมนา]

199. สตถูปิตาทิน'มา ลิสุมิ ลิลโป จ.

เพราะ ลี วิกัตติ อาเทศสระที่สุดของ สตถู ปิตุ ศัพทเป็นต้น เป็น อา และลบ ลี วิกัตติ

[เช่น สตถา, ปิตา]

200. อญเณส'วารตต.

เพราะวิกัตติอื่นจาก [ลี วิกัตติ] อาเทศสระที่สุดของ สตถู ปิตุ ศัพทเป็นต้น เป็น อาร บ้าง

[เช่น สตถาราน, ปิตราน]

201. วา นมฺหิ.

เพราะ น วิกัตติ อาเทศสระที่สุดของ สตถู ปิตุ ศัพทเป็นต้น] เป็น อาร บ้าง

[เช่น สตถาน, ปิตาน]

202. สตถุนตตญจ.

[เพราะน วิกัตติ] อาเทศสระที่สุดของ สตถู เป็น อ บ้าง

[เช่น สตถาน, ปิตาน]

203. อ สุมิ สโลโป จ.

เพราะ ส วิกัตติ [อาเทศสระที่สุดของ สตถู ปิตุ ศัพทเป็นต้น] เป็น อ และ ลบ ส วิกัตติบ้าง

[เช่น สตถู]

204. สกมนุชาตาทีนญจ.

เพราะ ส วิกัตติ อาเทศสระที่สุดของ สกมนุ ชาตุ ศัพท [เป็นต้น เป็น อ และลบ ส วิกัตติ]บ้าง

[เช่น สกมนุ ชาตุ]

205. ตโต โยน'โม ตุ.

หลังจากการอาเทศเป็น [อาร] นั้นให้อาเทศ โย วิกัตติ เป็น โอ

[เช่น สตถาโร]

206. ตโต สุมิ'มิ.

หลังจากการอาเทศเป็น [อาร] นั้น ให้อาเทศ สุมิ วิกัตติ เป็น อิ

[เช่น สตุถริ]

207. นา อา.

หลังจากการอาเทศเป็น [อาร์] นั้น ให้อาเทศ นา วิกัตติ เป็น อา

[เช่น สตุถารา]

208. อาโร รสุส'มิการ.

เพราะ อี อักษร (สุมี) ข้างหลัง รัสสะ อาร์ เป็น อร

[เช่น สตุถริ]

209. ปีตาทีน'มสิมฺหิ.

เพราะวิกัตติที่ไม่ใช่ ลี [ให้รัสสะ อาร์] ของ ปีตุ ศัพท์เป็นต้น [เป็น อร]

[เช่น ปีโตร, ปีตร]

210. ตยาตยีนํ ตกาโร ตวตุตฺ วา.

อาเทศ ต อักษรของ ตยา และ ตยิ เป็น ตว บ้าง

[เช่น ตวยา, ตวย]

อติ นามกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

211. อตุตฺนโต หิสุมิ'มนตุตฺ.

เพราะ หิ วิกัตติ อาเทศสระที่สุดของ อตุต ศัพท์เป็น อน

[เช่น อตุตเนหิ, อตุตเนภิ]

212. ตโต สุมี นิ.

หลังจาก [อตุต ศัพท์] นั้น อาเทศ สุมี เป็น นิ

[เช่น อตุตนิ]

213. สตุสฺ โน.

หลังจาก [อตุต ศัพท์] อาเทศ ส เป็น โน

[เช่น อตุตโน]

214. สุมา นา.

หลังจาก [อตุต ศัพท์] อาเทศ สุมา เป็น นา

[เช่น อตุตนา]

215. ฌลโต จ.

หลังจาก ฌ ล[(อ อี อุ อู)] อาเทศ สุมา เป็น อา

[เช่น อคุคินา, ปุมนนา]

216. ฌปโต สุมี ยํ วา.

หลังจากฌ ป [(อา อี อี อุ อูในอิตถีลิงค์)] อาเทศ สุมี เป็น ยํ บ้าง'

[เช่น กณณาย, รตติย, อิตติย, ยาคูย, ชมพูย]

217. โยน นิ นปุสเกหิ.

หลังจากศัพท์นปุสกลิงค์ อาเทศ โย เป็น นิ บ้าง

[เช่น จิตฺตา จิตฺตานิ, อฏฺฐิ อฏฺฐินิ, สุขการิ สุขการินิ, आय आयुनि]

218. ओโต निज्ज.

หลังจาก อ การันต์[ในนปุสกลิงค์] อาเทศ โย วิกัตติเป็น นิ แน่นอน

[เช่น จิตฺตานิ]

219. ส.

[หลังจาก อ การันต์ในนปุสกลิงค์] อาเทศ ส วิกัตติเป็น อ แน่นอน

[เช่น จิตฺต]

220. เสสโต โลป คสิปี.

หลังลิงค์ที่เหลือ[จากสูตร “โส,สี” เป็นต้น] ให้ลบ ค ส

[เช่น ปุริส, อคฺค]

221. สพุพาสมาวุโสปลสฺสคฺคินิปาตาทีหิ จ.

[ลบวิกัตติที่อยู่หลังจาก] อาวุโส ศัพท์อุปสค์ และนิบาตทั้งปวง

[เช่น อาวุโส, ป, จ]

222. ปุมสฺส ลิงฺคาทีสุ สมาสเสสุ.

ในสมาสที่มี ลิงค์ ศัพท์เป็นต้นอยู่หลัง [ให้ลบสระ อ ที่สุด]ของ ปุม ศัพท์

[เช่น ปุม-โกกิล]

223. อ ยมฺโตะ ปสฺสณฺโตะ.

หลังจาก อ ชื่อ ป อาเทศ อ เป็น ย บ้าง

[เช่น อิตฺติย]

224. น ฌโต กตรสฺสา.

หลังจาก ฌ (อ ในปฺลลิงค์) ที่ทำรัสสะแล้ว อาเทศ อ เป็น น บ้าง

[เช่น ทณฺฑิน]

225. โยน โน.

[หลังจาก ฌ (อ ในปฺลลิงค์) ที่ทำรัสสะแล้ว] อาเทศ โย เป็น โน

[เช่น ทณฺฑิโน]

226. สุมิ นิ.

[หลังจาก ฌ (อ ในปฺลลิงค์) ที่ทำรัสสะแล้ว] อาเทศ สุมิ เป็น นิ บ้าง

[เช่น ทณฺหิณิ]

227. กิสุส ก เว จ.

เพราะ ว ปัจจย อาเทศ ก็ เป็น ก

[เช่น กว]

228. กุ หีหฺสู จ.

เพราะ หี หฺ ปัจจย [อาเทศ ก็] เป็น กุ

[เช่น กุหี, กุหฺ]

229. เสเสสุ จ.

เพราะวิภัตติที่เหลือ[จาก ว ปัจจย อาเทศ ก็ เป็น ก]

[เช่น โก, กา]

230. ตฺรโตเสสุ จ.

เพราะ ตฺร โต ถ ปัจจย [อาเทศ ก็ เป็น กุ]

[เช่น กุตฺร, กุโต, กุตุถ]

231. สฬฺหเส'ตฺตสาภาโร วา.

[เพราะ โต ถ ปัจจย]อาเทศ เอต เป็น อ บ้าง

[เช่น อโต, อตุถ]

232. ตฺเร นิจุจฺ.

เพราะ ตฺร ปัจจย [อาเทศ เอต เป็น อ] แน่นอน

[เช่น อตฺร]

233. เอ โตเสสุ จ.

เพราะ โต ถ ปัจจย [อาเทศ เอต] เป็น เอ บ้าง

[เช่น เอตฺโต, เอตุถ]

234. อิมฺสฺสึ ถํทานิหโตเชสุ จ.

เพราะ ถํ ทานิ ห โต ฐ ปัจจย อาเทศ อิม เป็น อี

[เช่น อิตฺถํ, อิทานิ, อีห, อีโต, อีฐ]

235. อ ฐนามฺหิ จ.

เพราะ ฐนา ปัจจย [อาเทศ อิม] เป็น อ

[เช่น อฐนา]

236. เอต รหิมฺหิ.

เพราะ รหิ ปัจจย [อาเทศ อิม] เป็น เอต

[เช่น เอตริหิ]

237. อิตฺถิมโต อาปจโย.

ลง อา ปัจจย หลังจาก อ การ์นต์ในอิตถิลิงค์

[เช่น กณฺหา]

238. นทาโท วา อี.

ลง อี ปัจจย หลังจาก นท ศัพท์เป็นต้น[ในอิตถิลิงค์]บ้าง

[เช่น นที]

239. ฌว-ฌก-ฌย-ฌ-นฺตฺหิ.

[ลง อี ปัจจย]หลังจาก ฌว ฌก ฌย ฌ นฺตฺ ปัจจย[ในอิตถิลิงค์]

[เช่น มานวี, นาวิกิ, เวนเตยฺยิ, โคตมี, คุณฺวดี]

240. ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี.

ลง อินี ปัจจย หลังจาก ปติ ภิกฺขุ ราช ศัพท์ ศัพท์ที่เป็น อี การ์นต์[และศัพท์ที่เป็นไปในอิตถิลิงค์]

[เช่น คหปตานี, ภิกฺขุณี, ราชินี, ทณฺฑินี, ยกฺขินี, ปรจิตฺตวิฑฺณี]

241. นฺตฺสฺส ตํมิการ.

เพราะ อี ปัจจย อาเทศ นฺตฺ เป็น ต บ้าง

[เช่น คุณฺวดี]

242. ภวโต โภโต.

[เพราะ อี ปัจจย] อาเทศ ภวฺนฺตฺ เป็น โภต

[เช่น โภติ]

243. โภ เค ตฺ.

เพราะ ค [(ลี ในอาลปนะ) ข้างหลัง] อาเทศ ภวฺนฺตฺ เป็น โภ

[เช่น โภ]

244. อการปีตาพฺยฺนฺตานํมา.

เพราะ ค [(ลี ในอาลปนะ) ข้างหลัง] ให้หิมะ อ ที่สุดศัพท์เป็น อา,และอาเทศสระ อุ ที่สุดของ ปีตุ เป็นต้น เป็น อา

[เช่น ปุริสา, สตุถา, ปีตา]

245. ฌลปา รสฺสํ.

[เพราะ ค (ลี ในอาลปนะ) ข้างหลัง] ให้รัสสะ ฌ ล ป [(คือ อี อุ ในลิงค์ทั้ง 3)]

[เช่น ทณฺฑิ, อภิฏ, อิตฺถิ, ชมฺพุ]

246. อากาโร วา.

[เพราะ ค (ลี ในอาลปนะ) ข้างหลัง] รัสสะ อา เป็น อ บ้าง
[เช่น ปุริส]

อิติ นามกุปเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

247. ตฺวาทโย วิภคฺติสฺสณฺยาโย.

ปัจจัยทั้งหลายมี โต เป็นต้น ชื่อว่า วิภคฺติ
[เช่น โต ตฺร ถ ทานิ]

248. กฺวจิ โต ปญฺจมยฺตฺเถ.

ลง โต ปัจจัยในอรรถปัญจมีวิภคฺติบ้าง
[เช่น ปุริสโต, ราชโต, โจรโต]

249. ตฺรถ สตุตฺมียา สัพฺพนามเห.

หลังจากสัพพนาม ลง ตฺร ถ ปัจจัย ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติ
[เช่น ยตฺร, ยตฺถ, ตตฺร, ตตฺถ]

250. สัพฺพโต ธิ.

หลังจากสัพพนาม ลง ธิ ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติ]
[เช่น สัพฺพธิ]

251. กิสุมา โว.

หลังจาก ก็ สัพพนาม ลง ว ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติบ้าง]
[เช่น กฺว]

252. หีหฺหฺญจณฺ.

[หลังจาก ก็ สัพพนาม] ลง หี หฺ หฺ ญจณฺ ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติบ้าง]
[เช่น กฺหี, กฺหฺ, กฺหฺญจณฺ]

253. ตมฺหา จ.

หลังจาก ต สัพพนาม ลง หี หฺ ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติบ้าง]
[เช่น ตหี, ตหฺ]

254. อิมฺสุมา หฺรา จ.

หลังจาก อิม สัพพนาม ลง ห หฺ ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติบ้าง]
[เช่น อิห, อิห]

255. ยโต หี.

หลังจาก ย สัพพนาม ลง หี ปัจจัย [ในอรรถสตุตฺมียวิภคฺติบ้าง]

[เช่น ยหี]

256. กาเล.

สูตรว่า กาเล นี้ ฟังทราบว่าเป็นสูตรตามไป

257. กีสัพพญเณกยกุหิ ทาทาจน.

หลังจาก กิ สัพพ อยณ เอก ย กุ สัพพนาม ลง ทา ทาจน ปัจจย [ในอรรถสัตตมีวิกัตติบ้าง]

[เช่น กทา, กุทาจน, สทา, สัพพทา, อยณทา, เอกทา, ยทา]

258. ตมทา ทานิ จ.

หลังจาก ต สัพพนาม ลง ทานิ [ทา] ปัจจย [ในอรรถสัตตมีวิกัตติบ้าง]

[เช่น ตทานิ, ตทา]

259. อิมสุมา รหิธนา จ.

หลังจาก อิม สัพพนาม ลง รหิ ธนา [ทานิ] ปัจจย [ในอรรถสัตตมีวิกัตติบ้าง]

[เช่น เอตริ, อธนา, อิทานิ]

260. สัพพสุส โส ทามหิ วา.

เพราะ ทา ปัจจย อาเทศ สัพพ ศัพท์ เป็น ส บ้าง

[เช่น สทา]

261. อวณฺเณ เย โลปฺยจ.

เพราะ ย ปัจจย[ในคัทธิต] ให้ลบ อวณฺเณ

[เช่น อาทิจฺโจ, เทจฺโจ]

262. วุฑฺฒสุส โช อธิฏฺเฐสุ.

เพราะ อธิ อธิจ ปัจจย อาเทศ วุฑฺฒ ศัพท์ เป็น ช

[เช่น เชยฺโย, เชฏฺโง]

263. ปสฺตฺตสุส โส จ.

[เพราะ อธิ อธิจ ปัจจย] อาเทศ ปสฺตฺต ศัพท์ เป็น ส

[เช่น เสยฺโย, เชยฺโย, เสฏฺโง, เชฏฺโง]

264. อนฺตฺกสุส เนโท.

[เพราะ อธิ อธิจ ปัจจย] อาเทศ อนฺตฺก ศัพท์ เป็น เนท

[เช่น เนทฺย, เนทฺธิจฺโง]

265. พาพฺหสุส สาธ.

[เพราะ อธิ อธิจ ปัจจย] อาเทศ พาพฺห ศัพท์ เป็น สาธ

[เช่น สาธฺโย, สาธฺธิจฺโง]

266. อปฺปสฺส กณฺ.

[เพราะ อีย อิกฺข จ ปิจจยฺ] อาเทศ อปฺป ศัพท์ เป็น กณฺ

[เช่น กณฺโຍ, กณฺโฏโจ]

267. ยฺวณณฺจ.

[เพราะ อีย อิกฺข จ ปิจจยฺ] อาเทศ ยฺว ศัพท์ เป็น กณฺ

[เช่น กณฺโຍ, กณฺโฏโจ]

268. วนฺตฺมณฺตฺวินณฺจ โลโป.

[เพราะ อีย อิกฺข จ ปิจจยฺ] ลบ วนฺตฺ มณฺตฺ และ วิ ปิจจย

[เช่น คณฺโຍ, คณฺโฏโจ, สติโย, สติโฏโจ, เมธิโย, เมธิโฏโจ]

269. ยวตฺ ตลณฺทการานํ พฺยณฺชนานิ จลณฺชการตฺ.

อาเทศ ต ล น ท ที่มี ย [(ตฺย ลฺย นฺย ทฺย)] เป็น จ ล ณ ช [ตามลำดับข้าง]

[เช่น ขจฺจนฺโธ, วิปลฺลาโส, อณฺดาโย, ยชฺเชว]

270. อมฺห ตฺมฺห นฺตฺ ราช พฺรหฺมตฺตฺ สข สตฺถุ ปิตาทีหิ สฺมา นาว.

หลังจาก อมฺห ตฺมฺห นฺตฺ ราช พฺรหฺม อตฺตฺ สข สตฺถุ และ ปิตฺ ศัพท์เป็นต้น ให้ สฺมา เป็นเหมือน นา

[เช่น อตฺตนา, สจินา]

อิติ นามกฺปเป ปณฺจโม กณฺโ.

3. นามกฺปเป การกณฺท (นามกฺปปะ การกณฺท)**271. ยสฺมาทเปติ ภยฺมาทตฺเต วา ตฺทปาทานํ.**

ความกลัวเกิดจากสิ่งใด หลีกออกจากการกะใด ความกลัวเกิดจากการกะใด เรียนจากการกะใด การกะนั้น ชื่อว่า อปทาน สิ่งนั้นชื่อว่า อปาทานะ

272. ธาตุนามานมฺปสฺสคฺคโยคาทีสุปิ จ.

[การกะใด] อยู่ในที่ประกอบด้วยธาตุ นาม อุปสัค และนิบาตบางตัว [การกะนั้น ชื่อว่า อปาทานะ]

273. รกฺขณฺตฺถานํมิจฺฉิตฺ.

[การกะใด] เป็นที่ต้องการในที่ประกอบด้วยธาตุที่มีอรรถว่ารักษา [การกะนั้น ชื่อว่า อปาทานะ]

274. เยน วาทสฺสนํ.

[การกะไค] ไม่เห็น[บุคคลผู้หลบหนีไป การกะนั้น] ชื่อว่า อปาทานะ]

**275. ทุรณฺติกทฺฐกาลนิมฺมาน-ตฺวาโลปทิสายิก-วิคฺตตารปฺปโยค-สุทฺฐปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิคฺตปฺป-
มาณปฺพุทฺทโยค-พนฺธ-คุณวจน-ปญฺห-กถนโถกาทฺตฺตฺส จ.**

[การกะไค] อยู่ในที่ประกอบกับทุรศัพท์ และศัพท์ที่มีอรรถว่าไกล, อนฺติก ศัพท์และศัพท์ที่มีอรรถว่าไกล, ศัพท์ที่บอกระยะทางและกาลเวลา, ที่ที่มีการลบ ตฺวา ปัจจัยที่สุดบท, ที่ที่ประกอบกับ ทิสายิก ศัพท์ และศัพท์ที่มีอรรถว่าทิส, ศัพท์ที่มีอรรถว่าการงดเว้น ความหมดจด การพ้น เหตุ ความสงบ และประมาณ, ปฺพุท ศัพท์เป็นต้น, ที่ที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถว่าการผูก การกล่าวคุณ การถาม และการตอบ, ที่ที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถว่าเล็กน้อย, และที่ที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถเหตุอันไม่ใช่เหตุกัตตา [การกะนั้น] ชื่อว่า อปาทานะ]

276. ยสฺส ทาทฺถกาโม โรจเต ชารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

บุคคลพอใจให้แก่การกะไค ชอบใจต่อการกะไค หรือทรงไว้เพื่อการกะไค การกะนั้น ชื่อว่า สัมปทานะ

277. สิลาม-หนฺ-จา-สป-ชาร-ปฺห-กฺข-ทฺทฺหิสฺสฺสฺส-ราชิกฺข-ปจฺจาสุณฺ-อนฺูปติคฺคิณ-ปฺพุทฺทกฺตฺตา-โร

**จนฺตฺต-ตฺทตฺต-คฺคฺมฺตฺตฺลอมฺตฺต-มฺณฺณ-นาทฺรปฺปานิ คตฺยคฺคฺกมฺมฺนิ อาสิสฺสฺส-สมฺมุติ-กฺกฺย-
สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส จ.**

[การกะไค] มีอยู่ในที่ที่ประกอบกับ สิลาม หนฺ จา สป ชาร ปฺห กฺข ทฺทฺหิสฺสฺส ราชิกฺข และอิฏฺช ชาติ, กัตตาในวากยะหน้าของ สฺ ชาติอันมี ปติ และ อา อุปสัคเป็นบทหน้า, คิ ชาติอันมี อนฺ และ ปติ เป็นบทหน้า, อรรถการกล่าว, ประโยชน์ของกิริยานั้น, อรรถ ตํ ปัจจัย, อรรถ อลฺ ศัพท์, อรรถไม่เคารพ และไม่ใช้ชีวิตในที่ประกอบ มน ชาติ, กรรมของชาติที่มีอรรถการไป, ในที่ประกอบกับศัพท์ที่มีอรรถว่าปรารณา, ที่ที่ประกอบกับ สมฺมุติ ศัพท์, ที่ที่ประกอบด้วย กฺกฺย ศัพท์, และอรรถสัตตมวิภักติ [การกะนั้น] ชื่อว่า สัมปทานะ]

278. โย'ชาโร ต'โมกาสํ.

การกะไคเป็นที่ตั้งของกิริยา การกะนั้น ชื่อว่า โอกาสะ

279. เยน วา กยฺริเต ตํ กรณํ.

การกะไคเป็นเครื่องช่วยทำ การกะนั้น ชื่อว่า กรณะ

280. ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.

บุคคลกระทำซึ่งการกะไค การกะนั้น ชื่อว่า กัมมะ

281. โย กโรติ ส กตฺตา.

การกะไคกระทำ(ซึ่งกิริยา) การกะนั้น ชื่อว่า กัตตุ

282. โย การเต ส เหตุ.

การกะใด ให้เขากระทำ การกะนั้น ชื่อว่า เหตุกัตตุ

283. ยสฺส วา ปรีคฺคโหํ ตํ สามิ.

การกะใด เป็นเจ้าของทรัพย์ การกะนั้น ชื่อว่า สามิ

284. ลิงฺกคฺคเต ปจฺจมา.

ลงปฐมาวักตติในอรรถลิงค์ [(ปกติลิงค์)]

[เช่น ปุริโส, ปุริสา]

285. อาลปเน จ.

[ลงปฐมาวักตติ] ในอรรถอาลปนะด้วย

[เช่น ปุริส ปุริสา, ปุริสา]

286. กรณํ ตติยา.

ลงตติยาวักตติ ในอรรถ กรณะ

[เช่น ปุริเสน, ปุริเสหิ ปุริเสภิ]

287. สหาทิโยเก จ.

[ลงตติยาวักตติ] ในที่ประกอบกับ สห ศัพท์เป็นต้นด้วย

[เช่น วิตฺถเกณ สห วัตตติ]

288. กตฺตริ จ.

[ลงตติยาวักตติ] ในกัตตุด้วย

[เช่น ปุริเสน กตํ]

289. เหตุวคฺคเต จ.

[ลงตติยาวักตติ] ในอรรถเหตุด้วย

[เช่น อนฺเนน วสติ]

290. สุตฺตมยคฺคเต จ.

[ลงตติยาวักตติ] ในอรรถสัตตมยิกัตติด้วย

[เช่น เตน สมเขน]

291. เยนจฺควิกาโร.

ความเปลี่ยนแปลงของร่างกายทั้งร่องรอยของอวัยวะอันมีโรคใดไว้ [ลงตติยาวักตติหลังจาก ศัพท์อวัยวะนั้น]

[เช่น อกฺขินา กาโณ]

292. วิเสสเน จ.

[ลงตติยาวักตติ] ในอรรถวิเสสนะด้วย

[เช่น โคตุเคน โคตโม นาโถ]

293. สมปทาน จตุตถิ.

ลงจตุตถิวิภัตติ ในอรรถสัมปทานการกะ

[เช่น ปุริสสุส, ปุริสาน]

294. นโมโยคาทีสุวปี จ.

[ลงจตุตถิวิภัตติ]แม้ในที่ประกอบด้วย นโม ศัพท์เป็นต้น

[เช่น นโม เต พุทฺธ วิรตฺถ]

295. อปาทาน ปญจมี.

ลงปญจมีวิภัตติ ในอรรถอปาทานการกะ

[เช่น ปุริสา, ปุริสมหา ปุริสสุมา, ปุริเสหิ ปุริเสภ]

296. การณตุเถ จ.

[ลงปญจมีวิภัตติ] ในอรรถการณะ [(เหตุ)]

[เช่น อวิชาปจฺย สงฺขาร]

297. กมฺมตุเถ ทุตฺติยา.

ลงทุตฺติยาวิภัตติ ในอรรถกัมมการกะ

[เช่น ปุริส, ปุริเส]

298. กาลทฺธาน'มจฺจนฺตสฺสโยเค.

[ลงทุตฺติยาวิภัตติ] ในที่ไม่มีช่องว่างระหว่างของกาลเวลาและระยะทาง

[เช่น ควปาน, นราชี]

299. กมฺมปฺปวณฺนียฺยตุเต.

เมื่อมีการประกอบด้วย[นิบาตและอุปสรรค]อันมีชื่อว่ากัมมปฺปวณฺนียะ (กล่าวกรรม) [ให้ลงทุตฺติยาวิภัตติหลังจากลิงค์]

[เช่น ธี พุราหฺมณฺสฺส หนฺตาร]

ปพฺพชิตฺตมฺนุ ปพฺพชฺชิสฺส

300. คติพุทฺธิภฺตฺตปฺรหฺรกรสฺยาทีนํ การิเต วา.

เมื่อธาตุที่มีอรรถการไป การรู้ การกิน การกล่าว การนำไป การกระทำ และการนอนเป็นต้น ประกอบด้วยการิตปัจจัย [ลงทุตฺติยาวิภัตติ ในอรรถกัมมะ]บ้าง

[เช่น ปุริโส ปุริสํ คามํ คเมติ., ลิสฺสํ ฐมฺมํ โพเชติ อาจริโย., มาตา ปุตุตํ โภชนํ โภชยติ., ลิสฺสํ ฐมฺมํ ปาเจติ อาจริโย., ปุริโส ปุริสํ ภารํ หาเรติ., ปุริโส ปุริสํ กมฺมํ การย., ปุริโส ปุริสํ สุยาปยติ.

301. สามีสุมิ จญฺญิ.

ลงนัจญฺญิวิภัตติ ในอรรธสามิ

[เช่น ปุริสสุต, ปุริสานํ]

302. โอภาเส สตุตฺมี.

ลงสตุตฺมีวิภัตติ ในอรรธโอภาสการกะ

[เช่น ปุริสา, ปุริสมฺหิ, ปุริสสุมิ]

303. สามิสฺสราธิปติ-ทายาท-สกุขิ-ปติญ-ปสุต-กุสเลหิ จ.

[ลงนัจญฺญิวิภัตติและสตุตฺมีวิภัตติในที่ประกอบด้วย] สามิ อิสฺสร อธิปติ ทายาท สกุขิ ปติญ
ปสุต และ กุสเล ศัพท์

[เช่น ควํ สามิ, โคสุ สามิ, ควํ อิสฺสโร, โคสุ อิสฺสโร, ควํ อธิปติ, โคสุ อธิปติ, ควํ ทายาท
, โคสุ ทายาท, ควํ สกุขิ, โคสุ สกุขิ, ควํ ปติญ, โคสุ ปติญ, ควํ ปสุโต, โคสุ ปสุโต, ควํ
กุสโล, โคสุ กุสโล]

304. นิทฺฐารणे จ.

[ลงนัจญฺญิและสตุตฺมีวิภัตติ] ในอรรธนิทฺฐารणेด้วย

[เช่น มนุสฺसानํ ขตฺติโย สุรตโม, มนุสฺเสสุ ขตฺติโย สุรตโม]

305. อนาทเร จ.

[ลงนัจญฺญิวิภัตติและสตุตฺมีวิภัตติ] ในอรรธอนาทเรด้วย

[เช่น อกามกานํ มาตาปิตูนํ รุทฺหนฺตานํ ปพฺพชิ., มาตาปิตุสุ รุทฺหนฺเตสุ ปพฺพชิ.]

306. กุวจิ ทฺวติยา จญฺญินมตฺเต.

ลงทฺวติยวิภัตติ ในอรรธจญฺญิบ้าง

[เช่น อนุตฺรา จ ราชกํ อนุตฺรา จ นาพฺนํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺนโน]

307. ตติยาสตฺตมฺนิญจ.

[ลงทฺวติยวิภัตติ] ในอรรธตติยาและสตุตฺมีบ้าง

[เช่น สเจ มํ นาลปีสุตฺติ, ตฺวญจ มํ นาภิภาสฺติ, ปุพฺพญฺสมมํ นิวาเสตฺวา เอกํ สมมํ ภควา.]

308. จญฺญิ จ.

ลงนัจญฺญิวิภัตติ [ในอรรธตติยาและสตุตฺมี]บ้าง

[เช่น ปุพฺพสส พุทฺธํ ชฺชติ., กุสลา นจฺจกิตฺตฺส ลิกฺขิตา จาตุริตฺติโย.]

309. ทฺวติยาปญฺจมฺนิญจ.

[ลงนัจญฺญิวิภัตติ] ในอรรธทฺวติยาและปญฺจมีบ้าง

[เช่น ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร., อสฺสวณฺตา ฐมฺมสฺส ปรีหาณฺติ]

310. กมฺมกรรมนิมิตฺตเหตุสฺส สุตฺตมฺ.

ลงสัตฺตมฺมีวีกตฺติ ในอรรถกัมมมะ กรรมมะ และ นิมิตตะ

[เช่น ภิกขุสฺ อภิวาเทนฺติ., หตฺเตสฺ ปิณฺฑาย จรณฺติ., ทิปิ จมฺเมสฺ หณฺณเต.]

311. สมฺปทาเน จ.

[ลงสัตฺตมฺมีวีกตฺติ] ในอรรถสัมปทานะด้วย

[เช่น สัมเม ทินฺนํ มหปฺพลํ.]

312. ปญฺจมฺยเหตุ จ.

[ลงสัตฺตมฺมีวีกตฺติ] ในอรรถปัญจมีด้วย

[เช่น กทลิสฺส คเช รกฺขณฺติ.]

313. กาลภาเวสฺส จ.

[ลงสัตฺตมฺมีวีกตฺติ] ในอรรถกาลและภาวลักษณะด้วย

[เช่น ปุพฺพณฺณสฺมเย คโต., ภิกขุสฺสัมเมสฺ โภชียมานสฺส คโต]

314. อุปฺปตฺตยธิกิสฺสรวณฺ.

เมื่อมีการกล่าวอรรถยิ่งเกิน และอรรถเป็นใหญ่ [ลงสัตฺตมฺมีวีกตฺติ ในที่ประกอบด้วย] อุป และ อธิ อุปสัค

[เช่น อุป ขาริยํ โทโณ, อธิ พุรหฺมทตฺเต ปณฺจาลา]

315. มณฺฑิตุสฺสกุเกสฺส ตติยา จ.

เมื่อรู้ว่ามีอรรถความพ้องใส และอรรถความพยายามให้ลงตติยาวิกตติและ[สัตฺตมฺมีวีกตฺติ]

[เช่น ฌาณณ ปสนฺโน, ฌาณสฺมี ปสนฺโน., ฌาณณ อุตฺตกุโก, ฌาณสฺมี อุตฺตกุโก]

อิติ นามกปฺเป การกกปฺโป ฌญฺโจ กณฺโฑ.

การกสุตฺตํ นิญฺจิตํ.

4. นามกปฺเป สมาสกณฺฑ (นามกปฺปะ สมาสกัณท์)

316. นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.

นามศัพท์ที่มีอรรถของบทประกอบกันชื่อว่าสมาส

317. เตสํ วิกตฺติโย โลปา จ.

ให้ลบวิกตติของ[บทสมาส ของศัพท์ที่มีตัวติดปัจจัย และอายปัจจัยเป็นที่สุด]เหล่านั้น

[เช่น รมฺโณ ปุตฺโต ราชปุตฺโต, วสิฏฺฐสฺส อปฺจํ วสิฏฺฐโจ, สัมโม ปพฺพตฺตมฺมิมฺว อุตฺตมานมจฺริ ปพฺพตฺตายติ]

318. ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.

[เมื่อลบวิภัติแล้ว] ให้ปกติลิงค์อันมีสระเป็นที่สุดนั้น

[เช่น ราช ปุตฺต, วสฺสฺส ฌ]

319. อุปสฺสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว.

สมาสมิอุปสฺสคฺคและนิบาตอยู่หน้าและเป็นประธาน มีชื่อว่า อพฺยयीภาวะ

[เช่น อุปนฺคริ, ยถาวุฑฺฒ]

320. โส นปฺปฺสกลิงฺโก.

[พึงทราบว่] อพฺยयीภาวสมาสนั้น เป็นนปฺปฺสกลิงค์

[เช่น อุปนฺคริ, ยถาวุฑฺฒ]

321. ทิกฺขุสฺสเสวํคฺคตฺ.

ทิกฺขุสมาส เป็นนปฺปฺสกลิงค์เอกพจน์

[เช่น ติโลกํ, ติทฺถํ, ติมลํ, จตุสจฺจ]

322. ตถา ทฺวณฺเต ปาณิ-คฺคฺริย-โยคฺค-เสนฺจ-ขุทฺทขณฺตฺก-วิวิธ-วิรุทฺธ-วิสภาคฺคตฺถาทินฺนญ.

ศัพท์ที่มีเนื้อความเป็นอวัยวะของสัตว์ เครื่องดนตรี เครื่องไถนา องค์ประกอบของกองทัพ สัตว์เล็ก สิ่งที่เป็นปฏิปักษ์กัน และสิ่งที่แตกต่างกันโดย ลักษณะเหมือนกัน โดยกิจเป็นต้น ใน

[สมาหาร]ทวันทสมาส [เป็นนปฺปฺสกลิงค์ เอกพจน์ เหมือนทิกฺขุสมาส]

[เช่น จกฺขุโสถํ, คิตฺวาทิตํ, ฆาลปาจณิ, หตฺถิสฺสํ, ทสมฺกสํ, อหินฺกุลํ, สีลปญฺญาณํ

ทาสีทาสํ, ปตฺตจิวรี, เอกกทฺถก]

323. วิชาสา รุกฺข-คฺคิณ-ปฺสฺส-ชน-ชฺชณฺณ-ชนปทาทินฺนญ.

[ในวันทสมาส] ศัพท์ที่มีเนื้อความเป็นต้นไม้ หญ้า สัตว์เลี้ยง 4 เท้า ทรัพย์ รั้วพืช และ

ชนบทเป็นต้น [เป็นนปฺปฺสกลิงค์เอกพจน์]บ้าง

[เช่น อสฺสตฺถกปิฏฺจ, อุสิริวรีณิ, อเชพฺกํ, หิริณฺณสุวณฺณํ, สาลิยวํ, กาสิโกสฺล]

324. ทฺวิปเต ตฺลฺยาธิกรณ กมฺมธารโย.

2 บทที่มีเนื้อความเข้ากันได้ ชื่อว่า กัมมธารยสมาส

[เช่น มหาปุริโส, มหาวิโร, มหามุณี

325. สจฺจขยาปุพฺโพ ทิกฺ.

[กัมมธารยสมาส]ที่มีสังขาอยู่หน้า ชื่อว่า ทิกฺสมาส

[เช่น ติโลกํ, จตุสจฺจ]

326. อุเก ตปฺปฺริสา.

[กัมมธรรยสมาสและทิกุสมาสทั้ง]สองชื่อว่า ตัปปริสสมาส

327. อมาทโย ปรปเทภิ.

[การย่อบทหน้า]ที่ลงท้ายด้วย อ วิกัตติเป็นต้น เข้ากับบทหลัง ชื่อว่า ตัปปริสสมาส

328. อญฺญปทฺเตสุ พหุพฺพิหิ.

[สมาสที่ย่อบทที่มีเนื้อความเกี่ยวข้อกันเข้ากัน] มีเนื้อความของบทอื่นเป็นประธาน ชื่อว่า พหุพพิหิสมาส

329. นามานํ สมฺมจฺจโย ทวณฺโท.

การย่อนาม[ที่มีเนื้อความเข้ากัน และมีวิกัตติเดียวกันเข้าด้วยกัน] ชื่อว่า ทวันทสมาส

330. มหตํ มหา ตฺถยาธิกรณ ปเท.

เพราะบท[หลัง]ที่มีเนื้อความเข้ากับบทหน้า ให้อาเทศ มหนฺต เป็น มหา [เช่น มหาปุริส]

331. อิตฺติยํ ภาสิตปฺมุติ ปุมาว เจ.

ถ้าศัพท์[หน้า]ที่เป็นอิตถิลิงค์ เคยเป็นปุงลิงค์มาก่อน [พึงทราบไว้ว่า เมื่อเข้าสมาสแล้ว] ย่อมสำเร็จเป็นปุงลิงค์

[เช่น ทิมชฺชโม]

332. กัมมธรรยสญฺญเย จ.

[เพราะบทหลังที่มีเนื้อความเข้ากันในกัมมธรรยสมาส [ถ้าบทหน้าที่เป็นอิตถิลิงค์นั้น เคยเป็นปุงลิงค์มาก่อน] พึงทราบว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์]

[เช่น ขตฺติยกญฺญา]

333. อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส.

ในตัปปริสสมาส อาเทศ น นิบาต เป็น อ

[เช่น อพฺราหฺมโณ]

334. สเร อนฺ.

เพราะสระหลัง อาเทศ น นิบาต เป็น อนฺ

[เช่น อนสฺโส, อนริโย]

335. กทฺ กุสฺส.

[เพราะสระหลัง] อาเทศ กุ นิบาต เป็น กทฺ

[เช่น อทฺทณฺ, กทฺสนฺ]

336. กาปฺปตฺเตสุ จ.

[เพราะบทหลังในตัปปริสสมาส อาเทศ กุ นิบาต]ที่แปลว่า “น้อย, น่าเกลียด” เป็น กา บ้าง

[เช่น กาลฉณ, กาปริโส กุปริโส]

337. กวจิ สมาสนุคตตาน’มการนุโต.

อาเทศสระที่สุดของ [ราช ศัพท์เป็นต้น]ในสมาส เป็น อ บ้าง

[เช่น ราชบุตุโต]

338. นทิมหา จ.

[ลง ก ปัจจัย]หลังจาก นที ศัพท์ [ในสมาส]

[เช่น พหุนทิกโก]

339. ขายาย ตูทำขานิ ปติมิหิ.

เพราะ ปติ ศัพท์ อาเทศ ขายา ศัพท์ เป็น ตูทำ ขานิ

[เช่น ตูทำปติ, ขานิปติ]

340. ธนุมหา จ.

[ลง อา ปัจจัย] หลังจาก ธนุ ศัพท์ [ในสมาสบ้าง]

[เช่น คณทิวธนวา]

341. อ วิภตฺติ’มการนตา อพฺยียาวา.

หลังจากอพฺยียาวาสมาสที่มีสระ อ เป็นที่สุด ให้อาเทศวิภตฺติทั้งหลายเป็น อ

[เช่น อุปนกร, อุปนกร, อุปนกร]

342. สโร รสุโส นปฺสเก.

ให้รัสสระสระ[ที่สุดของอพฺยียาวาสมาส]ที่เป็นนปฺสกลิงค์

[เช่น สุภิกข, อุปกข]

343. อณฺณสฺมา โลโป จ.

ให้ลบวิภตฺติหลังจาก[อพฺยียาวาสมาสที่ไม่ใช่ อ การันต์]

[เช่น อธิตฺติ ปสฺส, อธิตฺติ กต]

อติ นามกปฺเป สมาสกปฺโป สตุตโม กณฺโฑ.

สมาสสุตฺตํ นิญฺจิตํ.

5. นามกปฺป ตทฺธิตกณฺฑ (นามกปฺปะ ตทฺธิตกัณฺฐ)

344. วา ณ’ปฺจเจ.

[หลังจากบทที่มีนิจวิภตฺติอยู่สุดท้าย] ลง ณ ปัจจัย ในอรรถ “ตสฺส อปฺจํ” (ลูกหลานของบุคคลนั้น) บ้าง

[เช่น วิสิฏฺโฐ, ภารทฺวาโช, โคตโม]

345. ฉายนฉาน วจุณาทีโต.

หลังจากหมุ่ศัพท์ที่เป็นชื่อโคตร มี วจุณ เป็นต้น ลง ฉาน ปัจจย
[เช่น วจุณาโน, วจุจาโน, กจุณาโน, กจุจาโน]

346. ฉะยโย กตติกาทีหิ.

หลังจาก[อิตถิลิงค์] มี กตติกา เป็นต้น ลง ฉะยโย ปัจจย [ในอรรถ “ตสฺส อปฺจํ”] บ้าง
[เช่น กตติเกโย, กงฺเกโย]

347. อโธ ฌิ วา.

หลังจากศัพท์ที่เป็นอการันต์ ลง ฌิ ปัจจย [ในอรรถ “ตสฺส อปฺจํ”] บ้าง
[เช่น ทกฺขิ]

348. ฉโว’ปฺคฺวาทีหิ.

หลังจากหมุ่ศัพท์ที่เป็นชื่อโคตร มี อุปฺคฺ เป็นต้น ลง ฉว ปัจจย [ในอรรถ “ตสฺส อปฺจํ”] บ้าง
[เช่น โอปคฺโว, มานโว]

349. ฉะร วิธวาทิโต.

หลังจากหมุ่ศัพท์ที่เป็นชื่อโคตร มี วิธวา เป็นต้น ลง ฉะร ปัจจย [ในอรรถ “ตสฺส อปฺจํ”] บ้าง
[เช่น เวระเวโร, พนฺธุเกโร]

350. เยน วา สํสฏฺจํ ตรติ จรติ วหติ ฌิโก.

ผสมด้วยวัตถุใด, ข้ามไปด้วยยานใด เทียบไปด้วยยานใด หรือนำไปด้วยวัตถุใด ลง ฌิก
ปัจจย[หลังจากบทที่มีตติยาวิภัติเป็นที่สุด (ที่เป็นเครื่องช่วย) นั้น]บ้าง
[เช่น เตลิกํ, นาวิกโก, อสิโก]

351. ตมฺหิเต เตนกตาหิ-สนฺนิษาน-นินฺยค-ลิตฺต-ภณฺท-ชวิฏฺเตสุ จ.

[ลง ฌิก ปัจจย ในอรรถต่อไปนี้บ้าง คือ] ผู้สาวซึ่งคัมภีร์นั้น, การกระทำด้วยวัตถุนั้น เป็นต้น,
การนับเนื่องในวัตถุนั้น, การประกอบในที่นั้น, ศิลปะของบุคคลนั้น, ทรัพย์ของบุคคลนั้น,
และอาชีพของบุคคลนั้น
[เช่น เวณิกโก, กายิกโก, สารีริกํ, โทวาริกโก, เวณิกโก, คนฺธิโก, โอรพฺภิกโก, ชาลิกโก]

352. ฉ รากา ตสฺสเทมณฺญตฺเตสุ จ.

ลง ฉ ปัจจยหลังจาก ราก ศัพท์ ในอรรถว่า [“ย่อมด้วยวัตถุนั้น”,] “วัตถุนั้นของบุคคลนั้น”,
และในอรรถอื่นบ้าง
[เช่น กาสาวํ, มาหิสํ, เวทิสฺ, มานสํ, ปาฐุส]

353. ชาตาทีน’มิมิยา จ.

ลง อิม อิม ปัจจย ในอรรถเกิดเป็นต้นบ้าง

[เช่น ปัจฉิม, มนุสสุชาติโย, อนฺติโม, อนฺติโย]

354. สมุหตุเถ กณฺณา.

ลง กณฺ และ ณ ปัจจย ในอรรคหุมฺ [(ประชุม, รวม)]

[เช่น ราชปฺตุตโก, ราชปฺตุโต]

355. ความชนพนฺธุสหายาทิหิ ตา.

ลง ตา ปัจจย [ในอรรคหุมฺ] หลังจาก ความ ชน พนฺธุ และ สหาย ศัพท์เป็นต้น

[เช่น กามตา, ชนตา, พนฺธตา, สหายตา, นาครตา]

356. ตทสฺส จานมียโย จ.

ลง อีย ปัจจย [ในอรรคหุมฺ] “วัตถุนั้นเป็นเหตุแห่งอาการนั้น”

[เช่น มทนียโย, พนฺธนียโย]

357. อุปมตฺถายิตตฺตํ.

ลง อายิตตฺต ปัจจย ในอรรคอุปมา

[เช่น ฐมายิตตฺตํ]

358. ตณฺนิสฺสิตตฺเต โล.

ลง ล ปัจจย ในอรรคหุมฺ “อาศัยซึ่งสิ่งนั้น”, และ “วัตถุนั้นเป็นเหตุแห่งอาการนั้น”

[เช่น ทุฏฺหุลล]

359. อาลฺล ตพฺพพฺพเล.

ลง อาลฺล ปัจจย ในอรรคหุมฺ “ธรรมนั้นของบุคคลนั้นมีมาก”

[เช่น อภิขฺฌาลฺล, สิตาลฺล]

360. ฌยฺ-ตฺต-ตา ภาเว ตฺ.

ลง ฌยฺ ตฺต และ ตา ปัจจย ในอรรคภาวะ

[เช่น อาลฺลสฺย, อาโรคฺย, ปัสฺสูลิกตฺตํ, ปัสฺสูลิกตา]

361. ณ วิสฺมาทิจิ.

ลง ณ ปัจจยหลังจาก วิสฺม ศัพท์เป็นต้น[ในอรรคภาวะ]

[เช่น เวสฺม, อุชฺศตฺตํ, มุทฺตา]

362. รมณียาทิตฺ กณฺ.

ลง กณฺ ปัจจย หลังจาก รมณีย ศัพท์เป็นต้น [ในอรรคภาวะ]

[เช่น รมณียกํ, มนฺญลฺลตฺตํ, มนฺญลฺลตา]

363. วิเสสฺ ตรตฺมิลิกิยฺยฺจฺ.

ลง ตร ตม อิลิกิ อีย และ อิกฺจ ปัจจย ในอรรควิเสส (พิเศษกว่า)

[เช่น ปาปคโร, ปาปคโม, ปาปสิโก, ปาปิโย, ปาปิฏโจ, วรตโร, วรสิโก, วริโย, วริฏโจ]

364. ตทสตุถิติ วี จ.

ลง วี ปัจจัย ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่” [หรือ “สิ่งนั้นมีอยู่ในบุคคลนั้น”]

[เช่น เมะวี่, มายาวี่]

365. ตปาทีโต สี่.

ลง สี่ ปัจจัยหลังจาก ตป ศัพท์เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น ตปสสี่, เตชสสี่]

366. ทณทาทีโต อิกอี.

ลง อิก และ อี ปัจจัยหลังจาก ทณท ศัพท์ เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น ทณทโก, ทณทจี, มาลีโก, มาลี]

367. มธ วาทีโต โร.

ลง ร ปัจจัยหลังจาก มธ ศัพท์ เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น มธโร, กุณฺชโร]

368. คุณาทีโต มนฺตุ.

ลง มนฺตุ ปัจจัยหลังจาก คุณ ศัพท์ เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น คุณวา, คณวา, กุลวา, ลีลวา]

369. สตุยาทีหิ มนฺตุ.

ลง มนฺตุ ปัจจัยหลังจาก สติ ศัพท์ เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น สติมา, ฐิติมา]

370. สทฐาทีโต ณ.

ลง ณ ปัจจัยหลังจาก สทฐา ศัพท์ เป็นต้น [ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้นมีอยู่”]

[เช่น สทฺโท, ปญฺโณ]

371. อายุสสุการาส มนฺตุมหิ.

เพราะ มนฺตุ ปัจจัย อาเทศ อุ ของ อายุ ศัพท์เป็น อสุ

[เช่น อายุสฺมา]

372. ตปฺปกติวจน มโย.

ลง มย ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงวัตถุอันถูกกระทำด้วยวัตถุนั้น

[เช่น สุวณฺณมโย, ฐปฺยมย]

373. สงฺขยาปฺรณ โม.

ลง ม ปัจจัย ในอรรถเต็มแห่งสังขยา

[เช่น ปญจโม, ปญจมี, ปญจมา, ปญจม, สดตโม, สดตมี, สดตมา, สดตม]

374. ส นสุส วา.

อาเทศ ฉ สังกขา เป็น ส บ้าง

[เช่น ฉาหิ, สาคหิ]

375. เอกาทิโต ทสสุลี.

ลง อี ปัจจัย [ในที่สุด] ทส ศัพท์ที่อยู่หลังจาก เอก สังกขาเป็นต้น [ในอรรถเต็มบ้าง]

[เช่น เอกาทลี]

376. ทส โส นิจุญจ.

เพราะ ทส สังกขา อาเทศ ฉ เป็น โส แน่นอน

[เช่น โสพล]

377. อนูเต นิคฺคหิตญจ.

ลงนิคฺคหิตอาคม ในที่สุด[สังขยาเหล่านั้น]

[เช่น จุฑทลี, ปญจทลี]

378. ตี จ.

ลง ตี อาคม [หลังจากสังขยาบ้าง]

[เช่น ลีสติ, ตีสติ]

379. ล ทราน.

อาเทศ ท และ ร [ของสังขยา] เป็น ล บ้าง

[เช่น โสพล, เตพล]

380. วิสตีทเสสุ พา ทุวิสุส ฑ.

เพราะ วิสตี ทส สังกขา อาเทศ ทุวิ เป็น พา บ้าง

[เช่น พาวิสติ, พารส, พาตุตีส]

381. เอกาทิโต ทสสุ ร สงฺขยาเน.

ในสังขยา หลังจาก เอก เป็นต้น อาเทศ ท [ของ ทส] เป็น ร บ้าง

[เช่น เอการส]

382. อฏฐาทิโต จ.

[อาเทศ ท ของ ทส สังกขา]ที่อยู่หลังจาก อฏฐ เป็นต้น[เป็น ร] บ้าง

[เช่น อฏฐารส]

383. เทวกฏฺฐาน’มากาโร วา.

[เพราะบทหลังในสังขยา] อาเทศสระที่สุดของ ทุวิ เอก และ อฏฐ เป็น อา บ้าง

[เช่น ทวาทส, เอกาทส, อฏฐารส]

384. จตุรเจหิ ธรา.

ลง ถ และ ฐ ปัจจัย หลังจาก จตุ และ น สังขยา [ในอรรถ เต็ม (ลำดับที่)]

[เช่น จตุตุถิ, จิตุตุถิ, จตุฏฐา, จตุฏฐิ, นฏฐุ, นฏฐิ, นฏฐา, นฏฐิ]

385. ทวิติหิ ติโย.

ลง ตย ปัจจัย หลังจาก ทวิ และ ตี สังขยา [ในอรรถ เต็ม]

[เช่น ทติโย, ทติยา, ทติย, ตติโย, ตติยา, ตติย]

386. คเย ทตปิ จ.

เพราะ คย ปัจจัย อาเทศ [ทวิ] เป็น ท และ [ติ] เป็น ต

[เช่น ทติโย, ทติยา, ทติย, ตติโย, ตติยา, ตติย]

387. เตส'มทุอุปเทน อทุฏทุตทิวทุต-ทียทุตทุตติยา.

อาเทศ [จตุตถ] กับ อทุต เป็น อทุฏทุต, [ทติย] กับ อทุต เป็น ทิวทุต ทียทุต, และ [ตติย]

กับ อทุต เป็น อทุตติย

[เช่น อทุฏทุต, ทิวทุต, อทุตติโย]

388. สรูปาน'เมกเสสวสกี.

เมื่อมีศัพท์เหมือนกันให้ลบเหลือไว้ศัพท์เดียว

[เช่น ปุริสา, อุปาสกา]

389. คณเน ทสสุส ทวิ-ติ-จตุ-ปญจ-ฉ-สตต-อฏฐ-นวกาน วิ-ติ-จตุตาร- ปญญา-ฉ-สตตาส-นวา โยสุ โยน'ญจิสมาส จิริตติ.

เพราะ โย วิกัตติ อาเทศ ทส ที่แปลว่า 20 เป็น วิ, แปลว่า 30 เป็น ติ, แปลว่า 40 เป็น จตุตาร, แปลว่า 50 เป็น ปญญา, แปลว่า 60 เป็น ฉ, แปลว่า 70 เป็น สตต, แปลว่า 80 เป็น อส, แปลว่า 90 เป็น นว, แล้วอาเทศ โย เป็น อีส อาส จิ ริ ติ อิติ และ อุตติ

[เช่น วิส, ตีส, จตุตพิส, ปญญาส, นฏฐิ, สตตริ, สตตติ, อีสติ, นวุติ]

390. จตุปทส โลโป ตู'ตตรปทาจิสุ จุโจปี นวา.

ในสังขยา ให้ลบ ตู ของ จตุ สังขยาที่อยู่หน้า ทส และอาเทศ จ อันอยู่หน้าสุด เป็น จุ และ โจ บ้าง

[เช่น จุททส, โจททส, จตุททส]

391. ย'ทนุปปนนา นิปาตนา สิขณนติ.

ศัพท์เหล่านี้ยังไม่สำเร็จรูป ศัพท์เหล่านั้นสำเร็จรูปด้วยนิปาตนะ [(สำเร็จได้เลย)]

[เช่น อชช, สชช]

392. ทวาทีโต โกะเนกตุเถ จ.

ลง ก ปัจจัยหลังจาก ทวิ สังขยาเป็นต้นในอรรธมาก

[เช่น ทวิก, ติก, จตุกก]

393. ทสทสํ สत् ทสกันํ สत् สหสฺสญจ โยมุหิ.

ในสังขยา เพราะ โย วิภัตติ อาเทศ ทส ที่แปลว่า 100 เป็น สत्, และอาเทศ ทส ที่แปลว่า 1,000 เป็น สหสฺสํ

[เช่น สत्, สหสฺสํ]

394. ยาว ตพฺตุตฺริ ทสฺสณฺณิตยจ.

[สत् และ สหสฺสํ สังขยา มีประกอบอยู่ถึงสังขยาใด ให้คูณด้วย 10 ถึงสังขยานั้น

[เช่น ทสสทสฺสํ, สตสทสฺสํ, ทสสตสทสฺสํ]

395. สกนาเมหิ.

[สังขยาที่ยังไม่สำเร็จรูป ย่อมสำเร็จรูปได้]ด้วยชื่อของตน

[เช่น โกฏี, ปโกฏี, โกฏีกปโกฏี]

396. เตสํ โณ โลป.

ให้ลบ ณ อนุพันธ์ปัจจัย[ของตัวทิต]

[เช่น วาสฺกฺฐ, กจฺจายน, กจฺจาน, กคฺคฺติเกยฺย]

397. วิภาเค ธา จ.

ลง ธา ปัจจัย[หลังจากสังขยา] ในอรรธการจำแนก

[เช่น เอกธา, ทฺวิธา, ตฺริธา, จตุธา]

398. สพฺพนาเมหิ ปการวณฺเณ ตฺถ ธา.

ลง ธา ปัจจัยหลังจากศัพท์นาม [ในอรรธกล่าวอุปการะ]

[เช่น ตธา, ยธา]

399. กิมีเมหิ ถํ.

ลง ถํ ปัจจัยหลังจาก กิ และ อิม ศัพท์ [ในอรรธกล่าวอุปการะ]

[เช่น กถํ, อิตฺถํ]

400. วุทฺธาติสรสฺส วา'สโยคนฺตสฺส สณฺเณ จ.

เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ ให้วุทธิสระตัวหน้า หรือ สระของพยัญชนะตัวหน้าที่ไม่
มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลังบ้าง

[เช่น โอพฺพมฺปิ, วาสฺกฺฐ]

401. มา ยูน'มาคโม จาเน.

เมื่อมีฐานะที่สมควร ไม่มีการทำวูทธิ อี และ อุ อันเป็นสระของพยัญชนะหน้า แต่ลง เอ โอ วู
ทธิอาคมในที่นั้น

[เช่น เวยยากรณีโก, เวณิโก, โทวาริโก]

402. อาตตุยจ.

[อาเทศ อี อุ] เป็น อา [และลง ริ อาคม ในฐานะที่สมควร]

[เช่น อาริสัย, อาสภ]

403. กุจา'ทิมหตุตฺตรานํ ทิมรสสา ปจฺจเยสุ จ.

เพราะปัจจัยก็ดี [ไม่ใช่ปัจจัยก็ดี] ให้ทำทิมะและรัสสะสระเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด บ้าง

[เช่น ปากฏ, อนุปฆาต, มฐฺวา, อชฺชว, อิตฺติรูป, พหฺนทิก]

404. เตสุ วูทธิโลปาคมวิการวิปริตาทเสา จ.

ให้ทำวูทธิ ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศ[ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด]
เหล่านั้น

[เช่น อภิธมมิโก, สฺยเสยฺย, กาลิงโก, ตาลิสฺ, กตฺตุกาโม, ภิกฺขุ, วุตฺโต, อีสฺสรียฺ, จกฺขุ, อาริสัย]

405. อยฺวณฺณณญา'โย วูทธิ.

ให้วูทธิ อ เป็น อา, อี วัณณะ (ออี) เป็น เอ, อุ วัณณะ (อุ อุ) เป็น โอ

[เช่น อราริสัย, ยานี, อกฺกต, สมฺกฺกจฺจติ, ทิกฺ, ยูนิ, นฺยาโยโก, สพฺพเสยฺโย]

อิติ นามกปฺเป ตฺทฐิตกปฺโป อฏฺฐโม กณฺโฑ.

6. อาขยาตกปฺป อาขยาตกณฺฑ (อาขยาตกปฺปะ อาขยาตกณฺฑ) [บทที่ 3]**406. ออ ปุพฺพานิ วิภตฺติณํ จ ปฺรสุสฺสพฺพานิ.**

ต่อจาก[ตัด] วิภตติ 6 บทข้างหน้า ชื่อว่า ปรีสบท

[เช่น ตี อนฺติ, สติ, มิ ม]

407. ปฺราณฺย'ตฺตโนปฺพานิ.

[วิภตติ 6 บท]ข้างหลัง ชื่อว่าอัตตโนบท

[เช่น เต อนฺเต, เส วุเห, เอ มุเห (วัตตมานา)]

408. เทว เทว ปจฺมมฺหฺมิมฺหฺมตฺตมฺปฺริสา.

วิภตติ 2 บท [ของปรีสบทและอัตตโนบท] ชื่อว่าปฐมนุรุษ มัชฌิมานุรุษ และอุตตมานุรุษ

[ตามลำดับ]

[เช่น ตี อนุติ, เต อนุเต, สติ ถ, เส วุเห, มิ ม, เอ มุเห]

409. สพฺเพสํเมกัณฺโณ ปโร ปุริโส.

เมื่อบุรุษที่ 1 กับบุรุษที่ 2 หรือที่ 3 กล่าวกิริยาเสมอกัน พึงใช้บุรุษตัวหลัง

[เช่น ตุมฺเห ปจถ, ตุมฺเห ปจถ]

410. นามมฺหิ ปยุชฺชมานปิ ตุลยาธิกรณํ ปจโม.

เมื่อบทนามเป็นตูลยาธิกรณะ (มีเนื้อความเสมอกับกิริยา) จะประกอบอยู่ด้วยหรือไม่ก็ตาม
ลงวิภัตติปฐมบุรุษ

[เช่น พุทฺโธ ภวติ, พุทฺธา ภวานฺติ, ภวติ, ภวานฺติ]

411. ตุมฺเห มชฺฌิมโ.

เมื่อ ตุมฺหะ ศัพท์เป็นตูลยาธิกรณะ (มีเนื้อความเสมอกับกิริยา) [จะประกอบอยู่ด้วยหรือไม่ก็ตาม]
ลงวิภัตติมัชฌิมบุรุษ

[เช่น ตวํ ภวสี, ตุมฺเห ภวถ, ภวสี, ภวถ]

412. อมฺเห อุตฺตโม.

เมื่อ อมฺหะ ศัพท์เป็นตูลยาธิกรณะ (มีเนื้อความเสมอกันกับกิริยา) [จะประกอบกิริยาหรือไม่ก็ตาม]
ลงวิภัตติมัชฌิมบุรุษ

[เช่น อหํ ภวามิ, มยํ ภวาม, ภวามิ, ภวาม]

413. กาล.

สูตรว่า กาล นี้ [พึงทราบว่าเป็นสูตรตามไป]

414. วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนเน.

วัตตมานาวิภัตติลงในปัจจุบันกาล

415. อาณตฺยาธิฏฺเฐ’นฺตฺตกาเล ปญฺจมิ.

ปัญจมิวิภัตติลงในอรรถการใช้และปรารภในอนตตกาล (ไม่จำกัดกาล)

416. อนุมฺติปริกฺกปฺตฺเตสุ สत्ตมฺมิ.

สัตตมฺมิ[วิภัตติ] ลงในอรรถอนุญาต และภาคคะเนในอนตตกาล (ไม่จำกัดกาล)

417. อปฺจกฺเข ปโรกฺขาตีเต.

ปโรกขาวิภัตติลงในอดีตกาลที่ไม่ปรากฏชัด

418. หิยโยปฺภุติ ปฺจกฺเข หิยฺยตฺตนิ.

หิยตฺตนิวิภัตติ ลงใน[อดีตกาล]ตั้งแต่วันวาน จะปรากฏชัด[หรือไม่ก็ตาม]

419. สมิเปชฺชตฺติ.

อชชตฺติวิภัตติ ลงใน[อดีตกาล]ตั้งแต่วันนี้ จะปรากฏชัด[หรือไม่ก็ตาม]

420. มาโยเค สัพพกาเล จ.

เมื่อประกอบด้วย มา ศัพท์ ให้ลง [หิยัตตนิวิกัตติ อัจฉตนิวิกัตติ และปัญจมีวิกัตติ] ในกาลทั้งปวง

[เช่น มา กวา (หิยัตตนิ), มา ปจี (อัจฉตนิ), มา เต ภวันตฺวานตฺรายา (ปัญจมี)]

421. อนาคต ภาวิสุสนฺติ.

ภาวิสสันตวิกัตติ ลงในอนาคต[กาล]

422. กุริยาติปณฺเฑเต กาลาติปตฺติ.

กาลาติปตฺติวิกัตติ ลงในกาลที่ล่วงแล้วของกริยาอันเป็นอดีต

423. วตฺตมานา ติ อนุติ สิ ถ มิ ม, เต อนุเต เส วุเห เอ มุเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] ติ อนุติ สิ ถ มิ ม, เต อนุเต เส วุเห เอ มุเห ชื่อว่า วัตตมานา

424. ปญฺจมี ตฺ อนุตฺ หิ ถ มิ ม, ตํ อนุตํ สฺสุ วุโห เอ อามเส.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] ตฺ อนุตฺ หิ ถ มิ ม, ตํ อนุตํ สฺสุ วุโห เอ อามเสมี ตฺ ชื่อว่า ปญจมี

425. สตฺตมี เอยฺย เอยฺยํ เอยฺยาสี เอยฺยาด เอยฺยามี เอยฺยาม, เอธ เอธํ เอธํ เอยฺยวฺโห เอยฺยํ

เอยฺยามฺเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] เอยฺย เอยฺยํ เอยฺยาสี เอยฺยาด เอยฺยามี เอยฺยาม, เอธ เอธํ เอธํ เอยฺยวฺโห

เอยฺยํ เอยฺยามฺเห ชื่อว่า สัตตมี

426. ปโรกฺขา อ อุ เอ ตฺถ อํ มฺห, ตฺถ เร ตฺถ โวโห อี มฺเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] อ อุ เอ ตฺถ อํ มฺห, ตฺถ เร ตฺถ โวโห อี มฺเห ชื่อว่า ปโรกขา

427. หิยฺยตฺตนิ อา อุ โอ ตฺถ อํ มฺหา, ตฺถ ตฺถุเส วุหํ อี มฺหเส.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] อา อุ โอ ตฺถ อํ มฺหา, ตฺถ ตฺถุเส วุหํ อี มฺหเส ชื่อว่า หิยัตตนิ

428. อัจฉตฺนิ อี อุ โอ ตฺถ อี มฺหา, อา อุ เส วุหํ อํ (อ) มฺเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] อี อุ โอ ตฺถ อี มฺหา, อา อุ เส วุหํ อํ (อ) มฺเห ชื่อว่า อัจฉตนิ

429. ภาวิสุสนฺติ สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสธ สฺสสามิ สฺสสาม, สฺสเต สฺสนฺเต สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสสามฺเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสธ สฺสสามิ สฺสสาม, สฺสเต สฺสนฺเต สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสสามฺเห ชื่อว่า ภาวิสสันติ

430. กาลาติปตฺติ สฺสา สฺสํ สฺสเส สฺสธ สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสธ สฺสสิ สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺเห.

[วิกัตติ 12 ตัว คือ] สฺสา สฺสํ สฺสเส สฺสธ สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสธ สฺสสิ สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺเห ชื่อว่า กาลาติปตติ

431. หิยฺยตฺตนิสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สัพพชาตฺถํ.

[วิภัตติ 4 หมวด คือ] หิยัตตนิ สัตตมิ ปัญจมี และวัตตมานา ชื่อว่า สัพพธาตุกะ

อิติ อาขุยาตกप्เป ปจโม กณฺโฑ.

432. ธาตุลึงเกหิ ปรา ปจฺจยา.

ลงปัจจัยเบื้องหลังจากธาตุและลิงค์

[เช่น กโรติ, วาสฺวโง]

433. ติช-คุป-กิต-มานะหิ ขณฺสา วา.

ลง ข ณ ส ปัจจัย หลังจาก ติช คุป กิต มาน ธาตุบ้าง

[เช่น ตติกฺขติ, ชิกฺขณฺติ, ติกฺกณฺติ, วิมฺสติ]

434. ภูษ-ฆส-หฺร-สุปาทีหิ ตุมฺปิจฺจตุเถสุ.

[ลง ข ณ ส ปัจจัย] หลังจาก ภูษ ฆส หฺร สุ และ ปา ธาตุเป็นต้นใน “ตุมปิจจตุ อรรธปรารณา เพื่อ” บ้าง

[เช่น พุกฺกขติ, ชิกฺกณฺติ, ชิกฺกิสติ, สฺสฺสฺสฺสติ, ปิวาสติ]

435. อาย นามโต กตฺตูปมานาทาจาเร.

อาย ปัจจัย ลงหลังจากนามอันเป็นข้ออุปมา ในอรรถการประพจน์

[เช่น ปพฺพตฺยาติ, สมฺมทฺทตฺยาติ, จิจฺจิกฺกตฺยาติ]

436. อียูปมานา จ.

อีย ปัจจัย ลงหลังจากนามอันเป็นข้ออุปมา[ในอรรถการประพจน์]

[เช่น นตฺตียติ, ปตฺตียติ]

437. นามมฺหาตฺติจฺจตุเถ.

ลง อีย ปัจจัย หลังจากนาม ในอรรถปรารณาเพื่อตน (อตฺติจฺจตุเถ)

[เช่น ปตฺตียติ, วตฺถียติ, ปริกฺขารียติ, จีวรียติ, ธนียติ, มณฺเฑียติ]

438. ธาตุหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานิ เหตุวตุเถ.

เณ ณย ณาเป และ ณาปย ปัจจัย ชื่อว่าการิตะ ลงหลังจากธาตุทั้งปวงในอรรถเหตุ

[เช่น การติ, การยติ, การาเปติ, การาปยติ, กาเรนฺติ, การยนฺติ, การาเปณฺติ, การาปยนฺติ]

439. ธาตุรูป นามสฺมา ญโย จ.

ณย ปัจจัย [ชื่อว่าการิตะ] ลงหลังจากนามอันมีสภาพของธาตุอยู่

[เช่น อติหตฺถยติ, อุปวีณยติ, ทพฺพยติ, วิสุทฺถยติ]

440. ภาวกมฺเมสุ โย.

ย ปัจจัย [ลงหลังจากธาตุทั้งปวง]ในอรรถภาวะและกัมมะ

[เช่น จียเต, พุชฺฌเต, ปจฺจเต, ลพฺภเต, กรียเต, ยุชฺชเต, อุจฺจเต]

441. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺตํ สธาตฺวนตสฺส.

อาเทศ ย ปัจจัยกับพยัญชนะที่สุทธาตฺเป็น จวรรค ย และ ว

[เช่น วุจฺเจเต, อุจฺเจเต, ปจฺเจเต, มชฺชเต, ยชฺชเต, พุชฺฌเต, กุชฺฌเต, อุชฺฌเต, หณฺณเต, กยฺเยเต, ทิพฺพะเต]

442. อิวณฺณาคโม วา.

เพราะ ย ปัจจัย ลง อิวณฺณาคม (อิ อี) [หลังจากธาตฺทั้งปวง]

[เช่น กรียเต กรียติ, คจฺฉียเต คจฺฉียติ]

443. ปุพฺพรูปฺพจ.

[ย ปัจจัย]เป็นปุพฺพรูป (เป็นเหมือนตัวหน้า) บ้าง

[เช่น ผลฺลเต, ทมฺมเต, สกฺกเต, ทิสฺสเต]

444. ตถา กตฺตริ จ.

ในกัตตรูป [อาเทศ ย ปัจจัยกับพยัญชนะที่สุทธาตฺเป็น จวรรค ย ว และเป็นปุพฺพรูป]

[เช่น พุชฺฌติ, วิชฺฌติ, มณฺณติ, สัพฺพติ]

445. ฐวาทิโต อ.

อ ปัจจัย ลงหลังจากหฺมฺฐาตฺมี ฐ ธาตฺเป็นต้นในกัตตุ

[เช่น ภวติ, ปจฺติ, ปจฺติ, ชยติ]

446. ฐวาทิโต นิกฺคหิต ปุพฺพพฺพจ.

ลง อ ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาตฺมี ฐ ธาตฺเป็นต้น[ในกัตตุ] และลงนิกคหิตอาคมหลังจากสระตัวหน้า

[เช่น รุณฺณติ, จินฺนติ, ภินฺนติ]

447. ทิวาทิโต โย.

ลง ย ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาตฺ มี ทิว ธาตฺเป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น ทิพฺพติ, สัพฺพติ, ยชฺฌติ, วิชฺฌติ, พุชฺฌติ]

448. สุวาทิโต ญฺณาอุณา จ.

ลง ญ ณา และ อุณา ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาตฺมี สุ ธาตฺเป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น อภิสฺสฺสโนติ อภิสฺสฺสโนติ, สํวโนติ สํวโนติ, อาวโนติ อาวโนติ, ปาปฺปโนติ ปาปฺปโนติ]

449. กิยาทิโต นา.

ลง นา ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาตฺมี กิ ธาตฺเป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น กิณาคี, ชินาคี, ฐนาคี, มุนาคี, ลุนาคี, ปุนาคี]

450. คหาทีโต ปป-ณฺหา.

ลง ปป และ ณฺหา ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาคูมี คห ฐาคูเป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น เหมปฺปติ, คณฺหาติ]

451. ตนาทีโต โอยฺรา.

ลง โอ และ ยฺร ปัจจัยหลังจากหฺมฺฐาคูมี ตนฺ ฐาคูเป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น ตโนติ ตโนหิ, กโรติ กโรหิ, กยฺรติ กยฺราหิ]

452. จุราทีโต เณณฺยา.

ลง เณ และ ณฺย ปัจจัยหลังจาก[ฐาคู]มี จุร เป็นต้น[ในกัตตุ]

[เช่น โจเรติ โจรยติ, จินฺเตติ จินฺตยติ, มนฺเตติ มนฺตยติ]

453. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.

ลงวิภัตติฝ่ายอตฺตโนบท ในภาวะและกัมมะ

[เช่น อุจฺเจเต อุจฺจนฺเต, มชฺชเต มชฺชนฺเต, ยุชฺชเต ยุชฺชนฺเต, กุชฺชเต กุชฺชนฺเต, ลพฺพเต ลพฺพนฺเต, กยฺเยเต กยฺเยนฺเต]

454. กตฺตริ จ.

[ลง วิภัตติฝ่ายอตฺตโนบท หลังจากฐาคู]ในกัตตุ

[เช่น มณฺเฑเต, โรจเต, โสจเต, พุชฺฌเต, ชายเต]

455. ฐาคูปฺปจฺเจยฺหิ วิภตฺติโย.

ลง วิภัตติหลายหลังจากปัจจัยตั้งแต่ ข เป็นต้น ถึง การิตะ เป็นที่สุด]ที่แสดงเนื้อความของฐาคู

[เช่น คติกฺขติ, ชิกฺขจฺจติ, วิมฺสติ, สมฺมุตฺถายติ, ปุตฺตียติ, การติ, ปาเจติ]

456. กตฺตริ ปฺรสุสฺสพฺท.

วิภัตติฝ่ายปฺรสุสฺสพฺท [ลงหลังจากฐาคูทั้งปวง]ในกัตตุ

[เช่น กโรติ, ปจติ, ปจติ, คจฺจติ]

457. ภูวาทโย ฐาคโว.

[หฺมฺฐาคูที่กล่าวกริยา]มี ภู เป็นต้น ชื่อว่า ฐาคู

[เช่น ภวติ ภวานฺติ, จรติ จรฺนฺติ, ปจติ ปจฺนฺติ, จินฺตยติ จินฺตยฺนฺติ, โหติ โหฺนฺติ, คจฺจติ คจฺจฺนฺติ]

อิตฺติ อาขยฺยาคกปฺเป ทฺวติโย กณฺโฑ.

458. กฺวจากิถฺวณฺณน'เมกสุสฺสราณํ เทวภาโว.

ซ้อนพยางค์ต้นที่มีสระตัวเดียวในบางแห่งของธาตุ และให้มีสระเหมือนกันบ้าง
[เช่น ตติกขติ, ชิกขุจติ]

459. ปุพฺโพพฺภาโส.

พยัญชนะตัวหน้า[ธาตุที่ทำเทวภาวะ] ชื่อว่า อัพภาสะ
[เช่น ทธาติ, ททาติ, พฐว]

460. รสุโส.

ทำรัสสระสระ[ของอัพภาสะ]
[เช่น ทธาติ, ชหาติ]

461. ทุตฺติยจตุตฺถานํ ปรมตฺติยา.

อาเทศทุตฺติย[อัพภาสะ]เป็นปฐมอักษร, จตุตถ[อัพภาสะ]เป็นตติยอักษร [(ในพยัญชนะวรรค
นั้นๆ)]
[เช่น จิจฺเจท, พุฏฺกขติ, พฐว, ทธาติ]

462. กวคฺคสฺส จวคฺโค.

อาเทศกวรรณก[ที่เป็นอัพภาสะ]เป็นจวรรณก
[เช่น จิกฺกจติ, ชิกฺกจติ]

463. มานกิตานํ วตฺตตํ วา.

[อาเทศอัพภาสะ]ของ มาน ธาตุเป็น ว, ของ กิต ธาตุ เป็น ต บ้าง
[เช่น วิมฺสติ, ติกฺกจติ]

464. หสฺส โช.

อาเทศ ห [อัพภาสะ]เป็น ช
[เช่น ชหาติ, ชุโหติ]

465. อนุตฺตฺติวิฆฺณนากาโร วา.

อาเทศสระที่สุด[ของอัพภาสะ]เป็น อ วิฆณณะ (อ อี) และ อ อักษรบ้าง
[เช่น ชิมฺจติ, วิมฺสติ, ททาติ, ทธาติ]

466. นิกฺคหิตฺตยจ.

นิกหิตอาคม [ลงหลังจากอัพภาสะ]บ้าง
[เช่น จงฺกมติ, จญฺจติ, ชงฺกมติ]

467. ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ.

เพราะ ส ปัจจย[หลังอัพภาสะ] อาเทศ ปา ธาตุเป็น วา, มาน ธาตุเป็น ม
[เช่น ปิวาสติ, วิมฺสติ]

468. ธา ติกฺขุโส.

อาเทศ จา ชาติเป็น ตัญจ บ้าง

[เช่น ตัญจติ]

469. ปา ปิโพ.

อาเทศ ปา ชาติเป็น ปิว (ปิพ) บ้าง

[เช่น ปิวติ, ปิพติ]

470. ณาสุส ชาชนา.

อาเทศ ณา ชาติเป็น ชา ช้ และ นา บ้าง

[เช่น วิชานาติ, วิชฌณา, วินายติ]

471. ทิสสุส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.

อาเทศ ทิส ชาติเป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข บ้าง

[เช่น ปสฺสติ, ทิสฺสติ, ทกฺขติ]

472. พฺยณฺชนนตฺตฺส โจ ฉปฺปจฺเจยฺส จ.

เพราะ ฉ ปัจจัย อาเทศพฺยณฺชนนตฺตฺสชาติเป็น จ

[เช่น ชิกฺขจฺจติ, ติกฺกจฺจติ, ชิมฺมจฺจติ]

473. โก เข จ.

เพราะ ข ปัจจัย [อาเทศพฺยณฺชนนตฺตฺสชาติเป็น ก

[เช่น ตติกฺขติ, พุกฺกขติ]

474. หรฺสฺส คี เส.

เพราะ ส ปัจจัย อาเทศ หร ชาติเป็น คี

[เช่น ชิกฺกิสฺสติ]

475. พฺรหฺมณฺ'มาหฺมฺวา ปโรกฺขาย.

เพราะปโรกฺขาวิกตติ อาเทศ พฺร ชาติเป็น อาห, ภู ชาติเป็น ภูว

[เช่น อาห, พภูว]

476. คมฺมฺสฺส'นโต จฺโณ วา สพฺพาส.

เพราะวิกตติทั้งปวง อาเทศ มฺ ที่สุดของ คมฺ ชาติเป็น จฺณ บ้าง

[เช่น คจฺจติ, คจฺจมาโน]

477. วจฺสฺสชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.

เพราะอชฺชตนิวิกตติ อาเทศ อ ของ วจ ชาติเป็น โอ

[เช่น อโวจ, อโวจฺ]

478. อกาโร ทิฆํ หิมิเมส.

เพราะ หิ มิ และ ม วิภัตติ ที่มะ อ เป็น อา

[เช่น ภวาหิ, ภวามิ, ภวาม, ภวามเห]

479. หิ โลป ภา.

[หลังจาก อ ปัจจย] ลบ หิ วิภัตติบ้าง

[เช่น ภว, ปจ, คจฺณ]

480. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ.

เพราะภวิสสันตวิภัตติ อาเทศสระ อุ ของ หู ชาติเป็น เอห โอห เอ และลบ สฺส บ้าง

[เช่น เหหิติ, โหหิติ, เหติ]

481. กรสฺส สປจฺยสฺส กาโห.

[เพราะภวิสสันตวิภัตติ] อาเทศ กร ชาติ พร้อมปัจจยเป็น กาท

[เช่น กาทติ]

อติ อาชฺยาคปเป ตติโย กลฺโห.

482. ทาทนตฺสํ มิเมสุ.

เพราะ มิ ม วิภัตติ อาเทศสระที่สุดของ ทา ชาติ เป็น อ บ้าง

[เช่น ทมฺมิ, ทมฺม]

483. อสโยคนตฺสํ วุฑฺธิ การิต.

เพราะ การิต ปัจจย ทำวุทธิสระของชาติที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง

[เช่น การติ, เวเทติ, โจเรติ]

484. ฆฎาทินํ ภา.

[เพราะการิตปัจจย ทำวุทธิสระ]ของ ฆฎ ชาติเป็นตัน[ที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง]บ้าง

[เช่น ฆาฎติ, กาเมติ]

485. อญฺเฐสุ จ.

เพราะปัจจยอื่น[จากการิตปัจจย ทำวุทธิสระของชาติที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง]

[เช่น ภวติ, โหติ]

486. กุหฺนุสถานํ ที่นํ.

[เพราะการิตปัจจย] ทำที่มะสระของ กุห และ ทุส ชาติ

[เช่น กุหฺยติ, ทุสยติ]

487. วจ-วส-วหาทินํมุภาโร วสฺส เย.

เพราะ ย ปัจจย อาเทศ ว ของ วจ วส และ วห ชาติเป็นตัน เป็น อุ

[เช่น อุจฺจเต, วุจฺจเต, วุสฺสติ, วุยฺหติ]

488. หวิปริยโย โล ภา.

[เพราะ ย ปัจจย] ทำวิปริต หุย เป็น ยุห, [และอาเทศ ย ปัจจย]เป็น ล บ้าง
[เช่น วุยุหติ, วุลุหติ]

489. คหสฺส เม ปุเป.

เพราะ ปุเป ปัจจย อาเทศ คห ธาตุ เป็น เม
[เช่น เมปุเปติ]

490. ฬโฬโป ญฺหามฺหิ.

เพราะ ญฺหา ปัจจย ลป ห [ของ คห ธาตุ]
[เช่น คญฺหาติ]

491. กรสฺส กาสตุตฺตมฺหฺชตฺตนิมฺหิ.

เพราะอชฺชตฺตนิมฺหฺชตฺต อาเทศ กร ธาตุเป็น กาส บ้าง
[เช่น อกาสิ,อทาสิ,อโหสิ]

492. อสฺสุมมา มิมนํ มฺหิ-มฺหานุตฺตโฬโป จ.

หลังจาก อส ธาตุ อาเทศ มิ วิกตติเป็น มฺหิ, ม วิกตติเป็น มฺห บ้าง, และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ
[เช่น อมฺหิ อสฺมิ,อมฺห อสฺม]

493. อสฺส ตฺถตฺต.

หลังจาก อส ธาตุ อาเทศ ต วิกตติเป็น ตฺถ, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]
[เช่น อตฺถ]

494. ติสฺส ตฺถิตฺต.

หลังจาก อส ธาตุ อาเทศ ติ วิกตติเป็น ตฺถิ, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]
[เช่น อตฺถิ]

495. อสฺส ตฺถตฺต.

[หลังจาก อส ธาตุ] อาเทศ ตฺ วิกตติเป็น ตฺถ, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]
[เช่น อตฺถ]

496. สิมฺหิ จ.

เพราะ สิ วิกตติ [ลบพยัญชนะที่สุดของ อส ธาตุ]
[เช่น อสิ]

497. ลกฺสุมมา อีอินํ ตฺถ-ตฺถ.

หลังจาก ลก ธาตุ อาเทศ อี วิกตติเป็น ตฺถ, อี วิกตติเป็น ตฺถ บ้าง
[เช่น อลตฺถ,อลตฺถ]

498. กุสฺสุมมา ที จฺจ.

หลังจาก กุส ธาตุ อาเทศ อี วิกัตติเป็น จุณิ, [และ ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]
[เช่น อกุโกจุณิ]

499. ทาธาตุสสุ ทหฺ.

อาเทศ ทา ธาตุเป็น ทหฺ บ้าง
[เช่น ทหฺขามิ]

500. วทสฺส วหฺ.

[เพราะวิกัตติทั้งปวง]อาเทศ วท ธาตุเป็น วหฺ บ้าง
[เช่น วหฺขามิ]

501. คมิสฺส มมฺ.

อาเทศ คมฺ ธาตุเป็น มมฺ บ้าง
[เช่น มมฺมติ]

502. ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหฺมถาทิน'มฺ.

เพราะ ย ปัจจย อาเทศสระที่สุดของ ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ ธาตุเป็นต้นเป็น อี
[เช่น ทียเต,รียเต,มียเต,อุปฏฐียติ,หียติ,ปียติ,มหียติ,มถียติ]

503. ยชฺสสา'ทิสฺ.

[เพราะ ย ปัจจย] อาเทศ ย พยัญชนะตัวต้นของ ยช ธาตุเป็น อี
[เช่น อิชฺชเต]

504. สพฺพโต อุมฺ.

หลังจากธาตุทั้งปวง อาเทศ อุมฺ วิกัตติเป็น อุมฺ บ้าง
[เช่น ภวิสฺ,นิสฺที่สฺ]

505. ชรมฺรานํ ชีรชียฺมียฺยา วา.

อาเทศ ชร ธาตุเป็น ชีร ชียฺย, มร ธาตุเป็น มียฺย บ้าง
[เช่น ชีรติ,ชียฺยติ,มียฺยติ]

506. สพฺพตฺตา'สฺสสา'ทิลโป จ.

เพราะ[วิกัตติและปัจจย]ทั้งปวง ลบต้น อส ธาตุบ้าง
[เช่น สนฺติ,ลียา,สมาโน]

507. อสพฺพธาตุเก ภู.

เพราะอัสพพธาตุกวิกัตติ อาเทศ [อส ธาตุ]เป็น ภู บ้าง
[เช่น ภวิสฺตติ]

508. เอยฺยสฺส ฌาโต อียาณา.

หลังจาก ฌา ธาตุ อาเทศ เอยฺย วิภัตติเป็น อียา และ ฌา บ้าง
[เช่น วิชานียา, วิชฌญา]

509. นาสุส โลโป ยการตุ.

หลังจาก ฌา ธาตุ ลบ นา ปัจจย หรือ อาเทศ นา ปัจจยเป็น ย บ้าง
[เช่น ชฌญา, วินายติ]

510. โลป'ญเจตุ'มกาโร.

หลังจาก [ภู ธาตุเป็นต้น] อาเทศ อ ปัจจยเป็น เอ, หรือลบ อ ปัจจย
[เช่น วชเชติ, อนุโกติ]

511. อุตุ'โมกาโร.

[หลังจาก ตนุ ธาตุเป็นต้น] อาเทศ โอ ปัจจยเป็น อุ บ้าง
[เช่น ตนุเต, กुरुเต]

512. กรสุสา'กาโร จ.

อาเทศ อ ของ กร ธาตุเป็น อุ บ้าง
[เช่น กุพฺพนติ]

513. โอ อว สเร.

เพราะสระหลัง อาเทศ โอ [ที่สุดธาตุ]เป็น อว
[เช่น ภเวติ, จเวติ]

514. เอ อย.

[เพราะสระหลัง] อาเทศ เอ [ที่สุดธาตุ]เป็น อย
[เช่น สยติ, นยติ]

515. เต อวายา การิเต.

เพราะการิตปัจจย [อาเทศ โอ และ เอ อันเป็นที่สุดธาตุ]เหล่านั้นเป็น อว และ อาย
[(ตามลำดับ)]
[เช่น ภาวะติ, สาयेติ]

516. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมุหิ.

เพราะอัสพฺพธาตุกวิภัตติ ลง อี อากม[หลังจากธาตุ]บ้าง
[เช่น ภวิสฺสติ, คมิสฺสติ]

517. กุวิ ชาตุวิภตฺติปฺปจฺจยํ ทิมวิปริตาเทสโลปาคมา จ.

[อุทาหรณ์ในอาชยาดและกิตที่ยังไม่มีสูตรสำเร็จรูป]ให้ทำทิมะ รัสสะ อาเทศ ลบ และลง
อากม ทั้งธาตุ วิภตติ และปัจจยได้บ้าง

[เช่น สุธติ,กีนาคิ,อาห,กโรนุติ,อภวตุถ]

518. อุตตโนปทานิ ปรสสพทต.

อาเทศวิภัตติฝ่ายอรรถโนบท เป็นฝ่ายปรสสพทบ้าง

[เช่น วุจติ,ลพหติ]

519. อการากโม หิยัตตนิ-อชชตนิ-กาลาติปตติสุ.

เพราะหิยัตตนิ อชชตติ และกาลาติปตติวิภัตติ ลง อ อาคม[หน้าธาตุ]บ้าง

[เช่น อคมา,อภวิ,อภวิสุสา]

520. พุรุโต อี ติมหิ.

เพราะ ตี วิภัตติ ลง อี อาคมหลัง พุรุ ธาตุบ้าง

[เช่น พุริวติ]

521. ธาตุสสุ'นุโต โลโป'เนกสสุสสุ.

ลบสระที่สุดของธาตุที่มีสระมากกว่าหนึ่งบ้าง

[เช่น คม,ปจ,รุฐ]

522. อสุยมนม'นุโต จุโน วา.

อาเทศ[พยัญชนะ]ที่สุด อสุ และ ยม ธาตุเป็น จณ บ้าง

[เช่น อิจนติ,นิยจนติ]

523. การิตาน โณ โลโป.

ลบ ณ ของการิตปัจจัย

[เช่น กาเรติ,โจรยติ]

อิติ อาขยาตกปเป จตุตุโถ กณโท.

อาขยาตสุตต นิฏฐิต.

7. กิพพิธานกปเป (กิตกปเป) กิพพิธานกณฺท (กิตกณฺท) [บทที่ 4]

(กิพพิธานกปปะ [กิตกปปะ] กิพพิธานกัณห์ [กิตกัณห์])¹

524. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.

เมื่อมีกรรมเป็นเบื้องต้น ให้ลง ณ ปัจจัยหลังจากธาตุ

¹ ชื่อ กิต ของกัจจายนสูตรในภาคผนวกนี้ ผู้วิจัยคงใช้คำว่า กิพพิธาน ไว้ตามเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับการท่องจำกัจจายนสูตรของนักเรียนบาลีใหญ่โดยทั่วไป

[เช่น กุมภกาโร = กุมภ กร ณ ส]

525. สณฺณาย'ม นุ.

เมื่อมีอุปบทเป็นกรรมในเบื้องต้น รู้ชื่ออยู่ [ลง อ ปัจจัยหลังจากธาตุ], และลง นุ อาคม[ในที่สุดอุปบท]

[เช่น อรินฺทโม = อริ นุ ทมฺ อ ส]

526. ปุเร ททา จ อี.

เมื่อมี ปุร ศัพท์[ในเบื้องต้น ลง อ ปัจจัย]หลังจาก ทท ธาตุ, และอาเทศ [อ ของ ปุร] เป็น อี

[เช่น ปุรินฺทโท]

527. สพุพโต ญฺ-ตุวา-วี วา.

[จะมีกรรมอยู่หน้าหรือไม่ก็ตาม] ลง [อ] ญฺ ตฺ และ อาวี ปัจจัยหลังจากธาตุทั้งปวง

[เช่น ชมฺมธโร, รกการโก, ตกฺกตฺตา ภยทสฺสาวี]

528. วิส-รฺช-ปทาทีโต ณ.

ณ ปัจจัยลงหลังจาก วิส รฺช และ ปท ธาตุเป็นต้น

[เช่น ปเวโส, โรโค, อุปปาโท]

529. ภาเว จ.

[ลง ณ ปัจจัย หลังจากธาตุที่กล่าวกริยา]ในอรรถภาวะ

[เช่น ปาโก, เสโก]

530. กุวิ จ.

ลง กุวิ ปัจจัย [หลังจากธาตุทั้งปวง]

[เช่น สมฺภู, สยม]

531. ฐาทีหิ รฺมโม.

รฺมมฺ ปัจจัยลงหลังจาก ฐร ธาตุเป็นต้น

[เช่น ฐมฺโม, วมฺม]

532. ตสฺสึถาทีสุ ญฺ-ตุวา-วี จ.

ญฺ ตฺ และ อาวี ปัจจัย [ลงหลังจากธาตุทั้งปวง]ในอรรถ ตสฺสึถ เป็นต้น

[เช่น ปิยปสฺสึ, พุรหฺมจารี, ปสฺยหฺพตฺตา, ภยทสฺสาวี]

533. สพุท-กฺช-จล-มณฺฑล-รฺจาทีหิ ญ.

ญ ปัจจัยลงหลังจากธาตุที่มีอรรถว่า เสี่ยง โกรธ หวั่นไหว ประดับ และธาตุที่มีอรรถว่า

รุ่งเรือง เป็นต้น [ในอรรถ ตสฺสึถ เป็นต้น]

[เช่น โฆสโน, โกอโน, จลโน, มณฑโน, โรจโน]

534. ปาราทิมมหารู.

รู ปัจจัยลงหลังจาก คมู ธาตุที่มี ปาร ศัพท์เป็นต้นเป็น[อุปบท ในอรรถ ตสุสึล เป็นต้นในกัตตุเท่านั้น]

[เช่น ภวปารคฺ, เวทคฺ]

535. ภิกขาทีโต จ.

รู ปัจจัยลงหลังจาก ภิกข ธาตุเป็นต้น[ในอรรถ ตสุสึล เป็นต้น]

[เช่น ภิกขุ, ภิกขุ]

536. หนตฺยาทีนํ ญโก.

ญก ปัจจัยลงหลังจาก หน ธาตุเป็นต้น [ในอรรถ ตสุสึล เป็นต้นในกัตตุ]

[เช่น อาฆาตุโก, การุโก]

537. นฺ นิคฺคหิตํ ปทนฺเต.

อาเทศ นฺ อากม[ที่ลงหลังจากนาม] อันเป็นอุปบทเป็นนิคหิต

[เช่น อรินฺทโม]

538. สํหนนฺตฺยา วา โร โฆ.

ร ปัจจัยลงหลังจาก สํปฺพุพ หน ธาตุ และธาตุอื่น [แล้วอาเทศ หน ธาตุ]เป็น ฆ

[เช่น สํโฆ]

539. รมฺหิ รนฺโต ราที โน.

เพราะ ร อนุพันธปัจจัย ลบพยัญชนะที่สุดธาตุและ ร ปัจจัย

[เช่น กิจจํ]

540. ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานียา.

ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย[ลงหลังจากธาตุทั้งปวง] ในภาวะและกัมมะ

[เช่น ภวิตพฺพํ, ภวนียํ]

541. ญโย จ.

ญย ปัจจัย[ลงหลังจากธาตุทั้งปวงในภาวะและกัมมะ]

[เช่น การียํ]

542. กรมฺหา ริจจ.

ริจจ ปัจจัยลงหลังจาก กร ธาตุ[ในภาวะและกัมมะ]

[เช่น กิจจํ]

543. ญโตพฺพ.

[อาเทศ ฌย ปัจจย]ที่ลงหลัง ฐ ชาติ[กับสระที่สุทธาตุ]เป็น อพพ
[เช่น ภพโป]

544. วท-มท-คมุ-ยช-ครหาการาทิหิ ชช-มม-คค-ยหยาคาโร วา.

หลังจาก วท มท คมุ ยช ครห ชาติ และอาการันตชาติเป็นต้น [อาเทศ ฌย ปัจจยกับพยัญชนะ
หรือสระที่สุทธาตุ]เป็น ชช มม คค ยห เอยย, และอาเทศ คร ของ ครห ชาติเป็น การ บ้าง
[เช่น วชช, มชช, คมม, โยคค, การยโห, เทยย, เปยย]

545. เต กิจจา

[ตพพ อนีย ฌย เตยย ริจ ปัจจย]เหล่านั้น ชื่อว่า กิจจะ

546. อญเณ กิต.

ปัจจยอื่นจาก[กิจปัจจย] ชื่อว่า กิต

547. นนุทาทิหิ ย.

ลง ย ปัจจยท้าย นนุท ชาติเป็นต้น
[เช่น นนุทน, จรณ]

548. กตตุกรณปะเทสสุ จ.

[ย ปัจจยลงหลังจากชาติทั้งปวง] ในอรรถกัถา ฐานะ และอริฐานะ
[เช่น รโฆรณ, วิญญาณ]

549. รหาทิโต ฌ.

หลังจากชาติที่มี ร และ ห อักษรเป็นที่สุด [อาเทศ น ของ อน และ อนีย] เป็น ฌ
[เช่น กรณ, กรณโย, คหณโย]

อิติ กิพพิธานกปเป ปจโม กณโฑ.

550. ฌาทย เตกาลิกา.

ฌ ปัจจยเป็นต้น ลงในกาลทั้ง 3

551. สญญาญ ทาธาโต อ.

เมื่อรู้ชื่ออยู่ อ ปัจจยลงหลังจาก ทา และ ฐา ชาติ
[เช่น อาทิ, อุปาทิ]

552. ตี กิจจาสิฏฺเฐ.

เมื่อรู้ความปรารภนา ลง ตี ปัจจยและกิตปัจจย[หลังจากชาติทั้งปวง]
[เช่น ชินพุทธิ, ฐมมทินโน]

553. อติย'มคฺยโว วา.

อ ตี ย ปัจจยลง[หลังจากชาติทั้งปวง]ในอติถิลิงค์

[เช่น ชรา, ปฐมุกิทา, มติ, เจตนา]

554. กรโต ริริย.

ริริย ปัจจยลงหลังจาก กร ธาตุ[ในอดีตถึงค]้าง

[เช่น กิริยา, กิริย]

555. อตีเต ต-ตวนตุ-ตาวี.

ต ตวนตุ ตาวี ปัจจยลง[หลังจากธาตุทั้งปวง]ในอดีตกาล

[เช่น ภูโต, หุตวา, หุต]

556. ภาวกมเมสุ ต.

[เมื่อรู้ว่าเป็นอดีตกาล] ลง ต ปัจจย[หลังจากธาตุทั้งปวง]ในภาวะและกัมมะ

[เช่น คีต, เทลิต]

557. พุทธคมาทิตุเถ กตฺตริ.

ต ปัจจยลงหลังจาก พุทธ และ กม ธาตุเป็นต้น ในกาลทั้งปวงในอรรถกัตต

[เช่น พุทโธ, สรณฺกโต]

558. ชิต อิน สัพพตฺถ.

อิน ปัจจยลงหลังจาก ชี ธาตุในกาลทั้งปวง[ในกัตต]

[เช่น ชีโน]

559. สุปโต จ.

[อิน ปัจจยลงหลังจาก] สุป ธาตุด้วย [ในกัตตและภาวะ]

[เช่น สุปิโน]

560. อีสํทุหิ ข.

ข ปัจจยลงหลังจากธาตุที่มี อีสํ ทุ สุ อุปบพ

[เช่น อีสสฺสโย, ทุสฺสโย, สฺสสโย]

561. อิจฺฉตฺตฺถ สมนกตฺตฺถ ตเวคฺค วา.

เมื่อธาตุมีอรรถปรารธนา และมีกัตตาเสมอกัน ลง ตเว และ คฺค ปัจจย [ในกาลทั้งปวงในกัตต]

[เช่น โส ปุณฺณานิ กาทเว อิจฺฉติ., โส ปุณฺณานิ กาคฺค อิจฺฉติ]

562. อรหฏกาทิสฺส จ.

เมื่ออรรถว่า สมควร และสามารถเป็นต้น [ประกอบอยู่ ลง คฺค ปัจจยหลังจากธาตุทั้งปวง]

[เช่น โก ตํ นินฺทิตุมรหติ., ราช อรหติ ภวิตฺ., สกฺกา เชคฺค ฐเนน., ทานํ ทาคฺค ยุตฺต]

563. ปตฺตวเจเน อลฺมตฺตฺถ จ.

เมื่อ อลั ศัพท์กล่าวอรรถสมควร [ลง คำ ปัจจัยหลังจากธาตุทั้งปวง]

[เช่น อลเมว ทานานิ ทาตุ., อลเมว ปุณฺณานิ กาตุ.]

564. ปุพฺพกเลกตฺตูกานํ ตฺน-ตฺวาน-ตฺวา วา.

ตฺน ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัยลงหลังจากธาตุที่มีกัตตาเสมอกันในปุพฺพกิริยา

[เช่น โส กาตฺน กมฺมํ กจฺนติ., กมฺมํ กตฺวาน ภทฺรํ โหติ., ทานาทินิ ปุณฺณานิ กตฺวา สกฺกํ กจฺนติ]

565. วตฺตมาน มานนฺตา.

มาน และ อนต ปัจจัย[ลงหลังจากธาตุทั้งปวง] ในปัจจุบันกาล

[เช่น โส ปุริโส กจฺนมาโน กณฺหาติ., โส ปุริโส กจฺนํ กณฺหาติ]

566. ฐาฐาทีหิ รตฺตุ.

รตฺตุ ปัจจัยลงหลังจาก ฐาส ธาตุเป็นต้น

[เช่น ฐตฺถา]

567. ปาทีโต ริตฺตุ.

ริตฺตุ ปัจจัยลงหลังจากหมู่ธาตุมี ปา ธาตุเป็นต้น

[เช่น ปิตา, ฐิตา]

568. มานาทีหิ ฐาตุ.

ฐาตุ ปัจจัยลงหลัง มาน ธาตุเป็นต้น

[เช่น มาตา, ภาตา]

569. อากมา ตฺโก.

ตฺก ปัจจัยลงหลังจาก อาปุพฺพ กมฺ ธาตุ

[เช่น อากนฺตฺโก]

570. ภพฺเพ อิก.

อิก ปัจจัยลง[หลังจาก กมฺ ธาตุ]ในอรรถสมควร

[เช่น คมิก]

อิตฺติ กิพฺพิธานกปฺเป พุติโย กณฺโฑ.

571. ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สิขฺณนฺติ.

[ศัพท์อุทาหรณ์]ที่ยังไม่สำเร็จด้วยปัจจัยเป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยนิปาตนะ (สำเร็จได้เลย)

[เช่น นจฺจํ, นญฺญํ, หสฺสํ]

572. ฐาส-ทิสโต ตสฺส ธิฏฺโฐ จ.

หลังจาก ฐาส และ ทิส ธาตุ อาเทศ ต ปัจจัยเป็น ธิฏฺฐ

[เช่น อนุสติโจ, ทิฏฐ]

573. สาทิ-สนุต-ปุจฺณ-ภนฺช-หํสาทิหิ ฏฺโฐ.

หลังจาก[ธาตุ]ที่มี ส อักษรเป็นที่สุด และหลังจาก ปุจฺณ ภนฺช หํส ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต
ปัจจัยกับพยัญชนะข้างหน้าเป็น ฏฺฐ

[เช่น ตุฏฺฐโจ, ปุฏฺฐโจ, ภฏฺฐ]

574. วสโต อุตฺถ.

หลังจาก วส ธาตุ [อาเทศ ต ปัจจัยกับพยัญชนะข้างหน้า]เป็น อุตฺถ (อุฏฺฐ)

[เช่น วุตฺโต, วุฏฺฐโจ]

575. วสฺส วา วุ.

[เพราะ ต ปัจจัย] อาเทศ ว ของ วส ธาตุเป็น อุ บ้าง

[เช่น อุตฺโต, วุตฺติ, วุตฺติ, วุตฺตาวี]

576. ธมฺมเหหิ ธมฺมา จ.

หลังจากธาตุที่มี ธ ม ฬ อักษร[เป็นที่สุด อาเทศ ต ปัจจัย]เป็น ธ ม [ตามลำดับ]

[เช่น พหฺมโร, วหฺมโร, ลหฺมโร, ทหฺมโร]

577. ภนฺชโต คุโณ จ.

หลังจาก ภนฺช ธาตุ [อาเทศ ต ปัจจัยกับพยัญชนะข้างหน้า]เป็น คุค

[เช่น ภคุโณ]

578. ภูษาทินมนฺโต โน ทฺวิ จ.

ลบพยัญชนะที่สุดของ ภูษ ธาตุเป็นต้น และซ้อน ต ปัจจัย

[เช่น โกตฺตพฺพ, โกชฺช]

579. วจ วา วุ.

อาเทศ ว ของ วจ ธาตุเป็น อุ, [ลบ จ ที่สุดธาตุ, และซ้อน ต ปัจจัย]บ้าง

[เช่น อุจฺจ]

580. คุปาทินญจ.

[ลบพยัญชนะที่สุด]ของ คุป ธาตุเป็นต้น [และซ้อน ต]

[เช่น สุกฺคโต, ปมฺคโต]

581. ตราทิหิ อิญฺโน.

หลังจาก ตร ธาตุเป็นต้น อาเทศ [ต ปัจจัย]เป็น อิญฺณ [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]

[เช่น ติญฺโน]

582. ภิกาทีโต อินฺน-อนฺน-อิณฺนา วา.

หลังจาก ภิกิ ธาตุเป็นต้น อาเทศ [ต ปัจจย]เป็น อินฺน อนฺน และ อิณ บ้าง, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]

[เช่น ภินฺโน, จนฺโน, จิโน]

583. สุต-ปจ-สกโต กุข-กุกา จ.

หลังจาก สุต ปจ และ สก ธาตุ [อาเทศ ต ปัจจย]เป็น กุข และ กุก, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]

[เช่น สุกโข, ปุกโก, สกโก]

584. ปกุกมาทีหิ นฺโต จ.

หลังจากธาตุที่มี ม เป็นที่สุด มี ป บทหน้า กมฺ ธาตุเป็นต้น[อาเทศ ต ปัจจย]เป็น นฺต, [และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ]

[เช่น ปกุกนฺโต, วิพุกนฺโน]

585. ชนาทินฺมา ติมฺหิ จ.

เพราะ [ต] และ ติ ปัจจย [อาเทศพยัญชนะที่สุด]ของ ชน ธาตุเป็นต้นเป็น อา

[เช่น ชาโต, ชาคิ]

586. คม-ชน-หน-รมาทินฺมฺนโต.

[เพราะ ต และ ติ ปัจจย ลบพยัญชนะ]ที่สุดของ คม ธาตุ ชน หน และ รม ธาตุเป็นต้น

[เช่น สุกโต, สุกติ, ขตํ, อุปหติ, รัตติ]

587. รกาโร จ.

[เพราะ ต และ ติ ปัจจย] ลบ ร อักษรอันเป็นที่สุดธาตุ

[เช่น ปกโต, ปกติ]

588. จาปानฺมีอิ จ.

[เพราะ ต และ ติ ปัจจย อาเทศสระ อา ที่สุด]ของ จา และ ปา ธาตุเป็น อิ อิ

[เช่น จูโต, จูติ, ปิตา, ปิติ]

589. หนฺเตหิ โห หสฺส โฟ วา อทหนฺหานํ.

หลังจากธาตุที่มี ห อักษรเป็นที่สุด [อาเทศ ต ปัจจย]เป็น ห, อาเทศ หฺ อักษร[ที่สุดธาตุ]เป็น พุ เว้น ทห และ นห ธาตุ บ้าง

[เช่น อารุพุโห, รุพุหิ, คาโพห, พาโพห, มุโพห]

อติ กิพพิธานกปเป ตติโย กณฺโฑ.

590. ฌมุหิ รนฺขสฺส โห ภาวกรณฺสฺ.

เพราะ ฌ ปัจจัยในภาวะและภระ อาเทศ นฺข ที่สุด รนฺข ชาติเป็น ข
[เช่น ราโก]

591. หนสฺส ฌาโต.

[เพราะ ฌ ปัจจัย] อาเทศ หน ชาติเป็น ฌาต
[เช่น ฌาเตติ, ฌาตยติ, ฌาตาเปติ, ฌาตาปยติ]

592. วโร วา สพฺพตฺถ.

[เพราะวิภคติปัจจัย]ทั้งปวงอาเทศ หน ชาติเป็น วร บ้าง
[เช่น วโร, วรโก]

593. อาการนฺตาน'มาโย.

เพราะ ฌ อนุพันธปัจจัย อาเทศสระ อา ที่สุดชาติเป็น อาย
[เช่น ทานทายี, นครายี]

594. ปุร-สมฺป-ปริหิ กโรตีสฺส ขฺขรา วา ตปฺปจฺเจสฺส จ.

เพราะ ต และ ฌ ปัจจัย อาเทศ กร ชาติที่อยู่หลังจาก ปุร ลํ อุป และ ปริ เป็น ข และ ขร บ้าง
[เช่น สงฺขาร, ปริกฺขาร, ปุเรกฺขาร]

595. ตเวตฺตนาทิสฺส กา.

เพราะ ตเว และ ตฺน ปัจจัยเป็นต้น อาเทศ กร ชาติเป็น กา บ้าง
[เช่น กาทเว, กาทฺน, กาคฺ]

596. คม-ขณ-หนาทินํ ตฺตพฺพาทิสฺส น.

เพราะ ต ของ ตฺ และ ตพฺ ปัจจัยเป็นต้น อาเทศ[พยัญชนะที่สุด]ของ คม ขณ และ หน ชาติ
เป็นต้นเป็น น
[เช่น คณฺตพฺโพ, ขณฺตพฺพํ, หนฺตพฺพํ, มณฺตพฺพํ]

597. สพฺเพหิ ตฺนาทินํ โย.

หลังจากชาติทั้งปวง อาเทศ ตฺน ปัจจัยเป็น ย บ้าง
[เช่น อภิวนฺทีย, วณฺทีย, นิสฺสาย, วิภชฺช]

598. จนนฺเตหิ รจฺจํ.

หลังจากชาติที่มี จ และ น เป็นที่สุด [อาเทศ ตฺน ปัจจัยเป็นต้น]เป็น รจฺจ บ้าง
[เช่น วิวิจฺจ, ปฏิจฺจ]

599. ทิสฺสา สุวณ-สุวณฺตโลโป จ.

หลังจาก ทิส ธาตุ [อาเทศ คุณ ปัจจัยเป็นต้นเป็น] สุวาน สุวา และลบพยัญชนะที่สุดธาตุบ้าง
[เช่น ทิสฺวาน, ทิสฺวา]

600. มหทเกหิ มุม-ยห-หฺช-พฺภ-ทฺธา จ.

หลังจากธาตุที่มี ม ห ท และ ภ เป็นที่สุด [อาเทศ คุณ ปัจจัยเป็นต้น]เป็น มุม ยห หฺช พฺภ และ
ทฺธ [ตามลำดับ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุบ้าง]
[เช่น อากุมม, ปคฺคยห, อุปฺปหฺช, อารพฺภ, อารทฺธา]

601. ตทฺธิต-สฺมาส-กิตฺตา นามวาทเวตฺตนาทิสฺ จ.

บทตฺธิต บทสฺมาส และบทกิต [พึงทราบวาท]เหมือนกับนาม (คือมีการลงวิภัตตินาม) เว้น
คเว และ คุณ ปัจจัยเป็นต้น

602. ทุมฺหิ คุรุ.

เพราะมีพยัญชนะ 2 ตัว [อันเป็นสัทโยคข้างหลังรัสสระที่อยู่ข้างหน้า] จึงชื่อว่า คุรุ
[เช่น ทตุวา, หิตฺวา, ภูตุวา]

603. ทิโม จ.

ทิมสระ ชื่อว่า [คุรุ]

[เช่น นาวา, นทฺ, วรุ, ทเว, ตโย]

604. อกฺขเรหิ การ.

การ ปัจจัยลงหลังจาก[วันณะ]ที่กล่าวอักษร

[เช่น อกาโร, เอวกาโร]

605. ยถาคมมิกาโร.

ลง อี อากม[หลังจากธาตุตามสมควรต่อพุทธพจน์]

[เช่น ภวิตพฺพ]

606. ทธนฺตโต โย กฺวจิ.

[เพราะ คุณ ปัจจัยเป็นต้น] ลง ย อากมหลังจาก[ธาตุที่มี] ท และ ธ เป็นที่สุดบ้าง[ตามสมควร]

[เช่น สฺมาปชฺชิตฺวา, พุชฺฌิย, พุชฺฌิตฺวา]

อติ กิพฺพิธานกฺปเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

607. นิคฺคหิต สโยคาทิ โน.

อาเทศ น ข้างหน้าสัทโยคเป็นนิคฺคหิต

[เช่น รงฺโก]

608. สพฺพตฺถ เค คี.

เพราะ [ตฺติ ปัจจัยทั้ง]ปวง อาเทศ เค ธาตุเป็น คี

[เช่น คีต, คีติ]

609. สทสฺส สัทตํ.

[เพราะวิภคติและปัจจัยทั้งปวง] อาเทศ สท ธาตุเป็น สัท บ้าง

[เช่น นีสิตติ, นีสิตฺวา]

610. ยชสฺส สรสุสิ ญฺเจ.

เพราะ ญฺ อาเทศสระของ ยช ธาตุเป็น อี

[เช่น ยิญฺโง]

611. หตฺตฺถาน’มฺนฺตานํ โท ธ.

เพราะ ธ อาเทศ ห อักษร และอักษรตัวที่ 4 อันเป็นที่สุดธาตุ]เป็น ท

[เช่น พุทฺโธ, กุทฺโธ]

612. โท ฒกาเร.

เพราะ ฒ [อาเทศ ห อักษร และอักษรตัวที่ 4 อันเป็นที่สุดธาตุ]เป็น ฑ

[เช่น วุฑฺฒา, วุฑฺฒิ]

613. คหสฺส ฆร ฌ ฆา.

เพราะ ฌ ปัจจัย อาเทศ คห ธาตุเป็น ฆร บ้าง

[เช่น ฆริ]

614. ทหสฺส โท พ.

เพราะ ฌ ปัจจัย อาเทศ ท ของ ทห ธาตุเป็น พ บ้าง

[เช่น ปริพาโห]

615. ธาตุวฺนตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.

เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

[เช่น ภูชโค, อูรโค]

616. วิทฺนฺเต อู.

[เพราะ กฺวิ ปัจจัย] ลง อู อากมในที่สุด วิท ธาตุ

[เช่น โลกวิทู]

617. นมฺกราน’มฺนฺตานํ นิยฺยตฺตมฺหิ.

เพราะ ต ปัจจัยที่ประกอบด้วย อี อากม ไม่ลบ น ม ก และ ร ที่สุดธาตุ

[เช่น ขนิตพฺพ, คมิโต, สงฺกิโต, สริโต]

618. น กคตฺตํ จชา ญฺวุมฺหิ.

เพราะ ญฺ ัจจย ไม่อาเทศ จ และ ช ที่สุดธาตุเป็น ก และ ค
[เช่น ปาจโก, ยาชโก, มาตโก]

619. กรตุส จ ตตฺตํ ตุสฺมี.

เพราะ ตุ ัจจย อาเทศ ร ที่สุด กร ธาตุ เป็น ต
[เช่น กตฺตา]

620. ตฺ-ตฺน-ตพฺพเส วา.

เพราะ ตฺ ตฺน และ ตพฺพ ัจจย [อาเทศ ร ที่สุด กร ธาตุเป็น ต] บ้าง
[เช่น กตฺตํ, กตฺตฺน, กตฺตพฺพ]

621. การิตํ วิย ฌานุพนฺโธ.

พึงทราบว่า ฌ อนุพันธปัจจย (ปัจจยที่มี ฌ) เหมือนกับการิตปัจจย

622. อนกา ยฺ-ญฺณํ.

อาเทศ ยฺ ัจจยเป็น อน และ ญฺ ัจจย เป็น อก
[เช่น กรณํ]

623. กลา จชานํ.

[เพราะ ฌ อนุพันธปัจจย] อาเทศ จ และ ช [ที่สุดธาตุ] เป็น ก และ ค
[เช่น วากฺยํ, ภาควฺยํ]

อิติ กิพฺพิชานกฺปเป ปญฺจโม กณฺโฑ.

กิพฺพิชานสฺส ตตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

8. กิพฺพิชานกฺป (กิตกปฺ) อุณาทิกณฺฑ (กิพฺพิชานกัปปะ[กิตกัปปะ] อุณาทิกณฺฑ)

624. กตฺตริ กิตฺ.

กิตปัจจยลงในกัตตฺการกะ
[เช่น การุ, การุโก, กุมฺภกาโร]

625. ภาวกมฺเมสฺส กิจฺจ-กฺต-ขตฺตา.

ลง กิจฺจ กฺต และ ขตฺต ปัจจยในอรรถภาวะและกัมมะ
[เช่น สยิตพฺพํ, สยิตํ, อีสสฺสโย]

626. กมฺมฺนิ ทุตฺติยา ยํ กุโธ.

เมื่ออรรถกัมมะในทุตฺติยาวิภคฺติมีอยู่ ลง กฺต ปัจจย[หลังจากธาตุในกัตตฺ]
[เช่น ทินฺโน, รกฺขิโธ, ภูตฺโธ]

627. ขยาทีหิ มนฺ จ โธ วา.

มนุ ปัจจยลังหลังจาก จิ ชาติเป็นต้น, และ อาเทศ ม เป็น ต บ้าง
[เช่น เขโม, อดุตา]

628. สมามีหิ ธมา.

ธ และ ม ปัจจยลังหลังจาก สม ชาติเป็นต้นบ้าง
[เช่น สมโธ, ทุโม]

629. คหสฺสุ'ปฐเส วา.

อาเทศอุประ (อักษรตัวหน้าของตัวสุดท้าย หรือรองสุดท้าย) ของ คห ชาติเป็น เอ บ้าง (อ ที่
ค เป็น เอ)
[เช่น เกห]

630. มสฺสุสฺ สฺสุสฺ จฺจฺร-จฺจฺเรรา.

อาเทศ สฺ ของ มสฺ ชาติ เป็น จฺจฺร และ จฺจฺเร
[เช่น มจฺจโร, มจฺจเโร]

631. อาปฺพุพฺพจฺรสฺส จ.

อาเทศ จฺร ชาติที่มี อา อยู่หน้าเป็น [จฺจฺร จฺจฺเร และ จฺจฺริย]
[เช่น อจฺจฺร, อจฺจฺเร, อจฺจฺริย]

632. อล-กล-สฺเลหิ ทยา.

ล และ ย ปัจจยลังหลังจาก อล กล และ สล ชาติ
[เช่น อลฺล, อลฺย, กลฺล, กลฺย, สลฺล, สลฺย]

633. ยานฺลาณา.

ลง ยาน และ ลาณ ปัจจย[หลังจาก กล และ สล ชาติ]
[เช่น กลฺยาณ, ปฏฺฐิสฺลาณ, กลฺลาโน, ปฏฺฐิสฺลฺลาโน]

634. มลิสฺส ธสฺส โล จ.

อาเทศ ธ ของ มธ ชาติเป็น ล
[เช่น มลฺโล]

635. เปสฺติสฺสคฺคปฺตฺตกาเลสฺส กิจฺจา.

กิจฺยปัจจยลังในอรรถ เปส (การใช้, เชิญ) อดิสฺสคฺค (อนุญาต) และ ปตฺตกาล (ถึงเวลา)
[เช่น กตฺตพฺพ, กรณีย]

636. อวสฺสกาธมฺเณสฺส ณี จ.

ณี ปัจจย และ[กิจฺยปัจจย]ลังในอรรถ อวสฺสก และ อธมฺม (เป็นหนี้)
[เช่น การิ, หาริ, ธาริ]

637. อรหสฺสกาทีหิ คุ.

คู่ ปัจจย[ลงหลังจากธาตุทั้งปวง ในที่ประกอบ]ด้วย อรห และสกุภ และ เป็นต้น

[เช่น อรหา ภว วัตตุ, สกุภา ภว หนตุ, ภพโป ภว ชเนตุ]

638. วาทีหิ ปพพชชาทโย นิปจจนเต.

ปพพชชา ศัพท์เป็นต้น ย่อมสำเร็จได้[ด้วยวิธีลงปัจจยและอาเทศเป็นต้น] หลังจาก วช ธาตุ เป็นต้น

[เช่น ปพพชชา, อิชชา]

639. กุวิโลโป จ.

ลบ กุวิ ปัจจย

[เช่น สมภู, อภิภู]

640. สจขานํ กคา ฌานุพฺนุเช.

เพราะ ฌ อนุพันธปัจจย อาเทศ จ และ ช อันเป็นที่สุด สจ ธาตุ และธาตุที่มี ช [เป็นที่สุด]เป็น ก และ ค

[เช่น เอโก, ปาโก, เสโก, โสโก, วิเวโก, ภงโก]

641. นุทาทิหิ ยฺยญฺญนํนํนากานนกา สการิตฺเทหิ จ.

หลังจาก นุท ธาตุเป็นต้น และธาตุที่มีการิตปัจจย อาเทศ ยฺย ปัจจยเป็น อน อานน, และ ญฺย ปัจจยเป็น อก อานน

[เช่น สูทโน, กานนํ, ปนุทโก, ชานนโก]

642. อียตมกิเอสานํมนุตสฺสโร ทิฆํ กุวจิ ทิสฺสฺส คุณฺโณ โท รํ สกุจี จ.

ทำที่ฆะสระที่สุดของ อิม ย ต อมฺห ก็เอต สัพพนาม และ อาเทศ ส ของ ทิส ธาตุเป็น ส กุข อี, และอาเทศ ท ของ ทิส ธาตุเป็น ร

[เช่น อิติโส, ยาทิโส, ตาทิโส, มาติโส, กิติโส, เอติโส, สาทิโส, อิริโส, อิทิกุโข, อิริกุโข, อีที่]

643. ภูยาทิหิ มติพฺฐิปฺฐาทิหิ จ กุโธ.

กุด ปัจจยลงหลังจาก ภี ธาตุเป็นต้น และหลังจาก มน พุช และ ปุช ธาตุเป็นต้น

[เช่น ภิคํ, สมฺมโต, พุทฺโธ, ปุชฺโธ]

644. เวปฺปฺ-สฺสี-ทว-วมุ-กุ-ทา-ภู-หฺวาทิหิ อุตฺตมิมฺมา นิพฺพตฺเต.

อฺ ตฺตมิม และ มิม ปัจจย ลงหลังจาก เวปฺปฺ สฺสี ทว วมุ กุ ทา ภู และ หุ ธาตุเป็นต้น ในอรรณนิพพตตะ (เกิด)

[เช่น สยอฺ, ทวอฺ, วมุ, อุตฺตมิมํ, ทตฺตมิมํ, โภตฺตมิมํ, โอหาวิม]

645. อุกโกเส นฺมฺหานิ.

เมื่อรู้ว่าอรรธค่าและมี น นิบาต ลง อานิ ปัจจย [หลังธาตุ]

[เมื่อมีกรรมเป็นอุปบท] ลง สุตํ นุตฺต มาน และ อาน ปัจจยในอรรถเสสสะ[ในอนาคตกาล]
[เช่น กริสุตํ, กโรนุโต, กุรุมาโน, กราโน]

656. จทาที่หิ ต-ตุรณ.

ต และ ตฺรณ ปัจจยลงหลังจาก จท ชาติเป็นต้น
[เช่น จตฺตํ, จตฺรํ]

657. วทาที่หิ ฌิตฺโต คณ.

ฌิตฺต ปัจจยลงหลังจาก วท ชาติเป็นต้นในอรรถหุมุ
[เช่น วาทิตฺตํ, จาริตฺตํ]

658. มิทาที่หิ ตฺตติโย.

ตฺติ และ ติ ปัจจยลงหลังจาก มิท ชาติเป็นต้น
[เช่น เมตฺติ, ชาติ]

659. อุตฺรณฺชทํสํ ทํสฺส ททฺโธ ฌณ จ.

อาเทศ ทํส ชาติเป็น ททฺธ, และลง ฌ จ ปัจจยหลังจาก อุตฺ และ รณฺช ชาติ
[เช่น อุตฺโธ, รณฺจํ, ททฺธ]

660. สฺวณํ มฺวณํ มโต โธ จ.

อาเทศ อฺว อฺส ของ สฺว วฺส ชาติเป็น อด และลง ฌ ปัจจย
[เช่น สดฺธํ, วดฺธํ, อดฺโธ]

661. รณฺชทาที่หิ ชทิตฺททฺทรา กฺวจิ ชทโลโป จ.

ช ท อิทฺท ท และ อิริ ปัจจยลงหลังจาก รณฺช อฺทิ ชาติเป็นต้น, และลง ช ท [ที่สุดชาติ]บ้าง
[เช่น รณฺชํ, สมฺมทฺโท, ทลิตฺทโท, สุกฺกํ, วชิรํ]

662. ปฏฺฐิตํ หิสฺส เหรณฺ-หิรณฺ.

อาเทศ หิ ชาติที่อยู่หลังจาก ปฏฺฐิต เป็น เหรณฺ หิรณฺ
[เช่น ปาฏฺฐิหรํ, ปาฏฺฐิหิรํ]

663. กทฺยทาที่หิ โก.

ก ปัจจยลงหลังจาก กทฺ ชาติเป็นต้น
[เช่น กณฺโฑ]

664. ขาทมคฺมานํ ขนฺธฺขนฺธคฺนฺธา.

อาเทศ ขาท อม คมฺ ชาติเป็น ขนฺธ อนฺธ คนฺธ [และลง ก ปัจจย]
[เช่น ขนฺโธ, อนฺโธ, คนฺโธ]

665. ปฏฺฐาที่หฺยลํ.

อล ปัจจยลงหลังจาก ปฏ ชาติเป็นต้น

[เช่น ปฏล, กสล]

666. ปุถสฺส ปุถปลา'โม วา.

อาเทศ ปุถ ชาติเป็น ปุถ ปถ, และลง อม ปัจจยบ้าง

[เช่น ปุถวี, ปถวี, ปธวี, ปถโม]

667. สตุวาทิหิ ตุทโว.

ตุ และ ทุ ปัจจยลงหลังจาก สตุ ชาติเป็นต้น

[เช่น สตุตุ, อตุตุ]

668. จุยาทิหิ อีวโร.

อีวร ปัจจยลงหลังจาก จิ ชาติเป็นต้น

[เช่น จีวร, ปิวโร]

669. มุนาทิหิ จิ.

อิ ปัจจยลงหลังจาก มุน ชาติเป็นต้น

[เช่น มุนิ, ยติ]

670. วิทาทิหิ อูโร.

อูร ปัจจยลงหลังจาก วิท ชาติเป็นต้น

[เช่น วิทูโร, สนทูโร]

671. หนาทิหิ ญนุตโว.

ญ นุ ตุ ปัจจย ลงหลังจาก หน ชาติ เป็นต้น

[เช่น หนุ, เวณุ, ชาติ]

672. กุฎาทิหิ โจ.

จ ปัจจยลงหลังจาก กุฎ ชาติเป็นต้น

[เช่น กุฎโจ, โกฎโจ]

673. มนุ-ปุร-สุณาทิหิ อุตฺตสนฺนิสา.

อุตฺต นุส อิต ปัจจยลงหลังจาก มนุ ปุร สุณ ชาติ เป็นต้น

[เช่น มนุสฺโส, มานุโส, ปุริโส, สุณิสสา]

อิติ กิพฺพิชานกปฺเป อฺณาทิกปฺโป ญฺญโจ กณฺโฑ.

อฺณาทิสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

กจฺจายนสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

สูตรสงคหคาถา

สนธิมุหิ เอกปณณาส	นามมุหิ ทวิสต ภาเว
อฏฐารสาธิกญเจว	การเก ปณจดาสิส.
สมาเส อฏฐวิสณจ	ทวาตฏฐิ ตทฐิเต มต.
อฏฐารสตาขยาเต	กิตเต สูตรตต ภาเว.
อุณาติมุหิ จ ปณณาส	สูตรตเมต ปกาลิต
กจายเนน เถเรน	ติโลกคิตเตตุนา.

(การิกาคนถ คาถา 51-52)

แปลว่า

จำนวนสูตรที่ท่านแสดงไว้ในแต่ละกัณฑ์ ดังนี้

ในสนธิกัณฑ์	มี	51	สูตร
ในนามกัณฑ์	มี	219	สูตร
ในการกัณฑ์	มี	45	สูตร
ในสมาสกัณฑ์	มี	28	สูตร
ในตัทธิตกัณฑ์	มี	62	สูตร
ในอาขยาดกัณฑ์	มี	118	สูตร
ในกัพพิธานกัณฑ์	มี	100	สูตร
ในอุณาติกัณฑ์	มี	50	สูตร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหานรินทร์ ประสานดี (ณามวีโร)
วันเดือนปีเกิด	วันอังคารที่ 22 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2518
ภูมิลำเนา	6 หมู่ 3 บ้านอาวูธ ตำบลสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ 17 แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2542	สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค
พ.ศ. 2543	สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม) วิชาเอกภาษาสันสกฤต วิชาโทพุทธศาสนา จากคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2544	ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษา สันสกฤต (ศาสนาและปรัชญา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน	ผู้ช่วยเลขานุการแผนกบาลีมหาธาตุวิทยาลัย สำนักเรียนวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร
--------------------	---